

A ROMÁNSÁG.

POLITIKAI, TÖRTÉNELMI, NÉPRAJZI ÉS NYELVÉSZETI
KÖZLEMÉNYEK.

ÍRTA:

DR. MOLDOVÁN GERGELY.

I. KÖTET.

NAGYBECSKEREK
PLEITZ FER. PÁL KÖNYVNYOMDÁJA
1895.

TÖRTÉNETI
NÉP- ÉS FÖLDRAJZI
KÖNYVTÁR.

KIADJA

SZABÓ FERENCZ

N.-ELEMÉRI PLÉBÁNOS.

LIX. KÖTET.

NAGYBECSKEREK
PLEITZ PER. PÁL KÖNYVNYOMDÁJA
1895.

A ROMÁNSÁG.

ELŐSZÓ.

Összeszedtem szétszórta eddig megjelent kisebb munkáimat s három kötetben közrebocsátom.

A három kötetben közölt dolgozatok, néhol egyszerű fordítások időnként ötletszerűen készültek, tehát akár a román politikát, a történelmet, a néprajzot, vagy a nyelvészetet magában foglaló rendszeres egészről szó sem lehet.

Meg akartam menteni dolgozataimat, a melyekben, minden fogyatkozásuk daczára, sok hasznos tudnivaló is van, az irodalomnak, hogy az, a ki a románság iránt érdeklődik, ha nem is mint szakszerű tudományos, de mint útbaigazító, tájékoztató műveket eredménynyel forgathassa.

Még az sem volt kivihető, hogy az együvé tartozó dolgok sorjában egymás után következzenek, mert miután régi és újabb dolgozataimról jegyzéket nem vezettem, egyikre-másikra néhol nyomtatás közben bukkantam rá, a minek közreadása nélkülözhetlen szükségessé vált. Számos dolgozatom azonban térhiány miatt maradt ki.

Ha ezen dolgozatok közrebocsátása által bármily irányban bármily csekély szolgálatot tettem volna, elértem célomat.

Kolozsvárt, 1895. augusztus hó.

Dr. Moldován Gergely.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap.
<i>Válaszirat a bukaresti román ifjak memorandumára</i>	1—53
<i>Tiltakozás az egyetemi román ifjúság nevében kiadott</i>	
Replika ellen	39—97
<i>Politikai szédclgés</i>	101—165
<i>Magyarok, Románok. A nemzetiségi ügy kritikája</i>	169—252
<i>Nyílt levelek, a bukaresti román kultur-liga elnökéhez</i>	
Urechea A. Lászlóhoz	258—370
<i>Levelek a szerkesztőhöz a román ügyben</i>	373—388
<i>Mocsonyi Sándor és a román ügy</i>	391—398
<i>A Dáko-Román ideál (Papin Ilarian emlékirata)</i>	401—423
<i>Jánku, Axente és Bálint emlékiratai</i>	427—548
<i>Adalékok a prefektek jelentéseihez</i>	551—557
<i>Jánku és a romániai forradalmárok</i>	561—593
<i>A Bolliac féle gyémántpör</i>	597—607
<i>Varga Katalin a havasok úrnője</i>	611—623

VÁLASZIRAT

A BUKARESTI ROMÁN IFJAK MEMORANDUMÁRA.

I.

Egy pár szót előzményül.

Mikor néhány erdélyi kivándorlót: Ciurcu, Sacasan és társai 1885-ben Romániában kiadták volt azt az örökre szégyenletes proklamációt, a melyben minket erdélyi románokat hűtlenségre, a közrend felforgatására, valóságos lázadásra livtak fel, Bratian Jón akkori román miniszterelnök, az illetőket Románia területéről nyomban kiutasította, a román képviselőházban pedig ezen emlékezetes szavakat intézte az őt meginterpelláló Cogalniceanhoz:

„Ha az erdélyi románoknak a magyarokkal elintézni valóik vannak, intézzék el ügyeiket saját hazájuk földjén, ne éljenek vissza Románia vendégjogával, ne okozzanak nekünk nehézségeket, ne tegyék ki Romániát komplikációknak, a melyek a szabad román királyságot veszélybe sodorhatják.“

Es Ciurcu úr, társaival egyetemben, akkor is a mi nevünkben lépett fel; a mi bajainkat ott a szabad Románia területén elviselhetetleneknek találták, következőleg jónak látták, minket arra biztatni, hogy királyunk, hazánk és alkotmányunk ellen fegyvert emeljünk s bajainkat fegyver és durva erőszak útján orvosoljuk.

Senki sem kérte fel Ciurcut és társait arra, hogy minket, a kik királyunkhoz, hazánkhoz, intézményeinkhez hűséggel viseltetünk, oly durva módon kompromitáljanak és senki Erdélyből nem mozdította még ujját sem a proklamációra, mely ezer meg ezer példányban nyomult be határainkon, a művelt Európába.

És a míg Bratian Jón állott a román király koronája mellett első tanácsosként, addig valóban úgy lát-

szott, hogy Románia felfogta hivatását és saját ügyei után lát.

1888 ban Bratian Jón hatalmát a vad, a nyers erő alkotmányellenes úton és módon megtörte. A memorandum szerint keleten „a civilizáció és rend őreigyanánt“ szereplő románok botokkal, vasvillákkal, lőfegyverekkel felkészülve, behatoltak a képviselőházba, a teremőrt lelőtték, a kormányt, a parlamentet szétkergették; bezúzták a király ablakait; a civilizáció és a rend emberei az orosz czár nevében földet követelve, szétszakították saját alkotmányukat, mint haszon-talan papirt, a melynek csak addig van értéke, a míg az ó-konzervatívek kormányozzák a szabad Romániát.

Megfélemlítették a törvényhozást, a kormányt, a királyt, Bratian Jonra gyilkos revolvert sütöttek el, béke-időben, tisztán pártszempontból és átvették a kormányt azok, Catargiu és társai, a kik ezen alkotmánytiprásokat végrehajtották és a kik Romániában a hatalmat most is birtokolják töi'venytelen úton,

Es azóta, a mióta Bratian Jon a szabadelvűek vezére elhagyta miniszteri székét, Románia gyűlhelye lett sok kétes exisztenciának, veszedelmes áramlatoknak. Minden burján kicsirázott és szépen díszleg.

Az egymást követő gyenge kormányok nem mertek ellenállani annak a sovinsztikus, vagy jobban mondva irredenta áramlatnak, a melyet Bratian Jón megtört volt és nem állottak ellent azért sem, mert szerettek minket kompromittálni; olyan színben feltüntetni, mintha mi, erdélyi románok, összes püspökeinkkel, intelligeucziánkkel az orosz érdekeket hajhászó romániai kormányok rendelkezésére állanánk.

Megalakították a ligát; kiadták a memorandumot, dolgoznak szóval a mi nevünkben, kompromittálnak lép-ten nyomon Európa előtt, magyar polgártársaink előtt, hogy elvágják visszavonulási utainkat s hogy mi egészen abban az oroszos körben mozogjunk, mi görög katolikusok és egy önálló más hazának független polgárai, a kikre nézve semmi sem oly undort keltő, mint az a játék, a melyet Catargiu és társai a román elemmel üz a szlávizmus érdekében.

Mi erre a mozgalomra felhatalmazást nem adtunk

senkinek. Sem arra senkit fel nem bátorítottunk. Sem püspökeink, sem a román birtokosság, sem egyáltalában a román nép Erdélyben nincs összeköttetésben sem a ligával, sem a memorandum íróival, terjesztőivel és vallom, hogy az erdélyi románság megdöbbenéssel vette azt a memorandumot nemcsak azért, mert arra senkinek mandátumot nem adott, hanem azért is, mert abban királyáról idegenül, tiszteletlenül emlékeznek meg, püspökeinket meggyalázzák, alkotmányos, szabad intézményeinket kicsinyük és hazudoznak állapotokról és viszonyokról, a melyek egyáltalán nem léteztek és nem léteznek.

Nekünk itt a magyar állam földén, a kik jó románok, de jó hazafiak és hűséges alattvalók vagyunk és akarunk maradni, tiltakoznunk kell az ily rágalmak, visszaélések ellen; isten és ember előtt ki kell nyilvánítanunk, hogy ezen hűtlenséget szító elemekkel semmiféle összeköttetések nincsenek. Magyar és román között lehetnek félreértések, talán súrlódások vagy kellemetlenkedések, hiszen ilyenek ti közöttetek is vannak, a kik ma oroszos, holnap német, azután ismét román irányban haladtok; de azok reánk tartoznak. Kiegyenlítjük vagy elsimítjuk azokat mi itthon; előttünk semmi út nincs elzárva, gyülesezhetünk, beszélhetünk, írhatunk, mert sajtónk szabad; belügyeinket tehát ki nem adjuk sem Európának, annál kevésbbé ti nektek bukaresti ifjak, hogy azokat elintézzétek. Nekünk van nemzeti pártkomiténk (N.-Szebenben), van parlamentünk, koronánk, kormányunk; vannak politikusaink, a kik soha sem folyamodtak segélyért Románia ifjúihoz.

És ez a megdöbbenés az erdélyi románságnál kifejezésre is talált. — A n.-szebeni román választási komité kikérdezése után Diakonovics Kornél a „Rom. Kevue“-ben kijelentette, hogy a memorandum írói szerencsétlenül csinálták meg azt az iratot. Az adatok nem valók, az összecsoportosított tények szerencsétlenül vannak összeállítva, látszik, hogy a memorandum készítői „oly egyénektől kaptak információt, a kik innen vándoroltak ki Romániába s a kik elfogulatlanul nem nyilatkozhatnak állapotainkról.“

Maga a Tribuna is (65. szám) beismeri a memo-

randum adatainak pontatlanságát. De mint a ki egy erkölcstelen, hazaáruló politikának áll a zsoldjában, azt a tanácsot adja nekünk, hogy mi a memorandum hazudozását illetőleg „t a k t i k á b ó l“ hallgatni tartozunk. Ez nem morál; ez a morál csak a Tribuna köreibben irányadó. Nem hallgatunk el sem taktikából, sem semmiféle más szempontból. Nem! mert hazudozásokkal nem engedjük, hogy minket erdélyi románokat bemocskoljanak. Nem akarunk Európában hazudozások árán jutni kétes értékű eredményekhez. Mi románok itt nem vagyunk maffia, erkölcstelen titkos társaság, a melynek tagjai saját kihágásaikra, bűneikre nézve szolidaritást, örök némaságot fogadnak. Hát ez volna a szabad-akarat nyilvánítás? Vaknak, némának, csendes butaságot színlelőnek kell-e lennünk azért, mert valakinek a taktikája így követeli?

A memorandumot tehát Magyarországon, a tribunistákat kivéve, minden román elítéli; elítéljük azért, mert ügyünket kompromittálja, helyzetünket, társadalmi érintkezéseinket megnehezíti.

Ezt az ismételt megszégyenítést, hazafiságunk és hűségünk ezen ismételt megsértését visszautasítjuk.

Ennyit előzményül. Mint román és mint a magyar állam polgára szóljak most a bukaresti román ifjúsághoz.

II.

Testvérek, szomszédok! Mi erdélyi románok vettük és olvastuk a memorandumot, a melyet ti, Európa legifjabb egyetemének polgárai, több nemzet nyelvén közrebocsátottatok, hogy ismertté tegyetek egy anomáliát, a mely komoly figyelmére érdemes mindazoknak, a kik kontinensünk szociális haladása iránt érdeklődnek. Szerintetek egy konfliktusról van szó, mely az osztrák-magyar monarchia kebelében a román kulturális irány, mely emberiségében és szabadelvűségében egészen modern és a magyar kultúrtörekvés között támadt, mely szerintetek az európai természetre, vérmérsékletre egészen idegen lefolyású. És felszólaltok azért, mert féltetek, ne hogy ezen konfliktusból esetleg oly bonyodalmak támadjanak, melyeknek súlyos, nagy horderejű következményeit ma belátni sem lehet.

Mi, magyarországi románok, szerfelett tudunk örüvendeni annak, hogy függetlenségtek, állami önállóságotok alig tizenharmadik esztendejében már annyira megerősödtek, közigazgatástokat, igazság-, tan-, had-, ipar- és kereskedelmi ügyeiteket annyira rendeztétetek, társadalmi problémáitokat annyira megoldottátok, nyelveteket, irodalmotokat annyira gazdagítottátok, viszonyjaitokat idegen államokkal annyira rendeztétetek; szóval ti otthon minden téren annyira kemény lábon álltok, hogy rátok nézve nem maradt más hátra, mint beleelegyedni egy veletek szomszédos, rátok nézve idegen, de barátságos nagy állam belügyeibe, annak egyes belügyi kérdéseit tisztázni akarván. És ezen örömünk annál nagyobb, mert mint látszik, ti testvéreinket már boldogoknak tudjátok Beszarábiában, Bukovinában, Maczedoniában, Epi-

rusban stb. 5 hogy már rájöttetek arra, miszerint az orosz, osztrák, görög és török uralom egyenként vetélkedik a román aspirációk támogatásában, egyedül a magyar uralom az, mely a román elemet végpusztulással fenyegeti.

Mi senki részéről, bár román legyen ő, el nem ismerjük a jogot, hogy belügyeinkbe avatkozzék. Annál kevésbé ismerjük el részletekről, a kik egykor a magyar állam fényében sütkéreztek s a kik mai kultúrátok fundamentumait tőlünk bírjátok. Másnak inkább, de nektek semmi áron nem engedhetünk jogot kultúránk, intézményeink és állapotaink elbírálására, mert szenvedélyeitek, elfogultságtok nemcsak vakká tesz minden iránt a mi magyar, de kultúrátok sem oly fejlett, hogy a magyar állam szabadelvű intézményeit valóban felfogjátok és megismerjétek. Mi a ti belügyeitekbe nem avatkozunk; tizenhárom év óta, mióta önálló független állam vagytok, ezen függetlenségeket mindig respektáltuk. De ti nem tesztek hasonlóképpen, s ez azt a gondolatot érleli meg bennünk, hogy fiatalságtok miatt még nem vagytok teljesen tisztában a tartozó kötelességgel más önálló államokkal szemben. Bár ünnepélyesen tiltakozunk az ilyen meggondolatlan és hivatlan beavatkozás ellen, elfogadjuk a tényt; szembeszállunk vele, mert hisszük, hogy a közjó, éppen a románság érdekében történik, ha a helyzetet megvilágítjuk s az európai közvéleményt, a valódi tényállást illetőleg kellően informáljuk.

Mindenesetre mi is szükségesnek és fontosnak találjuk, hogy mindazok, a kik a jelenkor társadalmi kérdéseit bírálni és elemezni vannak hivatva, kellő aprólékossággal és részletességgel ismerkedjenek meg mindazzal, a mi ezen művelt kontinensen történik és súlyt fektetünk erre azért, mert ezen hivatottak ily utón megtudják, hogy ti a mások rendezett szénája forгатásához fogtok, mikor otthon igen sok rendezni valótok volna s hogy ti keleten a magatok iránti kötelességgel sem vagytok egészen tisztában, nem hogy az európai érdekeknek kellően szolgálni, s a békeidőnek rendkívül hasznosságát felfogni tudnátok. Így ki lesz derítve s a világ megtudja, hogy tizenhárom éves függetlenség után, huszonöt éves alkotmánynyal, még fejletlen intézményekkel, éppen kezdetleges kultúrátokkal nincs jogotokban

megbírálni minket, a kik ezer éves alkotmánynyal bírunk és a kik sok meg sok század óta állunk a magyarok oldalán az európai civilizáció, a szabad eszmék és alkotmányosság szolgálatában.

A mi ügyünk igazságát nem féltjük semmitől és senkitől. A míg ti ezen előttetek ismeretlen, vagy átlatok félreismert kérdést a mécesnek homályos, bizonytalan világával világítjátok be, én a napnak a világával fogok dolgozni, mely az alakot a maga teljében mutatja be. Nem akarunk mi sem egyebet, mint tisztázni egy helyzetet, a mely eddig előttetek is homályban volt. Es e munkánk igen könnyű lesz. Színtérre hozzuk a tényeket és azok beszélni fognak, a magyarázatot megadja hozzá maga az ítélő bíró, a közönség. Nyomról nyomra fogjuk kísérni a ti emlékiratokat és nyilatkozni fogunk tisztán és világosan. Nem fogunk szónoki fogásokhoz folyamodni, hogy fentartsunk oly állításokat, a melyek nem felelnének meg a tényeknek, az igazságnak.

És a mi legfőbb e kérdésben, mi saját román kútforrásainkat fogjuk felhasználni, nehogy az a vád érhesen benünket, hogy elfogult magyar kútfők után indultunk, mint a hogy indultatok ti tisztán román elfogult kútforrások után, a melyek czélzatosan, az igazság elferdítésére törekedtek.

És tesszük ezt azért, mert azt akarjuk, hogy világosság legyen; a művelt egyének, biztosak vagyunk benne, érdeklél és rokonszenvvel fogadják a valódi érdekeltek, az erdélyi románság részéről jövő emez őszinte, nyílt és igaz megvilágítását a dolgoknak és állapotoknak.

Mi inkább számíthatunk bizalomra és hitelre, a kik benne élünk az állapotokban, mint ti ott távol tőlünk, a kik rosszakaratú egyénektől veszitek információitokat. Ezen egyének innen gyűlölettel szívükben távoztak el; gyűlölettel saját véreikkel szemben. Ezért gyalázza a memorandum román papságunkat is kímélet nélkül.

III.

Tisztába kell jönni egy kérdéssel, a mely a memorandumban fel van vetve s a mely elfoglal minket egész lényünkben; elfogulttá és vakká tesz a történelem eddigi eredményeivel szemben.

Ez a román nép római és dácziái eredetűsége.

A memorandumban összekötitek a román nép történetét a rómaiak történetével. A rómaiak dácziái történetét folytatjátok a román nép történetében; a kettő tehát voltaképpen egy; a rómaiak dácziái uralma a memorandum szerint sehol sem végződik, hanem folytonosságot nyer a románok uralmában.

És ez a román birtoklás mesés úton, nagy előszeretettel van fentartva. Ázsiai népek jöttek-mentek, de a román nép, elvonulásuk után, mindig birtokos marad Dáciában. A góthok, a hunok, az avarok uralma mind semmi, a román nép mindig csak itt van Erdélyben s illetőleg Dáciában s itt kapnak minket állítólag a magyarok is a 9-ik század végszakában.

A románok történetét elkezdték 106-ban Krisztus után és kimondjátok, hogy ez a föld a mienk, mert 106-ban a rómaiaké volt s mert azóta állandóan mi bírjuk.

És erősen dicsekedtek a román nép latinságával, római eredetűségével, a mely minket keleten első néppé tesz tisztán azon egyszerű oknál fogva, mert állítólag római utódok vagyunk.

Úgy vagyunk mi ezzel a római eredetűséggel, mint Afrika négerei az utazók színes üvegdarabjaival. A haszontalan, értéktelen portékát mindenek felett becsülik s a ki bírja, az felette boldog. Dölyfössé, hivalkodóvá teszi az a semmiség a néget, mert szeméhez

illesztvén zöldnek, veresnek, vagy sárgának látja a világot. Ez a csalódás pedig felette kedves.

Ti ott a román királyságban büszkén veritek melleteket és kiáltjátok Európának, hogy ti rómaiak vagytok.

A francziában, az olaszban, a spanyolban összesen sincs annyi dölyf, mint a mennyi van a memorandum egyetlen aláírójában származása miatt!

De Európának nem álltok elő azzal, hogy miként teljesítették a dicső ősök iránti kötelességteket. Mert hisz tisztult fogalmak szerint, a dicső származás nemcsak jogokat, de kötelességeket is ró az utódok vállaira. Es hogyan teljesítették és teljesítitek ti a dicső rómaiak iránti kötelességteket?

Miben nyilvánul nálatok a latinság, hogy szolgáltatok ti eddig a latinságot?

Mindig gyűlöltétek azt! Ti ott a Balkánban és a román fejedelemségekben szlávokká, görögökké lettetek; levetettétek ruháitokat, eldobtátok a nyelveteket, az ősök római vallását megtagadtátok; megszakítottatok Rómával, a művelt nyugottal, a latinság meleg fészkevel minden összeköttetést, eldobtátok a rómaiak betűit és bevettétek a cyrillet s illetőleg glagolitokat; lelketek, szívetek, eszetek, nyelvetek szlávva és göröggé lett és nem maradt abban semmi római.

Es szégyen, ezerszer szégyen! a „román“ (római) nevet bemocskoltátok a rabszolgaság értelmével; a rabot, jobbágyat „rumán“-nak neveztétek el a dicső római ősök nagyobb dicsőítésére! (Conv. Lit. 1887. 10. 1.)

Es hogy teljesítitek ti ma ott a szabad Romániában a latinság iránti kötelességteket? Belefulladtok a szlávizmus érdekkörében. Vallástok a szláv világé, görcsösen ragaszkodtok e miatt a szlávtság babonáihoz, a moszkvai, kiewi oroszok által importált szláv képekhez; nem tudtok kibontakozni, mert nem akartok, a szlávtság hagyományaiból; egyházatok a szabad és független Románia egyháza még ma sem ment Konstantinápoly beavatkozásaitól (Biserica si scoala VII.évf. 1—5.sz.;) e téren semmi érintkezési pontotok nincs a művelt Európával. Elmentek zárandokolni Moszkvába, Kiewbe és megbénítjátok lelkeite-

ket a szlávságnak rátok, a római utódokra annyira veszedelmes ostobaságaival.

Mit is mondott csak Maiorescu Titus:

„Kultúránk mai irányában legfőbb bűn a hazugság. Hazugság az aspirációkban, hazugság a politikában, a költészetben, a nyelvtanban és a közszellem minden nyilvánulásaiban.“ (Critice 327. 1.) Aztán „műveltség nélkül még ellehet egy nép, de hamis kultúrával bukásra r tőr.“

És mit mond ti rólatok, szeme fényei a román népnek?

„Ifjúságunk egy része az irodalmi maculatura termelésével, a másik annak elolvasásával tölti idejét.“

„Római eredetűséggel „Mihaiu viteazul, Stefan cel mare“-féle kiáltásokkal ne akarjuk eltakarni lelki szegénységünket és ostobaságainkat.“ (U. o. 385, 430. 1.)

És ki volt váljon az a férfi, a ki ily hangon merészelt beszélni veletek, ott a román királyságban? Maiorescu Titust is mi adtuk nektek ostor gyanánt, hogy felrázzon abból a lethargiából, a melyben sínylettetek. Most a bukaresti egyetemen épen nektek tart előadásokat, ám kérdjétek meg tőle, mert naponkint találkoztok vele, mi indította őt ezen keserű igazságok elmondására? És ti ezen igazmondásai daczára, miniszterré tettétek harmadizben is; igaz, hogy akkor Románia nem állott a Catargiu-féle orosz klikk szolgálatában, hanem a művelt nyűgöt felé hajlott reformjaiban és a közszellem más nyilvánulásaiban.

Mire tehát annyit dicsekedni azzal a római eredetűséggel, a melyet ti most lépten-nyomon megtagadtok? Miért takarjátok ti be meztelen tagjaitokat azzal az ürességgel, a mely a meztelenséget még feltűnőbbé teszi? Miért nem akartok inkább komoly munka által, modern intézményekkel tényleg szolgálni a latinságnak, az európai kultúrának? Adjátok inkább egy darab földet annak a romániai utódnak és az érette örök időkre lemond a származás csillogó színes üvegeiről.

Ki fogom mutatni, hogy mi itt a magyar állam területén, a magyar nemzet oldala mellett hívebben szolgáltuk a latinságot, mint ti ott a szabad Romániában, és hogy a latinság eszméjét, nem adta nekünk sem szláv,

sem a görög, hanem a magyar. A latinos irányban való működésre nem buzdított minket sem a szláv, sem a görög, hanem a magyar, valaminthogy a magyar szabadította fel nyelvünket is a szláv és görög rabságból; a magyar állított fel nekünk nyomdákat, azok a magyarok, a kikiről itt azt állítjátok, hogy vad ázsiai nép, mely Európa keretébe be nem illik.

A román nép dácziai eredetiségének elméletét magyar historikusok indították meg. *Anonymus* Béla király névtelen jegyzőjének hátrahagyott munkájának honfoglalási leírásain nyugszik az egész elmélet. (Endlicher Ist. László: *Anonymi Belae regis notarii de gestis hungarorum über*, 138—145. 1.) Utána magyarok indították meg a latin származást is. Miron Costin és a román fejedelemségek krónikásai (1630—1690) körül magyar kútforrásokat használtak munkáikhoz és Sinkay György, a ki a román dácziai és latin eredetiséget törvénybe igtatta, magyar kútfők után okoskodott és írta meg Cronikáját, a múlt század végén, a mely a román historikusok szentírása lett.

Tehát magyarok indították meg ezen leszármazási elméletet. Es nem a magyarok indították meg a balkáni eredetiséget. A balkáni eredetiséget a németek hozták forgalomba a múlt század utolsó tizedeiben; a németek tettek további kutatásokat és tartották fenn ezt az elméletet. Thunmann János (*Untersuchungen über die Geschichte der östl. europäischen Völker*. 1774.) már kételkedni kezdett; a kételyből hit lett, a mely többé meg nem dönthető. (Sulzer Tr. József: *Geschichte des transalpinischen Daciens*, Bécs 1781. I. k. 101—114. §. — Lásd Engelt is: *Geschichte der Moldau und Walachei* Halle. 1804.) A román nyelv, történelem tanúságai szerint, a nyelv és a nép balkáni származású.

A román történészek összekutatták eddig a világ könyvtárait, a görög írókat fenekestől felforgatták, de nem kaptak egyetlen emléket sem, a mely a dácziai eredetiség mellett szólana. A román nyelv alakulási proceszusa ismeretes, minden egyes törvényét és szavát ismerjük, minden szónak eredete tiszta már előttünk és a nyelvben sem kapunk egyetlen emléket sem, a mely dácziai eredetiségünket dokumentálhatná.

Igaz, hogy Traján elfoglalta Dáciát; igaz, hogy itt római uralom volt, de a harmadik század végével Erdélyben megszűnnek a római emlékek és egyetlen kődarab nem mutatja többé nekünk, hogy ez a föld a románok kezében lett volna. A nyelvnek egyetlen szava sem hozható fel a dácziai eredetűség mellett. Vájjon lehetséges-e, hogy Erdély, Dácia román népe, több mint hatszáz éven át úgy éljen itt, hogy egyetlen életjelt ne adjon magáról, egyetlen szót ne kölcsönözzön át az itt lakó gothoktól, a hunnok s más átvonuló népek nyelvéből?

A román nép a történelem tanúsága szerint a Balkánban tűnik fel. Görög írók munkáiban balkáni emlékekre akadunk. Legelső kézzel fogható nyelvemlékünk: „Torna, Torna fratre!“ (580 körül K. u.), éppen balkáni eseményre vonatkozik (Theofilactus Simocatánál). Procopius bizánczi írónál (De aedificiis), Justinian idejéből, dunamelléki román helység nevekre akadunk. A nyelv maga a számnevekre s artikulusra balkáni hagyományokkal, befolyásokkal bir. Ez kétségtelen.

Es miután a kétszer kettő igazságával ki van derítve, hogy mindez igaz, vájjon most, mikor a tudomány eredményei előtt minden nép meghajlik, szabad-e nekünk csökönyesen ragaszkodni mesékhez, hazugságokhoz, tisztán taktikából és politikai okokból; tisztán azért, hogy mi a magyarokkal szemben e föld birtokát kimutathassuk?

Mutassatok 106-tól nekem egyetlen lapot Erdély történetéből, a mely e földre nézve a román tulajdonjogot, uralmat és román kultúrát bizonyíthatná és én örök némaságot ígérek! Mutassatok ti, a kik azt állítjátok, hogy Erdélynek birtoka román volt, egyetlen törvényt, egyetlen fejedelmet, pénzdarabot, egyetlen önálló fegyvertényt, a mely a román uralmat, a román törvénykezést, a román törvényhozást bizonyíthatná és akkor győztetek! Mihály vajdának erdélyi szereplését ide ne számítsátok, mert az a ti fejedelmek volt; tehát nem erdélyi szülött; hivatkozzatok a mi román uralmunkra, a kik erdélyiek vagyunk s a kikről azt állítjátok, hogy bírtuk Erdélyt, mint saját országunkat! Ti meg akartátok hamisítani a történelmet e tekintetben a Hurul-féle krónikával, de ezen krónikának hamis voltát maga a román tudós világ mondotta ki. (Saulescu György:

Cronica lui Huru. 1856. — Urecliea Al. Schite de ist. lit. rom. 55. 1.)

És miért ragaszkodunk mi épen Erdélyhez? Miért követeljük mi. hogy mert Erdély római birtok volt, román birtok legyen? A rómaiak után bírták góthok, hunnok, avarok, magyarok és mégis román birtok volna ő? Miért nem követeljük magunknak inkább a fél világot, mert hisz a rómaiak a félvilágot bírták? Miért nem kérünk mi Európától inkább egy nemzetközi bizottságot, a mely előtt jussainkat, mint római birtokra, a félvilágra kimutassuk? Örült gondolat 106 évi állapotokra hivatkozni. Európa összes államai csak nagy későre kezdtek azután alakulni; egyes népek, nemzetek fegyverrel foglalták el és kerekítették ki határaikat, államokat alkottak és a fegyverjog jogán tényleg hatalmukba vették és bírják. Csak Erdély volna a románoké azon a czímen, mert 106-ban római birtok volt?

Én és velem együtt a józan románság taktikából a helyi származásra nem adunk semmit. Mi elfogadjuk a kutató tudomány eredményeit s ez a tudomány azt állapította meg, hogy a román néptől a római elemet megtagadni nem lehet, de sem a nyelv, sem a nép nem dácziái eredetű, hanem balkáni.

És ez mit von le a román nép becsületéből? Semmit, éppenséggel semmit. Az azonban már erősen jellemezhet minket, hogy van egy rögeszménk, a melyet ki nem verhet belőlünk semmi és senki; hogy mi a helyi eredetűségünket illetőleg fentartunk egy falsumot és abban a falsumban neveljük ifjúságunkat. A magyarok lemondtak egy nemesebb származásról és elfogadták a fin-ugor rokonságot, egy szegény, halász népét, a melylyel dicsekedni épen nem lehetne.

Helyesen jellemez minket Missail Gr., a mikor mondja:

„Rossz történelmet írunk mi ... A régi vágáson haladunk. Egyik mondta, mindnyájan mondjuk; egyik hibázott, mindnyájan hibázunk; olyanok vagyunk, mint a juhok, egymás után ugrunk. Ne, édes fiam, ne vizsgálódjál, csak higgy!“ (Epoca lui Vasilie Lupul 7—8.1.)

Ellenségünk-e tehát nekünk a magyar a latinság szempontjából? Nem.

Mikor ti önalkotta fejedelemségeitekben szlávul imádkoztatok és énekeltetek, nemzeti fejedelmeitek alatt szláv nyelven intéztétek el ügyeiteket, — mi itt neki fogtunk az egyházi könyveknek román nyelvre való fordításához.

Már a XV-ik század végén épen magyar befolyás következtében, mert e befolyás kiérzik a nyelvből, lefordítottuk a zsoltár könyvet (Psaltirea Scheiana) és az új-testamentum több részeit (Voronetzi Codex).

A következő században ti a szláv és görög babonák fertőjében úsztatok; egész lényetekkel kelet világában éltetek, mikor mi az európai civilizáció első benyomásait a reformáció útján átvettük, könyveket nyomtatunk saját nyelvünkön s 1544-ben a román irodalomnak megadtuk az első nyomtatott munkát (Kathechismus).

Mikor ti azt sem tudátok miféle fán terem a nép nyelve a templomban, Rákóczy György erdélyi fejedelem 1643-ban, a szláv nyelvet kitiltja a román egyházból és a román nyelv használatát rendeli el. (Maior P. Ist. bis. 72 s köv. 1.) Es ez a magyar fejedelem 1638-ban Gyula-Fehérvártt román nyomdát állít fel és ezzel a román könyveknek újabb sorozata következik.

Es mit csináltatok ti ezen áramlattal szemben? Bukaresti metropolitátok, Teodosius, megparancsolta nekünk, hogy templomainkban a román nyelvet használni ne merészeljük, hanem tartzuk fenn a korábbi állapotokat. (Urechea Al. Schit. de ist. lit. rom. 103—104. 1.) De mi a ti szláv és görög szellemű parancsaitokat nem vettük többé figyelembe. A míg ti nemzeti fejedelmeitek alatt voltatok görögök és szlávok és légmentesen zárkóztatok el az európai civilizáció elől, addig mi a magyarok oldala mellett kultiváltuk saját nemzeti nyelvünket és élveztük a nyugati civilizáció áldásait. Igaz, ti is kimondottátok ez időben a román nyelv behozatalát az egyházba (Varlaam metropolita Jassiban). De ez holt betű volt csupán, mert hisz ugyan akkor Jassiban Yaszilie Lupul fejedelem iskolát állít fel, nem a román, hanem a szláv nyelv, kultúra számára s abba Oroszországból szláv tanítókat hozat.

Ti még olvasni sem tudtatok latin betűkkel; a latin betűk előttetek teljesen ismeretlen alakok voltak, a mikor mi már latin betűkkel nyomtattunk könyveket és a magyarok útmutatásai mellett meg kezdtük ismerni a művelt Európa írásjegyeit. (Fogarasi Istv. Kathechismus, 1648.)

Ti csökönyesen ragaszkodtatok a szlávizmus és bizantizmus összes hagyományaihoz, a mikor mi (1697) megkezdtük Rómával a tárgyalásokat, s kibontakozni igyekeztünk kelet romboló hatásaiból. Mi itt a magyarok támogatása mellett, Rómával egyesültünk, ifjainkat nyugat kultúrájába bevezettük; román ifjak tanultak Rómában, a latinság fészkeben, a hol nemzeti önérzetre tettek szert; és ti mit csináltatok ezen áramlattal szemben? A nyakunkba zúdítottátok a szláv világ babonás kalugerjeit, a kik átjöttek Erdélybe és elhintették közöttünk a konkolyt, melynek átkait ma sem hevertük ki! Ezen ellenségei a latinságnak és nyugati kultúrának vissza akartak minket tartani nyugattól. Üszköt dobtak mi közénk, felperzselték házainkat és mi harcban voltunk testvérekül egymással egy egész századon át. A múlt években, mikor gör.-keleti egyházunk a cyrill-betűkre nézve elhatározta volt, hogy azon betűkkel nem nyomat többé egyházi könyveket s hogy a latin betűket veszi át, az oroszok oldalán ti is ott voltatok s azt kiáltottátok ide át, hogy ez által az orthodox-vallás ellen dolgozunk!

De nektek azért jól fogott az általunk a latinság révén felfogott világosság. Mert míg titeket rabigában tartott a görög és szláv, addig Erdélyben román iskolák emelkedtek. Sinkay magyar kútforrások után megírja történelmét, megadja nektek az egyesülés eszméjét, át-megy Lázár és bevezet a román tanításba, kivándorol a magyar emlőn és tudományon felnevelkedett sok meg sok tudós és megteremtik, bajjal ugyan, de megteremtik nálatok az új kort; kinyitja szemeiteket, hogy lássatok és lerakják fundamentumait a mai Romániának, kultúrátoknak.

Avagy nincs-e ez így? Hol lennétek ti bukaresti ifjak ma, ha mi innen a magyar szabadelvűség mellett megférő román fókusból fel nem rázunk abból a mély

álomból, a melybe a szlávizmus és görög befolyás döntött?

Hogy lehetséges az, hogy ti büszke Romániának népe szabad intézmények, nemzeti fejedelmek, saját országotok mellett, mi reánk szorultatok, a kik szerintetek magyar rabigában voltunk? Azt mondjátok, hogy a törökkel voltatok elfoglalva? De hisz a török nem pusztított nálatok annyit, mint nálunk. Ti a törökkel hamar megalkudtatok, (Oláhország 1418, Moldova 1538-ban), hát bántódástok sem vala nagy; de mi folytonos harcban álltunk a kereszténység ezen ellenségével és védbástyául szolgáltunk keleten a nyugati civilizáció számára. Es mégis, mi itt ezen folytonos harcban ki tudtunk emelkedni a porból; fel tudtunk emelkedni a magasabb régiókba, mert a magyar befolyás bevezetett a nyugoti kultúra érékkörébe, a míg ti ott maradtatok a szlávizmus és görög önkény posványában.

Es most még ti álltok az erdő felől? Ti, a kik nekünk a múltban, a történelem tanúsága szerint, csak bajt tudtatok okozni? ti, a kiknek egész törekvése oda irányult, hogy visszatartsatok nyugat kultúrájától a szláv érdekek számára?

Ti megfélemlítettétek a romanizmusnak tartozó kötelességekről. Beszárábia! Beszárábia! Ott van a háládatos tér! Beszárábia 114 román községe ma-holnap orosz, és ti bele nyugodtatok abba, hogy orosz legyen!, A latinság számára, ott szeméitek előtt, elpusztul néhány százezer román és ti még egy részvényilatkozattal sem enyhítitek a haldoklók kinszenvedéseit! Hát az a nép nem a ti véretek? Hát azt nem éppen a ti testetekből vágták-e ki 1878-ban? Ti már azóta elfelejtettetek mindent és Európához nem azokért, hanem érettünk fordultok, a kik a magyar uralom alatt románságunkat nemcsak fentarthatjuk, hanem a románizmusnak szolgálatokat is tehetünk? Ne nyugat, hanem kelet felé forduljatok; a románok jaj kiáltása arról üti meg Európa füleit, csak a ti füleiteket nem!

Hagyjatok nekünk békét! Ez a felszólalástok is a szlávizmusnak használ. Ez a beavatkozás is a szlávizmus érdekében történt, hogy egy orosz háború minket egyenetlenségben találjon a magyarokkal, a kiknek mi egész

kultúránkat köszönhetjük. Ti félre akarjátok vezetni Európát és pereltek a mi nevünkben fogadatlan pi-okátor gyanánt oly ügyben, a mely egészen a mienk s a melyhez nektek semmiféle közötök nem lehet.

Mi a kötelességünk?

Semmi más, mint meghajolni az igazság előtt, elismerni a tényeket. A tény pedig az, hogy a magyar, a magyar kultúra többet tett értünk, mint a mennyit mi magunkért összesen; s hogy a szláv és görög befolyásnak keserű emlékeknél, rabszolga lánczoknál egyebet nem köszönhetünk. Ne legyünk háladatlanok, körmönfont hazudozásokkal ne bolondítsuk el magunkat és Európát, mert utólrának és szégyenkeznünk kell.

Mindent mondhatunk. Mondhatjuk azt, hogy mi szakítottunk a magyar kultúrával, hogy mi külön román kultúra céljából a francziákhoz szegődtünk, hogy gyűlöljük a magyart lelkünkéből s nem nézhetjük, hogy magyar törvény szentesítse állapotainkat, de hogy a magyar kultúra ne lett volna javunkra, ne lett volna egyedüli istápunk egykoron, ne annak emlőin erősödünk volna meg, azt arczpirulás nélkül ki nem mondhatjuk.

IV.

Beszéltek a jobbágyságról, a felszabadulásról. Azt mondjátok, hogy a magyarok minket jobbágyaikká tettek, s ezen rabságból az osztrákok szabadítottak fel. Es hozzáteszitek még, hogy a magyar mi hozzánk embertelen volt, ellenségünk volt a honfoglalás óta.

Körülbelül ezt állítjátok. Ismeritek-e ti ez ország közjogát, történetét? És ismeritek-e ti saját hazátok közjogát és intézményeit, történetét a múltban és a jelenkorban? Sem az egyiket, sem a másikat nem ismeritek. Vagy jobban mondva, ti behunyjátok szemeiteket a románság ellen elkövetett bűneitekkel szemben és velünk szemben megerőltetitek azt oly dolgok látásában, a melyek egyáltalában nem léteznek Ti Európa színe előtt, szemtől szemben az igazsággal, a tettenéréssel, úgy csináltok, mint a cigány, a kit lopásért kergettek s a ki, hogy a világ figyelmét más irányba terelje, maga kiáltotta, hogy: „Tolvaj!”

Nyitva áll, forgathatjátok hazánk történetét. Az erdélyi App. Comp. Constitutio senki előtt nincs elzárva. Ezen törvénykönyvünk részletesen intézkedik a román egyházat, jobbágyságot illetőleg. Ezen törvénykönyvünkben foglalt egyes végzések arról tanúskodnak, hogy mi, a magyarok elnyomott népe, saját intézményeinkkel bírtunk; arról tanúskodik, hogy a magyaroknak védekezniük kellett ellenünk, mert mi gyakran visszaéltünk jogainkkal. (Approb. Const. I. r. VIII. I. Comp. Const. I. r. art. 9. art. stb.)

Erdély törvénykönyvében nincs egyetlen intézkedés, mely a jobbágyot illetőleg embertelen volna. A jobbágyot nálunk mindig embernek nézte a törvényhozás és közvélemény; sorsának javításáról gyakran intézkedett és

gyakran kedvezményekben részesítette. 100 frt, b ü n t e t é s volt kiszabva a földesúrra, ki jobbágyainak házasságait megakadályozza. Egy sorsa volt a magyar jobbágyinak is. A jobbágyságot nálunk nem mi érttünk, románokért tartották fenn; egy szerencsétlen rendszer volt az, mely a többi európai államok keretében még szerencsétlenebb alakban nyilvánult.

Iskoláink a jobbágy-gyermekek számára nyitva voltak. Egyik törvénycikkünk nagy büntetést szabott azon földesurakra, kik jobbágy gyermekeiket visszatartották az iskolától. (Gyulafehérv. [1624] 8. cikkelye 1000 frt büntetés.) Nálunk a jobbágyrendszer fennállása daczára igen sok román szabadult fel és eljutott a legmagasabb polczokra. Es ha egyik-másik nemességre vergődött, soha sem kérdezte tőle többé senki nemzetiségét; nyitva állott előtte minden út és földesurak egyáltalában nem különböztek az ország többi nemeseitől, természetesen a román jobbágyok sem a magyar jobbágyoktól.

Es ezen állapotában a dolgoknak, mi itt az általatok hirdetett kegyetlen magyar járom daczára, nem felejtkezünk el a vallásunknak és nemzetiségünknek tartozó kötelességeinkről sem. Kimutattam nektek és ti is tudjátok, hogy mi itt a magyar rabigában kultúrát fejtettünk ki, nyelvünket műveltük, és egyházainkat támogattuk. A magyar törvény és szabadelvűség nem akadályozott minket ezekben!

Es mutassatok ti nekem egyetlen népet Európában, a mely a nagy francia forradalom után előbb kimondotta volna a testvériséget, egyenlőséget és a szabadságot, mint a magyar!

Álljunk meg egy kissé e nagy tény előtt.

A világot, a szíveket melegítő, nemzetiséget boldogító nagy eszmék előtt a magyar nemzet tárta fel először országának kapuit! Ide tolult be a napnak első sugára egész fényével, egész melegével.

1848 márczius 15-ike volt a nagy nap, a melyen népeink rabigái lehullottak, széttörték a rablánczok és a nemzetiségek egymást megölelték az egyenlőség és testvériség igaz melegével. Szabadságot, szeretetet lövelt ki akkor Magyarország minden zuga; igaz öröm áradozott minden szívből, mert egyenlőkké lettünk. A magyar

nemzet az emberben felismerte az embert; a haza lakosában a haza polgárát és a polgárookra ruházta összes kincseit. Csillogtunk az ékszerektől mi szegény román jobbágyok! Reánk raktak minden szabadságot a nélkül, hogy kértük volna; egyházainkat teljesen függetlenné, szabaddá tették, a sajtó korlátokat nem ismert, — nem volt mi közöttünk semmi különbség. A magyar törvényhozás a román jobbágyot felmentette összes kötelezettségei alól, földdel ajándékozta meg, emberré tette, polgártársának emelte fel, — megtörtént szóval a nagy csoda, a melyről a román jobbágy nem is álmodott.

Mi részetek volt ti nektek az események eddigi eredményeiben? Ki unszolta a magyart arra, hogy a román jobbágyságot felszabadítsa, magához emelje? Ki parancsolt reá, ki adta meg neki a gondolatot, a lelki erőt ilyen, hazánk összes állapotait felforgató nagy reformokra? Talán akkor is ti fordultatok Európához és rávettétek Európát arra, hogy a magyar állam belligyeibe ily úton beavatkozzék? Nem. A magyar saját esze szerint járt el, saját lelki nemessége után indult, s ez által oly tényt követett el, a melyért mi örök hálával tartozunk. Vagy az osztrákok hozták-e meg 1848-ban szabadelvű törvényeinket? ők hirdették ki Magyarországon márczius 15-én a szabadságot?

Ne ferdítsünk, ne hazudozzunk és ne piszkítsuk be magunkat a háládatlanság saráival.

Igaz, — nektek is volt részetek a magyar szabadságharcban. Mi itt a már szabad magyar-földön lelkesültünk a magyarokért; szívünkhöz öleltük a nemes nemzetet, a mely mi belőlünk, szegény jobbágyokból embereket csinált. Ságuna és vele együtt az egész román értelmiség a magyar eszmékért lelkesedtünk. Az Unió livei lettünk és azt hittük már, hogy nincs erő és hatalom, a mely ezt a két népet egymástól elválaszsa.

Es ti elválasztottatok mégis!

Ti is megcsináltatok a forradalmat, mert az orosz önkényt el nem viselhettétek. 1848 június 21-én utánunk indultatok a szabad eszmék kimondásában. Islázból kiindult a szabadság, kibontottatok a szabadság zászlóját, és onnan kiindulva bevettétek Bukarestet. Bratian Jón, Rosetti C. A., Balcescu voltak a román

szabadeszmék legmegcsontosodottabb képviselői. De titeket nyomban levert az orosz, felvették a rabigát és hurczoltátok tovább.

És a ti kiűzött embereitek eljöttek ide mi hozzánk, fegyvert fogtak a magyar szabadeszmékért. Bem táborában számos román menekült volt, a kik lelkesedtek a magyar szabadelvűségért. A ti menekültjeitek a magyar szabadeszmék érdekében nagy áldozattal román hirlapot alapítottak itt (Boliac Cézár: Espatriatul) és arra törekedtek, hogy a magyar és a román egy legyen! Rosettinek legfőbb vágya volt egyesülni a magyarokkal az oroszok, az osztrákok ellen.

Ki volt hazátok legnagyobb szabadságférfia? Rosetti C. A. megteremtette a mai Romániát, a kit valódi félisten gyanánt imádtok, a kinek eszméit, testamentumának rendelkezéseit minden perczben megtagadjátok.

Ismertek-e ti Ghica Jón, a kitűnő román államférfin emlékiratait? (Amintiri din pribegie) Mikor az Európához intézett memorándumokat megírtátok, nem ismertétek még, mert akkor a felszabadulásról nem irtok úgy, mint a hogy irtatok.

Ezen emlékiratok feltárják az 1848-ki román eseményeket és mi elborzadunk a sok hitványságtól, a mely közöttetek lefolyt a mi örökös kárunkra.

E szerint Eliade Radulescu eljött Erdélybe, felütötte sátorát N.-Szebenben és mint a bukaresti román forradalmi dictatura egyik tagja magának itt nagy tekintélyt s széles politikai látkört követelt. Ráült a nyakára annak a mi román nemzeti komiténknak és annak szekerere rúdját más, ellenkező irányba fordította.

Isten, Eliade, Ságuna, és a szabadság bécsi ellenségei tudják, mi történt, de mi egy napon azon vettük észre magunkat, hogy minket a magyarok ellen izgatnak, azon mágyarok ellen, a kik minket imént a föld minden kincseiben részesítettek. Eliade, ez a vak, magával öntelt és semmiféle más véleményt nem tűró, gyűlölködő és boszúálló ember fegyvert nyomott Ságuna és a mi kezünkbe és Ságuna a ravasz, és mi, a buták, elfogadtuk azt a fegyvert és felemeltük az ellen a nemzet ellen, a mely nekünk mindent megadott, a mire egy szabad polgárnak szüksége van.

Nem csodálkozom Rosetti C. A. kétségbeesésén, a mikor így beszél:

„Addig fogok élni, míg Romániát nem látom megtisztítva az oroszától, a töröktől és Eliadtól . . . Ah, a magyarok, a magyarok! Ám mondd, mikor e nevet hallod, nem jó, hogy hamut hints a fejedre? Nem jó, hogy pisztolyt ragadj, elkezdj Eliadon és végezd magadon! Szégyen és ezerszer szégyen! De mit mondok; átok azokra s ezek közé tartozom én is, a kik eljátszották a román dicsőséget, hogy ráboruljon a szenvedések hosszá sora, a szégyenletes rabság! Ah, ha mi valódi román kormány lettünk volna, a dicsőség: felszabadítani a világot a rabságból, nem a magyaroké, hanem a miénk volna. Vagy egyesülvén a magyarokkal, biztosan bevettük volna Bécsset és proklamáltuk volna a közszabadságot. Most pedig reszketünk és igyekszünk a magyar lakmározás morzsáit gyűjteni.“

És ismét: „ . . . hogyha meghallgattak volna, ma a romániai oroszok a pokol fenekén volnának, a románok pedig a magyarokkal Bécs kapui előtt. Most már késő!“ (Rosetti VII. s köv. levele Ghicánál.)

Íme a romániai szabadság megalapítója így gondolkodik a magyarokról. Beismeri, hogy a román jobbság felszabadításának dicsősége a magyaroké. És ti ezzel szemben azt meritek ma Európa színe előtt állítani, hogy Rosetti hazudott? Miféle utód, nemzedék az, a mely meghazudtolja hazájának legnagyobb férfiát?

Igen, elküldtetek ide Eliadot és minket kiterelt az útból. Felhasználhattuk magunkat és a mikor a fegyvert felemeltük, Rosetti kétségbeesetten távozott el Párisba. Es ti oda szegődtetek zsoldosoknak az orosz hadsereg mellé, mely az imént leigázta országotokat és mi (Ságuna), a ti tanácsaitokra behívtuk az orosz hadakat, mely az imént alkotmányotokat széttiporta, hogy tiporja szét a mi szabadságainkat is.

A magyar forradalom Európa színe előtt folyt le. Es Európa látott egy kétségbeesett harcot; egy élet-halál harcot vívó maroknyi népet, tenger ellenséggel állani szembe, — osztrák, orosz hadak és a nemzetiségek, horvátok, tótok, szászok, románok nyakig felfegy-

verkezve pusztítani a nemzetben, mely az ország szabadságát védte. Szomorú kép ez!

Cselszövény és ármány, durva erőszak és túlerő leigázta a nemzetet és megsemmisült minden szabadság!

Mi győztesek voltunk. A magyar nemzet mellére tettük lábainkat mi sokan és összesen — és miért? Mi volt az eredmény?

Ságuna alakja kibontakozik a fegyverek lőporának füstjéből, mert az egész ország füstben állott és Olmützbe sietve, oda tartá kezét a jutalomért. Szét akarta darabolni ezt az államot, román területet, román közigazgatást, román fejedelmet követelt (1849), a végén megelégedett egy érseki székkal. Mi a magyar nemzet letiprása harcában elvesztettünk negyvenezer embert és szereztünk Ságuna alá egy érseki széket! Eliade pedig nyugdíjat követelt.

Minden szabadságunk oda lett. A román nép nem nyert semmit. A magyar által hirdetett szabad eszmék megsemmisültek, a szabadságok konfiskáltak és felvettük a szolgálólánycsapatot újra.

Gyászba borult az ország; siralom völgye lett a szabadeszmék bölcsője. Az anyák felvették legfeketébb öltönyeiket; gyászt öltöttek magukra Magyarország hölgyei. A gyermekek, arák és árvák sikolya végig nyilait az országon. Az apák, deli ifjak künn bolyongtak s átszenvedték a száműzetés fájdalmait. A bitófa, a golyó naponként elhurcolta áldozatait s a börtönök sötét fenekén ott sínylettek azok, a kik a haza szabadságait védték. Aztán beállott a síri, ... a borzasztó némaság! . . . El e képtől!

Hiszen győztünk! Mi tengernyi ellenség legyőztük a magyart, — mit kaptunk ezért jutalmul? A csalódást. Mi akartunk egy Magyarországot teremteni magyarok nélkül és az eredmény: Solferino és Königratz. A csalódott igaz románok szívében a bosszú érzete forrott. Jánkut, a román szabadsághőst, a kit a havasok királyának szoktunk nevezni, kitűnő szolgálatainak elismerésül börtönre vetették. És az az ember, a ki a szabad eszmékért lelkesült, érezvén a magyar szabadság ellen elkövetett bűneit, megőrült! Jánku bolyongva járta be a havasokat Topánfalvától Körösbányáig és

vissza; huszonöt esztendőn át vándorolt mezítláb, rongyosan s örülségében nem fogadott el alamizsnát forradalmi híveitől — csak a magyarságtól. Csalódásai miatt mennyi szenvedése lehetett e férfiúnak, hogy megörült? . . . Axente Szevernek és másoknak, csakhamar szintén tömlöczczel fizettek meg! . . .

A nagy győzelem örömeben odáig jutottunk volt, hogy visszakíváncoztunk a jobbagyság után. Annyira megszerettük az osztrákoktól jövő felszabadítást, hogy visszasóhajtottuk a jobbagyságot.

Miként és miért tanuljátok ti hazátok, a románság történetét, ha abból nem vontok le tanulságokat? Miként és miért tanultátok ti a történelmet, ha eddig fel nem ismertétek hazátok, a románság legnagyobb ellenségeit és természetes barátait? A nép, az állam, a mely nem okul a múltak történetén, a melyre nézve az események tanulságok nélkül folynak le, az mindig értetlennek maradt és minden perczen csalódásnak, veszedelemnek van kitéve.

A magyar kibékült, őszintén békült ki a koronával. 1867-ben az alkotmányosság az 1848-ki fonalon megújult. ... Mi románok itt megcsináltunk magunknak egy programot, mely lehet jó, vagy rossz, de mégis mi csináltuk meg. És ti akkor ide külditek ágenseteket (Slavici), a ki orgánumotokban (Tribuna) félredobja azt a programot, és új tanokat hirdet. Visszaköveteli a románság számára az abszolút-korszakot; hirdeti, hogy mi románok itt a magyar király alattvalói, voltaképpen Károly királynak tartozunk engedelmeskedni (Tribuna 1887. 65. 66.szám); hogy nekünk itt a magyar királylyal semmi kötelességünk (Románul 1891. márt. 6-ki szám „dar fata cu regele maghiarilor (rumanii) n'au nici o datorie.“); megsérti loyaltásunkat; megbélyegzi ország-világ előtt s a hűtlenség sarával piszkítja be azt a népet, mely királyához hiv volt minden időben. Tüzes üszköket dob miközénk, meggyalazza püspökeinket, aztán ismét kívándorol, hogy jól fizetett állását elfoglalja a román fővárosban! Megfélemlíti a gyávákat, félre vonulnak előle kiváló férfaiunk és sajtónkról azt a hitet érleli meg, hogy ház a áruló. Oda vitte a dolgot, hogy ezen hűtlenséget, szító lapnak, mely a román loyaltás szent érzésében

annyira turkált, éppen e miatt meg kell buknia (Románul ápril 9-iki szám).

És most álljatok elő és adjatok ti is számot a jobbágy-állapotokról. Mert hogy nálunk a jobbágy a magyartól nyomva volt, egy szerintetek ellenséges indulata nép által, az még mehet, mert nem volt csontjából és véréből a román népnek, de mit csináltatok ti, románok, a román és más jobbágyokkal?

Nem beszélek valótlan-ságot. Ti, a kik benne vagytok, jól tudtok mindent.

A román fejedelemségekben a jobbágy nem volt ember, hanem portéka. Adták és vették az embert mint a barmot, a tyúkokat, vagy a pipát. Az emberadás-vevési szerződések közönséges okiratok voltak, a melyeken meg nem ütődött senki. Ti égő vassal bélyegeztétek meg embereiteket, mint a barmokat; elválasztottátok az apát a fiútól, az anyát a leánytól és eladtátok idegen gazdának, mintha csak Afrika négereiről lett volna szó. Mihály, a nagy vajda, számos ily rabot vásárolt, mert hisz nálatok a jobbágyot rabnak nevezték. De rosszul mondom, a rabot hívták másképpen is. Hogyan? Rumán-nak. Íme ti ott megbecstelenítettétek a román nevet: nálatok a román név vagy a rab név egyet jelentett, csak úgy szolgáltatok a latinság eszméjének. Ilyen ember adás-vevési szerződésekből kifolyó perlekedések még 1882-ben is folytak, a mikor már ti királyságot alkottatok és függetlenségieket kivívtatok (Brezoian: Vechile institutiuni ale Romániei 78, 79. 1.)

A ki mindezt tagadni merné, az forgassa Papiu Ilarian (Tesaur III. k. 193—19G.) Negruzzi (Convorb. Lit. 1887. 10. 1.) és mások munkáit, Románia történetíróinak könyveit és meggyőződik róla, hogy én egyetlen szót sem mondtam, a mi az igazsággal ellenkeznék.

Románia az ő jobbágyait 1865. ápril 23-án kihirdetett törvénynyel szabadította fel; tizennyolcz évvel a magyarok után. És hogy? A felszabadult román jobbágy saját verejtékével volt kénytelen megkeresni és kifizetni a váltságdíjat. Nálunk a jobbágynek semmijébe sem

került a birtokába jutott föld, mert azt fizette a közálladalom. A magyar magára vállalta a jobbágyság felszabadulásának óriási költségeit.

És akkor, a mikor ti egyik kézzel földet adtatok a parasztnak, a másik kézzel elvettétek azt. Az 1865-ben felszabadult négyszáztizennégyezer román jobbágy család mintegy három millió hold földet kapott kézhez és fizetett ezért 15 millió frank kárpótlást. Hát megvásárolta birtokát. De megtartani nem tudta. Nem tudta megtartani a földesuraktól, a kik különféle úton és módon markukba kerítették a kiengedett földet, úgy hogy 1865-től máig, a felszabadult családok több mint fele ismét jobbágy lett. És ti ott a szabad Romániában megteremtettétek román véreitekkel ismét a jobbágyrendszert és fentartjátok ma is.

Mi idézte 1888-ban Romániában a parasztlázadást? Az a körülmény, hogy a föld népe számára ismét jobbágyi állapotokat teremtettetek. A föld népe dolgozik mint a barom, de nem magának; és még az az eredménye sincs munkájának, hogy naponkint egyszer jóllakják. Hányszor van éhség Romániában? Az éhínség pedig nem azért áll elé, mert gabona nincs, hanem azért, mert a parasztnak nincs föld, a melyből táplálkozzék. Hiszen ha nektek a román népért valóban annyira fáj a szívetek; ha ti a románság ügyét kezetekbe vettétek, azt képviselni és rendezni akarván, miért nem rendezitek a román parasztság ügyét először otthon, hogy példát mutassatok a magyarnak, oroszoknak, a töröknek és görögnek, mondván: ime így kell elbánni a román elemmel! Ti saját hazátokban, még igen sokkal tartoztok a román parasztnak, hogy minket utólérjete.

Ezen állapotaitokkal szemben ide jertek a magyar államba. A román birtok tetemesen megszorodott. Vegyétek elő a statisztikát és meg fogjátok találni, hogy a román birtokok megkétszereződtek. Román gazdasági intézetek, kiállítások vannak országszerte.

A magyar kormány alatt, 1867-től fogva összesen harmincz, tisztán román bank és pénzügyintézet alakult, a melyeknek évi forgalma több mint negyven millió forint. És éppen a magyar kormány alatt lendületet nyert az ipar, a kereskedelem ugyannyira, hogy még a Tribuna

az általatok egyedül hitelesnek ismert hírlap is kénytelen elismerni: „Mindenki megérti, mily büszkék vagyunk mi, hogy a román nép tevékenységéről beszélhetünk gazdasági téren. Mindenek előtt hitel- és gazdasági intézeteink szaporodnak, erősödnek, melyeknek egy tagadhatatlan hasznuk van, hogy kiszabadították embereinket az őket, közgazdaságilag megölő egyének körmei közül.“ (Trib. 1891. 72. sz.)

Hát ez mit jelent? Hogy szaporadhatnának és erősödhetnének meg a tisztán román intézmények, ha a kormány, melytől függ az engedélyezés, ellenséges indultu volna? A román anyagi helyzete nálunk sokat javult, meggazdagodott, megélhetése megkönnyebbült, mert a kormányzat előtt nem áll a román, a magyar és tót, hanem a közérdek, az általános emelkedés, mely egyúttal a hazának az emelkedése.

Van-e különbség tehát közöttünk? Van, hanem az eredmény a mi javunkra szolgál. A magyar földbirtokos nem igyekezett felszabadított jobbágyától a földet visszaszerezni. És ez a körülmény a magyar földesurnak minden körülmény szerint becsületére válhatik.

És még ti fordultok Európához a mi védelmünkért?

V.

Térjünk át a részletes vádakra.

Azt mondjátok, hogy a román egyházak és iskolák üldöztetnek. Itt a magyar állam területén a román vallás és tanügy nincs kellően biztosítva. Nagy csapásnak veszitek, hogy püspökeinket a korona nevezi ki és illetőleg erősíti meg; valamint azt, hogy a román iskolákban a magyar nyelvet kötelező tantárgynak rendelték be. Szóval a magyar ellensége a román egyháznak és iskolának.

Azt mondjátok, hogy a magyar kultúr-egyleteket állított föl mindenütt; hogy az erdélyi kultur-egylet célja megmagyarosítani a románokat, szóval, hogy a magyar a román kultúrának esküdt ellensége.

És nagyon furcsa, hogy a magyar állam földén ezen mostoha viszonyok között is a román egyház és tanügy virágzóbb, mint nálatok a szabad Romániában, saját befolyástok alatt.

Sajnos és felette elszomorító, hogy ti nem ismeritek hazátok múltját és jelenlegi intézményeit. Ugyan hogy ismerhettek ti akkor minket alaposan? A mi még elszomorítóbb, az, hogy Európa előtt szemtől-szemben állítottok dolgokat, a miknek alaptalanságáról Európa meg van győződve. Avagy ti Európát épen oly ostobának tartjátok, hogy elfelejtsen dolgokat, a melyek előtte csak az imént nyertek elintézését?

Álljunk meg kissé!

A magyar állam belügyeibe Európa soha sem avatkozott be. Különösen nem avatkozott be azon a czímen, mert öli, nyomja a szabadságot. Ellenkezőleg, ha ide-

genek avatkoztak be, beleavatkoztak azért, hogy nálunk megöljék a szabadságot.

Nálatok brutális módon üldözték a mások vallását, a mikor nálunk a vallás szabad gyakorlata ki volt mondva. A keresztény örmények templomába István vajda (1551) lóháton hatolt be, kivette a szentséget az oltárból és a földhöz vágta; a templomokat kifosztatta, a papokat és a szerzeteseket megkötözve börtönbe vetette.

„Országomban — mondja a vajda — ne maradjon örmény, mindenki görög vallás szerint éljen. Ha el nem fogadjátok a görög vallást, tűzzel-vassal égetlek el mindnyájatokat. Ki ellenszegül annak kezeit vágatom le, szemeit szúratom ki!“ Ne faragjunk ezen eseményből politikai tőkét, mert hát túlbuzgó, vallásukért sem istent, sem embert nem ismerő emberek, mindig voltak és lesznek.

És ne is menjünk olyan messzire és a vallási üldözés borzasztó példáit ne elevenítsük fel a múltak emlékeiből, maradjunk meg csak a mai korban. Európát a legközelebbi időben foglalkoztatta a zsidó üldözés. A zsidók üldözése napi renden volt és ma, mikor ti Európához intézitek memorandumotokat a vallás szabad gyakorlata érdekében, a zsidók hátatok mellett otthon, saját hazátok földén, felszedik sátorfaikat és ezer számra vándorolnak ki boldogabb hazába. Ti csúfondáros módon „jó utat“ kívántok nekik.

Nem hiában avatkozott tehát Európa a ti belügyeitekbe. Mikor vitézséggel kivívtatok a koloszális orosz haderő mellett szabadságtokat, ti mégis keleti állam akartatok maradni. Nem akartatok az európai civilizáció magaslatára emelkedni. Európa a ti függetlenségeteket csak egy feltétel alatt ismerte el, ha az európai civilizáció számára kapuitokat megnyitjátok és azt biztosítjátok.

Miként szól a berlini 1878-ki szerződés?

A magas szerződő felek elismerték Románia függetlenségét, de azt a következő feltételekhez kötötték:

1) vallási vagy felekezeti különbség nem hozható fel senki ellen indokul arra, hogy kizárassék, vagy képtelenítették polgári és politikai jogai élvezetére, közhivatalok, tisztségek és méltóságok viselésére, vagy a

különféle üzletek és iparok bármely helyen való folytatására.

2) minden hitvallás szabadsága és külső gyakorlása biztosítva lesz úgy az állam honosai, mind a külföldiekre nézve és a különféle vallás-felekezeteknek sem egyházi szervezkedése, sem lelki főnökeihez való viszonyaik útjába akadályt gördíteni nem szabad. Minden hatalom honosai, legyenek azok kereskedők vagy mások, Romániában valláskülönbség nélkül teljes egyenlőség alapján való bánásmódban részesüljenek — (43, 44. cikkely).

Nem bolygatjuk a többi feltételt. Ez a két feltétel is tisztán arra vall, hogy államotokban a vallás szabad gyakorlatot Európa szabta meg, és nem ti emelkedtetek fel arra a szabadelvű magaslatra, a mely nélkül Európában senki sem tehet szert a civilizált állam nevére.

És teljesítettétek-e ebbeli kötelezettségeket V A zsidó lakosságot csak részletenként szabadítjátok fel; az emanczipációt bizonyos feltételekhez kötitek. A görög és római katolikus vallás ellen egyházi lapjaitokban lépten-nyomon agitáltok. A vizitációra menő ev. ref. erdélyi püspököt rendőri felügyelet alá helyeztétek és nem ismeritek el senki részéről a jogot, hogy állami kedvezményekben részesüljön, ha nem tartozik a gör. keleti ritushoz. Törvényeitek e tekintetben sok ügyben úgy intézkedik, hogy csak a gör. keleti vallás az irányadó.

És hogy fogjátok ti fel az egyenlőséget a hivatalok és a tisztségekre nézve? Nem megyünk messzire. Sainean Lázár román tudósnak esetét ismeritek. Tudós ember, zsidó ember volt és ti kidobtátok az egyetemi katedrából, egész Románia felförmedt ellene, pedig a román nyelvnek, irodalomnak, a román kultúrának tett annyi szolgálatot, mint nagyon sokan a román félistenek közül.

Mindezt azonban nem bűnként hozom fel. Elismerem, hogy a fajhoz, az állam hatalmához, a nemzeti állam feltételeihez való görcsös ragaszkodás nem lehet bűn. Lehet a szabadelvűség ellen általa véteni, de nem lehet ez oly bűn, a melyért követ lehessen dobni valakire önfentartási szempontból. Hanem, a kinek ily oldalról üvegből van a háza fedele, az ne dobálódjék kővel

és ne forduljon Európához oly ügyben, a melyben ő igen nagy bűnös.

Nálunk efféle dolgok nem fordulnak elő. Nem, efféle még akkor sem fordult elő, a mikor a bevett vallások elmélete járta. Soha mi e haza földén vallásunkért üldöztetést nem szenvedtünk. Egyes felekezetek igyekeztek minket saját hitelveikre nézve felvilágosítani, azok számára megnyerni, de mi üldöztetést vallásunkért nem szenvedtünk soha. A ki Erdély történetéből egy lapot fog felmutatni, a mely által az üldöztetést dokumentálná, az valóban nagy férfiú volna Egyes emberrel történetelt igazságtalanság, de vallása miatt bántódása nem volt senkinek.

A mi egyházaink alkotmánya biztosítva lett királyi leiratok és törvények által. A görög katolikusok egyházi intézményei, vallásuk szabad gyakorlása biztosított több kir. leiratban. Így az 1698. június 2-án Leopold által kiadott manifesztum határozatán intézkedik e tekintetben. Az 1761-diki 66. törvényczikk a görög keletiekig nézve kimondja, hogy a vallás szabad gyakorlása biztosittatik. Az 1792. május 2-iki kir. leirat, melylyel a szabad vallásgyakorlásról szóló törvény becikkelyezés végett leküldetik, egyúttal a görög keletiek közhivatalokra való alkalmazását is kimondja. „Ezen rendelkezésre nézve — mondja a leirat — nem tanáltanak az ország rendei semmi ellenkező okot, de a szent egyházi dolgokra rendeltetett deputácziónak kötelessége leszen az oláhságnak kiműveléséről“ — gondoskodni.

Az 1848-iki országgyűlés IX-ik törvényjavaslata „teljes, tökéletes jogegyenlőséget“ állapít meg a vallásokra nézve és ezen jogegyenlőséget a budapesti országgyűlés XX-dik törvényczikke is kimondja.

Az alkotmányosság helyreálltával a magyar törvényhozásnak első kötelessége volt a vallás gyakorlatot biztosítani, s az egyházak autonómiáját megerősíteni. Az 1868-iki törvényczikk a görög keletieknek a legszélesebb alapon nyugvó autonómiát adja, a mely teljesen önálló, független és mentes mindenféle beavatkozásoktól.

És vájjon ezek daczára a magyarok ellenségei volnának a román egyházaknak, vallásnak?

Ne menjünk messzire. Olvassuk el a „Kreuzzeitung“

ez idei 27-ik számát, vagy a nagyszebeni „Tribuna“ ez idei 59-ik számát, ebben ez áll:

„A magyarországi görög-keletiek kétségtelenül a legelőhaladottabb műveltségi fokon állanak az összes görög-keleti keresztények között. Úgy az egyesültek, mint a nem egyesültek kitűnő egyházi szervezettel és tudományosan képzett papsággal bírnak. Ők reformálták az egész görög-keleti egyházat!“

És a mikor ti vallás- és egyház-üldözésről szóltok Európának, a „Tribuna“ megadja nektek a választ, hogy a ti egyházatok sokkal hátrább áll, mint a mi egyházaink itt az ellenséges magyarok között?

És vájjon baj-e az, hogy nálunk a püspököket a király nevezi ki, és illetőleg erősíti meg? Melyik államban nincs ez így? Hát nálatok hogy van? Nálatok sincsen másképpen. A ti egyházi szervezetetek szerint az érsekek és püspökök választását a vallási miniszter a király elé terjeszti megerősítés végett. Hát ha ez nálatok nem baj, miért volna ez baj éppen nálunk, a mikor nálunk a legrégebb időktől így van; azon időtől fogva, mikor a ti nyakatokra a görögök és a szlávok küldtek püspököket a ti akaratotok és beleegyezésiek ellenére. Az abszolutizmusban nem volt így? Sagunát, Sulutzot és társait nem a korona nevezte ki? És ti azt akkor nagyon egyszerűnek és természetesnek találtátok.

Elvitázhatatlan tény, hogy a román egyházak nálunk nagyobb szabadságot élveznek, mint a tiétek a szabad Romániában. És a baj éppen ebben a nagy szabadságban rejlik. Az egyházi szinodusok és kongresszusok már nem elégednek meg egyházi ügyek elintézésével, azoknak tárgyalási körébe belevonják a politikát is. Egyházi testületek nyíltan politizálnak. Melyik állam engedi meg, hogy egyházi testületek visszaéljenek a törvény által biztosított autonómiával? Legfőbb nyomorúságunk éppen abban rejlik, hogy erőinket felemészítjük a politikai szenvedélyek szításával. Már komolyan nem is dolgozunk; minden téren, az egyházban, az iskolában, a társadalomban mind csak a politikai pártszenvedély dühöng és ez alatt megfeledkezünk legszentebb kötelességeinkről magunkkal, a hazával, többi polgártársainkkal szemben. És a magyar kormányzat ennek daczára

békében hagy minket s nem csonkította meg autonómiánkat egyetlen betűvel sem.

Mi itt annyira szabadok vagyunk, annyira bővelkedünk művelt papokban, hogy az innen egyházfegyelmi úton kimustrált egyének (Popescu Simion) nálatok a legmagasabb polczokra jutnak; azokra bizzátok theologiai kathedráitokat, a kiket mi képtelenségük miatt hivataluktól felmentettünk.

Hogy mertek ti ilyen körülmények között Európa színe elé azzal állani elé, hogy itt a magyar földön a román egyház és vallás üldözve van; hogy a magyar mindezeknek esküdt ellensége? Hiszen ha ez igaz, akkor ugyan mondjátok meg, miért kapkodtok ti a mi terített asztalunk morzsái után, miért fogadjátok embereinket oly mohón és miért éltek a mi tanultságunk eredményeivel?

Adtatok ti a mi egyházunknak egyetlen embert? Adtatok ti a mi egyházunknak a legrégebb időktől fogva, egyetlen könyvet? Adtatok ti nekünk egyetlen szikrát a világosságból egyházi téren, egyetlen szabályt a szervezetre nézve, egyetlen lökést az egyházi haladásban? Semmit. Magunknak mindent mi csináltunk meg s anynyi feleslegünk volt, hogy titeket is kielégíthetünk! Vájjon, ha egyházainknak, vallásainknak a magyarok ellenségei lettek volna, elértük volna-e azt az eredményt, a melynek gyümölcseiben ma gyönyörködhetünk? Nem! Mutatja éppen a ti példátok. Szláv és görög ellenséggel házatokban, saját földetekben sem tudtatok semmire menni. Mindez nagy csapás, de titeket érdekel: mi semmiféle tőkét abból faragni nem akarunk.

És ti régi szokástok szerint előálltok most és veszélyeztetitek mind azt, a mivel mi birunk. Igen, veszélybe döntitek szabad intézményeinket itt, a románság érdekeit, mert hűtlenségre, hazaárulásra, forradalomra tanított minket. Melyik kormány, hazafias és az állam érdekeit szem előtt hordó kormánynak ne jutna eszébe óvintézkedéseket tenni ezen hűtlenségre szító áramlatokkal szemben? Hogyne jutna eszébe a kormánynak megtörni azt az elemet, mely előtt többé a haza nem haza, a király nem király, a törvény nem törvény? Mit csinálnátok ti ott a Románia földén egy oly háborgó elemmel, a mely I. Károlyt nem ismerné el királynak s tör-

vényeteket törvénynek? És ti nem ismertek sem törvényt, sem hazát; ágenseiteket elkülditek ide és elviszitek románjainkat Dobruzsát benépesíteni, hogy annak posványáiban meghaljanak! Meggyengítitek itt a román elemet, egyházakat, iskolákat; pusztulás jár nyomaitokon, elszáradnak mezőink a merre ti léptek; bizalmatlanok, gyanakvók leszünk; e gazdag hazában nem tudunk élni, megférti tőletek!

Hogy állunk az iskolákkal?

Tisztában kell lennünk azzal, hogy mi itt a magyar állam területén vagyunk, ti pedig otthon vagytok saját királyságtokban. És mi itt szerintetek ellenséges indulatú néppel vagyunk érintkezésben, a mely nyelvünk, kultúránk ellen tör.

Csodálatos jelenségek. Mi itt az ellenséges magyar földön a múlt század közepén megnyitjuk balázsfalvi iskoláinkat; a század végéig Sinkay György egy maga mintegy háromszáz román iskolát állít fel és nektek abban az időben nem volt még egyetlen nemzeti iskolátok sem. Nálunk a tannyelv román volt és nálatok a görög és szláv iskolákban a román nyelvet még a rendes tantárgyak közé sem vették fel. Nálunk román gimnáziumok, papnöveldek, tanítóképzők emelkedtek és nálatok alig volt elemi iskola. Mi a múlt század végén a magyarok után (Aranka) indulva, felvetettük a román tudományos társaság felállításának eszméjét, (Papiu I. Viata stb. Georg. Sinkai 85—86. l.), míg ti azt csak 1867-ben tudtátok ott Bukarestben megcsinálni. Nagyot hazudtok tehát, mikor azt állítjátok, hogy mi itt csak 1850 után nyertünk jogot iskolába járni és közhivatalokat viselni! Ki tanított titeket erre az igazságra? Hát nem tudjátok, hogy a balázsfalvi iskolákban 1754-ben több mint háromszáz román gyermek tanult, hogy egy 1624-iki törvényünk szigorú büntetéssel sújtatta a földesurat, a ki jobbjágyának gyermekét az iskolától visszatartja? Honnan állott elő az a tekintélyes tudományos román férficsapat a század végén, ha mi csak 1850 után kezdtünk járni iskolába? Hogy tudtunk volna nektek

már a század elején egy Lázárt adni, ha nekünk itt nem lett volna szabad iskolába járni? A közhivatalokra minket a 17-ik század végén alkalmaztak már. A 18-ik század elején királyi leiratokkal, közepén pedig éppen törvényileg biztosították ebbeli jogainkat.

Miben rejlik tehát a román nyelv és iskoláztatás üldöztetése?

Az 1868-ki XXXVIII. t. ez. a felekezeteknek, társulatoknak, egyeseknek megadja az iskola fentartási jogot. A román felekezetek tehát iskolát tarthatnak fenn, a melyekben a tannyelv román. A román tanuló román nyelven tanulja vallását, a haza történetét: román nyelven veszi be az összes tudományokat; román tanító nyújt útbaigazítást; román a tankönyv, az iskola egész szervezete, román a naplóvezetés és román a közvetlen felügyelet, mert román tagokból álló iskolaszékek öröködnének a román iskolák felett. Az ifjak románul szavalnak és énekelnek, román házi iparczikkekre tanítják dolgozni, hol van itt tehát az annyira hirdetett üldözés?

A németektől átvett a magyar kormányzat 1867-ben 2500 román elemi iskolát és hány iskola van ma? A román iskolák száma 1867 óta 1888 ig az ellenséges indulatu magyar kormányzat alatt mintegy 3700ra szaporodott, melyekben a tannyelv is román. De ezt tanügyi téren ne tekintsük eredménynek; én az iskolát nem az épületben találom fel, hanem annak belső életében. A míg 1867 előtt a képesített tanítók száma csekély volt, ma a román iskolákban kevés kivétellel, képesített tanítók működnek. A román iskolák száma nemcsak tetemesen emelkedett, hanem a román iskola tanító, felszerelés és egészségügyi szempontokból a kor színvonalára emelkedett. Az ország szeltében be van hálózva román tanító-egyletekkel, kultúr-egyletekkel, nőegyletekkel, dalárdákkal, önképzőkörökkel, a melyeknek működése útjába egyetlen akadályt nem gördítenek, s a melyek bizonyára a román kultúrának hasznaira válnak.

A statisztikát minden ember lapozgathatja. A statisztika pedig azt mutatja, hogy a magyar kormányzat huszonnégy esztendeje alatt a román elemi és középköztetés a kor színvonalára lett felemelve.

Mi hát a baj?

A baj az, hogy az általános tanrend a tantárgyak közé sorolja a magyar nyelvet is. A román iskolában heti nem 18, mint ti elferdítve mondjátok, hanem osztályonként 2—6 órában tanítani kell a magyar nyelvet is. De hiszen az csak nem lehet baj? Hisz a magyar nyelv tanítását az országgyűlés már 1792-ben kimondotta. Az 1792 május 2-iki királyi leirat a román egyházi dolgokra rendelt deputáczióknak kötelességévé tette, hogy a magyar nyelvnek a románok között való terjesztéséről gondoskodják.

A magyar nyelvnek hasznát a román püspökök mindig elismerték. Moga László püspök 1813 június 14-ikén egy körrendeletben meghagyja az espereseknek, hogy papi állásra csak olyanokat hozzanak javaslatba, a kik magyarul beszélnek és más nyelveket tudnak. — Ugyancsak ő 1829 október 13-án a szemináriumba a magyar nyelvet kötelező tantárgyul viszi be. Soha előbb a románok nem tiltakoztak a magyar nyelv oktatása ellen, mert annak hasznait mindig beismerték. A román ifjak magyar tannyelvű iskolákat keresnek fel, s ha ezekre nem veszedelmes a magyar tanrend, a román iskolában veszedelmes legyen a heti 2—6 óra talán? Akárhogy vegyük a dolgot, a magyar nyelv nálunk állami nyelv.

Az absolut kormány alatt iskoláinkban német volt a tannyelv, pedig ez az állam nem volt a németeké. Sem mi, sem ti nem tiltakoztatok akkor a német nyelv ellen; sem mi, sem ti nem féltetek, hogy a német nyelv miatt németekké leszünk. Mi románok itt, helytelenül bár, elfogadtuk tannyelvül a német nyelvet, holott az ránk nézve idegenebb volt, mint a magyar. És még sem lettünk németek.

Az állami nyelv ismeretétől elűzni az állampolgárokat több a lelkiismeretlenségénél. Az állami és társadalmi élet minden érintkezésében szükségünk van arra, s nem szabad elfelejtkeznünk azon szigorú kötelességekről, a melyekkel nemcsak magunkkal, de az állammal szemben is tartozunk.

És ezen kötelességeinket annál hívebben kell teljesítenünk, mert láthatjuk, meggyőződhetünk róla, hogy a magyar állam nem akar minket nemzetiségünkől

kiforgatni, csak abba a helyzetbe akar juttatni, hogy mi a magyar nyelv ismerete által jobban megfelelhesünk polgári kötelességeinknek és törvénybeli szabadságainkat annál jobban kiaknázhassuk.

Látott-e valaki a magyar állam területén huszonnégy évi magyar kormányzás után csak egyetlenegy nemzetiségéből kivetkőztetett románt? A ki ilyen tudna felfedezni, az igen nagy szolgálatot tudna tenni elleneseinknek, álljon elő vele. Román statisztikák szerint három millió román lakik a magyar állam területén, — álljon elő ezen három millióból egyetlenegy, a kinek azt mondták volna, hogy magyar legyen. A magyar államnak nincs szüksége ilyen kétes eredményekre.

Felhozzátok a kisededóvi törvényt, mint magyarsító eszközt. Ismeritek ti ezt a törvényt? Az óvi törvény egyetlen betűje sem kötelezi a román gyermeket a magyar óvóba való járásra, hanem a kisededóvást teszi kötelezővé. A törvény megengedi a felekezeteknek, társulatoknak, egyeseknek a kisededóvók felállítását. A román egyházközségek rendezkedjenek be s óvják kisededeiket. A magyar törvényhozás éppen a népességi viszonyok kedvezőbbé tételéért fogott ebbe a nagy alkotásba, hogy megtartsa éppen a román kisededeket is. Kinek van nagyobb szüksége a megóvásra, mint a románnak?

Törvényeinken végig húzódik a szabadelvűség, a magyar állam polgárai legfőbb javának a megőrzése, fenntartása. Ha nem akarunk meghajolni a tények előtt, ha bennünk körmönfont rossz indulat lakozik, ha mi nem a törvények szelleme után indulunk és mindent félremagyarozunk, úgy a szentírás bármely mondatából hurkot fonhatunk a magyarok számára, pedig akkor a magyarok még ismeretlenek voltak Európában.

A baj tehát az, hogy a magyar nyelvet, a magyar törvényhozás, a magyar állam iskoláiban rendes tantárgyul rendelte.

Hát ti, a „civilizáció védbástyái keleten“ miként dogoztok? Iskoláitok most is a kezdetlegesség nyomorúságaival küzdenek. Mi itt ma már valóban szegényedni kezdtünk azért, mert összes iskoláitokat nekünk kell el látni tanítókkal. Nem tudunk annyi néptanítót teremteni, hogy titeket kielégíthessünk. Az elemi oktatástól

kezdve fel az egyetemekig a magyar tudományosság emlőin felnevelt román ifjak kezében van az oktatás és még sincs panaszotok ellene?

Középiskoláitokban a román nyelv mellett távol eső országok nyelveit is kötelezőkké tesztitek: az olaszt, a francziát és a németet, és nem féltetek, hogy olaszok, francziák, vagy németek lesztek. Sőt tanultatok új görögül és szlávul régebben. A ti középiskoláitok nem egyebek, mint a nyelvek tanulásának fókuszai és még sem féltetek attól, hogy elvesztitek nemzetiségieket!

Mi, a kik régebbi időktől fogva vagyunk románok, mint ti; a kik felráztunk a mély álomból s megmutattuk a romanismus útjait; mi a kik megadtuk nektek az egyesülés, a román királyság eszméjét, megteremtettük politikátokat, s megalkottuk a román eszme hiszekegyét, vájjon mi gyengébbek volnánk, mint ti; és ne volna annyi erőnk, a magyar nyelv tudása mellett is, megőrizni vallásunkat, nemzetiségünket? Önérzetünkben vagyunk megsértve, a mikor feltesztitek rólunk, hogy ránk nézve a magyar nyelvnek a megtanulása elégséges arra, hogy magyarokká legyünk. Ti voltatok szlávok és görögök, mi mindig románok voltunk és azok maradunk! És ti minket féltetek, ti, a kik rómaiságtokat eddig annyiszor megtagadtátok?

De vájjon ti most nem románizáltok?

A román nyelv az új törvényjavaslat értelmében kötelező minden romániai iskolában. Erre a törvényre különben szükség nem volt, mert a Romániában levő magyar iskolákban a román nyelvet per longum et latum tanították és tanítják. Kinek jutna eszébe ott nálatok e miatt szót emelni? A román nyelvnek a tudása ott közszükség — tanulja meg mindenki. — Mi sem követelünk itt egyebet.

Ti románizáltok tüzen-vízen. Dobruzsában például a nemzetiségek többségben vannak, a román elem elenyésző csekély. A Romanulban éppen most foly egy hosszú tanulmány, a melyben a dobruzsai törökök és más népek románizálására terveket nyújt egy szerző, Burada Todor egyik munkájában pedig kimondja, hogy a dobruzsai nemzetiségeket románizálni kell tüzen-vízen és minden áron.

Íme, ti a homokba dugjátok fejeteket, mint a strucz s hiszitek, hogy senki sem lát titeket. Ti a magyarok ellen fordultok Európához, holott a baj ti nálatok óriási.

Nem igaz, hogy a román inaknak külföldön tanulniok szabad nem volna; nem igaz, hogy e miatt itthon üldöztetésnek volna valaki kitéve. A bécsi egyetem hallgatóságának tekintélyes része magyarországi román. A magyar állam maga küld ki külföldre ifjakat; ösztöndíjakat nyújt külföldi tartózkodásra; ilyen volt Babes is, a ki most nálatok van s a bukaresti egyetem szemefénye! De hát Európa vak volna, ne látná egyetemem a magyarországi román ifjúságot?

Azt mondjátok, hogy a magyar kultúr-egyleteket állított fel, melyeknek célja a magyarosítás. Megint kislelkűség! Mi 1861-ben alakítottuk meg a román kultúr-egyletet (*Asotiaciunea transilvana*) és azóta e román társaság vagyona több százezer forintra szaporodott. És alakítottunk hasonló irányú társaságot Aradon s az ország más részeiben is. És a mikor ezen egyleteket felállítottuk, a magyar nem félt azoktól és nem kiáltotta tele a világot, hogy a román elem Erdélyt románizálni akarja. Sőt ellenkezőleg, a román közművelődési társaságot szívesen üdvözölte, annak céljait tetemes anyagi áldozatokkal elősegítette. Ott voltak a magyarok is s már az első gyűlésen a románok lelkesedéssel választották a magyart dísztagnak (Gróf Csáky), a ki a román kultúra oltárára 1000 frt készpénzzel és mintegy 1709 hold földdel áldozott. (Wlád L. A román nép. 46. 1.) És hány magyar van beírva a román kultúr-egylet lajstromában? Ott van, forgathatjátok, mert rendelkezésekre áll, ha ugyan az igazság iránt érdeklődni tudtok némileg.

A magyar a saját kultúr-egyleteit 1885-ben kezdte megalakítani. Talán a magyarnak ne volna megadva a jog, a mivel mi megelőzőleg bírtunk? Ki állíthat olyant, hogy egyik félnek mindent szabad tenni, a másiknak semmit? A magyar kultúr-egyletek nem veszedelmesebbek a románra, mint a román egyletek a magyarra nézve. Hogy lehetséges az, hogy mi és ti, a kik hirdetjük a magyarosítást már sok esztendőttől fogva, még sem tudunk apadni és mondjuk, hogy a magyarok sem

tudnak szaporodni? Ha az általunk hirdetett dolgok igazak volnának, akkor már nem volna román e földön, nem volna három millió, mint a hogy mi szeretjük hinni, és nem volna még mindig kisebbségben a magyar, a hogy mi széliében hirdetjük.

Kimutattam, hogy a magyarok közül sokan támogatták a román kultúr-egyleteket; alapítványaink egy harmada a magyarok révén került össze. Ki teremtette meg a naszódi közoktatási alapokat? A magyar kormány milliókat érő közvagyonot és jogot engedett itt át román nevelési czélokra! Mutassatok ti akkora összegű nevelési alapvagyonot, a melylyel mi bírunk és bírjuk azt a magyarok jóvoltából? Ti szlávoknak és görögöknek adtatok 80 millió frank kárpótlást és magatoknak nem tudtatok közalapokat teremteni.

Mi hányan iratkoztunk be a magyar kultur-egyletekbe, mert hisz utóvégre ez által egy kultúrának, a hazai kultúrának tettünk volna szolgálatokat? Alig egy néhányan, mert féltünk azoktól, a kik azt hirdetik, hogy a román érdekek ellen cselekszünk! A román érdek itt e haza földjén nem különbözhetik a magyar érdektől; e haza polgárainak itt csak egy érdeke lehet: a közművelődés, a közhaladás előmozdítása. De mi e kérdésben is elválasztottuk érdekeinket a magyarokétól; csakhogy nem kellő méltányossággal, mert míg a magyar kimutathatja, még pedig fényesen, hogy a román kultúráért sokat áldozott, addig mi semmivel sem dokumentálhatjuk, hogy a magyar kultúráért valamit tettünk volna. És mi féljünk a magyar kultur-egyletek magyarosításától? mi-e, a kik megrománizáltuk a fél Erdélyt éppen azon jóindulatnál fogva, a melylyel velünk szemben a többi nemzetiségek viseltettek!

Ne legyünk haszontalankodók, ne játszódjunk a farkas és a bárány meséjét. Mi láttunk elrománosított magyarokat, egész községeket, de megfordítva nem. Ez az igazság!

VI.

Azt mondjátok, hogy a magyar a parlamentből kizárt minden román elemet, — és hogy Magyarországon a nemzetiségek ingerültsége miatt, a választások egész csatákká fajultak, melyekben hadiszokás szerint a halottakat öszeszámították, s a károkat százezrekre becsülték. Azt mondjátok, hogy a közigazgatás a románok iránti ellenséges érülettel szerveztetik, rossz a választási törvényünk, s hogy a törvénykezés csak a magyaroké, a visszaélések közdivatban vannak. A sajtó üldözve van; 13, mond tizenhárom román hírlapíró bűntettek meg esküdtszékeink. És a mi legfőbb, a román ember nem kap alkalmazást a magyar állam funkcióiban.

Ismételnem kell, hogy ti nem ismeritek politikai múltunkat, vagy ha ismeritek, az igazságot meghamisítjátok. Mi románok az 1867-ki országgyűlésen saját képviselőinkkel bírtunk. A magyar király megkoronáztatásán jelen voltunk és részt vettünk az 1867-ki kiegyezésen.

Hanem nekünk nem tetszett a budapesti levegő; mi mindig gravameneken törtük a fejünket; lejöttünk tehát Erdélybe és már 1869 márczius 7-én Macellariu Ilyés elnöklete alatt Szerdahelyen kimondottuk a passivitást, a tétlenséget. Mi azt hittük, hogy a határozattal megfordítjuk Magyarországon a dolgok folyását; azt hittük, hogy az egész kiegyezés egy lári-fári munka; nem vetjük számba, hogy a már megkoronázott király esküt tett az alkotmányra; lesben állottunk és ismét suttogni kezdtünk a szászokkal és a bécsi elégületlen körökkel. Akkor is voltak embereink, a kik napnál világosabban mutatták ki, hogy a passivitas reánk nézve valóságos öngyilkosság. Hosszú József, Porutz Sámuel, Cristea.

Bárdos és sok mások a passivitás ellen szavaztak; a passivitás mégis ki lett mondva s az a tény meg lett pecsételve egy fáklyás zenével, a mit a félrevezetett passivisták Macellariunak adtak. Ez volt a mi politikai eltemetetésünk fáklyás ünnepéye.

A mi rossz következett azután mi reánk románokra nézve, az mind ezen haszontalan politikának volt a következménye. Mi azt hittük, hogy politikai visszavonulásunk alig fog tartani néhány évig, — de tart a mai napig. Később szégyenből ragaszkodnunk kellett a passivitáshoz. Eg és föld között állottunk, mint Mahomed koporsója; lábaink alatt nem volt talaj, vergődünk, kiabáltunk, — de ezen vergődésnek nem volt semmi haszna, eredménye; a világot meg nem állítottuk a maga keringésében. Átok és ezerszer átok mi reánk, hogy mi 1869-ben a magyartól ismét elváltunk s neki engedték át az állam organizációjának dicsőséges munkáját. Most a magyar nélkülünk államot teremtett, erőset, dicsőt! És mit csináltunk mi ezen dicsőséges munka közben? Békó gyanánt szolgáltunk, tele kiabáltuk a világot, hogy minket itt gyilkolnak, pedig a bajunk az volt, hogy mi magunkat gyilkoltuk meg

Ha tehát mi már 1869-ben, mindjárt alkotmányosságunk kezdetén leléptünk a politikai küzdtérről, nem akartunk bemenni a magyar partementbe és tényleg ezt a passzív politikát Erdélyben keresztül hajtottuk, ugyan hogy állíthatjátok azt, hogy minket a magyar dobott ki a parlamentből, a magyar rekesztett ki annak jótéteményeiből még pedig az 1874-ben alkotott választási törvény alapján? Hiszen a magyar sajtó éppen ezt a passzív politikát ostorozta, azt óhajtván, hogy a románok ne duzzogjanak, vegyenek részt a politikai küzdelmekben. Mi nem tartottunk a magyarral, a magyar pedig nem várt mi reánk, míg mi kifűjjük magunkat, hanem haladt a korrall előre s egyedül teremtette meg Magyarország pénzügyét, had- és tanügyét, kereskedelmét és iparát!

Persze, nekünk, a kik még mindig passivisták vagyunk, rosszul esik, hogy a magyar nélkülünk rakta le a magyar állam fundamentumait s dicsőséget aratott vele az egész világ előtt. És most beállunk besúgóknak,

vádlóknak Európa előtt és követeljük Európától, hogy teremtsen nekünk vissza az 1867. év előtti állapotokat! Miféle undorító vállalat ez?

Hogy állíthatjátok tehát, hogy a választások azért mert a magyarok kitették szűrünket a magyar parlamentből, csatákká fejlődtek? Hiszen mi románok, passivisták vagyunk, mi nem választunk, mi tehát nem verekszünk és minket sem inzultál senki! Mutassatok 1867 óta egyetlen példát a választások történetéből, a melyben a románok és magyarok összeverekedtek volna és ti igen nagy férfiak volnátok! Pedig maga a román nép mindenütt választott.

Mindenütt, a hol az emberekben vér és szív van, és a pártélet ki van fejlődve, voltak és lesznek összeütközések. A legalkotmányosabb angoltól, a higgadt németeken át mindig voltak és lesznek összekocczanások. Nálunk az ily összeütközések ritkák s ott fordulnak elő, a hol magyar pártok állanak egymással szemben. Mi románok politikai pártoskodások következtében itt még össze nem verekedtünk, egy csepp vérünket ki nem ottottuk.

Hát nálatok hogy megy a dolog? Ti összeszámitottátok-e a legközelebbi (1888.) választástok halottjait és sebesültjeit? Hány helyen fejlődött ki verekedés és hány helyen vette a katonaság igénybe a fegyvert? Hiszen a dorohoi eset titeket is kétségbe ejtett? Mégis a mi nálatok megvan, az nincs meg az egész világon. Nálatok például a vélemény szabadsága, a választási jog szabad gyakorlása ellen kifejlődött egy intézmény, a mely miatt megszegyelhetitek magatokat. Nálatok divatban vannak a verekedő bandák (bande de batausi), a melyeknek hivatása, bejárni az utcákat és irgalmatlanul megverni mindenkit, a ki az ellenpártból elejükbe kerül. Ily verekedő bandája van az ellenfélnek is, s ha ilyen kettő össze találkozik, van világra szóló botrány. Ezen titeket leverő adatot nem használom fel erősen, nem sorolom az ebből folyó országra szóló botrányokat, a melyek titeket erősen jellemezhetnének.

Sajtónk szabad. A mi román lapjaink száma tetemesen megszaporodott; de megszaporodott azoknak a száma is, a kik visszaélnék a sajtó jótéteményeivel. Hát nála-

tok nincsenek sajtópörök? Izgatásért nem börtönbe került Pén több társaival egyetemben? Miféle állapotok volnának azok, ha nem volna szabad az író perbe fogni azért, a mit írt? Miféle állapotok fejlődnének egy államban, ha az író tudná, hogy mindent írhat, s hogy azért, a mit ír, senki kérdőre nem vonhatja? Az esküdt-székeink elé kerülő sajtóügyek száma elenyésző csekély s a panaszlottak több mint 50% felmentést nyernek. 1867 óta beismeréstek szerint is 13 román írórt ítéltek el esküdt-székeink. Huszonnégy év alatt 3 millió emberből 13 ember, két évre jut egy elítélt. De azt felejtitek megjegyezni, hogy a 13-ból egy néhány magán vádló panaszára, rágalom, vagy becsületsértésért lett elítélve, mint volt például a Calicul és a Tribuna szerkesztője, mert saját polgártársai becsületében gázolt. Avagy a román zszurnaliszta, akkora hatalom volna már nálunk, hogy neki szabadna bemocskolni bárkit is? A politikai vétség miatt elítélt román egyének száma huszonnégy évi időköz alatt alig hét, jut három és fél évre egyetlen elítélt azon számos izgató közlemény daczára, melyek lapjainkban megjelennek. És nálatok hány román hírlapírót ítéltek el 1867 óta? Több mint harminczegyet. Hát ti, a román törvény, miért ítélte el a román hírlapírókat? Nálatok miért vonják felelősségre azokat, a kik törvénybe ütköző módon használják fel a szabad sajtót?

Azt mondjátok, hogy a közigazgatás a románság ellen szerveztetik, a törvénykezés a magyaré, hivatalokat nem kapunk és Magyarország a sikkasztások klasz-szikus földje lett!

Igaz-e ez? Törvénykezésünk példányszerű; vannak megyék, melyek majdnem egészen a románok kezében vannak. Igazságügyünk európai színvonalon áll; — de mit kell azt Európa előtt bizonyítani, mikor Európa jogkereső emberei nálunk arról gyakran meggyőződhettek?

Sikkasztások előfordulnak nálunk, mint mindenütt a világon, legyen az állam — bármily előhaladott műveltségű. Gonosz emberek voltak és lesznek. Ne bolygassuk ezt a kérdést. És ne bolygassuk abból a szempontból sem, mert nálunk nemcsak a magyarok követnek

el ily bűnöket, hanem a nemzetiségek is. Mi itt soha nem csinálunk titkot, még hibáinkból sem. A sajtó pelengérré állít minden bűnt és a bűnös elnyeri büntetését. A baj az volna, ha nálunk a bűnösöket futni engednék. Törvényeink szigorúak és azokat szigorúan alkalmazzák.

A sikkasztásokat ti vetitek szemre; ti hurczoljátok meg becsületünket Európa előtt, a kik szintén bűnösök vagytok! Hát már elfelejtettétek a közkórházak, egyik miniszteretek, tábornokaitok botrányos ügyét 1888-ból? Mit is mondott a közvádló ezen alkalomból és mit is ismételt a román sajtó? „Európa még keleti államnak tekint minket, a hol pénzzel mindent ki lehet vinni!“ Sem nekünk, sem Európának nem jutott eszébe ezért a román állam közerkölcsét ítélni el; vagy kimondani azt, hogy a közmorál ezen esetek miatt meg volna ingatva. Ily szerencsétlenségek mindenütt előfordulnak; sajnos tények, de az állam azok miatt megbecstelenítve nem lehet. És ti a magyar államtól megtagadjátok Európa előtt a közmorált, az erkölcsi öntudatot! Mit tanultok a bukaresti egyetemen? Minő igazságokat szór közétek a tanári testület, ha csak így tudtok gondolkodni, a hogy gondolkodtok?

Nem kapunk hivatalokat. Megjegyzendő, hogy mi passzivisták vagyunk, a kik az egész magyar kormányzatra nem adunk semmit; sorfalat képezünk^ vele szemben és meg nem hajlunk törvényei előtt. És még sem kapunk hivatalt. Hogy kívánunk mi hivatalokat oly kormánytól, a melylyel szemben mi ellenzéket csinálunk? Miféle összezavarása ez a politikai fogalmaknak, ha mi attól a rendszertől lesünk hivatalokat, a melyet törvénytelennek tartunk? Ez a passzív politika hínárja.

De a dolog nem így áll. A dolog úgy áll, hogy mi magyarországi románok nem tudunk elég embert termelni Románia számára. Románia már bölcsőjükből reflektál gyermekeinkre. A magyar tudományosság emlőjén felnevelt jobb ifjainkat kiviszi és ha ezek nem akarnak kimenni, külön törvénnyel dús fizetéseket biztosítanak számukra, mint a hogy történt Babes Viktorral is. Azért itt intelligentiánkban elszegényedünk. Az itt maradtakkal nem tudjuk fedezni papi és tanítói szükségle-

teinket; nem tudunk szert tenni egy derék hivatalnoki nemzedékre; nem tudunk újabban megteremteni egy egészséges megyei tisztviselői kasztot, mert azok maradnak csak vissza, a kik képesítés dolgában gyakran kifogás alá esnek.

Nem kapunk hivatalt. Ám mutassatok nekem egyetlen végzett román embert hivatal nélkül? Állítsátok elő azt az embert, a ki ha képesítve volt, ne kapta volna a megfelelő állásokat? Hogy sok nincs, azt megengedem. Nincs, mert kiviszitek embereinket, a kiket saját alapítványainkon neveltünk fel. A statisztikát veritek hozzánk, hogy se ezen, se azon ágában az állami életnek nincs román hivatalnok. De honnan legyen akkora szám, a mekkorát a népességi arány megengedne, a mikor nem lehet; a mikor mi ifjúságunk virágát nektek adjuk, hogy emelje Románia fényét és dicsőségét!

Itt maradnak a végzettlenek, a kik aztán lesznek körjegyzők, csendőrök, pénzügyesek, kisebb rendű megyei és állami tisztviselők, — de tovább, képzettség hiánya miatt, nem emelkedhetnek. Ezért is a magyar volna a felelős? A magyar volna felelős azért, hogy ti külön törvénnyel 20.000 frank fizetést és elmozdíthatlanságot biztosítottatok a vonakodó Babesnek, csak hogy közitek menjen ki? Azért vannak nagy állású és tekintélyű román hivatalnokaink az állami kormányzat összes ágaiban.

Ha nincs sok, honnan alkalmazzon közülünk a magyar állam embereket? Bocsássátok vissza a mi ifjainkat; adjátok vissza színét-javát a mi ifjúságunknak, s ha a kormány nem alkalmazná, akkor talán jogotok lesz ilyen váddal Európa előtt fellépni, de addig nem!

VII.

Mi is csak a ti álláspontotok és azoké, a kik veletek tartanak? Az, hogy mi a ti ottani érdekeiteknek tartozunk szolgálni. És a mi álláspontunk? Az, hogy a magyar állam polgárai vagyunk s hű alattvalói a magyar koronának.

A németnek más polgári kötelessége van Berlinben és más Bécsben; a szlávnak más Szentpétervárott, más Szófiában és más Belgrádban; más a töröké Stambulban és más Dobruzsában; az angolé Londonban és New-Yorkban; a spanyolnak Spanyolországban és Bráziáliában. A romának is más a polgári, alattvalói kötelessége Bukovinában, Beszarábiában, Macedóniában, más nálunk és más Romániában. A szétszórt elemeknek egy központon való egyesülése lehet óhajtság, lehet ideál, de a polgári, az alattvalói kötelesség mindig kötelességnek marad, s a ki ezen kötelesség ellen vét, az a legnagyobb bünt követi el.

És memorándumokban, minket, a kik legtöbbet adunk az alattvalói hűségre, rendkívül bántott, sértett és elszomorított az a kicsinylő hang, a melylyel a koronáról emlékeztek meg s mely hang egy idő óta mind hangosabban és hangosabban nyilatkozik Bukarest felől. Ez a legnagyobb fokú tiszteletlenség Európa-szerte feltűnést fog okozni, mert a művelt Európában dicsőségesen uralkodó királyunk a legbölcsebb és a legalkotmányosabb uralkodónak van elismerve, a kit a törvény, igazság, a hazai törvények mellől semmiféle eszközzel sem lehet megfélemlíteni és eltántorítani. Ereje a törvénytisztelet s az a rendkívüli szeretet és ragaszkodás népei részéről, a melylyel mindenütt találkozik, a hol csak megfordul.

És ti, a kik otthon uralkodókat „nyám cz“-nak, „venitura“-nak szoktátok nevezni, azt az uralkodót, ki titeket a keleti államok kezdetlegességéből kiemelt és a román függetlenséget és királyságot megteremtette, azt hiszitek, hogy mi hódolat és szeretet dolgában veletek egy nivón állunk! Nálatok az alattvalói hűség nem lett vérré és hússá, mint mi nálunk — azért meggondolatlanságotok visszautasítjuk és elítéljük! Királyunk személye szent és sérthetetlen. Példánk van reá, hogy a magyar király pártütő ellenségét fegyvertelen kézzel egymaga hozta ki a lázongó tömegek közül s meg nem görbült egyetlen haja szála sem.

Éppen a korona iránti tántoríthatlan hűségünk és ragaszkodó szeretetünknel fogva tartozunk hűségeseknek lenni a hazához és azon alkotmányhoz, a mely számára szentesítve lett. Mi, mint a magyar államnak polgárai, mint királyunknak leghűségesebb alattvalói, nem bírhatunk más áspirációkkal, mint aminőkkel a magyar király és a magyar állam bír. Ezen áspirációkban nem szegődhetünk idegen államokhoz, bár véreinkről legyen szó, mert akkor idegen bálványok előtt imádkoznánk.

És ti következetesen ágenseitek, lapjaitok által éppen az alattvalói hűséget sértitek meg és ássátok napnap után, hogy megrendüljünk a hitben és megtagadjuk a kötelességet a hazával, a királylyal szemben. Mi hasznát vennétek ti egy hűtlen népnek, mely titeket is elárulhat majd? Miféle tanok azok, hogy mert mi sokan hűségesek vagyunk a király által szentesített alkotmányhoz, ellenségei vagyunk a románismusk! Háta románismus ellenkezik az alkotmánynyal, az alattvalói hűséggel? Ila igen, akkor mi azt a románizmust megvetjük és nem kérünk belőle!

Csak pár szót még befejezésül.

Az eddig előadottakból világos lesz minden józan ember előtt, hogy nálunk igen is vannak elégiületlen román urak, de a nép nem az. A nép nyugodt és csendes. A magyar törvények alatt gyarapszik; pénz és véradóját szó nélkül üzeti; vallását követheti, nyelvét beszélheti; kul-

túrát fejthet és senkinek még a haja szála sem görbült meg azért, mert nem magyar. Bizalommal van e nép a magyar iránt; s azokban a községekben, a hol a magyarral együtt van, összeütközése nincs. Szeretetlenben és kölcsönös becsülésben élnek a lakók; sehol a magyar állam területén nincs háttérbe szarítva az, a ki munkára vágyik, itt akar élni. Ez az igazság! Mutassatok összeütközéseket, de ne a feldrait, mert a feldrai eset tisztán a románok összeütközése volt, a melyekkel dokumentálni tudhatnátok, hogy a nép nem békés és nem viseltetik szeretettel a magyar néppel szemben? Nincs erre példátok.

Szerencsénk éppen a nép elégedettségében rejlik; abban tehát, hogy az elégtelenség csak a felszínen ver egy-egy hullámot. A baj az volna, ha a népnél találkoznánk összeütközésekkel és a felszínen volna csendesség. Hanem a dolog nincs így.

Ne vegyétek rossz néven, hogy én szembe állítottam a ti állapotaitokat a mi állapotainkkal. Ezt nem rossz indulatból tettem, sem abból a szándékból, hogy kicsinyeljem eddigi kulturális eredményeiteket. Ti sokat haladtatok és örvend az én lelkem e haladásnak, mert látok egy önálló román államot és román kultúrát, melylyel szemben rokonszenvemem megtagadni semmi körülmény között nem tudnám. Csakhogy azt az önállóságot és kultúrát egy szolid és azoknak megfelelő politikával, valódi érdekeitek felfogása útján, örök időkre biztosítani kellene.

Románia a magyar államnak sokat köszönhet. Eügetlensége, királysága kivívásában, elismerésében része van. És Románia a magyar állam barátságára és támogatására mindig számíthat. Jövőre is semmi sem biztosíthatja a román állam önállóságát, csak az önálló, erős és hatalmas szomszéd magyar állam. Mi szintén féltjük Románia függetlenségét, mint ti. És ott leszünk mellettetek, azok ellen, a kik ezen önállóságotokat megtámadják. Mi, ha akarjátok, ha nem, barátotok vagyunk s annak maradunk.

Ilyen körülmények között más volna a ti feladatok, nem az, hogy a magyar államot Európa előtt kicsinyíteni igyekezzetek. A kalandor politika helyett ter-

mészetes politikát kellene követni, a mely minket és Európát konszolidált állapotaitok és higgadtságok felől megnyugtasson. Lehetnek és vannak súrlódások itt a magyarok és románok között. A ti szerepetek azonban az volna, hogy közvetítőleg, mérséklőleg, csitítólag hassatok reánk románokra és nem az, hogy még ti forgassátok fel a köznyugalmat minálunk. Ez nem lehet a ti és a mi érdekünk. Ti a vasfogó szerepét játszatok ellenségeink kezében, a melylyel azok kikaparnák, ha tudnák, a sült gesztenyét a parázból. Románia ifjúságának, jövő nemzedékének bölcsnek és higgadtnak kellene lennie. A magyar állam veletek keleten a kis államok függetlenségét fentarthatná mindenkivel szemben; de ti egy velünk ellenséges táborban rendre — elbuktok. Ez a törekvéstek?

Egy román férfiú azt kérdezte tőlem: ki bízott meg avval, hogy az erdélyi románok nevében beszéljek? Senki. En megbízásból nem írtam soha.

Hát titeket ki bízott meg, hogy terjedelmes gólyafészekkel a hátatokon, belügyeinkbe avatkozzatok és Európához forduljatok a mi nevünkben? Meg vagyok győződve, hogy erre megbízást ti sem kaptatok. Titeket felültetett egy férfiú, a ki ágensetek volt, s a ki a Tribunában össze hazudozott mindent, hogy megbízástoknak megfelelhessen. Felhasználta titeket, hogy undok boszut állhasson egy főpapon, ki ellen személyes gyűlölségnél fogva, irtó háborút viselt; és ti felhasználtattatok magatokat egy piszkos magán boszúra, mely megbélyegezte titeket és azt, a ki titeket undokul felhasznált.

Honnan szedtétok ti adataitokat, a melyek hazugok, mert az igazságtól oly távol állanak, mint az éjszaki a déli pólustól? Ti a Tribunából mentettétok összes adataitokat, abból a lapból, a mely egy rosszindulatú ágensetek által lett megszerkesztve, s a melyet most mint igazságot, a fejünkhez akartok vágni. Ti bogár után indultatok s bevitt a hazugságok piszkos vermébe!

És mert ti beleelegyedtetek a mi belügyeinkbe akkor, amikor titeket közlünk erre senki fel nem kért, hogy tüzes üszköket dobjatok miközénk és meghasonlásba hozzatok minket saját polgártársainkkal szemben, a békés románok mindenikének nem csak joga, de köteles-

sége tiltakozni ezen beavatkozás ellen és felhívni titeket, hogy csak otthon sepergessetek saját házatok előtt.

Hogy respektálja valaki önállóságotokat, ha ti nem respektáljátok a másét?

Én nem akarok juh lenni. Senkinek a kedvéért nem ugrom a vízbe, mert ő bele ugrott. Azért gondolkozó lény az ember, hogy önmaga gondolkozzék. A ki a más fejével gondolkodik, az vágassa le a magáét, mert mi szüksége van reá?

Igaz román vagyok, az akarok maradni; nem engedem, hogy nálamnál jobbnak tartsa magát senki sem.

És ne kívánja tőlem senki sem, hogy ne legyek román. Soha sem tagadtam meg népemet, véretem és nem fogom megtagadni sohasem. De én ezen tiszta, szeplőtlen románságomat össze tudom egyeztetni magyar állampolgári jogommal.

A magyar állampolgári jog nincs ellentétben az én nemzetiségemmel. Az ellentéteket ti csináljátok; ti, a kik Európához fordultok hívatlanul a mi nevünkben. Igen, mi románok vagyunk, de polgárai a magyar államnak, melynek érdekei a mi érdekünk is. Az igaz román ember csak így vélekedhetek, másképpen nem. A ki nem úgy vélekedik, az nem valódi román s nem igaz polgára e hazának. Ezen igazságai a kezemben elbukhatott), de az még nem jelenti azt, hogy eszméitek diadalmaskodtak felettem, hanem azt, hogy én voltam a gyenge.

Elmondám s megkönnyebbült az én lelkem!

TILTAKOZÁS

AZ

EGYETEMI ROMÁN IFJÚSÁG NEVÉBEN KIADOTT

REPLIKA ELLEN.

A SZERKESZTŐSÉG

RÁCZ JÁNOS

MOLDOVÁN ISTVÁN

EGYETEMI HALLGATÓK.

Töltsünk tiszta bort a pohárba.

Ez a tiltakozás nem a kolozsvári egyetem román ifjúsága nevében készült. Nem kértünk mi erre senkitől felhatalmazást. Egyetlen román hallgató sem mondhatja mi rólunk azt, hogy ez irányban megkerestük, toborzottak volna. Az igazságot nem a tömegek támogatása teszi igazsággá, egy ember is elég annak kimondására. És meg sem kíséreltük a Tiltakozásnak kartársaink között propagandát csinálni, hogy ne adjunk alkalmat valamely súrlódásra, torzsalkodásra. Erre az egyetemek ifjúságának semmi szüksége nincs. Önkéntesen, összeállottunk négyen, hogy elmondjuk tiszta hitünk és meggyőződésünk szerint mondanivalóinkat. Nem várunk sem dicséretet sem jutalmat, sem ellenfeleink ócsárlásait nem fogjuk számba venni, de megköveteljük annak az igazságnak elismerését, hogy a helyzetről nekünk is lehetnek nézeteink s van jogunk szabad akaratunk szerint cselekedni.

A művet közkézre adjuk. Lelkiismeretünk tiszta és nyugodt; álláspontunk hazafias, alkotmányos.

Áldás és béke hazánkra!

Kolozsvárt, 1892. szept. 1-én.

A Tiltakozás szerkesztősege.

I.

Minden nemzet ifjúságának kötelessége az igazságot szolgálni. Rokon vagy ellenszenv, barátság, ellenségeskedés, vérbeli rokonság, pártszenvedély el nem térítheti az igazság útjáról. Igazságra kell törekednie a tudományban, a köz- és magánélet minden nyilvánulásában, a társadalmi, tudományos és politikai problémák megoldásában. Egy nemzet, bár szorosan együtt tartson, bár egyhangúlag mondja ki, senkivel sem fogja elhithetni, hogy kétszer kettő három; az együttérzés, az egyhangú nyilatkozat a valótlanságot az igazság polczára emelni nem fogja. Az, a ki ilyenre törekszik, nem rokonszenvünket, de sajnálkozásunkat kelti fel. Az ifjúság, mely igazság nélkül dolgozik, olyan mint a földbe szúrt fenyő-galy, a melynek gyökere nincs, egy ideig csal, zölden marad, azután elszárad, elpusztul. Egy ifjú sem felejtkezhetik meg annyira magáról, hogy igazságtalan ügyet szolgáljon; a ki valamely igazságtalan ügy támogatására szánja el magát, az nélküli lelkében a valódi morált, mely nélkül, mint emberek, értékkel nem birunk.

Ez a szorosan vett igazságérzet vezérelt minket ezen Tiltakozás megírására. Szakítunk az eddigi szokással. Sok visszaélés történt eddig a román nép nevével; pártszenvedély által megvakítva, sok hazugságot terjesztettek eddig az ő nevében, bízván abban, hogy nem fog akadni ember, a ki a román nép állítólagos érdekében terjesztett valótlanságokat saját értékükre leszállítsa. És nem igen akadt ember, a ki a feltolakodott vezérek ódiomát maga ellen felköltse sa rosszul értelmezett nacionalismus érdekeit megsértse. Mi előállunk tanúságot tenni, nem a román nép érdekei ellen, nem nemzetisé-

günk megtagadásával, hanem annak hirdetésével, népünk szeretetével szívünkben, tanúságot tenni azok ellen, a kik érdem és jellem nélkül a nyakunkba varrták magukat, kiültek oda homlokunkra, hogy onnan a mi nevünkben Európa előtt kompromittálják népünket és hazánk intézményeit. Igaz, keserves kötelességet teljesítünk. Nagyon fáj nekünk, bár bűnösök ők, hogy azok ellen kell felszólalnunk, a kik a mi vérünkől való vértünk és a mi csontunkból való csontunk; de a kik egy politikai párt-klikk érdekeiért leszálltak az igazság útjáról. Mindegy! Ürítsük ki fenékig a keserű poharat a román nép boldogságáért, jövőjéért; hazánk közjava érdekében.

Álláspontunk: A magyar állam polgárai vagyunk, s mint állampolgárok, előbb vagyunk hazafiak, csak azután románok. A hazaszeretet, alkotmányunk, királyunk iránti hűség az első. Hazaszeretetünk, alkotmányunk és királyunk iránti hűség nem követelheti tőlünk románításunk feláldozását. Nem követelheti s mert ez így van, belügyeink rendezésére nézve nem alkuszunk senkivel; azokra külbefolyást nem engedünk senkinek, visszautasítunk minden beavatkozást, bár jóindulatból, bár véreinktől eredjen is az.

A hazafiság szent kötelességét teljesítjük, a mikor nyíltan felszólalunk.

A következő című röpirat jelent meg:

„Cestiunea rumana in Transilvania si Ungaria.“

Replica junimei academice rumane din Transilvania si Ungaria la „Respunsul“ dat de junimea academica maghiara „Memoriului“ studentilor universitari din România. Cu o carta etnografica a Austro-Ungariei si a Romaniei. Sibiu, Institut tipografic, 1892.“

Azaz: „A román ügy Erdélyben és Magyarországon. Az erdélyi és magyarországi akadémiai ifjúság Replikája azon válaszra, a melyet a magyar akadémiai ifjúság adott a romániai egyetemi ifjak emlékiratára. Ausztria-Magyarország néprajzi térképeivel. N.-Szeben, Institut tipografic, 1892.“

A Replika tekintélyes kötetet ad ki. Foglalatja, hogy mindaz, a mit a bukaresti román tanulósg Európá-

pához intézett ismert emlékiratában a magyarországi politikai és társadalmi állapotokról, a román nép helyzetéről irt, szóról-szóra igaz. A Replika szerzője, vagy szerzői a bukaresti tanulótság pusztá vádjait már példák-
kal, adatokkal igyekeznek illusztrálni, hogy a műveit Európa „a román kérdést hiteles és egészen igaz információ alapján ismerhesse meg.“

A mint az előszóból kiviláglik, a Replika szerzősége és apasága a bécsi, a gráczi, a budapest- és a kolozsvári egyetemek román ifjúságának tulajdonítatik, melyet az „igazság kimondásától“ senki és semmi el nem tántoríthatott. A röpiratot tehát, a mint a cím és előszó biztosít, ama négy egyetemi román ifjúság szerkesztette, írta, tevéen ezt az igazság érdekében és szolgálatában.

Rendjén van! Magyarország a szabad gondolkodás hazája. Egy ily szabadság gyümölcének tartjuk a Replikát is. Nálunk mindenki, kormány és rendszer ellen, szabadon irhát és szólhat; fájó sebét mutogathatja világszerte, senkinek azért hajaszála meg nem görbülhet. Európának egyetlen állama sincs, a melynek nagyobb szabadsága volna, mint Magyarországnak, de Európának egyetlen államában sem élnek annyira vissza a polgári szabadsággal, mint nálunk. Nagy fénynek nagy az árnyéka is.

A fény árnyának tartjuk ezt a Replikát is; valóságos visszaélésnek, a melyet európai útjában kötelesek vagyunk illő útlevéllal látni el. Ezt követeli az igazság, a mely e kérdésben lábbal tapostatott.

Mindenekelőtt ki kell jelentenünk és pedig a leghatározottabb alakban, hogy a kérdéses Replika megírásában a kolozsvári egyetem román ifjúságának semmi része nincs. A Replikát ez az ifjúság nem írta, anyagát nem látta; azt javaslat alakjában nem tárgyalta; adatainak csoportosításában, azok hitelességének elbírálásában, kifejezésének fogalmazásában be nem folyt. Egyáltalában a kolozsvári egyetem román ifjúságát azon röpirat szerkesztésével, szerzőségével sem vádolni, sem megtszteni nem lehet.

Ilyen körülmények között a kolozsvári egyetem román ifjúsága nevében és nevével rút visszaélést kö-

vettek el. A mi minket illet, mi ezen visszaélés ellen a legünnepélyesebben tiltakozunk. A feltevést tehát, hogy a kolozsvári egyetem román ifjúságának azon Replika megalkotásában része volna, a leghatározottabb alakban visszautasítjuk s felkérjük mindazon köröket, egyleteket, egyeseket, társulatokat, a hová ezen röpirat eljut, hogy nevünket annak címéből és előszavából kitörőknek venni szíveskedjenek.

Ugyanez áll a budapesti egyetem román ifjúságáról is. Utána jártunk a dolognak s rájöttünk arra, hogy az Európában szétküldött Replika anyaga javaslatként azon ifjúság előtt fenn nem forgott, sem megelőzőleg előtte azon Replika fel nem olvastatott. Így tehát egy meglepetésről van szó, a mely a magyar egyetemek román ifjúságát a legkellemetlenebb helyzetbe juttatta.

Ki a merénylet elkövetője? Ki a bűnös? Nem kutatjuk. Tisztában vagyunk vele. A bukaresti cultur L i g a irodája ámítja Európát e kérdésben. Ő szerkeszt vád-és vádiratot; nevünkben, fejünkkel ő gondolkodik; ő kalandozza be ügynökeivel Európát; ezek kopogtatnak minden diplomata, szerkesztőség és diákegylet ajtaján s jobb ügyhöz méltó buzgóságuk odáig megy, ha ajtót mutatnak nekik, az ablakon rohannak be.

A Liga mozgatja most néhány feltolakodott román vezető emberünk akaratát; ez rendezte a bécsi komédiát, a melyhez hasonló fiaszkó a népek történetében feljegyezve nincs.

Mi, a kolozsvári egyetem ifjúsága, ha a fenforgó röpirat jóváhagyás végett élőkbe terjesztetett volna, az ellen a leghatározottabb módon és alakban állást foglaltunk volna.

Tettük volna ezt több szempontból.

Mindenekelőtt visszautasítottuk volna abból az okból, mert a tanuló ifjúságot nem szeretjük látni oly meddő politikai harczokban résztvenni, mint a milyen a jelenlegi is. Az ifjúságnak nemes hivatása a tanulás, szellemi és fizikai erőnek kifejtése, hogy akkor, mikor politikai, társadalmi, tudományos küzdelemre kerül a sor az életben, minden tekintetben megállhassa a sarat. A politikai pártusák között szellemileg és fizikailag enerzált ifjúság akkor, mikor mint férfiú a sikra lesz kény-

telen szállani, gondolkodásában korlátolt, elfogult s testi erejében elcsenevészedett lesz.

A román ifjúságnak oly állandó aktív szereplését a politikában veszedelmesnek tartjuk magára a román ügyre. Komoly politikai kérdésekben gyermekekkel ki áll szóba? Mi, a kik tegnap tettük le az érettségi vizsgát, ma Európához fordulunk oly politikai problémák megoldására adva tanácsot, a melyekre mi még fogalmat sem alkothattunk magunknak. Pedig úgy van. A román ügy ma a gyermekek kezére és szájára van bízva. A tisztos öreg alakokat félrevonulni látjuk: egyetlen dignitásunkat sem látjuk szerepelni a politikában. Egyetlen püspökünk sem politizál és világi tekintélyeink félrevonultak. Politikai kalandorok visszaélnék a valódi nagyok hallgatásával, terrorizálják a gyengéket; a lie-vülékeny ifjúság tüzet és lelkesedését rossz irányba terelve — uralkodnak a helyzeten. A román politika vezetésében az igazság, a józanság, a morál hiányát, fiatal éretlenségét semmi sem bizonyítja úgy, mint a román nép egyik töredékének bécsi szereplése. A bécsi kalandozást egyetlen román püspök sem helyeselte; a Tribunát kivéve, minden román lapellenezte; egyetlen világi tekintély sem pártolta és mégis a legelkopottabb politikus, kinek hitele a román nép előtt a 0 foknál alább szállott, a három millió hazai román, valamint az összes szlávok és a t ö b b i e l - nyomott (!!) nemzetiségek nevében merte Bécsben a szégyenletes memorandumot portálni, a nélkül, hogy erre akár a román néptől, akár a szlávoktól bármely formában megbízást nyert volna. Mekkora elvetemültség szükséges ahhoz, hogy valaki nyíltan, merészen Európa színe előtt így dolgozhassák? íme, hová süllyedt a román politika annak révén, hogy azt az ifjúság vette kezébe s hogy a szájaskodó elemek elől az egész komoly román világot félreállani kénytelenült.

Mi tehát tiltakoztunk volna ezen Replika kiadása ellen, nehogy a hazugságok láncolatát és veszedelmét egy nagy szemmel e kérdésben megnagyítsuk, hogy újólágit ámítani igyekezzünk a világot, hogy mindaz, a mit a Replikában sok célzatossággal elmondunk, az egyúttal való is; a mikor a román kérdésnek, ha ilyen van,

megvilágítása-, tárgyalása-, felszínen tartásának feladata nem a politikában tanulatlan és tapasztalatlan ifjúságé, hanem a román nép bölcseié, a kiktől mi mérsékletet, higgadságot, bölcsességet vagyunk hivatva tanulni, nem azoknak lépéseit, politikai éretlen szereplésünkkel, megnehezíteni.

De tiltakoztunk volna ezen Replika kiadása ellen a testvériesség és a barátság nevében, melyet mi a magyar ifjúsággal szemben érzünk. Azok, a kik azt a Replikát megírták, szét akarták rombolni ezen testvériesség és barátság összes kötelékeit, hogy a magyar és román ifjú számára többé semmi érintkezési pont fenn ne maradjon; hogy örökös gyűlölködés és harag düljön a két ifjúság között s így a kölcsönös barátság egyetértés és érzés örök időkre meg legyen zavarva. Nekünk ilyen gyűlölködésre a magyar nemes ifjúsággal szemben nincs okunk. Nem volt intelligenciánk. Mindnyájan bocskorból lettünk urak; elhagyott, elnyomott, megvetett nép voltunk a hagyományos jobbágyrendszerrel a nyakunkon. Gyermekeink bocskorból kerültek a magyar iskolákba. A magyarság nemeslelkűsége, türelme, szeretete folytán rövid idő után intelligenciánk van; urak vagyunk, felemelt nép; gyermekeink respektálva mindenütt. Az elemi iskolák padjaitól, a középiskolákon át az egyetemekig, valamint minden más iskolában, a két ifjúság kezdettől fogva szépen megfér egymás mellett és meg fog férni ezentúl is. Elválhatlan barátság, szeretet és becsülés fejlődik ki a különböző nemzetiségű ifjak között, mely az élet későbbi szakában minden pályán állandóan fenmarad. A román ifjak az elemi és középiskolákban, az egyetemeken az elsőséget a magyar más fajú ifjak előtt igen gyakran magukhoz ragadják; azért eddig egyetlen magyar ifjúnak sem jutott eszébe az érdemes román ifjúnak ezen fölényét el nem ismerni, becsülni és méltányolni. A szegény román tanuló hányszor nem részesül a magyar ifjúság támogatásában? Azok közül igen sokan, a kik ma számottevő egyének a románok között, annak köszönhetik képzettségüket, boldogulásukat, hogy a magyar ifjak mindennapi kenyerüket velük megosztották, magukhoz vették és existenciájukat az iskolákban biztosí-

tottak. Azok közül sokan, a kik ma a magyar haza ősi alkotmányának fundamentumait igyekeznek megingatni, ezen erőt, intelligenciájukat, egész mindenüket a magyar ifjak jóságának köszönhetik. Daczára annak, hogy a magyar ifjakat számtalan csalódás érte, hogy a megsztott kenyérért kődobálásban részesültek, nem szűntek meg szeretni a román ifjúságot, nem gyűlölködnek, nem igyekeznek ezen rút hálátlanságot megfelelő eszközökkel az utódokon megtorolni; szeretettel felelnek vissza.

Nekünk tehát, a kik örök időközön át arra vagyunk utalva, hogy a magyar ifjúsággal karöltve szeressük e hazát, hűségesek legyünk alkotmányához, s alattvalói hódolattal viseltessünk dicsőségesen uralkodó királyunk iránt, nem lehet czélunk durva kezekkel széttépni ezen kötelekeket, megfeledkezni a velünk született kötelességeinkről, magunkat odadobni a romboló vak gyűlölködésnek, kiszolgáltatni magunkat és utódainkat, mint árulók, a közmegvetésnek. Mert hiszen mi közmegvetésre volnánk érdemesek, ha a magyar ifjúságnak minden igaz ok nélkül, a tapasztalt barátság és jóság daczára, gyűlöletes háborút izennénk; ha mi a helyett, hogy a haza és király iránti hűségben, azok szeretettben és megvédésében vetélkednénk, egymást mérszárolnék le, egymást pusztítanék, gyengítenék, hogy akkor, mikor karjainkra a hazának és a királynak szüksége lesz, erőtlenek legyünk, hogy rajtunk az ellenség erőt vehessen. Ez árulói munka, a melyet mi, a kolozsvári egyetem román ifjúsága, soha elő nem mozdítottunk volna.

De mindezekről eltekintve, azt a Replikát, ha javaslatként előttünk állott volna, s annak kiadására valaki tőlünk felhatalmazást kért volna, megütkezésessel utasítottuk volna el magunktól; nem szentesítettük volna egy idegen állam beavatkozási jogát a mi kebli ügyeinkbe.

Miről van szó?

Románia ifjúsága, minden ok és felhatalmazás nélkül, múlt év elején különböző nyelveken Európához intézett memorandumot adott ki, a melyben annak beavatkozását kéri a magyar állam belügyeibe a románokkal szemben képzelt és koholt atrocitások miatt. Tehát egy idegen állam beleavatkozik egy idegen állam belügyeibe s hogy ezt tehesse, az atrocitások egész hal-

mazát koholja ki. Ezen memorandummal szemben állást foglalt a magyar ifjúság, a román intelligencia, a nagy-szebeni román komité, a román püspöki kar, a hazai román sajtó; mindezek egyhangúlag visszautasították a bukaresti ifjúság beavatkozását ügyeinkbe, egyúttal napnál fényesebben bizonyítottatott be, hogy a bukaresti ifjúság által a magyarok ellen emelt vádak koholmányok, rágalmak és célzatos hazugságok.

És akkor, mikor az egész román püspöki kar, a román sajtó, a n.-szebeni román nemzeti komité jegyzőkönyvi határozattal, a román intelligencia részéről Moldován Gergely egyetemi tanár egy Európaszerte feltűnést okozott röpirattal ellene nyilatkoztak a bukaresti ifjak éretlen politikai beavatkozásának, most előtűnik a föld gyomrából az egyetemi összes román ifjúság nevében egy röpirat, a mely mindezen román faktorokat meghazudtolja, szentesíti a hazaárulást, a király iránt hűtlenséget, igyekeztven bebizonyítani, hogy a törvényhozási faktoraink ellen szórt koholmányok, rágalmak és hazugságok igazak s hogy joggal elegyedhetik Románia a magyar állam belügyeibe.

Ily vakmerő, a tisztesség összes tekinteteit a nemzetközi jogot lábbal taposó tényt a hazai román ifjúságról feltenni nem lehet. Mi tehát, ha ezen Replika javaslatként előttünk állott volna, a legünnepélyesebb és a leghatározottabb alakban utasítottuk volna vissza egy idegen állam meggondolatlan beavatkozását, felhívtuk volna a fennálló nemzetközi jogok tiszteletben tartására s a beavatkozó Románia ifjúságának egy komoly tanácsot is adtunk volna: „Ne dobálódjék követ az, a kinek üvegből van a háza fedele.“

Végezetül elutasítottuk volna azon Replikát magunktól, mert az a legkörmönfontabb valótlanságok láncolatából áll. Nem adtuk volna egy oly irathoz beleegyezésünket, a melynek morálja a hazugság és a ferdítés.

Konstatálnunk kell tehát, hogy ezen röpirat szerzőségéhez a hazai egyetemi ifjúságnak semmi köze. Azt magunktól ismételten visszautasítjuk és tiltakozunk még a feltevés ellen is, hogy ezen ifjúság magáról ennyire megfeledkezni tudna.

II.

Románia lázban van; Románia intervencziót követel Európától a magyar állam ügyeibe. Ám nézzünk utána, van-e erre oka a fiatal román államnak s különösen helyesen cselekszik, a mikor lázzal emészti szervezetét, a helyett, hogy azt edzené kritikussabb időkre.

A magyar állam soha sem elegyedik a román állam belügyeibe. Respektálja annak önállóságát; tiszteletben tartja a nemzetközi jog rendelkezéseit. Pedig tehetne nehézségeket és idézhetne elő zavart a kis államban. Megbolygathatná Dobruza elnyomott nemzetiségeit s a moldovai s havasalföldi zsidóság rabszolga lánczait Európa előtt megcsörgethetné. A magyar állam érettségét, ez redéves voltát, felfogásának európai színvonalát éppen az által tanúsítja, hogy nem elegyedik egyetlen állam belügyeibe sem, különösen nem veszi el higgadságát a fiatalabb államok kalandos politikája láttára, habár az a magyar állam békéjének felforgatására irányul. Tudja, érzi erejét, hogy meg fogja semmisíteni azt, a ki őt komolyan megtámadja. Tehát Románia nem mondhatja, hogy azért elegyedik a mi ügyeinkbe, mert mi sem respektáljuk az ő integritását. E tekintetben a magyar állam szomszédja felett fölényben van.

Vegyük kezünkbe Európa legújabb történetét, a mely Románia átalakulásával szorosán összefügg. A román vazallus hadsereg Plevna előtt dicsőségesen harczolt. A magyar nemzet szimpátiái bár a török mellett nyilatkoztak, nálunk a román sebesültek javára országszerte gyűjtések folytak. Az 1878-iki berlini kongressuson az osztrák-magyar monarchia a magyar gróf Andrassy Gfyla által volt képviselve. Romániát abba a kongressusba nem akarták bebocsátani, mert vazallus állam volt s mert

nem volt önálló hadviselő fél. Andrassy kivitte, hogy a román kis fejedelemség a kongressuson képviselve lett. Szőnyegre került Besszarábia elszakíttatása a román állam testéből s kárpótoltatása Dobruzsával. Andrassy gróf ez ellen tiltakozott és nem az ő tevékenységén, jóindulatán múlt, hogy Románia megcsonkítása mégis bekövetkezett. Románia királyság akart lenni, miniszterei puhatolóztak az európai kabineteknél. Andrassy volt az első, a ki bátorítólag lépett fel, minek folytán Románia független, önálló királyságát proklamálta is. Andrassy volt az első, a ki ezen királyságot elismerte. A magyar állam tehát sem közvetve, sem közvetlenül, a kis Románia boldogulása elé akadályokat nem gördített, mert meg volt és meg van győződve jelenleg is, miszerint egy józan, önálló, szabad Románia a szomszédban nagyobb biztosítékot nyújt a közbékét illetőleg, mint egy vazallus állam, mely különféle politikai cselszövényeknek lehet színhelye. Nem mondhatja tehát a szomszéd román állam: „Ellensége vagyok a magyarnak, mert ellenségem volt s megakadályozott boldogulásomban.“ A magyar állam tehát e tekintetben is fölényt gyakorol szomszédja felett.

1884-ig Románia sajtója, politikai körei, ifjúsága nem is bajlódott velünk. Senkinek Románia államférfiai közül nem jutott eszébe: Törjünk a magyarok ellen mint civilizálatlan, Európához nem illő, vad természetű tömeg ellen. Ellenkezőleg, Románia nagy respektussal viseltetett irántunk, határait kultúránk produktumai előtt nyitva tartotta; az erdélyi iparos igen jól érezte magát a Dumbovicza vize mentén. A kis állam irányadó körei úgy voltak meggyőződve, hogy a magyar állam románsága a legcivilizáltabb, a legszabadabb román elem az egész földön, valamint hogy tényleg úgy is volt, mert bebizonyítva áll, miszerint a romanizmust Románia szláv és görög áramlatával szemben a kis Erdély mentette meg De a kis állam akkor hivatása magaslatán állott; saját zilált viszonyait rendezte, ifjúsága tanult és mások ügyeibe bele nem elegyedett.

Tíz év előtt tehát senki Romániából nem féltette a magyarországi román elemet, pedig a magyar alkotmányosság 1867-ben állíttatott vissza. Tizenhét éven át,

1884-ig, senki Romániából nem látta nálunk veszélyeztetve a román elemet. Nyolcz év előtt kezdődött a harcz, ez a dicstelen harc, melynek alapja a hazugság; koholmányokkal ápoltatik és rágalmakkal czéloztatik a győzelem kivívása.

Íme e kérdés rövid története.

Románia 1884-ben már szabad levegőt szívott. Sok embert elkábitott a nagy szabadság, a kormány élén Bratian Jón, a román királyság megteremtője, állott. Bukarest városában egy filantropikus egyesület keletkezett „Carpatii“ czímen, melynek célja volt az erdélyi szegénysorsu embereket gyámolítani. Exaltált férfiak álltak az élén, a kik az így megsegélt erdélyi bevándorlók hazudozásait készpénznek vették. Pedig ezen kétes existenciák, logy nagyobb segélyeket csikarjanak ki, hazudoztak borzasztóságokat a magyarokról. Így keletkeztek 1884-ben a magyarok atrocizmusáról szóló legendák Romániában. Ezen kétes, részben büntényekkel terhelt kivándorló elemekre támaszkodva, ez az egylet 1885-ben lázító proklamációkkal árasztotta el Erdély románságát; a királyt detronizáló, dinamitot és pusztítást hirdető proklamációknak azonban semmi hatásuk sem volt. Bratian Jón száműzte a forradalmárokat: nálunk is vizsgálat indult meg, minden eredmény nélkül azonban.

A romániai konzervatív elemek e zavart igen jól tudták saját érdekükben felhasználni. A konzervatív párt Bratian Jón miniszter-elnök és liberális pártja ellen ugyanezen kétes existentiákat vitte harciba. Ki ne tudná, hogy a rendetlenkedők 1886-ban betörték a képviselőházba, azt szétkergették, s Bratian kormányát megbuktatták? Közbejött az is, hogy kereskedelmi vámszerződésünk lejárt Romániával, kiütött a két szomszéd között a vámháború is. 1890-ben megalakult a bukaresti Liga, mely a magyar nemzet ellen európa-szerte állandó harcot proklamált; megírta memorandumát, Bécsbe vitte tévelygő román deputációkat a császárhoz, s megírta a fennforgó Repiklát a román tanuló ifjúság nevében, bízván abban, hogy nem fog akadni román ifjú, a ki ezen minden esetre brutális visszaélés ellen tiltakozzék. Minden ténye egy-egy hatalmas fiászkóban végződött. Minden kudarc után azonban izgatóbban lép-

tek fel Magyarország ellen a békeháborító elemek, hangosabban és hangosabban kiáltoztak ellenünk. A román üldözési koholmányokkal, mesékkel úgy jártak Románia férfiai, mint a vadász, a ki addig mesélte a pipázó nyúl történetét, a míg ő maga is beleélte magát a tudatba, hogy ő tényleg látta saját szemével azt. Az állítólagos izgatottság a bécsi küldöttség kudarcza után épen tetőpontra hágott. Népgyűlések nyilatkoztak a magyarok ellen, s kérték Románia királyának beavatkozását a magyar ügyekbe. A romániai sajtó kézzel fogható hazugságokat terjesztett, hogy a kedélyek izgatottságát állandóan fenntartsa. Külön koholt táviratok bolondították Románia közvéleményét, hogy Dr. Rátz János házát Tordán a magyarok szétrombolták, hogy a román konzulátus épülete előtt a román államot lealázó demonstrációk folytak le; Szilágy-Somlyón pedig több román embert meggyilkoltak. Odáig mentek, hogy Dr. Rátz számára építendő palota javára eszközöltek gyűjtéseket. S a valóság? Az, hogy mind ezen hírekből egyetlen szó sem bizonyult valósnak.

Látjuk tehát Románia ifjúságát, sajtóját, számos polgárát minden ok nélkül alarmírozva a magyarok ellen, akkor, a mikor mindazoknak sokkal fontosabb kötelességük volna teljesítendő saját államuk jövője érdekében. És mint említettük, látjuk e harcot tisztességtelen fegyverekkel végig küzdeni, hazugságokkal, valótlán hírek terjesztésével.

Helyesen cselekszik-e a kis állam, mikor minden erőit ily dicstelen harczban, idegen érdekekért emészti fel?

Románia egy fiatal állam, konszolidálatlan, minden téren rendező kézre van szüksége. Mielőtt Európához fordult idegen államok polgáraiért memorandumokkal, először be kellett volna bizonyítania Európa előtt, hogy ő Keleten valóban a béke, a rend, a szabadelvűség állama. Tizennégy év alatt nem minden tekintetben nyugtatta meg Európát. És különösen igen bizalmatlanul kell fogadni ama kalandor politikáját, hogy ő idegen államok viszonyait akarja rendeztetni, míg a saját ügyei majdnem rendezetlenek. Azt már csak el nem mondhatja okosan és nyugodt lelkiismerettel magáról, hogy

ő tizennégy év alatt, a mióta szabad állam, minden ügyét rendezte, mikor ezt magáról az ezer esztendő magyar állam sem állíthatja. Moldován egyetemi tanár Válaszirata a romániai állapotokat élénk és hű színekkel festi és valóban elszomorító látni Románia ifjúságát egy dicstelen harcban, mint emészti erőit, a mikor ott-honában annyi szép feladat megoldása várakozik hivatott kezekre.

Mit akar elérni a romániai Liga e harcczal? A magyarországi románság számára külön törvényt akar kieszközölni? Örült gondolat.

Egy önálló állam inkább elpusztul, de önérzetét, szabadságát nem fogja megsemmisíteni azzal, hogy idegen befolyás előtt meghunyászkodva, külön kedvezményeket adjon állampolgárai egy részének, a mikor azon kedvezményekkel a többi állampolgárok nem bírnak.

Vigyázzon Románia nehogy azok az elemek, a melyek ma Magyarország ellen sikertelenül harcolnak, holnap saját önállósága ellen forduljanak s romba döntsek mind azt, a mit a szomszédok jóakarata mellett saját fegyverével már kivívott.

A kalandor politika megbosszulja magát.

III.

Még nem térünk át a részletekre. Konstatálnunk kell egyet s ez az, hogy Románia Ligája tisztán csak a magyarok ellen indította meg az európai hajsztát. A harcz célzatosságát ez a körülmény tisztán bizonyítja. Román elem lakja túlnyomó részben Bukovinát, Oroszországban Besarábia román tartomány és a Törökbirodalom Maczedoniája szintén román.

A ki azt állítja, hogy akár az orosz, akár a német, akár a török több szabadságban részesíti a román elemet, mint a magyar, az örült. Besarábia románságát az orosz kitelepíti, földbirtokát megváltja, szabad sajtója nincs, templomában és iskolájában a nyelv orosz; Bukovinában sajtója cenzúra alatt áll, és Maczedoniában a román elem minden jogoktól megfosztva a görögöknek van kiszolgáltatva. Minő örült gondolat volna Besarábia népétől az oroszok ellen európaszerte hajsztát indítani? Hisz hetediziglen büntetné meg az orosz hatalom az apák eme bűneit és tűzzel-vassal irtaná ki a román magot még az anyák méhéből is. Nincs is egyetlen mukkanás sem. A Liga gyáván meghunyászkodik az orosz hatalom előtt és zsebedugott kézzel nézi, mint pusztul el Besarábia 112 román községének sok százezer lakosa. Ez a gyávaság odáig terjedt, hogy a románság európai lakóhelyeit feltüntető térképen, mely a Replikához van csatolva, Besarábia már kiszínezve nincs, már tisztán oroszoknak van kimutatva, ez által a Liga maga töröl ki nehány százezer románt az élők sorából?

Hát ez mi?

A romániai Liga szeme láttára kétszázezer román lélek minden jajszó, minden tiltakozás nélkül elpusztulhat? Gyávaság volna-e ez? Az. A Liga gyáva, mert ott

lép fel, a hol az ország nagy szabadságnál fogva vesztély nem érheti; de nincs egy vigasztaló szava bár ott, a hol ép bőre koczkára van téve.

Ismételjük, a Liga gyáván nézi el Beszarábia elpusztulását. Mi, akik szívünkön hordozzuk a románizmus sorsát, a kik nem akarunk fajilag sem magyarok, sem németek, de oroszok sem lenni, a kik a román elem pusztulásában Keleten az egész Keletet fenyegető nagy veszedelmet látunk, szégyeljük magunkat a gyávaság miatt, mely szó nélkül engedi több száz ezer románnak beolvadását egy idegen néptestbe. A román királyság kezébe van letéve a románizmus jövője, sorsa. És ez a királyság nem játszhatik magasztos szerepével. Bár sem Romániának, sem más államnak el nem ismerjük abbeli jogát, hogy akár a mi államunk, akár Oroszország, akár más állam belügyeibe avatkozzék és annak polgárait egymás ellen uszítsa, abban a köztudat és törvényes állapotokat felforgatni akarván, de ha már arról volt szó, hogy Liga alakíttassák a pusztuló románság ügyeinek támogatása szempontjából, akkor annak a Liganak kötelessége lett volna körülnézni, hol van tulajdonképen a román elem leginkább megtámadva. És kötelessége lett volna ott lépni fel, a hol a román elembe rombolás történik. Sajnos, a dolog nem így áll. A dolog úgy áll, hogy a Liga azokkal szövetkezett, a kik megsemmisítik a román elemet, azok ellen, a kik a román elemet a romániaiainál is nagyobb szabadságokban részesítik.

Kimondjuk, nem rettegve semmitől és senkitől, a román Liga a román elemet gyilkoló pánszláv Ligával szövetkezett a magyar állam ellen, melynek román népe a legtöbb szabadságot élvezi. A pánszláv elemek pénzzel segíyезik a román Ligát és a román Liga engedelmes rabszolgája amannak.

Az a tény, hogy a Liga eddig az oroszok ellen egyetlen betűt sem irt; hogy Besszarábia a Liga térképén már mint orosz lakosságú tartomány van feltüntetve, hogy így kiált fel (161 lap) „inkább leszünk muszkák, mint magyarok,“ teljesen meggyőznek minket ezen mondottak valóságáról.

Ily körülmények között, mikor többeket azokból, a kiknek kezére van bízva a románizmus sorsa, a romániz-

mus legnagyobb ellenségével látjuk kezét fogni, mi, akik ebben a románizmus végveszedelmét látjuk, feljajdulunk — a magyarok ellen indított mozgalmat határozottan elítéljük és kimondjuk, hogy az a mozgalom a románizmus ellen és nem annak érdekében lett megindítva. Ilyen körülmények között, a furfang, a hazugságok, a rágalmak és a ferdítések nagy özönével a románság állítólagos érdekében, de annak ellenségeivel szövetkezve, megindított ezen mozgalom és harcztól rokonszenvünket meg kell tagadnunk és világszerte kijelentjük, hogy azok, a kik így dolgoznak, rossz románok, rossz hazafiak, nyílt el árulói a román ügynek.

A történeti tényeket nem lehet véka alá dugni. Az orosz a múltban a román tartományokat rabbilincsekben tartotta; mindenféle szabadabb mozgást megfojtott, szabadságra törekvő ifjait száműzte. 1848-ban a börtönököt zsúfolásig töltötte meg a hazafiakkal. 1877 — 78. orosz-török háború kezdetén, a kozákok Bukarest városában jelentették ki, hogy ők bizony átlépték a romániai határt. És ezt a megaláztatást tűrni kellett. Ráadásul ugyanakkor elvették Beszarábiát, melyet oroszok tettek. Akkor tehát, mikor az orosz hatalom előtt az egész román alkotmány egy rongy papír, a király egy „kis német káplár,“ s az ország függetlensége a kozákok önkényétől függ; a mikor az orosz ágensek Románia területét mindenféle konspirációkra használják, török, albán, bolgár és szerbek ellen, kikkel szemben a kormány gyengének bizonyult, annak, a ki szívéen viseli a románizmus sorsát, oda kellene hatni, hogy az országot ezen örvényből kiszabadítsa, hogy mindezen befolyásokat távol tartsa. Annak, a ki szívéen viseli a románizmus sorsát, ily előzmények után komolyan önzetlen barátok után kellene körül néznie, a kikre kritikus időkben a románizmus ellenségei elleni harcban bizton számíthatson. Semmiesetre sem hazafias és bölcs dolog a természetes barátok ellen indítani harcot, éppen azokkal szövetkezve, a kik a románizmusnak mindig ellenségei voltak.

Románok előtt gyűlöltnek, természetellenesnek kell lenni e harcnak. Európai látkörrel nem bírók szegődhetnek szolgálatába ez ügynek, körültekintő román

így nem dolgozhatik. Körültekintő románok a románizmus veszélyét nem kereshetik a szabad alapokon fejlődő magyar állam területén, hanem ott Romániában, azoknál az elemeknél, a melyek se istent, se embert nem respektálva, a románizmus ellenségeivel fognak kezét, azokkal konspirálnak s Románia szabad levegőjét az összeesküvések, viszálykodások, forrongások, akna munkák romlottságával fertőztetik be. Innen fenyegeti veszély a románizmust az által, hogy egy békeesen fejlődő, nemzetközi jogokat respektáló, a béke érdekeit s a szomszédi jó viszonyt fenntartó állam helyett ezen elemek egy nyughatatlan, a békét veszélyeztető, zűrzavarokra kész államot mutatnak be Európa előtt, mely saját ügyei helyett a mások ügyeivel foglalkozik szívesebben s a szomszéd államok belbékéjének megromlására tör. Rendezett kultúr-állam ily tendenciákat, ily vergődéseket, ily irányt nem támogathat. Kultúr-államnak el kell nyomnia az ily kalandor áramlatot és saját területén meg kell semmisítenie a kalandor politikusokat. Ha ezt nem teszi, baj érheti az egész államot.

Nem a mi kötelességünk féltetni Románia jó hírnevét, fejlődését, jövőjét. Ha bölcs diplomatái be nem látják, hogy ezen áramlat, mely államunk ellen Románia földén nem a magyar államnak, de a román jól felfogott érdekeknek ártanak, nem tehetünk róla. Egy mindenesetre fáj s ez az, hogy ezen éretlen politikai suhanczkodás által veszélyeztetve látjuk a románság keleti érdekeit.

IV.

Az, a ki azt állítja, hogy e hazában román és magyar között nincsenek félreértések, differenciák, nem mond igazat. Tény, hogy ezen differenciák valóban fennforognak s kellemetlenek románra és magyarra nézve egyaránt. Ezen differenciák, félreértések elenyésztetése egyik legnagyobb feladataink közé tartozik. Az állapot nem csak kellemetlen, de egyenesen túrhetetlen is, a mennyiben a két fél között megrendülvén a bizalom, egymásban többé nem az erényeket, hanem a hibákat keresik.

De nem rendült meg a komoly elemekben, úgy az egyik, mint a másik részen inkább a szélső elemek folytatják a harcot, mely kétségtelenül a komoly elemeket is alterálja. De a miért köztünk ezen differenciák fennforognak, az a körülmény még fel nem jogosítja a bukaresti ifjúságot, hogy ami belügyeinkbe avatkozzék, sem minket arra, hogy külföldi inváziót, segílyt hozzunk az országba.

1848 előtt a társaságokban nem számított a nemzetiség. Nem volt külön román életkör, román társadalom. A magyar állam intézményei között volt egy hatalmas tényező, mely összeforrasztotta az összetartozó elemeket: a magyar nemesi kiváltság. Ez dominálta a hazai társadalmat, a mely minden ízében nemes volt. A nemtelent, ha magyar, ha más nemzetiségű volt, meg nem tűrte falai között, míg a nemes feltétlenül gyakorolt minden jogot, szabadon járhatott, kelhetett a társadalom minden rétegei között, a nélkül, hogy eszébe jutott valakinek nemzetisége után kérdezősködni. A román ember büszkélkedett az ő magyar nemességével s feljutott a legdíszesebb polczokig.

Természetes, ezeknek keblében a magyar hazaszeretet lángolt. Idegen ideálok után nem futottak, idegen bálványokat maguknak nem faragtak, idegen országok felé nem gravitáltak. Önzetlen, tiszta hazaszeretetük előtt mindenki meghajolt és tért nyitott a nagyobb tehetségeknek. Nem követeltek maguknak külön kiváltságokat, külön jogokat, az országos törvényeket elegendőknek tartották az állampolgárok egyforma boldogítására.

És milyen benső volt a viszony! Magyarok kezdtek lerakni alapjait a román irodalomnak, kultúrának! magyar befolyás nyomta ki a görög és szláv nyelvet a román templomokból; magyar befolyás hozta forgalomba a latin betűket és nyomta ki a cyrill-félekét; magyar befolyás indította meg és hajtotta végre a vallási mozgalmakat; igen, a magyar befolyás és kultúra rátette kezét e népre, befolyásolta erkölcsét, gondolkodását.

1848 úgy indul, hogy a román és magyar egy táborban lesz a haza alkotmányának megvédésében. A román nemesség lelkesült a magyarok által hirdetett eszmékért. A magyar a románság érdekében meghozza a legnagyobb áldozatot, eltörli a jobbágyságot, felszabadít másfél millió románt. És a jutalom? Magyar és román közé beférkőzik a német, a románt elkábítja ígérekkel; a román a magyar alkotmány ellen fog fegyvert a magyar ellen. Itt megszakad aztán az összeköttetés magyar és román között. Az első védi a hazát, az ezredéves alkotmányt, a szabadelvű eszméket, az utóbbi megtámadja mindezeket és magának a hazában külön terrióriumot követel. A német absolutismusban a román segít a németnek az ország alkotmányának megsemmisítésében, a magyar pedig félrevonul és vár jobb időket; várja a vihar elvonulását, az igazság hajnalának felvirradását.

1867-ben ez a hajnal tényleg beállott. A magyar nemzet ősi jogaiba lép vissza. Visszanyeri elkobzott alkotmányát, önelhatározási jogát. A magyar állam ismét lélekzeni kezd. Igen természetes, az ősi birtokához jutott magyar nem folytathatta tovább az abszolút kormányzati rendszert, a mely a magyar állam és nemzet ellenségei által a magyar állam megsemmisítése céljá-

ból lett megalkotva, tisztán a szabadság leigázására, hanem saját rendszeréhez folyamodott. Az 1848-ban kezéből kiesett fonalat ismét felvette. Ki állíthatja azt, hogy az 1848-iki magyar törvényhozás nem volt szabadelvű? 1848-ban a magyarok jelszava: „Szabadság, testvériség és egyenlőség“ volt. E három nagy eszme érdekében vívta forradalmát a magyar. A hazai nemzetiségek tehát az 1867-ben felvett fonalat joggal nem kárhoztathatták; azt bizalmatlanul nem fogadhatták.

És mégis úgy történt. Az abszolutizmus alatt a magyarok teljes passzivitásával a románság némi hatalomra vergődött, mert hiszen a német uralom azokkal tartotta fenn rendszerét, a kik jelentkeztek. A magyar nemzet visszahelyeztetése ősi jogaiba ezen hatalomnak végét jelentette, a mi másként nem is lehetett. Egy abszolút korszak emberei, az önkény uralmának alkotásai, az alkotmányosság keretébe be nem illettek. Nem jó szándékból mondták ki tehát az abszolutizmust támogató román elemek 1869-ben a passzivitást; nem is a magyarság elleni gyűlöletből, s nem azért, hogy talán a magyar alkotmányosság veszedelmesnek bizonyult volna a román érdekekre nézve; hisz ezen bizonyosság az idő rövidsége miatt (1867—9) megszerezhető sem volt; ezen politikai visszavonulás a helyzet kényszer hatása alatt történt, természetes folyománya volt az a románság addig követett abszolutisztikus politikájának. A románság vezetői megpróbálták a német rendszernek fenn tartását kimondani és illetőleg a románoknak ezen rendszer alatt egész alkotmányellenesen kieszközölt kiváltságait érvényben tartatni, de természetesen nem sikerült. A román vezetők 1869-ben tehát passzivitást mondtak ki.

És szerintünk a magyar ekkor követte el a legnagyobb politikai botlását. A baj voltaképeni kútforrása ezen évtől datálódik. Válút volt ez, s ha a magyar ekkor bölcsen körülnéz és bölcsen cselekszik, ma egyáltalában nem volna meg az a harc, mely kétségtelenül, rombolólag hat sok irányban.

A magyar nemzet elfogadta a tény, a passzivitást. Hibásan cselekedett, hogy a különben is szeparatistikus hajlamú románságot nem igyekezett saját érdekeinek

megnyerni, a mi akkor igen könnyen ment volna. A mint az abszolutistikus kormány alatt hazafias szempontból kompromittált román egyének passzivitásba léptek és ezek másképpen nem is cselekedhettek, kötelessége lett volna a magyar kormánynak új nemzedéket teremteni, új embereket nyerni meg saját rendszerének. Már akkor illuzióriussá kellett volna tenni az egész román nép nevében kimondott passzivitási határozatot, mert hisz akkor igen sokan voltak, a kik nyíltan azon határozat ellen nyilatkoztak és szavaztak és a kik azzal szemben állást foglaltak volt.

Mit tett a kormány? Mit cselekedtek a pártok? Erdélyben előzönlötték a választó kerületeket. A helyett, hogy a román választó kerületekben román egyéneket léptettek volna fel, hogy így a román elem és az alkotmányosság között a kapcsolat továbbra is fenntartassék, a román nép előtt egészen idegen elemeket vittek be a törvényhozásba; az erdélyi román a budapesti országgyűlést nem tekintette a maga képviselőjének, abba előtte idegen, ismeretlen egyéniségeket vittek be, saját embereit abba egyetlen-egyszer sem választotta be. A kormány a helyett, hogy a románság unió-ellenes politikáját megtörte volna a román nemzetiségű követek bevétele által, azt külön választási törvényekkel s más intézkedésekkel támogatta. A helyett, hogy teljesen megbízható s az alkotmányosság szempontjából kifogástalan román elemeket vitt volna be a törvényhozásba, ezen elemeket minden támasz nélkül magukra hagyta vergődni tetszésük szerint.

Így történt aztán, hogy az alkotmányos érzésű elemek támogatás hiányában, félrevonultak s túlerőre kaptak a túlzók.

A kormány tehát 1869 óta az egész románságot passzívnak tartotta. Elfogadta a tényt és meg volt vele elégedve. Összedugta kezeit és nem cselekedett semmit. Nem volt e tárgyban semmiféle programmja, politikája. Azt hitte, hogy a románság előbb-utóbb megunja az ellenállást és akcióba lép. Kicsinyelte az ellenfelet és nem bajlódott vele. A román mérsékelt intelligenciát nem foglalkoztatta, az összetartozó hazafias elemeket össze nem tömörítette, és nem igyekezett azokat a ma-

gyar érdekek számára őszintén megnyerni és megtartani. Nem bajlódott ezen nép szeparatiztikus hajlamaival, társadalmi, politikai hagyományos felfogásával senki; azt hitték, hogy egyszer csak érett gyümölcsként lehull. A dolog azonban másképpen ütött ki. A román túlzók pártja nem volt passzív, ellenkezőleg, igenis nagy tevékenységet fejtettek ki a magyar intézmények és kormányzat népszerűtlenségére, az elégtelenség és ellenségeskedés, az ellentétek szításában és abban, hogy a románságot teljesen függetlenítse és elválassza a magyar hatalmi körtől. Nagy munkáját végre is hajtotta, a politikai passzív ellenállás kiterjedt a Királyhágóntúli részekre is. A románság így egy kalap alá került.

A kormánytól, a magyar alkotmányosság beneficiumaitól egészen elszigetelte magát. Teremtett magának kultúrát, intézményeket, intézeteket; embereit ezek körül foglalkoztatta, a magyar állam hivatalai után nem futkosott többé, ugyannyira, hogy ma a románság a magyar államban egy szervezett egésznek látszik. Az ily módon felülkerekedett szélső elemek, természetes, nem tekintettek többé Budapest felé, a magyar főváros nem vonzotta őket többé, — tekintetük Bukarest felé irányult, arra, a honnan támogatását várták s a honnan őket a legnagyobb mértékben támogatták is.

A kormány mindezt összedugott kézzel nézte; sok tekintetben, mert e kérdésben nem volt pogramma, politikája a román túlzók elszigetelési politikáját nagyban előmozdította.

Látható tehát, hogy itt nincs szó román és magyar közötti gyűlölködésről. Nincs szó arról, hogy törvényeink ne volnának jók, szabadelvűek, vagy talán, hogy a magyar kormány törvényes hatalmával a román elem ellen visszaélne. Román és magyar, mint ilyen, nem gyűlöli egymást. Szó van arról, hogy az erőre kapott román túlzók az absolutistikus rendszertől átkölcsönzött szellemet akarják nálunk meghonosítani, mely az alkotmányosság keretébe sehogy sem illeszthető be. Szó van az absolut kor hagyományainak elfogadtatásáról, a mibe a magyar saját hazaszeretetésénél és alkotmányos érzületénél fogva soha bele nem egyezhetik. Alkotmányosságunk, törvényeink szabadelvűségét, s a román elem

megszívlelését hazánkban az tanúsítja leginkább, hogy a román túlzók felülkerekedettek és hogy ezen mindenestre szerencsétlen harczot államiségünk ellen nyíltan folytathatják is.

E kérdésben tehát hibázott 1869-ben a kormány, hogy a mérsékelt román elemeket nem csoportosította maga köré, nem nevelt magának intelligenciát s el nem szigetelte a túlzókat, másrésztől hibáztak a mérsékelt román elemek, hogy minden harcz nélkül félre vontak a szájasok elől s oda engedték a tért, hogy ezek az állam integritása ellen szabadon dolgozhassanak.

Itt azonban már nincs helye annak, hogy kutassuk, ki a hibás, ki nem? Itt cselekvésről van szó, jóvá tenni a múltak mulasztásait. A magyar nem alkudozhatik senkivel, nem alkudozhatik különösen a szélső elemekkel, a melyek a románságot nem képviselhetik. De nem alkudozhatik a mérsékeltelkkel sem. Alkudozásra nincs is szükségünk.

A magyar kormány és illetőleg törvényhozás kezében van minden hatalom. Ez a két faktor részesítse figyelembe a román agitációt, igyekezzék elszigetelni a veszedelmes elemeket, neveljen maga körül egy román megbízható intelligenciát. A népnek pedig adjon jó és pontos közigazgatást, igazságszolgáltatást, könnyítse meg e nép megélhetését figyelmet áruló jó intézkedésekkel és ez a helyzet rövid idő alatt meg fog változni.

A seb nem mély, nem is veszedelmes. A nép maga jól érzi magát e haza határain belül, csendes munkás és hű. A román nép hálás és a jót rosszal soha sem szokta viszonzni. A kormány alkosson magának egy politikát, egy programot és igyekezzék azt minden izében végrehajtani. Nem az a baj, hogy a kormány sokat tett volna a románság ellen, hanem az, hogy e tekintetben nem volt politikája, nem cselekedett semmit.

Rátérünk a részletes vádakra.

Mindenekelőtt konstatáljuk, hogy a Replika a ferdítések és a körmönfont valótlanok halmaza. A Liga ezen munkája a ferdítések valódi mesterműve. Letagadja a napot az égről s oda mechanikus készüléket tesz; a csillagokat egyenként leszedi s az égboltozatot egészen sötétnek állítja; a czérna-gomolyag rendezett szárait összekúsálja, — ember legyen, a ki azt egyhamar rendbe hozza. Mindennek meg van a maga határa, a Liga Replikájában e határokat el nem ismeri. Sértő a dologban az, hogy oly merőben tudatlannak tartja Európát, hogy ez nyilvánvaló tegnapi tényekre ma már vissza nem emlékezik. Egy agyafűrt gondolkodás vonul végig az egészen, mely a jog és jogtalanság, a törvényesség és törvénytelenység, az igaz és hazug, az alkotmányos és önkényes uralom között különbséget tenni nem akar. Európa színe előtt végbement közhitelű tényeket eltöröl és vakon, merészen állit dolgokat, a melyek soha be nem következtek. Ki állana szóba komolyan az olyan emberrel, a ki azt állíthatná, hogy a nap keleten nyugszik le és nyugaton kél fel; a nap a világ kezdete óta 29 és $\frac{1}{2}$ órára van felosztva és hogy a keresztény vallást nem Krisztus urunk alapította, hanem dr. Lukács, a szatmármegyei lelkész? És nekünk mégis szóba kell államink, a művelt Európának mégis le kell számolni ezekkel, mert mindezen hazudozások a nép nevében, hazugul egy nép egész ifjúsága nevében vannak portálva.

A Replika írója a magyarországi román kérdés ismertetésével foglalkozván, ezen ismertetést így vezeti be: Általánosan ismert dolog, hogy Magyar-

ország a nemzetiségek állama, mint a milyen Asztria, Helvéczia stb. Egy odadobott merész állítás, a melyet a magyar állam ezeréves története, egész múltja meghazudtol. Egy merész állítás, a melyet egyetlen törvénnyel, egyetlen történeti tényvel sem lehetne megokolni. De azért „általánosan ismert dolog“, a minek bizonyítása felesleges, mert be nem bizonyítható.

Mi nem reflektálhatunk minden állításra. Összehozzuk az összetartozó dolgokat.

A Replika azt mondja, hogy a magyarok ezen nemzetiségi államot el nem ismerve (és innen támad minden baj és kellemetlenség), a nemzetiségeket elnyomja, elmagyarosítja; a román nép nemzetiségi létele egyenesen meg van támadva.

A magyar saját nyelvét ráerőszakolja a többi nemzetiségekre; a román iskolában stb. a magyar nyelv járja, s ebből az összeütközésből kifolyólag a magyar kormány üldöz minden román kultúrmozgalmat, arra való férfiaiit mellőzi, elnyomja sajtóját, társadalmi téren gúnyolja; rendkívüli törvényeket alkot a román elem megrontására, hatalmának megsemmisítésére; szóval a román elemmel szemben egy üldözési rendszer honosult meg, a mely szerencsétlenségeket okozhat az államnak.

Mindenekelőtt konstatálnunk kell, hogy a magyar állam sohasem volt nemzetiségi állam. Ez igazán közkeletű tény, a melyet az állam ezer éves múltja bizonyít.

Ezt az államot a magyarok foglalták el ezer év előtt, a magyar vér szentelte a honfoglalási munkát, a magyaroknak ahoz való jussát ezer év óta senki kétségbe nem vonta. „Magyarország“ volt a neve, magyar volt a királya, magyar volt a hadserege, egész törvényhozása, közszelleme. Európa tanúja annak, hogy ez az állam egyetlen pillanatig sem volt sem román, sem német, sem tót, sem szerb, sem másféle nemzetiségű. Honnan állítja a Replika szerzője, hogy ez az állam „köztudat szerint“ nemzetiségi állam volt? Egyetlen törvényhozási tény, egyetlen nemzetközi szerződést mutasson fel az állító, mely ezen állítás mellett bizonyítana. Egyetleneg sincs.

Mi csak az igazság mellett foglalunk állást. Miután

hazánk történetének egyetlen lapja sem bizonyít a nemzetiségi állam mellett, elfogadjuk a tényt, mely világosan szól, hogy Magyarország mindig magyar nemzeti állam volt.

Természetes, hogy ilyen összeütközés mellett, azokra nézve, a kik a nemzetiségi állam mellett foglalnak állást s óhajtanák, hogy a magyar erős nemzeti államból egy szétfolyó nemzetiségi állam legyen, minden sérelem, a mit a magyarok a nemzeti állam erősítése szempontjából tesznek. Természetes, hogy a magyar nemzeti állam érdekében tett törvényhozási intézkedések a nemzetiségi képzelt államnak javára nem szolgálhatnak.

Ne is szolgáljanak. A nemzetiségi állam egyáltalában nem tudna fennállani: gyenge, szétfolyó, egyenetlenkedő volna, színhelye az örökös nemzetiségi torzsalkodásnak. A nemzetiségi állameszme egyike a legszerencsétlenebbeknek, azt azok találták ki (1850—1867), a kik a magyar állam megsemmisítésére törekedtek. Ezt az eszmét meg kell semmisítenünk, mint a legnagyobb veszedelmet, mely mindnyájunkat fenyeget. Avagy nem láthatók a nemzetiségi állam rémei, a nemzetiségi állameszme természetes folyományai már most? Nem látjuk-e, hogy a nemzetiségi állameszmének román túlzó fenntartói miként dühöngenek a magyar állam ellen, hogy ezen dühöngésükben idegen államok, (Románia) forradalmát, rendetlenkedő elemeivel fognak kezét, idegen befolyást hoznak a nyakunkra és idegen hatalommal akarnak eszméjüknek testet adni? Nem látják-e, hogy Bukarest városában ezen nemzetiségi állameszme megvalósítására liga alakult, a mely Kárpátainkat akarja elperelni? Szerbjeink túlzói Nagy-Szerbia felé grávitálnak, tótjaink egy része a csehekkal, morvákkal fognának kezét, míg oroszaink túlzói a muszka kolosszus karjai között ringatnák magukat. Ki és mi fogná összetartani a szétfolyó elemeket? Ki és mi biztosítaná Európát, hogy ez a terület nem lesz színhelye örökös vérengzéseknek, nemzetiségi torzsalkodásoknak, a melyek az európai békét állandóan megzavarnák? És ki fogná megvédelmezni ezen szétfolyó elemek közül Magyarországot? Talán a román, a tót, vagy a szerb? Ez az állam csak mint magyar nemzeti állam állhat fenn, miért

mi minden mozgalmat és törekvést, a mely államunk ezer éves jellegének megváltoztatására irányul, elítélünk és kárhoztatunk.

A magyar nemzeti állam ellen Európának semmiféle kifogása nem lehet. Ezer éven át mindig felfogta az európai érdekeket; a szabad eszméknek zászlóvivője volt, kultúrája, magaviseleté alkalmazkodó, európaias, minden reform eszmét megértett, megbecsült; a szolgaságot nem tűrte, az elnyomottaknak segítséget adott, mindig az igazságot szolgálta s kalandos politikát nem űzött. Mint magyar nemzeti állam bebizonyította, hogy életképes, rend- és békeszerető. Ezer évnek ezen bizonyítékával szemben a túlzók által portált „nemzetiségi állam“ nem tud semmit felmutatni. Az 1849—1865-iki törvénytelen próba-korszak sok sajnálatraméltó adattal tudna szolgálni a „nemzetiségi állam“ ellen.

Ha tehát ez az állam mindig magyar volt és azt soha kétségbe nem vonta senki, igen természetes, hogy a magyar egyik hazai nemzetiség fenyegetésére, vagy kérelmére sem mondhat le államfentartói jogáról. Ebben az államban minden csak magyar eszmekörben érvényesülhet. A törvényhozásnak, kormánynak, igazság- és közigazgatás ügyeinek stb. magyar jellegűnek kell lenni, az állam jellegét kell, hogy magán viselje minden. Ez 'nem a magyarnak, mint fajnak, uralkodását jelenti a többi nemzetiség felett, hanem jelenti azt, hogy a magyar nemzeti állami eszmét kell szolgálnia minden állampolgárnak, fenntartani azt a jelleget, a melylyel az állam bir ezer esztendő óta. Abból a körülményből, hogy egyik-másik nemzetiség e hazában kedvező idő folyamán át számban megszorodott, még nem következik az, hogy most már abban az arányban és mértékben az állam jellegét is meg kell változtatni, az állami eszmének, mint ideálnak tartozik ez ma is ép úgy hódolni, mint hódolt ezelőtt századokkal. Törvényeink sehol sem ismerik el a magyarnak, mint fajnak a fölényét, uralkodását a többi nemzetiség fölött; törvényeink sehol sem emlékeznek német, román, tót, orosz stb. állampolgárokról; alkotmányunk fajra való tekintet nélkül, tisztán csak polgárt ismer, s a magyar állam ezen tisztán polgároknak ismert egyedeken nyugszik. Magyarországon

nem a fajbeli, hanem a polgárok komplexumának uralma áll fenn magyar jelleg alatt. Így nincs külön hazaszeretet románra, magyarra nézve. Hazaszeretet, hazafiság nálunk csak egy lehet és ez: megóvni az állam integritását, alkotmányát. A mi ezen kívül esik az nem igazi hazaszeretet.

Ezen tiszta hazaszeretet ápolása, terjesztése, az állam jól felfogott érdekében, kötelességében áll a törvényhozásnak, a kormánynak. Hogy fogja az államhatalom ezen kötelességét teljesíteni, ha engedni fogja, hogy az egyes fajkhoz tartozók a szélrózsa minden irányában szétfolyjanak? Miképpen lesz ez az állam a maga egészében, történelmi múltjának, jellegének megfelelően megtartható, ha engedni fognak és helyeselnék, hogy nemzetiségeink faji kötelékük szerint azon fővárosok felé grávitáljanak, a melyekben fajuk uralkodó népei székelnek? Hogy lesz fenntartható az állam, ha polgárait nem köti össze valamely közös gondolat, a lángoló hazaszeretet, szeretet az ország integritása és alkotmánya iránt? Igen, az államhatalomnak kötelessége érzésben ezen elemeket összeforrasztani, a hamisítlan hazaszeretetnek ápolását minden rendelkezésére álló eszközökkel előmozdítani.

Természetes, hogy az állam jellegének magyar volta, az állam polgároknak egy nagy gondolatban való összeforrasztása, nem ad jogot a magyarnak, mint fajnak arra, hogy a többi nemzetiségeket magába fajilag is beolvassza. Ez bomlást jelent ismét, a mi az állam belbékéjét alapjában felforgatja. Sőt ellenkezőleg az államhatalomnak kötelessége elismerni ezen nemzetiségek individualitását, nyelvüket, vallásukat abban a keretben, a melyben az állami jelleg érintve nincs, respektálni. Mert hisz az államnak, mint ilyennek, nincs arra szükségére, hogy őt valaki nemzetiségéből levetkezve szeresse védje integritását; az államnak és hazaszeretetnek, hazafiságnak teljesen elég van téve, ha az állampolgár bármely ajkú legyen is, a hazához és királyhoz föltétlenül hű. Kötelessége tehát az államnak az egyes nemzetiségeket faji tekintetben is azon helyzetbe hozni, hogy magukat individualitásukban megsértve ne érezzék, hogy így

a haza és a király iránti hűség bennük kellőleg megerősödjék.

Ha már most azt a kérdést vetjük fel, hogy vájjon a magyar államhatalom e tekintetben felfogta e hivatását s vájjon a nemzeti állam eszméjének fenntartása mellett tesz e eleget a nemzetiségi kívánalmaknak is, vájjon túllépi-e a határt, a melyen túl a faji beolvasztás áll? Erre a kérdésre, törvényeinkre támaszkodva, mi azt mondjuk, hogy állampolgáraink külön ajkúsága, faji jellege megtámadva nincs és legkevésbé van megtámadva a románé. Minden differenzia, a mi román és magyar között létezik e tételtől indul ki. A túlzó románok legtöbb intézkedésben magyarosítási törekvéseket, magyar faji uralmat látnak. Holott ezen intézkedések a nemzeti állam erősítését, a polgárok összetörmörítését egy gondolatban, czélozzák. Nem egy törvényhozási tényben a mérsékelt románok sem tudnak megnyugodni, ez különben igen természetes, véleménykülömb-ségek voltak és lesznek. A parlamentárizmus, mely nálunk annyira kifejlett, bő alkalmat nyújt e vélemények hangsúlyozására; az állásfoglalás egyes pártokban a netaláni sérelmeket orvosolhatja. Igen, az államhatalom, törvényhozás arra törekszik, hogy a magyar állam területén minden magán viselje az állam jellegét, az állampolgár szívében a tiszta hazaszeretettel, de más oldalról a románok s egyáltalában a nemzetiségeknek egyházait, iskoláit, magán intézményeit, nyelvük használatát törvényileg örök időkre biztosította. Ha már most a román nép individualitása el van ismerve az által, hogy iskolában, egyházban az anyanyelv ápolását törvényileg biztosítja, ha nyelvét szabadon beszélheti, sajtója szabad, erkölcei szerint élhet és senki őt individualitásban meg nem támadja, kérjük, hol van az államhatalom intézkedéseiben a magyarosítási célzás? — És kérjük, miután ezen magyarosítási vád már huszonöt éves, hol van egyetlen román, aki azt állíthatja magáról: román voltam, de megmagyarosítottak, és magyarnak is tartom magamat! álljon elő és emeljen vádat a magyar ellen, hogy áldozatul esett!

A nemzetiségek hazánkban és mindenütt egymásra e tekintetben önkénytelen, természetes hatással szoktak

lenni. A kölcsönös folytonos érintkezés, az együttlakás s más körülmények azzal az eredményei bírnak, hogy egyik nemzetiség a másik rovására mesterkéletlen utón egyeseket nyer, vagy elveszít. Hazánkban egyetlen nemzetiség sem hódított annyit, mint a román. Számának egy harmada románosított magyarokból áll. Erdélynek magyarsága községenként olvadt be a román elembe. Mesterséges úton ily eredményekhez jutni nem lehetett volna. Dobbal verebet fogni nem lehet. Erőszakkal, ennyi szabadság mellett, mint a mennyi nálunk van a nemzetiségekre nézve — e téren csak ellenkező eredményt lehet elérni.

A magyar elég bölcs. Fajilag magyarosítási célzata nincs. De van magyarosítási célzata magasabb állami szempontból, nem a faji beolvasztás, melyről annyit beszélnek, hanem a magyar hazaszeretet terjesztése, a hazához, alkotmányához való hű és tántoríthatatlan ragaszkodás megszilárdítása céljából, mely sokakban éppen ezen agitációknál fogva megbomlott. Ha a magyar fajilag akarná beolvasztani a nemzetiségeket, akkor a törvényhozás nem kezdené a magyarosítási nagy munkát azon, hogy szabadsajtót, egyetemeken külön katedrákat, szóval külön nyelvi használatot biztosítana a hazai népek számára, hanem mindezeket egyszerűen eltörölné és a magyarral helyettesítené. A magyar államhatalom minden intézkedése e tekintetben arra céloz, hogy hazánk népei érzésben összeforrijanak, aztán beszéljen és imádkozzék kiki azon a nyelven, amelylyel született.

Magyarország Európa szíve, minden oldalról megközelíthető; kitűnő vasutaink vannak és egyáltalában megszűnt „barbár“ ország lenni. A mőczt kényelmesen meg lehet látogatni a maga havasaiban! Itt sem dugják el a nemzetiségeket az európai szem elől véka alá. Ám jöjjenek az európaiak és nézzék meg ezt az elnyomott román népet s győződjenek meg saját szemükkel és nem egy röpiratíró rosszakaratú szemüvegén, hogy vájjon a magyar állam területén e nép élhet-e mint román, avagy nem? Vájjon beszélheti-e e nép nyelvét, vagy nem? Iskolájában román-e a tannyelv, vagy nem? Sajtója szabad-e vagy nem? Szóval tanulmányozzák tetszés szerint

az állapotokat s aztán hozzanak ítéletet. Tovább megyünk: az európai vizsgálódó szem tegye párhuzamba a magyar állam románját a romániai románnal, a ki Stefanescu román író szerint csak „csontváz,” melynek tagjai természetes rendben függenek össze, s rá fog arra jönni, hogy vagyon, intelligencia, szabadság, önérzet dolgában a mi románunk felette áll a romániaiainak.

A hol annyi a román önérzet és bátorság, mint a replikázó mutatja, hogy állítólagosán egy „egész ifjúság” kardot mer rántani a törvényes állami rend ellen, ott elnyomatásról, üldözésről, magyarosításról beszélni, nevetséges dolog.

VI.

A mint említettük, magyar és román között, minden differenzia és súrlódás abból támad, hogy a szélső román elemek a törvényhozásnak, kormánynak minden ténykedését, mely a nemzeti állam megerősítésére, felvirágoztatására irányul, félremagyarázzák s azokat a nemzetiségek üldöztetésére irányuló törekvéseknek tüntetik fel.

A kiindulási pont így ellentétes lévén, hogyan lehetne egész légióját a sérelmeknek egy kormányzati rendszer ellen felhozni?

És ennek daczára a Replika valóban megállható vádakot a magyar államhatalom ellen felmutatni nem képes.

A Replikában két vád látszik indokoltnak és ez a két pont az, mely komolyabb figyelmet érdemel, minden egyéb por és hamu.

Az egyik az Erdélyre szóló külön választási törvény (1874-iki XXXIII. t.-cz.), a másik az 1868-iki nemzetiségi törvény. — Hibázott a törvényhozás, hogy Erdélyre nézve külön választási törvényt hozott be, mert ez által csak unió-ellenes szélső politikát követő elemeknek hajtotta malmára a vizet, a nélkül, hogy valami praktikusabb eredményt ért volna el. Az 1874-iki választási törvényről azonban nem mondható, hogy az a románok ellen lett volna meghozva. Nemcsak a románok cenzusa lett felemelve, hanem az összes polgároké. Nemcsak a magyarok élvezték ezen törvény áldásait, hanem a románok is. Régi nemesi jogon egész román községek jutottak választási joghoz (Hidas, Dombos, Mohács, Örményes, stb. Tordaaranyosmegye, de más megyékben is) és e jogon a választásokat mindig

a román szavazatok döntötték el. Más oldalról e törvény szerint nemcsak a románoknak van megnehezítve az ut választási joghoz jutni, hanem a magyaroknak, a székelyeknek és a szászoknak is, a kik e tekintetben összesen egy kalap alatt állanak. Nem abban van tehát a sérelem, hogy az 1874-iki választási törvényvel az erdélyi románság már élvezett választási jogától el lett talán ütve, erről nem beszélhetünk, hanem arról, hogy a törvényhozás két mértékkel mérte állampolgárai között a terhet és egyiknek a vállára súlyosabbat rakott, mint a másikára. Nemcsak a románok szólaltak felezen választási törvény ellen, hanem a magyarok is, a kik egyáltalában be nem látják, miért kellett a két mértéket alkalmazni. Természetes, mert Erdélyben a románok nagyobb számban laknak, a nagyobb sérelem őket éri és a túlzók látszólagos alappal hirdetik Európa-szerte: íme, a magyar mérték, mely kétféle terhet ró az állampolgárok vállaira!

A másik alappal bíró sérelem az, hogy a kormány és törvényhozás elnézte, hogy az 1868-iki nemzetiségi törvény rendelkezései mellett külön szokás honosuljon meg. Ez nem volt helyes. Ha a nemzeti állam intenczióinak inkább megfelelt az a szokás, a mely a törvény mellett létrejött, a törvényhozásnak kötelessége lett volna a törvényt megváltoztatni. Így a helyzet az, hogy van egy törvény, melynek számos rendelkezése az életben nem bír érvény nyel és van egy szokás, a mely helyettesíti a törvényes rendelkezéseket. Ez az igazság. A szélsők tehát joggal kiálthatják a magyar törvényhozás fülébe, hogy alkotott egy törvényt, a melynek érvényt szerezni mindenben nem tudott.

Ennek a szokásnak meghonosulása azonban nem jelenti azt, hogy a románság nyelve használatától el lenne ütve. Hisz iskolájában, sajtójában és saját körében mindenütt a román nyelvet a legfüggetlenebbül használhatja; szerződéseket, okmányokat román nyelven állíthat ki stb. Ezen szokás meghonosulása csak azt vonta maga után, hogy az egyöntetűbb eljárás kedvéért a törvénykezés és közigazgatás terén az állami hivatalos nyelv szélesebb alapokra helyezkedett.

Ez a dolog az, mely a komoly román elemek po-

litikai programjában is sérelem gyanánt előfordul, s a mely a szélső elemek által a legnagyobb brutálitásnak stb. stb. van kikiáltva.

De hát jó, legyenek ezek sérelmek és legyenek oly törvényhozási tények, a melyek tisztán a románok ellen irányulnak, azt kérjük, mi a teendő? Az-e, hogy mi ne a törvényes faktorok útján kívánjuk azon sérelmeket orvosolni? Az-e, hogy a bukaresti ligához fussunk, hogy az erőszakkal, fenyegetésekkel, rágalomokkal pressziót gyakoroljon a magyarokra, hogy azok mindezen sérelmeket orvosolják? Azt kérjük: megpróbáltuk-e mi erdélyi románok, ezen sérelmek ellen küzdve, törvényhozási utón igyekezni mindazokat jóvátenni, a miket a magyarok elrontottak? Nem. Mi 1869-ben mondtuk ki a passzivitást, a mikor ezen sérelmek még nem forogtak fenn, mert az 1868-iki nemzetiségi törvényt a kormány a legnagyobb pártatlansággal igyekezett akkor életbeléptetni, — a sérelmes választási törvény 1874-ben lett meghozva.

Vájjon nekünk, mikor láttuk ezen sérelmeket keletkezni, nem az lett volna a kötelességünk, nyíltan sorompóba lépni, felmondani a passzív ellentállást és a törvényhozásban figyelmeztetni a többséget, hogy rossz utón halad?

Nem lett volna-e kötelességünk illetékes úton alkotmányos harcot indítani a sérelmeket fenntartó párt ellen; élni alkotmányos jogainkkal, élni az államban és küzdeni úgy, amint az államban szokás. Megpróbáltuk-e mi erdélyiek e harcot? Mikor és kik?

A passzivitást 1869-ben mi kimondottuk azért is, mert a törvényhozás Erdély unióját Magyarországgal kimondotta. Hát ez mi? Hát ha ez sérelem volt a románokra nézve, nem kellett volna-e a harcot folytatni, azt is sérelemnek venni a programba és küzdeni a sérelem orvoslásáért?

De az unió nem lehetett román sérelem. Erdélyhez a román népnek, mint ilyennek, semmi joga sem volt. Ez a föld a székelyé, a szászé és magyaré volt. Ezek kimondhatták az uniót is, az ő dolguk volt. A román-sággal azonban nemesen bántak el e kérdésben is. Kikérdezték és képviselői közül sokan mellette nyilatkoz-

tak. Ám, mi jupon ellenezhette a románság az uniót, éppen ő, a ki a régi Erdélyben, mint politikai faktor jokkal nem bírt?

Mindegy! Formált volna jogokat, de a jogokat, a sérelmeket nem úgy lehet ám kiküzdenni és elenyésztetni, hogy az öregek összedugják kezeiket, a gyerekek pedig szerte-széjjel kalandozzanak Európában, kiáltván idegen segítség után.

Ha tehát a magyar törvényhozás — engedjük meg — hibás abban, hogy engedte a sérelmeket keletkezni, a román vezetők hibásak abban, hogy ezen sérelmek ellen alkotmányos úton nem igyekeztek küzdeni s azokat törvényes úton orvosoltatni. Hibázott abban, hogy idegen abszolutisztikus kormányi hagyományokat akart beplántálni az alkotmányos szabadság földébe, hogy el nem ismerte az ország ezer éves történetének megfelelő helyzetét, hanem táplálékot vevén egy törvénytelen, mérőben önkényes állapot talajából, szabadságainkat, az állam ezer éves alkotmányos intézményeit nem az ország közjára, hanem partikuláris érdekek céljából, alapjukból kiforgatni igyekeztek.

A többi sérelem, mely a Replikában oly hangosan van kikürtölve, mesterkéltn és erőszakolt. A kellemetlenség ott, a hol két fél egy főtárgyra nézve ellentétben áll, kölcsönös és mindennapi. A felek egymás ártatlan tekintetéből is a leghajmeresztőbb dolgokat következtek. Ez emberi természetes dolog.

Mindent a kiindulási pontra vezethetünk vissza.

Alá van aknázva az egyházi autonómia. Tehát van román egyházi autonómia, csak alá van aknázva. Természetes. A szélsők úgy fogják fel az egyházi autonómiát, hogy az egyházi gyűléseken szabadjon politikai kérdéseket tárgyalni. Az egyházi gyűlések pártértekezletté fajultak. Az államhatalom ezt meg nem engedi. Nem azok aknázzák tehát alá a román egyházi autonómiát, a kik azt betűszerint a maga céljaira akarják fentartani, hanem azok, a kik azt való hivatása ellenére, más politikai célokra használják.

A társulási jog meg van tagadva. És a Replika kilencz visszautasított társulási alapszabályról tesz említést. Huszonöt év alatt a kormány kilencz alakulni akaró

román egylettől vonta meg az alapszabály megerősítését. Ez nem sérelem. Ezen idő alatt a kormány kétszer annyi magyar irányú egylettel is hasonlóképpen cselekedett. Mert a kormány keze meg van kötve a törvény által s a szabálytalanul, törvénytelenül kiállított alapszabályokat meg nem erősítheti. Ez oly intézkedés, a mit a társulási jog érdekében mindig alkalmazni kell. De azt a Replika nem emlegeti, hogy a 9 visszautasított alapszabály mellett 25 év alatt hányat erősített meg az államkormány. A keletkezett és fennálló román egyletek száma a 100-at meghaladja. Tehát százszal szemben kilencz Európának tehát van tudomása száznál több keletkezett és fennálló román társulatról, mely a románizmus szolgálatában áll.

Nem alkalmaznak románokat hivatalnokoknak. A replika egy hamis mérleget állít a román tisztviselők számáról. De legyen az általa feltüntetett szám való és igaz. Tehát egy bizonyos, mert a Replika azt mondja, hogy a megyéknél csak 405, a minisztériumokban már 18, a királyi tábláknál csak 10 román van alkalmazva. Csak hogy mégis vannak. Mint mondtuk ez a szám hamis. És ugyancsak a Replika szerint mindezen helyeken a népességi arányok szerint összesen 3703 románnak kellene alkalmazva lennie. Mi lett volna a Replika Írójának teendője e kérdésben? Az, mutassa ki, hogy az a 3270 román ember, a mi alkalmazva nincs, mint rendelkezésre álló csapat valahol tényleg meg van, és hogy az valóban képes és alkalmas az illető hivatali állások betöltésére; ki kellett volna mutatni, hogy azok képességük daczára sem nyervén alkalmazást, czellengenek és bódorognak az országban kenyér és állás nélkül. De hol vannak azok a nem alkalmazott, képesített egyének? Mutassa ki a Replika egyenként azokat, a kik az államhoz hivatalért folyamodtak és azt nem kapták meg. Mert hisz ezeken követtetett el a sérelem és nem azokon, a kik állami hivatalokra sohasem reflektáltak, vagy a kik, mint képes anyag sehol nem is létezik. A román nép maga nem képes annyi intelligenciát sem önmagából kinevelni, a mennyi saját instutióinak fentartására elég.

Ezért mondtuk mi, hogy a kormány e tekintetben hibás, de nem azért, mert a hozzá folyamodóktól

megtagadja a megfelelő hivatalt, hanem azért, mert nem számol a román nép intelligencia korlátolt produkáló tehetségével és nem nevel magának ő ezen anyagból derék, hazafias elemet.

A Replika írója e kérdésben fonák álláspontra helyezkedik. Ő a kormánytól a románok számára hivatalokat követel. Megjegyzendő, hogy a románság passzív politikát tűz, a fennálló rendszernek ellensége lévén. Egészen új tudomány, hogy valaki saját rendszerét azokkal tartsa fenn, a kik annak esküdt ellenségei? Ha ellensége valaki valamely rendszernek, vonja le ezen politikából a következményeket is és ne könyörögjön tőle hivatalokat.

A román írók üldöztetnek. Törvényes államban élünk. Senki sem mondhatja el, ha neki minden nem szabad, hogy el van nyomva. A fennforgó Replika és minden román újság bizonyítja, hogy nálunk a sajtó szabad. Ez a szabadság törvényes védelem alatt áll hogy el ne fajuljon. Huszonöt évi kormányzat alatt politikai tartalmú cikkekért el volt Ítéelve hét román író. A magyar írókat is utolérte e csapás. De nem a kormány diktálta tollukba a törvénybe ütköző közleményeket, ha pedig önkéntesen írták cikkeiket, ám legyenek férfiak és viseljék el a következményeket. Egy magyar író elítéltetvén, fogsága ideje alatt halt meg. A román írók közül sokan fajgyűlöletet, hazaárulást prédikálnak. Szabad-e ez? Azért, mert valaki román, neki minden szabad legyen, hogy a törvény utól ne érhesse? Ha ilyen szabadság kell a Replika írójának, akkor menjen másfelé és alkosson magának egy külön államot, de ne Európában, melyeknek ítélőszéke elé viszi igazságtalan ügyét.

A naszódi vagyon zár alá helyeztetett. A magyar kormány másfél millió forint értékű vagyont adott át a naszódvidéki románoknak. A román iskolákat ebből tartják fenn. Román gondnokságok kezelik az iskolai alapot. És előlegezett az állam a naszódvidékieknek mintegy 500,000 frtot, kikötvén, hogy ezt az előleget az iskolai alapok tulajdonát képező havasokból nyerje vissza. Így a havasokat, a naszódiak beleegyezésével, a kormány kezelés alá vette. Ez is sérelem, még pedig

olyan, a melyből a román iskolai alapoknak másfél-millió forint haszon jut s az államnak 500,000 frtnyi előlegét használják.

A tanügy magyarizáló. A román iskolában román a tannyelv, román a felügyelet és igazgatás. Heti 2—4 órán az állami nyelv is köteles tantárgy. Ez a magyarizálás. Nevetséges vád, a mely figyelmet sem érdemel.

De nem kísérjük tovább a Replikát. Lélekölő a munka, és meddő feleselgetésekbe nem bocsátkozunk.

Mondjuk azonban azt, hogy a Replika összes vádja igaz, s hogy abban az iratban egyetlen ferdítés nincs; ilyen körülmények között is, mit parancsol a hazafiság? Azt-e, hogy mi, a kik e hazának vagyunk állampolgárai, királyunknak vagyunk hűséges alattvalói, a többi nemzetiségeknek s a magyar nemzetnek vagyunk testvérei, mindezen sérelmeinkkel a szomszédba menjünk, feldúljuk hazánk csendességét idegen beavatkozással? Ha mindazon vádak igazak, vájjon feljogosítva érezhetjük-e magunkat arra, hogy szétszakítsuk a törvényes faktorokkal minden összeköttetést s átmenjünk egy idegen király népéhez tőle segítséget kérendő.

Megbomlott agyunkban a rend, meg vagyunk zavarodva; sokan, igen sokan közülünk ezen kérdésekre igenlő választ adnak. Legyen! Csakhogy azok aztán vonják le e felelet következményeit. Ha ők a törvényen kívül helyezik magukat, az államhatalom, ha velük, mint a törvényen kívül állókkal bánik el, csak kötelességét teljesíti.

Egy néhányért azonban ne szenvedjen egy ártatlan egész.

Az államhatalom őrizze meg higgadtságát; igyekezzék a bajt eltávolítani, A mérsékelt románok programját igyekezzék megvalósítani.

Sok mondani valónk volna még, a főbb dolgokra nézve azonban nézeteinket elmondottuk.

A magyar nemes ifjúsághoz volna néhány szavunk.

Tény, hogy a Replika egész tartalma a legnagyobb hazafiatlanságot árulja el. Ez a hazafiatlanság az egyetemi román ifjúság nevében van Európászerte terjesztve.

Bár a Replika előzetesen tárgyalva, elfogadva ál-

tala nem volt, sokan lehetnek a tévelygők, a kik annak tartalmát utólagosan is magukévá teszik.

A magyar ifjúság ne veszítse el hidegvérét és a román ifjúságtól ne vonja meg szeretetét. Legyen a magyar ifjúság nemeslelkű és türelmes. A víz lefut, a kövek maradnak. A Replika által előidézett kis vihar elvonul, de a magyar ifjúságra nézve nyom nélkül vonuljon el. Az őszinte megbocsátás és feledés nem utolsó erény.

Most, hogy egyetemeink megnyílnak, s a padokba oda kerül ismét román és magyar egymás mellé, ne nézze a magyar szomszédjában az ellenséget. Legyen a magyar ifjú okos és türelmes. Nem a Replika alapján fogja a világ megítélni a magyar ifjúságot, hanem annak alapján, hogy ő a Replika következtében miként viselte magát. Az ilyen munkának csak az ignorális lehet a valódi jutalma.

Legyünk testvérek, igazi barátok!

Áldás és béke szeretett hazánkra!

POLITIKAI SZÉDELGÉS.

I. Célunk.

Jogunk van beleavatkozni a román állam belügyeibe. Ezt a jogot a román állam polgársága tette le kezeinkbe, a mikor ő a nemzetközi jogok és tekintetek teljes mellőzésével támadó- és izgatóként lépett fel a mi államunk ellen. Az a dölyf, öndicsekvés és államunknak, intézményeinknek befeketítése, maga ellen hívja fel a legélesebb kritikát. Hivatva érezzük magunkat ezt a kritikát gyakorolni azért is, mert románok vagyunk s veszedelemben látjuk a népet, melyhez tartozunk.

Vannak bajok, a melyeket égető vassal, vagy méreggel gyógyít az orvos. Mi gyógyítani akarunk és fel fogjuk használni a mérget és az égető vasat, mert a bajt annyira veszedelmesnek tartjuk, hogy e nélkül a javulás be nem állhat.

A román államot nagy veszély fenyegeti. Örvény előtt áll, a mely őt elnyeléssel fenyegeti. Társadalma forrong és többé nem foglalkozik a saját sebeinek gyógyításával; sajtója dühöng és többé nem tárgyalja az ország belügyeit: a tudomány és irodalom parlagon hever, hivatott férfiai a górcsövek és a tudományos buvárlatok mellőzésével, politikai szélkakasok lettek; succrescentia nincs, az ifjúság a politikai szélhámosság terjesztésén fáradozik; ipara, kereskedelme pang, földmivelése előre nem halad; egy gondolat öl meg minden igyekezetei, erőt: a magyar nemzet rágalmazása benn és künn, s az állítólagos elnyomott magyarországi románság felszabadítása.

Románia célja tehát nem belső, hanem külső. Nem célja benn erős, virágzó államot alkotni; szellemi és anyagi tőkét gyűjteni, növelni a király, a törvény, a rend iránti tiszteletet, hanem mindezekből a mi kicsiny van, feláldozni egy hazugságért.

Ismerjük a román államot a múltban és a jelenben. Ismerjük minden tényezőjét. Intelligentiája azokból az idegen elemekből alakult, a melyek pénzsomj tekintetéből keresték fel a fejedelemségeket: görög, orosz, bolgár, albán, olasz, lengyel, összeverődött elemekből, a melyeknek sokáig hivatása volt a nép zsírjából táplálkozni és forradalmakat csinálni. A haza érdeke ezen intelligencia előtt csak harmadrendű kérdés; fődolog volt a család és a párt érdekeit megóvni. A vajda tekintélye a palloson nyugodott, mely ha gyenge kézben volt, fejébe került a tulajdonosnak. Nyugtalan, fondorkodó, kapzsi, forradalmár természetű, mely soha sem elégedett meg azzal, a mije volt, hanem mindig többre és a máséra vágyott,

Egy tekintetet vetve a jelenlegi román állam felszínen mozgó elemeire, a fennebb vázolt intelligencia utódaira akadunk, összekeverve a románok által lakott külső országok jött-mentjeivel, a kik otthon Mihály, a vitéz, zászlóinak emeléséből, a „náciaonalismus“ hangoztatásából nem tudván megélni, átvándoroltak Romániába, a hol „elnyomatásról,“ „rabigáról,“ magyar „vandálismusról“ beszéltek és lettek a román államban irányadó férfiak. Féktelen, szenvedélyes elemek, a melyek ha kormányra kerülnek, a törvényt és a királyt csak azért respektálják, hogy hatalmukat fentarthassák, az ellenzéken első dolguk lábbal taposni a törvényt és gázolni a király tekintélyében. Az állam jól felfogott érdeke semmi; a hazaszeretet üres szó, a melyért senki sem ad semmit, fődolog a pártszenvedély kielégítése a kormánygeplő megragadásával.

A román államban a pártok nem azért ragadják meg a kormányt, hogy elveikhez képest átidomítsák az állam szervezetét, hanem, hogy a családok a hatalom fényében sütkörézzenek. A kormánynak egy idő óta nem adnak irányt a nemzeti tevékenységnek benn, nem használják fel a belső erőt a nemzet és az állam javára, tekintélyt veszelve, a nemzetnek és az államnak erőit idegen célokra forgácsolják el, figyelmét a belső ügyektől a külsők felé terelik, ápolják a képtelen politikai szédelgést künn, hogy benn minden háborítás nélkül uralkodhassanak. A mióta a konzervatív párt ezt a politikát inaugurálta a román államban, hogy a román ál-

lám apraja-nagyja külföldön szédeleg és ott gyűjt szimpátiákat a román álmoképeknek, azóta a kormány háborgatás nélkül élvezi ugyan a hatalmat, de a román állam rohamosan sülyed tekintélyben, erőben, sőt még politikai erkölcsben is.

A román állam a nyugtalankodó, forradalmár elemek fészkévé nőtte ki magát; e fészkeknek külföldön rokonszenvet és támogatást kolduló apostolait a közrend és a civilizáció érdekében vissza kellene kergetni, komoly munkára buzdítani. A külföldi sajtónak nem volna szabad biztatni, támogatni a könnyű, munkátlan, szédelgő életet folytató elemeket, mert ez által demoralizál egy egész nemzetet s Keleten komolyan veszélyezteti a békét.

Ezt a sülyedést óhajtanám meggátolni. Én, a ki a román nép kebeléből emelkedtem ki, a ki ismerem alapjában a román szívet és agyat, hirdetem, hogy a népnek nincsenek szédelgő aspirációi; ezt a politikai szédelgést sem nem érti, sem nem helyesli. Azok tehát, a kik ezt a haszontalan kövekkel megtöltött tarisznyát a román nép nyakába varrták, idegen célokért vak eszök gyanánt dolgoztak.

Czélunk kettős: rámutatni, minő veszedelmes áramlatot támogatnak Európában; kinyitni a román állam komoly elemeinek a szemét; hogy meglássák az örvényt, a mely felé az áramlat viszi a román államot.

II. A román álomkép.

A román állam túlzó elemeinek álomképe a román népnek egy államban leendő egyesülése. Ez az álomkép Sinkai György, román történész agyában fogamzott meg a múlt század végén (1. Cronica, előszó.) E fejletlen csira kocsonyaszerű alakjában élt 1860-ig, a mikor P a p i u Ilárián az alakot kidomborította, kiszínezte és a közönség elé állította. P a p i u Ilarian, erdélyi (m.-bodoni) származású férfiú, beteg agygyal és beteg szervezettel. Csakugyan a nagy-szebeni tébolydában végezte annyira hányatott életét.

1860-ban Romániának minisztere lévén, ezen állásában C u z a fejedelemhez D á k ó - R o m á n i a kérdésében terjedelmes memorandumot nyújtott be. Ezen munkálataiban a németek, szlávok és a magyarok törekvéseivel szembe állítja a román ideált, mint a mely felé minden román kormánynak törekednie kell.

Ha ezen álomkép megtestesítésével csalogatják a forradalmár elemeket, vak eszközökké lesznek, képesek arra, hogy szétrombolják saját alkotmányukat, elkeressék királyukat. Szerencsétlen nép, mely soha sem volt intézője saját sorsának, vak eszköz idegen kézben, idegen czélokért, a pusztá Ígéretre, csalogatásra.

E politikai hitvallás közölve van egész terjedelmében a T o c i l e s c u G e r g e l y „Revista pentru istorie, archéologie si filologie“ című folyóiratában (I. évf. 123—146. 1.) íme egész terjedelmében:

„Európának népei ma szabadságért és nemzeti egységért küzdenek.

A népek nemzetiség és nem népcsoportok szerint alakult államokat akarnak, mint Európának mai legtöbb állama.

A nemzetiségi harc előrehalad.

Európa némely monarcháját nem csak támogatni, hanem ezen nemzeti egységre való törekvések élére látjuk állani.

Viktor Emánuel, Garibaldi mellett, fegyverrel kezében létesíti az olasz eszméket.

Nem csak az olasznak, más népnek is van nemzeti ideálja.

I. Germánizmus.

A németek ideálja: egy nagy, szabad és egységes Németország.

Ezen nagy Germánia, melyben a németek hisznek, a Balti tengertől a Fekete tengerig terjed.

A németek igen jól tudják, hogy a jövő időnek ezen nagy Germániája egyhamar nem létesíthető. Ok azonban erősen hiszik, hogy a mint megnémetesítették Cseh-Morvaországot, Sziléziát, Stiriát, Karinthiát, Pomerániát és Posent stb., melyek egykor szláv tartományok voltak, apránkint Magyarországot, Erdélyt és a román tartományokat hasonlóképen megnémetesíthetik.

A legszabadelvűbb német pártok a keleti háború tartama alatt Ausztriát csak egy dologért hibáztatták: hogy a Dunánál oly gyámoltalan módon képviselte a német érdekeket.

Ezen németországi szabadelvű pártok nem szeretik ugyan Ausztriát, örvendenek azonban, mikor látják, hogy Ausztria saját tartományait megnémetesíti, hívén, hogy Ausztriának egyedüli missziója a germánizmus terjesztése; ez az ő egyedüli életfeltétele.

Hiszik továbbá, hogy Ausztria el fog esni, s hogy aztán megnémetesített tartománya a Balti tengertől a Fekete tengerig terjedő szabad és egyesült jövő Germániája számára a legszebb örökség lesz.

Minden német ekképen hisz.

Ezen ideálért dolgoznak diplomatáik, politikusaik, irodalmi férfiak és tanáraik. Ezen eszmékben nő ifjúságuk az iskolában.

Ezen ideálért dolgozik Németország oly sok egylete; a közgazdaságiak leginkább s azok, melyek Ke-

leinek s leginkább a román tartományoknak német kolóniák útján való germánizációját célozzák. Ezen társaságok egyik fiókirodája Bécsben a következő felirattal bír: „A bánáti és a dunai tartományok gyarmatosítását segélyező egyesület.“

A germánizáció e pontjára nézve a legkisebb különbség sincs Ausztria és Poroszország, a retrográd és demokratikus pártok között.

Egyetlen különbség van ezen német pártok között, hogy:

az ausztriai párt hiszi, hogy a jövő Germániája Ausztriáé lesz;

a porosz párt pedig szintén hiszi, hogy a jövő nagy, Németország vevője Poroszország lesz;

a demokratikus párt ellenben reményű, hogy Ausztria is és Poroszország is el fog esni, s a jövő Germania a Balti tengertől a Fekete tengerig terjedő nagy, demokratikus köz társaság lesz.

Ezen német ideál, ha valaha akár osztrák, akár porosz, akár demokratikus formában létesülhetne, elnyelné a románokat.

Ezen ideál nehezen létesíthető, de nem utólérhetlen; egyáltalában nem volna jó, ha a románok politikusai megvetéssel vagy érdektelenséggel tekintenének arra. Kinek ne jutna eszébe az 1848-iki frankfurti parlament, hová a német értelmiség eleje gyűlt össze s hol napfényre került a germánizmus minden terve? S aztán csak a vak nem látja be, hogy mily félelmetes haladást tesz a germánizmus Európa keletén. Erdélyben szászok vannak, az elnémetesedett Bukovina ma majdnem elfelejtette, hogy minapában Moldva legszebb és legerősebb része volt. Moldva városai a zsidókéi, s a zsidó, ha tanul, azt mondja, hogy ő német. Mindkét román tartományban több százezer osztrák alattvaló konzuláris jurisdícióval bír. Az ország bojárai Németország gyarmatosító társulataival tárgyalnak, hogy németeket hozzanak be a románok terjedelmes birtokainak megnövelésére. Egy belső ösztön hajtja a románokat Európa latin kultúrájának elfogadására, mely nélkül alig volna remény a jövőben való megszabadulásra.

11. Szlávizmus.

A szlávoknak is van ideáljuk.

Az a 80 millió szláv, Szlavia fiai, Orosz-, Porosz - országban, Ausztria- és Törökországban elszéledve szintén a szláv nemzet szabadságáért és egységéért küzd.

Ezen pánszlávok mindegyike orosz párti, hiszik ugyanis, hogy Oroszország a törökországi és ausztriai összes szlávokat egykor egyesíteni fogja.

Mások a különböző' szláv családok konfederációjában hisznek; azon konfederációban, mely magától értetődik csak Ausztria és Törökország romjain létesíthető.

Leginkább a déli szlávok (bolgárok, szerbek, bosnyákok, montenegróiak, horvátok stb.) nemzeti federáció — egyesülése volna az, mely legközelebről érintené a román érdekeket.

A déli szlávok ezen federáció-egyesülésen dolgoznak

Napjainkban ily dolgok lehetetleneknek nem mondhatók.

Az oroszok és minden szláv természetes ellenségei Ausztriának és Törökországnak és a midőn az oroszok és szlávok Ausztriával és Törökországgal látszanak tartani, miként ez 1848-ban is megtörtént, ez inkább egy múló expedicus politikájukban, míg nemzeti egysegi eszményük elég érett nem lesz a megvalósításra.

III. Magyarizmus.

A németek és a szlávok között laknak a magyarok és a románok.

Az a 4—5 millió magyar és 8—9 millió román, mintha a gondviseléstől arra volna teremtve, hogy a német és szláv ideál valósítását megakadályozzák, a mennyiben úgy az egyik, mint a másik a magyarok és románok beolvasztását célozzák.

A magyarok ideálja Árpád ősapjuk terve: Egy erős Magyarország az Adriától a Fekete tengerig.

A magyarok minden időben küzdöttek ezen ideálért; egyszer sem valósíthatták meg, de azért egyszer sem estek kétségbe.

Egyelőre megeleégednének a magyarok egy oly Magyarországgal is, melynek részei nem csak a tulajdonképeni Magyarországból állának a Tiszáig, hanem Horvát- és Tótországtól, Bánátból, Biharból, Marmarosból és Erdélyből is.

A havasföldi és a moldvai havasok aljáig terjedő ezen ideiglenes Magyarország urainak, s magyaroknak, legkisebb kétségük sincs abban, hogy idővel könnyűséggel meghódíthatják aztán a román tartományokat is, melyek történeti jogalapon szerintük a magyar szent korona részei gyanánt vétetnek tekintetbe. Míg ezen idő bekövetkeznék, a közvéleményt saját javukra akarják előkészíteni. A magyar demokraták az európai demokracziát készítik elő. Politikusaik európai érdek gyanánt mutatják ki: keleten egy hatalmas Magyarország fennállását. Eötvös felhányja Ausztria császáriának, hogy Magyarország királyának minőségében nem használja több erélylyel a román tartományok felett való jogát; minden magyar örvendene annak, ha ezen tartományok a magyar korona jogán és czimén a császár kezére jutnának; teszik pedig ezt azon reményben, hogy Magyarország egykor megszabadulván a németektől, ura maradna a román tartományoknak is. Nem csak a magyarországi, de a bukaresti magyar lapok is bírnak bátorsággal írni Magyarország történelmi jogairól a románok felett.

Ezen nagy Magyarországnak lassanként való léte-sítyésére a magyarok hihetetlen energiát fejtenek ki, leginkább II. József idejétől fogva, a ki őket elnémetesíteni akarta.

A magyarok akkor ébredtek fel a századok álmából, akkora lelkesedéssel, a mely le nem írható.

1825-ben alapították a magyar akadémiát. Széchenyi gróf összes birtokainak egy évi jövedelmét áldozta fel e célra. Hasonló módon cselekedtek Magyarország többi mágnsai is.

Soha és sehol sem volt egy akadémiának sem ak-

kora fontossága nemzeti ügyre, mint ezen magyar akadémianak.

Ezen akadémia, mely az egész magyar értelmiséget, a társadalom minden osztályából egyesítette magában, a magyarizmus nagy tervét megalkotta: M i n d e n e k e l ő t t megmagyarosítani az összes szlávokat és románokat; azután földbirtokosítani őket s így, mint a magyarokat, részesíteni az ország minden jogaiban. Úgy hitték, hogy iskolák és más érdekek, jelesen földbirtokok Ígérete folytán sikerülni fog az erdélyi összes románságot tíz év alatt megmagyarosítani. Az erdélyi magyar párt feje, br. Wesselényi 1843-ban részletes tervet készített a román népnek nem kevesebb, mint 10 év alatti megmagyarosítására.

E terv közzé is tétetett. A magyarok azt hitték, hogy a magyar arisztokrácia részéről jövő oly nagylelkű jótétemények után a szlávok és a románok megtisztelve érzik magukat a magyar névvel, mint egykor a barbárok tették a rómaival, s ez úton megsokasítván a magyar nemzetet, mindnyájan készek lesznek a nagy Magyarország függetlenségéért harcolni.

1825-től 1842-ig a magyar terv óriási lépéseket tett. A magyarok egész komolyan hitték és egész naivitással bevallották, hogy oly régi és hős nemzet, oly fényes jövő, mint a magyaroké, soha sem volt és nem lesz egyik népnél sem a föld kerekiségén. Minden, ami szép volt a világon, minden magyar dolognak tűnt fel előttük. A magyarok istene az égi trónuson az Attila képét viseli, jobbján Szent István magyar király, mint első a többi szentek között. Tehát „minden ember legyen ember és magyar“, énekelték a költők, és a költők mind magyarok voltak. A lelkesedés csodákat mivel és másokat is elragad.

Már megelőzőleg az egész román arisztokrácia megmagyarosodott. Most a román értelmiség kezdett megmagyarosodni.

Minden magyar párt, úgy ma is, egymást fölülmúlni akarta a hazafiságban.

A magyaroknál e tekintetben nincs különbség az arisztokrata és demokrata között; sem Széchenyi és

Vay, sem Kossuth és Klapka között. Nem a célra, hanem az eszközökre nézve különböznek.

Mikor a paraszt nem kívánt egyebet, mint tartozásainak határozottabb alapon való rendezését, a magyar arisztokraták voltak az elsők, a kik javasolták a parasztnak földbirtokkal való ellátását, habár a paraszt más vallású és más nyelvű volt. Ezt a magyarok azon célból cselekedték, hogy anyagi javakkal megvásárolják nemzetiségüket.

Ákár mint legyen a dolog, a magyarok által adott ár elég nagy vala. Erre volt képes a magyar Patriotismus.

E közben úgy a románok, mint a szlávok között akadtak oly férfiak, a kik felismerték a veszélyt, mely a magyarizmus alakjában fenyegette a román nemzetiséget. A császári udvar mentére hagyta a magyart, de más részről felbátorította a szláv és a román ellenzéket.

Eljött az 1848-ik év.

Az osztrák kormány a magyarok minden követelését teljesítette. Más oldalról uszította a szlávokat és a románokat.

A románok és szlávok természetesen tiltakoztak a magyarokkal való egyesülés ellen, s nemzeti jogokat követeltek. Ausztria mindent megígért. Az erdélyi románok mint oroszánok küzdöttek, faágyúkkal, lándzsákkal a magyar ágyúk és puskák ellen.

A magyar forradalom megbukott.

Ausztria, mint egy valódi német Kossuth, a helyett, hogy a románoknak és szlávoknak tett Ígéreteket beváltotta volna, a monarchia összes népeit osztrák, német számba kezdte venni.

Ma ismét nagy mozgalom van Ausztriában s főként Magyarországon és Erdélyben.

A magyarok mit sem tanultak a tapasztaltakból, és az 1848-ki igazságtalanságaikból és tévedéseikből egyet sem felejtettek el.

A magyarok, ismert erélyükkel, ismét csak egy nagy Magyarorszáért akarnak küzdeni s egyre követelik a románoktól, hogy magyarok legyenek; ők mit sem akarnak tudni Erdély függetlenségéről, az erdélyi, valamint a Tiszaig terjedő vidékek három milliónyi román lakosságának nemzeti függetlenségéről és egyenjogúságáról.

A románok ma is, mint 1848-ban, két tűz között találják magukat, mely legjobb erőiket paralizálja. A németek között, a kik 1848-ban megcsalták őket; a magyarok között, a kik semmit sem akarnak tudni a román nemzetiségéről, nemcsak Magyarországon, de Erdélyben sem, a mely pedig egy román ország, s mégis követelik, hogy az Magyarországgal egyesüljön.

A magyar jól tudja, hogy a románok nem szeretik a németet, azért történelmi jogaikból semmiféle engedményt nem tesznek. A németek azonban tudják, hogy a románok nem akarnak magyarok lenni, épen azért a német kormány teljesít minden magyar követelést, mely a románok elnyomását czélozza, meg lévén arról győződve, hogy ekképen biztosan új harczot fog a magyarok és románok között előidézni.

E szerint német részen ugyanazt a cselszövényt, magyar részen ugyanazt a minősítetlen dölyföt látjuk, mely könnyen okozhatja ismét úgy a magyar, mint a román bukását.

Magyar és román között a főküzdelem nemcsak a román nemzetiség elismeréséért foly, hanem e mellett Erdélyért is.

A magyarok nem tudnak képzelni Magyarországot Erdély nélkül. A románok ellenben nemcsak, hogy Erdélynek Magyarországgal való egyesülését nem akarják, hanem a bánáti, bihari és mármarosi románok egyesülését is követelik a Tiszaig Erdélylyel.

A magyarok félnek attól, hogy az esetben, ha Erdély független maradna Magyarországtól, az az 500 ezer erdélyi magyar-székely a románok között, kik csak Erdélyben egy milliót számlálnak, eltűnnének. Ezenkívül attól is félnek, hogy ha Erdély Magyarországtól önállóan maradna, másrésztől Magyarország külön válnék Ausztriától, akkor Erdélyt mi sem akadályozná abban, hogy a román fejedelemségekkel ne egyesüljön. Ez az, a melyért a magyarok annyi erélylyel küzdenek Erdélynek Magyarországgal való egybeolvasztásáért, hogy a magyarok kiáltják és zászlóikra felírják: „Unió, vagy halál“.

A mi az erdélyi románokat illeti, ők, valamint 1848-ban, tiltakoznak Erdélynek Magyarországgal való uniója

ellen, mert Magyarországgal egyesülvén, ők Magyarországon egészen elvesznek, Erdélyben azonban számuknál fogva mindig uralkodnak. És egyesülvén Magyarországgal, a románok beleugranak Magyarországnak Ausztriával való háború-eshetőségeibe; egy oly háborúba, melyben a románok kénytelenek volnának magyar név alatt küzdeni a magyarok nagyobb dicsőségére; míg Erdély önállónak maradván Magyarországtól, háború esetében érdeke volna legalább egyelőre semlegesnek maradni s csak a körülmények fejlődése mutatná meg, hogy vajjon kényszerítve van e s mennyiben részt venni egy ilyen háborúban?

Más részről a románok is értik, hogy Erdély független volta Magyarországtól nemcsak az erdélyi románok speciális érdeke, hanem általában az összes románok érdeke is.

Végre, a mi ezen erdélyi ügyben Ausztriának politikáját illeti, Ausztriának nincs érdekében Erdélynek Magyarországgal való uniója, mert attól fél, hogy ez utóbbi Erdély egyesülésével igen nagy erőre tenne szert.

Míndezen mellett Ausztria, valamint 1848-ban, úgy hiszem, hasonlóképpen most is, megengedi a magyaroknak az Erdélylyel való egyesülést. S miért? Csak azon okból, hogy a románokat a magyarok ellen kihívja és elkerülhetetlen háborúba taszítsa, mint ez 1848-ban történt.“

IV. Dákó-Romanismus.

„Valamint a németek szlávok és magyarok, hasonlóképpen a románok is bírnak ideállal.

A román ideál: az összes románoknak egy politikai testben való egyesülése, azaz Dákó-Románia.

A román és idegen írók rég népszerűsítik ezen ideált. Mihály, a vitéz, vette azt először munkálatba.

Ma, a mikor az összes népek kifejezett akarata nemzeti államokat alkotni, mikor minden erő mozgalomban van, midőn egy pillanat csodákat hoz létre, a miket csak századok, de még századok folytán sem gondoltak lehetségesnek, ma semmi sem mondható lehetetlennek.

Míndenestire, ha a németnek és a magyarnak szabad

a Fekete-tengerig egy Németországot és egy Magyarországot hozni forgalomba, miért ne volna szabad a románoknak is arany álmára és annak esetleges megvalósítására gondolni?

Ha ezen álom éppen olyan hamar megvalósítható nem is volna, mégis a román kormányok minden tényének mindenkor olyan jellegűnek kell lennie, hogy legalább a nagy eszmét, az egész román nemzet jövőjét ne kompromittálja.

A román tartományokat összevéve, vagyis:

Románia, Moldova (Besszarábiával és Bukovinával).

Erdély (Bánáttal, Biharral, Mármarróssal a Tiszáig), 5720 négyszögmérföld területtel bírnak.

Vagyis a románok által lakott Niszter, Duna, Tisza és Kárpát terület akkora volna, mint Olaszország vagy Nagy-Britannia tiz millió néppel, melyből alig egy millió volna idegen. Ezen terület azonban kétszer annyi népet is tudna táplálni.

Ám vizsgáljuk ezen eszményi államot először nemzetiségi, azután stratégiai szempontból, a végén ám lássuk, hogy ezen állam, a körülmények szerint lehetséges-e, vájjon Európa politikai érdekeivel ki lehetne-e azt egyeztetni, vagy nem?

Nemzetiségi tekintetben az ideális román állam egyike volna a leghomogénebbeknek egész Európában. Lakói mind románok; mind kompakt tömegekben; mindenik egy nyelvet beszél, dialektusok nélkül: a Mármaros széléből való román értekezni tud a galicziai, vagy a brailai románnal, míg a velencei olasz nem érti meg sem a turinit, sem a milánóit. Erdély egy millió románt számlál, kik között szétszórva él mintegy 200 ezer száz és német s alig 500 ezer székely és magyar. Bánát, Bihar Mármaros a Tiszáig még egy fél millió románt számlál, hasonlíthatlanul kevesebb idegent. Igaz, hogy a magyarok és szászok értelmesebbek és vagyonosabbak is mint a románok, ezek azonban számukkal elnyelik őket s a vitézséget illetőleg nem múlják felül a magyarok a románokat. Stratégiai szempontból alig volna állam Európában a természettől kedvezőbb állapotban.

Dákó-Románia, mint földrajzi egész, valóban rendszeres egésznek képez.

A Tisza, Duna és Niszter, mint egy ezüst láncz veszi körül minden oldalról s egyúttal megvédi az idegen betörések ellen. A Duna (Danubius, salus Reipublicae) és várai megvédték a rómaiakat a barbárok ellen, a románokat a törököktől. A Niszter és erődítményei megvédték István vajdát a tatárok ellen; hasonlóképpen a Tisza is.

Erdély arany Kárpátai egész Románia protektorai volnának. A magas Erdély Dácia központján van, mint egy legerősebb s legfontosabb természeti erődítmény. Központon lévén, természetesen uralja a Bánát és a Bihar térségeit a Tiszáig; uralja Moldova hegyeit és völgyeit s Olahország mély síkságát.

A ki ura ezen sztratégiai központnak, ura Erdélynek, ily körülmények között kevés bölcseséggel úr az egészen Tiszáig és a Fekete tengerig.

Oly hatalmas Erdély sztratégiai szempontból.

Azonban Erdélynek ezen hadászati fontosságát csak a régi rómaiak fogták fel. Itt erősítették meg magukat, itt e cenztrális Dáciában, Erdélyben. Itt volt Szármezegethusa, itt gyarmatok s a fontosabb municzipiumok.

Ok tudták, hogy a ki bírja e várat, bírja az egész környéket. Az áthághatlan hegyek urai voltak a síkságoknak. A rómaiak nem voltak visszaverve, hanem jószántukból vonták ki légióikat Dáciából. A barbárok nem fogták fel Erdélynek hadászati fontosságát s azért esett el egyik a másik után. S daczára annak, hogy a románok-sem dicsekedhetnek azzal, hogy ama fontosságot ismerték volna, mégis az örökkévaló Kárpátok voltak minden időben a román nemzetiség menedékhelyei. Azon Kárpátokból kötött ki Negru Yóda; azokból Drágos. Hős az, a ki elfoglalja az országot s igen gyenge, a ki elveszíti, mert legnehezebb meghódítani s legkönnyebb megtartani azt. Ausztria császárai, míg erősek voltak, (1516—1696.) a magyarokkal, a törökökkel, a románokkal verekedtek meg, a míg urai lehettek Erdélynek. 1849-ben, mikor Puchner németjei és az oroszok Erdélyből Oláhországba húzódtak ki; Jánku, az irregularis román légiók prefektje, vitézül megállítt Erdély keleti havasaiban, elpusztította a szorosokhoz közeledő

magyarokat s Kolozsvár és Bánffy-Hunyad vidékéig ki-
mondhatatlan félelemmel töltött be minden magyart
egészen a Tisza partjáig; a Jánku támadásaitól való fé-
lelem miatt a magyarok nem tudták az Oláhország és
Moldova felőli szorosokat megvédelmezni s így a néme-
tek és oroszok minden nehézség nélkül ismét ott jöttek
be, a hol kimentek.

A ki ura Erdélynek, ura a román tartományoknak.

Ezt az igazságot nemcsak az osztrákok, nemcsak
a magyarok ismerték, hanem ismerte azt Mihály vitéz
is. Ez megunván hol a török, hol a német, hol a Báthory
alatti magyar vazallitást, elfoglalta Erdélyt; itt még
fővárosát is megállapította, a honnan egész Romániát
kormányozta.

O tempora! Az akkori románok nem értették meg
Mihályt, a magyarok elárulták, Ausztria meggyilkolta.

De nemcsak Mihály, hanem Oláhország és Moldova
más urai is, István a nagy, Rares Péter és mások sor-
ban egészen a fánarioták idejéig, igen jól tudták, mily
veszedelmesek Erdély urai a román fejedelemségekre
nézve.

Innen látjuk, hogy a fejedelemségek többi jó urai
is korán gondoskodtak róla, hogyha Erdélyt már el nem
foglalhatják, legalább uralják szorosait, egy-két várral
birtván Erdélyben. Besztercze, Csicsó és Kükiillővár,
majdnem minden időben a moldvaiaké volt; Fogaras
és Omlás az oláhországiaké. E mellett Moldova urai
egyúttal Bukovina urai is voltak. Ha nem bírták volna
az erős Bukovinát s Erdélyben azon várakat: ha a fe-
jedelemségek akkori Kárpátszélei nem uralták volna Er-
dély szorosait és ha végre, a magyarokkal való háború
esetén, az akkori románok nem folyamodhattak volna a
törökökhöz és a lengyelekhez; a fejedelemségek füg-
getlensége az erdélyi uralkodókkal szemben nem lett
volna fenttartható. Így, azonban a függetlenség bizonyos
alakban fentartatott. És miként? Hol a törökök, hol a
lengyelek segélyével, a körülmények szerint.

A mai fejedelemségek ausztrális széleivel, miután
elvesztették Bessarabiát; nem bírják Bukovinát; miután
úgy Erdélynek Moldova (Ojtoz és Tölgyes), mint Ro-
mánia felőli szorosai (Temes, Vöröstorony és Vulkán)

Erdély urai birtokában vannak, úgy hogy a mikor ezek akarják, beléphetnek a fejedelemségekbe, a nélkül, hogy mi is beléphetnénk hozzájuk; ma, mondom, a tartományok stratégiai szempontból egy sokkal veszedelmesebb helyzetben vannak, mint az elmúlt századokban voltak.

A fejedelemségeknek Erdély nélkül nincs jövőjük Európában.

Azok Erdély nélkül haszontalan kétes hitelűek volnának s ez állapot mindaddig tartana, a míg csak Európa államai között váltakozó vetekedés és érdekellentét forogna fenn.

Erdélynek egyesülése a fejedelemségekkel megmeneténé ezeket a haláltól; létesitené a román állam rendszerét és Románia örök életének alapjait vetné meg.

De vájjon az egész román nemzet ily módon való egyesülése; egy nagy Románia, melynek középpontja Erdély volna, az esetben, ha az a körülmények szerint létesíthető volna, vájjon kibékíthetné-e Nyugat-Európa érdekeit is?

Lássuk.

A mai Európa, az olasz forradalom után, Európa keletén egy más forradalmat lát keletkezni. Európa már most egész komolysággal foglalkozik azzal, hogy vájjon melyek volnának a keleten előkészülő forradalom eredményei?

Mi lesz Ausztriából és Törökországból, Magyarországból és a fejedelemségekből?

Egy pontban, úgy tetszik, hogy Nyugat-Európa államférfiai egyetértenek, abban ugyanis: hogy Európának a Dunánál egy hatalmas államra van szüksége, mindenestre egy hatalmasabbra, mint minők ma a fejedelemségek; egy oly államra, mely Oroszországgal szemben segínyt tudjon nyújtani az európai egyensúly fenntartásában.

Ezen dunai állam volna: vagy egy regenei'ált Ausztria egész a Fekete tengerig; vagy egy Magyarország a Fekete tengerig; vagy egy Románia a Tiszáig.

A mi Ausztriát illeti, kevés rokonszenvvel találkozik Európában. Mind a mellett komolyan beszélnek a Dunánál való kártalanításáról Velenceért.

Ausztria elvesztvén Velenczét, kétséget nem szen-

ved, minden erkölcsi és anyagi politikai, diplomáciai erőit összpontosítaná, hogy később még fegyverrel is a kezében kiterjeszkedhessék a Fekete tengerig. Egyelőre lehet, hogy a román fejedelemségeknek valamely osztrák herczeggel az élén, a függetlenség árnyékát engedélyezné, a míg végleg magába olvasztaná őket. Így tett ő a 16-ik században Magyarországgal, így a 17-ik század végén Erdélylyel. Csak Oroszország nem tudna ezzel egykönnyen kibékülni. Azonban ki tudja, nem mutatkoznék-e egy más ekvivalens Oroszországra nézve. Anglia érdekei csak nyerni tudnának.

A mi a Fekete-tengerig terjedő Magyarországot illeti, ennek Európa politikusai között több barátja volna. A magyarok Európában ismertebbek, mint a románok. Fényesebb történetük van, mint a miénk. Ők hazafiasabbak, tevékenyebbek, erélyesebbek, lelkesültebbek és harcziasabbak mint mi, egyszóval a dölyfös magyarok, mint a múlt században, úgy ma is igen veszedelmes szomszédok reánk nézve. Ha a magyarok egy Ausztria elleni forradalomból mint győzők kerülnének ki, urai volnának Magyarországnak és Erdélynek s ezen utóbbi országból uralkodnának a fejedelemségek felett is. Ezek akkor alig tudnák függetlenségüket fentartani Ausztria dölyfös legyőzőivel szemben. Európának pedig lehet, hogy nem volnának érdekei megvédeni minket.

Még van egy kombináció, a legigazságosabb s egyúttal Európára nézve a leghasznosabb is, fájdalom azonban, szerencsétlenségünkre Európában kevésbé népszerű.

Ezen kombináció szerint a dunai állam, melynek Európával együtt mérsékelni kellene Oroszországot, sem osztrák, sem magyar nem volna, hanem román állam: egy Románia öszetéve a fejedelemségek-ből, Oláh országból, Moldovából és Erdélyből a Tiszáig terjedő részekkel. Úgy történelmi, mint nemzeti jogunk egy ily állam megalakítására sokkal hatalmasabb, mint a magyaroké; egy ily állam inkább megfelelné Európa érdekeinek, mint a magyarok történelmi Magyarországa, öszetéve magyarokból, horvátokból, szerbekből, szlovákokból, románokból és más népekből, azaz annyi heterogén elemekből, melyeket

egy magyar államban egyesítve ugyancsak egy Magyar Ausztria-félét mutathatnának fel, mely minden pillanatban megzavarhatná Kelet-Európa nyugodalmát.

Tudom, hogy a Hemus-hegyig terjedő Romániáról beszélnek. Bulgária azonban szláv nyelvet beszél s aztán a Kárpát és a Hemus közötti völgy nem volna fenntartható sem a Kárpátok, sem az Éjszak uraival szemben. Erdély és nem Bulgária a legszebb és a vitálisabb rész a széthasított román nemzet testéből.

Románok ura!

E nehéz időben vájjon mi a teendő?

A) Benn:

1. Először és mindenekelőtt, bármely áron, szerveztessék, szaporíttassék a haderő;

aztán ismét a haderő; és

végre is a haderő szerveztessék és szaporíttassék.

A kormány nyerve meg a közvéleményt és a nemzet bizalmát.

2. Jó igazságügygyel; és mindenekelőtt

3. A fejedelem mindenképpen kísértse megnyerni a nép szívét: földbirtokosítván a parasztot, hogy így a parasztnak érdeke legyen szeretni urát és hazáját s mind a kettőért harcolni legyen képes; a paraszt valódi román és nélküle egyetlen nagy dolgot sem lehet keresztül vinni.

4. Egyetlen nemzeti közoktatási központ teremtesék a fejedelemségekben: a nemzet valódi hazafiságának megvilágítására és növesztésére.

5. Növesztessenek a nemzet pénzügyi: szükség esetében a zárdajavak szekularizálандók; a felajánlott zárdák ügye ne hogy idegenek által bíraltassék el, mert ez az ország kárára történék, ez becsülete, méltósága és jogai ellen történék Romániának.

6. A kormány tekintélye ekképpen növekedvén, az egyszer s mindenkorra vessen véget a cselszövénynek, mely a nemzet legvitálisabb részét emészti fel.

B) Künn:

1. A fejedelem legjobb viszonyban álljon Olaszországgal és Franciaországgal. A román ügynökök jutassák eszébe a latin Európának, hogy ne hagyja el

Kelet-Európa mindenkitől fenyegetett, úgy a németektől, mint szlávoktól lefegyverzett, római kolonusait. A román ágensek ne szűnjenek meggyőzni az olasz és francia kormányokat arról, hogy Erdély egy román tartomány. A kormány tartson írókat, a kik megmutassák Európának, hogy a fejedelemségeken kívül még vannak románok.

A román kormány idő előtt nemhogy Oroszországgal, de még Ausztriával se rontsa meg a barátságot. Az Ausztriával való barátság azonban soha se menjen oly messzire, hogy a román kormányt, a románokra nézve nagyon veszedelmes két dologra rávehesse, s jelesen: a) nehogy valaha a román kormány beleegyezését adja abba, hogy a fejedelemségek területén német kolóniák telepíttessenek le, legyenek azok bármely részéből a német államoknak, és b) nehogy beleegyezzen valamilyen kiterjesztésében, legyen az bármily csekély is, az osztrák konzuláris jurisdikciónak, mert a fejedelemségekre nézve egyetlen konzulátus sem oly veszedelmes, mint az osztrák.

3. A külső dolgokra nézve nemcsak a kormányokkal, de a népekkel is jó lesz egyetértésben lenni. Az igazat megvallva, a kormány jól cselekszik, ha még a magyarokat is meghallgatja; azonban mindenkor jusson eszébe az, hogy a magyarok kiengesztelhetetlen ellenségei a román nemzeti létnek, s leginkább a Kárpátokon túli románoknak. A magyarokkal meg kellene értetni, hogy csak ők s a románok állanak Európa keletén a németektől és a szlávoktól körülvéve, érdekükben állana tehát békét hagyni az erdélyi románoknak, mert más-különbén sértő dolyfük Ausztria karjaiba taszítja őket; s hogy jobb volna az erdélyi románokat egyenlő baráttokul elfogadni és egy forradalom esetén jobb volna az erdélyi románokat még semlegesekül is bírni, mint ellenségekkül. Jól teszi a kormány, hogy a törökországi szlávok mozgalmait figyelemmel kíséri, különösen pedig a bolgárok, szerbek aspirációit stb.

Lehet, hogy Európa keletének legközelebbi harcza a magyarok forradalma lesz.

Ha e forradalom győzedelmeskednék, megváltoztatná Európa képét s a román politika helyzetét.

Ezen forradalom kezdetét vevén, mit csináljanak a

szegény erdélyi románok? kikkel tartsanak ők? A magyarokkal? Ezek azt vitatják, hogy Erdély Magyarország. A németekkel? Ezek mindig hűtlenek voltak! Független politika talán? Nincsenek azon helyzetben, hogy ilyet csinálhassanak.

Az erdélyi román arisztokrácia elmagyarosodott. Mai vezetői a papok és néhány irodalmi férfiú. Oh minő nép ez!

Szebb minden románnál, erényesebb, épebb, lelke-sebb minden románnál és vitézebb mindenkinél. 1848-ban nemcsak a férfiak, de élükön Pelagia Rosiával az aranyhegyek női is küzdöttek és kivívtak fényes győzelmeket. Minő csodákat lehetne csinálni e néppel, ha alkalmas vezetői volnának és egy nemzeti zászlója, hogy azt követhesse! Azonban fájdalom! E nép nélküli a vezetőket. *Nave senza nautiero.*

Az erdélyi románok ilyen körülmények között a fejedelemség felé vetnék tekintetüket, innen várnák a jelt, mert csak innen várják szabadulásukat Mikor Czát fejedelemnek választották, Erdélyben a románok lelkesedése talán nagyobb volt, mint a fejedelemségekben. Egy magyar forradalom esetén lehetetlen, hogy a románok magyar minőségben küzdjenek, magyar név alatt, magyar dicsőségért; lehetetlen, hogy Erdélyt elárulhassák a magyaroknak, a mint ezt a magyarok kívánák. De épen oly veszedelmes harcolni, mint 1848-ban, a perfid németért is. Rájuk nézve talán legóhajtandóbb volna a semlegesség: ezt azonban meg nem tűrnék a magyarok, nem a németek! A német ismét engedélyezni fogja Erdély egyesülését Magyarországgal és ezzel ismét a viszály magvait hinti a magyar és román nép között.

Egy belső ösztön készíti az erdélyi románokat annak hívésére, hogy kitörvén a magyar forradalom, a román fejedelemségek, annak folyama alatt, ölbe dugott kézzel állani nem tudnának.

A románok ura, ha nincs, alkosson utat és módot okosat; egy utat és egy módot, mely nehogy valamilyen veszélyeztesse a fejedelemségek léteit; egy utat, hogy Erdélyben láthassa magát a románok központján! Melyik volna az az út és mód? Melyik az indok? Hogy segítséget vigyen a magyaroknak? talán a németeknek?

vagy a románoknak? fentartani Erdély semlegességét a magyar forradalom tartama alatt? Meg volna ezzel az ut, hogy ez esetben kikerültessék egy török, egy orosz invázió? Ezen kérdésekre csak a körülmények aktuálítása és különfélesége tudhatna felelni. Egy dolog azonban több mint bizonyosnak tetszik előttem: hogy a Kárpátokon túli románok, férfiak és nők, öregek és ifjak mindnyájan készek volnának meghalni Cuza fejedelmért. Az erdélyi románok nemcsak lelkesültebbek, hanem hűségesebbek és állhatatosabbak a többi románoknál.

Ráes Péter, mikor Erdélybe lépett és vagy tízszer lépett be, mindenek előtt a lengyelekkel békült ki, azután a tatárok felől biztosította magát, azután elment Erdélybe, állítván, hogy a töröknek megy segítségül a magyarok ellen, néha a magyarnak a német ellen, majd a németnek a török és a magyar ellen, de mindig a románok javára, s mindannyiszor mint győző tért vissza, rendre, egyenként megvervén a románok szomszéd ellenségeit. Hütlenséget hánytak szemére, azonban a leg-hütlenebbektől oda vetett hütlenségi folt nem fogott Ráes Péteren.

Mikor Mihály, a vitéz, 30,000 emberből álló hadserege élén belépett Erdélybe s emberei között voltak lengyelek és kozákok, a törökök azt hitték, hogy Erdélyt az ő számukra foglalja el és valóban Románia Mihály távollétében bántatlan maradt a törököktől. A németek, Erdély malkontentái, azt hitték, hogy Mihály őket a gyűlölt Báthory Andrástól jött megszabadítani; bíztak tehát abban, hogy Erdélyt a németek számára foglalja el. Ezen Báthory, Erdély fejedelme azonban, ki röviddel azelőtt támogatta a Mihály elfogatására és török kézbeadására vonatkozó tervet, a nagyszebeni ütközet előtt alig tudott róla, hogy Mihály Erdélyben van. Mihály győzött. „Audaces Fortuna juvat“ s a győző Erdély ura lett. Nemsokára Moldovából elűzte Movilát és lengyeléit s Gyula-Fehérvárról kezdte kormányozni mind a három tartományt. A török, a német és a lengyel vetélkedtek a követ- és ajándék-küldésben és barátságát kérték ki. A magyarok és a lengyelek árulása, a németek véres hütlensége, az erdélyi akkori

románok tudatlansága s leginkább Mihálynak, a nagy-
nak, igen nagy önbizalma, megbuktatták akkor a ro-
mánok hőstét és a román ügyet.

Oh, románok hercege és ura! Segítsen meg téged
a román nemzet géniusza, hogy bölcseséggel megtorold
e halált s légy szerencsés végrehajtója a legnagyobb
fejedelem és úr tervének, kit valaha Traján Dáctájában!

*

Ez volna tehát a román ideál! Ennek megvalósí-
tására volna hivatva a román kormány és társadalom.
Nagy cél, óriási lángelmék és vaskarok, rengeteg va-
gyon és műveltség volnának szükségesek e nagy cél
megvalósítására.

Nincs szándékunkban kimutatni a szegény Papin
históriai tévedéseit. Nem akarjuk ezúttal a román ideál
egyed színeit bírálat alá venni. Pedig ráférne egy kis
kritika. Tény, hogy ez az ideál fel van állítva, ki van
faragva és színezve és tény, hogy ezzel az ideállal
előbb-utóbb számolnunk kell.

Lássuk, miként törekednek a román államban e
cél elérésére.

III. A „kultúr“ Liga.

A liberális párt uralkodása alatt szintén voltak vergődések a Kárpátok felé. Egy társaság állott fenn („Carpatii“), a melynek az volt a célja: segínyt és támogatást nyújtani az Erdélyből kiözönlő dologtalan, csupán nácionalizmusból élő elemeknek. Ezek az elemek gyűlöltek voltak a benlakók előtt, mert az ő kenyerekre, hivatalukra spekuláltak. A nácionalizmus és a mártíromság szent nevében befészkeltek magukat a sajtóba, a hivatalokba, a társadalom minden rétegébe. A társulat élén Dobrescu C. állott tisztán erdélyi kivándorlókból alakított választmányal; külön orgánummal (Índép. Roum.), mely Ciurcu vezetése alatt abban az időben egyedül intézte támadásait a magyar állam ellen.

A román közvélemény a liberálisok uralkodása alatt, a vakandok módjára dolgozó kárpátistákat politikai hóbortban szenvedőknek tartotta. Anyagilag nem támogatta, erkölcsileg annál kevésbé. A társulat néhány ezer frank jövedelem felett rendelkezett s a világ Romániában csak akkor hallott e társulatról bővebb részleteket, a mikor évenként közgyűléseit megtartotta, s bankettjei alkalmával a Kárpátok meghódítására vonatkozó toasztokat hallatott.

Nem bántotta őket senki. Mint csendes álmodozókra sajnálattal nézett a társadalom és a politikai világ figyelembe nem vette. A csendes álmodozókat ezen hallgatás azonban felbátorította.

1885-ben a társaság óriási ostobaságot követett el. Forradalmi proklamációkat nyomtatott és azokkal ágenseit beküldötte Erdélybe. Mi volt ebben a proklamációban? I. Ferencz József, az annyi szívjósággal és bölcseséggel uralkodó királyunk detronizációja; irtó há-

ború proklamációja a magyarok ellen; a gyűjtogatás, öldöklés, pusztítás szankcionálása. És a forradalmi proklamációt elterjesztették minden irányban; néptanítók, papok, ügyvédek, birtokosok, földészek, iparosok száz meg száz példányban jutottak a veres színű nyomtatványhoz, melynek annyi következménye volt, hogy annak szerzőit, Ciurcut, Sacasant és Ocasant, három más társukkal, a román kormány a román állam területéről kiutasította, a társaság irományait konfiskálta, magát a társaságot pedig feloszlatta, de Erdélyben nem támadott egy hang sem, a mely helyeselte volna azt az óriási ostobaságot és visszaélést a magyarországi románok valódi érdekeivel.

Volt ennek a minősíthetlen támadásnak más irányban hatása. A kiutasítás tényét a most kormányon levő konzervatívek felhasználták a liberális kormány ellen, úgy a kamarában, mint a szenátusban, a sajtóban, mint a társadalomban izgattak a kormány ellen, a kiutasítottak mellett Az öreg Cogalnicean, a román szónokok legkiválóbb kitűnősége és különben is kiváló tekintély, négy órán át tartó beszédben védte a forradalmárok tényét, vádolván a magyarokat és a kormányt. Bratian Jón miniszterelnök, kitűnően védelmezte a kormány álláspontját. Eme emlékezetes szavak most is füleinkbe csengenek:

„Ha az erdélyi románoknak a magyarokkal számolni valójuk van, ám intézzék el ügyöket hazájukban, ne éljenek vissza Románia vendégjogával, ne okozzanak nekünk nehézségeket, ne tegyék ki Romániát komplikációknak, a melyek a román királyság szabad fejlődését gátolják.“

Ez a helyes, korrekt álláspon. De azért ettől az időtől fogva a konzervatívek állandó fegyverül használták az erdélyi románság ügyét a román állam liberális kormánya ellen.

A liberális kormányt egy kis forradalom elsöpörte. A konzervatívek nem alkotmányos szavazással, nem is választás útján, hanem erőszakos, fegyveres erővel, 1888-ban, megbuktatták a szabadelvű kormányt s magukhoz ragadták a hatalmat. Azóta ők vezetik a román állam ügyét egy erőszakos tény alapján.

Természetes, hogy a Kárpátokra áspiráló rendbontó elemek szabadabb tért nyertek. Az új kormány szívesen látta, hogy a közfigyelem másfelé, oly irányba terelődik, a mely őt közelebről nem érdekli. A közfigyelem egy külföldi kérdés felé irányult, a melyhez Romániának semmi köze nem volt. De hát kényelmes volt Catargiura nézve az ügy. A román kormánynak nem volt más óhajta, minthogy az ügy törvényszerűnek látszassák.

Így alakult meg 1891. január 24-én a román Liga, kulturális célokkal. Az alapszabályokból közlünk néhány pontot:

„1. §. 1891. január 24-én Bukarest városában megalkul a románok kulturális egységének Ligája “

„2. §. Az intézmény célja ápolni a szolidaritás érzetét az összes románokban és mozgalmat tartani fenn, mely a románok kultúrmissióját Keleten igazolja.“

„3. §. A cél elérésére a következő utakon fog törekedni:

- a) olvasó köröket és könyvtárakat létesít,
- b) népies irányú könyveket nyomtat,
- c) támogatja a Liga érdekeit szolgáló nyomtatványokat,
- d) nyilvános felolvasásokat és gyűléseket tart,
- e) a történelmi nagyságok emlékére ünnepeket rendez,
- f) évenként kongresszusokat tart,
- g) segély alapot teremt önkéntes adakozások-, évi kegydíjak-, hagyományokból stb.“

„7. §. A Liga 21-es bizottság által kormányoztatik. A választmány tizenegy tagja tanuló.“

„10. §. A választmány évenként két közgyűlést tart, novemberben és májusban.“

A Ligának tehát az volna a célja, hogy a román állam és a külföldi államok románságának solidáris kulturérzetét ápolja, és hogy a románság kulturális missióját Keleten igazolja. Erre a nagy célra a diákság vállalkozott, a mely a Liga választmányában a maga többségét biztosította.

Új czim, új feladat, új áramlat. A román állam apraja, nagyja tombolt örömben, hogy most már feltalálták a bölcseség kövét. „Kulturális egység!“ „Kultur-

missió!“ Ki tudná megtámadhatni a Liga létjogosultságát, de ki tudná megtagadni filléréit a nagy céltól, mely arra vaⁿ hivatva, hogy a földteke minden románját egy kalap alá terelje.

P a p i u Ilarian álmképét már minden diák megtestesítve látta. A tanuló félre dobta könyvét, a tanár elhagyta kathedráját, az iparos szövőszékét, a tudós göröcsövét, az orvos betegét és elment a ligistáknak segíteni, banketteken inni, kongresszusokon szónokolni, hírlapokban írni, az utczákon tüntető meneteket rendezni. Egy tűz, egy láng Moldova felső szélétől Dobruzsza legszélsebb határáig. Láz vett erőt minden élő lényen és minden ember meg volt győződve, hogy csak ezt a Ligát kellett megteremteni, hogy a román állam és nemzet intézményeiben hatalmas és kultúrájában nagy legyen. Az állampolgárok összeadták filléreiket és a román törvényhozás a nyomás alatt 750.000 frankot bocsátott rendelkezésére a Liganak „külföldi iskolák és templomok segélyezésére.“

Meg voltunk győződve, hogy a Liga saját kitűzött célja felé fog törekedni. Bizton reméltük, hogy a román állam kulturmissióját keleten Európa előtt aként fogja igazolni, hogy benne szabadelvű intézményeket teremt; erős, művelt, szabad állam megalkotására fog törekedni; kifelé mintaképül fog szolgálni a nemzetközi jogok és kötelességek teljesítésében; vártuk, hogy mint anyaállam, a román tudományosság terjesztésével a kulturális egységet megteremti. Reméltük, hogy kelet sötét láthatárát Románia kultúrnapja fogja majd bevilágítani, hogy ez által a román névnek, a latin fajnak hirt és dicsőséget fog szerezni.

Megkezdődött a munka és a kifejtett tevékenységből kibontakozott a valódi cél, az egyedüli törekvés, mely a napnál fényesebben bizonyította, hogy

a) a Liganak kulturális célja nincs,

b) egyedüli célja a magyar állam belbékéjét a román lakosság fellázítása, a magyar nép és intézmények befekettése, a rágalmak szórása és hazugságok portálása által felforgatni.

A Liga neve, statuma hazugság. Kulturcélja egy lepedő, mely betakarja a nyílt forradalmi célt.

„A ki ura Erdélynek, mondja Papiu Iliarian, úr az egészen a Tiszáig és a Fekete-tengerig.“

Tehát a román ideál megvalósítására mindennek előtt Erdélyt kell meghódítani a Tiszáig.

A Liga kultúrlepel alatt erre vállalkozott. A nagy vállalat útjában találta a magyar államot és a magyar nemzetet. Ezer esztendő óta törvényes tulajdonos Erdélyben a magyar. Európa tanúságot tehet arról, hogy ez a nép mindig a szabad eszmék apostola volt. Minden kornak felfogta eszméjét és annak szolgálatába szegődött. A reformáció csak a Kárpátokig terjedt; a török és tatár hordák ellen nyugat civilizációját a magyar nemzet védelmezte meg. Mindig alkotmányos államban élt, intézményeiben szabadelvű és sohasem szerette a jármot.

Ezt a kőszirtet kell a Ligának az útból eltávolítani.

A Liga két esztendei munkásságáról előttünk fekszenek a jelentések. Ezekből a jelentésekből megtudjuk minő utakon járt a Liga, hogy szétrombolja azt a falat, mely 1000 esztendő óta áll szilárdul, a civilizáció szolgálatában. A rágalom és a hazudozás, a szitok és az átok, a vak gyűlölet és az igazságnak szemtől-szemben való megtagadása volt a fegyver, a melylyel benn és künn Európában harczolt a magyar ellen.

Ennek a rágalomnak és hazugságnak a szolgálatában látjuk Románia ifjúságát, Íróit, sajtóját, törvényhozásának legtöbb tagjait. A rágalomnak apostolai szétbarangolnak Európában, a lapok szerkesztőségeiben, a diplomaták előszobáiban könyörögnek kihallgatást, szimpátiákat a magyarok vandalismusa, barbársága, ázsiai vadsága ellen a románság ügye mellett.

És minők azok a nyilvános rágalmak és hazugságok? Ezekről a rágalmakról majd megemlékezünk. Hanem a hangot, melylyel a Liga Európában a magyarokkal szemben dolgozik, be kell mutatnunk. „Kik a románok és kik a magyarok?“ cziurni röpirat (Athanasiad János) így festi le a magyar nemzetet:

„... disznó csoport nemzet.“

„ . . . barbár, vad nemzet; a gondviselés a hitványság, vadság, pusztítás, rombolás érzetével látta el.“

„ . . . cigány nép vagytok, mellettek elhalad a civilizáció és széttörik vadságtokon.“

„— vad ázsiai csorda, mely Európa keretébe már be nem illik többé.“

De minek folytassuk! A Liga hóbortosai azt hiszik, hogy egy állam ezredéves múltját, kultúráját egy pár mocskolódó frázissal meg lehet semmisíteni.

A magyarok ellen európaszerte nagy költségek árán összegyűjtött rágalmak, hazugságok és mocskolódások ezen füzérét nyújtja a Liga kiadott elsőjelentése. A második jelentés számot ad arról, hány lapot, diplomát nyert meg Európában a Liga a magyarok ellen.

A Liganak tehát két évi működésének eredménye:

- a) két jelentés,
- b) egy politikai memorandum, egy politikai replika,
- c) számos hírlapi mocskolódó politikai közlemény,
- d) a bécsi politikai monstre-küldöttség rendezése,
- e) négy kongresszus benn Romániában.
- f) 40 bankett.

Mi apróra vettük a Liga jelentéseit és kerestük, mennyiben szolgálta a Liga valódi célját, mennyiben mozdította elő három évi munka után a közművelődést, hány könyvet nyomtatott, hány könyvtárt, iskolát, egyházat alapított, és különösen kerestük a számadást, a mely felvilágosítana minket a rengeteg pénz elhelyezéséről, és nem akadtunk egyetlen megnyugtató kijelentésre. A Liga egyetlen tollat nem nyújtott a szegény román tanulóknak, egyetlen könyvet nem adott aromán népnek, egyetlen iskolai padot, egyetlen iskolát, vagy templomot nem állított fel, egész tőkéjét egy hazugság megtestesítésére fecsérelte el minden számadás nélkül. A jelentésben hiában keressük a jövedelmek hováfordításáról, a választmány ténykedéséről szóló tétéleket, egyetlen krajczár elhelyezéséről sem nyújt nekünk megnyugtató felvilágosítást. Hiszen egy kulturcéllal bíró társaság a vagyonról, a mely ezerek, meg ezerek filléreiből gyűl össze, nyilvánosan számolni tartozik, hogy mindenki ellenőrizhesse a tisztviselők sáfárkodását és elejét vehesse a panama-botrányoknak.

Sehol semmi felvilágosítás! A Kultur Liga a forradalmárok fészke lett, a mely a külállamok belbékéjének felforgatására tör.

A tanulótság Ligája élén Urechea V. A. egyetemi tanár áll. Minő elfajulására mutat ez az erkölcsöknek? A tanár tanácskozik hallgatóságával a felett, mint háborgassák együtt a szomszéd államok belbékéjét? miként forgassák fel azokban a rendet? minő hazugságok és rágalmak révén ejtsék a külföldöt tévedésbe munkájuk jogosultságára nézve? mint igazolhassák törvényszegésüket, koholván rágalmakat? Szóval a tanár és ifjúsága tudva-tudván, hogy tényük törvénytelen, belelovagolják egymást a törvényszerűség tudalmába és így közösen valódi hivatásuktól, a tanítás és tanulástól eltérően, egy hazugságnak, egy erkölcstelen alapon nyugvó célnak tesznek szolgálatot. A román fővárosi tanulótság között fel is bomlott minden rend; a fegyelem megszűnt, az anarchikus érzület annyira elharapódzott, hogy 600 gimnazista forradalmat proklamált a tanárok ellen, azoknak ablakait betörték; a kultuszminiszternek macskazenét rendeztek és a királynak táviratokat írkáltak. Miért? Mert a tanárok nem úgy osztályozták őket, a mint nekik tetszett volna.

Bármennyire rosszul esik ebbeli keserűségünket e papírra önteni, bármennyire fáj nekünk azok ellen beszélni, a kikkel egy vérből való vér vagyunk, mégis megteesszük ezt, mert használni akarunk.

A romániai ifjúság Ligája kárhuzatos munkát végez. A magyar állam területén lakó románság közé üszköket dob, hogy többé soha nyugalma ne legyen. Nem elég az, hogy a magyarokat minden áron bemocskolni igyekszik, hogy bennünk románokban a gyűlölség érzetét ápolják minden ellen, a mi magyar, a haza, annak intézményei, törvényei ellen, hanem szent vallásunk ügyeibe is beleelegyednek és igyekeznek abban megháborgatni.

A Liga célja kettős: minket hazaárulásra bírni, hogy elszakadjunk magyar hazánktól és hogy orthodoxok legyünk, elszakadván a római katolikus egyháztól. Kívánsága, hogy elpártoljunk Rómától, a mely-

lyel 1097. óta egyesültünk s a melynek segítségével nélkül Románia ma is egy műveletlen keleti állam volna.

Hogy ezen utóbbi célját elérje, megvásárolta a brassói Gazé tát, melyben a katolikus egyház ellen napoként támadásokat intéz. Ágensei, minő Densusian Miklós, történész, megbotránkoztató módon hirdetik, hogy egész katolikus egyház-szervezetünk egy büntényen, egy hamisításon nyugszik. A katolikus jezsuiták meghamisították 1697-ben hitvalló egyesületi levelünket, mert atyáink az egyesülést úgy kívánták, hogy orthodox vallásukat megtarthassák. Ilyen irányban röpiratokat terjesztenek szét, hogy megingassanak hitünkben, hogy kételyt támasszanak a kedélyekben s könnyebben menjünk rá a kitett lépre s elszakadjunk Rómától, a melynek mi annyira javában részesültünk.

Akadtt közöttünk egy hitszegő pap, dr. Lukács László, a kiből a szélsők valóságos mártírt csinálnak. Ez, az emben megtagadta a püspökének tartozó engedelmisséget; parochiájából többféle törvénytelen tényeért kivettetvén, erdélyszerte mozgalmat indított, hogy szakadjunk el a katolikus egyháztól s legyünk mindnyájan orthodoxok, ha parochiájába vissza nem helyezik. Laczfalu és Sólmos két haszontalan község ki is jelentették abbéli szándékukat. A Liga lépten-nyomon követte ezen áramlatot. Mint a vészmadarak a hajót, ott volt sarkában a sok gyűlölködő agitátornak a Liga, üdvözlő, buzdító távirataival, pénzsegélyeivel. És a míg katolikus egyházunk, vallásunk ellen folyton-folyvást izgatnak, addig a görög-keleti egyház rendelkezésére (Nagy-szeben), szászeszreket bocsátanak Romániából. A román állam által megszavazott nagy összeg tekintélyes része a görög-keleti egyház pénztáraiba vándorol; egyetlen erdélyi katolikus iskola vagy egyház sem részesült a román állam által nyújtott segélyben. A dolgok ilyen állapotában nem csodálkozhatunk azon, hogy minden intézménye a gör. keleti egyháznak a politikai agitációk melegágyává lett; hogy az Albina termeiben éppen úgy foly a politikai szédelés, mint az egyes egyházi gyűléseken. A Liga azokat a szomorú és örökre gyászos időket akarja feleleveníteni Erdélyben, a mikor ugyancsak romániai hitvány kalugerek izgatásaira mi

gör. keletiek és gör. katolikusok, egy népnek gyermekei véres haczokban éltünk egymással, gyűlölködtünk és pusztítottuk egymást minden igaz ok nélkül.

A Ligának mindezek nem fájnak. A katolikus egyház az ő szemében nagy szálla. Ezen egyháznak magyar egyházakkal vannak összeköttetései; erkölceire nézve szelídebb, míveltebb és simulékonyabb is. Nagy baj, hogy éppen felvilágosodottságánál fogva ezen egyház nem követi vakon a Liga szédelgőit, mint a hogy követi Nagy-Szebenben a görög-keleti.

Idáig jutottunk mi a román állam kegyelméből. Politikailag, vallásilag harcban, gyűlölségben, viszályban egymás között és magyarokkal szemben.

Ennek a viszálynak és harcnak előidézésére hozzatöleg megmondjuk mennyit költött el a Liga.

1. Memorandumnak összeállítása, több nyelvre lefordítása és kiadásra	40.000 frank
2. Replika hasonlóképpen	40.000 „
3. A bécsi spectaculum rendezése	
210 taggal	30.000 „
4. A n.-szebeni „Institutul tipografic (Nyomdatársaság) megvásárlása a Liga czéljaira.....	50.000 „
5. Sajtó: Tribuna, Foia Poporului és Gazeta szubvencziója (Erdélyben) . . .	30.000 „
6. Agitacionális költségek . . .	50.000 „
7. Központi igazgatás, gráci, párisi irodák fentartása	60.000 „
8. Európai propaganda	50.000 „
9. Egyes agitátorok szubvencziója .	<u>50.000 „</u>
Összesen:	. 400.000 frank

A míg nálunk ily rengeteg összeget dob ki a kultur Liga politikai agitációra, addig Beszarábiában egy fillért sem költ el, Bukovinában 10.000 frankkal fentartja a „Gazetta Bucovinei“ lapot (Csernovitz) és Maczedoniában szintén 50,000 frankkal a „Peninsula Balcani ca“-t (Bukarest).

Ezen összegeken kívül jő még a román állam segélye 750,000 frank évenként „külföldi iskolák és egyházak segélyére“, mely összegből a magyar állam területére mintegy 300,000 frank vándorol át és igen nagy

összeg van a Liga által igénybe véve. A Liga által politikai célokra elfecsérelt összegekbe nincs beleszámítva Romániában eddig a diákok által megtartott négy kongresszus, továbbá a N.-Szebenben július 23 és 24-én tartott értekezlet költsége. Ha ide számítjuk még azt is, hogy a román kormány az ily politikai kongresszusokra utazó diákságot ingyen vasúti menetjegyekkel látja el, tapasztalni fogjuk, mily rengeteg nemzeti tőkét emészt fel ez a politikai hajsza és szédelgés.

A diákok Ligáját tehát a román állam kormánya anyagi és erkölcsi támogatásban részesíti. Engedi és elnézi, hogy diáksága európaszerte politikai szédelgést űzzön. Megrontja, demoralizálja, erkölcsében elvadítja ez által jövő nemzedékét, eltérítvén azt valódi hivatásától. Komoly, tanult ifjúság helyett nevel politikai kalandorokat, kik hivatásukat találják abban, hogy a „civilizáció“ és a „kultúra“ nevében ők, a kik semmit sem tanulnak, a szomszéd államok és Európa közbékéjét veszélyeztessék.

Minő alapokon fog nyugodni a jövő nemzedék román állama, mikor az ma az emberi társadalom legprimitívebb jogszabályaival, az enyém és tied fogalmával sincs tisztában; a midőn az ma a nemzetközi jogok lábbaltaposásával hozzá szokik ahhoz, hogy a békés államok polgáira törjön és elrabolja tőlük azt, a mi legbecsesebb, a haladásra szükséges békét?

A Liga felületesen vázolt tevékenységében a kultúrának semmi része sincs. De hogy is legyen illetékes kultúrát és civilizációt terjeszteni egy ifjúság, a mely az iskola padjain ül s a mely még erősen rászorult a kultúrára. Miféle szédelgés az ifjúság valódi hivatásával!

A Ligának nincs kultur-missziója. Erejét, pénzét politikai dobzódásokra fecséreli el. Csak a vak nem látja, hogy a Liga célja a román ideál megtestesítése. Papiu Iláriánnak minden tanácsa elfogadva és keresztül hajtva:

a) „román ügynökök juttatják eszébe a latin Európának, hogy ne hagyja keleti római kolonusait“.

b) „román ágensek nem szűnnek meggyőzni az olasz és francia kormányokat, hogy Erdély román tartomány“,

c) „a kormány írókat tart, a kik naponként mutatják Európának, hogy a fejedelemségeken kívül még vannak románok“,

d) nem engedik, hogy a magyarországi románok a magyarokkal békében éljenek,

e) „agitáció a magyar ideál ellen, mely a román ideál megsemmisítését jelenti.“

Ez a Liga komoly célja és törekvése.

IV. A román nép helyzete.

Hiában fogjuk kimutatni, hogy a földön lakó románok sehol sem oly szabadok s nincsenek annyi jogokkal felruházva, mint a magyar államban, és hiában fogjuk napnál fényesebben bebizonyítani, hogy a magyar állam ellen eddig kinyomtatott és Európában szétterjesztett iratok a rágalmak és a hazudozások tárházai, mind nem fog semmit sem érni, a rágalmaknak és hazudozásoknak meg lesz a maga publikuma, mely szívesen veszi a botrányt, a rágalmak iránt kiváló fogékony-sággal bírván. Ebben a harcban az igazságnak, a jognak semmi része nincs; az elvadult szenvedély minden nemesebb érzést és hajlamot megölt és semmiféle utálatos eszköz nem vetendő meg, a mi csak a cél felé vezet.

Ilyen körülmények között hiában minden bizonyítás. A vádak, rágalmak feltétlenül igazak, a védelem feltétlenül hazug. Mire akkor védekezni?

Ránk fogják, hogy mi el vagyunk nyomva a magyarok által, hogy a magyar

1. iskoláinkat bezáratja. —

Az 1867-ki kiegyezés óta iskoláink száma másfélezerrel növekedett, román tannyelvű iskoláink száma jóval a 3000 felül van.

2. egyházi autonómiánkat csorbítja. —

Egyházi autonómiánk a legszélesebb alapokon nyugszik, az állampénztár a román egyházak segélyezésére évenként 200,000 firtot fordít. Ügykezelés, kormányzat román.

3. nemzeti nyelvünket elnyomja.

Van háromezer iskolánk tisztán román tannyelvvel. A két egyetemen a román nyelvnek és irodalomnak kü-

lön kathedrája. Román ifjak évenként 1000 firtoz ösztöndíjakat kapnak, hogy külföldön jelesebb románistákat hallgassanak.

4. a sajté elnyomva.

A román sajtó féktelenül szabad. A sok lázító cikk a magyar állam és intézményei ellen, a mely naponként lát napvilágot a Liga által üzetett lapokban fényesen tanúskodik a nagy sajtószabadságról.

5. társadalmilag a román elem üldözve.

Erről senki sem tud semmit. A magyarországi románság a magyarság zsebéből él. Ez veszi meg minden termékét, ez ad neki munkát. Ha a magyar társadalom egyszer fellázad a románság ellen, huszonnégy óra alatt meg van semmisítve minden román industria és éhen halnánk meg. Magyarok segítik iskoláinkon a román ifjúságot tanulása közben. Negyven román pénzintézet, számos dal- és más egyesület alakult a magyar kormányzat alatt.

6. lerombolják a románok házait.

Éktelen hazugság, a mi Dr. Rácznak (Tordán) mintegy 10000 frankot hajtott. Pls neki volt bátorsága egy hazugság nevében összekoldult pénzt zsebre vágni. Demonstráló elemek betörték három ablakát. A Liga lapjai csináltak „házlerombolást“, „vandalismust“ és gyűjtöttek számára. Önérzetes ember ilyen pénzt nem fogadott volna el.

7. elveszi a csecsemőket s megmagyarosítja.

Ki hinné el ezt? A kisdédováás kötelezővé tétetett, a mi a mellett bizonyít, hogy a magyar törvényhozás hivatása magaslatán áll.

8. románok nem kapnak hivatalokat.

És nem tudnak egyetlen román képesített embert felmutatni hivatal, vagy állás nélkül? Hol vannak ezek?

De hát miért végig sorolni a rágalmakat, a melyek annyiszor lettek megczáfolva? Kézzel fogható tények bizonyítják, hogy a vádak alaptalanok.

Számunk a magyar állam területén ma már két és fél millió. Sehol sem szaporodott a román elem csak nálunk. Macedóniában, Beszarábiában, Bukovinában fogy, — de fogy magában Romániában még ma is nap.

ról napra, holott a „kultúr“ Liga által van boldogítva. A romániai statistika kimutatta, hogy a román állam területén a születések számánál a halálozás két perczenttel nagyobb. Nálunk ki van mutatva, hogy a román elem 1880-tól 1890-ig több százezerrel szapoi'odott. Szaporodott minden időben és száma sohasem volt apadóban. Hát hogy lehet szaporodás egy elnyomott, üldözött elemnél és hogy lehet apadás egy szabad, virágzó államban?

Mi megmondjuk az okát. Íme mit mond Barb Stefanescu de la Vrancea múlt évben a román Atheumban tartott egyik felolvasásában:

„Ha szembe találjuk falusi parasztunkat, magad előtt látsz egy nedv nélküli lényt kialvó szemfénynyel, kóczos, piszkos és annyira gyenge, mintha hallanád csontjait zörögni, a mikor mozog.“

„A falusi román váz, melynek csontjai természetes rendben függnek össze: beborítva egy piszkos bőrrel.“ Ezt román mondta, Bukarest városában fényes román közönségnek, díszes teremben.

Íme miért fogy a román államban a román elem. Papiu Ilarian fennebb közölt emlékiratában a magyarországi románt egészségesnek, eszesnek, gazdagnak, bátórnak hirdeti, — ezért a magyar államban a román elem szaporodik. Mi következik ebből? Következik az, hogy a szabadság, a függetlenség, a nagy civilizáció és kultúra, minőt a Liga hirdet, hogy a román államban létezik, a román elemet elsorvasztja, beteggé teszi, számban megapasztja, — a nagy elnyomatás, vandalismus, kínzás és sötétség pedig, minőt a Liga a magyar államról hirdet, a román elemet egészségessé, vagyonossá teszi és számban megnöveli. Hát igaz volna ez? Ha ez igaz, akkor rendben van minden: többre becsljük a magyar vandalismust a román állam szabadságánál, mert az szervezetünknek használ, ez pedig árt, sorvasztólag pusziit.

A magyar államban a magyar sohasem volt ellensége a román elemnek. A román államban a román elem ellensége önmagának.

Rákóczi György erdélyi fejedelem megparancsolja 1642-ben a román papoknak, hogy a templomban ne merészljenek más nyelven tartani isteni szolgálatot, mint román nyelven. — Ezzel szemben a bukaresti püspök, Teodosius, kitiltja a román egyházból a román nyelvet, a görögöt és szláv nyelvet rendelve abba vissza.

A múlt század közepén már virágzó román iskoláink vannak, minő a balázsfalvi is, a század végén Sinkai, mint tanfelügyelő, egymaga 300 román iskolát állít fel, — a két román fejedelemségben egyetlen román iskola sincs, sőt a bojárok a végett folyamodnak a vajdához, hogy állami hivatalokba csak oly ifjakat alkalmazzon, a kik a görög nyelvet tökéletesen beszélnek.

1848-ban a magyarság a román jobbágyokat felszabadítja, földet ad nekik ingyen. A román bojár 1864-ben szabadítja fel jobbágyainak egy részét, földet ad nekik drága pénzen. A romániai paraszt ma is föld nélkül van; az állam drága pénzen osztogat ki közöttük kisebb parcellákat. — Míg nálunk a román parasztnak kifejlett gazdasága van, túl a szabad államban még csak kezdetén vannak a kezdetnek. Nálunk a paraszt búza-, vagy rozslisztből készített kenyeret ad gyermekeinek, túl a szabad román államban P an képviselő a román kamara asztalára tette azt a kukoricza-kocsánból készített valamit, mondván: „íme mivel táplálkozik a föld népe, míg képviselői dobzódnak a jólétben!“

Szabadok vagyunk egyházunkban, nyelvünkben, társadalmunkban, túl a Kárpátokon a román egyház most is orosz és görög befolyás alatt áll; orosz képárusok barangolnak szét az országban, s a román paraszt ma is az orosz czárt isteniti egyháza és vallása fejégyanánt, ott függvén a czár képe minden kunyhóban.

A román társadalom túl még nem tudta magát függetleníteni a romboló kül befolyásoktól, míg mi itt a magyaroktól egészen függetlenül élünk. Az orosz akkor seperheti el a román kultúrát, a mi van, a mikor neki tetszik; mi itt román kultúránkat meg fogjuk őrizni minden időkre.

Besarábiában talán jobb sorsa volna a román elemnek, mint nálunk? A 112 román község, pár száz

ezer román lakossal, a berlini béke óta oroszszá lett. A román papok kikergetve, vagy áttértek; a román templomokban nincs többé román ének; román iskola egyetlen egy sincs, minden orosz; a földet az orosz kormány váltotta magához orosz lakói számára, román lakóit földön futókká tette; egyházában a nyelv orosz; közigazgatása orosz, — mi van román az orosz uralom alatt?

Kultur Liga! Ne a művelt és szabad Nyugat felé támadj és védekezzél, a hol senki sem bántja a románismust, hanem a műveletlen Kelet ellen. Ne a világosság ellen védelmezd népedet, a világosság mindent megmutat és bevilágít, védelmezd a románt a sötétség ellen, mert az sok veszélyt rejt magában, a mi látva nincs. Alkoss kemény védfalat magadnak Beszarábia határán és védekezzél a keleti obscurantismus, az oroszosítás ellen, mert az a kétszerkettő bizonyosságával felfal a nélkül, hogy időd volna jajgatni!

Vagy talán Macedóniában volna boldogabb a román népé? A maczedoniai ember elfelejtette nyelvét, görög iskolában tanul és görög templomban imádkozik. A czinczárok és a meglo-románok ma már vallásuktól is elpártoltak és Allahnak imádkoznak, a mellett vad, durva, erkölcstelen népnek van állítva minden kultúra nélkül; napról-napra fogy; ez a nép itt a román nemzettestre nézve örökre elveszett.

Bukovinában sem oly műveit, sem oly szabad a román nép mint nálunk a magyar államban. Már ha csak azt vesszük tekintetbe, hogy Bukovinának szabad sajtója nincs, elegendő bizonyíték a mellett, hogy több szabadságunk van, mint bukovinai testvéreinknek.

Erőnk, kultúránk, szívósságunk odáig terjed, hogy dacolni tudtunk az állammal szemben, a melyben élünk. Nem tartunk semmitől és nem respektálunk semmit. Mi annyira el vagyunk nyomva, hogy a magyart, az elnyomót, Ázsiával kínálgatjuk, hogy mi lehessünk urak a magyarok földén. Annyira érezzük a magyar vandalismust, hogy a román ifjú büszkén és kihívóan lépdél a magyar városok utcáin s követeli, hogy kitérjenek útjából, mert ő e l n y o m o t t

Kétségtelen és igaz, hogy a román elem a magyar

állam területén szabadabb, függetlenebb, vagyonosabb és műveltebb, mint bármely országban s mi erre a nagy szabadságra féltékenyek vagyuk! Mi a román elem jövőjét biztosítva csak a magyar államban látjuk; a történelemmel kezünkben bebizonyíthatjuk, hogy Románia mindig a külbefolyások alatt nyögött, feladván sokszor nyelvét és nemzetiségét is, — mi nem bízhatunk Romániában, sem barátaiban; nem experimentálhatunk nemzetiségi lételünkkel és nem úzhetünk kalandos politikát, azért feltétlen hívei vagyunk a magyar államnak és szabad intézményeinek. Nem adjuk magunkat a Liga kezére, hogy az minket a panslávismusnak kiszolgáltasson. A romanizmus meleg fészke a kis Erdély volt, mi ezt a romanismust megőriztük a román fejedelemségekkel szemben s nem adjuk fel azt most, mikor minket senki sem bánt, senki sem nem üldöz, csak a Liga.

V. A n.-szebeni csoportosulás.

Napnál világosabb, hogy a román elem sehol sem oly ép, oly vagyonos és művelt, mint a magyar államban, itt egyháza, iskolája, kultúrája örök időkre törvény által biztosítva van. És ezt az elemet látjuk mégis forrongásban. Beszarábia, Maczedonia és Bukovina népe csendes, a végenyészet szele végig susog rajta és nincs a ki ezt a végenyészetet az útjában megállítsa. A míg mi folytonos izgatások nyomása alatt évről-évre nagyobb és nagyobb politikai spektakulumokat rendezünk és tiltakozásokat bocsátunk szét a képzelt magyarizáló törekvések ellen, — addig két-három tartományban, de sőt magában a román államban, a román elem évről-évre satnyul, számban apad és beleolvadt más nemzetiségekbe.

Kimutattuk, hogy a Ligának csak a magyar állammal van baja, s a magyar nemzetet óhajtja útjából eltávolítani, hogy megszerezze Erdélyt a Tiszáig.

Beszélni fogunk a n.-szebeni konventikumról, mely július 23. és 24-én folyt le N.-Szebenben.

Volt-e nekünk erre a spektakulumra szükségünk? Valamelyes fontos szőnyegen lévő kérdés követelte talán ezt a gyülekezetei? Nem.

Követelte a Liga, Románia tanulósága. Odáig sülyedtünk, hogy egy idegen állam tanulósága vezet minket orrunknál fogva. Romániában a Liga hatása alatt dolgozik a sajtó, a tanár, a kormány, a törvényhozás. A diákság kezébe van letéve I. Károly király koronája Catargiu Lascar kormány-hatalma, a tanárok népszerűsége, a közélet minden dobbanása.

Ez a politikai szédelő elem azt hitte, hogy memorandumaival, az európai sajtóban szétszórt mocskoló cikkeivel, ököl-mutatásaival és nyelvöltögetéseivel a magyar államot megfélemlítette, hogy most a mi te-

rületünkön tetszés szerint dolgozhatnak. Erősen csalódott. A magyar igazságszolgáltatás pörbe fogta az állam ellen idegen területen a rágalmak és hazudozások fegyvereivel küzdő matadorokat, mert hiszen egy szabad állam nem engedheti, hogy polgárai a haza intézményeit rágalmazzák, hogy gyűlölséget támaszszanak a polgár és polgár között, megrázzván ezúttal az állam-épület fundamentumait. Ez a pör még a vizsgálat stádiumában van, senki, még elítélve nincs; lehetséges, hogy kifogástalan igazságszolgáltatásunk meg sem bünteti a hazaárulást; respektálván az állampolgárok politikai szabad mozgását, és vélemény szabadságát. Mit látunk? A politikai szédelgés hallatlan alakban jelentkezik a szabad román államban. A diákság mozgalmat indít meg a pörbefogás ellen, — hallja ezt Európa? apörbefogás ellen, hogy a magyar állam igazságszolgáltatása ne sújtsa le azt, a ki a fennálló jogrend ellen vét, hanem engedje a rend felbomlását, az anarchia felburjánzását s ez által veszélyeztesse a közbékét, melynek fenntartására minden európai állam kötelezve van. Ily hallatlan merész, mondhatjuk arczátlan követeléssel csak a politikai rendetlenkedés, suhanczkodás állhat elő, no meg egy diákság, a mely magához ragadván egy kést, hiszi, hogy egy világ felett uralkodhatik. Pedig a román állam is tudhatná, hogy a kés nem a gyermek kezébe való.

A diákság megnyergelte a sajtót, a kormányt, a közvéleményt; beszélt újabb vandalizmusról, vadságról és hirdette, hogy a román elemet a magyar most éppen fel fogja falni mindenestől. Maiorescu Titus, a rektor, erre a mozgalomra megadta az engedélyt. Mit szóljunk mi ehhez a tényhez? A rektori engedélylyel a tanuló ifjúság Románia több városában tiltakozó gyűléseket rendezett. Minden élő lény forrongásba jött. Az a férfi, a ki az irodalomból, az akadémiából, a társadalomból, a politikából tüzes ostorral üldözte ki a léhaságot, a felületességet, a tudatlanságot, az ostoba aspirációkat, a kinek szigorú kritikája újabb, komoly irányt jelölt a román állam számára, ma az a férfi, Maiorescu Titus, oda áll politikai szélkakasnak, buzdítván az ifjúságot abban a szédelgő irányban, a melyet az imént a legnagyobb

veszedelemnek tartott a román államra nézve. És az ifjúság után indulva, a sajtó, a közvélemény, fegyveres beavatkozást követelt; Károly királyt vádolta, hogy nem fogja fel valódi hivatását, a mikor nem áll a hadsereg élén s nem indít háborút a magyarok ellen, hogy Lukácsot kiszabadítsa a tömlöczből és dr. Ráczot megmentse egy igazságos alapon megindított pör következményeitől. Hát nem politikai szédelgés ez? Hát a román államnak ma már nincs semmi más feladata, mint dr. Rácz és Lukács szédelgéseit védelmezni a magyar állam igazságosan büntető keze ellen?

A dolog odáig fejlődött, mert a király a román hadsereg élén a Rácz-féle memorandumért nem szándékozott Erdélybe betörni s mert Catargiu miniszterelnök egy kissé még is csak nagy dolognak tartotta fegyveresen beleavatkozni egy barátságos szomszéd állam belügyeibe, a diákság elhatározta, hogy betör ő és a helyszínén megmutatja ő a magyarnak, hogy mire képes.

Elhatározta a n.-szebeni gyűlést. A gyűlés megtartására vonatkozó első indítvány a romániai N a t i o n a l u l - b a n látott napvilágot. A romániai sajtó a gyűlés eszméjét frenetikus tetszéssel fogadta. Dr. R á c z János, komité-elnök, Bukarestben járt megbeszélni a részleteket. Azután a n.-szebeni komité megkészítette a programot. A komité lapja, a Tribuna, megkezdte az izgatást, jelezvén, hogy e gyűlésen oly dolgok fognak történni, a melyek alapján megváltoztatják az osztrák-magyar politikát. Romániában szenátorok, képviselők, írók, diákok elhatározták a személyes részvételt a n.-szebeni gyűlésen. Hát Romániában annyira elvakultak a szenvedélyek, hogy a személyes beavatkozástól sem irtóztak többé. Tömeges berohanásról volt szó, hogy megfélemlítsék a magyar államot A román állam apraja-nagyja talpon volt, hogy N.-Szebenben skandalumot rendezzen.

Minő szédelgés és kalandorság! A n.-szebeni komité mindezek nyomását elfogadta és az adott tanácsok szerint járt el.

Állapodjunk itt meg egy kissé. Ha annak a nemzeti komitének, a mely minden törvényes alap nélkül a román nép nyakán ül és annak nevében igazgatja

ügyeit, a magyarokkal békülési szándéka volna; ha felfogván valódi hivatását akarta volna, hogy a román nép óhajtsai figyelembe véssenek, akkor neki nem lett volna szabad a külföldi nyomásnak engedni és a külföldi inváziót előkészíteni. A komité tartozott volna ezt a beavatkozást a leghatározottabb alakban visszautasítani és kijelenteni, hogy gyűlést össze nem hív éppen azért, mert ezt Románia diáksága követeli.

Dr. Rácz azonban nemcsak elfogadta ezt a külföldi nyomást, hanem a hatósági betiltó végzés ellen benyújtott felebbezésében a külföldi inváziót is pártfogásába vette, ezzel nyíltan kijelentvén, hogy a román állam polgára eljőhet ide és lázíthat nyíltan a magyar állam ellen a nélkül, hogy valakinek joga volna őt ezért kérdőre vonni.

A hazafiság, az állampolgári kötelességek fogalmai össze vannak zavarva. A Rácz-féle komité oly nyomorult módon bizonyította be ezt, hogy a legmélyebb sajnálkozással, de megvetéssel is teszünk róla említést.

Az államhatalom beavatkozása, szigorú fellépése a romániai diák invázióknak útját állta. A n.-szebeni gyűlés kompromittáló tévedéseitől a magyar kormány megmentette a románságot. De nem menthette meg a komité hóbortjaitól és ostobaságaitól. Már a fölirat, mely ott díszelgett, bejáraton:

„Dupa voi mer gem tinerilor románi!“
 „Utánatok megyünk, román ifjak!“

elárulja a komité tagjainak megbélyegző ostobaságait. Felfordult a világ! Minden rendezett államban, minden józan felfogás szerint, az ifjúságnak csak hátrább az agarakkal! Mindenütt, a hol rendezett, egészséges politikai viszonyok között él egy nép, az ifjúság indul az öregek után és nem megfordítva. Az ifjúság teljesítse kötelességét, tanuljon, lelkesüljön az öregek példáján, ne legyen elismert tényező a politikában, ne legyen elvonva valódi hivatásától. A román államban és a n.-szebeni komitéban mindez másképpen van. A román diák politikai tényező lett, utána indul a tanár, a kormány. A n.-szebeni komité vénei eszközök lettek a diákok kezében. Neveletlen politikai suhanczok adják meg az irányt

és kompromittálják a románság jó hírnevét. Hát ha anynyira elhitványodott az öreg rend nálunk, akkor menjen tanulni az iskolába és engedje át a tért a diákoknak.

Ha *Maiorescu Titus*, mint rektor és *Catargiu Lascar*, mint kormányelnök, nem bírnak többé tekintéllyel a diákság előtt, nem képesek többé vezetni, hanem vezettetik magukat általa, akkor adják át helyüket *Lupulescu Ion*nak és diáktársainak, ők maguk pedig álljanak félre és ne szolgáljanak akadályul az ifjúság világrendítő munkájában.

A gyűlés napja elérkezett. Mintegy 800 ember csődült össze N.-Szebenben. Eljöttek a tót s másféle küldöttségek; Romániából a diák Liga nevében eljött *Lupulescu*, a titkár és a pénztárnok. Két és félmillió emberből összehozott Rác z 800 embert. Azt mondják, hogy a magyar állam román népe egészen képviselve volt s a hozott határozatok a román nép határozatai volnának.

Mi megmondjuk, miként választják a kerületek a román komité számára a képviselőket. A román nép csendes, munkás nép; a politikai programok árnyalatairól fogalma sincs. Nem tudja mi a különbség Rác z és *Mocsonyi* között. Nem tudja *Román Miront*, sem *Gálit* megkülönböztetni *Slavicitól* vagy *Brotetól*, sőt azt sem tudja, hogy ezek a világon vannak-e?

„Képviselőt kell választanunk!“ — mondja a pap a kurátornak.

„Minek?“ — kérdi a kurátor.

„A magyarok meg akarnak fosztani iskoláinktól, templomunktól.“

„Bajnak, nagy baj!“

A pap, ha ő nem vállalkozik, a kurátorral megküldik valakinek a megbízó [levelet s lesz az illetőből népképviselő. *Kolozsvár* intelligens, egyetemi város, tekintélyes számú románsággal. Két gyűlést tartottak, az elsón nem jelent meg több öt embernél, a másodikra összecsisodítottak egy csomó nem szavazót, a kik aztán megválasztották a n.-szebeni képviselőket.*

És itt meg kell emlékeznünk ismét egy körülményről, mely a román választók és vezetők nagyrészt erősen kompromittálja. Tudjuk, hogy a n.-szebeni komité passivista, a n.-szebeni program a politikai passiv el-

lenállás. A ki ide képviselőt választ, az nem választhat képviselőt a magyar törvényhozásba és a ki a magyar törvényhozásba küld képviselőt, az nem választhat képviselőt N.-Szeben számára. Nagyrésze azoknak, a kik ez alkalommal N.-Szebenben tomboltak a magyar kormányzat ellen, csodálatos módon össze tudják egyeztetni a n.-szebeni programot az alkotmányos felfogással. Az országos képviselő-választásokon ott látjuk őket a kortestanyákon. Hozzák a román választókat a kormány vagy az ellenzék javára. Maga dr. Rác, a komité elnöke, nem egyszer bocsátkozott alkuba a pártokkal. Erről Torda-Aranyosmegyében sokat beszélhetnének. A román választókerületek soha sincsenek képviselő nélkül. A választók tömegesen jelennek meg az urnához és érvényesítik polgári, alkotmányos jogaikat. A dolgok előttünk folynak le, minden ember tudomással bír rólok. A kolozsvári gyűlésen sokan voltak olyanok, a kik országos képviselőre is szavaztak. De most igen illet nekik N.-Szeben számára is képviselőt választani.

Ez a politikai szédelgés közdivatú. Passivistának lenni és szavazni Budapest számára képviselőt, közkeletű dolog. A két kulacssóság politikája sehoh a világon nincs úgy kifejlődve, mint a passivista táborban. Sarkantyús csizmát és bocskort viselni egy időben a román passivisták sajátása.

Melyik már valódi képviselet. Mi határozottan állítjuk, hogy a román nép törvényes képviselete a budapesti törvényhozásban áll, a mi Nagy-Szebenben történik, az mind politikai szédelgés, visszaélés a román nép képviseletével.

A román nép intelligenciája, mert mint állítottam, a nép maga a politikai programok között létező különbségekről fogalommal sem bír, három politikai irányban halad. Ez irány:

1. Feltétlen alkotmányos.

E párt nem állított fel külön programot. A törvényhozás pártjainak programjai alapján dolgozik, szavazván az ellenzékkel, vagy a kormányuyal. Zaj nélkül működik. Ezen pártnak N.-Szebenben semmi keresete

nincs; jogtiprásokról, magyar vandalismusról nem beszél; testvéries barátságban él a magyarral. A Ligát szédelgőnek hirdeti. Orgánuma az „Ungaria“ (Kolozsvárt.)

2. Mérsékelt passiv.

Mocsonyi Sándor vezetése alatt a román nép sérelmeit alkotmányos úton óhajtja megorvosolni. A külbefolyást kárhoztatja és visszautasítja. A n.-szebeni komitében tagokkal bir. A Liga támaszára nem reflektál. Orgánuma a Luminatorul (Temesvár) és a Telegraful Român (N.-Szeben).

3. Féktelen passzív.

Dr. Rácz vezetése alatt külbefolyás alatt áll, idegen célokra tör. A magyarokkal minden érintkezést kerül. A románok sérelmeit külbefolyással, ha lehetséges fegyverrel akarja orvosolni. A Liga feltétlen szolgája. Orgánuma a Tribuna, a Foia Poporului, a Gazeta Transilvaniei és az egész romániai sajtó. Szereti a spektakulumokat, politikai körmeneteket, terrorizál és vádit.

E pártok közül kettő jelent meg N.-Szebenben, a két utóbbi. És a kifejtett küzdelemben a mérsékelt elem legyőzetett. A komité, mely 1891-ben Mocsonyi Sándor és Babes Vincze hatása alatt a külföldi beavatkozást a leghatározottabb alakban visszautasította, most a legféktelenebb beavatkozásnak nyitott tért és ez által elvesztette lába alól a hazai talajt. A román nép politikája hazaáruló lett, előállván a kormánynak az a szigorú kötelessége, hogy a komité és a Liga érintkezéseit a legszigorúbb felügyelet alá vegye.

A mérsékelt pártnak többé semmi keresni valója N.-Szebenben. A komitével minden összeköttetést meg kell szakítania, kötelessége lévén a leghatározottabb alakban fellépni azon áramlat ellen, a mely a magyar állam román népét loyaltásában, hűségében megtámadja. Szolidaritást vállalni többé nem lehet. Vagy feltétlen visszavonulás, vagy harcz, de semmiesetre beleegyező hallgatás.

A konferenzia időszerűtlenségét és erőszakoltságát

semmi sem bizonyítja annyira, mint a programm és a hozott határozatok.

Ezen határozatokat ide igtatjuk:

1. A román választók megbízottainak 1893. július 23. és 24. napjain tartott rendkívüli értekezlet magát mindenben azonosítván központi bizottságával, kinyilatkoztatja, hogy a múlt évi júliusban ó felsége irodájában benyújtott memorandumot magáénak vallja és a beterjesztés módját s útját helyesli, teljesen egyetért bizottságának tettevel s egyszersmind a választók nevében köszönetét fejezi ki a nyugalomért és a kitartásért, melylyel a komité az erdélyi és magyarországi román kérdést napirenden tartotta.

2. Az értekezlet legmélyebb sajnálatát fejezi ki azon pörök miatt, melyek, a mint látszik, az egész vonalon megindultak s amelyek a létező bajok orvoslására épen nem szolgálhatnak, sőt ellenkezőleg, az állami igazságszolgáltatás magasztos erkölcsi érdekeinek könnyen ártalmára lehetnek.

3. Az értekezlet tiltakozik általában a román választók gyülekezési jogának megsértése, különösen pedig a jelen gyűlést megszorító rendszabályok ellen.

4. Az értekezlet továbbra is fentartva az előző értekezleten megállapított és elfogadott programot, meghatalmazza a bizottságot, hogy küzdjön megvalósítása érdekében.

5. Az értekezlet a napirendre tűzött egyházpolitikai reformokat úgy tekinti, mint egy beteges áramlat eredményét, mely nem alapul a keresztény lakosság valóságos szükségletein s a melyet semmi valóságos államérdek nem igazol, mely ha keresztül vitetik, csak növeli az általános engedetlenséget meglazítja a családi élet kötelekeit, a nép vallásos érzületét és az állam erkölcsi alapjait szétrombolja.

6. Az értekezlet egybehangozón előbbi határozataival újra kifejezi azon kívánságát, hogy a nagyszebeni nemzeti párt programja alapján a magyar állambeli nem-magyar ajkú nemzetiségekkel egyetértően működjék s megbizza a bizottságot, hogy az ez irányban megkezdett tárgyalásokat tovább folytassa.

Tartozunk bírálat alá venni e pontokat és kimutatni az összefüggést a diákság szédelgése és a n.-szebeni komité között.

Azt az ominózus „memorandumot“ a „Császár“-hoz „Bécsbe“ a ligisták pénzével vitte fel Rác egy csomó hivatlan, obskúrus ember kíséretében. Mert akkor lépett fel a Liga Európa előtt is és dokumentálni kellett Európa előtt egy világra szóló politikai szédelgéssel a magyar állambeli románság elégtelenségét. Ezt a politikai kalandorságot, a Ligának ezen beavatkozását belügyeinkbe helyezte a n.-szebeni gyűlés, azért aratott a komité a tomboló többségtől köszönetét.

A második határozat szerint a közgyűlés „az igazságszolgáltatás magasztos érdekeit“ úgy látja megvédelmezve hogy a magyar állam ne torolja meg a közbiz-

tonsága ellen intézett támadásokat. A közgyűlés többsége annyira demoralizált, hogy a hazafiság, a hazaszetetet és az árulás fogalmait egymástól többé megkülönböztetni nem tudja. Jogérzéke egészen megsemmisült és az igazságszolgáltatás magasztos érdekeit a bűn szánkzionálása által látja megdicsőítve.

A hatóság az idegen államok polgárait, a Ligistákat kizárta a n.-szebeni gyűlés terméből; azoknak tényleges beavatkozását belügyeinkbe ez által megtiltotta. Ezen „megszorító rendszabályok“ ellen tiltakozik a harmadik határozat. A n.-szebeni gyűlés többségének felfogása szerint a magyar állam köteles eltűrni a romániai diák inváziót, a szenátorok és képviselők tombolását saját földünkön, saját államunk ellen. Hallott valaki ilyen hazafisági elméletet?

És így felhatalmazza a többség a komitét, haladni csak tovább azon az utón, a melyen eddig, a Ligával karöltve járt.

Csodálatos elmebeli sötétséget árul el az ötödik pont az egyházi reformokat illetőleg, melyek a közgyűlés szerint az „állam erkölcsi alapjait rombolják szét.“ A ligisták hazájában be van hozva a polgári házasság és az állami anyakönyvvezetés, ők nem félnek, hogy azok „a román állam“ „erkölcsi alapjait szétrombolják.“ Náluk az kitűnő valami, nálunk azonban veszedelmes. Miért? Azért, mert ezen reformok a magyar állam megerősítésére szolgálnának, az erős magyar állam pedig nem áll érdekében a Ligának és az ő zsoldjában levő n.-szebeni többségnek.

Legutálatosabb talán a hatodik pont. A román nép egyesülése a hazai elégületlen elemekkel. Ezt a nyomorultságot nem tudjuk kellően megbélyegezni. Mit adott nekünk a tót, a szerb? Mindent, a mivel birunk, a magyarok kegyelméből és kezéből bírjuk és mi szövetséget mondunk ki azokkal, a kik vérszopóink voltak, azok ellen, a kiktől minden vagyonunkat bírjuk. Elfelejtettük volna már a szerbekkel való egyházi közösségünk kínszenvedéseit? Hát nekünk, Traján annyira dicsőített „egyenes“ ivadékainak, a tótok segítségére van szükségünk, hogy kiküzdjük állítólagos jogainkat? Az utálat és a szégyen fog el, mert látjuk, hogy e szövetség nem azért

létesül, hogy a románok sérelmei orvosoltassanak, hanem hogy a nyers erő segítségével a magyar nemzet leveressék saját honában. Oly szerződés ez, mely a magyarság vérét, nem pedig jóindulatát követeli.

A nagyszebeni pontok forradalmi pontok. Rombolás minden áron. Az eszeveszettség tette azokat papírra. Ha abban a többségben a józan észnek legcsekélyebb szikrája lett volna; ha a hazafiságból egy morzsányit birt volna szívében, kötelessége lett volna kijelenteni nyíltan és ünnepélyesen:

1) mi a magyarral békében akarunk élni s a mi küzdelmünk nem faj-, hanem jogküzdelem,

2) mi az állam intézményeit, törvényeit tiszteletben akarjuk tartani,

3) jogainkat törvényes alapon akarjuk megszerezni,

4) a külföldi beavatkozást a leghatározottabban visszautasítjuk.

Sehol egy vigasztaló hang, a hazaszeretetnek, e föld göröngyéhez való ragaszkodásnak, egyetlen, legcsekélyebb nyilvánulása sehol.

Mit tömi akkor száját dr. Rácz, a komité elnöke, mindegyre a román nép loyálisával, hű ragaszkodásával a trón és haza iránt? Igen, a román nép loyális és hű, de hol van a komité és dr. Rácz loyálitása és hűsége, a mikor külföldi sleppel, assistenciával akarják gyűléseiket, megtartani? Mit ér nekünk a dr. Rácz és a komité loyálitása, mely kompromittál és demoralizál hazafias érzelmeinkben.

Mindent megengedünk. Egyet nem tudunk megbocsátani a n.-szebeni komitének, azt, hogy silány eszköze lett a romániai diákságnak. Mi, a kik irányt adtunk a két román fejedelemségnek, a kik tespedéséből kiemeltük, ráleheltek a nemzeti öntudatot, a n.-szebeni komité kegyelméből oda aljasodtunk, hogy vak eszközei lettünk a diákságnak, a Ligának.

Egész politikánkat, önállóságunkat, önérzetünket, hiú álmokképekért oda dobtuk a Liga lábaihoz, a diákság kezébe áldozatul, mi öregek, a kik egyidőben a román állam irányadói voltunk.

A N.-Szebenben lefolyt gyűlés tehát a legszomorubb bizonyítékot nyújtja a tekintetben, hogy:

1. elvesztettük önállóságunkat;
2. vak eszközei lettünk a diákságnak, a romániai Ligának, a mely minket saját államunk ellen használ fel egy álmkép érdekében.

Fejünket elvesztettük, kilöktük lábunk alól a talajt. Ennek következményeiért nem a magyar állam, nem a magyar nemzet, hanem mi vagyunk felelősek, a kik mindezt idegen befolyásra megcselekedtük!

VI. A román állam kultúrmissziója.

Ismételten kijelentjük: végtelenül fáj, látni a fiatal román államot, mint sorvasztja erőit egy külföldi szédelgő politika támogatásában, a mikor benn az államban a tudomány, ipar és kereskedelem, a tanügy, a közigazgatás és igazságügy, szóval a belkérdések egész halmaza a legnagyobb lelkiismeretes, kitartó munkát, a legnagyobb anyagi áldozatot követeli kicsinytől és nagytól. Vannak függő kérdései, a melynek a XIX. század végén szégyenfeltok gyanánt lebegnek a román állam fölött s a melyeket a civilizáció érdekében el kell távolítani.

A Liga hiában hirdeti a román állam fölényét a magyar állam felett; hiában tart külföldön írókat a román állam és elem dicsőítésére és a magyar állam bemocskolására; hiában fogja tévedésbe ejteni hazug adataival az egyes lapokat, a tény ténynek marad, a román állam nem lesz műveltebb, sem a magyar állam műveletlenebb, mint a milyen. Mert hiszen, ha a népnek műveltségét, dicsőségét, vagyonosságát a hirlapi cikkekkkel meg lehetne teremteni; ha az államok és népek ezer éves ipariját és kultúráját, dicsőségét azokkal meg lehetne semmisíteni, akkor minden nép úgy csinált volna, mint a Liga, nem dolgozott volna semmit, fizetett volna írókat és lapokat, a világba szétkiildötte volna ágenseit, hogy hirdessék dicsőségét és kultúráját. Csakhogy a jóhírnév-szerzésének ezen útja és módja egészen új keletű, eddig csakis a romániai diákok Ligája által volt igénybe véve.

Mi azonban és minden józan ember, többre becsülünk egy könyvet, mely a román szellem tárházából kikerülve, a román agynak maradandó dicsőséget sze-

réz, száz meg száz szimpátiáktól duzzadó cikknél, mert érezzük, hogy azokra a szimpátiákra tényleg semmi okot nem adtunk. Minket nem elégít ki sem az aranyos pogácsa, sem a lyukas mogoró, mint a Liga diákjait, a kik boldogságuk tetőpontján vannak, ha Európában valamely laptól szimpátikus nyilatkozatot eszközölhetnek ki.

Mi, a kik a román állam boldogulását óhajtjuk, a kik akarjuk, hogy a román állam keleten tényleg civilizációt terjesszen, azt kérdezzük: 1891. óta, mióta a Liga megalakult, a román szellem, tudományosság, a román irodalom minő maradandó becsű munkákat teremtett, a melyekkel a román állam keleti kultur-misszióját be lehetne bizonyítani? A politikai szédelés minden erőt felemészt. A román akadémia hiában tlizi ki nagy pályateteleit, a pályázatok meddők; azóta egyetlen számba vehető oly munka sem látott napvilágot, a mely a román szellem teremtő erejét dokumentálhatná. Rosszul mondjuk. A román tudományosság két zsidónak, dr. Gaster és Sainean Lázár, munkáival gyarapodott, az első mégis száműzetésben halt meg, az utóbbi tudományos nagy érdemei daczára csak az idén lett a román törvényhozás által honfiusitva — csekély szótöbbséggel. A román nyelvészetet, tudományosságot idegenek gazdagítják, — benn a román államban ilyen csekélységekkel nem bíbelődnek, el lévén foglalva — Erdély elfoglalásával a Tiszáig. Nálunk Magyarországon, mely egykor a román állam és tudományosság központja volt, absolute senki sem ír, egész irodalomunk mesés könyvekre kis-bibliákra, csíziókra és tankönyvekre terjed; egyetlen tudományos főnk sincs, a ki hivatásszerűleg a román szellemnek dicsőséget hozna munkáiban. A politika mindent felemészt.

A román államban azonban mégis írnak az írók és nyomtatnak a nyomdák. Ez a munka azonban tudományos becsrel nem bír. Írnak például színdarabot: „Lukács pap bebörtönöztetése.“ Az ily férczmunka végig járja azután az ország színpadjait; a Liga tüntetéseket rendez minden előadáskor. A historikusok, minő Xenopol, megírják nagy kötetekben a románság történetét — a Liga céljaira. Demusian a magyarországi görög katolikusokat megtámadja az orthodoxia,

a Liga javára. Röpiratok jelennek meg a melyekben a magyarok vadsága, és a román elem tündöklő fénye a kétszerkettő bizonyosságával ki van mutatva. Minden józan kritika megszűnik — a Liga javára. Hasdeu, az ő „E t y m o l o g i c u m”-ját úgy csinálja meg, hogy a magyar elemeknek kifacsarja a nyakát, s a magyar képzőket latin képzőknek magyarázza el. A politikai szédelgés átment a tudomány terére is. Nincs különben egy regényírónk sem; intelligenciánk a francia termékeken rágódik. Költőink, minő Speranta, a magyarok butaságát és vadságát énekelik meg, a napisajtó aztán utólérhetetlen képzelettel és szóbőséggel tud beszélni publikumának a magyarok atrocitásairól. És így van ez minden irányban. Román miniszter, diplomata ki nem száll Budapesten; népszerűségével, tárczájával játszik az, a ki ilyet mérészel. Egyenesen Bécs felé veszik utjokát. Kereskedelmi szerződésünk még nincs s nem is lesz. Pusztuljon el inkább a román ipar, kereskedelem, földművelés, szevedjen nemzetgazdasági tekintetben milliókat a nemzet, az mind nem baj. — Fürdőink, még ha oly kitűnőek is, melyeken annyi román nyerte vissza egészségét, ma már a román bojárok által kerülve vannak.

Hát élet-e ez? Hát egy nemzetnek, egy államnak ne volna más feladata és kötelessége, mint ellenállhatatlan gyűlöletének élni? Hol van akkor a román államnak kultúrmissziója? Hol vannak tényei, a melyek a külföldön elkoldult szimpátiákat igazolnák? Hol és miben nyilvánul kultúrmissziója, hisz ennek létezését európaszerte hirdetni és azt semmi által sem igazolni annyi, mint a vaknak haszontalan dicsekvése kitűnő látóképességével.

Ki fogjuk mutatni, hogy a román állam humanismus és szabadelvűség tekintetében nem áll európai színvonalon; a humanizmus és a szabadelvűség csak a román érdekekben érvényesül, nem pedig általános, emberies szempontokból. A ki jogokat tud követelni idegen államok polgárai számára, az mutassa meg saját hazájában, miként kell a jog egyenlőséget alkalmazásba venni. A ki világszerte kultúrmisszióval dicsekszik, mielőtt ezt a kultúrmissziót megindítaná, köteles bebizonyítani, hogy ő a misszióhoz megkívántató kultúrával

tényleg rendelkezik. Európa nem börze, mely előtt soha sem látott s nem létező portéka felett csináljanak kötések.

A román állam lakossága az 1879. évi gothai Almanach szerint 5 millióra megy. Ebből a lakosságból elvesztett Beszarábiával valami 170.000 embert, de Dobrudzsában visszanyert 150.000-et. Az 5 millió lakosból nem román nemzetiségű 1.200.000 ember.

Egy időben a fejedelemségekben jogképességgel nem bírtak az örmények, a görögök, a törökök és a zsidók. A cigányok rabszolgák voltak. A zsidók kivételével a többi nemzetiségek, még a cigányok is állampolgársági joggal lettek felruházva; — a jogokhoz jutottak aztán egymást túllícizálták a zsidók megszorításában, elnyomásában. A román állam területén több, mint 500.000 zsidó él. Nem jövevények, hanem benszülöttek. Némely zsidó család ősrégi időtől fogva él a fejedelemségek földén, legnagyobb része a görögökkel, vagy azon nemzetiségekkel vándoroltak be hajdan, a melyek ma mint beolvadtak, a legnagyobb szigort követelik a zsidókkal szemben, a kik pedig ép oly régi lakosok Romániában, mint ők.

Ötszáz ezer zsidó Románia területén polgári jogok nélkül. Ezekkel szemben a román állam fentart egy intézményt, a mely egyetlen európai államban sem létezik többé, a hontalanságot (heimathlos). Pedig ez az ötszáz ezer ember szereti szülőföldjét s legfőbb vágya annak szolgálni. Román akar lenni minden ízében, s a hazafiságban egymást túllícizálja.

A román törvényhozás kérlelhetetlen, — ötszáz-ezer ember él Románia földjén, a kik ott születtek és a kik nem mondhatják még azt sem, hogy van szülőföldjük. Különös állapot! Románián kívül más államot nem ismernek el hazájuknak, tehát nem alattvalói egy államnak sem, a mely őket megvédelmezhetné. Külhatalom nem védelmezi, benn törvényen kívül állanak. De még sem. A román állam bölcsesége nem kifogásolható. Az ötszáz-ezer zsidó gyermekét, a kikről törvényileg kimondja, hogy neki a román állam nem hazája, besorozza hadseregébe, hogy szolgálja a hazát, hogy vérét ontsa a hazáért. A zsidót megadóztatja busásan, szó-

val rászorítja mindazon kötelességek teljesítésére, a melyeket egy állampolgár teljesít, a nélkül, hogy kölcsönben őt az állampolgári jogokkal megajándékozná. És a midőn a zsidó, mint katona vérét ontotta a hazáért, mikor adóját az állampénztárba beszolgáltatta, akkor az államhatalom, a legkisebb hibára, vagy néhol azért, mert ellenzéki érzelmekkel bír, kiutasítja területéről, mint idegent, ezt tette legközelebről is az Evenemintul szerkesztőjével. Az ily kifacsart czitromot, nyomorultat a román kormány kiteszi a határra, hogy éljen hazátlanul, attól is megtagadva, a mely őt szülte. Minden ember bír egy hazával. Tisztult jogfogalmak szerint ember nem lehet haza, illetőség nélkül. Romániában ötszázezer szaporodik naponként, mint a barom, a hontalanság teljes tudatában.

Pedig Európa e barbárság ellen több versen intézkedett. Az 1858-iki párisi konvenczió 46. §. megrendeli, a fejedelemségeknek, hogy a zsidók jogait biztosítsák. Az 1878-iki berlini szerződés 44. §-a a zsidókat román hazafiaknak hirdeti, benn a román államban, a XIX-ik század végén mégis törvényen kívül állanak.

Vérlázítók azok a törvényes intézkedések, a melyek a zsidók elnyomása szempontjából tartatnak fenn. Gazdag tárházából a román törvényeknek ide igtatunk egy nehányat.

1. Zsidó lehet katona, de nem lehet tiszt.
2. Zsidó orvos és gyógyszerész csak közlegény lehet, míg román társai tisztii ranggal szolgálnak.
3. Zsidó román iskolákba fel nem vétetik.
4. Zsidó a közkórházakba csak nagy fizetések árán vétetik fel, míg a román ember ingyen ápoltatik.
5. Zsidó nem lehet közhivatalnok, ügyvéd. És így tovább, ez végig húzódik az állami élet minden rétegén! A vallási türelmetlenség más nyilvánulásairól nem teszünk említést. Nem említjük fel, hogy például a galaczi római katolikus leányiskola ellen a sajtóban egész hajsza folyik; sem azt, hogy a pápaság kérdése lépten-nyomon a legbrutálisabb alakban tárgyalatik az orthodox sajtó által.

A román állam civilizáció és kultúra terjesztésére

érez magában hivatottságot és iskoláiból kitiltja az idegeneket, a kik a román kultúrát szomjúhozzák.

A román állam humanizmust hirdet, a barbárságot Európa előtt megbélyegzi és saját hazájában a nyomorult nem román beteget kitiltja kórházaiból.

A román állam a szabadelvűség nevében jogegyenlőséget követel Európa előtt a magyar államtól és saját hazájában tart ötszázezer rabszolgát.

Már most ilyen körülmények között azt kérdezzük a diákság Ligájától, hogy a román állam ezen középkori intézményeivel, melyik irányban fog civilizációt és kultúrát terjeszteni?

Magyarország felé? Hisz a magyar államban a legnagyobb szabadság uralkodik; területén nincs rabszolga, iskolái, kórházai, mindenkire nézve nyitva állnak, minden vallás szabad és senki sem élvez kevesebb polgári jogokat azért, mert zsidó vagy másféle.

Bulgária felé? A kis Bolgárország rövid 15 év alatt modern alapokon nyugvó államot alkotott, területén nincs rabszolgaság. Megteremtette modern államát a nélkül, hogy Romániától egy pipa dohányt kért volna.

A görögök felé? Azt már csak el nem hitetik Európával, hogy a görög a román kultúrára áhítozzék és hogy a görög régi dicsőségét, fényét, kultúráját megtagadja a Liga kedvéért.

Talán a törökök felé? Konstantinápolyban a francia és az angol kultúra hatna, ha hatna. A román állam nem tudja kultúrája számára megtartani Dobrudzsában azt a néhány ezer törököt sem, folytonosan kivándorolnak, nem hogy a török birodalom kultúrájára tudna bár egy szemernyit hatni.

Talán bizony az oroszok felé akar civilizálni? Hogy Beszarábia románsága miként civilizálta az oroszot, látjuk. Hogy a román Liga miként védelmezte meg saját kultúráját ott az eloroszosítás ellen, sajnosán tapasztaltuk. Hogy a román állam területén egy orosz buta képárus (iconar) nagyobb tekintélyvel dolgozik a nép előtt, mint Bratian Ion, volt miniszterelnök, láttuk az 1888-ki népfölkelés alkalmával.

Hát aztán merre érez hivatást kultúrmisszióra a román állam? Különösen minő kultúrával akar hatni?

És legkülönösebben melyik népet választotta ki, a melyet hajlandónak ismer, vagy lát a román kultúra befogadására.

Ha a román állam önmagával szemben, saját területén teljesítette a civilizáció, a modern államalkotás követelményeit, eleget tett feladatának: Európával mi is levett kalappal fogjuk megsüvegelni a haladás államát. A román állam jelenlegi állapotában olyan, mintáz az ember, a ki két-három európaias ruhadarabbal pompázik, de mezítláb van; a kinek van frakkja, de a mellénye rongyos; van czilinderje, de bocskorban jár. Egy állam, hogy minden ízében megfeleljen a kor követelményeinek, minden ízében szabadelvű kell hogy legyen. Azt mondani, hogy a román állam területén szabadság van és ötszázezer rabszolgát tartani lánczban; azt mondani, hogy ott jogegyenlőség van és ötszázezer embert kivételes törvényekkel megfosztani minden jogtól, oly vakságot árul el, a mely a legnagyobb sajnálatunkat érdemli ki.

Még van egy mondani valónk.

A román Liga a román nép többségére támaszkodván Erdélyben, követeli a magyar államtól, hogy azt Erdély területén kivételes törvényekkel lássa el. Ha valamely tartománynak egy nyelvű lakossága számarányához képest követelhetni jogokat, akkor ne álljon meg a Liga itt nálunk, követelje az oroszától a lengyel királyság visszaállítását. Lengyelország önálló királyság volt; Erdélyben pedig román uralom soha sem volt. Vagy nézzen szét Európában és követelje Ausztriától a cseh királyságot, az angoltól pedig tartományainak feladását.

Olyan messze mégse menjen, maradjon csak a román állam területén. Ott van Dobrudzsa. Külön, önálló román tartomány, mintegy 150.000 lakossal. És a 150 ezer lakos közt van 30.000 román, 120.000 más nemzetiségű. A román kormány talán a többségben levő török és tatár, vagy a bolgár elemet külön nemzeti jogokkal ruházta fel? Talán ezen tartományra kiterjesztette a román alkotmányt, hogy Dobrudzsa népe a román alkotmány jótéteményeit élvezhesse? Talán az uralmat átadta a bolgár vagy török-tatár elemnek? Bolgár vagy török egyetemeket állított fel a többségben levő fajok

számára? Talán elismerte törvényileg ezek nemzetiségét, vagy talán ezeknek képviselőit beengedte a román törvényhozásba?

Nem. A román kormány külön törvények alapján igazgatja Dobruzsza népeit; külön policziális törvényekkel tartja fenn azok között a rendet és kiküldött prefektjeivel önkényűleg uralkodik. Dobruzsza népei sokáig hiában kérelmeztek a királynál, a törvényhozásnál az anyaország törvényeinek kiterjesztéséért Dobruzsára, a lakosság óhajtása nem teljesült és a maroknyi román lakosság uralkodik a többség felett.

Próbálja meg a Liga azt az általa képzelt és ránk erőszakolt államszervezetet Dobruzsában, akkor talán a magyarság is megindul utánna. Mutassa meg, miként lehet mintaszerűen igazgatni egy több nyelvű lakossággal bíró tartományt otthon, hogy aztán élő példa, mintakép álljon a magyarok előtt. Mindenekelőtt azonban szükséges lesz Dobruzsában rendet tartani, hogy a rablóbandák a polgárság életét és vagyonát ne veszélyeztessék.

Íme, hol van a Liga munkaköre és a román állam kultúrmissziójának területe! Otthon. Ha otthon rendezte ügyeit, kultúrája pedig valóban akkora lesz, hogy a haza határain belül el nem fér, úgy is kiömlik magától s a világ bámulni fogja a román civilizációt. Hogy a Ligának nincs kultúr portékája, hogy e tekintetben eladni valója semmi, ő maga tanúsítja, kultúra helyett árulván egy szédelgő politikát, a melyre sem neki, sem nekünk, sem Európának semmi szüksége sincs.

VII. Szédelgés a hármasszövetséggel.

Tartozunk e kérdésben a román magatartást a maga értékére leszállítani. A román állam fegyvere egy keleti háború esetén sokat ér. Szövetsége mindenesetre megbecsülendő. De egy keleti háború esetén senki sem kockáztat annyit, mint Románia, senkinek sem áll érdekében annyira az erős szövetséges, és a győzedelmes kibontakozás, mint neki. Hisz Bulgária Dobruzsát bírni akarja, mint bírta az orosz-török háború előtt, Macedoniát szintén. A magyar a mostani politikai szédelgéssel szemben a román államtól biztosítékokat követelhet saját territóriumának belbékéjét illetőleg; függetlenségét korlátozhatja, tartományait szétdarabolhatja a közrend és az európai béke érdekében. Senki és semmi sem kívánja a békés román állam fenmaradását, csak az osztrák-magyar monarchia. Oroszország nem, mert konstantinápolyi utazásában útját állja, — a többi hatalmasságok érdekkörét pedig Románia fenmaradása nem sokat érinti. Ha Oroszország mint győztes bontakozik ki a leendő keleti háborúból, a román állam lett legyen orosz szövetséges, vagy sem, — független királyságát szétrombolja, mert egy nagy Oroszország nem azért ont vért és áldoz annyi vagyont, hogy győzelem esetén ő magát egy kis állam által zseniroztassa Konstantinápoly felé. Az orosz nem azért győz, hogy semmit se nyerjen, már pedig ha győz, csak úgy fog valamit nyerni, ha Beszarábiától Ikonstantinápolyig útja szabad fog lenni.

A győztes Oroszország 1878-ban elvette szövetségétől, a román államtól. Beszarábiát és Bulgáriában orosz kormányt adott a fejedelem mellé. Egy leendő győztes Oroszország megsemmisíti a román uralkodóházat, melyet gyűlöl s melyet ma sem respektál s orosz

herceget ültet majd a román állam trónjára, a Liga legnagyobb örömére és dicsőségére.

A legutolsó kocza politikus átlátja, hogy Európában a román királyságot senki sem veszélyezteti, csak a muszka.

A román királyság fél az oroszról, bántani nem akarja. Nem bántja azért, mert az orosz rögtön a leg-eklatánsabb módon venne magának elégtételt, még pedig úgy, hogy szétpukkantaná a román merészkedő királyságot saját emberei által. Egy kis orosz izgatás román területen a legszomorúbb következményekkel bírhat. A román Liga tehát fél az oroszról, meghunyászkodik és engedi, hogy szeme láttára szőröstől-bőröstől felfalja a beszarábiai román. Kénytelen erre az utálatos szerepre vállalkozni, mert az oroszszal való ellenségeskedés esetén elvesztené a francia sajtót és a rokon-szenvet, a melyre neki annyira szüksége van. Az oroszszal nem köthet szövetséget mert az minden időben ártalmára volt a román érdekeknek.

A dolog ilyen állásban előáll a román Liga szédelgése az európai hármasszövetséggel. Ezzel a szövetséggel kaczerkodik. A három milliányi szövetséges haderőhöz ő is ígér 50,000 embert. Egy három milliós üzlethez kilátásba tesz egy fiókos kasztent. És ő ezzel a fiókos kasztennel csap nagy európai lármát és követel ezer milliányi értéket. A hármasszövetség hatalmasságai, minő az olasz, Triesztben, Fiumében és az osztrák tartományokban olasz rokonokkal bír, — de nem jutott eszébe követelni az osztrák-magyar kormánytól azok számára semmi kiváltságot. Németország számtalan rokonnal bír közös monarchiánkban, — de nem tesz kikötéseket azok sorsát illetőleg. Minden hatalmasság respektálja a másik territóriumát és belügyeibe nem avatkozik.

A román állam más véleményben van. Ez azt mondja. „Adok egy fogpiszkálót, adj nekem cserébe egy arany kanalat. Segítek neked, hogy edd a béke áldásait, a mi nekem használ, de engedd, hogy kihúzzam legszebb fogadat.“ A román állam társul szegődik egy keleti háború esetére, de oly kikötéseket tesz, minőkre önérzetes állam nem reflektálhat. A román sovi-

nismus egyelőre nem követel többet, mint egy autonómikus Erdélyt, a melyben nem vagyónál, nem is intelligenciájánál fogva, a román elem domináljon, hogy idővel ez az elem kiterjeszkedhessék autonómikus jogai-
val a Tiszáig, végül, hogy egykor kimondhassa egyesülését Romániával, a mit egy kritikus pillanatban keresztül is hajtana. Románia a magyar állam függetlenségét, uralmának megszüntetését követeli, oly ár, a mit nem a szövetségesnek, de az ellenségnek is csak akkor fog megadni a magyar nemzet, a mikor férfiai egy szálig elhullanak s többé nem lesz ember a magyar földön, a ki szabadságáért és függetlenségéért kardot emeljen.

Kinek kell az ilyen szövetség? Van-e valamely érteke az olyan barátságnak, mely a helyett, hogy önzetlenül életet ajánlana fel, kapzsiságból életet köt ki magának díjúl, mielőtt szolgálatának nagyságáról és értékéről valamely bizonyítékot szolgáltatott volna? megbízhatunk mi vájjon kritikus időben az olyan barátságban, a melynek olyan előjátéka van, mint a milyent a Liga rendez földünkön nemzetiségeinkkel? Azt hiszem, hogy a magyar állam ilyen körülmények között Romániát szívesebben látja az ellenség táborában, hogy egyúttal, ha számolni valót tud és érez a magyar állammal, azt a számadást a két szomszéd egymás között végképpen megcsinálhassa. Ez volna a kívánatos. A román állam alkalmat nyerne saját erejének és életrevalóságának megmutatására; önismerethez jutna, szemben mai dölyfével, vakmerő bátorságával és üres dicsekedésével. Rájönne saját pótolhatatlan nyomorúsága árán arra, hogy az államalkotáshoz és fenntartáshoz az üres dicsekvés nem elég.

A román állammal szövetségben a győzelem igen sokba kerülne a magyar államnak. A román sovínizmus még merészebb és kiállhatatlanabb volna, és beavatkozását a hazai románság belügyeibe egy külön háborúval kellene rendezni. Hogy nemzetiségeink között a rendet és békét sikeresen fentarthassuk, szükséges volna mindenek előtt a román állam rendreutasítása és megfékezése, a mire monarchiáknak nemzetközi jogokból kifolyólag saját nyugalma szempontjából joga volna. Senki se higye tehát Romániában, hogy az osztrák-ma-

gyar monarchia ilyen körülmények között örvend a román állam szövetségének, mert ha a román államhatalom nem tudja féktelenkedő elemeit ránczban tartani, sőt engedi, hogy azok a mi területünkön meg nem engedett módon garázdálkodjanak, akkor a segítség, melyet Románia nekünk adhat, semmi értékkel sem bírhat, mert azt nem foghatjuk úgy érvényesítői, hogy nekünk hasznunkra legyen, hanem úgy, a mint a sovinsztáknak tetszeni fog, saját kárunkra és ártalmunkra.

Különben a Ligának a hármasszövetséggel való kaczerkódása szédelgés. A Liga nem akarja a hármasszövetséget megerősíteni, hanem szétrobbantani. Ezen feltevésünk hízelegni fog a Ligának, míg mások politikai sötétséggel fognak vádolni, hogy a Liga vállaira ilyen óriási feladatot rakunk. A légy, mely annak orrára száll, a ki fegyverével czéloz, fontos tényezővé válik. A Liga nem egyéb nyomorult eszköznél, az a vasfogó a láthatatlan kézben, mely a gesztenyét a parázsból ki akarja kaparni. A magyar nemzet, ha nem lesz elég bölcs és óvatos, rá nézve a kalamitások a kétszerkettő bizonyosságával bekövetkeznek.

A Ligának esze ágában sincs a hármasszövetséghez csatlakozni. Ha neki igen komoly szándéka volna, akkor a hármasszövetség egyik tényezőjét, szomszédját, jóakaróját, királyságának előmozdítóját, nem bántaná meg folytonos beavatkozásaival belügyeibe. A Liga a hármasszövetség ellenségeinek tesz szolgálatot, a midőn most nem csak a románokat, hanem a hazai összes nemzetiségeket fellázítja, azok szövetségét előkészíti. S a cél? Mikor az összes nemzetiségek lángban lesznek, — így fognak ellenségeink felkiáltani; „íme a magyar nem tudja kormányozni a nemzetiségeket!“ Kompromitálni a magyar uradalmat mindenáron s Európa előtt kimutatni annak tehetetlenségét. Ez a cél. Azután támadnak a következmények, komplikációk, bizalmatlanság a szövetségeseknél.

Mi értjük, hogy a Ligának európai kalandozását a francia és az orosz sajtó támogatja; ezek, mint a hármasszövetség ellenségei, minden fűszálhoz ragaszkodnak, a mely azon szövetség ellen némi szolgálatot tehet, de hogy az olasz, az osztrák és a német sajtó oly

lelkes pártfogásukba vették a Liga európai ágenseit, ezt épenséggel nem értjük. Az osztrák, a németországi és az olasz sajtó támogat egy áramlatot, a mely a hármasszövetségnek kellemetlenségeket okoz, a mely forradalomra tör. A hármasszövetség a béke fentartásáért alakult, igen nagy bölcsesség kell oda, s mi ezt a bölcseséget egyáltalában meg sem érthetjük, hogy a hármasszövetség sajtója, daczára ebbeli hivatásának, mégis a nyílt forradalmat támogatja s elősegíti a Ligát politikai szédelgéseiben.

Ez az eljárás, ha folytatódik, előbb-utóbb megbozulja magát.

VIII. Zárszó.

Ne áltassuk magunkat.

A mozgalom nem egyeseké, az egész román népé. A román nép összes intézményeivel egy elszigetelt egész, a melyre a magyar államhatalomnak semmi befolyása nincs. Saját alapjaiból, saját erejéből, saját intézményeiben él. Az egyesek egymásra nyomást gyakorolnak, kicsiny a nagyra, nagy a kicsinyre. A egyes kicsinyek meg tudják egymást védelmezni a nagyokkal szemben s ha nagyobb dolgot kell keresztül vinniök a nagyok egyútt vannak a kicsinyekkel.

Egymás között czívódunk, kíméletlenül gázolunk egymás becsületében; a tribunista gyűlöli Román Miront, Cozma Parthen becsukatta ellenfeleit; a bánáti dühöng Szeben ellen, de a magyarral szemben mindnyájan egyet-értenek.

A szolidaritás tehát kifogástalan, az államhatalom hiában tart vizsgálatokat, kutatást, egymást el nem árulják. A vallás másodrendű kérdéssé lett s ma a pap inkább agitátor, mint isten szolgája. A püspök, a ki az agitátor papot meginti, püspöki süvegével játszik. Láttuk ezt a Lukács esetében. Ez a férfi több időt töltött Romániában, elhagyva templomát, híveit, mint parochiájában, püspökét úton-útfélén a legbrutálisabb módon gyalázta, megtagadta az engedelmisséget, melyre esküdött, bezárta templomát s a kulcsok kiadását megtagadta; az intencziós pénzekről nem számadott és ezek daczára a balázsfalvi érseki konzisztorium a lázadó papot nem találta bűnösnek. Az egyházakban anarchia uralkodik, a papok nem függenek többé püspökeiktől és a püspököknek nincs bátorságuk és erejük megfékezni a keresztül verekedő papságot. A püspökök láthatólag félre vonulnak a politikától, a küzdelmekben részt vesznek, de környezetük féktelen s a püspökök környeze-

tüket megzabolázni vonakodnak. A papnöveldekben, tanítóképezdekben, gimnáziumokban ez a szellem.

A baj tehát sokkal nagyobb, mint a minőnek első tekintetre látszik. A bajt eltávolítani kötelesség, kicsinyelni, elhanyagolni bűn. E baj olyan, mint az a bizonyos fekélyes betegség, mely gyógyítás nélkül tovább és tovább terjed, a míg nem öl Egyidőben könnyű lett volna a bajt megfojtani, ma már nehezebb. Régebb egy pár szájasabb legényt kellett volna az útból eltávolítani, ma már ez az eljárás a bajt csak nagyobbá teheti.

A kormánynak e tekintetben szigorú kötelességei vannak, hasonlóképpen a törvényhozásnak, de magának a magyar társadalomnak is. Minden tényezőnek egy szigorúan megállapított programra szerint kell haladni, hogy a magyar állam e rákfekélye meggyógyíttassék. A magyar kormánynak nem volt nemzetiségi politikája, kapkodásaival időnként a helyzetet csak rontott. A nemzeti állam felépítésének munkájában nem tanulmányozta az anyagot, a melyből az államot fel akarta építeni. A nem illeszkedő elemek sajátságait nem vette figyelembe.

Mi legközelebről rá fogunk mutatni a sérelmekre, a melyek tényleg fennforognak s a melyeket eltávolítani kötelesség. A mint kérlelhetlen szigorral ostoroztuk a román nép többségének hibáit és szédelgéseit, akként kíméletlenül rá fogunk mutatni a magyar kormányzat és társadalom tévedéseire, mulasztásaira a nemzetiségekkel szemben. Megtesszük a kibontakozásra vezető javaslatainkat is.

A román nép ragaszkodik magyar hazájához, szereti a békét. Panasz nélkül fizeti adóját és szolgáltatja ki gyermekét katonának. A lázítók kezéből ki kell venni a fegyvert, a melylyel a nép nyugalma háborgatják. A halat ki kell tenni a szárazra, ha nem akarjuk, hogy ússzék.

A román nép komoly elemei szívesen fognak kezdet nyújtani a magyar államhatalomnak, hogy a baj korlátoltassék, az agitátorok elszigeteltessenek, a külbefolyás megsejmisítettessék. Ha nem lesznek segítségére, akkor a magyar nemzetnek joga lesz haladni a saját útjain!

MAGYAROK, ROMÁNOK.

(A nemzetiségi ügy kritikája.)

ELŐSZÓ.

A magyar közélet minden valamire való tényezője élénked foglalkozik a hazai románság kérdésével. Halomra gyűlnek a kérdés megoldására vonatkozó javaslatok. Nagy a baj, sok a doktor. Sokan a nélkül, hogy a román nép szívére tennék kezüket és vérének lüktetését hallgatnák; a nélkül, hogy őket valaha érdekelte volna e népnek szenvedése, baja, gondolkozása, most a betegség diagnózisát biztosan megállapítják és csodálkoznak az arra hivatott tényezők szűk látókörén, hogy mindezeket előre meg nem látván, nem akadályozták meg a kórság kiütését.

De hát tényleg ez a sok orvos ismeri-e a bajt? Ismeri-e a talajt, a melyen a baj csirái megfogamzottak, az okokat, a melyek a baj megfogamzását előidéztek, a beteg szervezetét s azon hatást, mely a bajt az organizmusban állandóan táplálja?

Ráteszem kezemet a román nép üterére, kinyitom szívének és agyának rejtekeit; akarom, hogy a magyar olyanoknak ismerjen, a milyenek vagyunk, ne éljen többé csalódásban. Aztán ítélje meg a gondolkodó fő, sok-e avagy kevés az, a mi a javaslatokban áll; alkalmas-e az a baj gyógyítására, nincs-e abban olyan valami, a mi a bajnak csak fokozására szolgálna és egyáltalában nem volna-e szükséges, hogy a magyar a maga üterét is megvizsgálja, ha baja van, hogy magát is meggyógyítsa, hogy azután mindnyájan ép és egészséges szervezettel, ne egymás ellen, de egymás mellett, dolgozunk az állam felvirágoztatásáért.

Az ügy a legnagyobb őszinteséget követeli. Ezzel az őszinteséggel tartozom az ügynök, a hazának, a

melynek érdekei előttem szentek s a melynek boldogságát többre becsülöm az emberek mulékony szimpátiáinál. Volt bátorságom a román politika szédelgéseit kíméletlenül ostorozni, az enyéimnek gyűlöletét magam ellen felhívni, — nem bántam meg. Megmutatom most az érem második oldalát. A jó barátoknak szigorú és kellemetlen kötelességei vannak. Nem jó barát az, a ki folyton szépeleg, gyengeségeinket legyezi és hibáinkra szemet huny. A magyar közvélemény ne értsen félre; ha félre ért, félre állok; álljanak elé mások; lelkem mélyéből fogok örvendeni, ha gyógyítási munkájának eredménye lesz.

A gyógyítási munka a legnagyobb óvatosságot parancsolja. A haza legnagyobb hálájára lesz érdemes, a ki ezt a dolgot nyélbe üti; de viszont a kontár kéz a hazát a legnagyobb veszedelmekbe sodorhatja. Erre jól vigyázzanak a honatyák.

I. A Románok.

Kijelentem: mi románok nem szeretjük és nem szeretjük a magyart! Oly reális valóság ez, a mit nem elmagyarázni, sem elpalástolni nem lehet. Vájjon a jövőben szeretni fogjuk-e? minden attól függ, lesz-e szüksége a magyarnak a mi szeretetünkre; igyekezni fog-e azt megnyerni s a maga számára állandóan meg is tartani. Eddig nem volt s talán ma sincs; a jövő az isten kezében van!

A mi füleinkben ez a szó „ungur“ sajátosan hangzik. Jelentése: nem véred, nem vallásod, nem jóakaród; ellentéted erkölcsben, hitben, gondolkozásban; olyan valami, a minnek szelleméből semmit sem szabad átvenni, a melylyel vegyülni vérfertőzés, bűn. Az „ungur“ szóból a román fül kiérezte a fenyegetést, a bajt; annak hallatára szívében nyilait az átélt szenvedés. Sok századnak a szenvedése, keserősége és fájdalma összefoly ebbe a szóba. 1848-ig a jobbágyrendszernek összes kinszenvedéseit, az „ungur“ számlájára írtuk fel. A szenvedés majdnem ezer esztendőn át tartott; lehet képzelni, mily hosszú lehet a számla, mennyi sok minden lehet felírva, mennyi könyv áztathatta a papírt! Mit tudtuk mi, hogy a jobbágyrendszer nem magyar találmány? európai látkörünk nem volt. Minket csak a mi szenvedésünk érdekelt, mi csak a mi földesurainkat láttuk év év után, század század után.

Az elvadított állat ahhoz, a ki őt elvadította, még akkor sem közeledik szeretettel, a mikor kenyérral kínálja meg. Hiában szabadított fel minket 1848-ban a magyar. Nem hittük, hogy új nép álljon előttünk, új eszmékkal, új rendszerrel, egészen új világgal; hogy a szabadság igaz fáklyáját lobogtassa előttünk. Nem hittük, bár leol-

vastuk a magyarok zászlóiról a „szabadság, egyenlőség, testvériség“ eszméit, hogy mi valóban egyenlőkké legyünk urainkkal; testvérei legyünk azoknak, a kik tegnap barázdáinkban szolgálóikként dolgoztattak.

Sem a magyar, sem senki más bűnül nem róhatja fel nekünk, bár hibásak vagyunk, hogy azzal a kultúrával, a melylyel akkor bírtunk, azzal a politikai látkörrrel, a mi az nap nyílt meg szemünk előtt, azzal a csekély, elhanyagolt nevelésű, megmaradt intelligenciával, mely felettünk rendelkezett, annyi kísértet és csábítás között, ahhoz szegődtünk, a ki a magyarral szembeszállót. A ki annyi századon át jobbágyként túrta a földet, a felszabadítás első percében, nem fontoskodik, nem gondolkodik, tanulatlan, hajlékony, könnyen rávehető, hogy urán megtorolja az átélt szenvedést — legyen felszabadítója maga az úr.

Nincs mit szépíteni a dolgot. A jobbágyrendszer egyetlen államban sem teremtett paradicsomi állapotokat, mindenütt az erkölcsök elvadását eredményezte. A földesül- mindenütt az erőszak, a kegyetlenkedés, a dölyf és a zsarolás felé hajlott; beleélte magát a tudatba, hogy ő magasabb rendű lény, a jobbágy pedig eszköz, a melylyel rendelkezni lehet. A jobbágy boszszuálló, kártékony, hitszegő, bizalmatlan elemmé fejlődött, a mely élvezettel csonkította meg az úr künn legelésző marháját és meggyújtotta az erdőt, csak azért, mert az úré volt. Voltak jó és voltak gonosz földesurak. Egy zsarnok földesúr ötven jó földesúrnak ellensúlyozta munkáját; csakhogy a számot meg kell fordítani: egy jó földesúr mellett volt ötven hatalmaskodó. Ezekkel szemben a körülményekhez képest elég humánus törvényhozás nem tudta megvédeni a jobbágyot. Nem néztük a földesúr nemzetiségét; voltak nekünk román, szász, német, tót, székely stb. földesuraink is, mi összes szenvedéseinket az „ungur“ számlájára írtuk fel, mert a nemesség magyar volt, a földesurak kiváltságait magyar kézből nyerték. Vallásunk túrt volt, diplomaink fabódék, papjaink földet túró jobbágyok, a földesurak játékszerei. A ki közülünk szerencsés volt különösebb tehetségeinél, vagy más körülményeknél fogva kiemelkedni, szégyelte a rokonságot tovább fűzni

egy bocskoros néppel, a mely szolga volt, — elhagyott, beleolvadt abba az osztályba, melynek tagjai magukat magasabb rendű lényeknek tartották.

Ha már a magasabb rendű lényeknek tartott földesurak erkölcei a kényelemben, a jólétben elkorcsosodtak, elfajultak, miképpen lehettünk volna mi szentek? Mi alsóbb rendű tökéletlen lények, a kik szaporodtunk, mint a barom, a jobbágy rendszer igája alatt, hogy tudtunk volna megneimesedni, erkölceinkben megtisztulni, ha a földesúr az ő nemessége mellett elromlott, elvadt? Vérből és húsból voltunk megalkotva mi is, erkölceink elfajultak, bosszúálló, „tine minte“-k lettünk, élvezet volt a bosszú fegyveréhez nyúlni azok ellen, a kik parancsolóink voltak és nem bántak velünk szeretettel.

Ilyen csordultig megtelt pohárral a kezünkben, ilyen romlott erkölcsökkel számoltunk mi le 1848-ban a magyarral. E tényünkben nem volt megfontolás, arra sem időnk, sem hajlamunk nem volt. E tényért senki se törjön felettünk pálczát. Elismerjük, tényünk gonosz volt, de indokolni tudjuk.

Ki tudná megmondani, hogy a hegytetőn kibugyanó forrás, ha nem gondolják, merre veszi útját, hol lesz megállapodása? Mi 1848-ban születtünk újjá, örökké kár, hogy születésünkkel megöltük az édes anyát, a hazát. Keresztvíz alá idegen kezek tartottak; mostoha kezekre jutottunk; nevelésünkben nagy szerepet játszott a rosszindulat; első gagyogásunk káromlás volt az édes anya, a magyar haza emléke ellen. Ha a börtönben született gyermeket állandóan a lopás fogásaira oktatják, tolvajjá lesz a gyermek. Minket a németek a magyarok elleni gyűlöletben neveltek; megtanítottak arra, hogy a magyar állam konstitúciója rongy papír, a melynek semmi értéke sincs. Öröklött hajlamainkat: gyűlölni a magyart, gondos kézzel ápolták. A haza alkotmánya, múltja iránti szeretet utolsó gyökereit is kitepték szívünkéből; kiirtottak abból minden melegebb érzést és szabad fejlődést biztosítottak a magyar állam elleni gyűlöletnek. Hajlamaink fejlődésének, ápolásának kedvezett idő és körülmény. Kedvezett a rendszer, mely a magyar állam megsemmisítésére tört; kedvezett maga a magyar is gyűlöletével és meg-

vetésével velünk szemben, a kik felperzseltük városait és segítettünk az abszolutisztikus rendszernek a magyar alkotmány megsemmisítésében. A haza ellen lázadó nemzetiségekkel megosztottunk a levert magyarság ősi politikai vagyonán; alkotmányának fundamentumait szét-szórtuk és kezdtünk építeni új alapot, olyant, a mely megvédjen a magyar nemzet minden további befolyásától.

Azzal a szomorú, kínos múlttal a hátunk megett, idegen, rosszindulatú, ravasz elemektől körülvéve, az alkotmány lerombolási munkájának zűrzavarában, a magyartól megvetve és eltaszítva, mi, mint a hegytetőn felbugygyanó forrás, medret igyekeztünk magunknak csinálni, mert a felbugygyanó forrásnak első kötelessége medret keresni, az ébredő népnek az államban irány és cél után nézni, hogy legyen merre indulnia és miért munkálnia. Csakhogy mi az irány és cél keresésében a magyarság, a magyar alkotmány ellen táplált gyűlöletünk által voltunk vezéreltetve s élet.célunkat szembe-állítottuk a magyaréval, nehogy a kettő valaha összetalálkozhassék. Nem csoda, hogy a hazafiság, a haza szeretet és a trón iránti hűség tekintetében egész más eredményekre jutottunk; fogalmaink e téren zavartak, homályosak, a magyar felfogástól egészen elütők lettek.

Ilyen ferde, elütő felfogás, ilyen romlott politikai ízlés s az alkotmányos érzület teljes hiánya közben szakadt nyakunkba 1867. az alkotmányosságunk vissza-állítására.

Minket Bécs nevelt. Budapest soha sem vonzott. 1693-tól mi Bécsből nyertünk minden biztatást, Budapesttel nem volt semmi összeköttetésünk. Vérünkbe ment át az „imperat“, a „császár“ fogalma, a kihez a földesurak önkénye ellen gyakran panaszoltunk, sokszor sikerrel.

A nép gyakran felkiáltott:

Imperate fa dreptate,
Daca erezi în Zeitate!

(Császár, ha hiszesz istent, tégy igazságot!)

1867-ben mindennek meg kellett volna változnia. Nem a mi hibánk, hogy a magyar állam nem lett független s hogy az udvartartás és hadsereg a nemzetiségek útját biztosították, nyitva hagyták Bécs felé. Előt-

tünk Bécs állandóan hatalomnak maradt, Budapest pedig egy adminisztrációs központ, a hová kéréseinket a posta igen olcsón viszi el. Nem láttuk a magyar királyi udvartartás fényét, a magyar udvari méltóságok pompáját, a külföldi követek összeköttetését; minket nem vonzottak és nekünk nem imponáltak a miniszteri kettős fogatok, mert meséinkből a királyok környezetéről egész más fogalmakkal bírtunk.

Mi 67-ben is Bécsesél kaczerkódtunk. Budapestet rossz talajnak tartottuk áspirációinkra nézve, levegőjéhez tüdünk hozzá nem szokott. A magyar törvényhozás nem vizsgálta meg literünket. Meg se fontolta, mit adhat nekünk, mit bír el az állam szuverénitása, mit nem? s már 1868-ban megalkotta a nemzetiségi törvényt, biztosítván abban oly rendelkezéseket, a miket az állam szuverénitásának megsértése nélkül végrehajtani nem lehetett.

Bár soha se alkotta volna meg! Mert ha megalkotta, meg kellett volna tartania, de nem tartotta meg.

A nemzetiségek e törvénnyel kezükben követelték jogukat — de nem volt, a ki azt a jogot a törvény értelmében nekik kiszolgáltassa. Az egyes hatóságok, különösen nyelvi kérdésekben, a törvény felé helyezkedtek s a kormánynak nem volt elég ereje a törvény tiszteletét keresztül vinni. Pedig ez nagy bűn, mert anarkiára vezet. Mert vagy minden törvény kő telező, vagy egy sem. Ha megszeghetünk egyet, megszeghetjük az összeset; egyik törvény sem bírhat több vagy kevesebb kötelező erővel, mint bármelyik. Nagy baj, hogy a magyar állam törvénytárában van egy szentesített törvény, a melynek kötelező erejét azok, kik megteremtették, el nem ismerték s a melyre a nemzetiségek Európa előtt rámutathatnak.

Az 1868-iki törvényhozás emberei nem voltak tisztában a magyar állameszme követelményeivel. Nem lebegett előttük a nemzeti magyar állam eszményképe, mert különben nem alkották volna meg a nemzetiségi törvényt. Pedig nagy kár volt akkor meg nem fontolni a dolgot s nem teremteni akkor oly alapot, a melyen következetesen építeni lehessen. Meg kellett volna fontolnia a nemzetnek, mit akar? Tiszta lap volt letéve

előtte, cselekedhetett volna tetszése szerint. Ha arra határozta volna el magát, és ezt igazolta volna a történeti múlt is, hogy magyar nemzeti államot építsen, akkor nem hozta volna meg a nemzetiségi törvényt, a nemzetiségek igényeinek nem nyújtott volna tápot, nem ígért volna nekik a törvény által oly jogokat, a miiket az állam szuverenitása szempontjából megadni nem lehetett. De ha arra határozta el magát, hogy a nemzetiségeket bizonyos jogokkal lássa el, az 1868-iki nemzetiségi törvénnyel megadott ezen alapon engedni kellett volna a nemzetiségek szabad mozgását, az új mederben való elhelyezkedést és nem engedni, hogy az elhelyezkedők saját törvényes medrűkből kiszoríttassanak. Ha az 1868-ki nemzetiségi törvény alap volt, engedni kellett volna, hogy a nemzetiségek arra a magyar törvényhozás által kijelölt alapra építkezzenek, hogy azok alkotmányosságunk földén hajlékot, meletet és tápot nyerjenek. Sajnos, hogy a törvényhozás által 1868-ban elültetett fát, a hatóságok nyomban kitepték s az útszélre dobták. Hogy lehessen követelni e fától azt, hogy mégis zöldüljön s az alkotmányosság földén virágozzék is? Növelte a szerencsétlenséget a további tapintatlanság, hogy román férfiaiunkat az addig elfoglalt hivataluktól a kormány felmentette; a kiket tehát meg kellett volna nyerni az új rendszernek, a kik hivattva lettek volna közöttünk az új rendszer elfogadását prédikálni, azokból csináltak mindjárt kezdetben ellenségeket, a kik aztán gyűlöletet hirdettek minden irányban.

A medréből kiszorított víz szétfolyt, alkalmas területeken mocsárrá fejlődött, vagy csinált magának más medret, a melynek partjai között rohanva futott odább s néhol rombolt is. Senki sem bajlódott azzal az ut-iránnyal, a melyet vettünk. Nem vizsgálta meg senki, miféle kezekre, miféle befolyás alá jutottunk, miféle elemek fejlődtek ki közülünk. Ki bajlódott volna a mérsékeltebb elemek dédelgetőével, ezek támogatásával, újabbak megnyerésével? Örvendettek, hogy nem látnak oláhot. Csak akkor vettek észre, a mikor néha-néha kiáradtunk és kárt okoztunk. Még egyszer kísérletet tettünk a magyarok ellen Béccsel egyesülni, de mert ez nem sike-

rült, más szövetségesek után néztünk; dolgoztunk a saját felfogásunk, hajlamaink, érzéseink, vágyaink és áspirációink szerint.

Ezen törekvésünk, munkánk közepette szidni mindenki szidott, kormány, törvényhozás, korona, sajtó, — aztán ismét napirendre tértek és mi is tovább folytattuk utunkat. Még az ujját sem emelte senki, hogy más irányba terelődjünk. A kormánynak nem volt soha nemzetiségi politikája. Nem a mi hibánk, hogy abban az államban, a melyben annyi a nemzetiség mint a magyar, nem volt nemzetiségi politika! A kormány véka alá akarta rejteni a nemzetiségeket, csak hogy nem volt hozzá elég nagy vékája; most hiában ül a véka tetején, mert vékástól felemelik. Különösen minket ignorált, pedig mi fészkelődünk a legjobban; különösen minket kicsinyeit talán múltúknál fogva, pedig mi voltunk a legerősebbek; minket deklarált a legártatlanabbaknak, pedig mi voltunk a legveszedelmesebbek, mert külön tagot követeltünk a magyar jószágtestből.

És miután a közélet a törvényhozás által megjelölt alapról leszorított, a kormány lenézett — mint mondám — dolgoztunk a saját hajlamaink szerint: körülnéztünk. Így lett a mi jó barátunk mindenki a ki a magyarnak ellensége volt, így szerettünk meg mi mindenkit, a ki a magyar alkotmányt gyűlölte; így hullottunk ölébe a román állam anarchistáinak, sőt így teremtettük meg a román állam hangulatát a magyar állam ellen. Helytelenül cselekedtünk, de indokolni tudjuk.

Minket senki sem tanított meg szeretni a magyar alkotmányt, bennünk pedig nem volt meg a hajlam mi magunktól önként megszeretni azt. A magyar kormány, a társadalom, a hatóságok ridegen nyújtották felénk a magyar alkotmány szabadalmait, azokat ha rólunk volt szó, néhol felhányták, néhol megcsonkították — melegséget, tiszta szeretetet nem tapasztaltunk egyszer sem.

Idáig jutottunk! Mivé tettek, hová sodortak a körülmények? Mit csinált belőlünk a lenézés, a szeretetlenség, a rossz bánásmód, a mi hibánk, rossz hajlamunk és teljes hiánya a nemzetiségi politikának?

Tudattá emelte bennünk a gondolatot, hogy a magyar a legnagyobb ellenségünk: a múltban erőszakos-

kodó árunk, a jelenben eltiprónk és a jövőben akadályunk áspirációink útjában. Ez a tudat mozgatott a múltban, ez mozgat a jelenben és a jövőben ez fogja kormányozni lépteinket.

Milyenek vagyunk mi ma? Hazafias, alkotmányos szempontból az eredmény valóban elszomorító. Engem senki sem vádolhat mulasztással. De mit tehet egy ezerek ellen? A milliók agyát uraló rögeszmét egy ember nem fogja megsemmisíteni, de azért milliók ellenvéleményével szemben is igazsága lehet. Ki bajlódott az én küzdelmemmel és ki támogatott abban a barcban, a melyben ezer közül kilencszáz kilenczven kilencz elkedvetlenedik, félrevonul, elesik? Senki sem gondolt arra: megállj, hisz ez az ember a legsötétebb Afrikában misz sziót teljesít, adjuk meg neki mindazokat az eszközöket, a melyek a harc sikerét biztosíthatják, hadd lássa az ellenfél, hogy háta megett egy ország közvéleménye áll. Összedugott kézzel nézték az oláhok ezen marakodását, fontosságot a harcnak nem tulajdonítottak. Pedig a harc kemény és kétségbeejtő volt; a román állam egész sajtója, apraja nagyja összeszorított ököllel tört nekem; enyéim itthon az utolsó zugban ellenem fegyverkeztek, nem azért, hogy elveim, gondolkozásom és harczom jelentéktelen lett volna, mert akkor agyon öltek volna a hallgatással, hanem mert érezték, hogy ennek az embernek magyar állampolgári szempontból igazsága van s ez az igazság, ha lábra kap, az emelkedő épületet romba döntheti. Ha lelkem mélyéből nem lettem volna meggyőződve elveim, eljárásom igazságáról, ha ezt a meggyőződést alárendeltem volna annak a közönynek, a melylyel találkoztam azoknál, a kiktől bátorságot és erőt kellett volna kölcsönöznöm; ha a kormányzati hibáknak, tévedéseknek, társadalmi súrlódásoknak, kicsinylésnek, gúnynak és lenézésnek alárendeltem volna hazaszeretetemet, nem lett volna erőm szembeszállani a népem által vallott politikával, elszenvadni enyéim gányját, veszedelmes fenyegetéseit, meghúzhattam volna magamat, én is, mint sok más, valamely szegletbe és élhettem volna harc nélkül az abrudfalvi román bíró módjára, a körülményekhez képest bocskort, vagy sarkantyus csizmát viselvén, hogy érdekeket ne sértsek.

Hová jutottunk mi ma?

Vegyünk elő papírt és czeruzát és csináljuk meg a számadást. A román népet osszuk fel mindenekelőtt két részre, kaputosra és harisnyásra, illetőleg intelligenciára és köznépre. Általános a tudat, hogy a köznép jó. Ezer közemberből kilencszázkilenczven jámbor, türelmes, békeszerető, vezethető; ragaszkodik a földgöngyéhez, ösztönénél fogva öntudatlanul hű, alkotmányosságról fogalommal nem bír. Az ezerből okoskodiknyolez, kettő, a hogy szokás mondani, főkolompos, vezető, a ki már az intelligens elemekkel érintkezik, azoktól megbízásokat kap, egyszóval öntudatának és a dolgok ismerete nélkül ágítátor. A köznép, mint anyag, láthatólag jó; erkölcei, hajlamai, a múlt hagyományainál fogva ugyan nem épen kifogástalanok, de azért kapacitálliátó, a jóra erős fogékonysággal bír; rendelkezhetik vele jó, vagy rossz irányban mindaz, a ki szívéhez férközni tud. Vegyülni nem vegyül, hitéhez, hagyományaihoz hű; de illeszkedni tud, alázatos, a törvényt tiszteletben tartja, könnyen kormányozható, kevés jóindulattal egészen megnyerhető; kerüli a bajt, a magyarral és más nemzetséggel jó egyetértésben él, összetűzni idegenekkel nem szeret.

Az intelligenciával egészen megfordítva áll a dolog. Minden százból öt nyílt ágítátor; ötven vakon elhisz mindent; nem gondolkodik, románul kinyomtatva, a legnagyobb botorságokat is készpénzül fogadja, bizalmatlan és sanyarú állapotja miatt elégedetlen; panaszol; minden hazafiatlan mozgalmat, törekvést támogat; tapsol, üdvözlő és részvét táviratokat küldözget az ágítátoroknak; harmincz, állásánál, függő körülményeinél fogva hallgat, de félszemmel az ágítátorokra kacsint; t i z a nélkül, hogy valamely oka volna rá, ágítál sportból, nálunk az a chic, hogy „jó“ romának látszassák; kettő családi összeköttetés, vagy más körülménynél fogva beolvad; kettő bizonyos kedvezmények elnyerése reményében adja az alkotmányost, hogy aztán a legelső alkalommal az ágítátorokkal egyesüljön, csak egy merészel nyíltan beszélni a magyar alkotmányosságról; írni pedig minden kétezer intelligens emberből csak egy merészel az ágítátorok által követett irány és politika ellen

így száz intelligens román emberből átlagosan, mondjuk, öt ember fogadja el nyíltan a tényleges állapotokat és kilenczvenöt azok ellen van. Az intelligens ember nem illeszkedik, merész, büszke és kihívó, a bajt nem kerüli, de keresi és csinálja; a törvényt kijátsza, érintkezéseiben kíméletlen, nem kápáczitálható, türelmetlen, a kenyeret elfogadja, de le nem kenyerezhető.

A tényállás tehát az, hogy alkotmányos szempontból a köznép egészen jó, az intelligencia pedig egészen kártékony és rossz. Mivel azonban a román köznép saját autonomikus intézményeinél fogva intelligenciájának áll befolyása alatt, de különben is, gyakori csalódásai daczára saiat vérü urai iránt bizalommal viseltetik, bátran állíthatjuk, hogy román köznépintelligenciájával együtt-érez s hogy attól sem ma, sem a jövőben el nem választható.

Mi tehát egyek vagyunk; jóban és rosszban együtt-érezünk. Olyanok vagyunk, mint a juhnyáj, a melyből egy-egy állat ha el is téved, ha ki is válik, társainak első hívó hangjára nyomban ott terem, velük egyesül. Közülünk, e juhnyájból elég egynek elő menni, mindnyájan utána iramodunk s ha a kolompos a vízbe ugrik, mindnyájan utána indulunk.

Mi szolidárisok vagyunk. A nép annak a politikának lesz a követője mindig, a melyet intelligenciája megteremtett. A nép külön politikát nem üz, nem csinál. Bár azzal hitegetjük magunkat, hogy közöttünk „mérésékelt“ elemek is volnának, és tényleg vannak olyanok is közöttünk, a kik magukat mérsékeltnek mondogatják, mi ezen urak mérsékelttségével, bátorságával, nyílt fel-lépésével sehol sem találkozunk.

A mérsékelt feladatukat akként oldják meg, hogy halomra dőlnek, talapot készítenek önmagukból, hogy a nem mérsékelt jobban ágaskodhassanak, kilátszóbbak, magasabbak legyenek.

Nincs mi közöttünk semmi különbség. Az idegen szemlélő tapasztalni fog ugyan czívódást, súrlódást, mindez azonban csak személyes ügy, a mely. nem azt jelenti, hogy az egyik rész közülünk az alkotmányt védi s a békés együttlétnek volna apostola, hanem azt, hogy az egyik erősebben akar támadni, mint a másik, min-

dent, a mi magyar. Sőt a magyar még azt is tapasztalhatja, hogy mi külön-külön, négy szem között, szeretetreméltók is vagyunk; hogy a magyar-román barátság szükségességét nem egyszer hangoztatjuk és siránkozunk a tapasztalt torzsalkodások felett. Dr. Rácz, például, a komité elnöke, vagy dr. Lukács, Mocsonyi, vagy Coroian Gyula, egyenként négy szem között a magyarral szemben állván, képesek lesznek forró könyvet hullatni a viszály miatt, mely a két nép között dühöng és beszélni fognak édesen, mint a méz, a magyar-román közös érdekekről, a pánszlávizmus veszélyeiről, a magyarnemzet képességeiről, liberalismusáról, — de sőt el fogják ismerni túlzóink politikai szédelgéseit is, politikájuknak hazafiatlan voltát; mellüket fogják verni, hogy ők jó magyar hazafiak, — de mondom, négy szem között. Nyíltan azonban mindnyájan egyet kiáltunk: Inkább oroszok, mint magyarok! És egyhangúlag van dal, cigány, zsarnoknak kiáltjuk ki a magyart. Alkotmányát elpusztítandónak. — Senki sem tiltakozhatik nyilvánosan ezen Ítéletünk ellen, még az sem, a ki püspök, vagy a ki a magyar állam kenyerét emészti!

Ma már mindnyájan egy hajóban úszunk. Úgy gondoljuk, együtt fogunk kikötni az óhajtott révpartra, vagy a zivatarok korbácsolása alatt együtt fogunk elpusztulni. Az első ágyúlövés határainkon együtt fog minket találni e hajóban, hacsak az ahhoz értők nem gondoskodnak arról, hogy ellenkező irányban vitorlázzunk. Mi a mi bosszújával a jövőben élünk.

Mi a mi célunk? Sajnos, hogy a miről régebben még nem is suttogtak az emberek, ma arról nyíltan beszélhetünk. Bejártam az országban a románok által lakott helyeket és e tekintetben különbségekre akadtam. A különbség csak az, hogy az egyik országrészben hangosan beszélnek ideáljainkról, más helyen csak suttognak, de mindenütt gondolkodnak és várják a dolgok fejlődését.

A szomszéd román állam álmadozói a román királyság határainak kitolásáról álmadoznak — a Tiszáig. A román királyságban Erdély elfoglalására vonatkozólag a Tiszáig plánumokat csinálnak. Ez elvitázhatatlan tény, a mit egyszerit tagadással megdönteni nem lehet.

Romániából e tervre pénzzel és röpiratokkal készítik elő a világot. A költők erről dalolnak, a tanítók erről tanítanak, a papok erről prédikálnak, a sajtó erről ír és a tudós erről elmélkedik. A gyermeknek a bölcsőben erről mesélnek; az ifjú ezért fut, fárad s a hadjonok erről ábrándoznak. „Számadás a magyarokkal!“ „Testvéreink felszabadítása.“ „Egyesülés testvéreinkkel.“ Urechea V. A. egyetemi tanár az ifjúságot nyíltan felhívja az ideál megtestesítésére. Oly ideál ez, a melyért milliók lelkesednek, milliók szíve egyesül egy dobbanásban. Nincs áldozat elég nagy és munka elég fáradtságos, a melyre ne számíthasson az, a ki ez ideál megtestesülési munkáját megindítja. A magyar nembánomság, kicsinylés, a hatalom tudata és az arra való törekvés, hogy minket elszigeteljen, ezen ideál lábai elé kergetett. Mi felfogtuk a román állam rendbontó elemeinek törekvését, szívesen hívtak és mi hozzájuk csatlakoztunk. Utat vettünk magunknak Románia felé, százanként tolultunk kifelé, meríteni a tiszta forrásból lelkesedést az ideál iránt! Utunk szabad volt, még örvendettek, hogy kifelé tolultunk. Ki bajlódott volna ezen összeköttetésünkkel? Csakhogy mi vissza is jöttünk és létesítettünk a román állam és Erdély között egy szoros kapcsolatot, a mely keményebb a vasnál s a melyet ma a magyar hatalom nem tud megsemmisíteni.

Minket megtanított a történelem arra, hogy kicsiny okok eredményezik a világtörténet nagy eseményeit; hogy az, a mi ma lehetetlennek látszik, kitartó, vasakaratrafnál fogva holnap lehetségessé lesz s holnapután megvalósul.

A magyart is megtaníthatta volna a történelem arra, hogy semmit sem szabad kicsinyelni, lenézni; hogy a tűznek akkor kell sietni az eloltására, a mikor még kicsiny, s erőre nem kapott, Nincs az államban olyan jelentéktelen elem, vagy erő, a mi ne árthatna, vagy a mi ne használhatna az állami szervezetben.

Mi veszteni mit sem veszthetünk; egy szerencsétlen háború esetén (óvja meg ettől isten hazánkat!) mindent nyerhetünk, — ideálunk megtestesülését! Mi az egy összeülendő európai kongressusnak, ha nagy háború után egy darabka földet ide vagy oda dob? Európa bölcsei

azt fogják mondani: Adjuk oda Erdélyt a Tiszáig a román államnak, hogy biztosítsuk az európai békét! Nem sokat fognak azzal bajlódni, hogy egy nemzet testéből kivágnak egy darab eleven húst, mely örökre fájni fog; a diplomaták nem érzékenyek, a nemzetek fájdalmai nem igen érintik. Mert hisz az erdélyi románság ügye már is európai kérdéssé lett felfűjva.

A diplomaták majdan előveszik a Liga által eddig elterjesztett röpiratokat és azokból ki fogják mutatni a román állam jogát a magyar részekhez s a magyar nemzet államalkotási és kormányzási képtelenségét. Ha pedig legyőzetünk, — semmit sem fogunk veszteni. Európa minket, a legyőzöiteket, meg fog védelmezni a magyarok dühe ellen. Ez a mi hitünk, ez a mi álláspontunk.

Vagy azt hiszik-e, hogy I. Károly király és tanácsosai a román nemzetet a hármasszövetség számára biztosítani fogják? Miért van a mi szomszédunkban az orosz? Miért van nekünk ideálunk és miért van a világon muszka politika és cselszövény? A koronájával játszik az a román államfő, a ki a román nemzetet nem vezeti ideálja felé.

Ezt hirdeti a román államban mindenki. „Semlegesek leszünk minden irányban. De ha a magyart fegyverben fogjuk látni, a mi ágyúink mindenesetre a magyaroknak lesznek szegezve, esküdt ellenségeinknek. Nem lehetünk ellensége franczia nővérünknek, sem orosz barátunknak, a kivel közönségesen döntöttük meg keleten a félholdat.“ (Funct. 1898. 566. sz.)

Ezzel az ideállal a magyarnak előbb-utóbb számolnia kell. A harcban lehet összetör, lehet hogy nem. Ha összetör, magának árt, a világ előtt valódi elnyomottak leszünk, az elnyomatás a szíveket az elnyomók ellen fordítja; — ha elbukik, mi mindent megnyertünk.

Mi a mi célunk, teendők? Támogatni a román államot az ideál megtestesítési munkájában. A munka fel van osztva, ők künt, mi bennt. Rágni a magyar alkotmányosság fájának kérge alatt, mint a féreg; megtámadni az ép fát. Mi bizton rághatunk, mert a fakéreg megóv minden bajtól. Majd egyszer megörlövének, ledöntjük tövestül. Munkánk sikerülni fog, mert sokan vagyunk, sokan pusztítunk abban a fában. A mint a

magyarok kimutatták, két és fél millió, de mi azt hisszük, hogy három és fél millió. E számban van a mi erőnk, a mi jogunk!

És nekünk három és fél milliónyi népnek, célunk, teendőnk minden eszközt felhasználni, a melylyel a magyar alkotmányt megsemmisíthetjük, a mivel neki ártunk. Minél több szabadságunk lesz, annál gyorsabb tempóban fogunk dolgozni! minél több jogunk lesz, annál veszedelmesebb lesz a magyarra nézve, mert nekünk a jog és a szabadság tőle csak azért kell, hogy azt ellene fordíthassuk. Gyengíteni a magyart, ártani neki mindenáron, ez a mi feladatunk a magyar állam területén.

Haza és nemzetiség szerintünk két fogalom, két kötelesség. A haza magyar, a nemzetiség román. A körülmények a haza fogalmát ellenkezésbe hozták a nemzetiség fogalmával. Mindnyájan a nemzetiség köré csoportosultunk s a haza iránti kötelességet elcsaptuk magunktól. A hazát lehet megcsalni, a nemzetiséget nem; a hazához lehetünk hűtelenek, a nemzetiséghez nem. De mert válásról és szakadásról van szó, mi a hazából részt követelünk magunknak; tagosítást, hogy egyik birtokrészünket, a másikhoz csatolhassuk. Látható tehát, hogy a mi hazafiságunk merőben elüt a magyar hazafiságtól. A mi hazafiságunk, magyar szempontból h a z a r á r u l á s . és a magyar hazafiság, a mi szempontunkból n e m z e t á r u l á s . A mi a hazának használ, az nekünk árt; a mi a magyart erősíti, az minket gyengít; a mi előtte szent, az előttünk gúny. Azért jaj annak, a ki közülünk magyar szempontból hazafiasnak állítja magát! A „patriotic“ szó jelentése nálunk megvetés, gyalázatos. Mi hetedízíglén megbüntetjük sorainkban a m a g y a r h a z a f i a k a t “ és a magyar államhatalom nem tudja őket bosszúkkal szemben megvédelmezni. Szembe szállunk az államhatalommal és ebben a harcban fegyvereink erősebbek a magyar államhatalom által használt fegyvereknél.

A magyar államhatalom a harcban liberális, humanus és becsületes. Mi zsarnokok és embertelenek vagyunk; ha lehet összetörjük, ha lehet megfélemlítjük

azt, a ki utunkba áll. Becsületesség dolgában nem vagyunk kényesek; megadjuk becsületszónkat, de előle megszökünk; vagy állítunk strománokat, napszám mellett, hogy kiszervenjenek érettünk.

Nincs közöttünk sem jellem, sem következetesség, sem nagy, sem kicsiny. Azért állhat bárki is a mi soraink élén. Hogy ott ma egy kopott és hitelvesztett Rácz, vagy becsületszavát megszegő Brote, a püspökét gyalázó hűtlen pap, Lukács vagy az utczáról felszedett napszámos, Baltés András ágaskodik, annyi, mintha félistenek volnának az élén, nekünk csak strománok kellene, hátuk mögött ott vagyunk mi. Mindnyájan egyformák vagyunk. Tekintélylyel ki-ki csak a mi kegyelmünkből rendelkezik. Mindenkinek csak annyi tekintélye van, a mennyivel mi megtiszteljük; s ha utunkban áll, lehúzzuk székéről a püspököt is és a föld sarában hurcoljuk. Jelvényünk a bocskor, az a lenézett, utált bocskor, mely ma különféle alakban ott díszleg a szalonok asztalán örök figyelmeztetésül: Bocskorból emelkedtél, becsüld meg azt és érezdél a bocskorossal! Tekintély előttünk csak az, a ki a magyar állam ellen dolgozik, és abban a perezben semmi, adta volna ide lelkét, testét, egész vagyonát, a melyben félreáll. Azért, a mi nevünkben senki sem alkudozhatik, senki sem ígérhet, titokban nem paktálhat senkivel, mert a ki effélére vállalkozik, az ránk nézve örökre elveszett, elveszti hatalmát azonnal, mint az a sas, a melynek szárnyait és körmeit levágták. De hiában is paktálna nevünkben bárki is. Nincs közöttünk ember, a ki garanciát tudna nyújtani jövő magatartásunkra nézve. Ha alkut kötnénk, megszegnök, mert szerintünk a magyar alkotmány keretébe, a román nép existenciája, boldogsága be nem illeszthető. Szédelő felfogás, de ez a szédelés átment három és fél millió ember tudatába, — félisten lesz közöttünk az, a ki ezt a tudatot kiöli belőlünk.

Berendezkedtünk úgy, hogy a magyar államhatalomnak, kultúrájának semmi befolyása ne legyen reánk. Egész berendezkedésünk arra való, hogy minden magyar befolyást kiszorítsunk. Szegényesen, de jól élünk. Urai vagyunk mi magunknak. Teremtettünk nyelvet, a mely-

ből kiküszöböltünk minden magyar szót. Nem kegyelmeztünk meg még a „Megváltó“-nak sem. Megteremtettük a román történelmet s mindnyájan megesküszünk arra, hogy az úgy igaz, a hogy mi képzeljük, írjuk és tanítjuk. Nálunk a tudományban nincs véleménykülönbség, csa közhit. Megteremtettünk magunknak egy hitet, ezt a hitet nem szabad megdönteni a tudományos bűvárlatnak. Jaj annak, a ki annyira tudós, hogy már nem hisz, mert mintha nem hinné az Isten léteit. Tudósaink egész hivatása abból áll, e hitben megerősíteni mindenkit és ostorozni azokat, a kik kételyt akarnak támasztani. E hit szerint a föld a miénk, a Tráján utódaié. Egész irodalmunkat szigorúan elkerteltük a magyarétól; nagyon örködünk, nehogy abban csak szó is tétessék a magyar fénylő csillagokról; nekünk ne világítson senki, ha magyar. Ránk nézve nincsenek magasabb általános értékű emberi igazságok. Mi mindezeket a Baltés, meg Rusz Siriánul János (két-három elemi iskolát végzett egyének) szemüvegén át tartozunk nézni. Előttünk csak az az igazság, a mit ezek vallanak. A magyar képviselőház remek szónoklatai meg nem győznek, azok ránk nézve üres ostobaságok; a magyar költők remekei fűz-fapoétái termékek, az egész magyar kultúra minket nem érint. Szenteket teremtettünk, hősoket. A mi szenteink és hőseink Hóra és Kloska, a magyarok hóhérai. Ott díszeleg képűje házaink falán a Lukács és di\ Rác képei mellett, a kik a magyar alkotmány esküdt ellenségeiként dolgoznak. Van nemzeti komiténk, mely politikánknak irányt ad; az ország külön választó kerületeinkkel van behálózza. Van népnevelési társaságunk, mely kulturális mozgalmainkat kíséri figyelemmel. Van sajtóunk, mely tisztán nekünk szolgál; egyházunk, mely tisztán a miénk; vannak pénzintézeteink, a melyek csak a mi befolyásunk alatt állanak; iskoláink a mi eszméink talaját művelik. Tőlünk függ pap, tanító, ügyvéd, püspök és mindenki más; senki sem független velünk szemben. Ha egy-egy kiválik, ott marad a testvére, a nővére, apja, anyja és mi mindezeket megfojtjuk az áruló hibáiért. Egyházi és világi alapítványainkat csak az élvezheti, a ki egészen a miénk. Miénk a társadalom, a sajtó, az egyház, a pénz és a föld; ifjúságunk-

nak eszét és karát mi mozgatjuk, sem erre, sem azokra nincs a magyarnak semmi hatalma, befolyása.

Aztán a gyengébbek kedvéért alkottunk magunknak nemzeti programmot is. Mert hiszen Enrépa előtt írott programmal kellett álláspontunkat igazolni. Szegény program! Abba csak ki nem írhattuk, hogy nekünk Erdély kell a Tiszáig, mert ez forradalmi tény volna, Európa pedig a forradalmakat a programokban nem szereti; a forradalmak eredményeit azonban szívesen szánkczionálja. De különben is ez a programú nem a miénk; ezt a pontot a román állam elemei, a Liga, vették fel titkos programjukba; a mi feladatunk csak a támogatás, oly magatartással és intézkedésekkel, a melyekkel mi a magyar alkotmányosságot megdönthetjük. Így beigtattunk azonban abba a programúiba egyebet, erősen vigyázzván, nehogy olyan valami lehessen benne, a mit esetleg a magyar meg is adhatna.

Legfőbb követelésünk a magyar állam kettészakítása Erdély autonomikus berendezésével. Oly követelés, a mely közelebb visz az ideálhoz, a magyarokat pedig gyengíti. Beszéltünk még foederatív magyar államról is. Am de ki lelkesül ezen program-pontokért? Kinek kel Erdély autonómiája, a foederatív magyar állam? Nekünk kellene ugyan ideiglenesen, a míg megbontánók a magyar alkotmányt, azután abban rágódnunk tovább, a míg átrágnák magunkat a Kárpátokon át a román államba. Az egész program egy fikció, csak arra való, hogy a Romániával való érinkezéseinket fedezzük és takargassuk forradalmi tendenciáinkat

A mi számításunk egyszerű és biztos. Számításunk szerint, mert mi a magyar statisztikára nem adunk semmit, van összesen hat millió magyar és tíz millió nemzetiség. Mi keresztül viszzük a tíz millió nemzetiségnek az egyesülését a hat millió magyar ellen. Tíz millió mindenesetre több hat milliónál, az államnak pedig a többség óhajta szerint kell alakulnia. Történeti múlt, alaptörvények, jogfolytonosság, a mi fogalmaink szerint hulladék, a mit összesepernek a házban és a szemétdombra visznek. Mi közük volna ezen nemzetiségeknek Erdély autonómiájához, programmunk sarkalatos pontjához? Tehát most már foederatív államról

beszélünk Nekünk mindegy, mi nem sokat adunk a logikai sorrendre, következetességre, már megállapítod programpontjainkra; úgy dolgozunk, a hogy nekünk jól esik.

Ezt a nemzetiségi egyesülést a magyar millennáris ünnepélylyel kötjük össze. Ezer év után mi is demonstrálni kívánjuk, hogy ez az állam nem magyar nemzeti, hanem nemzetiségi állam.

Irányt akarunk adni a második ezer évre. És ha egyszer egyesültünk, — akkor ám csak jelenkezzék az ellenség határainkon, jaj lesz akkor a magyarnak! A horvát ellenzék már felénk nyújtja a kezét, a szerbekkel tisztában vagyunk, a tótokkal együttérezünk. Tavasszal, vagy addig is, megbeszéljük a további teendőket s a megállapodáshoz képest fogunk cselekedni.

Íme, így gondolkozunk mi; ilyen a mi szerveztünk. És a mi legfőbb, a harczra a pénz bőven áll rendelkezésünkre; hátunk mögött a román állam lelkes közvéleménye; ifjú hadsereg, koronás román fő, nemzeti cél, a mik összesen lelkesíteni tudnak és hinni, reményleni engednek. A mikor mi isszuk azt a drága vizet és szívjuk azt az éltető levegőt, és esszük azt a puha kenyeret a hazai földről, ugyanakkor a hazai föld elárulásáról gondolkozunk.

Idáig jutottunk: a morál törvényei előttünk semmi; az igazság nyűg, a melyet ledobtunk a nyakunkról; a haza fogalma, ostobaság; az alkotmány ma van, holnap nincs, azért értéktelen. Csak egy igaz, szép és jó van és ez a mi ideálunk.

Míg a magyar, mint a méh gyűjti a mézet virágról virágra szálva, hogy boldogítsa a hazát, mi mint a pók a kas egyik szegletében, szintén nagy szorgalommal, fonjuk a finom hálót, hogy megfoghassuk a méhet; minden virágból a mérget szívjuk, hogy megölhessük áldozatunkat.

Ha elismert dolog, hogy a köznép jó, kormányozható, a hazához hű s polgári kötelességeinek pontosan megfelel, nagy része lehet a magyarságnak abban, hogy mi vágyainkban, áspirációinkban, hazafias kötelességeink moráljában idáig süllyedtünk. Ezt a részt, a magyarnak saját osztályrésze, ezennel kiszolgáltatom.

II. A magyarok.

Csak az erdélyi részekről akarok szólni. Elismerem, hogy a királyhágotúli részek magyarsága egészen elüt az erdélyitől; a nemzetiségekkel való érintkezéseiben tapintatosabb, türelmesebb, szeretetreméltóbb. Meg is van az eredménye, mert ott a románság is türelmesebb, hajlékonyabb és érintkezéseiben gyöngédebb a magyarsággal szemben. A magyar alkotmányosság iránt pedig több érzékkel bír.

Ez a szó „oláh“, az erdélyi magyar előtt azt jelenti: szolga, jobbágy, hitvány, neveletlen, a parasztságnak netovábbja, olyan valami, a mit komolyan számba venni, vagy a kinek fájdalma iránt érdeklődni, merőben felesleges. „Paraszt, mint egy oláh“⁴ „nevetlen, mint egy oláh“, „úgy jár mint egy oláh“ kifejezések azt jelentik, hogy Erdélyben minden durvaságnak a mintaképét az oláhban keresték és vélték megtalálni. A „vaczkor“, „medveboc“, „móc“, „hóra“, „akasztófa virág“, „szőrös nyelvű“-féle jelzők közönséges szólások, még jelenben is. A Tripartitum kifejezése „az oláh nem nézvén nemének alacsony voltát“ be volt vésve a porondban játszó utolsó magyar gyermek szívébe; az „oláh móré dohány kóré“-féle inzultusokat el kellett tűrni az elmenő oláhnak az utcza gyermekeseregétől.

A magyar gyermek anyjának emlőjéből szívta a megvetést a „nemtelen“ oláh iránt, a ki alacsony származása miatt másra, mint a szolgálai munkákra alkalmazható nem volt. Ha az útszélien valamely hullára akadtak és oláhé volt: „csak egy oláh!“ megjegyzéssel megnyugodva haladtak tovább az emberek, mintha az oláhnak az lett volna a rendeltetése, hogy az útszélien pusz-

tuljon el. Oláhnak lenni annyi volt, mint nemtelennek, jobbágnak lenni; az osztályról a megvetés átment a fajra, mintha maga a faj lett volna nemtelen és tisztán jobbágyi szolgálmányokra predesztinálva. A megvetés első sorban a nemtelen szolga népnek szólt, a mely jobbára jobbágy volt, a mi nemesi szempontból az emberben helyrehozhatlan és semmi által ki nem pótolható fogyatkozás vala. Nemcsak a magyar, hanem a szász, de sőt maga a román nemes is ezen a szemüvegen át nézte az oláht.

Az „oláh“ szót gúnyszónak tekintettük; belerágódott szívünkbe a tudat, hogy ez a szó gyalázó, megvető jelentésű, a melylyel művelt társaságban élni nem szokás. Követeltük, hogy magyarul „románok“-nak nevezzenek s az „oláh“ gúnyszónak a használatától tartózkodjanak. Szégyeltük magunkat, ha oláhnak hívtak. Bolondul eselekedtük, mert ha jelvényünknek megtartottuk a bocskort és ma ezt a világnak különféle alakban büszkén mutogatjuk szalonainkban, megtarthattuk volna további büszkeségül az „oláh“ elnevezést is. Ha ez a szó annyi századokon át velünk szenvedett, alkalmat kellett volna adnunk szegénynek, hogy századokon át velünk örvendezzék is. Ezt a szót kellett volna megdicsőíteni, nem a „románt“-t, mely sem nem „rumán“, a mint mi saját nyelvünkön magunkat szoktuk nevezni, sem nem „római“, a minthogy mi magunkat rómaiaknak nem is nevezhetjük.

És ezt a népet, a korból és a rendszerből meritett alapoknál fogva megvetett népet, a magyar nemzet lelkesedése, hatása alatt az Európát végig átható szabad eszméknek, 1848-ban felszabadította és „román“ név alatt testvérének fogadta. Mi ezt a szeretettel és annyi lelkesedéssel felénk nyújtott jobbot visszautasítottuk. A két nép hosszú történetében talán ez volt a legalkalmasabb pillanat arra, hogy egymással örök, őszinte frigyet kössenek, hogy gondosan körül nézván, a feledés vastag fátyolát borítván a múltakra, megfontolandókat, kezekébe, vállvetve küzdjenek az ország függetlenségének harcában egy szabad, önálló alkotmányos állam megteremtéséért. Ha így egyesülve győztünk volna, minő más állapotaink volnának ma?! De ha együtt buktunk

volna el, legalább nem lett; volna oly keserves és hosszú a mindkét népre nézve bekövetkezett szenvedés, sőt kétségtelen, hamarabb bekövetkezett volna az újjászületés alkotmányunk helyreállítása, talán teljes függetlensége is, valaminthogy az abszolút uralom sem rombolt volna annyira erkölcsünkben és intézményeinkben, mint a hogy tette. Elismerem, hogy ezt a helyrehozhatatlan hibát mi követtük el, s ezzel mi vetettük meg alapjait a mai szeretetlen állapotoknak, sűrűlódásoknak.

1848-ban az a magyar zászló, a melyen e három szó tündökölt: „szabadság, egyenlőség, testvériség!“ elbukott és elbukott, mert a nemzetiségek nem sorakoztak alája; a „testvérek“ egyesültek azok ellen, a kik a „szabadságot“ és a „jogegyenlőséget“ védelmezték. Nincs ebben az ügyben a magyarnak semmi hibája és a hosszú szenvedés ideje alatt a nemzetiségekkel szemben tanúsított megvető magatartásában sincs. A magyarnak ezen idő alatt nem volt oka szeretni azokat, a kik dúskáltak vagyonában és hagyományainak szétrombolásában egymást túllicizálták. Nem volt oka az általa hirdetett szent „testvériség“ nevében szeretettel szorítani a kebléhez azokat, a kik övéit a bitófához segítették. 1849 után más oka is volt a magyarnak a „testvériség“ zászlójának bevonására. Az abszolutistikus kormány az ország intézményeinek megtépázására ezerével telepítette be az idegen hivatalnokokat; senki sem védte az ország ősi jogait, csak a magyar. A magyar összetartott ebben és meggyűlölt minden idegent, minden más fajt, mert minden más faj az ország ellen dolgozott. A testvériséget felváltotta a gyűlölet és a megvetés.

A magyar ezzel a megvetéssel a nemzetiségek iránt érkezett 1867-hez, melylyel hazánk történetében egy új kor kezdődik. Az építészek hivatva lettek volna a második ezer évre az országnak szilárd fundamentumokat építeni; célta és irányta jelölta, hogy mindnyájan egv szívvel és egy lélekkel dolgozzunk az állam felvirágoztatásán. Az újkor kezdetével kezdődnek azonban h, hibák és a mulasztások is, melyeknek hosszú láncolata lenyúlik a mai kormányig. Á mai kormány, dicséftére legyen mondva, felismerte a bajta s bár eddig

mit sem tett annak orvoslására, érdeme még is van, mert volt érzéke és ereje hozzá a baj léteit az ország színe előtt nyíltan konstatálni is.

Elismerem, hogy a magyar nemzet egykönnyen el nem felejthette 1848/19-ki dúlásainkat s az abszolút kormányzat alatt tanúsított hazafiatlan viselkedésünket, 1867-ben, mikor a nemzet saját sorsának ismét ura lett, a magyar nemzetnek éppen ezen dulásokból és a nemzeti-ségeknek ezen ellenséges és hazafiatlan magatartásából tanulnia kellett volna, mert a ki nem tanul és okul a múlt idők eseményein, arra nézve hiába telt el az idő, a jövő pedig rá nézve a meglepetések tárházává lesz. 1867-ben a nemzetnek nem volt semmiféle uralkodó eszméje, zászlója minden felirat nélkül lobogott. A jövőre való tekintetből pedig igen alkalmas lett volna e felirat: „Fátyolt a múltakra!“ Hiszen beszéltek is valamit erről a fátyolról; a nemzet azonban nem tudott és nem akart felejteni; a múltakról gyakran lerángatták a fátyolt, kíméletlenül felszaggatták a hegedő sebeket, nehogy azok valaha begyógyuljanak. Egyetlen faktor hódolt hívségesen a jelszónak, a napnak teljes fényével ragyogott előttünk példánykép gyanánt, Ő Felsege, a király.

A nemzetnek saját jól felfogott érdekében vastag fátyolt kellett volna borítani a múltakra; egy új élet, egy új kor küszöbén velünk szemben az igaz szeretet, őszinteség és bizalom politikáját honosítani meg, annak érvényt szerezni mindenütt és mindenkivel szemben. Mert hiszen új életről volt szó, feltámadásról, mi pedig régi bűneinkkel, gyűlölködésünk maradványaival, ellenszen-vünk és bosszúállásunk érzetével támadtunk fel: tisztítótűzön mentünk át és még sem tisztultunk meg, elrettentő példák állottak előttünk és mi azokon még sem okoltunk. És különösen a magyarnak kellett volna okosnak, óvatosnak és tapintatosnak lenni, mert a helyzet ura ő lett; jól tudhatta, hogy minden balfogás, hiba, bűn az ő számlájára Íródik fel, ő lesz a felelős ez ál-lamban mindenről, még arról is, a miben semmi része sem lesz. A magyarnak így kellett volna okoskodnia: „Megállj, hisz ez a nép az enyém; karát és eszét ma-

gaméva teszem, felhasználom államalkotási munkában tényezőként. „Megállj, hisz ez a nép az én földemen lakik, ha elvadul, az én földemen fog kárt okozni; ez a nép egy meder nélküli folyó, mely ha kiárad, az én földemet sodorja el; megkezdem tehát a szabályozási munkálatot, partjaira fákat ültetek, rajta malmokat építek, hadd öröljön nekem! Ez a nép égő parázs, nem engedem, hogy idegen szelek lángolásba hozzák, eláng az én házamat emészti fel; gondozom, hogy mérsékelten égjen, hogy az én főztemet készítse meg, az én fazekamat melegítse meg.“

A magyar azonban nem tanult a múltból és nem vette számba azt a természeti törvényt, hogy minden erő érvényesülni törekszik; hogy minden egyén, minden nép érvényesülni akar és érvényesül is, ha más utón nem, a kártételben. És a mikor ezt a természeti törvényt nem vette figyelembe, elkövete azt a helyrehozhatatlan hibát, hogy a helyett, hogy az új népelem követelményeinek megfelelőleg Erdély kormányzatát őszintén demokratikus alapokra fektette volna, megte-remtett benne egy üres arisztokrátikus uralmat, a melynek a néppel semmi érintkezése nincs, a mely folytatása az 1848. előtti pöffeszkedő földesúri uralomnak; szánkcionálta és ápolta benne a klikk és a kasztrendszer, a mely idáig minden országban forradalomba sodorta a népeket. A román nép 1867-ben az 1848. előtti földesurak uralmát látta felelevenedni; az új kornak egyetlen meleg sugara sem csillámlott át, a mely arra mutatott volna, hogy a jobbagyságból felszabadított nép az állami szervezetben a törvény korlátain belül, az alkotmányos élet talaján szeretett társnak ismertetik el. Látott egy népet, a mely uralkodik s ez a magyar, s látott a maga személyében egy népet, a melyet arisztokrátikus göggel és fogásokkal kormányoznak, ridegen, a törvény betűi szerint, sokszor azok ellenére is, de minden szeretet nélkül.

Nem azt vitatom, hogy 1867-ben a magyarnak az lett volna a kötelessége, hogy levesse fényes mentéjét, sarkanytús csizmáját és az „oláhság“ kedvéért harisnyát meg bocskort öltön fel; hogy feladja múltját, befolyását, vezérszerepét Erdélyben olyan elemek javára,

a melyek talán tapasztalanságuknál fogva mindezeket önmaguk ellen és a haza romlására használták volna fel, nem; a kötelessége az lett volna, hogy ezt a kultúrában, nem a saját hibája miatt elmaradt népet, a maga felvilágosodottságával, szívének melegével, jóakaratóval, igazságosságával, bizalmával, őszinteségével megnyerje, magához emelje, vezesse; a bocskorból kiemelkedő értelmiség existenciáját biztosítsa, annak létérdekeit az állammal összekötésbe, függőségbe hozza. Annak a jó anyának a szerepét kellett volna átvennie, a ki járni kezdő gyermekét nagy türelemmel és szeretettel vezeti lépésről-lépésre, széktől-székiig és erősen vigyáz arra, nehogy elessék. Ezt a türelmet, bizalmat, ezt a szeretetet vártuk volna mi, de ez a türelem, bizalom és szeretet velünk szemben az erdélyi magyarban nem volt felfedezhető. A türelem, bizalom és szeretet helyett láttuk azt az élénk kapzsiságot, a mely orrunk előtt mindenütt becsapta az ajtót, a mely minden utat eltorlaszolt; a mely a klikk és a kasztszerű összeköttetések és befolyások révén csekély intelligenciánkat kiszolgáltatta a tétlenségnek, részben a nyomornak, a további fejlődésnek útját állta, hazafias irányától egészen eltérítette. Hisz 1867-ben még volt hazafias töredék is közöttünk — hová lett az? Természetes körülmények között, jó indulatu támogatás mellett, annak a töredéknek szaporodnia kellett volna, — de ma nincs sehol; összetörte az a kapzsiság, mely a maga érdekén kívül más érdekeket nem ismert. Az erdélyi magyar a maga privát érdekét az állam érdekével hozta kapcsolatba, a maga existenciáját azonosította az állammal. Az állam érdekében követelte saját magán érdekének kielégítését; az „oláhság“ existenciális érdekét pedig az állam érdekével ellentétbe hozta. Ha ez így van, akkor miként követelhető, hogy az, a kinek existenciája érdekében az állami gondoskodás hiányzik, a hazafiság oly magaslatára emelkedjék, a hol azok állanak, a kiknek magán anyagi érdeke az állam existenciájával azonosíttatik? Hogy követelhető tőlünk azért a levegőért, a mit itt szívünk, azért a vízért, a mit itt iszunk, szűkös anyagi körülményeink között, sokszor éhesen, ugyanaz az erény és ugyanaz a tökéletesség, a

melyekkel azok bírnak, a kik vagyonosabbak, műveltebbek, s a kik a hazai víz és levegő mellett még kenyérhez is jutnak? Hitem és meggyőződés: semmi sem jogosítja fel az állampolgárt a hűtlenségre; de hitem és meggyőződés, hogy az állampolgárok között egyenlő mértékkel kell mérni; ha lehet meggyógyítani, ha nem, lemetszeni a beteg testrészt bárkinél is és egyformán ápolni és támogatni, a mi egészséges, a mi ép. Nálunk az egészségeseket felelőssé tették a betegekért és a helyett, hogy az egészségest gondosan elkülönítették volna e betegetől, mindnyájunkat, beteget és egészségest, a jáványkórházba szállítottak, a hol mindnyájan megkaptuk azt a bajt, a melynek gyógyítására most nem bizonyul elégségesnek az egész magyar prudencia. Erdélyben ezt az állapotot az „élelmes úri hazafiség“ teremtette meg, a mely leggyakrabban magán érdekeket hajhászva, az „oláhnak“, a kit előbbre kellett volna tolni, mert útjában volt egyik-másik hazafinak, veszett hírért költötték és így lehetetlenné tették a magyar társadalomra és közszolgálatra nézve. Pedig a dolgot meg kellett volna fordítani; a bizalom bizalmat szül és lekötelezi azt, a kit azzal megtisztelnék. Ha egyik-másik emberünkben meg is lett volna az elpártolás hajlama, a bizalommal azt meg kellett volna benne fojtani, nem pedig annak kicsirázását és fejlődését ápolni a bizalmatlankodással és a gyanúsítás ezer nemével és eszközével.

Daczára ezen betegségünknek és a magyar alkotmányossággal szemben elfoglalt álláspontunknak, egy érdemünk mégis van. Erdélyben a románság tartja fenn a békét. Nem a magyar biztosítja Erdélyben a magyar uralmat, hanem a román köznép törvénytisztelete; nem a magyar közigazgatás teszi lehetővé Erdélyben a béke fejlődést, a magyar kultúra terjedését, hanem a román köznép türelmessége; a szurony biztosítja Erdélyben a magyar földesúr kúriáit, javait; Erdély rengetegeiben és országutain nem a magyar csendőrség teszi biztossá a közlekedést, a köznyugalmat, hanem a román nép tisztelete a fennálló rend iránt, mely még akkor sem enyészik el, a mikor exaltált férfiai az ellen prédikálnak. Azok az urak, a kik arisztokratikus göggel néz-

nek le bennünket, a másfél millió oláh öntudatos mozgalmára, fel szokták szedni sátorfájukat és eltűntek a felületről, kárhoztatván a kormányt, hogy Erdélyben a magyarságot nem tudja fentartani. Pedig iidvösebb dolog volna, ha a magyarság uralma Erdélyben a szereteten és nem a szuronyon, nem a hatalom tudatán nyugodnék. Ez költséges és veszedelmes uralom, a mely előbb-utóbb véget ér, az pedig ingyenes és örökös. A hármasszövetség megvédelmeheti államunkat külső ellenségeivel szemben, de a három millió belső ellenségtől nem. A külső ellenséget elriasztja, megsemmisíti a szurony, de a belső ellenséget nem. A hatalmas Anglia nem tudott területén összetörni egy maroknyi népet. A hivatkozás elismerem, nem találó, de a példa az.

Ilyen hangulattal lépett a magyarság Erdélyben ősi jogainak birtokába a románsággal szemben. És ezzel eljutottam odáig, hogy részletezhetem a közjogi alap, a magyar kormányzat, társadalom és sajtó főbb hibáit és mulasztásait e kérdésben.

Mindenekelőtt az 1867-ki közösügyes páktumról akarok szólni. Talán nincs is jó szemem ahhoz, hogy megláthassam azon magasabb szempontokat és érdekeket, a melyek szükségessé tették, hogy a szerződés Ausztriával oly alakban köttessék meg, mint a melyben megkötetett; talán érzésem sincs hozzá s tehetség dolgában sem állok oly lábon, hogy megbírálhassam az 1867-iki páktumot. Elegen megbírálták; eredményeiben pedig elég világosan áll előttünk. Annak a páktumnak jónak kellett lenni, mert hiszen a nemzet bölcsei teremtték meg és lelkesedtek érte.

Egyet azonban látok és ez az, hogy a magyar nemzeti állam, a magyar nemzet ideálja, azon az alapon soha sem lesz megvalósítható. A közös hadseregben a magyar állam területén az 1867-ki egyezés egy külön önálló nemzetiségi államot alkotott. Saját gyermekeinkből, ifjúságunk színe-javából, a hatalmas hadseregben egy külön érdekkör alakult, a mely közjogi helyzeténél fogva minden tapintata, óvatossága és szigorú

tegyelme daczára nem egyszer jó ellentétbe a nemzet érzelmeivel és áspirációival: — a magyar egységes nemzeti állam ideálja iránti lelkesedést pedig éppenséggel nélkülözi. Az egységes magyar nemzeti állam és közös hadsereg oly ellentétek, a miket egybeforrasztani nem lehet. A nemzet tehát lelkesül egy egységes nemzeti magyar államért és annak megtestesítésére óriási áldozatokat hoz, de nincs hatalmában, hogy saját fiait saját hadseregében abban a szellemben fegyelmezze, a mely a nemzet ez irányú áspirációinak megfelel. A nemzet a maga hadseregében nemzetiséggé zsugorodik össze, a melynek erősen vigyáznia kell, nehogy érzelmei és áspirációi a többi nemzetiségek érzelmeitől elütően jussanak kifejezésre.

Külügyi képviselőnk idegen, királyi udvartartásunk hiányzik, — nemzetiségeink nem látják sehol a magyar hatalmat, a magyar önálló rendelkezési jogot. A magyar állam területén megszülethetik valaki, hosszú életet élhet, magyar pénzen nagy befolyásra és tekintélyre tehet szert a nélkül, hogy kénytelen lett volna hosszú életén keresztül egyetlen magyar szót szólnia. A hadsereg és a diplomácia, a mely magát magyarnak is mondja, ezt a nyelvtudást a magyar államban feleslegessé teszi. A függetlenségi programot semmivel sem lehet úgy indokolni, mint a nemzetiségi kérdéssel. Az 1867-ki páktummal a nemzet megkötötte tevékenységét, érzelmeit, vágyait, áspirációit, a melyekből csak annyit létesíthet, a mennyit az egyezés keretében beleilleszthet. Az a keret pedig az egységes magyar nemzeti államot meg nem szenvedí.

Baj volna-e az? Nem baj reánk nemzetiségekre nézve, a melyek ellentétbe állítottuk összes tevékenységünket a magyar nemzetállam érzelmével, hanem veszedelem és baj arra az eszmére nézve, a melynek megtestesülése egy erős Magyarországra nézve feltétlenül szükséges. Nem mese beszéd az, hogy a dicső Habsburgok fénylő koronájának legbiztosabb őrhelye Budapest, az erős magyar állam létesülése annak a koronának a ényét és dicsőségét örök időkre biztosítaná, de hogy az 1867-ki páktum alapján, a mely a nemzetiségek külön áspirációinak is tápot nyújt, az az erő miként lesz meg-

szerezhető, felfogni képes nem vagyok. Ez az erő akként volna megszerezhető, ha a magyar állam össze polgárainak hazafias érzelme magyar nemzeties irányban egyesítenék és nem úgy, hogy az egyedül üdvözítő magyar hazafiságot a külön nemzetiségi áspirációl támogatásával feleslegessé és nevetségessé tesszük. A hadsereg a maga erejét a nemzetnek ezen egységesítési hazafias tudatából kellene mentenie; a hadseregben ez a tudatot nem gyengíteni, de a leggondosabb kézzel ápolni kellene. A hadsereg, a melynek nincs nemzeti öntudata, lépteit pedig nem nemzeti célok vezérlik, lehet kitűnően fegyelmezett, a zászlójáért önfeláldozó, bátor és vitéz, és ezt joggal elmondhatjuk kitűnő hadseregünkről is, de nemzeti érzelemben szétfolyó elemeinél fogva soha sem képes a lelkesedés azon rendkívüli fokára emelkedni, a mely a rendkívüli tények elkövetésére feltétlenül szükséges. Hiszen előttünk áll a példa, az egy nemzeti érzelemben összeforrt, nemzeti eszmékért lángoló honvédségünket 1848-ban, nem tudta leverni az osztrák hadsereg, pedig abban az összes nemzetiségek által támogatva volt

A közös hadsereg magyarországi része nem az önálló és az osztrákkal egyenlő társnak elismert magyar nemzet hazafias tudatából meríti szellemét. A magyar ifjú, mikor a hadseregbe belép, nemzeti áspirációit köteles otthon hagynia.

Az 1867-ki páktum egyebekben lehet remek alkotmány, más eredményeiben lehet üdvös, de arra nem alkalmas, hogy a magyar nemzet a nemzetiségeknek a maga hatalmával, állami önállóságának erejével imponáljon.

Kimondottuk az uniót és ezzel Erdély Magyarországgal egyesült. A nemzetállam érdekében az unió feltétlenül szükséges volt. De a nemzetállam érdekében feltétlenül szükséges lett volna az uniót a leggyorsabb tempóban végrehajtani, Erdélyt melegében összeforrasztani az anyaországgal, megsemmisíteni e fészekben mindent, a mi arra emlékeztethette lakóit, hogy Erdély különálló rész, külön speciális érdekekkel. Epén ellenkezőleg történt. Erdély az unió daczára külön maradt külön törvényei és kiváltságai fenmaradtak; német pá-

telisekkel kormányozták sokáig ez országrészt, sőt a pátensek nagy része be lesz. mutatva a millenáris ünnepeken is. Pedig a milleniumon igen szép lett volna, ha a kormány Erdélynek teljes beolvadását, külön törvényeinek, pátenseinek megsemmisülését a magyar nemzetállam érdekében és dicsőségére proklamálta volna.

Az erdélyi magyarság sok tekintetben saját magán érdekeiből kifolyólag külön speciális erdélyi viszonyokról és érdekről beszélt, melyeknek végcélja az erdélyi magyarság megerősítése. A magyarságnak pusztulását hazánkra nézve veszedelemnek tartom; minden törekvést, mely a magyarság megerősítésére irányul, őszintén helyeslek és támogatok. Nem lett volna azonban szabad ezt a törekvést az oláhságra irányított szempontokból indítani meg annak látszatával: megerősíteni a magyart, gyengíteni a román; az egyes fajok érdekeit szembeállítani egymással, hogy aztán azok között küzdelem fejlődjék ki. A magyarnál nyilvánult törekvés: saját fajtát fentartani és megerősíteni, a románban feltámasztotta az önfentartási ösztönt, a melynek jogosultságát senki meg nem támadhatja. Az államhatalomnak és társadalomnak ezen egy irányú működése leverőleg hatott a másik félre és megingatta benne a bizalmat az igazságos mérték iránt. A tények igen szembeszökők, azokat egymással szembe állítván, az elfogulatlan szemlélő felkiált: Ez már nem igazság, ez már nem egyenlő mérték! Az már nem egyenlő mérték, hogy például, míg a székely elem támogatására minden gondoskodás megtörténik, előtte a megélhetés ezer forrását nyitják meg, addig a keleti havasok románságát a helyett, hogy faiparának emelésében támogatták volna, megfosztották a megélhetés egyetlen eszközétől, megdrágították számára a fenyőt, a melyből eddig százezrek éltek. Nem hogy tanműhelyekkel fejlesztették volna az ipart s a megélhetést biztosították volna az úgy is nehezen élő havasi számára, utólérhetté tették számára a fát, a melyből eddig élt. Már most mit csináljon a havasaiban elzárt mócz, miből éljen? Földje nincs, legelője eddig az erdő volt, a mely be van tiltva; a bányák nem tudják foglalkoztatni a bányavárosok lakosságát sem, — hát prevárikál és egész csatákat vív a fáért.

Ám nézzék át az illető szolgabírák iktatókönyveit, a preváriációk ezer meg ezer eseteire fognak akadni, melyeknek indító okát nem a nyomorban, az éhező gyermekek segélykiáltásában, hanem az oláhoknak kártételi hajlamaiban keresik. A törvényt épen ezen indokokból kiindulva, ridegen, szánalom nélkül alkalmazzák, pedig a mócz, mert az államnak semmiféle támogatásában nem részesül, azért nem fog megsemmisülni, élni fog és élni fog mint kártevő és gyűlölködő elem azokkal szemben, a kik az ő érdekeit csak így tudják előmozdítani,

Ez csak egy elszigetelt példa. A sok speciális érdek hangoztatása Erdélynek teljes összeforradását az anyaországgal megakadályozta, sőt megteremtett benne egy sajátságos állapotot, a mi a nemzetiségeket folyton arra figyelmeztette, hogy az unió csak egy fikció, a melyet a magyarság sem akar végrehajtani és komoly számba vinni. Ez az állapot nem használt sem Erdélynek, sem pedig a magyar nemzeti állam eszméjének, hanem a nemzetiségeknek, a melyek felbátorodtak s Erdély autonómiájának helyreállítását programjukba felvették. A külön speciális viszonyok és érdekek talajában erős gyökeret vertek a klikkek és a kasztok, a melyek Erdély érdekeinek hangoztatásával többnyire saját érdeküket hajhászták és saját uralmukat és befolyásukat igyekeztek állandósítani.

Egy ideig külön kormányzékünk volt kir. biztos vezetése alatt, azután divatba jöttek Budapesten az „erdélyi ügyekben jártas“ személyiségek, a kik sokszor igen nagy befolyásra tettek szert s informálták a kormányt a klikkek és a kasztok besúgásai és érdekei szerint. Ezek az időkénti személyiségek tulajdonképen Erdély titkos kormányzói voltak, a kiknek működését jobbra nem a közérdek, hanem a pártszenvédély, az osztályok és a klikkek cselszövényei irányították.

Nos, hát ezek a titkos gubernátorok nem hederítették az oláhság érdekeire, hajlamaira, mozgalmaira, óhajtságaira. Ha fennt az illetékes körökben az erdélyi oláhságról volt szó, az „erdélyi ügyekben jártas“ személyiségek szemei előtt az a műveletlen szegény havasi mokány állott, a kinek az állammal szemben tényleg

semmi követelése, semmi óhajtása nincs és nem az a bocskorból keletkező intelligencia, a melynek bár szűk körben, de mégis igényei és követelései vannak, a melyeket a megélhetés szempontjából ki kell elégíteni. És azt hangoztatták: „Eb, az erdélyi oláhság jó; ha meg van a maga máléja (kukoricza kenyere), boldog; csak a máíét, kell számára biztosítani, a mi Erdélyben igen bőven megterem, aztán nincs mit törődni többé vele.“ De mi sóba sem észlelhettük azt a törekvést, hogy román intelligenciánkat, mely már a máíétól elszokott, Budapestre édesgettesék, mint a hogy a németek csináltak Bécsből a magyarokkal; ezen titkos kormányzók törekvéseiben soha sem láttuk az igyekezetei, hogy a román alkalmas intelligens elemek előtérbe tolassanak, hogy őszintén foglalkozzanak érdekeivel; hogy lássa a nép egyes férfiainak befolyását az állami kormányzatban elégségesnek tartották, ha sokszor minden érdem nélkül, tisztán jó svádájuk következtében, maguk emelkednek magasra, ha saját tekintélyükkel imponálnak nekünk, bizton hívén, hogy az engedelmességhez hozzászokott oláhság meghunyászkodik és boldog lesz, ha sarujok porát letörölheti. Összes Erdélyt érdeklő törvényeink, rendeleteink és azon intézkedések, a melyek ezen országészre nézve megtétettek, az „erdélyi ügyekben jártas“ egyéniségek tanácsa mellett keletkeztek, s arra voltak irányozva, hogy Erdély külön speciális érdekei továbbra is ápoltságosnak, hogy ez által továbbra is fennmaradjon a szükség igénybe venni az „erdélyi ügyekben jártas“ személyiségek tanácsát és befolyását.

Mi nagyon csalódtunk az unióval. Mi sokan a románok közül úgy gondolkodtunk, hogy az unió nem csak a földrajzi határokat fogja eltávolítani, hanem azokat a nagy válaszfalakat is megsemmisíti, a melyek a román és a magyar között, legnagyobb szerencsétlenségére hazánknak, tényleg fennállanak. Inkább az érzelmek, az érdekek uniálására fektettünk volna súlyt, mint a földrajzi határok eltávolítására. E helyett azonban láttunk egy egészen elhibázott rendszert életre kelni, — nem bajlódni a hangulattal, az érzelmek nivellírozásával, a nép közgazdasági érdekeivel, az erdélyi érdekeket hajhászók nem az általános egyforma emel-

kedést tüzték ki czélul, hanem az abszolút kormány politikájának hódolva: megerősíteni egyes pontokat a kormányzat érdekeinek, a többi részeket pedig égé szén fedetlen hagyni. A németek megerősítették Nagy Szebent és Brassóija magyarok Kolozsvárt. Összezsúfolták a hivatalokat ebben a városban: e hivatalnokok, mint a heringek összepréselve; még kellő levegővel sem rendelkezünk. Saját agyunkat emészsük fel, mint az eczet. A míg minden képzelhető hivatalokkal túltöltték a várost, addig fedetlenül hagyták a román központokat, hol a kolozsvári szellemmel épen ellenkező szellem fejlődött ki. És úgy tapasztaljuk, hogy az a szellem hatalmasabb, mondhatjuk életrevalóbb, sőt merészebb is. Kolozsvárnak nincs hatása Nagy-Szebenre, Balászfalvára, Naszódra, Brassóra, Abrudbányára vagy Topánfalvára, de ezeknek Kolozsvárott van. Kolozsvárnak sok századtól fogva nem volt hatása a tőszomszédos Monostorra, Szamosfalvára és Felekre, de ezeknek Kolozsvárra volt. E községek századok óta Kolozsvárról élnek, lakói közül a város egyet sem magyarosított meg, de ők az oda költözködő magyarokat megromanosították. A román központok szelleme nyíltan fellép Kolozsvárt, de a kolozsvári szellem azokban nem. A magyarság a helyett, hogy elfoglalta volna Erdélyt, feladta azt; megelégedett saját városainak a megerősítésével és fedetlen hagyta a többi részeket; és a helyett, hogy ildommal, modorral, szeretettel beférkőzött volna szíveinkbe, megnyerte volna hajlamainkat, a sok specziális magyar érdekekkel, mely gyakran magán kapzsiságon alapult, minket magától egészen eltaszított.

Hogy ez a politika hová vezetett, hogy ennek a kizárólagosságnak mi lett az eredménye? tudjuk, — az eredmény tényleg az, hogy az erdélyi románság ezen „nagy tekintélyű“ urak befolyásától mentesen, külön alapokon szervezkedett; hogy élet-halál harcz fejlődött, a melynek kimenetelét azok az erdélyi ügyekben jártas személyek meg nem állapíthatják.

Erdélynek ezen különállását lényegesen elősegítette az a körülmény, hogy az anyaország nem teljesítette kötelességét velünk szemben azon mértékben, a mint azt

az állapotok és a körülmények megkövetelték. Az unió után az anyaország a helyett, hogy tisztultabb társadalmi fogalmaival és éppen ezért nagyobb forrasztó erejével Erdélyre vetette volna magát, hogy annak fejéből azt a sok tücsköt, bogarat, előítéletet és fonákságot kiverje, engedte, hogy azok a bogarak tovább szaporodjanak, nem csekély kárára a nemzetállami érdekeknek. Erdélynek magyar társadalma beteg, forrasztó ereje nincs; ezt a betegséget meg kell gyógyítani, hogy forrasztó erőre tegyen szert. Erdélyben egyetlen elem sem bir forrasztó erővel, csak a román. Minden kezeügyében levő, vagy jelentkező elemet átalakít.

A román nyelv köznyelv Erdélyben. A besztercei szász oláhul beszél a szebeni szászszal, mert saját nyelvének jargonjait nem ismeri. Magyar és szász együtt románul értekezik. A szász nem beszél magyarul, a magyar pedig szászul, mind a kettő azonban beszéli a románt. A szász apad, de nem magyarosodik. A magyar elem erősödik, de nem szaporodik, mert társadalmában nagy a baj. A sovinsta dicsénetet fog zengeni az erdélyi magyar társadalom életképességéről, én nem. Ha 1867 óta a román elem dolgoznék a magyar helyett Erdélyben, ma Erdély egészen oláh volna.

Nincs a föld egyetlen zugában olyan fészek, mint Erdély, a hol annyi „méltóságos“ és „nagyságos“, annyi társadalmi osztály, vallásfelekezet, annyi nemzetiség és legfőképpen annyi üres gög és árisztokratikus hajlam legyen összezsúfolva, mint itt. Nem szólok a nemzetiségek külön társadalmáról, a melynek a magyar társadalommal semmi érintkezése nincs. A magyar társadalom a saját elemeiből is több osztályt állított fel, a melyek magas válaszfalakat emeltek magyar és magyar között, szigorúan őrködvén saját külön felállított érdekeik felett. A „jó“ és a „rossz“ család definíciójában, a mai tisztult társadalmi felfogások közepeit, nem találunk egy szemernyi logikát sem. Az erdélyi fejedelmektől akár kutyapeczérség, vagy udvari kuktaság révén nyert kutya-bőrök a „jó család“ fogalmát állapítják meg, a melylyel aztán Inában akar versenyre kelni az a másik család, a melynek ilyen múltja nincs. A „jó család“ fogalmát nálunk tehát nem az érdem, a munka, a becsüle-

tes élet adja meg, hanem az a kutyabőr, a melyet a család sokszor teljesen üres ládájának fenekén féltékenyen őriz az utódok számára.

Minden osztálynak külön meg van a maga csodabogara, szokása, erkölcse. Ezek a bogarak kiállhatatlannak a többi osztályokra nézve, azért nincs vegyülés; az érintkezésben pedig nincs meg az a benső melegség, a mely feltétlenül megkívántatik mindenkire nézve, hogy magát jól találhassa a körben, a melybe jutott. Minden osztálynak külön íze, külön sava van, a mely nem tűri meg a vegyülést. Az idegent minden o s z t á l y kilöki magából. Az idegen, mint az olaj csepp a pohár víz felületén, sok évtizedekig ott él a maga valóságában a magyar társadalmi osztályok között, a melyek nélkülözik a szódát, a melylyel azt az olajcseppet feldolgozhatnak. Az örmények ma is külön csoportokban élnek, pedig tényleg egészen megmagyarosodtak. Nem is a magyar társadalom érdeme az örmények megmagyarosodása, hanem az a körülmény, hogy semmiféle más támponttal nem rendelkeztek, érdekük a beolvadást megkövetelte. Az erdélyi zsidók is különböznek a magyar alföldi zsidóktól, kiket ott a magyarságtól alig lehet megkülönböztetni. Nálunk a zsidókat, ezeknek önfeláldozó magatartása daczára, a magyar társadalom nem tudta teljesen átídomítani, most is külön csoportokban élnek. A magyar társadalmi osztályok nem tudják elfelejteni az idegen származást s a beolvadni akarónak hetedízíglen felhánytorgatják az ő idegenségét. Az erdélyi magyar társadalom nem vonz, hanem eltaszít. Elkerteli magát magával a magyar elemekkel szemben is a szerint, a mint a „jó család“ fogalmi és a kutyabőrök finomsága megparancsolják.

A magyar társadalomnak nincsenek is beolvasztási szándékai. E magatartásában pedig nagy szerepet játszik az önzés és az üres gőg.

A valódi árisztokrácia és az úgynevezett gentry előtt az oláh egyenlő a nullával. Nem csak feleslegesnek, de lealacsonyítónak tartaná mindkettő a forrasztási munkát. Társadalma e két osztálynak zárt, a románra különösen semmi hatása sincs. A románnak azonban van.

Egy az árisztokrácia, mint a gentry — román községekben — megtanulja a román nyelvet.

A magyar köznépnek sincs a románra hatása; a magyar paraszt igen jó. A magyar községekben tízhusz román család századokon át fenn tudja magát tartani; sőt szaporodik, sőt mi több, ennek a néhány családnak a nyelvét az egész magyar falu megtanulja és beszéli. A magyar paraszt megragad minden újat, a román ember nem. A magyar parasztság között bármely támadó új szekta híveket fog kapni; a románok között soha. Különös jelenség, a magyar paraszt az idegennek könnyen hisz, tanácsára könnyen hajlik, övéinek tanácsára nem; míg a román övéinek mindent elhisz, az idegen iránt pedig még akkor is bizalmatlan, a mikor az kenyérral kínálja meg.

A magyar köznép éppen ezen tulajdonságainál fogva a román emberrel békében él; vallásából, hitéből átvesz egyes szakaszokat, tételeket és azokat pontosan megtartja: megtanulja nyelvét szívesen és beszéli. Vegyes községekben a föld porában játszó gyermekek románul beszélnek. Elütő természet, azért nincs találkozás. — De e kérdésben a románt nem tartja magára nézve idegennek, azért könnyen feladja hitét, nemzetiségét; a román azonban a magyart magára nézve idegennek tartja, a kivel vegyülni bűn.

Egyetlen magyar társadalmi osztály gyakorol a románra hatást és ez az i p a r o s. A magyar iparos osztály demokratikus és munkás; szelleme hazafias, vérkeringése egészséges, a szervezetébe jutó idegen anyagokat könnyen feldolgozza. A derék iparos osztály dolgozta fel Erdély városainak idegen ajkú kézműveseit s ő teremtetten meg a magyar iparos társadalmat. A szabad ipar, a czéhrendszer eltörlése ugyan meggyengítette forrasztó erejét, de azért az egyedüli magyar társadalmi osztály, a mely hatással van a nemzetiségekre.

A hivatalnoki osztály elemeiben szétfolyó. Egy kellemetlen összetétel, összetartási ösztön és akarat nélkül. Egyes csoportok alakulnak hivatalok, érdekek, sokszor felekezet és nemzetiség szerint. Ez az osztály melegágy, a melynek talajából minden plánta és minden osztály felszívja a magának megfelelő tápanya-

got. Forrasztó ereje semmi; szegény lévén, folyton panaszol, elégtelen, s azért akarat-erejével, önállósága; val nem imponál. Legnagyobb részét elkieseríti a protekció. A román tisztviselő nem tolakodó, protekciója nincs; beéri a kevéssel. S mert ilyen, előhaladása is lassú; a román tisztviselők külön kasztot képeznek; nem vegyülnek; — a sok mellőztetés és protekció láttára gyűlölködők s a magyar állameszmének titkos ellenségei.

Ez a magyar társadalom Erdélyben. Növeli a sok bajt a felekezetek nagy száma és az azok szerinti csoportosulás: továbbá a különféle érdek klikkek, a melyek kínai fallal veszik magukat körül és távol tartanak maguktól minden életrevaló, független külső elemet, nehogy tekintélyükben, vagy befolyásukban csorbát szenvedjenek. A mióta eszmélek, a magyar kultúra és áspirációk szolgálatában állok a nélkül, hogy megtagadtam volna a fajt és a vallást, a melyben születtem. Egy eszmét képviselek; a magyar-román barátságot prédikálom huszonhat esztendő óta. Nem dicsekszem sikerrel, de a végén mégis van egy ember, aki ilyent is prédikál s van egy kis csapat, a mely idővel megnőhet. És a magyar társadalom sokszor nekem sem tudta megbocsátani, hogy oláhnak születtem. Így van ez mindenütt és ez mindenütt betegek, ziláltakká teszi az állapotokat, növeli az elégtelenséget, a bizalmatlanságot, a nemzetiségek tevékenységét pedig idegen irányba tereli.

Az oláh Erdélyben szegény; összeköttetések nélkül, a saját emberségéből él; demokratikus és munkás. Intelligenciája a bocskorból vergődik fel, a román köznép összes tulajdonaival. A magyar társadalmi osztályok közül melyikkel tudna ő rokonszenvezni? Talán a születésére büszke gentryvel? A mágnások kiesnek a számításból. Talán a hivatalnoki osztálylyal? Annak melyik részletével? Ipari pályára kevés román ifjú lép. E derék osztály demokratikus elveinél fogva a román iparost teljesen egyenrangúvá teszi; a munka és a közös ipari czélok egybeforrasztják az elemeket. Az intelligens román elemnek azonban ezen osztálylyal érintkezése nincs. A magyar társadalom tehát hatástalan reánk. A férfi világ még hagyján, e között még van

némi érintkezés; a nyilvános élet még összehozza a férfiakat, de a román nőt nem hozza össze semmiféle körülmény a magyar társadalommal. A román nő kultúrája, hangulata, lélektana elüt a magyar nő kultúrájától, hangulatától és lélektanától, más a vér és a hajlam, azért köztük nincs is találkozás. A magyar ifjú nem vesz el román nőt feleségül, mert ennek műveltsége más alapokon nyugszik s mert oláh. Pedig a román nő valódi hatalom, ez tartja fenn Erdélyben a románizmust. Ez a mozgató és a fenntartó erő. Ezt az erőt kellene a magyarnak megszelidíteni: házasságok útján ezt az elemet kellene bevonni a magyar érdekközösségbe, csak hogy a magyar társadalom a román nővel szemben fennálló hajlamainál, előítéleteinél fogva erre képtelen. A román nő, a hová lábát beteszi, romániznál. Erdélynek magyarságát a román „katrincza“ apasztotta meg és daczára minden gondoskodásnak, apasztja ma is és apasztani fogja a jövőben.

Erdélyben sem a román nőnek, sem a román férfiúnak nincs meleg helye a magyar társadalomban. A magyar társadalom annyira türelmetlen és bántó, hogy a beolvadás után száz esztendő múlva is felhányja az oláh származást. Ez csak a magyarra nézve baj, a románra nézve előny. A magyarnak ezen természete félrevonulásra kényszeríti az oláht, a mit azután vádként hoznak fel ellene. Magyar felfogás szerint a magyarnak ezen természete daczára mi kötelesek volnánk felkeresni a magyar társadalmi rétegeket, azokhoz alkalmazkodni, simulni. Csak hogy a tolakodás nem természetünk, olyanok vagyunk, mint a mimmosa. A román paraszt, mint vendég, csak akkor ül le, ha erővel leültetik s csak akkor eszik, ha tízszer megkínálják; e tekintetben házigazda és vendég között egész dulakodás fejlődik ki. E vonásból a román intelligencia sokat bír. Nem megy oda, a hová nem hívják és kerüli a helyet, a hol rá nézve valami idegen létezik, csak az ő fészkeben és melegében érzi jól magát. A magyarnak volna kötelessége lerombolni a társadalmi válaszfalakat, saját társadalmát valódi demokratikus alapokra fektetni; kinyitni a család ajtait s mosolygó arczal fogadni be a jelentkező vendégeket. Intelligenciánk igaz, nem any-

nyira csiszolt: elzárkózottságánál fogva érintkezéseiben szegletesebb, ám de mi hamar csiszolódnánk, s hamar be tudnánk illeszkedni egy magyar demokratikus társadalom keretében. Mit keresnénk mi, dicső ős-nélküliek és rangtalanok az oly társadalomban, a melyben a kurta nemesnél, meg a biztosító hivatalnokocskánál kezdődik a „nagyságos“ czim; a melyben sérelmet képez, hogy Isten és király a „felséges“ czímet maguknak lefoglalták? „Tekintetes“ senki. A román társadalomban nincs semmi czím; mindenki egyforma, mindenki „te“, szabad a mozgás, mindenki oda ül, a hová neki tetszik; akkorát lélekzelhet, a mekkorát akar, ha feszeng kikaczagják, eleibe tartják a bocskort. Érzése egy, gondolata egy.

A magyar társadalom Erdélyben beteg, korhadt; a régi földesúri pöffeszkedés hagyományain alakult: mi románok ebbe a keretbe bele nem illünk, abba beleilleszkedni, a mi hagyományainknál fogva, nem fogunk soha.

Nem baja, de valóságos veszedelme Erdélynek, hogy közigazgatása szintén arisztokratikus. Ez a közigazgatás határozottan rossz. Béke időben kormányozni vele napról-napra lehet, de állami czélokot elérni, vele állami feladatokat teljesíteni, nem! Kritikus időben, mert nem nyugszik a nép szeretetén és becsülésén, el fogja fújni a legelső szellő, mint azt a pelyhet, a melynek semmi súlya nincs. Nincs gyökere a nép-retegben; a felszínen úszik, mint a légkörből lehulló por a víz felületén, melyet egy fúvással lehívunk. A törvény iránti tiszteletet, mert a törvényt úri tempóinál és szeszélyeinél fogva gyakran lábbal taposta, nem növelte; a magyar államhatalom tekintélyét aláasta. Az arisztokrácia előtt, hagyományainál fogva, a nép egy mozgó semmi, a melyet, ha hangosan beszél, le kell fülelni. Szeretetről, valódi együttérzésről, szánalomról szó sincs. Bölcs tapintatról, kitűzött nemzeti célokról, következetes munkáról az állami konszolidáció felé, megnyerő nemzeti kultúrmisszióról, lebilincselő nemzetiségi politikáról szó sincs.

Azért Erdélyben a magyar hatás a nemzetiségekre semmi. Azzal vigasztalódnak, hogy a nemzetiségek a kiállhatatlanok, a kikkel semmire sem lehet menni, de

talán más hiba is lehet. A hivatalnokok nem fogják fel missziójukat; nincsenek tisztában a magyar nemzeti célokkal, feladatokkal, érdekekkel; úgy gondolkodnak, hogy a két és fél milliónyi nép értük van és nem ők a két és fél milliónyi népért. A közigazgatásnak mai szelleme a régi földesúri hagyományokból táplálkozik, mikor még mogyoró-pálczával, deressel és kalodával csinálták nálunk a rendet. Azok, a kik 1867-től közigazgatták Erdélyt, jobbára ezen emlékün táplálkoztak. A szegény oláh, mint régen, levett kalappal, félénken jár ajtóról-ajtóra. Durván utasítják el, ha rossz helyre kopogtak és senki sem érdeklődik őszintén, atyaiilag iránta. Nem mint független magyar állampolgár, hanem mint alázatos jobbágy lép fel, mintha az „ura k“től nem kötelesség, hanem áldozat volna, hogy ügyét felveszik. A megyeházák és szolgabírák hivatalait napszámra kerüli az oláh; egy ügyért, a mit az „urak“ öt percz alatt elintézhettek volna, elpredál az oláh napokat. Ha pedig az „úrnak“ van valami teendője a hivatalnál, változik a helyzet: a tisztviselő jár levett kalappal és óhajt annak szolgálatára lenni. Ez a mérték nem költi fel a bizalmat a „felséges népben“. Nem a nép által fizetett hivatalnok és az adófizető polgár; nem az állami célok tudatában levő állami funkezió-nárius és az állami céloknak hódoló öntudatos állampolgár, állanak közigazgatási téren Erdélyben szemben egymással, hanem a jobbágy és a „jó“ családbeli úr, a kinek pedig sohasem kellene elfeledni, hogy az ország talpfája a nép, a mely az államtól annyit megkövetelhet, hogy közigazgatását oly férfiakból állítsa össze, a kik ha odáig ereszkednek le, hogy a nép filléreire s az állam pénzbeli fizetésére reflektálnak, tanulják megbecsülni a népet és jöjjenek tisztába valódi kötelezettségeikkel, hivatásukkal. Az erdélyi közigazgatás nem nevel öntudatos állampolgárokat, hanem alázatos jobbágyokat; a nép bizalmát maga iránt nem igyekszik megerősíteni; tudatával sem bir kötelességének: a magyar kormányzatnak Erdélyben tiszteletet, becslést és népszerűséget szerezni.

A magyar alkotmány 1867-ben lett helyreállítva. Azóta elmúlt huszonhét esztendő, ez alatt a huszonhét

esztendő alatt jobbára az arisztokrácia adta a főispánokat. Nem szólok én a mostani főispánokról, a kik egy rossz és terhes hagyatékot vettek át. Eszem ágában sincs a rossz főispánokért az arisztokráciát tenni felelőssé, vagy meg is gondolni, hogy az arisztokrácia a közszolgálatból kirekesztessék, mert a haza közös s joga van részt követelni a közszolgálatból minden erőnek, elemnek, hogy a haza annál boldogabb legyen. De ha valaki a közpályára szánja rá magát, ne követeljen magának nagyobb részt és nagyobb javadalmat azon a címen, mert selyem bölcsőben született, hanem álljon be a sorba; öt, hét, vagy kilenczágú koronáját ne tolja előtérbe, (ezekre a heráldikai alakokra a hazának úgy sincs szüksége), hanem mutassa be azon okmányokat, modern kutyabőröket, a melyekhez a mai kor embere nem véletlen születés, hanem kitartó nagy munkával és fáradsággal jut s melyek a képesség és ismeret tekintetében mégis csak felvilágosítást nyújtanak. Ha az arisztokratikus gondolkozása osztályok ifjai Erdélyben tudják, hogy rájuk a közszolgálat terén nagyfontosságú teendők várnak, akkor annak az ifjúságnak szigorú kötelessége volna tanulni, jobban mint a többi osztályok ifjainak, a kik születési előjogok alapján ily nagyfontosságú hivatalokra legalább eddig nem számíthattak. Az igazat megvallva, én inkább szeretném, a címeres fők, miután Erdély legvagyonosabb elemét képezik, s miután a proletároknak gúnyolt közhivatalnokok közé úgy sem tudnak beilleszkedni, ha a közigazgatás állomásait átengednék a porból kiemelkedő elemeknek, ők pedig szigorúan ellenőriznék azoknak ténykedését, ne zárnák el ezeknek az útját ők, a kiket aztán befolyásuknál, tekintélyüknél fogva kellőképen úgy sem ellenőrizhet senki. Ha azonban a proletároknak gúnyolt hivatalnokok közé elegyednek, legyen erejük czimerüket otthon hagyni; legyen önérzetük: ne a czimernek, hanem a több tudás előjogán követelni előnyöket, hogy a magyar államkormányzat nevetségessé és gyülöltté ne válják.

Szó sincs róla, Erdélyben szerettük is, szeretjük is az arisztokráciát. A maga fészkeben látva őt gyönyörködünk benne. Panaszunk sem lehet ellene, kritikus időkben hivatása magaslatán állott; magán érintkezéseiben

finom. De a közpályán a mágnástól is megkérdezzük, mi-félejogoknál fogva akar ő ami élünkön állani? Mert hiszen bár a jobbágyokat nevelő erdélyi rendszerben élünk, mégis gondolkozunk és mégis csak van egy kis öntudatunk és sért és megaláz, ha látjuk, hogy az arisztokrátikus hajlamú ifjú, a ki az iskola padjain mellettünk ült és nem tanult, künn az életben élőkbe vág és élükre áll azoknak, a kik tanultunk, azon a czímen, mert ő nem tanult, születvén urnák. És úgy gondolkodunk, hogy a közpálya közös, de a közpályán mindenki csak annyit ér, a mennyit tud s a mennyi szolgálatot képes munkájával és tudásával tenni. Mi szeretjük az arisztokráciát, ha munkás és tudása van; de üres fővel a mi élünkön ha van, elszomorodunk, mert az állami szuverenitást, az államkormányzatot látjuk kigúnyolva s a közigazgatást a maga erkölcsi alapjaiban megtámadva.

A törvény rendkívüli hatalmat tesz le a főispáni kézbe. A megye adminisztrációjának összes szálai az ő kezébe összpontosulnak. Az állam érdekeinek legfőbb őre, a megye összes tevékenységének irányadója. Hivatva van a közigazgatás összes szakférfiainak munkája felett ítélkezni; vizsgálni, ellenőrizni, a kormánynak igaz tanácsosává lenni. Úgy fogom fel a dolgot, hogy a főispáni állás, ma már hivatal és nem dignitás, azért a nagy fizetés és rendkívül előny a nyugdíjaztatásnál; ha dignitás volna, nem illelné fizetés és nyugdíj oly méltóságért, a mire nem a komoly munka, a készség, a szakképzettség, hanem a rang és a születés képesít. Így tehát kötelességének pontos teljesítése, állásának sikeres betöltése megkövetelné a főispántól, hogy ismeret, tapintat, szakképzettség, a törvény iránti tisztelet, az állami czélok tudata és az állami tekintély megóvása tekintetében, első helyen álljon, hogy a közigazgatás szakférfiait ne csak ellenőrizhesse, hanem azoknak irányt is adjon; hogy a főispán önálló gondolkozású, európai látkörű férfiú legyen, a kit sem félrevezetni, sem befolyásolni nem lehet; a ki ismeri a népet, a melyet kormányoz; annak bajai, szükségletei iránt nemcsak érdeklődik, de szíve is van, érzéke és akarata is hozzá, hogy azokat megorvosolja.

Hanem hát nálunk Erdélyben a főispánokról az ál-

lami kormánynak egészen más fogalmai voltak. A főispánok nálunk nem készültek a megyei közigazgatás műhelyeiben, hanem a kaszinók kártya-asztalainál, vadászatokon és a löversenyeken. A főispánokat nálunk nem a legtöbb ismeret, a legtöbb közigazgatási tehetség, akár a tapintat, vagy a nemzeti czélok tudata, az azok iránti lelkesedés, hívták a megye élére, hanem a családi befolyás, a klikk-érdekek. Fent meg voltak győződve, hogy az arisztokrátikus Erdélyben az ismeretet tökéletesen pótolja és kigyenlíti a rang és a születés.

Hát hiszen helyesen is gondolkodtak így. Mi hozzá voltunk szokva ahhoz, hogy élünkön rangosabb férfiak álljanak, bízván a közmondás igazságában, hogy a ki nek isten hivatalt adott, majd eszet is ad hozzá; csakhogy aztán a törvényhozás visszaélt az ő tudatával és a közmondásra nagyobb súlyt fektetett, mint a mennyit kellett volna. A törvényhozás a főispáni befolyást, ténykedést mind szélesebb és szélesebb alapokra fektette, a főispáni intézményre mind több és több tudnivalót helyezett a nélkül, hogy a főispánoktól ugyanannyi tudást és szakképzettséget is követelt volna, nem vetvén számot egyúttal a rangosabb osztály azon tulajdonságával, hogy kényelmesebb helyzeténél és a kínálkozó élvezeteknél fogva tanulni jobbra nem szeret. Terheket raktak a főispán vállaira, de arra nem voltak figyelemmel, birja-e az az ember azt a terhet? Áll-e a közigazgatás szekere, vagy pedig halad? Senki sem tartotta érdemesnek a dolog ezen ágával foglalkozni is. Így romlott meg Erdélyben a közigazgatás, így kerültek a főispánok egyes klikkek befolyása alá, a melyek velük tetszésük szerint bántak el. A helyett, hogy a főispán valódi tekintélylyé nőtte volna ki magát, lett egyszerű báb, a ki a klikkek egyoldalú információi, gyakori kicsinyes beavatkozásai következtében bénítólag hatott a közigazgatás menetére.

Tisztelet a kivételeknek. Voltak nekünk jó főispánjaink is, s ott meglátszott nyomban az eredmény is. Nyomukban volt a szeretet, a tisztelet, a ragaszkodás. De a főispánok nagy részének tájékozatlansága a megyei viszonyokról, törvénybeli tudatlansága, közigazgatási járatlansága Erdélyben közmondásossá vált; működésükben

nem volt egyöntetűség; vezéreszmékkal nem rendelkeztek; nem kormányoztak, hanem kormányoztattak; nem adtak irányt, hanem kaptak irányt; a magyar államhatalomnak tekintélyét nem emelték, hanem leszállították. A hozott törvényeket és rendeleteket néhol meg sem értették; a törvényeket sok helyt hiányosan hajtották végre, részben végre sem hajtották, mert a törvény kötelező ereje iránt érzékkel sokan nem bírtak. Közegészségügyi, tanügyi s más közigazgatási törvényeink számos pontjaikban végrehajtva máig sincsenek. Erdélynek közigazgatása nem állami célokkal bíró nemzeti ügygé nőtte ki magát, hanem család-hatalmi kérdés lett, a melyben a jó közigazgatás feltételei, a gyors, a pontos szolgálat, a törvénytisztelet szerepet alig játszottak.

Erdélyben a román ügyért első sorban a főispánokat teszem felelőssé, a kik természetesnek találták az oláhság külön szervezkedését, külön utakon való járását. Ha a képviselő választásnál a románságot leszavaztathatták, — vége volt a vele minden további érintkezésnek. Ezzel az elemmel más modorral, tapintattal, más gondoskodással, sokra lehetett volna menni.

A megyei közigazgatás valamirevaló állásait a gentryk foglalták el. Ha nem volt gentry, kaphatott hivatalt más is, de a míg valamire való gentry létezett, minden más halandó félre állott. A földbirtokos elhagyta a gazdaságát, jószágát, hogy elfoglalhasson egy néhány száz forintos hivatalt. Jószága idegen kezekre jutott és a helyett, hogy kitartó munkával jószágát, földét megkészserezte volna, lett primaleső beamter, jószága földje pedig elúszott.

A fontosabb állások betöltésénél családi harczok fejlődtek ki, a melyekben a jó közigazgatás érdekei csak harmadrendű szerepet játszottak. A gentry, mint hivatalnok nem a magyar állam funkcionáriusaként, hanem, mint annak a „jó“ családnak a tagja, szerepel, a melynek érdekei hivatalához juttatták. Igen sok nem bír tudatával annak, hogy a magyar kormányzat népszerűvé tétele kiváló pontosság, törvénytisztelet és tapintat által az ő egyik legfőbb kötelessége, megelégszik azzal, hogy minél több gőgöt fejtsen ki és minél na-

gyobb úri tempóval rémítse el magától a szegény bocsorost, a ki a maga bajában kénytelen volt hozzá folyamodni.

Ilyen irányzat, rendszer és felfogások mellett a román intelligens elemek érvényesülni nem tudtak. A nagyobb vagyon és tekintély, az ezzel járó befolyás, sokszor a kapzsiság leszorították a román elemet a köztérről; a román tisztviselők száma elenyésző csekélyre apasztatott le. A román intelligens elemeket a megyei bizottságokban nem szívesen látták; azokat senki sem igyekezett megnyerni a magyar állami céloknak, érdekeknek. Sőt tervszerűen és következetesen háttérbe szorították. Így indult meg a magyar közigazgatás új korszaka Erdélyben; így fejlődött az ma már odáig, hogy a románok részéről senki sem lép a közigazgatási pályára. Újabb román nemzedék e téren nincs, a román ifjúság egészen más irányra hajlott. Igen, mert mindezekhez hozzájárult még az is, hogy a működő román ajkú tisztviselőben az erdélyi magyar soha sem látta az állam funkcináriusát, a magyar törvények végrehajtóját, hanem mindig az idegen hajlamú oláht. Az erdélyi magyar földesúr a románajkú tisztviselő törvényes rendelkezéseire mindig visszavágott: „Eh, ne parancsoljon nekem az oláh!” mintha azokat a törvényeket, a melyek az intézkedések alapját képezték, nem a magyar törvényhozás, hanem az az oláh ajkú tisztviselő teremtette volna meg a magyar földesúr bosszantására.

Így lett tudattá, hogy Erdély az oláh nép befolyása és nyelve nélkül kormányozható. És ezzel a tudattal és ennek a tudatnak megfelelő eljárással, hogy sem a főispán, sem a hivatalnokok nem értették a közigazgatott nép nyelvét, annak céljait és áspirációit, hogy a román nyelv törvénybeli jogait a hivatalos eljárásban egyszerűen elkótyavetyélték, a magyar közigazgatást a románság előtt idegenné tették, az intelligenciát pedig oda hajtották a nép élére, hogy az egész rendszer ellen, a mely ezt a közigazgatást fenntartja és ápolja, a mely nem a nép valódi érdekein, szeretetén, közbecsülésén épült fel, a melynek tényezői nem az érdem és szakképzettség, hanem a születés, a családi befolyások, a párt és a klikk taktika következtében kerekedtek felül, irtó

háborút viseljen és igyekezzék az egész korhadt arisztokrátikus intézményt rombadönteni.

És meg vagyok győződve, hogy Erdélyben a kaszt és klikk rendszert, a rangkórságot, az arisztokrátikus gőgöt, mely a magyarra nézve is túrhetetlen már s mely alapján meggátol minden egészséges fejlődést, a demokratikus oláhság fogja előbb-utóbb megtörni, az osztályokat nivellírozni.

Hátba azt hitték, hogy törvény és egyenlő igazságos mérték helyett minket lehet arisztokrátikus gőggel és fogásokkal kormányozni, hogy nekünk a törvéynél és a tudásnál inkább imponál az arisztokrátikus gög; ha azt hitték, hogy velünk szemben szabad a törvényeket és rendeleteket nyíltan megcsorbítani, s hogy a mi érzésünk, gondolkodásunk és véleményünk a hazai állapotokról, semmi s hogy ezek daczára az ily alapokon nyugvó közigazgatás jó, — akkor mutassák meg annak a huszonzét esztendő óta fennálló jó közigazgatásnak, örvendetes eredményeit? Megnyertek-e egyetlen románt a magyar állameszmének? Népszerűvé tették-e a magyar kormányzatot Erdélyben? Teremtettek-e hűséges, önfeláldozó, hazafiságot hirdető állampolgárokat közülünk? A fajok közötti szeretet és türelem emelkedett-e? Hát, ha a főispáni szék és más nagyobb hivatalok betöltésénél elég volt a születésre és a családi befolyásra nézni és a főispántól különösen, sem ismeret, sem tapintat, sem a nyelv tudása, sem a nép baja iránti érdeklődés, nem kívántatott meg, ám álljanak elő a megyei főispánok és egyenként, huszonzét esztendő után, mutassanak fel csak bár e g y - e g y független megnyert oláhot, a ki kész legyen nyíltan kardot rántani az erdélyi magyar kormányzatért; vagy a ki nyíltan fellépjen azok ellen, a kik a magyar állameszme ellen nyíltan fellázadtak? És ha nem fognak felmutatni egyet sem, akkor ez a közigazgatás nagy kudarczot vallott: akkor ez a közigazgatás határozottan rossz; akkor a hivatalnokok vagy nem voltak tisztában a vállaikra nehezedett köteleességekkel, vagy ha tisztában voltak, nem teljesítették köteleességeiket híven és öntudatosan, s így a haza ellen felkövették a legnagyobb bűnt, mert másfél millió békés polgárból csináltak másfél millió ellenséget, a kikkel az

egész államnak előbb-utóbb számolnia kell. Az édesgetés politikája helyett az elszigetelés, eltaszítás politikájának voltak a hívei; vízben a halat, a farkasnak erdőt! És a helyett, hogy a magyar kormányzat érdekében annyi nemzetiség között teremtettek volna egy jó közigazgatást, teremtettek egy senki által nem ellenőrizett rosszat.

Ha a törvényhozás és kormány békét akar az erdélyi részekben, túl kell tennie magát sok személyi és családi érzékenykedésen; a közigazgatást demokratikus alapokra kell fektetni; teremtenie kell új alapokat, nyitnia kell utat a rendet, pontosságot és fegyelmet ismerő elemeknek, a melyek a bocskorból kikelve, tisztán azért tanulnak, hogy az államnak tudásukkal hasznokat tegyenek, maguknak pedig ez által kenyeret szerezhessenek. A fegyelmi törvényt ne tartsák komédiának, hanem törvénynek, hogy általa a nép bizalma a megtorlások látására a közigazgatás iránt újra feléledhessen.

A főispáni korlátlanyságot meg kell semmisíteni, a főispáni felelősséget, annak fegyelmi hatóságát meg kell állapítani, hogy az állampolgárok, hatóságok, a főispáni önkény ellen sikerrel védekezhessenek, s a nyílt törvényt, a sic volo, sic jubeo-féle elv szerinti ténykedést a főispánban is meg lehessen torolni, általa a megsértett jogrendet, a törvény tiszteletet, a megingott bizalmat helyreállítani. Addig, a míg a főispán kellő szakismeret és felelősség nélkül oligárka módon avatkozhatik minden dologba, a besúgások, félrevezetések, önkény, egyesek és a nemzetiségek kárára, a protekciós áramlatok a közigazgatást abban az állapotban fogják tartani, a melyről nem is oly régen Sennyey báró azt mondta, hogy ázsiai. Igaz, hogy az építkezés a fundamentum lerakásával, de a bontás a tető leszedésével kezdődik. A mi közigazgatásunk egy korhadtt épület, mindenek előtt a tetőt kell leszednünk, melynek avult zsindelezete között az eső behat és megnedvesíti az egész épületet.

Ilyen volt Erdélyben az igazságügy is. A szervezés alkalmával (1872-ben) még abban a nézetben voltak az irányadó körök, hogy az arisztokrátikus Erdélyben a törvénykezés élén csak arisztokrata foglalhat helyet. Az új csecsemő rá volt bízva egy oligárka említkön fölnevekedett férfiúra, a kinek szelleme és iránya

sokáig lidércznyomást gyakorolt az egész judikátorára, és azt fejlődésében, új röptében megbénította. A tagosítási, legelőelkülönítési, az osztály- s egyáltalában a birtokperek, a románságnak abban az időben sok keserűséget okoztak. A korszak legsötétebb árnya a tófalvi ügy, mikor egy egész román falu lakossága környörtelelenül kitelepített és átadatott a köznyomornak. Ennek a szomorú ügynek meg volt a maga fény oldala is, a mi valóságos enyhítő balzsamként hatott akkor a feljajduló románság égő sebeire. A magyar társadalom szívének egész melegével karolta fel az otthonából kidobott román lakosság ügyét; a könyveket letörölte s a köznyomort enyhítette meleg részvételével és adományaival. Hát hiszen Erdélyben románoknak, magyarnak így kellene élni, így kellene együttérezni. Akkor a kolozsvári sajtó egyik lelkiismeretes képviselője fel tudta zudítani az erdélyi magyar társadalmat a környörtelen magyar főúr ellen, a ki a magyar judikatura szerencsétlenségére, annak élén állott. A sötét pontok legyenek a múlté.

Ma már a judikatura demokratikusabb alapokon nyugszik és a román nép nem tudja tőle egészen megvonni a bizalmat, a mely megelőzőleg vele szemben teljesen hiányzott. Csakhogy a román elemet itt sem látjuk kellő mértékben érvényesülni és ennek alapján nem látjuk a közvetlenség előnyeit kidomborodni, mely közvetlenség az elsőfokú bírósági tényezők és a felek között feltétlenül kívánatos. A bírák nem beszélnek a nép nyelvét; magánperek és bűnügyek tárgyalása alkalmával bíró és fél között hiányzik a közvetlen szóbeli érintkezés; a bíró magának a per tárgyára nézve alapos és kimerítő információt nem szerezhet. A tolmács előadása utáni perdöntés soha sem biztos; a tolmács nem bíró, a bíró pedig, nyelvtudásának hiánya miatt, soha sem tudja ellenőrizni a tolmácsot arra nézve, hogy a féltől mit kérdez s a félnek feleletét mily alakban s lelkiismerettel adja vissza. Járásbíróságaink ítéletei, bűnügyi vizsgálataink s azokra a tolmácsok útján hozott Ítéletek a felsőbb bíróság által nagy arányban oldatnak fel, mert az elsőfokú bírák a per tárgyára nézve a más szemüvegén át nyerik a látkört, ily esetekben valódi bírói meggyőződésre jutni nem tudnak. Mindenesetre nagy sérelem,

mely a judikaturát érzékenyen érinti s mely ezentúl még fokozódni fog, miután a román újabb nemzedék a birói pályára nem lép, a magyarság pedig nem tartja érdekesnek a román nép nyelvét arra, hogy kötelességeinek pontosabb teljesítése céljából, azt meg is tanulja.

Áttérek a tanügyre. A magyar nem térhet ki a felelősség elől. Minket a magyarok neveltek s mi olyanok vagyunk, mint a milyeneknek neveltek. A német pedagógus ki tudta és tényleg ki tudja forgatni saját lényéből a magyart. Az osztrák-magyar katonai intézetek néhány év alatt a magyar ifjúból nem is osztrák-magyart, hanem valóságos osztrákot csinálnak. Annak a pedagógiának, a mely aránylag oly kevés idő alatt ki tudja vetkeztetni a magyar ifjút az ő érzéseiből és hagyományaiból, jónak kell lenni. A magyar pedagógus a román ifjúból irredentistát csinál, magyarfaló ellenséget farag, belőle bosszúálló elemet nevel, a kit a helyett, hogy kivetköztetne magyarelleses érzéseiből, hagyományaiból, felöltözteti a gyűlölködés összes foszlányaival, a kit aztán az életben semmiféle tekintet, vagy emlék nem tartóztat többé vissza attól, hogy fogát ne vicsorgássá arra, a ki őt felnevelte. Kétségtelen, hogy vagy a magyar pedagógus rossz, vagy a rendszer; vagy a magyar pedagogia nem nekünk való, vagy az iskola falai között lévő szellem kártékony, a mi szervezetünkre. A neveléstudomány feltétlen rossz anyagot nem ismer, a melyből valamely tökéletesebb lényt teremteni ne lehetne. Ez a tudomány arra való, hogy minden anyagnak felismerje a maga természetét és vele a szerint bánják el. Miféle pedagogia az, a melynek műhelyéből hazafiak helyett hazaárulók jönnek a világra? Nem a tulajdon a hibás, hanem az ember, a rendszer, a mely i tudomány törvényei, vívmányai értékesítésére képtelen. Kinek nevelte eddig a magyar iskola és társadalom a román nép gyermekeit? A hazának nem, ez az egy bizonyos. Felnevelte őket másnak és belökte őket abba az érdekkörbe, a mely a haza ellen tör.

Mi románok nem irtózunk a magyar iskolától. A román szülő előáll és egészen nyers, egészen romlatlan gyermekét átadva a magyar tanítónak, azt mondja: „Vedd át ezt a porontyot, faragj belőle embert. Tanítsd

természeted és tetszésed szerint, de bánj vele szeretettel. A román ember nem háladatlan, a hát el nem felejtí soha. Törd, faragd, csiszold, nem szólok a kezéd alá. Neveld jó hazafinak és magyarul, mert azért hoztam ide.“ És az apa ott hagyja a romlatlan anyagot a magyar város kellős közepén, támasz és barátok nélkül. Tizenkét, sőt az egyetemmel tizenhat esztendő után a szülő a magyar város kellős közepéből hazaviszi az agitátort. Még a magyar nyelvet sem tanulta meg. Tizenhat esztendő alatt az egész magyar városnak, társadalomnak, iskolának, tanártestületnek és tanuló társaknak nem volt arra a román tanulóra hatása. Hát vajjon akkora erő volna abban a román porontyban és akkora gyengeség a magyar intézményekben, hogy azok összesen sem tudják a román gyermeket a maga meggyőződéséből kiforgatni? Kétségtelen a hiba nem a gyermekben van.

Gyermekeinket tizenhat esztendőn át a magyar pedagógus szeretet nélkül tanítja. A tanárok a román gyermekben nem a romlatlan anyagot nézik, hanem az agitátor sarjadékot, egy leendő agitátor csiráját, a melynek tüzeit nem lohasztják, hanem élesztik. A magyar tanító oktalanságában nem egyszer figyelmezteti a romlatlan gyermeket, hogy ő nem közönséges jelenség, hanem Hóra-maradék és hogy ő sem lesz jobb, ha az életbe kikerült, mint Kloska és társai voltak. A magyar gyermek-sereg az iskolai játéktéren folytonosan a fülébe hangozliatja az „oláhot“; a magyar társadalom pedig nem vesz arról tudomást, hogy keblében még ilyen apró, leendő Hóra-ivadékok is léteznének, a kikkel aztán a a későbbi társadalom egyáltalában nem bír. Bajlódik-e valaki azokkal a román gyermekcsoportokkal ott a külvárosokban? Érdeklődik-e valaki irántuk, akár tanító, hogy hogy élnek, mit csinálnak? Megemlékezik-e valaki a nyomorultabbakról, a kik hónapokig élnek száraz kenyéren és vízen, bár egy kanál meleg levesig? Hiszen tényleg vannak derék magyar családok, a melyek a véletlenül hozzájuk kerülő szegénysorsú román ifjakat megszeretve az igaz szeretet melegével táplálják, de ezen elszórt esetek nincsenek hatással az egészre; ezen esetekben a hála el sem marad annak részéről, a ki a jótéteményben részesült. A magyar városok is-

kóliában összecsoportosuló román tanulóság rendszeren félrevonul, a tapasztalt szeretetlenség következtében összetömörül, külön kis elzárt társadalmat alkot. Kerüli a magyar ifjakat, a kik őt inzultálják s a tanár iránt elveszti a bizalmat, a ki az ő nemzetisége iránt teljes elfogultságban él. Az az oláh gyermek, a ki a maga falujában magyar pajtásaival a legnagyobb egyetértésben élt, a városban az iskola falai között veszi először észre, hogy ő oláh s hogy a magyar itt rá nézve többé nem az a pajtás, a ki a faluban volt, hanem egészen idegen. A magyar ifjú szögletességeit e tekintetben senki sem bárdolja, ő büntetlenül sért s a román ifjú gúnyból oda dobott „oláh“ kifejezésért panaszra sem mehet, mert az okos pedagógus igen gyakran visszavág: „hát te nem volnál oláh!“ A román gyermek már az iskolában alakítja meg külön társadalmát, melyben románt énekel és érez. A harisnyás, czondrás gyermekek nem valók az úri fiúk társaságába, — ezt a román gyermek is érzi. Megteremti tehát külön saját czondrás társadalmát, a melyre többé nincs hatása az egész magyar államhatalomnak. Az eredmény: a román ifjú tizenhat év után sem beszéli teljesen a magyar nyelvet; soha sem tud többé megválni saját román társadalmától; a magyar társadalom rá nézve egészen idegen marad; szimpátiákat a magyar kultúra, ifjúság, társadalom iránt nem vesz fel; az életbe pedig kivisz magával egy kesex-ü érzést, egy fulánkot, a melyet zsenge kortól fogva ott hord a szívében, s a melyet onnan ki nem húzhat többé a műtőnek semmiféle szerszáma. A kit nem neveltek szeretettel, attól ne követeljenek szeretetet. Attól, a kit kicsiny korban, mikor a szeretetre még az utolsó feregnek is annyii-a szüksége van, szeretetlenséggel, ridegséggel halmoztak el, nagy korban szeretetet és vonzódást követelni oly merészség, a mit az ember a legnagyobb hátaozottsággal visszautasít. A Megváltó az igaz szeretet vallásával egy egész világot tört össze és annak helyébe újat épített; a magyarok tőlünk a szeretetlenség jogán azt követelik, hogy egész világunkat összetörjünk és helyébe építsünk újat.

A magyar középiskolák Erdélyben nemzetiségi szempontból öndutlanul ágítátor nevelő intézetek; a román

ifjúság kezébe fegyvert nyomnak az alkotmány ellen, A nemzetiségi csipdesődések, bakalódások melegágyai; kálkulus osztó és gyűjtő intézmények, a melyek nem törődnek a különböző nemzetiségek gondolkozásával, öntudatával, valódi hivatásuknak az érzések összeforrasztása tekintetében nem bírnak, s a melyeknek ennél fogva a nemzetiségekre hazafias szempontból hatásuk nincs. A középiskolák év-év után szárnyra bocsátják a román ifjakat és év-év után nem tudják felmutatni a magyar hazafiság egyetlen, önkéntes nyílt hirdetőjét! Hol lehet a hiba? A magyar középiskolában a magyar tanárok hatása alatt a magyar érzés, a magyar hazafiság felszívódásának kellene bekövetkeznie; tizenhat esztendei munka és hatás után látnunk kellene a középiskolának érzelemben összeforrasztó erejét, a román ifjú apostolokat, a kik a magyar fáklyánál nyert világosságot véreik között tovább és tovább terjesztik.

Különös! A magyar tanár tizenhat esztendő alatt azt sem veszi észre, hogy a román ifjú a magyar önképzőköröktől, ifjúsági hazafias ünnepélyektől, állandóan távol tartja magát, azokban semmint működő, semmint szemlélő tag részt nem vészén. Sőt mi több, a magyar tanár nagyon természetesnek tartja, hogy a román ifjú a magyar iskolák ezen dolgaiba bele nem vegyül. A magyar tanár a nyelvi nehézségekkel küzdő román tanuló szavalását e megjegyzéssel szakította félbe: „Nem a te szádba való Aranynak a nyelve!” És ez az ifjú betette Aranyt és soha többet ki nem nyitotta. A magyar tanár és ifjúság azt hiszik, hogy a román gyermekket az ő nemzetiségével, kétségtelenül alsóbb fokú miveltiségével, szegényes viszonyaival, talán nyersebb, mondjuk épen durvább, falusias természetével szabad bosszantani, azokkal gúnyolódni, élczelődni meg van engedve, mintha annak a porontynak nem volna érező szíve, s mintha az átszenvedett bántalmakról önmagában nem csinálna számadást, vagy neki mind az keserőséget és bánatot nem is okozna. Ha a tanár szeretet és türelem nélkül dolgozik, ugyan miért nyitja ki annak a román' porontynak a szemét és a tudomány hatalma által miért nyom a kezébe fegyvert, hogy megdöngethesse azt, a ki őt szeretet nélkül felnevelte? Erdélyben

a románra alkalmazzák e közmondást: farkas a szőrét elhagyja, de természetét nem. És a magyar pedagógus soha sem gondolkodott a román ember ezen természete felett, soha sem igyekezett a neveléstudomány fegyvereivel ezt a természetet legyőzni, a román ifjú elzárkózottságát, félrevonulását, tartózkodó magaviseletét elensúlyozni s őt egészen helyes irányba terelni.

A tanügyi adminisztráció román szempontból rideg, követelő: szelíden útba nem igazít, jóakarata támogatás és segítségnyújtás helyett ridegen parancsol. — Ez az a kőszikla a folyam közepén, a mely magához engedi a hajót, hogy azt összetörve ellökje magától. Ebből az adminisztrációból hiányzik a szív, a melegség, az őszinte szeretet, — fennül a hatalom tudatában parancsolnak, lenn a felsőbb parancsra való rideg ragaszkodás. A felekezetekkel nem bánik egyformán, egyenlő mértékkel.

Szerencsétlen az az ország, a melynek annyi a felekezete és annyi az autonómiája! A magyar államban minden a felekezeteké, kevés az államé; vagyunk egy állam, a melynek nincs szabad röpte, szárnyait és lábait lekötve tartják az autonómiák. Hát így lehet-e ez az állam nagy és hatalmas? A felekezetek az államédekeinek hirdetésével megtépázzák az állam jogait s ha külön-külön kikérdeztetnek, mindenik azt feleli rá; „előbb az egyház, csak azután az állam!“ De hát hány is csak az egyház? Az egyház sok, az állam pedig egy; a sok sokat követel és az államnak nem marad semmi. A közoktatás minden rendezett államban közös állami ügy lett már. A tudásnak nincs felekezete, a tudás csak egy lehet. Nálunk azonban a kétszer kettőre nézve annyi a tudás, a hány a felekezet. Annyi a hazafiság is. Nálunk van protestáns, katolikus és más hazafiság, a mely az állammal mindjárt hajba kap, mihelyt arról van szó, hogy valamit a maga szabadalmaiból a haza jól felfogott érdekében engedjen. Legkitűnőbb államférfiatok politikai ténykedésükben egyes reformok tárgyalásánál nem arra vannak főgonddal, hogy az állam ereje mennyiben emelkedik azok elfogadása által, hanem hogy mennyit nyer, vagy veszít a felekezet, a melyhez tartoznak. A felekezetek nem bíznak a magyar állam állandóságában,

úgy gondolkoznak: az állam ma ugyan magyar, holnap azonban lehet osztrák, porosz, vagy muszka, a felekezet azonban mindig magyarnak marad. Egy nagy tévedés, a melyet, a múlt keményen megczáfolt. A magyar felekezetek így gondolkodnának pedig helyesen: megerősít'ük a magyar államot, hogy az mindig magyarnak ma-
iadjon: feladjuk a felekezeti kicsinyeskedést, mert ha a magyar állam, mint ilyen megbukik, akkor a felekezeti magyar autonómia is rongy papírrá válik, a mit szét-szaggathat az, a ki a magyar állam örökébe lépni fog. Nálunk az a minden bírálaton alóli felfogás uralkodik, hogy nem az állam biztosítja és védi a felekezeti autonómiákat, hanem az autonómiák biztosítják és tartják fenn az államot. Nincs még igaz államalkotási tudatunk s a szilárd állam megalkotási törekvésünk fogyatékos. Mi nem szilárd, erős állam területén, hanem egyházi kerületekben óhajtunk élni, jaj az államnak, ha ebbe a keretbe beteszi a lábát. Ezen felfogás mellett az autonómiák meghízna, az állam pedig megsoványodik.

A felekezetiesség nem szálla az én szememben; a lelkiismereti szabadság hive vagyok; a vallás dolgaiba az állam bele ne nyúljon. De a felekezeti kapzsiságot az állam rovására megtörendőnek tartom. Igaz, ez ideális dolog, a magyar államhatalom erre még nem elég erős. A vallás legyen a felekezeté, — de a közoktatás legyen állami ügy, hogy a felekezetek meg ne akaszt hassák képzelt érdekük, egymásközi versengésük, sokszor csodabogaraik által az államot a maga nemzeti politikájában, ténykedéseiben, céljaiban.

Úgy tartom azonban, hogy míg az államban államilag elismert felekezeti oktatás van, a tanügyi adminisztráció mérjen egy mértékkel, legyen következetes és igazságos; tanügyi téren egyforma szeretettel bánjék az autonomikus felekezetekkel. A mi tanügyi adminisztrációnk az állam tekintélye, az egyenlő mérték és az igazság rovására egyik felekezettől fél, a másikat megfélemlíteni igyekszik; az egyiket támogatja, a másiknak jogaiba vág; az egyiktől kér, a másiknak parancsol, az egyikkel szemben túlerélyes sokszor a sajtó kedvéért is, a másikkal szemben engedékeny és elnéző, holott a törvény mindeniket egyformán védi és bizto-

sítja. A román egyházakkal különösen más hangon beszél ez a tanügyi adminisztráció, mint akármelyik más felekezettel.

Megcsinálták a tanügyi törvényeket; nem ismerték a tényleges állapotokat, vagy ha ismerték, előre tudták, hogy azok a törvények nem végrehajthatók. Az 1868-ki 38-ik alapvető tanügyi törvény számos rendelkezése holt §-nak maradt. A törvényhozás nem az ország tényleges viszonyaiból indult ki, hanem az ország tényleges viszonyaira alkalmazott idegen formákat, a melyek mint ököl a szemén, úgy illettek reánk. Annak a törvénynek számos átplántált intézménye kiszáradt, a mi talajunkban gyökeret verni nem tudott.

A tanügyi javaslatokat a törvényhozás nálunk mindig bizonyos lelkesedéssel szavazta meg, kár, hogy a nagy lelkesedés nem engedte meg jobban megvizsgálni a kérdések praktikumát s hogy az a lelkesedés, a végrehajtási nehézségek miatt, a tanügyi adminisztrációban gyorsan elillant. A magyar nyelv tanítását elrendelő 1879. XVYIII-ik törvényczikknél igen sok tekintetből üdvösebbet képzelni alig lehetett, csakhogy a törvényhozás nagy animójánál fogva a századok mulasztásait és eredményeit három év alatt akarta helyrehozni, illetőleg megsemmisíteni. Az 1879-ben hozott törvény erejénél fogva megkövetelte, hogy 1882-ben, három év múltán, minden tanító magyarul tudjon. Vannak dolgok, a melyek a „muszáj“ szót nem tűrik. A törvényhozás 1879-ben hiában mondotta ki a „muszáj“-t arra nézve, hogy 1882-től fogva a felekezeti képezdek olyanok számára, a kik magyarul nem tudnak, nem adhatnak ki tanítói oklevelet s azok a tanítók, a kik ilyen oklevéllel nem bírnak állomásokra nem alkalmazhatók, mert a román tanítóképezdek tanárai sem tudtak magyarul, először tehát talán a képezdeket kellett volna megrendszabályozni, mert hiszen ugyan kitől tanult volna meg a román tanítójelölt három év alatt magyarul, ha a tanár maga sem bírta a nyelvet?

Most a törvény életbeléptetése után tizennégy esztendővel vesszük észre, hogy az 1879: XVIII-ik magyar nyelvi törvény csak épen komédia volt, port hintettek vele a világ szemébe és hogy annak az üdvös törvény-

nek a kellő végrehajtásáról komolyan nem gondolkodtak.

És ismét egy animosítás! Most egyszerre, azon a réven, mert nem tudnak magyarul, számos román tanító elmozdították állásából, holott talán első sorban azokat kellett volna megbüntetni, elbocsátani, a kik engedték, hogy a tizennégy esztendő minden eredmény nélkül múlt el. Mert ha a törvénybeli három év nem volt elégséges a törvény végrehajtására, tizennégy esztendő elégséges lett volna; ha pedig tizennégy év alatt sem tudták a törvényt végrehajtani, a mire különben csak három év volt kitűzve, akkor vagy a törvényhozás a hibás, hozván oly törvényt, a melyet végrehajtani nem lehetett, vagy, ha a törvény végrehajtható volt, hibás a tanügyi adminisztráció, hogy a törvényhozás rendelkezését három év helyett még tizennégy év alatt sem bírta végrehajtani.

Ebben a kérdésben elkövettek még egy nagy hibát, mely képes volt a törvény összes eredményeit kockára tenni, a törvénynek erkölcsi alapját pedig megrendíteni.

A tanügyi adminisztráció a magyar nyelv sikeres tanításáért a román tanítóság között jutalmakat osztogatott.

Hát az micsoda? A törvény azt parancsolja: „Ne öl!” Az igazságügyi adminisztráció azért nem osztogat jutalmakat azok között, a kik nem ölnek. A törvény meghatározza az állampolgárok kötelességeit, a melyeket jutalmak kilátása nélkül teljesíteni kell.

Ha ezeket a kötelességeket jutalom kilátása fejében teljesíti valaki, úgy nála megvan támadva az erkölcsi alap. A többi iskolai tantárgyak tanításáért a tanító jutalmat nem kap. Köteles azért mindenikben a kellő sikert elérni. A magyar nyelv sikeres tanítását önmagáért a közhasznú nyelvért kellett volna a román tanítótól megkövetelni; azért, mert a törvény annak a tanítását az ő kötelessége közé sorozta.

Annyi tény, hogy a magyar nyelv tanítása terén a jutalom osztogatás a román tanítóság között bizonyos szédelgést teremtett meg. A látszatra, a jutalomra volt

a fősúly fektetve. A tanügyi adminisztráció a románok által e kérdésben egyszerűen be volt csapva.

A magyar nyelvvel szemben ezeknél fogva beállotta a nemzetiségek gyűlölködése, a féltékenykedés, a bizalmatlanság, a sikeres izgatás; a nemzetiségek tudatába ment át, hogy a magyar a saját, nyelve érdekében az állam pénzével veszteget; tűzzel vassal magyarosít, holott én ezt a magyarosítást a nemzetiségeknél Erdélyben sehol sem látom látok azonban egy csomó ferdeséget. a mely a magyar nyelv elleni küzdelmet, ellenállást és izgatást sikeresen szítja s a mi az óhajtott céltől az állami nyelvet egyszerűen elüti

Ezek által meg lett semmisítve minden jó eredmény, a mi mulhatlanul bekövetkezik, ha az 1879-iki törvényt kevesebb lelkesedéssel, de több előrelátással és praktikusabb módon alkották volna meg, szigorúbban és bölcsebben hajtották volna végre.

Ezen az úton haladunk mi a kisdédóvási törvény nyelv is Alkottunk egy különben felette üdvös törvényt szintén nagy lelkesedéssel, a melynek végrehajtására azonban sem pénzünk, sem megfelelő) óvóerőnk, nincs.

És vajjon vetettek-e számot a törvényhozóink a tanítói fizetések rendezésénél: az erdélyi román tanítványú és egyáltalában a felekezeti iskolák nyomorúságaival? Ezen rendezés szerint a tanítói fizetés minimuma 300 ft volt.

Kétségtelen silány egy minimum azután a nagy és fontos munka után, a melyet egy néptanító elvégez és mégis, ha a kormány ma szigorúan ragaszkodik a törvényhez és az erdélyi román iskola-fentartókat a silány minimum kiszolgáltatására szorítja, forrongás támadna, mert be kellene zárni a román iskolák 60%-át, lévén az iskola fentartó a minimum kiszolgáltatására teljesen képtelen. És ha a kormány a román iskolák ezen 60%-át megsemmisítené, vajjon mi állana elő? Az állam maga talán képes volna az így iskola nélkül levő községekben több ezerre menő iskolát egyszerre a törvény kívánalmainak megfelelően felállítani? Nem kénytelen tehát az államhatalom tekintélyének rovására egy törvénytelen állapotot elnézni, eltűrni. A mikor a törvényhozás

ezeket az összegeket a maga hatáskörében megszavazza, kérdem, gondol-e a román egyház nyomorúságaira; tudja-e, mi az a román egyházközség, hogy az hogyan és miből él? Tudja-e azt, hogy a román egyházközség igen sok helyen a papjának évenként még száz forintot sem tud biztosítani; hogy a pap abból a néhány holdnyi kanonika-porczióból és abból a nyomorult kis stólából tengődik, a melynek nagy része ismét odavész? A pap túrja a földet, mint egy utolsó napszámos, hogy sokszor terhes családjának legalább a mindennapi kenyeret megszerezhesse. A román község Erdélyben vagyonnal nem bir, annál kevésbé vagyonos az egyház. Nem volt ideje egyiknek sem vagyonra szert tenni. 1848 előtt vagyongyűjtésről szó sem volt, 1848 után fokozódtak a rovatalok, ma pedig azok sok helyen 200%-ra is felemelkednek. Az egyház költségei szintén rovatai útján fedeztetnek; a tanítóval az egyházközség megalkuszik 20-tól 150 írtig, fennebb ritkán mehet. Ha a román tanítónak 200 forintot tesznek kilátásba, az már arisztokratikus göggel nézi le társait, 300 firt fizetést alig húz a tanítóság 15—20%-a. Sőt mi több, az a szegény román község, mely sem a papjának, sem a tanítójának nem képes a megélhetést biztosítani, kényszerítve van magyar magán kultúr-intézményeknek is adózni, a nélkül hogy a magyar községek a román kultúr-intézményekkel szemben a viszonyosság elvén állanának. Pedig az igazság volna. Ha az Emke részére Küküllőmegye meg tudott szavazni rovatai útján fedezendő 15.000 frtot, legyen ereje megszavazni a román iskolák számára is legalább 5.000-et.

Ez a kölcsönösség a két népet közelebb hozná egymáshoz. De egy magán magyar társaságnak, legyen bár oly üdvös célú, mint az Emke, adni 15 ezeret, a melynek tekintélyes része román pénz, és a román kultúr-célokra, ha kérnének, nem szavazni meg semmit, ez megrendíti a románban a bizalmat, a magyar igazságérzet iránt.

Ha már elismerik az egyházak autonomikus jogait s megengedik, hogy azok az államnak iskolafentartási terhét, a felekezeti iskolák fentartásával, részben hordozzák, akkor a tanügyi politikának nem a leggazdagabb, hanem a legszegényebb egyházak szempontjából

kellene kiindulni, mert ellenkező esetben a szegény egyházak létele veszélyeztetik. És könnyű is a római katolikus, meg a protestáns felekezeteknek ebben a kérdésben a kor színvonalára emelkedni, mert az első kilenczszáz esztendő óta a királyok és a fejedelmek bőséges kegyeiben részesül, az utóbbi, Erdélyben szintén államvallás lévén, a fejedelmek nagy anyagi támogatását élvezte, de mivel dicsekedhetik a görög katolikus és a görög keleti egyház? Nem ő az oka annak, hogy szegény. A mi közvagyona van, azt egy utolsó fillérig maga adta össze; a szegény nép zsebéből gyűlt össze az utolsó garasig; azért az a közvagyon nem is lehet nagy, s azért tanügyi téren nem is versenyezhetünk a többi erdélyi gazdagabb felekezetekkel.

Nem hiában állítottam, hogy a mi tanügyi adminisztrációnk román szempontból rideg. Ez a ridegség egész működésén vörös fonalként, húzódik végig. Példákat hozok fel:

A román tanár és tanító például hiában szerez diplomákat, mert állami intézetbe a bizalom hiánya miatt alkalmaztatást nem nyer. Kész férfiaiunk elhelyezkednek tehát másképpen. — Huszonhét esztendei magyar kormányzat után sincsenek tankönyveink. A kormány a helyett, hogy jóindulatú utbaigazitások által a román tankönyv irodalmat a rendes, hazafias mederbe terelte volna, a már aprobált tankönyveket is kitiltotta a használatból. Így Viciu Elek „Legendar“-ja hat esztendeig jó volt a román gimnáziumokban, a hetedik évben kitiltották, mert valamely kritikus Carmen Sylvának „Puiul“ (Fióka) című allegorikus közleményében veszedelmet fedezett fel a magyar államra nézve. Hiszen az iskolában nem is lehet mindenféle ostobaságot összetanítani. Különösen az állameszme, az igaz hazafiság ellen nem szabad vétenünk. De ezeknek érdekében a túlhajtott gondoskodás és a képzelődés szintén árt, s a mi legfőbb, nevetséges. Hiszen a magyar vissza emlékezhetik a német kormány e fajtájú csodabogaraira. Mit várt eddig e téren a kormány? Azt e hogy a román tanár nagy költséggé kilyomassa a tankönyvet, hogy aztán a közoktatási tanács, igen gyakran elfogult s románul nem tudó bíráló véleménye alapján, agyon üsse? A román tanár szegény,

ily kétes vállalatokba nem bocsátkozhatik. Könyvkiadó annál kevésbbé. Tehát, nem volt és nincs ma sem tankönyv. A német kormány ebben a tekintetben helyesebben járt el: megcsináltatta saját ízlése szerint, saját költségén a megkívántató tankönyveket. A kormánynak is kötelessége lett volna a román tankönyv irodalmat lábra állítani. Ha a begy nem ment Mahommedhez, ennek kellett volna a begy felé közeledni: pályázatok, vagy megbízatások útján a tankönyveket megírni. — Az érettségi vizsgálatokon a kormány a többi felekezetekkel szemben figyelmes és udvarias. Mindig saját felekezetűkből kapnak miniszteri biztosokat. A román egyházakkal szemben ez a fegyelem merőben hiányzik. A kormány a román gimnáziumokba más felekezetű férfiakat küld, a kik gyakran a nyelvet sem beszélik. Román ajkú kormánybiztosokról szó sincs, a mi azt jelenti, hogy a kormány szinte három milliónyi oláh-ság között egyetlen tanult erővel sem rendelkezik, a, kiben teljesen megbíznék. Ezt mutatni legalább is nem politikus dolog. Sem tanfelügyelő, sem főigazgató nincs román, sem a közoktatási kormányban, sem a Közoktatási Tanácsban nincs román. És ha a két magyar egyetem román nyelvi tanárai ki-dőlnek majd, a román nyelv egyetemi tanítása is idegen kezekbe jut, miután a kormánynak esze ágában nincs a maga idejében ezen fontos állásokra megbízható erőket nevelni és biztosítani — Ez idő szerint öt román gimnáziumot kell ellátni román tanerőkkel, de azért a román nyelv tanárainak még sincs helyük a magyar tanárképző intézetekben. Az egyetemek két román tanárát megfosztják attól a szép feladattól, hogy a nyelv és irodalom tanítását egy helyes tudományos útra tereljék, hogy azt a sok dudvát, mi e téren lábra kapott, kitéphessék. Azokban a tanárképző intézetekben mindenféle magán és klikkérdek utat tud magának csinálni — a román hazafias érdekek támogatására azonban egyetlen fillér sem jut. Ehhez a magyar állam területén senkinek sincs érzéke.

A Replika terjesztéséért felfüggesztettek néhány besztercze-naszodmegyei tanítót. Igen helyesen! A tanító ne legyen hazafiatlan és üszköt ne dobion a nem-

zetiségek köz; az ő hivatása más legyen. És ugyan-csak Besztercze-Naszódmegyében a közigazgatás be-szüntetett saját maga által felállított több községi iskolát. A tanítókat is a közigazgatás erősítette meg állomásaikon. Ez a közigazgatás a tanítókat, törvényte-lenül egyszerűen megfosztotta kenyerüktől és elküldötte a szélrózsa minden irányába, holott a tanítók az 1868: 38-ik t.-czikk értelmében állomásaikból csak fegyelmi utón mozdíthatók el. A tanítók Inában folyamodtak kár-talanításért. Ennek a közigazgatásnak már nem volt érzéke ahhoz, hogy igazságot szolgáltatson, hogy tör-vényszerűen gondoskodjék a tanítókról; ha románok is, a kik saját hibájukon kívül estek el állomásaiktól. Már most miféle fogalmat fog magának a román tanító al-kotni a tanügyi adminisztrációról? Azt a fogalmat, hogy büntetni kész, de jogsérelmet orvosolni nem tud.

Még igen sok a mondani valóm.

Sem a sajtó sem a színház nem ismeri e te-kintetben kötelességét. A kolozsvári nemzeti színház állami és királyi szubvenczióban részesül. Tehát az oláhság filléreiből is csak jut egy néhány a színészek és a vállalkozó urak zsebeibe. Nem is ez a baj, — a baj az, hogy ebben a nemzeti színházban a színész urak maguknak az oláhság kontójára igen bántó, otromba élezeteket engednek meg, és senki sincs, a ki ezt a léha-ságot a nemzeti színházban egyszer és mindenkorra megszüntesse. A románság nem jár el a színházba, mert nem tudja, hogy a színész urak részéről melyik perezben fog ilyenemű viczczkítüntetésben részesülni. A karzat által senki sem szereti magát kikaczagtatni. Pe-dig ez a színház a nemzetiségek között valódi missziót teljesíthetne, nem a vállalkozók útján, kik a saját ma-gán érdekeiket hajhásszák, hanem ha államosíttatnék. Az én gondolkodásomra nem az iskola, hanem az a far-kasutezai nemzeti színház hatott. A színész egy serdülő kedélyre nagyobb benyomást gyakorol egyetlen estén, mint a tanár egy év alatt. De többet is ronthat. E kér-désben a szív hatalmasabb az észnél. A kolozsvári nem-zeti színházat ki kell venni a hasznokat váró vállalko-zás kezéből és államivá kell tenni. Ne a vállalkozó húz-zon hasznokat, hanem a nemzeti üdv.

Száz módja volna annak, hogy a román ifjúság a magyar nemzeti színház felé tereltessék s hogy az a román közönség által megkedveltessék. De sehol semmiféle öntudatos munka, semmiféle igyekezet arra nézve, hogy a románság életfolyása egy közös mederbe tereitessék. E szempontból senki sem bíbelődik a magasabb rendű állami érdekekkel, — az állami czélokat megtörik a magán személyi érdekek.

Avagy talán a sajtó a nemzetiségi kérdésben fogja valódi hivatását és a szerint él? Nem. Magam is hírlapíró vagyok, de ki kell jelentenem, nem tehetek róla, hogy a sajtó erre a kérdésre rombolói ag hat. Magatartása nem békítő, hanem elvadító. Nem bírál, hanem személyeskedik; nem keresi az érintkezési pontokat, hanem mindig az eltaszítókra fektet súlyt. A mellett ideges, bántó és igazságtalan. Az egyes románok által elkövetett bűntényeket mindig a nemzetiséggel hozza kapcsolatba; a román sajtó kifakadásait pedig túllícitálja. Pedig mindig komolynak és mindig higgadtnak kellene lenni, nemcsak azért, mert műveltebb, hanem azért is, mert erősebb. Hanem az az erő és az a műveltség a magyar sajtót elbizakodottá és gunyorossá teszi és a helyett, hogy erejével és műveltségével, komoly és higgadt magatartásánál fogva imponálna, idegességénél fogva rombol s az idegen elemeket végképpen eltaszítja magától, nem hagyván fenn semmiféle érintkezési pontot. A magyar sajtó a román sajtóból csak olyant vesz át, a mire egyet üthet, a mit megbélyegezhet, egyéb érdekeivel egyáltalában nem bíbelődik. Ezért a románság a magyar újságokat nem is olvassa. Három milliónyi románságból nem akad 200 ember az egész országban, a ki magyar újságra előfizetne, ennek is nagy része állami hivatalnok. A magyar sajtó a románság kontójára szabadon és büntetlenül terjeszt, álhíreket; ferdít, valótlanságokat hirdet, sért; nem megfontoló, nem elbíráló; a közérdek, a közügy, a tapasztalat, az ildom tekintetei sokszor nem bírnak elhatározással ténykedésére, mozgatja tisztán a szenvedély, tömjénez a közönség szenzációt kereső hajlamainak és a helyett, hogy ezeket a hajlamokat megfojtaná, táplálja azokat sokszor az igazság, a közügy érdekeinek megcsönkítésével. E

tekintetben egyetlen sajtó sincs Európában oly kényes helyzetben, mint a magyar. Sajnos, hogy ezt a magasztos feladatot úgy teljesíti, hogy asztalhoz vágja a tojást, mint Kolumbus.

A jog tudata még nem jogosít fel senkit arra, hogy durva is legyen. A hatalom tudata senkit sem jogosít fel arra, hogy hatalmaskodjék; — a jog és hatalom tudata mellett még sok más tulajdon szükséges, a mi önként rávezesse az idegent azoknak elismerésére. Erre a magyar sajtó képtelen.

Á a magyar sajtó tekintélyben nem felfelé, hanem lefelé halad; abban nem a magyar gavallérság, a magyar jellem, hanem valami idegen szellem érvényesül, a mely a magyar sajtóra és a magyar temperamen-tumra rá van erőszakolva. A magyar jellem többé nem úr a maga sajtójában és a magyar nem elég erős arra, hogy azt az idegen szellemet benne megfojtsa.

És nem találkozunk érintkezési pontokkal a tudományság terén sem. A magyar nemzettesthez tartoznék egy csomó nemzetiség, a melyekről a magyar nem tudja miféle elemek. Nem ismeri az országban lakó népek nyelvét, irodalmát, szokásait, erkölceit, individuális belső és külső világukat. A magyar irodalomban erre vonatkozólag szakmunkákat hiában keresünk.

A magyar tudományos akadémia e kérdéssel alig foglalkozik. Ez a testület saját tagjait külföldi remekek lefordítási munkájával halmozza el, de nem tud senkit megbízni azzal, hogy hazánk nemzetiségeiről alapvető munkákat megírjon. A Hunfalvi fogyatékos ethnographiájával az egész ügyet befejezettnek tekinti. A földrajzi és az ethnographai társaság pedig szegény.

Divatba jött Finnország halásznépeihez vándorolni; azokat nagy költséggel apróra felbonczolni; könyveket írni a hegyszakadékok elárvult egyes törzseinek nyelvi elváltozásairól; egy-egy felfedezett szógyökre, vagy képzőre óriási épületeket emelni és e révén már igen sok nagy tudóssal rendelkezünk. De a ki a szomszéd román állam jelen szervezetéről, viszonyairól többet tud annál, hogy van egy Ligája, a mely Erdély elfoglalására törekszik, már tünemény, a kit megbámulnak az ország egyik szélétől a másikig. A csuvasz és ezekben

hasznló népekről a magyar akadémiában igen gyakran, igen tanulságos dolgokat hallunk, a hazai szinte három milliányi román nyelvéről, irodalmáról, vagy a szomszéd román állam tudományos mozgalmairól, majd csak a Finnország által kinevelt lapp, vagy cseremisztudó sok munkáiból fog az akadémia bővebb tudomást szerezni. Ezt a kis szívességet Finnország, az ő halásznépeinek oly meleg felkarolása után, a mi akadémiánknak viszonzásul megteheti.

Nálunk egy divatos néprajz kapott lábra, a cigányoké. A többi népek néprajzával behatóbban csak külföldiek foglalkoznak. A külföld e tekintetben igen nagy szolgálatot tesz nekünk. A német kormány a román nép tanulmányozása céljából Weigand Gusztáv tanárt tetemes államsegélyben részesíti, és e férfiú bejárja Macedóniát, a románok által lakott helyeket, kutat és tanulmányoz. A magyar is elmegy Finnországba, bejárja a Volga vidékeit is, — de az előtte levő népelemeket nem ismeri. Az egész magyar tudományos világnak nincs egy románistája, egy szlávistája.

Tudom én azt, a magyarnak kötelessége saját nyelvi rokonsága után kutatni. Értem én azt, hogy ez a kötelesség sem nem kicsiny, sem nem mellőzhető; ezzel a kötelességgel egyenragúnak tartom azonban a magyarnak a másik kötelességét: megismerni saját népeit, ezeknek lakóhelyeiben saját országát; a mőczok-földét, a szászok lakóhelyét nem tekinteni idegen területnek; megállapítani, hogy a magyarnak belső és külső szellemvilága, nyelve, szokása, erkölce, minő hatással volt annak az államnak a belsejére, a hazai népekre, a melyet ezer év óta birs a kikkel annyi századok óta együtt lakik. Nem csak azzal kellene foglalkozni, hogy az ugor-ság mennyiben érvényesül a nyelvben és ennek kedvéért, mindeféle csiri-biri népeket felkutatni, hanem azzal is, hogy a magyar néphitben, költészetben, szokásban és erkölcsben mi van a hazai népek kincstárából és viszont, mi a magyar hatás a nemzetiségeknél; szóval a hazai népelemek egymásra való kölcsönös határt szakszerűen ki kellene mutatni.

E téren azonban visszafejlődést tapasztalunk, Magyarországnak nincs még ethnographusa. A mutatkozó

erőket nem neveli és nem segíti senki, mert ha nevelt és segítette volna, bizonyára ma nem volna ok a panasza.

Egy országban, a melyben annyi a nemzetiség természetesen sok ethnographusnak, ethnologusnak kellene lenni.

És különösen Erdélyben, a magyar és a román nép élet összeforrt, a két elem minden téren nagy hatást gyakorolt egymásra. De hát tudományosan ki bajlódik ezzel? És vájjon ki bajlódik a szomszéd román állam tudományos mozgalmával, Akadémiájával? Talán ennek valamely tudósát megválasztották tagnak tisztán politikából? Talán a két tudományos testület között fennáll valamely barátságos kölcsönösség, valamely érintkezési pont, a mi a két nemzetet is egymáshoz közelebb hozna Szó sincs róla. A román akadémia e tekintetben elől jár, a maga kebelében magyar tudósoknak helyet tudott csinálni. A magyar akadémia azonban belefut fiatal óriásainak, apró tudósainak különféle érdekeket hajhászó személyes intrikáiban, kicsinyeskedéseiben és magas létráról nézi le a fejlődő szomszédot, gondolván, hogy ezzel agyonütötte egész jövőjét, fejlődését. Ennél pedig sokkal szebben tudhatna szolgálni az akadémia a magasabb állami érdekeknek.

Ebben a sok nyelvű államban gondolt-e valaha valaki arra, hogy az egyes reform kérdések iránt a különféle nemzetiségeket jóindulatúlag felvilágosítsák? Hogy a nemzetiségek közé hazafias irányú könyveket terjeszsenek, a magyar remekeket románra átültessék, hogy a magyar kultúra a nemzetiségek között gyökereket verjen? Hát vájjon nagy dolog lett volna az, hogy a magyar hazafiságnak, gondolkodásnak, szellemnek hívéket szerezzenek a nemzetiségek között olyféle vállalat útján, mint a „Jó könyvek“ vállalata volt? Ugyan mibe került volna ez évenként? És különösen a románokra kellett volna hatni, mert a románok mutatnak legkevesebb hajlandóságot a magyar kultúra befogadására. A magyar államnak van egy rendelkezési alapja, a mely tisztán a hatalmon levő párt érdekeinek szolgál és van egy sajtóirodája, a mely az uralkodó pártra és miniszterekre vonatkozó lapkivonatosságokra feccsérli

ei idejét, de nincs r e n d e l k e z é s i él sajtóirodája, a mely az állam tekintélyét künn és benn megóvná és annak szolgálatot tenne. Az állam érdeke, becsülete több az egyes párt, vagy az egyes kormány érdekeinél, mert egy kormány ma van, holnap eltűnik, de az államnak mindig léteznie kell.

A magyar állam kitiltja területéről a neki, vagy az államnak ártó külföldi román lapokat. Csupa kaczagás! Forduló postával azok azért átlépi határainkat más czímen s nincs az egész sajtóirodában, vagy minisztériumokban ember, a ki megmondaná, hogy az a más cím a mi ma beérkezik, ugyanaz azzal, a mit tegnap kitiltottak. Vagy nincs a ki a nemzetiségi kérdésben megjelent iratokat, programokat számban tartsa Innen van a kapkodás a sajtóperekben is.

En például a memorandum-pört meg nem indítottam volna, mert a mi abban a memorandumban van, ugyanaz el volt már mondva hatásosabban többször megelőzőleg. Aztán vagy van egyenlőség, vagy nincs. Ha van egyenlőség, tessék beperesíteni a függetlenségi pártot, a ki programjába felvette az 1867-ki kiegyesítési törvény megváltoztatását, s a közös monarchia alapát, akarja megdönteni. A memorándisták az unió törvény ellen agitálnak. Igaz az, hogy a magyar királyság inálló, független, hatalmas volt. Nem volt benne semmi szösügy. Nem kellett tojasok között tánczolnia, megcsinálta a maga politikáját tetszése szerint. Helyes, hogy /an egy párt, a mely a magyar állam ezen fényét és licsőségét visszaálmodja és programjába vette fel. De íz is igaz, hogy Erdély önálló, független fejedelemség volt, a mely önállóan intézte ügyeit. Alakulhat akár magyar, akár román párt, a mely ezt szintén visszaállnodja. Helyes-e vagy nem, használ-e, vagy sem a mai államszervezetnek e politika, egészen más kérdés. A mi ingem illet, én az uniónak feltétlen hive vagyok, mert így erős magyar államban látom a keleti románság léceit is biztosítva, de más más véleményben lehet. De ízért a más véleményért egy szabad államban én polgártársaimat perbe nem fogom. Az én véleményemnek erővel, hatalmaskodással őket megnyerni igyekezni nem gok. Ez az én véleményem és ellenkező véleménybe

nem hecczeltetem magam semmiféle pártpresszióból. A kormány is így tehetett volna.

Könnyű volt a magyar nemzetnek, a magyar államnak ezer esztendeig fennállani, mert a n e m e s s é g jogintézményében bírt egy csodaszert, a mi a különféle szíveket magyarrá egybeforraszcotta. — A második ezer évre csodaszerről magyar nem gondoskodott. A második ezer évet bölcs tapintat, mérséklet, ildom, józanság fogná számára biztosítani. Ez nehezebb ezer a honalapításnál; az elbizakodás, a kapdosás és elhirtelenkedés, az ellenségek kicsinylése, a végzetes tétlenség, az államot egy év alatt is felbomlaszthatja.

Még csak néhány szót akarok e czímben a minisztériumokról szólani. A román nép e hazában bátran elmondhatja, hogy a mi rossz van a magyar állami közéletben, abban neki semmi része sincs. Nem felelős semmiről, nem vett részt sem a törvényhozásban, sem a kormányzatban. Ha ez a rendszer megbukik, azért csak a magyar lehet a felelős.

Tudom én azt, hogy ezt a felelősséget nem is fogja senkinek a nyakába varrni. De bölcs dolog lett volna telette osztozkodni. Bölcs dolog lett volna a román elemet belevonni az érdekkörbe, a felelősségbe.

Különösen a minisztériumokban nincs román. A minisztériumokat, mint a sáskák ellepik, a vagyonosabb, becézett és protegált magyar ifjak, a kik három esztendeig ingyen hajlandók szolgálni, csakhogy később bejuthassanak. A szegényebb elemet teljesen kirekesztik a szolgálatból. A román ifjú, már mint tanuló rászorul a segílyre, nem hogy akkor, mikor végez, még ingyen szolgáljon a kormánynak három esztendeig. A minisztériumok gyakornokai között nincs egyetlen román sem. Egy pár minisztérium egész létszámában nem találkoink egyetlen románval sem. A kormány mindezt nem veszi észre, vagy talán örvend, hogy ez így van. Hieconymi belügyminiszter ez előtt egy évvel — nyilatkosott is e kérdésben, — ígérte az alkalmaztatást, de azért egy év alatt egyetlen románra sem kerülhetett még sor.

A miniszterek, ha szorul a czipő, úgy látszik könnyen ígérnek; a magyar állami kormányzat tekintélye érdekében azonban az adott szét meg is kellene tartani. Az állam miniszterei ne játszódjanak szavukkal, mint a gyermek a lapdával. Ne ígérjenek semmit, de ha ígérnek, adott szavukhoz ragaszkodjanak. A legprimitívebb társadalmi felfogás is ezt javasolja, hát aztán az államnak tekintélye, erkölcse, hogy ne követelné ezt? — Eljő majd az idő, hogy a miniszter még kötéllal sem foghat a románok között hivatalnokot; egy időn túl a román ifjú nem fog szolgálatába lépni a magyar államnak semmiféle javadalomért, mert bűnnek fogja tartani az eskületételt. A hajsza e tekintetben máris megindult. A számos főispáni titkár között egyetlen román sincs, azok a helyek a különös kegyenczek számára vannak fenntartva; a kormány nem tudja még, hogy a czinegét czinegével lehet megfogni; ő ellenkezőleg a czinegét veresbegygyel akarja lépre csalni, — csak-hogy ezek soha sem fogják egymást megérteni. A kormány hát csak várja, míg a czinege megérti a veresbegygyet, vagy megfordítva.

Lelkem mélyéből fakadtak az eddigiek. Elmondtam őszintén mindazt, a mi engem bántott és elmondtam bántási szándék nélkül. Sem akkor, sem mellétekintet nem szólott belőlem. E hazának közös fiai vagyunk, a hazáért közösen békében kellene élnünk. Ezért szólaltam fel. És megvilágítottam egy rendszert, a mely nemzetiségi szempontból határozottan veszedelmes. Nincs kormányzat hibák nélkül; kinövései vannak minden rózsának. Nem a rózsaszárnak akartam én ártani; célom, hogy a kinövések elmetszessenek. Lesz-e ehhez ereje az illetékeseknek, nem tudom, annyi bizonyos, hogy a fattyú hajtás a rózsát többnyire megöli.

III. Román-magyar érdekek.

Nem fogok új dolgokat mondani.

Európa keleti részében a szlávoktól körülveve egymás mellett két nemzet él: a magyar és a román. Két nép, a mely bár fajilag egymástól különbözik, de a közös érdeknél fogva egymásra van utalva; szeretniük kellene egymást, egymást megértve támogatniok, jóban és rosszban együtt kellene érezniök. Egy sziget ez a szláv tenger közepén. A közös feladat az volna tehát, hogy mindkettő a sziget partjait megerősítse, hogy a tenger hullámcsapásai időnként a part földjét meg ne rongálja; nehogy idővel a sziget eltűnjék, megsemmisüljön a tengeráradatban. Ez volna a feladat.

A kis nemzeteknek nagyobb óvatosságra és bölcses ségre van szükségük, mint a nagyoknak, hogy fennmaradásuk biztosíttassék. A kis fajok belső erő, akarat, óvatosság és bölcsesség nélkül hamarabb megsemmisülhetnek, mert kritikus időben egyszerre mindent kockára tesznek, nincs honnan felfrissüljenek, feljüljenek, mint a hatalmas fajok. Lelkem mélyéből meg vagyok győződve, hogy a magyar nemzet pusztulása a román állam pusztulását fogja maga után vonni. A mi államiságunk megsemmisülése, a román állam meggyengülését, meg támadhatóságát vonná maga után, mert közösen egy szigetet alkotunk, ha elnyel az ár. mindkettőnket meg fog semmisíteni. És sem a magyarnak, sem a románnak nem fog többé feltámadása lenni.

A román nemzet, a szabad román állam ott a magg helyén egy európai közszükség, egy gondviselészerű alakulás, a mely nagyszabású szolgálatokat tehet az európai közbékének és nekünk, a maszvar államnak. Nincs

is Európában ellensége csak egy, a pánszlávizmus. A magyar állam is ilyen; egy európai közszükség, nagyszabású szolgálatokat teszünk az európai egyensúlynak és a román államnak; nem is volt nekünk más ellenségünk, a mely megsemmisítésünkre tört, csak az u. n. Kamarilla. A két egymásra utalt nép, a helyett, hogy egymást megértve, egymást megbecsülnék, vad gyűlölettel törnek egymásra; érdekeik ellentétbe állítva, mintha nem egymás támogatása, hanem egymás megsemmisítése volna a ezé]; mintha nem természetes barát, hanem mindkettő esküdt ellenség volna. Tehát mindkettőnknek meg van a magunk baja, ellensége.

TJgy a magyar, mint a román államiság ma tényleg biztosítva van. Létele tisztán tőlünk függ; a ma a miénk, a mi óvatosságunktól, a mi bölcsességunktől függ, hogy a holnap is a miénk legyen. De a holnapra nézve rossz jeleket látok. Ellenségeink a román államiságot harezba taszították a mi államiságunk ellen; a belső fejlődés erőgyűjtés, kitartó áldásos munka helyett, a két államot egy áldástalan sorvasztó tusában látjuk beletaszítva. A cél a két állam megsemmisítése. Ebből a célból külső ellenségeink egyfelől nemzetiségeinket biztatják, a pánszlávizmus pedig másfelől a román közvéleményt tartja lázban ellenünk. Lehet, hogy egy csapással két legyet fognak leüthetni, két államot fognak megtörni egyszerre, de iszonyú katasztrófák árán. A fegyver, a melyet a magyar állam ellen a románság kezébe nyomnak, igen hatalmas: az az ideál, melyért minden román rajong, az összes románok egyesülése. Mézzel szokták megfogni a legyet.

A román királyság erőtől duzzadó fiatal, pezsgő állam. Benne a románság, mint Hasdeu Bogdán kiváló román író mondta „Mi 1892-ben“ című felolvasásában, tekintélyes román közönség előtt, gyermek-nemzet, a melyben nincs szeretet, állhatatosság, jellem, és utánoz, mint a majom. „Nálunk, folytatja, ha az egyik párt uralomra jut, másik is uralkodni akar, de nem tehetvén, a pártok egymás között vádaskodnak, gyanúsítanak, hajbakapnak. Így játszik a politikásdit, de az ne aggasszon minket, a gyermekek hamar kibékülnek.“

De engem a román pártok ezen tusakodása aggaszt

a helyzet pedig kibékíteni nem tud. Hasdeu szavait nem idéztem én azért, hogy a román nemzetet kisebbitsem. Isten a tanúm, rajongok a román államért, lelkem egész mélyéből óhajtok neki erőt, fényt és dicsőséget, de mind' ezeket veszélyeztetve látom az ideál utáni kalandozásban, mert abban a munkában a pánszlávizmus kezét látom dolgozni.

A román elem soha sem lesz sem német, sem magyar, de orosz igen. A két nép hitvallása egy, hitvilága közös; vannak közös jellemvonásaik, több érintkezési pontjuk, közös egyházi múltjuk, csak hogy az orosz szivósabb, bigottabb és hatalmasabb is. A román elem az oroszszal szemben fel sem veszi a keztyűt, kétségbeesetten megadja magát. Mint mikor a gyenge csiripelő madárra ráveti magát a sólyom, nincs önvédelem. Ezt Romániában mindenki tudja. A berlini béke óta (1877) Beszarábia 112 román községe orosz tudott lenni; nem volt semmi ellenállás, a román állam, a román pártok részéről semmi támogatás, semmi részvét, semmi jaj. Ez fáj és ez okoz nekem aggodalmat, mert megerősít engem hitemben, hogy az államiságunk elleni harcz, a román ideál oda dobásával, onnan támogatatik, a honnan a román állam léteit fenyegetve látom.

Megmagyarázom a dolgot.

A pánszlávizmus nem rajong a kis nemzetek és országok függetlenségéért. Nála csak sakkfigurák, a melyekkel játszik. A figurákat a játszó kéz céltudatosan mozgatja. — A pánszlávizmus a kis nemzetek függetlenségét más államokra nézve érvényesnek tartja, de magára nézve nem; szabadon nyúl bele azoknak ügyeibe és összekuszálja a szálakat, nehogy azok rendben legyenek. Bulgáriát már tudjuk miért szabadította fel az orosz, hogy magának és befolyásának megtarthassa. Szerbiát, mert független politikát óhajtana vinni, állandóan izgató szerekkel látja el, a míg idegeit teljesen megrongálja. Inkább pusztulás, bomlás, mint a pánszlávizmus befolyásának meggyengítése; Montenegró csak a boldog ország, mert politikáját egyenesen Oroszország vezeti. — Albánia harczias népét az oroszkezd mozgatja, mely Macedonia odaigérgetésével a görögséget is megnyerte céljainak. Bulgáriát gyűlöli, benne forradalmakat támaszt-

merényleteket eszközöl, mert nem cselekszik parancsai szerint. Bosznia és Hercegovinával sem vagyunk más-képpen, holnap rókerül a sor.

Íme a sakk-figurák az egész Balkánban. Oroszország a maga területén a románságát megoroszosítja; Macedonia egy millió románságát meggörögösíti, Románia románságát pedig Magyarország ellen küldi harciba, a román ideállal a zászlókon. A míg tellát Macedoniában és Beszarábiában azt az ideált megtöri, megsemmisíti, addig a román királyságot lázban tartja vele — egy békés szomszéd állam ellen. És a pánszlávizmus célja? Uralkodni az egész Balkán felett; a törököt kikergetni Európából, és Konstantinápolyból második orosz fővárost csinálni. Mit gondolnak a román politikusok, hogy a pánszlávizmus győzelme e kérdésben tűrni fog aztán egy kis királyságot, ápolni fogja továbbra is a román ideált, vagy pedig engedni fogja, hogy politikásdi, királyosdi játékát a román ideál érdekei szerint tovább is folytathassa? A vakok éj az orosz éidekben elfogultak azt íóják felelni, hogy igen!

Ennek a román ideálnak a magyar nemzeti állam útjában áll. Össze nem férnek, miként nem fér össze a tűz a vízzel. Ő a magyar államtól azt követeli, hogy egyelőre nemzetiségi szövetségi állammá alakuljon, a melyben az egyes nemzetiségek külön autonómikus jogokkal bírjanak. Hát azután? Azután be fog következni az, a mi tényleg fennforog az egész Balkánban, hogy a hazai szlávtság az oroszban egy hatalmas protektorra fog szert tenni, a mely a hazai nemzetiségek további hajbakapása által benn a nyugalmat megzavarja és folytonos forrongásban fogja tartani. Ki fogja vájjon akkor a szövetséges nemzetiségi államot megvédelmezni? Honnan fog akkor az állam erőt méríteni az orosz befolyás ellen? Talán meg fogja védelmezhetni a szebeni Komité, vagy a Liga csődületekkel? Vagy talán a román királyság fog merni az orosz számításokra keresztet húzni? Nem! Bekövetkezik az európai bomlás, a krach, a szláv államok kitágulása, újjáalakulása, és bekövetkezik a román állam teljes elszigeteltsége és végpusztulása a szláv tenger közepén. Az európai egyensúlyt a magyar nemzeti állam tartja fenn.

Csak nemzetiségi gyűlölettől megvakítva beszélhetünk másképpen.

A magyar nemzeti államiéi függ a román nemzeti állam fennállása, a mely pillanatban ez megsemmisül, I. Károly király koronája többé biztosítva nincs. És Ausztria is úgy vigyázzon magára, hogy az osztrák-magyar monarchiában csak a magyar áll egyedül, csak a magyar akarja őszintén fennállását, s hogy a magyar nemzeti állam felbomlásával, a néppatakok többé nem a tavakba, a koronaországokba fognak összefolyni, hanem igyekezni fognak a tenger felé, egyesülni az anyával; Ausztriából nem fog fennmaradni csak épen a név, a mely ma jelent még valamit, de akkor nem fog jelenteni semmit.

Azok a körök, a melyek Ausztriából a mi nemzetiségeinket ma biztatgatják, jól tudják, hogy a követelések dolgában mennyit érnek. Mi románok 1849-től 1865-ig egyebet sem csináltunk, mint a trónhoz való ragaszkodásunk jeligéje alatt folytonosan követeltünk. Az önálló román területen való berendezkedéstől, a tisztán román „nagyherceg” kinevezésétől kezdve mindenért folyamodtunk. Mit adtak meg nekünk mindezekből? Már ha egy abszolutisztikus kormány nem tudott reflektálni ezekre, hogy reflektálhasson az alkotmányos magyar állam? A királyhoz való ragaszkodásunkat nem úgy tanúsíthatjuk, hogy óhajtásainkat a képtelenségekig fokozzuk, hanem úgy, hogy azokat az állam törvényes korlátai között mérsékeljük.

Azért aggaszt engem Románia politikásdi játéka; azért aggaszt engem a nagyizolás, a nagy politika csinálás, mert ebben a román királyság elkoldulását, elszegényedését látom. Egy kis nemzet nem folytathat nagy európai politikát. Már a királysági berendezkedés, a külföldi képviselőségek beállítása, a hadsereg létszámának felemelése, a királyi fény és pompa rengeteg költséget varrt az 5 milliónyi nemzet nyakába. És miért? nagyizolásból. Mert hiszen mindez szolidabb alakban is megtörténhetett volna. Ki bántja a román királyságot? Ki igyekszik annak elfoglalására? Ki volna neki ellensége? De hát imponálni akar, — senkinek; terjeszkedni akar, kifelé gravitáló politikát folytat, a mi állam-

adósságait már is milliárdokra emelte. És a külső fény kedvéért nyomorban hagyták a népet. A román királyság román paraszt népe fogy. Nagy is a jajgatás a kamarákban és a sajtóban. De a népet nem lehet jajgatással megsaporítani, sem ideállal, sem nagyozással. A statisztika kérlelhetetlen és a természetet nem lehet megcsalni. Ha nincs jó táplálék, jó egészségügy, jó ruházat, — jó gondozás, nincs szaporodás sem. A romániai parasztot megeszi az alkohol, a szegénység. Tíz esztendő alatt az 5—6 milliónyi nemzet 67 ezer szaporodást mutat. A szaporodás azonban nem a románságra esik, hanem az idegenekre. A román elem tehát fogy, az idegén szaporodik. És ha az idegenek előtt elzárják a hárt, a román királyság népessége a főösszegre nézve is apadni fog.

Egy tehéntől két borjú nem szophat. Románia pedig több borjút akar szoptatni. — Rengeteg pénzt fecsérrel reánk, és az ő borja otthon éheznek. Dobálózik ezekkel a külföldi propaganda csinálásában; az ő parasztjának pedig otthon naponként nem jut még egy kilónyi kukoricza kenyér sem. Kicsiny és nagy fut a nagy ideál után, kulturális, közgazdasági stb. téren nem dolgozik senki. Romániaifjai utcáinkon elkocsikázzák az ezereket; kettős baj, pénzvesztegetés és időrablás, nem munkálás.

És azért aggaszt engem ez a nagy politikásdi játék, mert a pánszlávizmus kezét látom benne működni. A román államférfiak csak efféle sakkfigurák. Kimondom nyíltan, a román államférfiak nem elég hazafiak. Náluk a hatalom utáni vágy akkora, hogy a hazafiság előle háttérbe szorul. Nem elég, a hogy hatalomra jutásért a pártok egymás között hajba kapnak, hanem az üregekből juttatnak a koronának, királynak is. A király személye mindig ott van a dulakodó pártok között, a mi más rendezettebb államban nincs úgy; a korona az összes pártok szemefénye szokott lenni. Romániában az ellenzék nem csak a kormánynak, hanem a koronának is ellenzéke; az ellenzék mindig ántidinasztikus. Ebben látom a nagy veszedelmet, a pánszlávizmus kezét. Kérem, minként fogja ma Catargiu sikerrel megvédelemezni a király tekintélyét, a mikor ő tegnap

azt az utcza porában meghurczolta? A mai liberális ellenzék pedig miként fogja holnap, ha kormányra jut, a korona tekintélyét megvédelmezni, mikor ma azt a föld porában meghurczolja? És miként lesz az államnak tekintélye, erkölcsi ereje, ha a pártok, az egyik ma, a másik holnap, de időnként mindenik a nemzet tudatába csepegtetik, hogy a nemzet koronája csak a kormányra vet sugarat, tehát arra való, hogy fényében ne a nemzet, de csak néhány ember sütkérezhessék. Az efféle pártoskodás a nemzet, az állam erkölceit meglazítja és nem szilárdítja meg.

És van még egy veszedelmes oldala annak a pártoskodásnak, az, hogy a hatalomra vágyó, ha másképpen nem teheti, idegen hatalommal igyekszik leverni az uralkodó pártot, s ez az idegen hatalom mindig az orosz. A most uralkodó párt feje, az orosz kápárusok által támasztott parasztlázadással távolította el a hatalom polczáról tegnap a liberálisokat és a liberálisok ma a pánszlávizmus által fizetett Liga által akarja megverni az uralkodó konzervatívokat, megcsinálván az erdélyi kérdést, a kormánytól pedig nyíltan követelvén, hogy az erdélyiek ügyébe beleavatkozzék. E harcban mozgósítva láttuk a román ideált, a vallást, a templomot.

Az ellenzék tehát mindig pánszláv szolgálatban van, tegnap a konzervatív, ma a liberális párt; oly veszedelem, a mi alapjaiban támadja meg a román államot. Mert ha a mai ellenzék a pártoskodás hevében idegen befolyáshoz kész folyamodni, ha ennek zsoldosa, s annak a kedvéért tud a koronába ütni és űz egy szédelgő, terjeszkedési politikát, holnap szintén megteszi és megteszi akkor, mikor az államnak létele koczára lesz téve.

Ez veszedelmes politikásdi játék, mely minket is fenyeget. Vájjon ki a hibás abban, hogy a két egymásra utalt nemzet szeretet helyett gyűlölködésben él? Ki az oka annak, hogy a két nemzet közé a fajgyűlölet, a hatalmi kérdés üszke perzsel, hogy a kölcsönös egyetértés örökre száműzessék? A baj fészke nincs nálunk. Az orbáncz fészke a román államban van, első sorban ott kell meggyógyítani a bajt, nálunk a megdagadt testrész majd könnyen lelohad. A magyar nemzet nem ele-

gyedik a szomszéd állam belügyeibe. Örvend ha erősödni látja. A román államból a magyar nemzetállamra törnek. A magyar köteles a maga államát megvédelmezni, de a bajt is orvosolni tartozik benn, ha van, hogy a külső ellenség azt fegyverül ellenünk fel ne használhassa. A baj gyógyításáról szólni fogok a következőkben.

IV. Kibontakozás.

Ott állunk, hogy a magyar az első ezer év végén másodsor kénytelen országát elfoglalni. Ezer év előtt Szent Istvánként, boldog volt az ország, a mélynél annyi nyelve volt, ma már szerencsétlen az az ország a melynek annyi nyelve van. Megváltoztak az idők és az elvek.

A magyar államban annyi a nemzetiség, mint a magyar. Tehát tényleg sok a nyelv, és sok a faji érdek Eddig ezeket az érdekeket a vármegyeház és a budai miniszterelnöki palota ablakából keresték, de nem fedezték fel sehol. A vármegye házat ma már maholnap romba dönthetik; a miniszteri ablak előtt pedig akkori oszloppá fejlődtek ki, hogy a miniszterelnöknek elvezik a kilátást.

Mit akart az állam eddig a nemzetiségekkel? Mert az államban tényleg nemzetiségek vannak és azokkal akarni valamit muszáj volt. Be akarta olvasztani fajilag a magyar nemzettestbe? Hát akkor az oláhokkal nem úgy kellett volna elbánni, a hogy elbántak, hogy a magyar nemzettestből eltávolították. Ezt a beolvadást merőben elhibázott úton indították meg; a mai román nemzedéket nem tudták foglalkoztatni a nemzeti állam érdekében, a régi nemzedéket pedig kezdetben egyszerűen elbocsátották a nemzeti állam szolgálatából. Vagy azt akarták, hogy a nemzetiségek külön alapokon saját faji érdekeik szerint szervezkedjenek? Akkora nemzeti törvény rendelkezéseit érvényben kellett volna tartani. Vagy talán egy kalap alá akarta fogni mindeiket egyenlő előnnyel, kilátással, megbecsüléssel: Nem tudom, én részemről a román népet nem fedeztem fel a kalap alatt, az valahogy kívül esett: a húsos fa-

zekak köré mások tolokodtak, úgy körülfogva, hogy azoktól a keletkező román intelligencia bizony éhen halhatott volna? Vagy talán épen koplaltatni akarták a románságot; Akkor tisztában kellett volna lenni szerkezetével; az oláhság jól tud koplalni, szervezetének az éhség nem árt.

Mondom, az egész kérdés eddig a vármegyeház ablakából lett megbírálvá; a kormány pedig, ha ez a tengeri kígyó időnként megjelent a törvényhozás hullámai között, egy két ropogós beszéddel el lett távolítva arról a tisztességes helyről, aztán vigan dudált a portugál, ha ismét jócska szellő fújdogált.

És jövőben akar-e valamit az államkormány a nemzetiségekkel? Akarnia kell, mert tényleg léteznek, tényleg követelnek és tényleg azzal a nemzeti állammal szemben szervezkednek, a mely a magyarra nézve minden, a nemzetiségekre semmi. A magyar nemzeti állam csak a magyarra nézve valódi meder, a nemzetiségekre nézve nem, a nemzetiségek ha a mederből kifolynak, megkaphatják medröket a szomszédoknál is. Tehát az ügy fontos, a magyarra nézve első sorban életkérdés; szükséges, hogy ez az ügy bölcsen elsimíttassék, addig, a míg az állam a béke áldásait élvezzi, hogy a nemzetiségek a magyar nemzeti állam területén boldogan megférhessenek.

Előre jelzem, hogy ezt semmiféle dikcióval el nem intézi senki. Ide program kell, egy bölcsen megalkotott programra, a mit minden pontjában minden kormánynak keresztül kell vinni. Ezt a csomót ugyan ketté lehet vágni, de ketté lévén vágva, többé soha egész nem lehet; gondosan meg kell keresni a szálat és türelemmel legomolyítani, a míg minden rendben lesz. Csakhogy idő, ismeret, bölcsesség, tapintat, kitartás és önmegtágadás kell. Megvannak-e ezek a tulajdonok a magyarban, vagy nincsenek? nem kutatom; ha nincsenek meg, szerezze meg őket a saját jól felfogott érdekében és akkor kezdje meg a munkát. És ne várjanak eredményt sem öt, sem tíz, sem húsz esztendő alatt; ötven, száz évnek a bölcs, türelmes, tapintatos és ernyedetlen munkája szükséges ahhoz, hogy ezer évnek a mulasztásait e téren legalább részben megor-

vosolhassuk. A magyaré a feladat az államban a rendet fenntartani; az ő kötelessége előljárni; övé a jog, a történeti múlt. Ezt elvitatni nem lehet. Közöttünk csak a magyar bír fölényvel, kultúra, vagyon, hazafiság tekintetében felettünk áll — joga van a vezérszerepet vinni, de csak úgy, hogy mi azzal megelégedjünk s hogy mi belenyugodván a bölcs vezetésben, szintén közremunkáljunk a haza boldogításán. Az is tény, hogy van hajlamunk itt maradni, itt élni és fejlődni; erősen szeretjük szülőföldünket és különösen mi románok, sem Amerikába ki nem vándorlunk, sem Romániába, pedig onnan ugyancsak csalogatnak. A román nem bódorgó lélek — ragaszkodik a föld göröngyéhez, a melyen született; külföldön megöli a honvágy.

Mi volna a teendő tehát? A ki ebben a kérdésben biztosan célhoz vezető módokat tudna ajánlani, az fél-isten volna közöttünk. A kiindulási pont nehéz. Most egyszerre fogni a baj orvoslásához kissé merész dolog is, mert az ügy nagyon el van mérgesedve.

A magyarnak két irányban volna feladata megkezdeni a munkát, künn és benn. Hiában fogjuk mi elfojtani a mi hazánkban a kolerát, ha a kolera fészek a szomszédban van. Nem csak elzárkózni a szomszéd felől, de egyúttal oda kellene hatni, hogy a baj a szomszédból is kiirtassék.

Azt kérdezem, van-e nekünk Romániában képviselőnk? Azt mondják, hogy van, hanem én azt a képviselőt nem látom sehol. Hogy dolgozik a mi képviselőnk e kérdésben? Sturdzát, a liberálisok fejét, bukaresti követünk nem hívja meg ebédre, mert a liberális párt izgat a mi államiságunk ellen. A mi képviselőnk nem látja, hogy Sturdzán kívül az egész kormánypárti szubvenzionált sajtó ellenünk van, hogy Romániában I. Károly királyon kívül senki sincs, a ki a nemzetközi tisztességet megóvná, annál kevésbé óvja meg Catargiu, félvén, hogy ez az a fal, a melybe a fejét a közvéleménnyel szemben véresre betöri. Tehát inkább elnézi és bátorítja a mozgalmat ő is.

A mi állami integritásunk iránt diplomáciánknak nincs meg a kellő érzéke. Hogy egy öt milliós államocská az osztrák-magyar nagyhatalom belső nyugalmának fel-

forгатására szabadon, minden tartózkodás nélkül, nyíltan, félre téve minden nemzetközi tisztességet, ágitáljon és dolgozzék, hogy annak ágensei határainkon át, itt benn közöttünk is ágitálni merjenek, úgy hogy mi, a kik hívei vagyunk az államiságnak, fenyegetve és részben megfélemlítve érezzük magunkat azok által, a kik az államiságnak nem hívei, oly diplomáciai és kormányzati gyengeség, a mit el kell távolítani, nehogy az az államiság megsemmisüljön.

Ausztriában azokkal a körökkel, a melyek az efajtájú mozgalmakat támogatni szokták és Bukarestben az illetékesekkel, a magyar kormánynak, közös diplomáciánknak meg kellene értetni, hogy ez a veszedelem közös, a mi a román államot, Ausztriát és Magyarországot egyaránt veszélyeztetheti.

Hát hogyha van képviselőtünk a szomszédban, a román államban tudtára kellene adni azoknak, a kiket illet, hogy egy békés külföldi állam belügyeibe beavatkozni nem tisztesség s ha a figyelmeztetésnek hatása nem volna, meg kellene mutatni az erőt, a melylyel egy nagy hatalom egy kis hatalom felett rendelkezik. Az már kissé különös dolog volna, hogy a kishatalmak forgassák fel a nagyhatalmakat. Annyit csak mondhat az ember a szomszédjainak: „Ne elegyedjél háztájam belügyeibe“. De a mi diplomáciánk Bukarest városában azt a szót még ki nem mondotta.

És mikor megértettük Romániával kötelességét e kérdésben, lehetne vele több érintkezési pontot keresni. A mi mágnásaink egy időben eljártak lóversenyekre a román fővárosba; a két arisztokrácia között volt egy kis érintkezés, a melynek számos előnyei előttünk ma is ismeretesek. Arisztokráziánk e tekintetben nagy szolgálatokat tehetne a nemzeti ügynek. Magán érintkezéseiben megértethetné Romániával, hogy a román elem sehol sem oly szép, oly ép, mint a magyar államban, s hogy a magyar államban örök időkre, mint román elem, élélhet. Tudományos férfaink is közeledhetnének a román állam télé. Ma mint valami bélpoklostól, úgy óvakodnak. Hát ha a magyar a szomszédban maga iránt más véleményt akar megteremteni, akkor ne restelje sem a munkát, sem a fáradságot, sem a pénzt,

és különösen vetkeztesse le azt azt a üres gögöt, kicsinylést, a mi a világteremtése óta idáig még senkinek sem használt.

Abban a véleményben vagyok, hiában zárkózunk el Románia felől, ámbár hasznosnak tartom egy tekintetben, ha benn a román államban a magyarokkal szemben fennálló balvélelmet különféle utón és módon meg nem változtatjuk; hiában is a határzár a román állam felől, ha Ausztria felől az út nyitva van. Romániával gyakoribb érintkezések folytán egy őszinte, tiszta, barátságos helyzetet kell megteremtünk, hogy az a vad gyűlölet, a mely ott államunk ellen minden lényegesebb indok nélkül féktelenkedik, elenyésztesse, hogy aztán az holnap se kaphasson lábra. Románia népét, királyát meg kellene győzni a magyarság őszinte jóindulatáról; — hogy beolvasztási céljai nincsenek, hogy e területen a román, mint ilyen, békében élélhet a következő ezer esztendőben is és élvezheti a magyar alkotmány szabadalmait.

Ez volna a kötelesség k ü n n .

A belső bajok orvoslásánál először tanulmányozni kellene a román nép természetét, eddigi múltját, sajátosságait és azok szerint kellene a gyógyszereket alkalmazni. Az a szellem, a mely különösen egy Lukácsból kitör, valami meghamisítatlan tipikus szellem, a mely a román népből felemelkedőknél gyakran felüti a fejét, a mikor egy kis talajt érez a lába alatt. — Ez a szellem azóta, a mióta a román nép némileg számít az államszervezetben, mindig képviselve volt. Dacz a hatalommal, az állami tekintély és minden bálványnak a porba tiprása, rombolási vágy anélkül, hogy építeni tudna. A demokratikus, socialismus és anarchismus klasszikus vegyítése, egybeforrasztása; egy egészen sajátosságos, tipikus szellem, a mely a föld egyetlen népénél sem jelentkezik. Oserő, nem enervált, hanem lüktető, mint mikor a forrás felbugygyan és magának életet követel még a rombolás árán is. Ez a szellem az 1697-iki vallási unióval kezdődik. Első képviselője Czirka János volt, a ki már 1700-ban megrázkódtatja az unió ügyét. Sofronius kaluger (1759 körül lép fel) lángba borította Erdélyt, a rendet csak Bukow hadserege tudta helyreállítani. Klein Innocentius püspököt ez a szellem buktatta

meg. Sinkai Györgyöt ez a szellem indította összeesküvésre Babb János püspök ellen. Hóra és Kloska ettől a szellemtől fanatizálva lépett fel. Ez a szellem tör Leményi püspökre Barnucz személyében s elkészíti az 1848-ki eseményeket. Az egyház teréről a szellem átszap a politikai térre. Ez a szellem 1849-től 1865-ig a német kormánytól folyton követel: külön román területet, teljes román berendezkedést. Ezzel a szellemmel eddig minden kormánynak meggyúlt a baja és meg fog gyűlni a jövőben is. A szellem mai tipikus alakja Lukács, második Sofronius. Ez a szellem a király iránti hűség jeligéje alatt ma a királyi tekintély, a törvény, a hatóságok tekintélye ellen lázad fel és lehetetlenné törekszik tenni az államban az állapotokat.

Azért az államnak e téren kettős kötelessége volna:

a) az államiság, a belbéke, az igazság érdekében orvosolni kellene a létező bajokat,

b) vaskézrel tartani fenn az állami tekintélyt azon szellem ellen, mely a létező bajokra támaszkodva az állam integritását, az államrendet támadja meg.

Az államnak joga van megtörni azt, a ki ellene felzad. A műveit Európára az államfelforgatók nem határozhatnak. Az állam pedig saját integritását és tekintélyét úgy védi meg, a hogy tudja. Igaz, a térítő nem feszíti keresztre a pogányt, hanem szívéhez férközik. Őrüdt dolog volna arra gondolni, hogy e szellem képviselőit a magyar állam megnyerje. Távolítsa tehát el a szellem néhány képviselőjét és férközzék a nép szívéhez.

Revideálja a nemzetiségi s választási törvényt s a mi a nemzetállam érdekeinek megsértése nélkül megadható, adassák meg a nemzetiségeknek.

Demokratikus alapokon való berendezkedés minden téren.

Jó, pontos, igazságos állami adminisztráció minden téren.

Szeretetteljes nevelés és oktatás.

Megfelelőbb gyámolítása a román iskolának és egyháznak.

A román nép ipari és közgazdasági állapotainak javítása.

A román keletkező intelligenciának az állami szervezetben való foglalkoztatása.

Tanúsítása annak, hogy a néppel, mint románnal, is foglalkozni kell.

Sok bajra rámutattam fennebb. És igen sokat fel tudnék sorolni még. De legfőképp nekünk bizalomra és szeretetre volna szükségünk. Mi basznunk van a törvényből, ha azt ridegen alkalmazzák.

Legyen pedig a második ezer évnek uralkodó eszméje a bizalom, a szeretet, a mely ma és a múltban teljesen hiányzott. E kettőnek a megteremtésére kellene törekednünk. Mindent lerombolni, a mi e kettőnek útjában áll, és semmi munkát és fáradságot nem kímélni, a mi e kettőnek az útját megegyengeti. A felforgató szellem képviselőit hatalommal eddig könnyű volt elnémitani, de ma már az alkotmányos szabadsággal bajos. Oly hatalom ez, a mi mindnyájunké egyformán; a míg egyik azt a haza felvirágoztatására használja fel, addig a másik vele megdöngetheti büntetlenül az államot alapjaiban.

Erdélyben a nemzetiségi kérdés a román intelligenciánál jobbra kenyér és hús kérdés, a ki ezt a kettőt megadja, a kérdést részben meg is oldotta.

A magyarnak nagy önmehtagadásába kerülhet a gyógyszer, lesz-e ereje hozzá? Nem tudom. Egyet azonban tudok, hogy Erdélyben a jelenlegi szellem és állapotok fentartása, ha ma még nem, de holnap vagy azután katasztrófára vezet.

A mitől isten a magyar és román elemet óvja meg!

NYÍLT LEVELEK

A BUKARESTI ROMÁN KULTUR-LIGA ELNÖKÉHEZ

URECHEA A. LÁSZLÓHOZ.

Uram!

Nem ringatom magam illúziókba. Tudom jól, hogy e sorok sem önt, az elnököt, sem kétszázézer társát a Liga kebeléből, nem fogják más útra terelni. Nem is szándékom. Önök előtt ellenvélemény nem létezik; a józan kritikát doronggal ütik agyon; önök ama bizonyos „morál insanity“-ben szenvednek, a mely teljesen megtompítja az érzéseket az erkölcs tekinteteivel szemben. Hát ilyen emberekkel a szóban való állás kárba veszett munka és fáradság. De bár kínomba kerül, mégis megteszem.

Az kérdezem öntől uram, bűn-e vagy kötelesség a hazaszeretet? Mert nekünk románoknak utóvégre ez a magyar föld hazánk és addig, a míg ez a föld hazánk, annak törvényeit tiszteletben kell tartanunk és vissza kell utasítanunk minden külbeavatkozást, bár testvéreinktől jöjjön az, a mi minket ebben a hazaszeretben, a polgári szent kötelességek teljesítésében meggátolnak. Ön és társai abban a hitben élnek, hogy mi románok kötelesek vagyunk az önök és az Európa által nyújtott segílyt a magyar állam jelenlegi szervezete ellen igénybe venni, ha ez így van, akkor mi elvesztettük lábaink alól a talajt, önök pedig harczukban a morált, a tisztességet eldobták maguktól.

Egy néhány szóval tartozom önnek.

Ön és a Liga, a melynek élén áll, a romániai sajtó, magán és félhivatalos, a magyar nemzet ellen Európában állítólag a mi, a magyarok által elnyomott románság érdekében, szenvedélyes hajsztát indított meg. Ebben a kérdésben intézem önhöz soraimat.

A mi engem illet, én hazafias kötelességemhez képest az önök segélyét és Európa beleszólását belügyeinkbe a leghatározottabban visszautasítom s a bajt, ha van, önök és Európa nélkül óhajtom itthon megorvosolni. Ezen szent kötelességen kívül van még valami, a mi minket arra késztet, hogy ne bízzunk önben és társai-ban, hogy öntől a romanismus jól felfogott érdekében megvonjuk szimpátiáinkat. Megmondom, hogy mi.

A század embere vagyok; gondolkodó lény, észlelek, gondolkodom és ítélek. Élek az emberiség legszebb jogával és szabadságával, a melynek biztosításáért eddig milliók vére folyt. Önök azt a szabadságot még el nem ismerték. A földön nem ismerek szenteket; az ideáknak becsületes alapot követelek, nem hiszek vakon senkinek, még azoknak sem, a kik az egyedül üdvözítő román kultúra Liga élén állanak. Sőt ellenkezőleg, minél nagyobbak tartja magát valaki, s az magának minél nagyobb csalhatatlanságot követel, én annál nagyobb tökéletességet várok tőle, annál nagyobb szigorral bírálom meg szavait, tetteit. Ha nagynak találom, homlokán nem fogom megtépászni a babérokat, hanem beállók azok közé, a kik dicsőíteni fogják. Előbb azonban meg-nézem s megtapogatom, hogy meg ne csalhasson.

Annak köszönje, uram, e sorokat, hogy a román kultur Liga élén áll. tehát magasan, és hogy gyakori tolakodás és furfang útján Európában oly hatalommá nőtte ki magát, hogy önhöz képest a nagy Napóleon egyszerű liliputi, a mi Európára nézve nem a leghízelgőbb körülmény. Egyébiránt Európa gyakran gondolkodott a könyökéből.

Pedig ön nem is nagy ember. Olyan, mint a vihai által a tengeren felvert tölcsérben a legfelsőbb vízcsepp, mely magasan áll ugyan, de vihar múltán a sima tengeren ismét eltűnik. Olyan közönséges, középszerű, mint magam. Román és moldovai, mint én; egyetemi tanái és író, mint én; az ön kezéből sem kerültek ki külömb románok, mint az enyémből.

És mégis köztünk a különbség óriási. Ön bojár, én paraszt ivadék. Ez a válút, innen indulunk kétfelé, hogy össze ne találkozhassunk sohasem. Az én őseim,

kiket nem ismerek, az ön őseinek a barázdáiban perzselődtek, mint, a szalonnabőr a lángon. Az ön ősei az én őseimet elnevezték „rumán“-nak, „rob“-nak (román, rab stb.); az én őseim pedig az önéit, úgy hívták: omide, (hernyók), a kik megrágtak minden zöld ágat, hogy az én őseim e miatt megőrölt fahéjon és kukoricza-csutkákon rágódtak. De az én őseim így is ezen a hitvány ételen, rabszolgák gyanánt is megtartották a bojárok számára a román nemzetiséget, a nyelvet, a szokást, a miket önök akkor megvetettek, és a melyekkel ma annyira büszkélkednek; — önök pedig a jólétben elárulták és feladták mindazokat a szlávnak, a görögnek, a miért mi ma önöket egyáltalában meg nem dicsérhetjük.

Láthatja tehát uram, hogy a századok viharai folytán őseim szenvedése révén van bennem valami, a mi önből hiányzik, az elpusztíthatatlan szeretet, a nép iránt, a melyből támadtam. Én megértem és átérzem a barázdában elhangzó dalt, mert hallatára önkéntelenül megrezdiil szívemben a fájdalom; és megértem a felszálló sóhajt, mire ön egészen hidegen marad. Ön a népet mozgó semminek, talapnak tekinti, a melyre fel kell hágni, hogy magasabb legyen, én pedig önt le szeretném onnan ütni, hogy közönséges legyen, mint én, hogy megsemmisüljön, hogy léha, könnyelmű játékkal veszedelmet többé ne hozhasson a sokat szenvedett népre. Én a ke-serves munkával megszerzett vagyon birtokosaként bölcsen, józanon és mérsékelten dolgoznék, hogy a vagyont biztosítsam és megnöveljem az utódok számára, ön az öröklött vagyon pazarló örökösöként azzal könnyelműen bánik el, azt hazard játékba fekteti, hogy holnap mindnyájunkat ismét koldussá tehessen. Ez az, a mi arra készttet, hogy önnel egy úton ne haladjak.

Láthatja, uram, hogy jogom van szólani és joga van a szédelgő politika elnöke, képviselője ellen fellépni minden románnak, a ki szereti népét és félti annak jövőjét. Ha önnek, egyetemi tanár létére, szabad a politizáló Liga élén állani, nekem szabad önt és tényeit megbírálni, sőt kötelességem, mert önnek könnyű játszani, de a népnek nem; ön gazdag, a nép szegény; ön két kézzel szórja a nemzet pénzét, az ön népe koldus; Ön

holnap, mint bojár, könnyen orosz, vagy görög lehet ismét, de a népek románnak kell maradni mindig.

Azért a mi útjaink soha sem találkozhatnak. És nem találkozhatnak a mi útjaink azért, mert én a sokat szenvedett román nép érdekében becsületes politikát szeretnék megteremteni, önök pedig azt hirdetik, hogy a politikában a becsületnek, a tisztességnek nincs helye; a nemzetért minden meg van engedve: a hazudozás, a rágalom, a történelem világos adatainak meghamisítása, a nyilvánvaló tények letagadása és be nem ismerése semminek, a mi az ellenfélben erény. Én, mint tanár kívánom, hogy a nemzet ifjúsága tanuljon; ön az ifjúságot politikai kalandorságra használja fel; én a fiatal tizenhat éves román nemzeti állam jövőjét a kultúrában fedezem fel és követelem, hogy a nemzet a saját államában minden erejét a nemzeti kultúra fejlesztésére összpontosítsa, ön külföldi elégtelen kapzsi szédelgők szavai után indulva, a nemzet idegeit ezek szolgálatában sorvasztja el. Követelem, hogy a román nép kulturális téren becsületes munkával győzze le, ha vannak, vetélytársait, ön a nyelveskedéssel, a szóval és rágalomokkal akar győzedelmeskedni. Azért önök elneveznek engem rene-gátnak, én pedig önöket a világ legelső politikai szédelőinek tartom, a kik Európa-szerte szalámit prédikálnak, otthon pedig széllal töltött, hurkakkal traktálják polgártársaikat.

Én azt hirdetem, hogy önöknek ott a fiatal államban, sok a teendőjük és a pénzüknek ezer helye van, önök azt mondják, hogy míg mi, külföldön élő testvéreik, jajgatunk, addig minden gondolatjuk és pénzük a mienk. Csakhogy mi mindig jajgatni fogunk, hogy önöket állandóan megfejhessük. Én békét, önök háborút prédikálnak; én munkát, önök léhaságot; én szeretetet minden irányban, önök gyűlöletet; én áldást, önök átkot. Én kultúra, vagyon nélkül a latin eredetre nem adok semmit, önök egész jövőjüket erre az egy kártyára fektetik és nem dolgoznak semmit. A legízletesebb almának a magva vadonczokat terem, nemessé ismét csak új ol-tással lehet. Szerintem a becsületes munka, a kultúra nemesít, önök a politikai dulakodásban, a milliók haszon-talan elfecsérlésében keresik a latin nemességet. Köz-

tünk tehát a különbség óriási, a válaszfal áthidalhatatlan.

Nem tudom, sikerülni fog-e valaha önnek és társainak akár tetteimből, akár irataimból, életem egész lefolyásából gondolkodásomból bebizonyítani, hogy én „renegát“ vagyok, én azonban bebizonyítom, hogy az önnek és társainak politikájáról, magatartásáról megalkotott fogalmain egészen igazak. Ez a célom s ha önön és társain a mora. insanity nem vett még teljesen erőt, elfogják ismerni ha az igazság iránt érzékük egészen meg nem kopott úgy be fogják látni, hogy az az út, a melyen Európában kalandoznak, nem a tisztesség útja; az elvek pedig, a melyeket hirdetnek, a nemzetközi tisztességgel, a logikával, humanitással, a joggal és a szabadelvűséggel semmi összefüggésben nincsenek.

Még egyet. Önt és társait Catargiu, és bojár kormányja, nemcsak támogatja, de uszítja is a magyarok ellen az európai hajszában. Ez nagy ügyesség tőle. A rendbontó elemeknek csinált ez által egy medret kifelé, hogy ő bennt önökön tetszése szerint uralkodhasson. Önök eddig kormányokat döntöttek meg, fejedelmeket detronizáltak, most Catargiu békében él. És Európa, míg nyugaton nyaktiló alá hajtja az anarchistákat, addig a Ligában keleten őket felneveli; míg a francia a latin Caseriot, mert meggyilkolta nagynevű elnökét, lefejezte, addig sokan a francziák közül segítik fenni a Liga-anarchistáinak kését, hogy megöljenek egy nemzetet, a mely pedig ezer év óta több szolgálatot tett kardjával és szabadságért lángoló szívével az európai civilizációnak, mint Carxiot az ő nemzetének. Embert ölni tilos, nemzetet megölni akarni szabad; kávéházakat légberöpíteni tilos, államokat felforgatni meg van engedve. Ez az újabb elmélet. Ám, ha megdicsérem Catargiut azon ügyességéért, hogy saját államának kártékony vizeit a szomszéd államok földére vezette, meg kell rónom külügyi képviselőnket, mely a maga élnetlenségében a világon páratlanul áll, mert a világon ma egyetlen külügyi képviselőt tűri a maga ügyeibe való beavatkozást és ez a mienk.

És különösnek tartom az ön részéről uram, hogy míg a zabolátlan sajtóról és irodalomról könyvet írt

(Despre literatura desfranata), most saját hazájában annak élére áll, pénzzel és anyaggal segíti, s a míg Bukovina elrablásáról (Rapirea Bucovinei) drámát teremtett, most arról nem beszél, hanem neki ront egy nagy múltú nemzetnek, a melynek vitézségét ön előbbi munkáiban elismerte. Ezen könnyelműségéért és következetlenségéért nem tudnék önnel egy hajóban úszni.

Az államok lelki és testi szegényeiket tartoznak eltartani. Catargiu azokat kifelé indítja, a mások nyakára küldi; ez is új elmélet, a mi bár rá nézve praktikusnak bizonyult, a közmorál szempontjából azonban elutasítandó. És Catargiunak, meg a zabolátlan hazai sajtónak biztatgatása folytán önt és kétszázézer társát a Ligában az ország porából felkapta a forgószelel. Azt hiszik, hogy önök tánczoltatják a forgószelet, pedig önök abban csak egyszerű porszemek, a melyben örülten forognak és nem tudják, hogy miért. Önöknek most hizeleg a magasság, a melyet a forgószelelben elértek. Szegények! jaj lesz önöknek, mikor a forgószelel oda vágja, vége lévén a léghajósi komédiának.

Jól tudom én azt, hogy egy fiatal nemzet, mint a gyermek, egyik falból a másikba üti a fejét, a míg járni megtanul. Egy fiatal nemzet széleskedhetik, nagyozolhat, mert tele van ábrándokkal, mint az az ifjú, aki lerázzván magáról az iskolai port, azt hiszi, hogy körülötte forog 'a világ, lévén ő a földtekének éppen a központja. Az élelmesekek bár gyakran visszaéltek már az ifjak és az ifjú nemzetek ezen képzelgésével, még nem látok nagy veszedelmet benne. A veszedelmet abban látom, hogy ön és társai nagyozolásuk közben elveszítik a moralitás himporát, hogy játék közben kanóczokkal kezdik gyűjtogatni a szomszédházak fedelét, hogy elveszítik az erkölcsi egyensúlyt, az erény és a bűn iránti érzéket; a tisztesség és becsület, a megengedett és a meg nem engedett dolgok közti határvonalat összezavarják; hogy komoly munka helyett megszoknak egy könnyelmű kalandor életet, szóval abban, hogy önök az életet vétkezve kezdik meg, a mi Catargiu személyes céljainak s uralkodásának használhat, de a nemzetnek nem. A veszedelmet abban látom, hogy önök a civilizáció keleti apostolainak hirdetik magú-

kát, s nyugot felé a vad gyűlölet üszkével felperzselni törekednek a civilizáció eredményeit. Polgárháborút, hazaárulást, hűtlenséget hirdetnek a civilizáció nevében, minek folytán sajtójukon már is a delirium tremens csalhatatlan jelei mutatkoznak, hogy a komoly munkára már is képtelen; önökön pedig erőt vett egy bizonyos őrjöngés, hogy képtelenek a gondolkodásra és a helyes ítélet megalkotására.

Uram, önnek éreznie kell, hogy nem nagyítok s hogy az én álláspontom megdönthetetlen.

II.

Uram!

Ön a történelemből tudni fogja, hogy ezelőtt mint egy ezer esztendővel egy Ázsiából bevándorló nép itt az országot a saját karjával és vérével meghódította, elnevezte a maga nevével M a g y a r o r s z á g n a k . És ezer esztendő óta ez az állam egy perczig sem szűnt meg magyarnak lenni, valamint, hogy az államban a nemzet is mindig magyar volt. És tudni fogja a történelemből azt is, hogy mi románok abban az időben a Balkánban éltünk, az albán, görög és bolgár nép között szétszóródva, a kiktől és a honnan vallásunkat, nyelvünket, szokásainkat, egész hitvilágunkat kölcsönöztük. Önnek, mint nyelvésznek és történésznek tudnia kell, hogy ennek a népnek a nyelvében, szokásaiban, viseletében, hitében is a görög, bolgár, az albán, szóval a balkáni befolyás tömémentelen, a mi a román népnek együttélését, azon népekkel illetőleg napnál világosabban bizonyítja, és hogy semmi sincs a góthból, az avar, a hun stb. népek befolyásából, a melyek a magyarok bejövetele előtt Dárcziában is éltek és uralkodtak, a mi a mellett bizonyít, hogy a románság ezekkel a népekkel nem is érintkezett. Ön mint historikus, 274 év után (K. u.), mikor a római uralom Dárcziában megszűnt, a magyarok bejöveteléig, vagy azután is, a mai románságnak Dárcziában egyetlen fegyvertényét sem tudja felmutatni; egyetlen küzdelmét a beözönlő barbárok ellen; a bizánci görög írók munkáiban egyetlen sort, a régiségtanban egy követ, a mely arra vallana, hogy a magyarok bejövetele előtt ez a föld a románságé lett volna. Hazai okmányainkban a románság neve a honfoglalás után csak több századdal (1222) is elő-

ször elő; és az intézmény (kenézség), a melylyel itt éltek, arra vall, hogy a bevándorlás a balkáni részekből történt. A bizánci írók a románságnak balkáni életéről azonban a magyarok bejövetele előtt többször tesznek említést. A míg tehát a balkáni eredet mellett több történeti feljegyzés és a népnek egész valója tanúskodik, addig a dárciai eredetet egyetlen elfogadható dokumentum sem bizonyítja.

Jól tudom, hogy ön és társai a história mai állásponjtjára nem adnak semmit, mert önök a tenyerükből megalkottak egy politikájuknak megfelelő históriát, a melytől el nem térnek; mint a gyermekek, csináltak egy játékszert, a melyet összetörni nem képesek. Ezzel a históriával önök, a kiknek a fény és a világosság terjesztése kötelességük volna, megcsalnak egy nemzetet, sőt kiátkozzák maguk közül azt, a ki önöknek vakon nem hisz. Ez az önök türelme a tudományosság terén. De ebben az önök által megcsinált históriában sem találtam feljegyezve sehol, hogy ez az állam a magyar honfoglalás óta valaha, bár egy pillanatig, román lett volna, hogy az állam területén mi románok, mint honfoglalók, vagy autochton nép valaha tényező szerepet játsztunk volna.

Egészen világos tehát, hogy mi ebben az államban a magyarok bejövetele előtt nem voltunk urak, a magyarok alatt pedig abban, mint államalkotó tényezők, nem szerepeltünk; szerepeltünk mint jövevények balkáni szokásainkkal, vallásainkkal és intézményeinkkel; szerepeltünk, mint faj, nemzetiség, de nemzet gyanánt soha. Ez az igazság!

A magyar állam és nemzet története ezer év alatt Európa színe előtt játszódott le. El nem takarható sem a folt, sem a fény. A nemzet természete visszatükröződik ezer éves történetéből. A jó szándék felesleges, a rossz indulat már neki nem árthat. Ha ezer éves múltja és egészen konszolidált jelene meg nem védelmezi a magyart, úgy meg nem védelmezheti többé semmi sem. Ha ezer esztendő nem dokumentálta a magyarnak európai rátermettségét, egy jó indulatú röpirat nem íogja azt megtehetni. Ámde, nem is árthat neki semmiféle röpirat. És különösen nem árthat neki ön uram, a ki

engesztelhetetlen gyűlölettől megvakítva, más nem tudja megkülönböztetni a feketétől a fehért. Önre nézve ennek a nemzetnek egész története Európa térképén egji folt; a nemzet maga egy fekete pecsét, a melyben semmi fehér nincs.

Az olyan ember, a ki az erkölcsi egyensúlyt ennyire elvesztette, a kinek nincs érzéke már csak a rossz iránt az nem árthat többé senkinek.

Ez a nemzet olyan mint más, vannak bűnei, de vannak erényei is. Nincs több bűne Európa legcivilizáltabb nemzeteinél; sok európai nemzetnél azonban különb. Már egyszer a románnál mindenestre különb; és különbnek kell lenni, mert kilenczszáz esztendő óta kultúrája latin, — a románoké szláv. Mi sokat verjük a szánkat a római származásunkkal, s ezen a réven követelünk Európától előnyt és szimpátiákat, de azért Rómában keresztre feszítenők a pápát s Kiewbe zárándokolunk; Kelet felé igyekezünk, míg a magyarok testtől lelkestől már Nyugaton élnek.

A magyar nemzet királyai között vannak szentek, nagyok, vannak bölcsek, nagy hadvezérek, hódítók. A magyar nemzet maga mindig a szabadelvű intézményeket szerette; a szabadság harczában soha sem volt utolsó; segínyt adott az elnyomottaknak; keresztényies szokásaiban humánus és istenfélő. Szerette hazáját és királyát mindenek felett. Vérért nem kímélte sem önmagáért, sem másokért; egy időben a kereszténységnek egyedüli oszlopa volt Európában. Hány példát hozzak fel minden egyes állításomra? Ennek a nemzetnek mindig voltak és lesznek ellenségei. Ha gyűlöltek azért gyűlöltek, mert hagyományaihoz, intézményeihez, nyelvéhez, hazája függetlenségéhez nagy szeretetet tanúsított, azok védelmében mindig kardjához nyúlt és nem kímélte vérért; hogy nem túrt idegen jármot a nyakán, a maga földén más urat, más tulajdonost nem ismert, mert a maga földén szabadon akart élni. Ezért voltak és lesznek ellenségei. Ezer év óta több millió magyar vérzett el, hogy ez az állam a magyarnak, a nemzetiségeknek, a civilizációnak és a szabadságnak fenntartassék.

És ma ezer év, annyi kiontott vér, annyi harcz és áldozat után előáll egy tizenhat esztendőös fejletlen ál-

lám elfogult történésze a Liga élén és hirdeti, hogy a magyar nemzet, mert a saját területén a saját nyelvvel és a saját ezer esztendő szabadságával él, barbár, van dal, ázsiai horda, a melyet ki kell irtani a földszinéről, mint a sáskát, a mely mindent elpusztít; hogy intézményei, törvényei, egész alkotmánya, a melyért egy nemzet annyi századon át küzdött, semmit érő rongy, útjában álló az európai kultúrának és szabadelvűségnek. Nem tartja-e ön ezt a fellépést legalább is nevetségesnek? Nem tartja-e nevetségesnek, hogy ön és társai harmincz-negyven éves kultúrájokkal megleczkéztenek egy ezer éves múltú nemzetet, hogy annak országát ön és társai ma minden érdemek nélkül, tisztán a latin származás révén, maguknak követeljék? És még akadnak Európában emberek, a kik önöknek segédkezet nyújtanak abban a harcban, a mely minden egyéb, csak tisztességes nem lehet.

Uram, ha ön és társai fiatal államukban valami tökéletes lények volnának; ha önök a magyart türelemben, szabadelvűségben, azokban az érdemekben, a melyeket a magyar állam ezer év alatt az európai szabad eszmék, civilizáció és kultúra terén szerzett, csak megközelítenék; ha a román fejedelemségek szlávságával és görögségével szemben magát a román kultúrát, irodalmat, nyelvet, nemzetiséget nem a magyar állam biztosította volna, még azt mondanám, teheti ön és társai a Ligából, hogy egy elfogulatlan európai ítélőszék elé vigye a magyarok ügyét, de így minden érdem nélkül, tisztán egy latin eredetért, a melyet ön semmiesetre sem érdemel meg, mert visszaél vele, megtorlást követtem oly képzelt bűnökért, a melyekben önök otthon tényleg nyakig úsznak, oly vakmerőség és impertinencia, a minővel a művelt nyugaton nem találkozhatunk.

A magyar nemzet olyan, a milyennek látszik. Nem szépíti sem múltját, sem jelenét; bevallja hibáit, elismeri tévedéseit, bűneit. A földtekén még nem volt tökéletes nemzet. Csak ön állítja a román nemzetről, hogy az, csak ön és a Liga akarja a román népet, annak múltját, jelenét, erkölcsét olyannak feltüntetni, a milyen nem volt és milyen nincs. Ön szerint a román nemzet egy befejezett tökéletesség, haladnia már többé nem kell s csak egy

fogyatkozása van, hogy Erdélyt a Tiszáig még nem bírja. Ezért barbárok a magyarok és azért kell őket Európából kikergetni s országukat a latin elemnek átadni. Uram, hazugságoktól és rágalmaktól duzzadó röpiratok kai még nem foglaltak el országokat.

Én, mint gondolkozó és aggódó magyar honpolgár a magyar kormányzat és társadalom mulasztásait, hibáit és bűneit nem csak feltártam, de ostromoztam is (1. Magyarok, Románok cz. röpiratomat.) Megbíráltam belső állapotainkat s a magyarokkal sem voltam kíméletesebb. Az ügyet azonban nem vittem a külföld elé. A magyar sajtó és társadalom nem fojtott meg, mint megfojtani a Liga bármely tagja, mert szédelgései ellen nyíltan felléptem. A magyar elismeri a kritika jogosultságát bárki részéről, a Liga nem; egyetértés és együttérzés egy államban sem érhető el. Különösen bajos ezt elérni egy sok nemzetiségű államban, a melynek minden érdekeket kielégítő kormányformáját a világ bölcsei még fel nem fedezték. Igen is, a magyar állam területén, a társadalomban, kormányrendszerben vannak hibák és történetek mulasztások, a melyek az állampolgárokat sokszor aggodalommal tölték el. A világon nincs is tökéletes alkotmány és az állampolgároknak teljes boldogsága. Azért vannak a parlamenti ellenzékek nálunk, mint más államokban a világon.

De bár a magyar állam területén nyilvánvaló hibák és mulasztások észlelhetők — kérdem Urechea urat, mi köze önnek azokhoz? Mi köze önnek, egy idegen állam polgárának ahhoz, hogy nálunk társadalmi és kormányzati téren hibák történnek, a mikor mi az ön államának hasonló, sőt nagyobb hibáit és bűneit meg nem bíráljuk s azokat Európa színe elé nem is hurczoljuk? Miféle impertinenciával mer ön egy alkotmányos állam belső ügyeinek rendezéséhez hozzá nyúlni, követelni más kormányformát, más intézményeket, a mikor nekünk az önök kormányformájához és államintézményeihez semmi közünk? Kérdem, miféle erkölcsi fogyatkozásnál fogva lázítja ön és segíti pénzzel a magyar állam polgárságának egyik töredékét, hurczoltatja húszanként börtönbe, hogy megtagadják a köteles hűséget a hazához és a királyhoz azért, mert a Parlament nem ad az államnak oly

kormány formát, a milyent önök külföldiek, saját céljaik szempontjából jónak kikomponáltak? Miféle jogon csalogatja ön és társai a mi ifjainkat kifelé, fogadja kitüntetéssel elítélteinket, magasztalja és rendezni alkotmányellenes harczukat, a mikor civilizáció és konszolidált állami rend a fennálló törvényeknek tiszteletét parancsolja? És különösen miféle szemérmertlenséggel mernek önök Európa színe elé lépve megtorlást követelni egy idegen állammal szemben, a mikor önök fiatal államukban a humánitás s a szabadelvűség ellen százszor többet hibáznak és vétkeznek? Avagy Európa az önök függetlenségét, királyságát azért biztosította, hogy a nemzet anyagi és szellemi erőinek belső kifejtése helyett először is Ligát alakítsanak, a melylyel a szomszéd államok függetlenségét és szabadságát veszélyeztessék? Azért kellett önöknek királyság, hogy abból azokban az államokban, a melyekben román elem lakozik, a közrendet felforgassák s általa veszélyeztessék az európai békét? Hát önöknek nincs otthon már semmi teendőjük, tizenhat évi függetlenség után befejezték volna feiadakat, a mit más állam és nemzet ezer év után sem tudott teljesíteni?

Román vagyok, de az én románitásom nem terjedhet odáig, hogy önt és társait a nemzetet és az államot veszélyeztető szédelgéseikben, külföldi kalandozásaikban kövessem. Az én románitásom a nemzet belső erőinek kifejtését parancsolja.

Vájjon mit szólnának önök ahhoz, ha valaki az önök belügyeit Európa elé hurczolná? Ha önöket bevádolná, hogy

1) 700.000 zsidót a berlini szerződés nyílt rendelkezései ellenére, megfosztanak minden polgári jogtól, Önöknek van annyi eszük, hogy megadóztassák és katonáknak besorozzák őket, de ahhoz már nincs elég igazságérzékük, hogy őket a nyújtott pénz és véráldozat árán állampolgári jogokkal lássák el. A román állam területén a humanitás és civilizáció tekinteteinek lábbal taposásával önök 700.000 embert szolgaságban tartanak, pedig azok a legrégebbi időktől fogva épen oly szülőttei annak az államnak, mint önök. Különös, hogy énen ön. a szenátor, a Lúra elnöke, a ki a humanitás

nevében más államok minden jogokkal felruházott polgárai számára még több jogokat követel, otthon a senatusban azt a humanitást ellöki magától hirdetvén, hogy a román állam területén csak román és csak görög-keleti bírhat állampolgári jogokkal.

2) hogy Dobruza többségben lévő nem román ajkú népeire az anya állam alkotmányát máig sem terjesztették ki; hogy azoknak a nemzet képviselőiben helyet nem adtak; hogy nyelvüket nem respektálják; hogy azokra az iskolákba és közhivatalokba a román nyelvet erőszakolják? Az önök háta megett Dobruzában a lenézett és üldözött mohamedán lakosság ezrével vándorol ki; a zsidóságot tisztán fajgyűlöletből eltolonczolják a határig; a humanitás és a civilizáció nevében kiildözik.

3) Önök nem nézik azt, hogy a latin faj mindenütt a katolikus vallást vallja hitének, sajtójukban nem csak a zsidó, de a katolikus vallás ellen is hajszát indítottak. A kath. vallást durva kifejezésekkel illetik, nem gondolnak arra, hogy ez által a latin népeket vallási meggyőződésükben, lelkiismereti szabadságukban durván megsértik.

4) Önök, hogy a hazafiságban megsértett magyarok betörték Rátznak három utcza ablakát, egész Európát betöltötték a magyar nemzet vandalizmusával, barbárságával azt hazudván, hogy ezen házakat alapjaikból összerontották. És gyűjtötték is háznak a három ablakért 10.000 forintnyi kárpótlást, a mit ő ismételtén zsebre tett. És önök Bukarest városában megtámadtak egy végtelen magyar mulató társaságot; feltörték a társaság zárait, a társaság tulajdonát képező magyar zászlót nagy diadallal elhurczolták, összetépték és nyilvánosan megégették. Ezt a hősiességét ön, a ki 3 ablakért a humanitás és a civilizáció nevében Európához fordult, egekig magasztalta azzal a sajtóval együtt, a melynek szája tele van és tajtékzik a humanitás és a civilizáció nagy jelszavaitól, de a melyeknek követelésétől oly távol áll, mint a zulkaffer Páris szalonjaitól.

5) És hirdetik a sajtó- és a gondolat-szabadságot, a magyar népnek türelmetlenségéről köteteket írtak össze akkor a mikor a román sajtó itt benn tele van szeny-

nyel a magyar nemzet ellen, — önök pedig otthon legközelebről is megtámadták Krauss Hanst, a Gazéta de Colonia levelezőjét, feltörték fiókjait, kényszerítették a kéziratok kiadására; az Adeverul szerkesztőjét megverték, szerkesztőségét feldúlták, hogy a törvény kénytelen volt önöket 24.000 frank kártérítésre ítélni.

Vagy felemlítsem-e a „Valeni nász“ színmű szerzőjének, az Evenemintul szerkesztőjének csúfos kiűzetését azért, mert ezen írók munkái az önök nagyzási hóbortjának nem hízelegtek? Önök tökéletesek; önökről írni ugyan szabad, de a ki rosszat ír, annak hetedízileg jaj, mert mintha az Istent káromolná, a kit pedig önök egy cseppet sem szoktak megkímélni.

Önök, a míg a magyar állam polgárait saját államuk ellen való fellépésre, a külföld előtti bevádolásra izgatják, otthon kitépik azt a nyelvet, a mely külföldön önök ellen szól és letörik a kezét, a mely önök ellen ír. Ez az önök bámulatraméltó erkölce és logikája.

6) Mit szólna vájjon ön és társai ahhoz, ha valaki Európa valamely nyilvános helyén kiállítaná a magyar állam ép, egészséges, értelmes, deli román parasztját és a szépségben páratlan szelistyei parasztnőjét, az önök sovány, elcsenevészedett, paraszt helotáival, — és mondaná: íme az elnyomott magyar-oláh és íme a Liga által táplált, nevelt, védett romániai paraszt? Ezt a kiállítást a ligisták örök megsemmisülése szempontjából rendezni kellene.

Önök ligisták elmennek mégis negyvenen Haagába, a világbéke kongresszusra, hogy annak szelíd levegőjét inficziálják az örök gyűlölködés, a visszavonás és ellenségeskedés mikrobáival akkor, a mikor Önök otthon saját népükkel, a humanitással, türelmességgel és a szabadelvűséggel szemben annyit vétkeznek.

És önök 300.000 polgár aláírásával mégis az igazsághoz appellálnak (Apel la dreptate!), a mikor otthon az igazság és humanitás valódi lényegéről még fogalommal sem bírnak.

Minden állam között, melyben románok laknak, Törökország, Oroszország és Ausztria között, a román elem sehol sem oly szép, oly művelt, annyira gazdag, egyházában, társadalmában, sajtójában, annyira szabad,

mint a magyar államban. Ez a nyilvánvaló tény, mely bizonyításra nem szorult. Ma Európában nincsenek barbár nemzetek, barbár tények előfordulhatnak, de ilyen nemzetekről szó sem lehet. A midőn tehát ön és társai, azt az államalkotó nemzetet, mely fajrokonainkat minden nemzetek közül legtöbb szabadsággal látja el, barbárnak, vandárnak hirdetik, önből nem a civilizáció, a humanitás, az igazság beszél, hanem az engesztelhetetlen gyűlölet egy nemzet iránt, a mely saját hazájában, saját szabadságával él, s a mely önöknek, álmaiknak, hóbortjaiknak kösziklaként útjában áll; vagy beszéltet önökkel ilyeneket valamely idegen hatalom, melynek kezében önök egyszerű bábok; citromok, a melyeket kifacsarnak, aztán az utcára dobnak. Ha valami bele nem illik Európa mai civilizációjának, humanitásának és keresztényiségének keretébe, az mindenesetre az ön gyűlölete egy békés nemzet ellen, a mely önnek semmit setn ártott, s a mely a román kultúrának eddig minden népek közül a legnagyobb szolgálatot tette. Az ilyen féktelen gyűlölet igen is barbár.

Azt hiszem és tudom, hogy a magyarnak nincs kifogása az ellen, hogy ön és társai egy nagy román államról álmadozzanak, sőt az ellen sincs, hogy ön és társai Erdély elfoglalását is megálmodják, de már az ellen a leghatározottabban tiltakoznia kell, hogy önök gyermekes árulkodásokkal, badar hazugságokkal, rosszindulata rágalmakkal küzdjenek; ne nyílt, becsületes ellenségként, hanem orozva szálljanak sikra, hogy őt becsületétől akarják megfosztani; kar helyett nyelveléssel és saját annyiszor hirdetett erejük és fölényük helyett mégis Európa exaltáltjainak támogatását hozzák ellene forgalomba. A magyart eddig mindig a maga ereje mentette meg, a Liga és ön a mások paizsa alá bújnak s az által védik magukat.

Ez erősen jellemzi önt és dicsőségére nem válhatik semmikép.

III.

Uram!

Bár jól tudom, hogy falra borsót hányok, mert ön és társai sokkal inkább neki vadultak már a magyaroknak, semhogy adjanak valamit a köztisztesség tekinteteire, mégis valamire figyelmeztetnem kell. Jó lesz önöknek evidenciában tartani, a mit beszélnek, a mit írnak és a mit tesznek, hogy legalább a következetesség, a komolyság látszatát megőrizték. És mivel a román példabeszédként a fejtől szagosodik meg a hal, ezt különösen önnek ajánlanám uram, nemcsak azért, mert elnök és egyetemi tanár, hanem mert már öreg ember is, a kitől kissé csúf dolog, hogy ily egymásnak ellentmondó dolgokkal demoralizáljon egy egész nemzedéket. Ont a diákok azért választották meg a Liga élére, hogy legyen közöttük egy higgadt, komoly férfiú is, a ki bölcsességével némileg fedezze a Liga szédelgéseit, úgy látszik azonban, hogy ön azért illik oly rettenetesen annak a Ligának a keretébe, mert hatvan esztendeje daczára, nagyobb gyermek mindenkinél. Ez kétségbeejtő állapot lehet tanár kollégáira nézve.

Erre a nagy gyermekségre mutat a Deutsches Volksblatt levelezőjével folytatott beszélgetése, egy interview önnel, mely összejárta a világ sajtóját, mintha csak Bismarck nyilatkozott volna valamely fennforgó európai kérdéstről. Ne vegye zokon, ha én a Tribunából (162. sz.), tehát hiteles helyről vett ezen nyilatkozatát megbírálom.

A nevezett német lap levelezőjének ön mindenekelőtt azzal dicsekedik, hogy a Ligának 200.000 azaz kétszázezer tagja van s hogy egy-egy tag havonként egy frankot fizet a Liga céljaira. Sok az önkén-

tes adomány is; ez az egész vagyon és jövedelem, mint állítja, „erdélyi testvéreink politikai érdekében használtatik fel.“ Csak közép számítást is véve az ön által nyújtott adatok szerint a Liga évenként mintegy 2.500.000 fr. kétmillió ötszáz ezer frankot költ el „erdélyi testvéreire.“ Uram, ha ön, mint értelmes öreg ember, mint egyetemi tanár és jó hazafi azzal dicsekednék Európa előtt, hogy van egy testületük, a testületben 200.000 ember, a kik évenként 2—3 millió frankot áldoznak a haza oltárára, a fiatal román állam kultúrájára, népére; hogy van 200.000 ember, a kik szóval és tettel a román állam nemzeti műveltségének kifejtésére törekednek és dolgoznak, levennem a kalapomat és letérdelnék az ön nagysága előtt. De mikor az önök nemzeti kultúráját 5—6 ember szolgálja, parasztjuk „helota“ és „csontváz“ és ön 200-000 embernek az erejét és vagyonát külföldi politikai kalandorságban emészti fel szánnom kell önt, az ön hazafiságát és az ön románságát. Nincs a román királyságnak annyi vagyona, a mit fel ne emésztené az erdélyiek leleményessége és kapzsisága, jól jegyezzék meg!

De különösen szánnom kell önt azon erkölcsi megtevédeséért, hogy a „kultúr“ czélokra engedélyezett társaságból, a Ligából, ön a tanár és diáktársai, az alapszabályok nyílt és világos rendelkezései ellenére teremtettek egy politikai kalandor egyesületet, a melynek a román nép kultúrájával semmi köze nincs. Bámulva tapasztalom, hogy a nemzet kultúr-céljaira a nemzettől kieroszakolt 2—3 millió frank évi összeget, önök nem arra használják fel, a mire beszedik. Hát mindegy, ha önöknél a kormány, a közállapotok megengedik, hogy a kultur-czélokra begyűlt rengeteg vagyont minden számadás nélkül, más czélokra használhassák fel, pláne arra, hogy a román állammal barátságban élő szomszéd állam közrendét és békéjét felforgassák, ám legyen, reánk nem tartozik, de az már reánk tartozik, a mit ön állít, hogy a Liga 2—3 millió franknyi évi jövedelme az erdélyi románság céljaira fordíttatik. Ez nyilvánvaló rágalom, amit a közmorál érdekében a leghatározottabban

vissza kell utasítanunk. Minden tétovázás nélkül kijelenteni, hogy ön ezáltal az erdélyi románságot nyíltan rágalmazza és hazafiasságában bemocskolja. Az önök 2—3 millió frankjából az „erdélyi románság“ kultúrája, közcélja, közérdeke egy fillért sem látott; egyetlen iskolánk nem segélyezettett, egyetlen rongyos gyermek fel nem öltöztetett, neveltetett s egyáltalában az „erdélyi románság“ a Liga pénzéből egy kanál vizet nem ivott.

A pénz azonban elkallódott, ez áll. És ha száz annyit fog a Liga a nemzet zsebéből kieroszakolni, az is el fog kallódni a nélkül, hogy az „erdélyi románság“ abból egy fillért is látna. Megmondjuk hogy mikép! Először is önök otthon a Liga vagyonából úri módon költekeznek. Létesítettek fővárosunkban egy gazdagon felszerelt központot, a melyben minden árulónak helye van s a melyben minden tőlünk^ kivándorló szédelő melegágyra és jó fizetésre talál. Ágenseik Európa-szerte száz ezreket kocsikáznak és pezsgőznek el — állítólag — az „erdélyi románság“ érdekében. Az évenként önök által állítólag a mi érdekünkben termelt makulatúrák száz ezreket nyelnek el. Az egy „Golgota“ című lázító irat nyomtatása és terjesztése a memorandum-pör alkalmából, melyen Rátz, Lukács és társai akasztófákon függenek, valami 60 ezer — hatvanezer — frankba került. A külföldi agitáció százezreket nyelt el. A memorandum-pör rengeteg kiadásukba került. Az önök pazar és haszontalan költekezései után fennmaradó összeg, a resli, Erdélybe kerül.

Mi láttunk itt nálunk Erdélyben szegény ügyvédeket, hogy alig birtak élni napról-napra, papokat és tanárokat, a kik sok szükséggel küzdöttek a Liga létesülése előtt. A mint az önök ágensei lettek, nem láttak többé szükségét. Lukács elhagyta a papságot, Rátz és mások felhagytak az ügyvédséggel, beállottak politikai utazóknak, eladták politikai önállóságukat; egész politikai feladatukat a külföldi Liga kezébe tették le. Így a mi politikánk többé nem volt a miénk; minket, a kik egykor annyit adtunk a romanismusra, a politikai utazók és a bukaresti tanulók a 2—3 millió forint évi jövedelem révén, orrunknál fogva hurczolnak s mozgatnak

ma is, mint valami fabábukat. Mézzel fogják a legyet, pénzzel a modern mártírokat. Az első házakat, az ügyvédek jószágokat vettek; utaznak, költenek, állítólag a mi érdekünkben. A mi érdekünkben egy néhány agitátor meg vagy onosodik. Ezt látjuk. És látjuk azt is, hogy ezek napdíjért tömlöczből tömlöczbe járnak. Szívesen és bátran támadnak a fennálló rend ellen, mert pőrékét, a rabtartási költségeket fizeti a Liga, a mellett ők is nagyobbak, mártírok, hősök. De hát uram, azért áldozik oly rengeteg vagyont össze a nemzet, hogy azt rabtartási költségként a magyar állam pénztáraiba beszolgáltatassuk? Hogy önök makulatúrákat termeljenek és egy pár élelmes hazafi a martíromság révén meggazdagodjék? Mi ebben a cél és mi ebben ez „erdélyi románság“ érdeke? Mert hiszen én az erdélyi románság érdekét nem az ön ligái elnökösködésében, hallgatóinak gyakori kongressusdi játékában, az európai sajtó szórványos szimpátikus nyilatkozataiban', a magyar-gyűlöletben, a fennálló rend megtámadásában, a tömlöczös-ködésben, a martíromságban és egy néhány élelmes román hazafi meggazdagodásában látom, hanem abban, hogy a magyarral jóindulatúlag megértessük magunkat; ha vannak, bajainkat általuk megorvosoltassuk, hogy egymást szeretve békében éljünk, hogy szellemileg, anyagilag a romanismus érdekében mindnyájan egyaránt megvagyonosodjunk! Hát nem ez volna-e a cél?

Nem, a Ligának a célja egészen más, csak hogy mi azzal a céllal hazaszeretetünket, hazafiságunkat nem tudjuk összeegyeztetni, valaminthogy meg nem egyezők az önök nyilatkozatai sem a logikával, sem a tisztességgel, a mi kitűnik alábbiakból.

On a Liga céljaira nézve a D. Volksblatt levelezője előtt így nyilatkozik:

„Dákoromán tendenciáink nincsenek. . . . Mindenesetre azonban óhajtjuk, hogy Ausztria-Magyarország federatív alkotmányt fogadjon el, ez volna biztosítéka a monarchia fenállásának, s az összes népek, tehát a románok szabad fejlődésének is.“

Még szembeötlőbb Beszarábiára vonatkozó nyilatkozata, a mi összefügg a fennebbivel:

„Hogy inkább gondolunk a bárom millió magyarországi és erdélyi románságra, mint a beszarábiai fél-millióra — igen természetes. Ezek már elidegenedtek tőlünk, azok azonban hűséges románok voltak mindig, s kikérték a mi segítségünket.“

Uram, ön teljesen meg van zavarodva. Ebben a néhány mondatban a Liga elnöke annyi meg nem engedett dolgot és következetlenséget halmozott össze, hogy az ön egészsége felett méltán aggódhatnak azok, a kik önhöz közel állanak. Ennyi következetesség között nehéz is a fonalat megkapni és legombolyítani a csomót, de megpróbálom.

Mit is mondott csak ön, a Liga elnöke? „Dáko-román tendenciáink nincsenek.“ — E szerint önök Erdély elfoglalására nem is gondolnak.

Ön uram, a D. Volksblattnak a levelezőjét bizonyosan bolondnak tartotta, mert feltette róla, hogy elhiszi önnek azt, a mit neki mondott. Önnek úgy látszik két feje és két szája van, az egyikkel diákokat, a másikkal Európa riportereit bolondítja; az egyiket otthon tartja, a másikat Európában utaztatja. Eh, uram, egy 200.000 taggal rendelkező Liga elnökének nem volna szabad játzsiasan szimulálni, köteles volna egyenes úton járni. Egy 200.000 taggal és milliókkal rendelkező társaság elnöke köteles volna ne csak otthon, de Európában is kijelenteni: „Igen, mi Erdély meghódítására törekedtünk.“ Ezt az erkölcsi bátorságot megkövetelhetnők öntől, a ki mindig az igazságra hivatkozik. Hiszen ön eddig Erdély elfoglalására tört s Dákó-Románia megalapítását prédikálta! Ha elfelejtette, az ön tényeit emlékezetébe vissza-idézem. Csak tavaly történt Predeálon, mikor a Liga zászlóinak átadásakor, a következő mesével ragadta el a hallgatóságot:

„Volt egyszer egy császár (Traján), a kinek három fia volt. Mielőtt a három ifjú világgá ment volna, az apa átadott nekik három keszkenőt, az egyiknek vere-sei (Románia), a másiknak sárgát (Bukovina), a harmadiknak kéket (Erdély), mindhárom egy egészből kihasítva, és azt mondá nekik: A mikor ezt a három keszkenőt ismét egy rúdon egyesíteni fogjátok, az én birodalmam a tiétek leszen.

(Tapsvihar.) Rajta ifjak ezen birodalom megalkotására! (Szünni nem akaró tombolás.)“

Ez a mese volt tavaly az ön programja, a melynek ugyan se füle, se farka, de a melynek révén ön a magyar királyság határán frenetikus, eget verő tapsokat és ovációkat dugott zsebre. Nemcsak ön, de az utolsó csiripelő fűzfapoéta is hirdeti önöknél Dákó-Romániának a megalkotását, a magyaroknak a leigázását, kiirtását. Idézzek talán nem is kötet, hanem könyvtár számra menő részleteket a költőből, a sajtóból, az írókból? És tiltakozott-e valaha, vagy tiltakozik-e jelenben valaki, egyes, testület, vagy kormány, az elmének ezen abortációja, a kedélyeknek ily okatlan izgatása, a vágyaknak és reményeknek ily könnyelmű felgerjesztése, ellen? Talán ön, talán más? Hát akkor mit hazudozik ön, s bolondítja a világot azzal, hogy a Ligának és önnek dákó-román tendenciái nincsenek, a mikor azokat otthon nyíltan hirdetik? Hát akkor miért keltene a román állam 2—3 millió frankot évenként és miért sorakoznék ön mellé 200.000 ember? talán bizony a mi kultúránkért, a melyre egy fillért sem adott? talán a mi parasztságunkért, mely önöktől egy fillért sem látott? talán bizony Lukácsért, hogy házakat és jószágot vehessen? Uram, az önök harcza akkor lesz becsületes, a mikor a liazudozást abból a harczból a becsületes harczolók ki fogják irtani; a mikor eszméiket és jogaikat nem a hazudozás, ferdítés és rágalom trágya-dombjaira, hanem a becsület és tisztesség szilárd kőalapjaira építik fel.

Ön és a Liga azonban mégis csak akar valamit, akar egy „federativ osztrák-magyar birodalmat“. Risum teneatis. . . És az a riporter, a kinek ön ezeket elmondotta, nem kaczagta ki önt: legalább nincs feljegyezve, hogy önt, mint politikai hóbortban szenvedőt, a faképnél hagyta volna. E kijelentésére a világ még sem számolt le egészen. Tehát ön „federativ osztrák-magyar birodalmat“ akar.

A román királyság megalkotásáig a világ kezdete óta a dolgok sorja az volt, hogy a nagy hal, ha szája elé kerültek, elnyelte az apróbb halakat. A világ természetes rendje az volt, hogy a kis patak a folyóba foly-

jon. Ön a Liga tagjainak havi egy frankjával megváltoztatta a dolgok ezen természetes sorrendjét; a kis halak ön szerint holmi optikai fogásnál fogva ezentúl fel-füvődve fognak megjelenni, hogy a nagyobb halak elnyelésére is alkalmasak lesznek.

Ön uram, a Ligával, s az egy franknyi havi tagdíj befizetéssel az osztrák-magyar birodalmat más alapokra akarják fektetni. Egy négy- és félmilliónyi kis állam döntő súlyt és befolyást akar gyakorolni egy európai nagy hatalomra. Ötmilliónyi egészen új keletű, sok tekintetben rendezetlen állammal ön el akar nyeletni 40 millió embert. Megengedem, hogy az önök étvágya nagy lehet, azonban egy ilyen nagy operációhoz az appetitusnál egyéb is szükséges.

Mindegy, nyugodjunk meg Urechea úr nagy terveibe és dicsérjük meg önt uram azért, hogy egy kis állam pénzt és fizikai erejét ilyen merész, eddig nem hallott és nem látott vállalatokba fekteti, de ez esetben mi volna a cselekvés természetes rendje és sorja? Ha ön és a Liga „osztrák-magyar federatív államot“ akar, akkor önnek a hatalmasabb rész, Ausztria ellen kellene fordulnia; a Liga 200.000 tagját és azoknak havi frankját Ausztria ellen kellene mozgósítania, azt kellene először megdöntenie, annál is inkább, mert Bukovina is, a melynek „elrablását“ ön egy drámájában megörökítette, Ausztriában fekszik. Ön azonban Bukovina, „elrablásáért“ még a fülét se vakarta meg Ausztriának és Bécs szilárdul áll. Ha ön és a Liga „osztrák-magyar federatív államot“ akar, akkor a magyarok mellett legalább Ausztriát is meg kellett volna támadnia; legalább az lett volna a rationalis eljárás, hogy a két állam ellen együttes, közös támadást intézzen, hogy a világrend, a románság érdekében mind a kettőben, az önök céljaihoz képest, egyszerre megváltoztassák. E helyett azonban látunk az önök részéről csodálatos-következetlenséget és bámulatraméltó taktikát, a melynek végcélját felfogni képes nem vagyok, hogy gyűlöletük egész nagyságával egyedül a magyarok ellen toporzékolnak, a 200.000 tag és a havi egy franknyi tagdíj egész hatalmát csak a magyarok ellen fordítják, Bécsben pedig rengeteg pénzzel rendeznek körmeneteket,

levett kalappal járnak ajtóról ajtóra, minisztert látnak a harmadrendű lakásban, hajhásszák benne a jó barátokat és a mikor onnan formáliter eltolonczoltatnak, akkor sem elég bátrak támadni Ausztria ellen. Urecliea úr, ha ön „osztrák-magyar federatív államot“ akar, hol ebben az eljárásban a logika?

Logikáról azonban ne beszéljünk. De hát akkor kérdem önt uram, ismeri-e ön egyáltalában a mi politikai törekvéseinket, céljainkat? Mert hiszen a magyar állam területén lakó románságnak programja van (1881), a melyben politikai vágyait és áspirációit lerakta, önnek pedig, a ki 200.000 emberrel és 2—3 millió frankkal beleelegyedik a mi belügyeinkbe, mégis annyit tudni kellene, hogy azt az erőt és azt a vagyont mire használja fel! Ön azt mondja, hogy „federatív osztrák-magyar államot“ akar, a mi 1881-ik programmunk erről az ön ideájáról semmit sem tud. Abban egész más kérdésekről van szó. Ön tehát a 200.000 tag erejét és pénzét felhasználja a mi programmunk pontjai ellenére, nem is a mi érdekünkben, hanem az önök politikai ostobaságaira. Ámbár igen szerettem volna, hogy ön annak az ön által képzelt federatív osztrák-magyar birodalomnak belső szerkezetéről, alkotmányáról is szóljon valamit, ezúttal lemondok arról, hogy annak megalkotásáig ön részletesebb felvilágosítást nyújtson. Különben is erre képtelennek tartom önt, mert ön ennek a két államnak a statisztikáját soha nem is látta, annak népességi, nyelvi és területi viszonyait nem is ismeri. Az ön által odadobott federatív állam, a melyben az egyes népfajok teljes egyenjogúsága mondatnék ki, közelebb állana a nagyszebeni tébolyda intézményéhez, mint egy rendezett európai állam első képéhez. Egyébiránt egy államot meg is kellene alkotni* azok számára, a kik a saját kis népük és államuk boldogítása helyett a nagy birodalmakat akarják konstitúcióval megajándékozni.

Uram, ön az előtt a riporter előtt arczpirulás nélkül jelentette ki:

„Hogy inkább gondolunk a három milliányi magyar- és erdélyi románságra, mint a beszarábiai félmillióra, igen természetes. Ezek már elidegened-

tek tőlünk, azok azonban mindig hűséges románok voltak s kikérték a mi segítségünket.“

Öreg ember létére, a tisztességet nem volna szabad magától egészen ellöknie. Hiszen becsület nélkül, sem az egyes, sem a testület fenn nem állhat. Az eszméknek csak addig van értékük, a míg becsületes alapon nyugosznak. Önnek ismernie kellene a román közmondást, hogy „a ki hazudik, az lop“. Önnek, a ki oly magasan áll, 200 ezer ember élén a Ligában, nem volna szabad az emberek hiszékenységét közönséges hazudozásokkal nyilvánosan meglopni. Nyíltan kijelentem: ön és a Liga betolakodott a magyarországi románság keblü ügyeibe, az erdélyi románság az önök segítségét, pedig ki nem kérte soha. Ellenkezőleg, az önök politikai kontárkodása és betolakodása ellen a nagyszebeni román komité 1891. augusztus 31-én világosan, nyíltan és határozottan tiltakozott is.

„A komité — így szól a nyilatkozat — végül a leghatározottabban kijelenti, hogy politikai irányára sem a múltban nem tört, sem a jövőben nem fog túrni semmiféle idegen befolyást.“ A 1881-iki román programú ezt a befolyást kizárta; az 1893. július 23. és 24. én Nagy-Szebenben tartott román közgyűlés hat pontból álló megállapodása az önök befolyását és segítségét erőben mellözi. Hát mi egyáltalában nem tehetünk arról, ha ön és társai a házból való nyílt kiutasítást, barátságos meghívásnak tekintik s hogy önökben nincs annyi ildom és érzék észrevenni, hogy terhünkre vannak s hogy helyzetünket a magyarokhoz való viszonyukban nagyon megnehezítik. Mutasson ön egyetlen határozatot, egy sort, a melyre állítását alapítja? A hazafiságról pedig annyi érzék sincs, hogy belássa, miszerint alkotmányos államban egy párt, a mely külföldi befolyást hív segítségül a maga programjának megtestesítésére, hazaárulást követ el és mint ilyen közmegevetésre méltó? Mikor és ki kérte ki az önök segélyét, az önök beavatkozását a mi belügyeinkbe? Erre feleljen ön! Arról igenis van tudomásuk, hogy önök valóságos fejtős tehenei néhány kapzsi embernek Erdélyből; tudjuk, hogy innen gyakran utazgatnak át egyesek, a kik

az önök millióira spekulálnak; az is nyilvánvaló, hogy ezen élelmes hazafiak ez által maguknak elég pompás életet és vagyont biztosítottak, de hogy az önök segítségét a román komité, mint az erdélyi románság képviselője, valaha kikérte volna, nem áll. Látja tehát uram, hogy ön a nagy tekintélyt követelő román Liga elnöke, az ifjúság bálványozott öreg tanára, egy beszédében már harmadszor nem mond igazat s már harmadszor akarja a világ hiszékenységét meglopni oly állításokkal, a melyek az igazsággal homlok-egyenest ellenkeznek. Önnek fogalma sincs arról, hogy ez nem illik s hogy az effélet a jóizlés, a társadalmi műveltség nem egy nagy testület élén, hanem a legszűkebb körben sem szenved meg.

Semmi sem jellemzi azonban önt, a Ligát, s önöknek egész liarczát oly élesen, mint a Beszarábiára vonatkozó állításai. Ön azt mondja a D. Volksblatt levelezőjének, hogy Beszarábia az anyaállamtól, Romániától elidegenedett, a magyar állam románságának ügyeibe pedig azért avatkozik, mert az mindig román volt s az akar maradni jövőre is!

Különös! Napokig törtem a fejemet e mondás logikája felett. Úgy gondolkodtam: mi szükség van a Liga beavatkozására s 2—3 millió franknyi összeg kidobására az erdélyiek ügyeiben, ha azok mindig románok voltak s azok akarnak maradni? S ha az erdélyi románok mint ilyenek tudtak élni századokon át, s ilyenekül fognak élni a jövőre is, bizonyosan ők anyagi és szellemi tulajdonokkal, kincsekkel, termékenyítő szabadsággal és intézményekkel rendelkeznek, a melyek náluk ezt a románitást a múltban biztosították és a jövőben is biztosítani fogják. Megvizsgáltam az állapotokat és úgy találtam, hogy Románia sajtóját, akadémiáját, közhangulatát, kormányát az erdélyiek igazgatják; hogy Románia számára az elnyomott erdélyi románság ad tanítót, tanárt, ügyvédet, mérnököt, gyógyszerészt, orvost, iparost, kereskedőt, szóval kultúrát, eszet és munkást. Abban tehát bizonyos voltam, hogy a magyarok uralma alatt élő románság oly belső erőre tett szert, a mi az individuális léteit állandóan lehetségessé teszi. De hát akkor mit keres a Liga ott az ő 200.000 tagjával és 2—3 millió frank évi költségével? Ha az erdélyiek

románítása veszélyeztetve nincs, s ön beismeri, hogy ezek a jövőben is románokul akarnak élni, kérdem önt uram, mire való ez a nagy animozitás, költség, európai hajsza azon magyarság ellen, a mely a maga területén a románságnak nemcsak individuális létet biztosít, de önök számára külön is felszerel és szállít mindenféle tudóst, iparost, politikust és kereskedőt? Ön az irodalom-történet tanára, munkáiban eddig legalább arra tanította a világot, hogy a romanismus eszméit a legrégibb és a legsötétebb időtől fogva az erdélyi románság tartotta fenn; hogy a román kultúra apostolai mindig innen indultak kifelé; hogy a román fejedelemségekben a román kultúrát mi éllesztettük és tartottuk fenn; hát ha mindez így van, és ez így is volt, mit akar ön most a XIX-ik század végén, a világosság és szabadság századában, az alkotmányos magyar állam területén, az ön hajszájával, az ön támogatásával, az ön kultúrájával, 2—3 millió frankjával? — Legyeket gyűjt a mézre, egyebet nem. A mi romános érzésünk több az önénél, a mi tudományosságunk, fejlettségünk, szívósságunk, a mi erőnk több az önénél; maga a Liga is a mienk, a mi embereink uralkodnak benne, önt is azok forgatják tetszésük szerint, önöké csak a pénz, az a 2—3 millió franknyi összeg, a mit az erdélyiek, a kis hunczutok, nagy mohósággal évenként csakugyan az önök segítségével fel is emésztnek.

De megütközöm uram az ön állításán is, hogy Beszarábia önöktől már elidegenedett s hogy az önök segítségét nem akarja igénybe venni. Egy tartomány, mely az önök húsából való hús és véréből való vér, mely a román állam alkatrésze volt, alig tizenhat esztendei elszakadás után már önöket elfelejtette, önöktől „elidegenedett,“; segítségüket nem akarja igénybe venni, önökről többé hallani sem akar! Egy tartomány a román állam testéből kihasítva tizenhat év után már feladja románítását, oroszszá lesz, és nem kér többé az önök barátságából! Hát mit jelentsen ez? Önöket el tudja felejteni a testvér tizenhat esztendő után? És az a testvér tizenhat esztendő után az önök századokon át tanító szeretete, nemzeties ápolása és tanítása után önöktől el tud idegenedni? Hát mit ért és mit ér az

önök nemzeti kultúrája, tanítása akkor, ha 16 esztendő alatt oroszszá, göröggé lesz az, a ki önökhöz tartozott?

Hogy kezelték önök annyi időközön át ezt a Beszarábiát, annak románságát, hogy oly könnyen vált el önöktől, földüktől, szokásaiktól, erkölcseiktől, hogy jobb neki ma az orosz járom, mint az önök szabadsága?

A tényeket szembeállítva az önök barbarizmusa nagy. Ha önök szerint a világ legvadabb nemzete a magyar, a ki alatt pedig a románság kultúrája sok századokon át magasra fejlődött, hogy annak világánál önök ma is sütkérezhetnek, s a ki alatt a románság, ön szerint is, ma is mint román tud élni, akkor vájjon milyen lehet önökre nézve az orosz, a ki tizenhat esztendő alatt egy félmilliónál több románt megsemmisített? És ha önök a félmilliónál több román eltűnését szemhunyorítás nélkül tudták eltűrni, vájjon mit érdemel ön, a Liga és annak 200.000 tagja, hogy vadul mégis arra a nemzetre tör, a mely a néhány százezer bevándorló románt századokon át az önök számára három millióra felnevelte és nemzeti kultúrájában megtartotta? Hiszen, ha a magyar nemzet ma századok után önöknek néhány százezer telepítvényesből be tud számolni három millió ép, vagyonos és a kultúrában előhaladott románnal, az orosz pedig tizenhat esztendő után, az önök szemeláttára felemészített félmilliónál több románt, ha önök a nemzeti kulturmisszió feladatának némi tudatával bírnak, akkor azt a 200.000 ligái tagot és 2—3 millió forintot évenként Európában nem a magyar, a ki önöknek jól gazdálkodott, hanem az orosz ellen kellene mozgósítaniok, a ki az önök testéből néhány esztendő alatt egy-ötödöt felfalt, ha egyáltalában a tisztességgel összeférne az, hogy egyik állam a másik államnak a belügyeibe beavatkozzék. Miféle mandatarusai önök az európai románság ügyének, ha önök az erőseket támogatják és a gyengéket, a védteleneket százezer számra halni engedik? Ez valóban nagy barbarismus!

Önök e szerint nagyon jól kinevelték Beszarábiát, most úgy látszik minket vettek kezelés alá, hogy mi is rövid idő alatt jól lakjunk az önök boldogításával, mint amaz. Ezt könnyen elérhetik.

Bár apró szeletekre szelhetném fel állításait, nem folytatom tovább, mert igen sok a mondanivalóm. E néhány sor meggyőzhette a világot arról, hogy különösen ön uram politikai szédelő; a Liga 200.000 tagja pedig nagyzási hóbotban szenvedő, a kiket saját érdekében, Európának ki kellene gyógyítani.

A mi engem illet, az önök szándékának tisztességében megrendül a hitem és kétségbe esem az önök józansága felett.

IV.

Uram!

Jól tudom, hogy tényeim, gondolkodásom a mai román közvéleménybe ütköznek. Én arra a félrevezetett közvéleményre nem adok semmit. Csak sajnálni tudom. Ön és társai a magyarok elleni igazságukat a félrevezetett közvélemény tomboló dühére alapítják, én ellenkezőleg a józan okosságra, mely a tomboló szenvedélyt leigázza s rombolásait nem helyeselheti. Bár milliók vannak önök mellett s kevesen a pártomon, ez még nem jelenti azt, hogy a milliók részén van az igazság, csak azt, hogy milliókat vadított el a szenvedély, hogy milliók élnek még sötétségben, millióknál hiányzik még az önálló gondolkodás, a kritika és hogy még milliókat lehet félrevezetni, szemmel látható ferdítésekkel, saját hazájuk valódi érdekei ellen. Dicséretére ez annak a nemzetnek, a mely ezeket eltűri, nem válhatik sehogy.

A legsajnálattaméltóbb az egész mozgalomban az, hogy ön és társai szenvedélyüknek, utálatuknak és gyűlöletüknek a magyarok ellen feláldozzák a koronát, a tudományt és a templomot.

Van a román államnak Bukarestben egy tudományos akadémiaja, 1867-ben lett megalapítva az erdélyiek szellemi erejével. Önök ehhez is abban az időben csak a pénzt adták. Az akadémia kezdettől fogva I. Károly uralkodó védnöksége alatt áll, tehát a román korona fényében sütkérezhetik. A szabályzat értelmében a napi politika a tudományos akadémia köréből ki van zárva, a mi nagyon természetes, mert a tudományt nem lehet ma a Catargiu, holnap pedig a Sturdza politikai szempontjából művelni; a politikai pártoskodást nem szabad bevinni a tudomány szentélyébe, hogy azt a maga pro-

fán szenvedélyeivel megszenteltelenítse. Mindenütt a világon vigyáznak arra, hogy a tudományos testületek tisztán a tudománynak éljenek, hisz a politika ezeken kívül a maga szenvedélyei által eleget rombolhat.

Ha a román akadémia többségének a loyaltásról, az ildomról megfelelő' fogalma volna, akkor az alapszabályokat nemcsak önmagukért, hanem azért is meg kellene tartania, hogy a társaság élén a román király áll, a kinek személye a mi fogalmunk szerint, szent és sérthetetlen. Ha a többség az akadémia szabályzatát megszegi, tudnia kellene, hogy a szabályát-hágást a román korona szemeláttára cselekszi meg, a mely helyzeténél fogva ilyen kérdésben a törvényszegés ellen nem is tiltakozhatik. De a szabályzat bár semmiféle rendelkezést ne foglaljon magában, a tagok egy ily legmagasabb védnökség alatt a kényesebb kérdések felmerülésénél tízszer is megfontolják, mi lehetséges és mi nem? mi illik és mi nem? hogy a király személye, a korona féltett tekintélye meg ne hurczoítassék oly kérdésekben, a melyekre nézve a védnök, mint pártok felett álló, mint uralkodó, s a nemzetközi tekintélyek és törvények legfőbb őre, nem is nyilatkozhatik, állást el sem foglalhat. És kiválóan óvatosnak kellene lennie egy akadémiának abból a szempontból is, mert tagjainak sorában különféle nemzeteknek férfiai állanak, a kik politikai nézeteikre nézve sok mindenféle párthoz tartozhatnak, a kiket tehát az akadémia egyes politikai akciókkal politikai érzületükben nem insultálhat. A román akadémiát a magyarországi, s a magyar nemzettel barátságban élő tudósok, nemcsak, de az összes kültagok, a faképnél hagyhatták volna részben azért, mert megsértette a törvényt, bele dobván magát a napi politika piszkító hullámaiba s ez által valódi hivatásától eltért, részben, mert megsértett egy neki nem vétő nemzetet, a magyart.

Ön előtt azonban uram, nem volt semmi szent; sem a király személye, sem a tudományos testület szabálya, sem az ildom a kültársakkal szemben, a magyarok elteni hajszát bevitte az akadémiába, a melynek pedig legjobban kellene tudnia, hogy létele, a román nép egész tudományossága, nemzeti érzülete a magyarok alatt élő

románoknak köszönhető. Egy ellen az összes szavazatokkal a bukaresti tudományos akadémia az ön befolyása folytán Európához, annak tudományos testületéhez egy politikai tartalmú *felhívást* fogadott el és intézett az erdélyi románság érdekében a magyar nemzet és állam ellen. Maga a tény megbotránkoztató nemcsak azért, mert az akadémia, mint tisztán tudományos testület királyi védnökség alatt hivatalosan beleelegyedik egy rá nézve idegen állam belpolitikájába, belügyeibe a ez által megszegi saját alapszabályait, hanem azért is, mert a világon a bukaresti akadémia az első, a mely leszállít a magasból s belépett tiszta lábaival a napi politika sodró és piszkító folyamába. Meg vagyok győződve, hogy a bukaresti tudományos akadémia a tudományosság érdekei ellen való ezen merényletéért Európa tudományos társulatai részéről megkapja a kellő megleckéztetést a — hallgatásban.

Már ha az akadémia leszállít a maga magasságából és részt vett a gyűlölködő és sorvasztó politikai mozgalmakban, legalább őrizte volna meg a maga komolyságát és méltóságát abban az iratban, a melyet fogalmazott és Európában szétküldött, de mintha csak a Liga diákjai szédelegnének, vagy valamely anarchista társaság szólana, a világot tévútra akarván vezetni a maga czéljai felől. Az irat egy nyomorúságos férczelmény, egy nagy mondásokból s az öndicséret vályogtégláiból összerakott tákolmány, a melynek alapja homok, s a melyre rá van vésve: „nolli me tangere“, félvén, hogy a kritika kalaj)ácsa alatt összehull s maga alá temeti azokat, a kik összeállították. Engem az épület felirata vissza nem riaszt, akarom, hogy a mi ostobaságainkat ismerje meg a világ, hogy mi is észretérvén, átcsaphassunk a román népnek hasznokat és dicsőséget hozó irányába, a komoly munka terén.

Az akadémia felhívása elárulja a bombasztok, az üres frázisok, a körmönfont tévesztés nagy mesterét, önt u ram, a ki életében egyebet sem csinált, mint frázist gyártott; tanítás helyett könnyelműen lelkesített, nem a komoly munkára, hanem a pillangófogásra, a sorvasztó politikai szenvedélyekre. Az akadémia nem a tény-

leges állapotokból, a valóság- és igazságból indul ki, közönséges frázisok, utszáról felszedett ferdítések, öndicsérettől duzzadó semmiskedés, sajtóbeli felületesség és szenvedély, ártani akarás, gyűlölködés és a mi a legfőbb, a tényeknek meghamisítása, elhazudozása az. a mit ön elmondhat uram, a bukaresti román „tudományos” akadémiával.

A felhívás hű kivonata néhány sorban ez:

Az akadémia, mert a román történet kutatója és a nyelv fenntartója, kötelességének tartja e felhívással beavatkozni a magyarországi és erdélyi románság ügyeibe s felhívni a művelt világot közbelépésre, hogy a világbéke a küzdelem elenyészésével biztosíttassák.

Ez a fellépés és beavatkozás indokolása.

A román nép majdnem két ezer év óta Európának védbástyája, a civilizációnak őre, a nagy tetteknek művelője; István, a nagy, és Mihály, a vitéz, a kereszténységnek világraszóló szolgálatait a pápák is elismerték. „A míg a román tartományok — mondja az akadémia — és a román nép hősei, kik közé Hunyadi János és Corvin Mátyás is számíthatók, helyt állottak a törökök előtt, addig azok nem tudtak Európa szívéhez férközni.” De sőt akkor is, mikor a félhold lengett Budavára felett s Magyarország pasalikja volt a töröknek, a román tartományok megmaradtak nemzeti uralkodóikkal és individualitásuk respektáltak.

A románság a román államban és a szomszéd államokban mindenütt kiváló erélylyel támadt fel; képességei és tanúsított haladása folytán ma igen magas és respektált polczot foglal el.

„A román elem ezen újjászületését, — mondja az akadémia — minden európai nemzet örömmel fogadta és a románok, a kik barátaikkal és jótevőikkel szemben mindig telve voltak az elismeréstől, a legnagyobb ellenségeiket is ki tudták békíteni. Csak a magyarokkal nem tud a románság egyetértésre jutni, a magyarok a román nemzet megsemmisítésére törnek.”

„A magyarok a románságtól azt követelik, hogy elfelejtse nyelvét, hagyja el val-

lását, szokásait, hogy az élet minden körülményei között magyarrá legyen.“

Hozzá adja még azt is, hogy a magyarok által elnyomott románság vezetői, mert a monarchia, a császár elé terjesztették a nép panaszait, Kolozsvárt öt esztendeig terjedő fogsággal voltak megbüntetve.

Lehúzván róla a bombástok kérgét ez volna a „tudományos“ testület felhívásának rövid foglalatja Egy monstrum, a mely Európa tudományos köreit bizonyára ámulatba fogja ejteni.

A román „tudományos“ akadémia, mert „a román história kutatója és a nyelv fenntartója“, kötelességének tartja politizálni és beleavatkozni egy külföldi állam ügyeibe. Az akadémia ezen okoskodását kétségtelenül sok tudós fogja megmosolyogni, mert hiszen a tudományos testületek nem azért kutatják a történelmet és tartják fenn a nyelvet, hogy joguk legyen politizálni, hogy jogot nyerjenek izgatólag avatkozni külföldi államok belügyeibe, mert hisz akkor a közrendet felforgatni akaró Ligák és másféle romboló társulatok szerepét vennék át, hanem hogy az igazsághoz képest békében és csendben tisztázzák a nemzet számára a múltat, a nyelvet fejlesszék. Ha a nemzetek történetét kutató, és a nyelvet fejlesztő európai tudományos testületek a bukaresti tudományos akadémia okoskodása értelmében járnának el, akkor az európai közbéke, nyugalom és civilizáció huszonnégy óra alatt fel lenne forgatva. A műveit Európa azon czímen, mert társulatai „történelmet“ és „nyelvet“ „művelnek“, lángba borulna, a nemzetek vérben úsznának, volna egy chaos és szükség volna egy második Teremtőre, aki a bukaresti akadémia-liga álláspontján álló „tudományoskodó népek között a rendet és a békét ismét helyreállítsa. Hiszen e szerint a porosznak joga volna az orosz, az oroszoknak az osztrák, — a lengyelnek a porosz, a íranciának a porosz, az olaszoknak az osztrák, az osztráknak a német, a spanyoloknak a portugál és a töröknek más és más államok belügyeibe avatkozni azon a czímen, mert valamely tudományos testület a saját nemzeti történelmével és nyelvével foglalkozik, s mert az

orosz, a porosz, a francia, az olasz nemzet-állam nem ruházza fel a többi népek nyelvét azokkal a jogokkal a melyek az államot alkotó nemzet nyelvét megilletik. Ezt különben a világnak minden valamire való állama jól tudja, csak Bukarest városában nem akarnak róla hallani. Szeretném tudni, hogy mit csinálna ön uram. úgy a tisztelt akadémia, meg az az őrjöngd sajtó, ha a román államban lakó más nemzetiségek külföldi akadémiai, tudományos testületi, az önök belügyeibe avatkoznának? Önök együttesen a dühöngés eddig még nem ismert magaslatára emelkednének, mert merészkedtek a nemzet jogait ezen nem román ajknak pláne a külföld előtt kétségbe vonni. A román „tudományos“ akadémiának azonban annyi higgadtsága, belátása és tapintata már nincs, hogy hasonló szédelgéstől magát, a maga tagjait visszatartsa.

Sületlenség és nevetséges dolog a román tudományos akadémiaától, a román történelem kutatója-, és a nyelv fentartójától az a sok üres gög és megeresztett bombászt a román nép két ezer éves dicsőséges múltjáról, rendkívüli érdemeiről a civilizáció szolgálatában. Az önámítás és öndicsőítés sajnálatraméltó és nevetséges pöffeszkedése ez. Az akadémia a románok múltját összehasonlítván a magyarokéval, ezt árnyak, azt fénynek tünteti fel és a fénysugár központjából kiragad két embert, István és Mihály vajdákat, a kiket a világ legnagyobb emberei közé sorol, a kik vakítólag fénylenek; a kik a magyar állam egész történetét, múltját semmivé teszik. Nevetséges kérkedés.

A román történelem az akadémia jóvoltából ma már igen furcsa helyzetbe jutott. Ez nem történelem többé, hanem önámítás; annak a mestersége, hogy miképen kell a szúnyogot elefánttá felfújni. A román történelemben az akadémia ma már azt hirdeti: „A román elem nagy volt!“ Ez a kiindulási pont. Minden gondolat innen indul ki és ide tér vissza. Az apró-cseprő események világtörténelmi fontosságra emelgetnek; a szláv alfabetum ismerete az akadémia kezében pedig nagy kultur-történelmi ténynyé fejlődik, mintha bizony Európa egész kultúráját ezen szláv alfabetummal a román vajdaságok teremtették volna meg.

Hát ez önámítás, és az akadémia efféléket hirdetvén rászed és elámít *egy egész* nemzetet.

De legyen úgy; vegyük készpénznek a román akadémia állítását, hogy a román elem nagy dicső múlttal bír, hogy ma egymaga«, mindenki által respektált polczot foglal el az európai koncertben. A kutató ifjú, a gondolkodó polgár, ha sovინista kábultságából észre tér, fel fogja vetni a kérdést; tisztelt akadémia, hol a bizonyíték? Hol vannak a nagy, a dicső tények, az a magas kultúra a múltban és a jelenben? Hisz két ezer esztendő csak sok idő; más népek két ezer év alatt meghódították a világot, letűntek és újjá születtek; egy ilyen „nagy“ múlt, a nagy tetteknek, a nagy férfiaknak egész hosszú, de hosszú sorozatát mutatja fel, a mit aztán az égést- világ ismer, mindenki tud. „István, a nagy, és Mihály, a vitéz!“ fogja felelni az akadémia. Mindig csak ez. A mi engem illet már nagy fokú idegesség vesz rajtam erőt e két névnek hallatára; úton-útfélén ez a két név és sehol a harmadik. Ezt csiripeli minden madár, ezeknek a köpenyegével fedeznek minden hitványságot. „István, a nagy, és Mihály, a vitéz!“ Két ezer éves múltból két név a melylyel ma Bukarest utczáin minden szédelgő takarózni szokott. E két név miatt nem tanul a deák, szárad el a lábán a falusi paraszt, alakul a Liga és nem tanít többé a tanár. E két névvel a sovინismus milliókat zsarol ki a polgárság zsebéből és fecsérlik el kalandokra. Pedig hát, a kettőt az emberiség, a világhistoria csak alig ismeri, és ha Romániában a történelmet kritikailag kezelnék, Istvánról kisüthetnék, hogy „nagy“ nem lehetett, mert vérszomjúzó tigrisként kegyetlenkedett országa felett, országának függetlenségét pedig feladta a töröknek, s utóda már vazullus lett; Mihály pedig a székely hadakkal könnyen lehetett vitéz; jellem dolgában azonban nem állott ott, a hol a világtörténelem nagyságai állani szoktak.

Hát aztán annyi bombászt. után — kérdeni fogja tovább a polgár — ennyi az egész? A két ezer év története áll két névből és egyéb semmi? Hát ha nem volna meg véletlenül ez a két név, mi volna akkor? És én kérdem, a román tudományos akadémia ma ez-

zel a két névvel akarja meghomályosítani a magyarok *egész* történetét, a honfoglalástól egész 1848-ig? A honfoglaló Árpádnak, a vezéreknek, Szent Istvánnak s az utánna következő nagy királyoknak és hősöknek világraszóló, az európai eseményekre döntőleg ható összes tényeit, dicsőségét megsemmisítené két vajda néhány szerencsés csatája, s a pápának egyetlen elismerő bullája?

És kérдем: miféle „m a g a s” polczrajutott a román állam műveltsége ma, hogy az az egész világ által respektálva van? Talán az akadémiában képviselt tudományok művelői lökést adtak valamiben az általános emberi haladásnak? Talán önt uram, az akademikust, az egyetemi tanárt s a Liga elnökét, vagy mást, Európa tudományos világa valamely' nagyobb irodalmi alkotása után ismeri? Talán az állam közérzülete higgadt, kritikát tűrő és megfontoló? Talán az igazságérzet a magán szenvedélyen erőt tud venni; a belső állami rend iránti érzék megingathatlan s a nemzetközi jogok respektálása általános? Nem! Az akadémia pályázatai meddők, — irodalom, művészet., tudomány pang, a kezdet kezdetének a nehézségeivel küzdenek. Dolgozik komolyan 5—6 ember, kétszázezer pedig tombol, mint ön, gyanúsít, rágalmoz és hamisít, mint ön: igazságatalan, elfogult és semmiféle kritikát nem tűrő, mint ön, hogy a kormány és a szurony alig tudja fenntartani a nemzetközi jogok tiszteletét. Hát ez volna a magas, a világ által annyira respektált polcz, melylyel Románia akadémiaja oly fennen dicsekszik?

Értsük meg uram egymást. Román vagyok, de ma' gyár állampolgár. Fajom történetét nem kicsinylem, de nem is nagyítom. Azzal a mi nincs, csak a bolond dicsekedhetik és a Liga. Meséket és álmokat szöni ma egy nemzet bolondítására, gyermek-éretlenség. Egy szemernyi igazság többet ér egy tenger hazugságnál. Hazám története, dicsó múltja lelkesíteni tud. A román fejedelemségek múltja, István és Mihály vajdák mellett is, az akadémia minden dicsekvő nagyítása daczára és a világ előtt csak ez: többnyire a bojároknek villongása a vajdai székért; a vajdáknak emberpusztításai a vajdai szék megtartásáért; a bojárok és a vajdák között pedig a népnek nyomora és szenvedése. Így tanultam én a román históriát közvetlen a román krónikásokból. A román

elem ebben az áldatlan, szerencsétlen harcban szenvedni eleget szenvedett, de nem volt nagy, nem volt „kultúr-nép“ a miről nem tehetek sem én, sem más. Ám nagy lehet a jövőben, művelt és derék, ezt a múltak szenvedéseieért méltán meg is érdemelheti. A Liga munkája azonban ezt a jövőt is mélyen aláássa. A Liga ezen munkájában a régi múltak szenvedélyeit látom forrongani, a régi szellemet, a személyes torzsalkodást, a gyűlölködést, a mely minden áron rombolni akar, a nélkül, hogy újat tudna felépíteni. E miatt, nem tehetek róla, engem a vajdaságok múltja nem lelkesít; a mai királyság belső forrongása pedig nem nyújt reményt a nagy jövőre, míg ön és társai a múlt hamis nagyságának festett tengerében úszván egy még nagyobb jövő képéről álmodik.

Hát ha ön és társai hazájuk elegendes múltját nagyítva ország-világ előtt büszkélkednek vele, lelkesedni tudtak őseik emlékein, s ez utóbbi természetes és kötelesség is, mi-féle impertinencia öntől és társaitól, a magyar állam románságától megkövetelni, hogy hazája múltján ne lelkesedjék hanem beálljon önökhöz gyalázónak? Magyar állampolgárok vagyunk, a magyar királyság románjai kötelesek e királyság történetén, múltján, dicsőségén lelkesedni, ez az én felfogásom. A magyar királyság lobogóit sok román kar emelte diadalra, ez a múlt ez, a dicsőség közös, magyaré, románé egyaránt. Nekünk külön történetünk nincs. Itt voltunk már mielőtt a román vajdaságok megalakultak volna; a magyar királyság története tehát a mi történetünk is.

Igen is, — Hunyadi János, korának legnagyobb hadvezére és fia Mátyás, a világ legnagyobb királyának egyike, a magyar trónon az „igazságos,“ román eredetűek. Ezt a magyar história is fennen hirdeti. De mit jelentsen ez? Azt, hogy a magyar királyság területén az érdem, a hazaszeretet a porból a trónig emelte az embert. Nem dicső egy nép az, amelynél ez megtörténhetik? Ámde a Hunyadiak nem futkostak a Ligához piczuláért Bukarestbe; nem fújtak egy követ a külföldiekkel a haza alkotmánya ellen; nem zúdították az állam fejére az európai sajtót, pedig akkor a románság sorsa szomorú volt; nem czimboráltak a haza ellensé-

geivel és a haza ellenségeivel nem tanácskoztak az ország alkotmányának megsemmisítése felett, szóval nem voltak árulók, hanem a hazaszeretet, a hazafiúi erények mintaképei voltak. Kérdezte-e valaki a Hunyadiaktól akkor, honnan jöttek, kitől származtak? Vagy az utánuk kiemelkedő román férfiakról, a kik a hazaszereteten a magyar elemmel csonttá forrtak össze? Ki vonja kérdőre Wekerlét, a mai miniszterelnököt idegen származásáért, vagy ha hazafias erényei és rendkívüli érdemei miatt véletlenül dr. Rácz vagy Lukács emelkedik ki. ugyan ki ütközött volna meg nálunk mindezen? A hazafiságnak, a hazaszereteten valódinak és igaznak kel), lenni. Az olyan hazafiság azonban, mint a mi modern mártírjainké, hogy pénzért, sápért, eladják függetlenségüket s a külföldi Ligák, hatalmak és befolyások kezében lesznek hitvány eszközök, az nyomorult egy hazafiság; nem a kormányok élére, a magas polczokra hanem a tömlöczök fenekére szokott minden államban jutni az ember, a mi meg is történt, a ki azzal él.

A Hunyadiakat nem az oláh származás, az oláh hatás tette nagygyá; a Hunyadiak nem azért voltak nagyok, mert ereikben oláh vér folyt, vagy hogy talán az „oláh hősök“ tetteiből merítették volna lelkesedést hanem mert a magyar közszellem hatása alatt a hazaszereteten, a magyar hazafiúi erényekben magasra tudtak felemelkedni s lelkesedni tudtak hazájuk múltján, hőseinek, nagyjainak dicső tettein. Sem a vér, sem a születés nem képez gátot; sem a vér, sem a születés nem nyújt előnyt az érdemek megszerzésében, a hazafiság, a hazaszeretet terén. A Hunyadiakból a magyar közszellem nagyokat teremtett, Lukácsból és Ráczból a Liga pénze hazaárulókat; — a Hunyadiak az ország nagyjainak dicső példáin indultak, — Rácz ék előtt a haza ellenségei világitanak, a Bach huszárok, a Hóra és az Axente-féle emberek; azok a haza földéről kiverték az ellenséget, ezek behozták. — azért azok hazánk történetében nagyok lesznek, ezek közmegvetés tárgyai, csak az idegen Liga előtt nagyok, a mely őket fizette. A Hunyadiak nem is voltak és nem is lehettek soha „oláh hősök,“ a mint az akadémia magát kifejezi, hanem minden izökben magyarok; az „oláh hősiesség“ a Liga

szerint, a Hóra és Closca, Janku és Axente, Rácz és Lukács tetteiben, szóval a magyar nemzet és nemzet-állam pusztítóinak tetteiben kulminál, a Hunyadiak nagyságát azok a dicsők teremtették meg, a kik a nemzet és a nemzet-állam dicsőségét emelték!

A román „tudományos“ akadémia tehát, mikor a Hunyadiakat az „oláh hősök“ közé számítja, vakmerően meghamisítja a múltat, meglopja a magyar szellem hatásának dicső eredményeit, a mire a kétezer éves nagy múltú nemzet akadémiájának a közmorál szempontjából vetemednie szabad nem volna.

A román akadémia, ha már felhagy a tudomány művelésével s a Liga szerepét veszi át; ha az utcai csavargók és rendzavarók közé vegyülve a nemzet és Európa előtt azok lobogóját, lobogtatja, ajánljuk neki, tegyen legalább politikai előtanulmányokat, jelesen a nemzet és a nemzetiség közötti különbséget ismerje meg. A magyar állam területén nem volt és nincs román nemzet, csak nemzetiség. Úgy nincs Romániában sem albán, sem zsidó, vagy török nemzet, csak nemzetiség; Spanyol, Francia-, Német-, Orosz- és Olaszországban sincs az államban több egy nemzetnél. A magyar tehát, ha akarna sem tudna a „román nemzet“ megsemmisítésére törni, mert az nálunk csak a nagyzási hóbortban szenvedők agyában létezik. A nemzetnek az államban külön jogai szoktak lenni, ezekkel a jogokkal egy államban csak egy faj bírhat, a többi nem. A nemzeti állam elvitázhatatlan alapfeltétele ez. A magyar állam mindig nemzeti állam volt. És hiában fogja az akadémia, vagy az egész világ hirdetni nálunk a „román nemzet“ létezését, mert az egész világ hazudni fog, miután ilyen hazánk múltjában soha sem létezett és ilyen mai alkotmányának keretében nincs. A magyar tehát nem foszthatja meg a románságot attól, a mivel nem bírt és a mivel nem bír. Az akadémia makulatúrájában a hatás kedvéért, a világ bolond)tása végett, szerepelhet az afféle „semmi“, de egy komoly, számot tevő iratban nem.

És egy komoly számottevő iratban sem az egyes sem a testület nem fog oly könnyelműen hazudozni, mint ön uram, a román akadémia felhívásában, mikor

állítja, hogy a magyar a románságtól követeli nyelvénél, vallásának, szokásának elhagyását, hogy magyarrá legyen. Honnan veszi az akadémia és ön uram, ezeket a közönségesen elcsépeelt hazugságokat? Mert mindazok nyílt hazugságok, a melyek egy királyi védnökség alatt álló akadémia Európához intézett iratában helyet nem foglalhatnak! Hiszen ország-világ tudja, hogy nálunk a nemzetiségek nyelve, egyháza, szokása törvényileg biztosítva van. Európának, de a földiekének nincs egyetlen nemzet-állama, a hol a nemzetiségek jogai és kiváltságai oly mértékben volnának figyelembe véve, biztosítva, mint a magyar államban. És járjon bárki is keresztül-kasul ez országban, mint járt Gradistean, a romániai szenátor, úgy mint ő, bárki is mindenütt meggyőződhetik, hogy mind az a mi egy nemzetiség számára egy államban biztosítandó, a nyelv, a vallás, a szokás, az törvényileg és tényleg biztosítva van; hogy a román nemzetiség él is ezen jogával; hogy a baj nem a biztosítás hiányában, hanem abban nyilvánul, hogy a román nemzetiség kolomposai ezeket a jogokat a nemzet-állam rovására kiterjeszteni akarják.

Az akadémia ezen hazudozásait 1867-től fogva hazánk ellenségei állandóan hirdetik; de huszonhét esztendő után a román nemzetiség nem tud felmutatni egyetlen elvesztett lelket, ellenkezőleg a román létszám szaporodása nagy mértékben kimutatható.

Hát hogyha a magyar a román nemzetiség megfojtására törekednék, s ez volna a célja, ugyan miért biztosítaná a nyelvet, a vallást, a tanügyet, és miért nyújtana évenként az állampénztárból mindezeknek ráadásul több mint 400.000 frank évi segílyt is? A magyar nemzet oly ostobaságokat, a minőket az akadémia állít, a szabadság és a világosság ezen századának végén, nem követelhet a maga nemzetiségeitől. A magyar egyet követel a nemzetiségektől: a hazafiságot, a hazaszeretetet; a magyar hazafiúi erényeknek önkéntes gyakorlását; sajnos, hogy a román elem nagy része, a román akadémia és Liga hatása alatt, ezt az egyet, a nyilvánvaló kötelességet is megtagadja, nem a magyartól, hanem a hazától, a melynek a levegőjét szívja.

Azonban legyen igaza a román akadémiának: a

magyarok követelik, hogy a románság magyarrá legyen. A románság azonban ezzel a követeléssel szemben kijelentette, hogy nem akar magyarrá lenni; nos, ez a kérdés ránk nézve a román tudományos akadémia és kultúr Liga segítségével nélkül is meg volna oldva: mi románoknak fogunk maradni ezentúl is. Ha a hazai románság a maga individualitását a saját törvény adta intézményeiben fenntartja, mit bántja őt, hogy mit követel a magyar, ha neki jogában és hatalmában áll nem adni meg a magyarnak azt, a mit tőle követel? Ha erőnk van és vannak törvényeink, a melyekkel a magyarok ezen követelését visszaverhetjük, akkor mi nem lehetünk elnyomottak, akkor ebben a harcban a vesztes fél csak a magyar lehet.

Ha tehát mi a magyarok ezen állított követelésével szemben helyt állunk, akkor ugyan mi köze az akadémiának e harcához? Mi értelme van az ő makulatúráinak? Ha a románizmus valódi melege és nem a vad gyűlölködés hevíti az akadémiát a magyarság ellen (az egész hajszának a hitványságát ez mutatja meg leginkább), akkor ilyenmő makulatúráit miért nem termeli Beszarábia románságának érdekében is, a melytől az orosz szintén azt követelte, hogy oroszország legyen és oroszország is lett, mert sem nyelve, sem iskolája, temploma, szokása törvényileg biztosítva nem volt, hogy az orosz ezen követelését sikerrel visszaverhesse?

Az orosz felemésztett már félmillió románt, a magyar egyet sem, — hol volt a Liga, a tudományos akadémia és az az őrző sajtó, mely ma tüzokádó hegyként dolgozik a magyarság ellen akkor, mikor ez a felemésztés folyamatban volt? Ha a románizmus érdekében a Liga és a tudományos akadémia oly merész és bátor, kihívó és impertinens ott, a hol ez rá nézve veszélylyel nem jár, miért nem olyan az oroszszal szemben? Ha meg van engedve ily esetben az idegen államok belügyeibe való beavatkozás, akkor nyíltan kimondom, hogy a román tudományos akadémia követte el a század legnagyobb gyávaságát, mert nem merte az oroszot még gyöngéden sem figyelmeztetni a beszarábiai románság jajkiáltásaira.

A harag és a méltó megvetés pírját kergeti arczomba a kijelentés, hogy az európai nemzetek közt a román elem újjászületését csak a magyar nem fogadta örömmel; hogy ettől az újjászületett néptől csak a magyar követelte az elnemzetietlenedést, minél fogva a román ki is békült minden európai nemzettel, csak a magyarral nem. Az igazságnak ily szemtől-szembe való arczúlcspását, a köz- és nyilvánvaló tényeknek ily meghamisítását egy oly magasan álló erkölcsi tudományos testülettől, a mely pedig egy király védnöksége alatt áll, nem reménylettük volna. A király védnöksége alatt merészen hazudozni oly erkölcsi sülyedés, a minőt még a Liga elnökénél sem tételezhettünk fel.

Nyilvánvaló dolog, hogy a román királyságot a magyar gróf, Andrassy Gyula, az osztrák-magyar birodalom külügyminisztere teremtette meg. Ő volt az első, a ki a román királyságot elismerte. Mit gondol a román akadémia, hogy oly nemű államalakulás, mint a minő a román államé volt, egy nagyhatalom tőszomszédságában, végbemehetett volna-e, ha az a nagy hatalom az ellen tiltakozott volna? Vagy a román diplomácia megindította volna-e ezt a királysági proceszust, ha előre tudja, hogy a szomszéd osztrák-magyar nagyhatalom ellene lesz? A magyarok igen is örömmel fogadták a román királyság megalakulását, mert gondolták, hogy benne a Hohenzollern-korona alatt, a sok villongást és detronizálást, a belső forradalmakat a rend, a szorgalom és munka fogja felváltani; tőszomszédságában tehát egy független, céljai tudatának élő konszolidált államot fog birni, a mely a politikai kalandorság által az annyi szenvedés árán megteremtett szabadságát nem fogja veszélyeztetni. Hát ki az oka annak, hogy a magyar ezen számításában csalódott? Hát ki tehet arról, hogy a román államban a régi bűnök, a bojárok istent, királyt, embert és jogot nem ismerő kalandor törekvései egyre ki-kitörnek és az állam konszolidációját megbénítják? — A berlini kongresszuson vájjon ki harczolt Beszarabia elvétele ellen? Andrassy, ami magyar külügyminiszterünk lépett sorompóba az orosz törekvések ellen és a mikor ennek daczára Beszarabia a román államtestből kiszakított, a magyar sajtó volt az, a mely

ezt a tényt az orosz hatalom hálátlanságának és barbárságának jelentette ki. A magyar diplomácia azóta a leggyöngédebben bánt el az újjáalakult szomszéd állammal; egy perczig sem tévesztette el szeme elől, hogy az az állam szabad és független. Hát miben nyilvánult a magyar ellenséges indulat a román állammal szemben? 1878-tól fogva egyetlen tényt, egyetlen törekvést. Beleegyedett bár egyetlen-egy esetben a román állam belügyeibe s nem respektálta függetlenségét? Bár követelhetne volna a berlini szerződésben foglalt román kötelezettségek teljesítését: a vallások és a zsidók emancipációját, talán szorgalmazta-e azt az európai hatalmaknál? Nem, — a magyar a román állammal szemben ildomos és türelmes volt mindig. Azért bámulatra méltó a román tudományos akadémia kijelentése, hogy az európai nemzetek, tehát az orosz is, a ki a román állam hátából szíjat hasított és felemésztett tizenhat esztendő alatt 500 ezer románt, „ö r ö mm e l” fogadták a román elem újjászületését, — csak a magyar nem, s hogy a román elem és akadémia ki tudott békülni az oroszszal is, csak a magyarral nem. Tisztelt akadémia! Ha jogosult és megengedett dolog az ilyen eljárás, akkor szabadon kiszakíthatod a veled szembe jövő gomblyukából az óralánczot; akkor nincs tisztesség és becsület; nyiltan le lehet hazudni a napot, hogy nyugaton jó fel és keleten soha meg sem fordult.

A memorandum pörre vonatkozó állításait az akadémianak hátrább fogom méltatni.

Reményiem uram, megelégszik ennyivel is, az akadémia eljárását és esetét illetőleg, hogy belássa, miszerint a román tudományos akadémia akkor követte el a legnagyobb ostobaságot, a mikor azt hitte, hogy a legokosabbnak fog látszani. Ez gyakran- történik meg így.

Uram! Mi a ligistáknál az isten, a vallás és a templom? Egy román krónikásból tudom, hogy a bojárnak nincs sem istene, sem vallása, sem temploma, mégis mind a hármat a szájában forgatja fegyverül a nép ellen. Egy jeles román író mondja, hogy a vallástalanság sehol sem oly kifejlett, mint a román állam intelligenciájában. Nagyzásnak vettem mindezeket, szomorúan tapasztalom ma, hogy a dolognak úgy kell

lennie, a mint állítva van. Bámulva tapasztalom, hogy a Liga a román államban rátette kezét a templomra is. A szeretet vallását és templomát a vad gyűlölet oltárává avatta fel, a legnagyobb csapás, a mely egy államot érhet. Ha valaki odáig sülyed, hogy így imádkozik: „Istenem segíts meg engem ebben a tolvajságomban!” az felteszi a legfőbb lényről azt, hogy tökéletlen, hogy neki kártevő czimborája lehet más emberek megfosztásában. A ki így imádkozik: „Uram! ne engedd, hogy a törvény a bűnöst utolérje!” az meg káromolja az Istent és az erkölcs, a világrend felforgatására tör. A román állam templomaiban a ligisták ünnepélyes isteni tiszteleteket rendeztek országszerte, hogy Isten ne engedje a magyar állam területén megbüntetését azoknak, a kik a király, a haza ellen vétkezvén, a köz-törvények alapján pörbe fogattak és a törvény elé állítottak. Hát van-e önnek uram fogalma a konszolidált állam, a templom és a vallás hivatásáról, az Isten tökéletességéről és az állampolgárok kötelességeiről? Ön és 200.000 társa ezekre nézve teljes színvakságban sinylődik. Az Isten, a király, a tudomány nevével való eme képtelen játék a szenvedélyek teljes elvadulását mutatja. Az állam, a mely ezen betegségből nem tudja betegeit kigyógyítani, előbb utóbb elpusztul — ez az én meggyőződésem.

Uram!

Önök mesterek a hazudozásban. Az önök Ligája ahazudozók és a rágalalmazók szövetsége. Ezért nem becsülöm önöket semmire. Fellépésük merész, a hazugságot arczpirulás nélkül rakják egymásra, a mi a világot az első pillanatra meglepi és hisz; de a világ is rájő majd az önök erkölcsi fogyatkozására s önöktől és ügyöktől megvetéssel fog elfordulni. Ebben nagy kára lesz a román nemzetnek általában, mert a világ: az önök erkölcsi fogyatkozását nemzeti sajátságának, jellembeli hibának fogja feltüntetni, a mi tényleg nem az, mert legfennebb önnek és társainak egyéni erkölcsi sülyedéséről lehet szó, a mi a nemzetet egyáltalában nem alterálhatja.

Ön és társai ebbeli művészetüket különösen a kolozsvári Memorandum pör ismertetésénél tüntették ki. Maga a román tudományos akadémia idézett felhívásában ezeket írja „a román vezérférfiak Kolozsvárt öt esztendeig tartó börtönnel lettek megbüntetve azért, mert a nép panaszait egy memorandumban foglalva, császáruk elé terjesztették.” Hát ez, mint látni fogjuk, szemérmetlen hazugság.

Ha már a királyi védnökség alatt álló komoly társaság ily tág kaliberű lelkiismerettel érinti e kérdést, lehet képzelní minő aggóóó lelkiismeretességgel kezelte Európa előtt azt az ön elnöksége alatt álló kultur-Liga, a mely tudvalevőleg sem a királyi védnökség, sem a komolyság, vagy a tudományos színvonal által feszélyezve nem volt. Megmutatja ezt a röviden előadott tényállás.

Az 1887-ben Nagy-Szebenben tartott román konferencián indítványoztatott, hogy a román nép sérelmei egy szerkesztendő Memorandumban a magyar korona tudomására hozassanak. Mocsonyi, Babes, Cosma Partén, Muresan Aurél, a Gazetta szerkesztője és többen jóllakván már a Bach-korszakból fenmaradt sok haszontalan memorandumozással, az indítvány ellen foglaltak állást, de sikertelenül; az indítvány kis többséggel határozatba ment, a komité pedig meg lett bízva annak szerkesztésével és legfelsőbb helyre való juttatásával. A 25-ös komitéban a Mocsonyi-pártnak többsége lévén, a memorandum szövegezése évről-évre halogatva lett 1892-ig, mikor az önök kultur-Ligája megalakult.

A megalakult Liga első kultúrténye az volt, hogy az 1887. óta szunnyadó Memorandum-ügyet felelevenítette, Mocsonyi Sándor, Bábes Vincze, Cosma Partén és mások ellen nemzetárulási vádat emelt, ellenük irtó-háborút indított; 1892-ben N.-Szeben új konferenciát hívott össze, a melyben a memorandumnak rögtön felküldését, most már a császárhoz Bécsbe, elhatározta, a 25-ös komitéból a Mocsonyi-párt tagjait kisöpörte s a legszélsőbb elemeket választotta be. Mindez könnyen mehetett, mert a Ligának pénze volt; nálunk pedig egy csomó kopott múltú diskreditált férfiú állott lesben, a kik a Ligában valóságos megmentőiket látták s lettek neki fizetett közönséges zsoldosai. A Liga pénze az elzüllött existenciák bátorságát is megteremtette, a mi az előtt merőben hiányzott, mert az előtt szerényen meghúzták magukat az ország egyik másik zugában és nem hallott róluk senki semmit sem. Most megváltozott a helyzet. Az elalélt existenciák a Liga pénzén felelevenedtek, mozgékonyak, merészek lettek; ezzel megkezdődött a mártírokat teremtő korszak, a melyben most is élünk.

A Liga által 1892-ben megteremtett n.-szebeni román komité 25 tagja a Memorandumot gyorsan megkészítette s az alkotmányellenes botrány részleteit, a Memorandum felvitelét Bécsbe a császárhoz, megállapította. A Liga rengeteg összeget bocsátott rendelkezésére a komiténak, mert meg volt róla győződve, hogy a magyar állam abban a perczen semmisül meg, a melyben a

román komité tagjai előtt a császári Burg kapui megfognak nyílni! — Összefogdosott az országban, akkor még nehezen ment, 200 különféle embert, a kiknek neve és értéke máig is ismeretlen, s a kik napidíj és új ruha mellett készek voltak a komité és a Liga zsoldjába szegődni. Így alakult meg a bécsi küldöttség, nem választás, nem konferencia megbízása, hanem szegődtetés után. A mi nem válhatik nagy becsületére a népnek, a melynek nevét bitorolni kezdte. A sajtó benn és künn tele volt a falrengető hírekkel a román küldöttséget illetőleg. A deputáció a Memorandumot a magyar miniszterek, kikerülésével, az osztrák miniszterek útján akarta a császár elé terjeszteni.

A Liga, a deputáció, a komité ezzel nyíltan megtagadta a magyar állam törvényes rendjét. Nem hederítettek arra, hogy ez az állam alkotmányos királyság, a melynek ügyeibe az osztrák császár nem elegendhetik; hogy a király az alkotmány épségére ország-világ előtt esküt tett; ők, a hitványak, feltették a legalkotmányosabb királyról azt, hogy egy csomó szedett-vetett néppel majd összejátszik, s az alkotmány leg-sarkalatosabb elvét megszegi.

Természetesen célzott nem érték. A deputáció elnökei sorba járták az osztrák minisztereket, — senki sem állott velük szóba. A deputáció Bécsnek utczáin a mesterinasok gyönyörűségére körmenetet rendezett, de sehol semmi rokonszenvenyilvánulás. A bécsi sajtó gúnyt kezdett már űzni a bocskoros politikusokból, míg végre a rendőrség a czellengő deputációt komolyan figyelmeztette, hogy 24 óra alatt a császári székvárosból kereket oldjon, távozzék. Hogy a díszesen kiállított Memorandum kárba ne menjen, kuvertbe zárták s a császári kabinetiroda címére postára tették, honnan, felbontatlanul, a magyar kormány útján dr. Rácz Jánoshoz, az elnökhez, nem sokára visszaküldetett. A Memorandum-komédiának ez a története.

Látható tehát, hogy a Liga, a komité és a deputáció a bécsi skandalumot egészen szabadon, senki által nem feszélyezve, rendezhette. A magyar államhatalom a politikai szabad mozgást, bár a legalkotmány-

ellenesebb mederben és a legsértőbb modorban indul meg, meg nem akadályozta. Senkinek ezért a bécsi utért még a haja szála sem görbült meg. Csak Dr. Rácznak törte be három ablakát a megsértett és felbuzdult hazafiui érzés, a miért a magyarok vandalismusával egész Európa tele volt, de a miért a Rácz elég eszes volt, a saját, anynyira sanyargatott népétől 10.000 franc gyűjtést tenni zsebre, a mire egy önérzetes és ép politikai karakterű ember nem vetemedhetett. Eddig tehát sem a Memorandum szerkesztőit, sem a felvivőket, sem a komité tagjait nem érte semmiféle baj, s ha az ügy ezzel befejezést nyer, más eredménye a nagy hahotánál, melyet a bécsi fiasco országszerte eredményezett, nem lett volna semmiféle irányban.

A komité a kudarcz után azonban tovább ment; elhatározta, hogy a császár elé nem jutott memorandum szövegét kinyomtatja és különféle nyelveken Európában szétterjeszti. Meg is tette; de ez sem lett volna valami nagy baj, mert hiszen a Liga és a nagy-szebeni komité eddig is elég makulatúrát termelt Európa számára, a baj az volt, hogy a komité abban a memorandumban, mint nyomtatványban megtámadta az állam integritását és a törvény kötelező erejét megtagadta. Hát ez semmi rendezett államban nincs megengedve és az állampolgárok szabadsága semmiféle államban nem terjedhet azon tagok hirdetéséig, melyek az állam felbontására vezetnek.

Ekkor lépett közbe az államhatalom és ekkor fogta sajtóperbe a komité 25 tagját mint olyanokat, a kik egy törvénybe ütköző nyomtatvány szerkesztői és terjesztői voltak. En ekkor sem helyeseltem e port.,

Az eddigiekből tehát világos, hogy a nagy-szebeni komité nem a bécsi utért, nem a sérelmek felsorolásáért, nem a kérelmezésért volt felelősre vonva, hanem mert kinyomtatott egy iratot, a minek neve lehetett memorandum vagy bármi más, a melyben a törvény kötelező ereje és az állam integritása meg volt támadva. Az volt benne elmondva, hogy a törvényhozás által alkotott, az alkotmányos király által szentesített unió-törvény törvénytelen és igazságtalan, a románok következőleg

annak kötelező erejét el nem ismerhetik. Alkotmányos államban lehet meg nem szívlelni valamely törvényt, szabad annak megváltoztatására alkotmányos úton törekedni, de megtagadni nyíltan, ország-világ előtt valamely törvény kötelező erejét oly tény, a melyért, bárki kövesse el, a legszigorúbban bűnhődnie kell.

A tárgyalás Kolozsvárt tizenkilencz napig tartott. A botrányok és az ostobaságok tizenkilencz napja. Önök a perből csináltak egy nagyszabású tragikomédiát, a minőt a művelt Európa még nem látott. Mindenek előtt azt akarták a világgal elhitetni, hogy ez a per az egész román nép ellen szól; hogy a magyarok akomitétagságainak perbe fogásával a z egész román népet hurczolták a v á d l o l l a k p a d j á r a. A gyávaságnak non plus ultrája nyilatkozik e tényben. A komité huszonöt vitéz tagja saját bűnét az egész román nép nyakába akarta sózni. Önöknél ez a gyávaság nagy szerepet játszik: a mit a komitéból egyik csinál, azt a nép nevében csinálja, a melyért nem ő hanem a nép felelős, ha pedig ő perbe fogatik és elítéltetik, martir lesz, mert olyanért szenved, a miért a népet kellett volna elítélni. Ezen elvből kifolyólag a suhanczok, a mihasznák, a járdakoptatók, a kiknek a román társadalom semmi hasznukat nem látja, a legbrutálisabb törvénysértéseiket a nép hátával fedezik, mintha ők a néptől nyert meghatalmazásnál fogva vétkeznének, mintha a román nép a bűnök, a törvénysértések, a csalások és a lopások elkövetésére adhatna valakinek meghatalmazást. A komité huszonöt vitéze is a nép hátával takaródzott. Ugyan mikor adott a román nép mandátumot arra, hogy a memorandum készítője a király által szentesített törvények kötelező erejét megtagadja és kinyomtassa? Kétségtelen, hogy itt csak annak a felelősségéről lehet szó, a ki a bűnt tényleg elkövette. A jelen esetben perbe lett fogva a komité mindenik tagja, mert a memorandum szövegét, nyomtatását és terjesztését üléssleg állapították meg, a felelősség érette mindeniket terheli.

Ön uram és kétszázezer társa, a gyávaság ezen elvét fenntartották és több mint 300.000 frankot költöttek el annak keresztülvitelére. Ha a nép póre volt ez önök szerint, a népet a komédiában szerepeltetni kel-

lett. Az önök templomaiban a magyarok ellen és a vádlottak mellett országszerte miséket tartottak. Kérték az istent, engedné meg, hogy a bűn az államban diadalmaskodjék a törvény felett. Lázító iratokat szerkesztettek és osztottak szét mindenfelé. Botrány a minőre csak önök képesek. Ágenseik bejárták az erdélyi fáinkat, hogy a tárgyalás első napjára az emberek Kolozsvárra toltuljanak kimenteni a magyarok börtönéből a román nép mártírjait. Hazudoztak össze-vissza mindent, hogy Kolozsvárt három császár fog találkozni a románok felszabadítása ügyében. A papok és a dászkelek önöktől úti-költségre nagy pénzösszeget kaptak. A legnagyobb terrorismus és presszió folytán a tárgyalás első napjára becsődítettek 4.000 embert, a kikkel a magyar jogszolgáltatást a maga működésében meg akarták gátolni. E tudatlan néppel rendeztek a tárgyalási terem előtt országos botrányt, ordítást, a miért önök az ország megvetésére érdemesek. A hitványság netovábbját tanúsították önök, mikor a tudatlan, fegyvertelen népet oda vezették a szuronyok elé, biztatták a törvénytelenésekre, lázító iratokat osztván szét. Önök okvetlenül vért akartak látni, hogy Európa elé siessenek és elmondhassák: „íme a magyar már gyilkol, már védtelen, jogát kereső népet öl!“ Nem az önök hitványságán múlt, hogy ez be nem következett, hanem a román nép komolyságán, mérsékeltségén; a magyarság tapintatán, mely akkor sem enyészett el, mikor Lukács a pap, a nagy mártír, a város utczáinak szegletein nyíltan lázított.

És a mikor láttam az összecsődített népet, a népvezetők merészséget, tombolásait, a felszalagozott kihívó nőket a fenyegetődző suhanczokat, a Liga külföldi ágenseit, a törvények ellen való ezen nyílt és nem korlátozott agitációt, kérdeztem magamban: Hogyan, a magyar államban a románság elnyomott, volna? hogyan, a magyar államban nem volna szabadság? vájjon a magyar zsarnok, fajgyűlölő és barbár volna-e? Hisz ha mind ebben csak egy szemernyi valóság volna is, a memorandum első napján véghez vitt törvénytelen tényékért, megtömhették volna az ország tömlöczeit: de meg nem görbült egyiknek még a haja szála sem.

Benn a teremben huszonegy vádlott és huszonegy

védő. Tehát megérkezett a percz, a melyben a román ágitáció főnökei leszámolnak a magyarral. Mindenki várta, hogy a „román-ügy“ apostolai feltárják a nép szívet, kimutatják mi fáj, mi sért s meggyőzik a világot a „román ügy“ igazságáról, annak rokonszenves magatartásával barátokat hódítanak. Ez lett volna a valódi feladat. A világ e helyett látott egy nem közönséges komédiát. Az apostolok hazudoztak, mint valami közönséges gonosztevők; a védők körmönfont kifogásaikkal akadályozták az igazság-szolgáltatás rendes menetét; tiszteletlen, henczegő modort, szórszálhasogatást, tökéletlenséget, gyermekes tréfákat, leplezetlen ostobaságot árultak a vádlottak padjáról azok, a kik a román nép apostolainak hirdették magukat, s a nép nevében maguknak tiszteletet és tekintélyt követeltek. Az apostolok a tizenkilencz napi komédiát befejezték azzal, hogy védelmükről lemondottak. Tizenkilencz napon át fárasztották a bíróságot, az esküdteket, a hallgatóságot a formálítások szórszálhasogatásaival, a gyermekeskedések halmazával, és akkor, mikor a világ, a nép, a román ügy megvédelmezését várta volna tőlük, elnémultak.

Az esküdtszék kimondotta felettük a bűnöst, a törvényszék kiróttá reájuk a büntetést, a közönség pedig eltávozott szájalom nélkül, azzal a jól megokolt tudattal: „Ezek nem apostolok, hanem komédiások, a kik pénzért eljátszák szerepüket; a kik z sóidért belépnek a magyarok tömlüceibe; ezeknek nincs ideáljuk, közönséges eszközök a Liga kezében!

Igen, uram, az önök által fizetett apostolokat a polgárok esküdtszéke bűnösöknek nyilvánította s a törvényszék a többször visszaesett Lukácsot 5 évi államfogházra ítélte azért, mert a törvény kötelező érvét s az állam integritását nyomtatvány, sajtó útján megtámadta. Ezt minden államban így szokták megcselekedni. De miféle impertinencia öntől és a román tudományos Akadémiától Európában azt hirdetni: a magyarok öt esztendeig tartó közönséges börtönre ítélték a román nép vezetőit, mert azok a román nép panaszait a császár elé merték terjeszteni? Hát igaz volna-e ez? Önnek és kétszáz ezer társának a hazudozás meg van engedve;

önök európai körútjokban a szabad hazudozás jogosítványával látták el magukat, de az akadémia, egy tudományos testület, miként merészelhet az önök nyomdokain haladva, az önök által elhullatott hazugságokat felszedni és a saját czége alatt, mint igazságokat, tovább hirdetni? Meg van-e engedve, szabad-e ez, illik-e ez? Ám feleljenek e kérdésre azok a tudományos intézetek, a melyekhez a bukaresti román akadémia az ő felhívásait megküldötte.

Kimutattam, hogy a memorandum-perben vádoltak nem azért lettek elítélve, a miért a Liga és az akadémia mondja. Kiindulási pontjuk tehát hazugság. Az ebből folyó többi rágalom és hazudozás méltatásába nem bocsátkozom. Egyet azonban megjegyzek és ez az, hogy önök a mártírokat, Ráczot és társait igen nagy megtiszteltetésben részesítették, a mikor az önök által 50.000 példányban szétküldött Golgotájukban, mint-Krisztust, keresztfára feszítve s a magyarok által korbácsolva mutatták be hívőiknek. Nálunk ország-világ s első sorban a tagosított román községek tudják, hogy Rácz nem erre érdemes.

Krisztus urunk és a mártírok szenvedései évi zsoldal nem voltak kárpótolva. Mielőtt az évi zsold és a rabtartási költség számukra biztosítva nem volt, sem Rácznak, sem a többinek nem volt kedve a martíromságra. Eh, uram. az ilyen szent dolgokból nem kell komédiát üzni! Önök viselték a per összes költségeit, honorálták az ügyvédeket; évi zsoldot határoztak a tömlöczre elítélteknek, fizetik az összes rabtartási költségeket. Hát ez mártíromság? Nem! Az ön által kormányzott Liga demoralizáló, vesztegető intézet, mely az emberi morál és a román nép erkölceit arcul üti. Egy politikai komédiásokat, kapzsi hazafiakat nevelő intézet, a kik pénzért ma hazájukban tagadják meg a törvény kötelező erejét, holnap önök ellen támadnak s igyekeznek az állam alapjait megingatni. Ma saját hazájukat árulják el önöknek pénzért, holnap önöket fogják elárulni másoknak pénzért. A ki egyszer árulásra kész, az minden körülmények között áruló fog lenni.

Ha önök demoralizálnak, a magyarság meg nem

mentheti e népet a pusztulástól semmi áron; ha önök jó erkölcsökre tanítják e népet, úgy a magyaroknak semmiféle hatalma nem semmisítheti meg őt. Az első dolog tehát a köztisztesség, a mely önben és kétszáz-ezer társában merőben hiányzik.

VI.

Uram!

Kezemhez jutott a Liga érdekében ön által szerkesztett és kiadott „Latin hangok“ című díszes album. Figyelmesen olvastam át és szánó mosolylyal tettem félre. Megszántam az önök együgyűségét.

Ön és kétszázézer társa, mint valami ábrándos bakfis leányok, ajtóról-ajtóra jártak emléksorokat kinyorálni albumok számára. A nevesebb Írókat kérő levelekkel ostromolták; ha itt-ott ajtót mutattak önöknek, az ablakon tolakodtak be, rimáncodtak egy pár sorért, bizonyítványért, hogy önök derék, becsületes emberek. Ágenseik felkutattak minden valamire való lelket, a kiktől aztán kaptak emléksorokat, hogy valóban „derék becsületes emberek.“ Igen helyesen cselekedte ön uram, hogy latin testvérei által ez iránt külön nyilatkozatokat és bizonyítványokat állíttatott ki, mert már az önökhöz közel álló körök és emberek kétségeskedtek, ha vájjon önök ott a Liga kebelében a nemzet vagyonával becsületesen sáfárkodnak-e? hogy vájjon az önök célja, munkája összeegyeztethető-e a becsülettel, a tisztességgel, a román állam és nemzet jól felfogott érdekeivel?

Most már minden rendben van. Önök kaptak egy csomó bizonyítványt és önök kinyomtatták azt a sok bizonyítványt természetesen önök mellett, a magyarok ellen. A „Latin hangok“ arról tanúskodnak, hogy ön és kétszázézer társa a rend, a becsület emberei; munkájuk a román állam dicsőségére szolgál, a magyarok pedig ország-világ által megvetendő natió. Ez az album tenorja. Hiszen ha índekez így volna, az én munkám merőben felesleges volna, a magyarok mun-

kája pedig meg volna könnyítve, csakhogy a dolog egészen megfordítva áll. Önök nem a rend, a konszolidált állapotok, a kultúra és a haladás, a szabadság és a jog emberei, hanem az anarchia, a bomlás, a fajgyűlölet elfogult hősei, a sovín terrorizmus hivatott apostolai, a kik megfojtanának mindenkit, a kik nem úgy gondolkoznak, mint ön. Szóval a „Latin hangok“ tiszteletreméltó írói a Liga által egyszerűen be vannak csapva, áldozatok. Ezt akarom bebizonyítani. Nem fogok kiterjeszkedni a tiszteletreméltó írók oly állításaira, a melyek a tárgyismeret teljes hiányát árulják el; e kérdésben való merő tájékozatlanságot sem vetem szemükre, hisz a nagy nemzetek íróitól nem követelhető, hogy egy oly kis nemzet, mint a magyar, ügyeivel behatóan foglalkozzanak, ámbár kiváló műveltségükre és finom tapintatukra támaszkodva azt sem vártam volna, hogy egy előttük tisztán a Liga által megvilágított idegen ügyben, a kellő tárgyismeret nélkül, a magyarokat elítélő véleményadásba bocsátkozzanak. Hiszem, hogy a nyilatkozó nagynevű latin írók erősen megaprehendálnának, ha a műveletlenebbeknek hirdett magyarok hasonló módon cselekednének a francziák, az olaszok és a spanyolok valamely vitásnak látszó belkérdésével. A magyarnak az efféle nincs megengedve, tőle ez mindjárt barbarizmus és vandalizmus volna.

És különösen az olasz író urak beavatkozása feltűnő és sajnálatra méltó a magyar állam ügyeibe, mert ők a magyarok önzetlen szabadságszeretétét., lovagiasságát, az olasz állam egységéért vívott harcukból közvetlenül is megismerhették; azért az egységért ezer meg ezer magyar vérzett el, a mikor ön, a Liga elnöke, és kétszázezer társa még sehol sem voltak. De a franczia nagy nemzet sem tapasztalhatott soha egyebet szimpátiánál és lelkesedésnél a magyarok részéről azon eszmék iránt, melyeket a nagy nemzet civilizációja zászlójára írt, méltán volt várható tehát, hogy a neves franczia írók ne igyekezzenek megzavarni egy nemzet és állam kalkulussait, a melyekhez sok kínszenvedés, vér, áldozat és önmegtágadás árán juthatott.

Ámbár háládatos dolog volna a magyar szempontra és lesújtó az ellenfélre, felemlíteni, hogy a nyilatkozó

nagynevű írók között vannak kifogásolható személyiségek is, mint De Gubernatis úr, a ki míg magyar szubvenzióban részesült, igen hízelgő sorokkal adózott a magyar nemzetnek, a kultúrának és természetnek, most pedig bizonyára nem önzetlenül a ligistákat magasztalja és a magyarokat ítéli el; — mindezekről azonban eltekintek, támaszkodom csupán a „Latin hangok“ érintett tenorjára, szándékom lévén kimutatni, hogy a latin faj írói szerecsent mosnak fehérre, a mikor önt, uram, és a ligistákat a becsületes politikai küzdők sorába helyezik.

Először is uram, a latin írók által önökre rakott tisztességi jelzők önt és társait nem illethetik, mert a becsületes küzdők eszméiket a hazugságok özönével nem mocskolják be. (A világtörténet számtalan tanúságai arról győznek meg, hogy a mártírok eszméikért elvéreztek, de nem hazudtak. Ön és társai a XIX-ik század végén az elvézés helyett a hazudozást hozzák forgalomba. Önök a hazugságok, a ferdítések és a rágalmak tömegével akarják legyőzni ellenfeleiket és Európa szimpátiáit kiérdemelni. Önök abban a véleményben vannak, hogy miként a pocsolyavízzel lehet tüzet oltani, akként a hazugság is táplálhatja az emberiség magasztos ideáit.

Hogy a „Latin hangok“ tiszteletreméltó íróinak bebizonyítsam, miszerint ön és a ligisták küzdelmükben, a nagyszabású ideákért való harcukban, a tisztességet és a becsületet nem sokat respektálják, idézni fogok az önök által időnként szándékosan terjesztett ferdítésekből néhányat. Ezek a nagy szeretettel ápolt vádak egyúttal a magyar állam rendszere ellen, a melyekkel a román elnyomatás és üldözés s a magyar vandalizmus és zsarnokság indokoltatik. Íme a szemlény:

„Csak a román tizet adót, a magyar nem.“

„Csak a román katonáskodik, a magyar nem!“

„Csak a román csinál utat, végez rovatalt, a magyar nem.“

„A magyarok a parlamentből a román képviselőket kirekesztették.“

„A román sajtó el van nyomva.“

„A magyar hatóság a román anya kebléről letépi a 3 éves kisdedet s a magyar kisdedóvodába hurczolja.“

„Lukácsot a magyar csendőrök agyonlőtték.“

„A magyarok Tordán Dr. Rácz házát alapjaiból feldúlták, hogy kő-kövön nem maradt.“

„A magyarok büntetlenül rombolják le szélében a románok házait.“

„Egyházi autonómia nincs.“

„A román mártírok a szegedi és a váczi tömlöczökben nyakig vasban, penészes kenyeren és poshadt vizen, sötét czellában vannak elzárva.“

„Somlyón és Aradon a magyarok megtámadták a békés románokat és közülök többeket legyilkoltak.“

„A román ember a hatóságok előtt románul nem beszélhet.“

„A román saját templomában románul nem imádkozhatik.“

„A román iskolájában románul nem taníthat.“

„A román ember nem viselheti ruházatát, nem tarthatja meg szokásait.“

„A román népvézerek 5 esztendeig terjedő tömlöczcel bűnhődnek, mert a császárjuknál panasztaláltak.“

„A román meg van fosztva minden polgári jogoktól.“

„A román hírlapírók kihallgatlanul és ártatlanul tömlöczre hurczoltatnak.“

„A román vádlottak a memorandum-perben a védelem jogától megfosztalak.“

„Csak a magyar kap hivatalt.“

„A magyar tüzzel-vassal magyarosít.“

„A magyar a román, mint fajt, kiirtani igyekszik.“
Nem idézek többet. Ezek a kedvelt, oda dobott vádak, a miket az állami közélet nyíltan és világosan meghazudtol. Egy szabad, alkotmányos államban ily vádak fen sem állhatnak. Egy szabad, alkotmányos államban, hol az állampolgárok egyenlősége, a szabad sajtó közös tulajdon, az önvédelmi jog és a politikai szabad mozgás e vádak alapjait lehetetlenné teszik. De hiábanvaló minden. Hiában fogják felmutatni az élő Lukácsot és hiában lesz bebizonyítva, hogy egyetlen román gyer-

mek sem lett az anyja kebeléről a magyar kisededóvó-dába elhurczolva; hogy egyetlen román gyermek sincs megmagyarosítva, a román államban mindenki a szent fészületre esküszik meg, hogy a Liga hazugságai igazak; valamint hogy a messze-távolban lakó latin írók is, a kik a Liga makulatúráiban oly merészen oda dobott rágalmakat olvasgatják, elszörnyülködnek az emberi természet akkora elfajulásán s a legsötétebb Afrika ezen államának páratlan barbarismusán. Ilyen körülmények között ám adjanak tanácsot a nagynevű írók, mi volna a teendő?

A „Latin hangok“ albumának nagynevű írói, a kik mint kifogástalan lovagias emberek sokat adnak a becsület tekinteteire, bizonyára elszörnyülködnek azon az erkölcsi sülyedésen, a mely a Liga kebelében a fennebbi hazudozások rendszeres terjesztésében nyilvánul. Ez a hitványság a Ligának nyíltan is a szeme közé volt vágva.

A Liga ugyanis egy „Raport.“-ban számot adott volt a világnak az ő működéséről. A Raport 109—110-ik lapján szemtelen rágalmakkal illetek egy férfit, a ki a Liga működését nem helyeselte. A megtámadott férfiú az „Ungaria“ 7-ik számában (1893) felhívta a Raport szerkesztőjét, Lupulescu János ligái titkárt, hogy bizonyítson, egyúttal 1000 frankot ajánlott fel a Liga céljaira, ha a rágalmak közül bár egyet is bebizonyít. De ő nem bizonyított. Erre Lupulescu, a Liga titkára hazugnak, a Liga pedig a hazugságok és a rágalmak térj észt őj ének nyilvánított. Sem önt uram, sem Lupulescut, sem a Liga tagjait nem feszélyezte ezen nyílt megbélyegzés. Tisztult fogalmak szerint, a ki rágalmaz, tartozik bizonyítani. A ki rágalmaz és a bizonyítás elől kitér, a z n e m becsületes ember. A Liga nyíltan rágalmaz, de nem bizonyít. Tisztult fogalmak szerint ez nem erkölcsi testület többé, hanem banda, a mely ma a mások becsületében gázol, holnap pedig a gyilokhoz nyúl! Ha a világ elismerte az önök jogosultságát arra, hogy szabadon hazudhatnak és a mások becsületében szabadon gázolhatnak, akkor el kell ismernie a tör jogát is, a lesből való működést. Erősen meg vagyok győződve, hogy önök a gyilokhoz

is nyúlnak majd; mert ott, a hol a gyűlölet oly nagy, a fanatizmus annyira felcsigázott, a becsület, a józan okosság elvégezte a maga teendőit s a vad erőszaknak adta át a helyet. Az idők és a következmények igazolni fogják, hogy önt és társait a Ligában jól megismertem.

A „Latin hangok“ nagynevű írói, akik dicső, eseményekben gazdag nemzeteknek szülöttei, széles látókörűknél és tapasztaltságuknál fogva tudni fogják, hogy az emberiség civilizációja, a nemzetek joga és szabadsága, nem a közönséges hazudozások és a rágalmak trágyadombjain, nem a lesben állók gyilkos törein épült fel. És mert ezt tudják, azzal a harccal, a mely ezeket fegyverül szentesíti, józanon nem rokonszenvezhetnek. Ok, a kik nagy, konszolidált államok polgárai, a kérdés és tárgy, a célok és az eszközök teljes ismerete után nem buzdíthatják a ligistákat kitartásra, mert ez a kitartás a romanizmus szégyene és a román állam bomlása volna.

Mit akar ez a harc? Okmányokkal, napnál világosabban bizonyítottam be, hogy a Liga célja Erdélynek elfoglalása a Tiszáig¹ és egy fajnak, a magyarnak kiirtása Európából. És kimutattam, hogy a magyar állam a Ligát ki nem elégítheti, ágenseit el nem csitíthatja,² mert nekik nem jog, nem szabadság, nekik ez a föld és a magyarság pusztulása kell csak azért, mert magyar. A latin írók a román faj terjeszkedését helyeselhetik, az ez irányban nyilvánuló törekvésekkel rokonszenvezhetnek, elismerem, de nem feltétlenül. A terjeszkedés a civilizáció, a kultúra útján oly jog, a mit az egész világ elismer; de a terjeszkedés a kultúra, a civilizáció eredményeink lerombolásával, tisztán erőszak és fajgyűlölet, útján, oly merénylet, a mit az egész világ visszautasít. A világ ezen köztudata fogja megvédeni a magyar államot a kiirtási merénylet ellen. A magyar, míg a civilizáció és a kultúra szolgálatában áll, joga van élni; elűtő fajbéli származása nem lesz indok az Európából való kiutasítására. A román állam a harcot ki nem bírja, mert gyengébb, mert szegényebb, és mert nem annyira művelt.

¹ Politikai Szédelgés. Kolozsvár 1893.

² Magyarok, Románok. Kolozsvár 1894.

Nyilvánvaló tehát, hogy a „Latin hangok“ tiszteletreméltó írói nem helyeselhetnek a civilizált Európában oly mozgalmat, mely a fajgyűlöletet, az erőszakot viszi harcra a konszolidált állapotok ellen. Ha ezt tesszik, a világrend meg van bomolva s az emberiség hiában küzdött és fáradott eddig. Ezért voltak a latin írók a Liga által egyszerűen becsapva. -

A latin fajhoz való tartozásom, a „Latin hangok“ íróitól eltérőleg, engem más irányba indít. Nem buzdítom önt, uram, harcra, kitartást sem kívánok kétszázézer társának. Nekem nem elég. De Gubernatis úrnak biztosítása, hogy a mi népünk művelt, nagy és nem tudom miféle, mert De Gubernatis úr szemmel láthatóan hazudik. És önt és társait együgyűeknek tartom, hogy ily léha dicséretekkel magukat felületik. A mi kultúránk még csak a bölcsőben fekszik, vagyunk egy sok irányban elmaradott nép, hogy sok irányban a latin fajnak nem válunk becsületére. Ezt kell elismerni; a latin faj írói ennek az igazságnak az elmondásával tartoznának nekünk; nem volna szabad népünket, felületes és máról holnapra már megsemmisülő üres dicséretekkel elbizakodottá tenni!

Nekünk nincs szükségünk az európai nemzeteknek különféle makulatúrákkal kierőszakolt mától-holnapig tartó rokonszenvére. A román államnak kultúrára, belső erőre, kitartó munkára, nyugodt, bölcs, humánus, jogokat tisztelő politikára van szüksége, az elismerés és a rokonszén v aztán magától fog megjönni.

Mit vesztegeti ön kétszázézer ember erejét és milliókra menő vagyonát ily léhaságokra, mikor a nemzetnek munkásokra van szüksége?

Életemnek legboldogabb pillanata lesz, mikor a nemzet leüti önt a Liga éléről, letépi a léhaságok zászlóját és feltűzi a feltért, a becsületes munka, a kultúra zászlóját, melyet ön beszennyezett.

A sors meg fogja adni nekem ezt az örömet és önnek ezt a bánatot, miket mindketten bőven kiérdemeltünk.

VII.

Uram!

Önnek mint egyetemi tanárnak tudnia kellene, hogy a diákságnak a kötelessége mi? Tudnia kell, hogy az a tanuló, a ki nagy nemzeti eszmék hangoztatása mellett felszedi a járda köveit és ablakokat tör; aki tanulás helyett a nagyok munkájába vág és az állam ügyeinek rendezésében magának döntő befolyást követel, az nemcsak üres kalásznak marad, mely semmi gyümölcsöt nem hoz, hanem mint az egész nyáron át éneklő tücsök, eleség hiányában télen a mások kegyelmére szorul. Ön rendszeresen neveli ezeket a léha kalászokat. A román ifjúság Európaszerte nem tesz egyebet, mint politizál, gyűlésezik, a Liga eszméit hirdeti és koldul részvétnyilatkozatokat az erdélyi románság mellett, a magyarok ellen.

Egy nemzetnél sem mutatkozik annyi félvégzett ember, mint nálunk. Ezek az államra és a nemzetre nézve egyaránt veszedelmesek. Egy néhány középtanodai osztály vagy egy-két egyetemi év befejezése után az ilyen már belefárad a komoly munkába, mert a politikai küzdelem az agy fogékonyságát megtompította, a komoly munkakedvet megsemmisítette, a hazafias nagy tosztok és pohárüritések a nagy nemzeti eszmékért enerválták idegeit, hogy akkor, mikor az állam és a nemzet méltán megvárhatná szolgálatait, — ő már elfáradt, egyoldalú, tudatlan lesz; csak egyet tud: „Sa traiasea!“-t, s csak egyet tesz: takaródzik Mihály, a vitéz, és István, a nagy, meglehetősen bő nemzeti köpenyegével, a miért kész aztán kövek után nézni és ütni a rend embereibe, a kik őt abból a bő nemzeti köpenyegből kiporozni és a komoly munkára serkenteni igyekeznek.

Az államnak, a rend embereinek nem a haza elenségeivel gyűl meg a bajuk, hanem ezekkel a léha kalászokkal, a nagy nemzeti eszmék ezen üres hirdetőivel, a kik azon a czímen, mert a nagy nemzeti eszmék szolgálatában sokat ordítóztak, sok járdakövet emeltek, nagyobb javadalmakat követelnek maguknak azoknál, a kik a haza szolgálatában csendben ugyan, de derekasan és becsületesen munkáltak. Ezek elől a nagy nemzeti szájhősök elől a komoly törekvés már is félrevonul; ezek miatt a léha ordítózók miatt nem kap kenyeret és nem tud érvényesülni a képzett, becsületes, hallgatag munkás, a ki tolakodni nem tud. Popovics Auréltól, a négy évre elitéit nagy mártírtól kezdve, a ki a saját dolgait, mint tanuló, nem tudta elvégezni, s a ki most különféle makulatúráiban európai államokat rendez, bolondítja és pumpolja önöket, egészen Dán Pornpi-liusig, töméntelen e szerencsétlenek száma, kikkel önöknek előbb-utóbb, számolniok kell. Sehol annyi üres politikai léhaság, mint ezeknél. Európa összes többi tanulóit nem politizálnak tíz esztendő alatt sem annyit, mint a román tanuló egy héten. Nála ez a hivatás. Az európai műveit államok ifjúsága a nemzetieskedés ezen üres léha ostobaságaiból már rég kigyógyult, már rég rájött annak a tudatára, hogy egy szemernyi tudomány és parányi komoly munka a népizetre nézve többet tesz egy millió nemzeti frázisnál. Önnek ezt tudnia kellene. És önnek látnia kellene, hogy sehol Európában nincs meg az, a mi önöknél megvan, hogy a tanárok függnék a tanulóktól és nem megfordítva; hogy a tanulók adják a hangot, nem az öregek; hogy tényleg politikailag is ők uralkodnak, önök csak mán ok kullognak és igyekeznek hozzájuk alkalmazkodni. Ez nem állapot. Ott, a hol az ősz hajsza, a tapasztalat és a tudás fel van váltva a fiatalság toporzékoló felhevülésével, baj lesz, de nagy, hogy megrendül bele az állam alapjaiban.

Önnek és társainak azonban tetszik ez a léhaság, én szerencsétlenséget látok benne, a román állam és a nemzet szerencsétlenségét. Mert sehol sem látom azt az erős, komoly munkában kitartó, a tudományban és a művészetben, a különféle munkaágakban jártas, jellemben, erényben díszlő román ifjúságot, a mely hivatva

volna a latin faj dicsőségét emelni; nem látok egy fiatal tudományos írói nemzedéket, a mely a tudásra fektesse a súlyt, — hol van az? Látok a magyarok elleni dühben és gyűlöletben dobzódó tömeget, a mely pillangókat, ideákat kerget; álmodik egy nagy román Dáczziáról, a nélkül hogy komoly munkához tudna látni. Egyet tud: európaszerte káromol, rágalmaz és ordít a magyarok ellen, mert ezek nem hajlandók országukból Ázsiába vándorolni vissza, átadván verejtékkel megmunkált és gazdagon felszerelt helyüket azoknak a latin utódoknak, önnek, uram, és kétszázezer társának, a kiknek egész alkotásuk a Liga zászlója, a melylyel különféle alkalmakkor a Mihály szobrához járogatnak el ordítózni és rendetlenkedni. Sok ostoba frázist hallottam már arról, hogy a román nép hatalmas és erős, hogy övé a jövő, a melyben még nagyobb leszen; de az ifjúságnál nem látom ma sehol azt a kitartó munkáját, a tudás felé való őszinte törekvését, a mely azt a dicső jövőt megteremtené. Lehet, hogy csalódom, — szeretném is, hogy csalódjam. Az az ötven éves szem azonban, a melylyel ma a dolgokat látom, a mely a múltban fűrészelt; a távolság, a melyből az eseményeket szemlélem; a pártatlanság, a melylyel azokat mérlelgethetem, nekem ma tényleg nem nyújtanak vigasztalást. Kimondom nyíltan, úgy látom, megmétélyezték a román ifjúságot; eltérítették az útról, a melyen hazájának erőt és dicsőséget adhatott. Nem félek én az ön dühétől, nincs szükségem az ön szeretetére. Nem hajhászom én az ifjúság és a közvélemény rokonszenvét, a mely futó homokon épül; és nem abban látom én a fajom szeretetét, a hazafiságot, hogy az önök tapsai között haladjak önökkel; — fajom szeretetét s hazafiságomat azzal nyilvánítom, hogy önök ellen küzdök s az önök káromlásai között teljesítem szent kötelességemet.

Ismétlem, ön és társai pártműködéseikkel megrontották a román ifjúságot, erkölceit elvadították, hogy az már nem latol, nem bírál, csak üt; nem ismer más nagyobb, magasztosabb czélt maga előtt, mint a román trikolor lobogtatása mellett káromolni a magyart. Ez az ifjúság nagyon beteg!

A kor tüneteit különösen a diák-kongresszusok árulják el. Ezekben lüktet az ifjúság szíve, sajnos, hogy az a lüktetés nagy fokú lázról tanúskodik, a mely a józan ész munkáját teljesen kizárja. A konstánczai diák-kongresszus arról győzött meg, hogy aromán ifjúságnál a politikai nagyzási hóbort már tetőpontját érte, hogy korbács és égető vas nélkül többé a baj nem orvosolható. Lesz-e erre a román államhatalomnak elég ereje, nem tudom, de azt tudom, hogy Románia jövője első sorban az ifjúság megrendszabályozásától függ, hogy a komoly munkához, tanulmányaihoz hozzáfoghasson.

A konstánczai diák-gyűlés felett az ön szelleme lebegett; a Liga hatása meglátszott minden mozdulaton. A gyűlés, a melynek minden tagja epileptikus görcsökben rángatózik, szomorú egy látvány. Ugyan kinek a szervezetét rongálhatja e baj, a magyarokét? Nem! Kinek árt az ifjúság a dühöngés ezen tajtékával, a szenvedélyek ezen forradalmával, a magyaroknak-e? A kormány, mely hivatásának magaslatán áll, a nemzeti erőnek ezen pazarlását, a nemzet-idegeknek ezen szándékos enerválását, meg nem tűrheti. És meg nem tűrheti abból a szempontból sem, mert a romániai diák-kongresszusok ma már nyílt forradalmakat prédikálnak, lábbal tapossák a nemzetközi jogokat és a köztisztességet arczul verdesik. Ha Románia az európai államok között akar élni, akkor meg kell hajolnia az európai konszolidált államok által elfogadott és megtartott nemzetközi jogok előtt. Ma tényleg egyetlen állam van, a hol ezen jogokat Európában büntetlenül bárki is lábbal taposhatja és ez a román állam. E tekintetben egy állam sem védekezhetik azzal, hogy polgárai alkotmányos szabadságokat élvezvén politikai működésükben nem korlátozhatók; az alkotmányos szabadság nem jelenthet forradalmat, a más államok belügyeibe való nyílt és lázító beavatkozást, mert mind a kettő a polgár féltett eme alkotmányos szabadságát, magát az államot veszélyezteti. Az államhatalom éppen az alkotmányos szabadság, az állam függetlenségének szempontjából van kötelezve megfékezni ezen szenvedélyt. Európában ma már nincs élet-jogosultsága annak az államnak, a mely megszenvedi a maga területén a vad tombolásokat a barát-

ságos államok ellen. És erre különösen a kis államok vigyázzanak, mert a kis államokat csak saját tapintatuk és kötelességük mentheti meg a bajtól; az afféle játék könnyen romba döntheti.

A román kormány a diák-kongresszusokat ily alakban többé meg nem tűrheti, mert azok oly kérdések tárgyalásába bocsátkoznak, a melyek a diákság elé egyáltalában nem tartozhatnak. És különösen meg nem szenvedheti a külföldi politikai belügyek tárgyalását, a külföldi tanulók részvételét, a kik politikai hitványságukban a hazaárulásig aljasodnak le. Románia nem lehet a hazaárulók gyűlhelye; a román állam a nemzetközi jogok bűnös megsértése nélkül nem ölelheti keblére a hazaárulókat és kitartó munkára nem serkenetheti.

Pedig a konstánczai diák-kongresszuson ez megtörtént. Az ön által Predeálon Traján császárról, a három román tartományról (Erdély, Bukovina és Románia) és a három színről (vörös sárga és kék) elmondott mese Konstánczában a diák-kongresszuson már alakot nyert. A diák-kongresszus ezen helyeiről megérkező diákok Konstánczában már ezen zászlók alatt vonultak be; a bukovinaiak vörös, az erdélyiek sárga, a romániaiak kék zászlókat lobogtattak. Íme tehát a három tartomány a diákok által elfoglalva és egyetlen Dárcziában egyesítve, épen úgy a mint ön prédikálta nekik Predeálon a múlt esztendőben. De vérlázító és mélyen megbotránkoztató a beszéd, a melyet az erdélyiek szónoka frenetikus tapsok között mondott el, hogy nekik erdélyieknek nincs hazájuk, csak nemzetük, de addig nem nyugosznak, míg a román trikolor nem diadalmaskodik a magyarok földén. És beszélt elnyomatásról, kínszenvedésről ő, a kinek, elárulván ilyenképpen külföldön hazáját, hazatérvén, ezen nyilvánvaló gonoszságáért a magyarok földén még a hajaszála sem görbült meg. Hát elnyomatás-e ez?

Kérem önt uram, mit művelne a romániai sajtó és közvélemény azzal a hitvány polgárával, a ki külföldön ily nyíltan és becstelenül izgatna a román állam ellen és területén idegen zászlókat segítene diadalra? Mit művelne ön azzal a nyomorult romániai állampol-

gárral, a ki külföldön saját államának intézményeit, törvényeit oly nemtelen módon becsmérelné és gúnyolná, mint azt az erdélyiek szónoka tette? Gondolom ízekre tépné szét. És önök, a mi árulóinkat Konstánczában keblükre ölelték oly bűnökért velünk szemben, a melyekért önök saját állampolgárukat széttépnék. Önök tehát feldicsérik a bűnt és biztatják a bűnre azt az ifjúságot, a melyet a bűntől megoltalmazni kötelességük volna.

A konstánczai diák-kongresszus tárgyalásai a magyarok elleni dühöngés volt, határozatai a nemzetközi jogok nyílt és büntetlen megsértései. Az egyik határozat szerint a romániai diákszövetség a magyarországi román tanuló ifjúságot szervezni fogja a magyarok ellen. Egy másik határozat értelmében a magyar állam összes ellenségei táviratilag üdvözöltettek. A magyar állam területén elítélt politikai bűnösöknek a diák-kongresszus feliratot és albumot határozott és így tovább. De hát kérdem szabad-e mind ez? A romániai diák-kongresszusok feladata már a politika-e, és különösen az olyan politika, a mely miatt az állam a legkellemetlenebb konfliktusokba keveredhetik? Hát hol van ott az ész, a tapintat és a bölcs körültekintés, a hol mindez megtörténhetik? Efféle tapintatról azonban nem beszélhetünk; beszélhetünk a romániai kormánynak egy, a román koronát is mélyen sértő tényéről. arról a táviratról, a melyet ez a kormány, a királyival aláíratott és a melyet a konstánczai diák-kongresszushoz menesztett.

„Az ifjúságot céljaiban és törekvéseiben mindenkor támogatni fogom“ így szól a király távirata.

Lehet elképzelni, minő tomboló örömmel lett fogadva a király távirata. „A király velünk! Éljen a király!“ kiálták mindenfelől. A helyett, hogy a legfelsőbb helyről a kormány figyelmeztette volna az ifjúságot komoly feladatára, bölcs mérsékletre, nem, a király személye, a korona, tekintélye kíméletlenül be volt dobva abba az éretlen hecczbe, még pedig oly alakban, mintha a korona helyeselné az ifjúságnak túlkapásait, nemzetközi törvénytiséteit és azt a sok ostobaságot Dácziával, a három színű zászlóval, az Ön me-

séjével uram, a mely, mint a maszlag a halat, elszédítette Románia jobb sorsra érdemes ifjúságát!

Tehát Catargiu kormánya szerint, a király a diák-kongresszust, az ifjúságot ezen törekvéseiben és céljaiban mindig támogatni fogja. Mit jelentsen ez? Azt, hogy Károly király örömmel nézi az ifjúság politikai bakalódásait, idejének elfecsérlését és különösen azt a szemérmetlen beavatkozást a más államok belügyeibe. Sőt mi több, ezen törekvéseiben a király az ifjúságot támogatja is. Lehetséges-e ez? Károly király, a bölcs az alkotmányos, a vitéz, a ki a román államért többet tett, hogy a múlt idők vajdái összesen sem tehettek annyit, ne tudná, hogy a román államot csak a bölcs tapintat, a szomszédok jóakarata tarthatja fenn; hogy a predeáli mesei léhaság alapjaiban támadja meg az állam összes alkotásait? Károly király tudja, de Catargiu nem; és mert Catargiut ez a tudatlanság emelte a kormány élére, ugyanaz a tudatlanság fogja onnan leütni akkor, a mikor nem is gondolja. Mert két nyeregben ülni nem lehet. Vadászni az utca tetszését anarchikus, forradalmi Ligák látszólagos támogatásával, és ugyanakkor kormányon ülni, nem lehet. És hogy nem lehet, megmutatta Catargiu kormányelnök úr akkor, a mikor a Konstánczából Bukarestbe jövő diák-serget rendőrökkel fogadta, ütlegekben, elfogatásokban részécsitette és szétkergettette.

Ez lett volna tehát az a támogatás, a melyet a kormány a királynak másfél nap előtti táviratában, az ifjúság céljaival és törekvéseivel szemben „mindenkorra“ kilátásba helyezett? Miképpen egyeztethető össze a konstánczai királyi biztosítás a kormány bukaresti fogadásával, a mikor az ifjúság Bukaresten csak egy koszorút akart letenni Mihály, a vitéz vajda szobrára, egyebet semmit? Catargiu, kormányelnök, azonban distingválni tud. A míg a román ifjúság Konstánczában a magyar állam ellen dühöngött, elfoglalta Erdélyt, Bukovinát és megalapította Dácziat; a míg feliratilag üdvözölte a magyar államban elitéit összes román bűnösöket és lábball taposta a nemzetközi jogokat és a tisztességet, Catargiunak semmi kifogása nem volt mind ezen inzultusok ellen, ellenkezőleg, az ifjúság ezen cél-

jai és törekvései iránt a királyi támogatást is kilátásba helyezte, csakhogy aztán mindezen ostobaság a kormánypárt aegise alatt, az ő javára és dicsőségére történjék meg. Hát Konstánczában úgy is nézett ki a dolog, hogy az ifjúság a kormány ellen nem foglal állást. Bukarestben a helyzet azonban megváltozott. A Konstánczáról hazaérkező ifjúság ott már a liberálisokkal, Sturdzával, szövetkezik s csak egy kis borsót akart a kormány orra alá törni Mihály szobránál. Catargiu szerint, ez már egészen más dolog; szerinte az az ifjúság elfoglalhatja Erdélyt és megteremtheti Dáciaiát, de a kormánypárt javára és dicsőségére, a melyekben a liberális párt nem osztozkodhatik. Ezen felfogásból kiindulva, csakhamar meg is feledkezett „a királyi támogatásról, a „céljaiban és törekvéseiben“ királyilag támogatott ifjúságot szurony nyal verette szét, a főkolomposok ellen pedig fegyelmi vizsgálatot indított, nem azért, hogy ezek Konstánczában az ön által hirdetett Dácia császárságát megalapították, hanem mert ebből a honalapításból a dicsőség javarészét a székvárosban Mihály szobránál Sturdzának, az ellenzék vezérének, a kezébe akarták lerakni. A román kormány tehát addig, míg állampolgárai úgy éltek alkotmánybeli jogaikkal, hogy tüntetéseikkel csak az idegen államok belbékéjét akarták felforgatni, egyáltalában nem kapott erőt az alkotmányból arra, hogy a tisztességtelen és a román állam tekintélyének ártó mozgalmat meg is fojthassa. Ámde akkor, mikor az állampolgárok alkotmánybeli jogaikkal, tüntetéseikkel a kormány nyugalmat akarták megzavarni, mindjárt kezeügyében volt az alkotmánybeli jog, a szurony, a melylyel az alkotmányos állampolgárokat szétkergettette azon a czimen, mert szabad ég alatt a néptömegek előtt való beszédek elmondását az alkotmány tiltja. Lám, lám, milyen skrupulozus lett egyszerre Catargiu úr. A konstanczai diák-kongresszusra érkező ifjúság és ebben az érdeklődők, szabad ég alatt voltak üdvözölve hazaárlásukért a fogadó bizottság elnöke által és az erdélyiek vezére a tömegek előtt szabad ég alatt monda el a hitványságban utólérhetetlen beszédet, a mi az alkotmány ellenére is „királyi támogatás“ mellett nyíltan

megtörténhetett. Hát én a bojár kormány ezen következetességét egyáltalában nem értem. Tudom azt, ha a konstánczai diák-kongresszusra érkező ifjúság királyi támogatás helyett a kormány részéről teendői és kötelességei felől komoly figyelmeztetésben részesül; különösen ha a bojár kormány Konstánczában is megtiltja a szabad ég alatti szónoklatokat a tömegekhez; ha a kormány nem is most, hanem 3—4 év óta állandóan betiltja a ligisták utczaí és templomi körmeneteit, szónoklatait és ez által az alkotmányt tiszteletben tartatja; ha a külföldről 3—4 év óta Romániába vándorló csavargó diákokat, hazaáruoló mártírokat nem dugja pénzzel, hivatalokkal és ingyenes vasúti jegyekkel, hanem figyelmeztetvén igaz hazafiui, állampolgári kötelességeikre, haza tolonczoltatja őket, mint ezt a Bratian kormánya tette, nem lett volna szükség szuronynyal szétkergetni ma Mihály szobra környékéről azt a cél-laiban és törekvéseiben királyilag támogatott ifjúságot, a mely egy ellenzéki vezér alatt koszorút akart lerakni Mihály vajda szobrára.

Mihály szobrának külön megkoszorúzását az erdélyi román diákok által, a mi tényleg megtörtént, hazaáruolásnak tartom; merénylet ez a magyar állam integritása ellen. Az erdélyi „hazafi“, a ki megkoszorúzza Mihály szobrát Bukarestben azért, mert ez Erdélyt egy perczre leigázta és hatalmába kerítette, leggonoszabb indulatát fejezi ki saját hazájával szemben s kijelenti azt, hogy hazájának jelenlegi államszervezetét, integritását nemcsak hogy nem respektálja, de nyilván arra törekszik, hogy azt megbontván, megsemmisítvén, hazáját idegen állam kötelékébe juttassa. Ez nyílt forradalom és hazaáruolás. Az erdélyi diákok Mihály szobrát ezzel a külön koszorúval tényleg megkoszorúzták, és a koszorú ott csüng a szobor kardjának markolatán, — mi által hazájukkal szemben azt a nagy bünt tényleg elkövették. A román kormány e hitványságon meg nem tudott indulni; meg nem tudja gátolni integritásunk ezen nyílt megsértését. Neki a mi integritásunk megsértése, a nemzetközi jog és a tisztesség nem imponált, az ifjúság államunk integritásának ezen megsértését bántatlanul hajthatta végre, a román

kormánynak azonban imponálni tudott Sturdza, az ellenzéki vezér, nehogy ez learassa a népszerűséget, a dicsőséget az ifjúságnak politikai kalandorságából.

Nyilvánvaló dolog, hogy a román kormány kötelessége nem a Mihály szobra körüli demonstrácziónál kezdődött. Catargiu kormánya alatt keresztül-kasul járt és járhat minden magyarországi csavargó a román-állam területén és szabadon izgathatott a magyar állam ellen. Politikai menekültjeink, egy Popovics, egy Brote és mások terveket szöhetnek államunk ellen és azok végrehajtására nyítan agitálhatnak. Területünkről, ha Romániába jutnak embereink, bár a román államra nézve idegenek és ott jogokkal az alkotmánynál fogva nem bírnak, mégis szabadon részt vehetnek minden gyűlésen, szónokolnak, izgatnak s úgy viselkednek, hogy megfélemlítik viselkedésük által a bennszülötteket. Romániában kalandozó „népvezéreink“ a miniszter urakkal nyíltan konferálhattak és ki tudja megmondani, hogy Catargiu kormányelnök a román állam 750.000 franknyi szubvenczióját hová helyezte el, kinek és mi célra szolgáltatotta ki? Hát hiszen van tudomásom arról, hogy a brassói gimnázium a román államnak talán 10.000 frank évi subvencziójában részesül, de hová lett a többi? Korrekt eljárás-e az egy kormány részéről, hogy egy idegen állam egyik nemzetiségét 750.000 frank évi segélyben részesítse oly módon, kéz alatt, titokban, hogy a segélyezésről, annak mérvéről az idegen állam hatóságai mit se tudjanak? Korrekt eljárás-e az, hogy a Liga két és fél millió évi jövedelmét alapszabályainak ellenére kultúr célok helyett az erdélyiek politikai szédelgéseire használja fel; hogy a román hivatalos sajtó (a Timpul, a L'Indépendance Roumaine és a többi), a mely a román állam szubvencziójában részesül, vadságban, gyűlöletben, a magyar állam elleni dühöngéseiben túllicizálja a liberális pártot, a mely ma tényleg ezt az áramlatot képviseli? A Mihály szobra körüli botrányokig a hivatalos sajtó így viselkedett. Nyilvánvaló, hogy a romániai irredentának életet Catargiu adottakkor, a mikor még az ellenzéken volt; a mikor Bratian ellen a magyarok barbarismusát, az erdélyi románság elnyomatását vitte

harczba; és a kormányon, a mikor az erdélyiek dotációját 300.000 frankkal felemelte és megtűrte, elnézett és sajtójában támogatott minden mozgalmat. Ligát, diák-kongresszusokat, templomi körmeneteket és mindenféle külföldi bajszát a szomszéd békés magyar állam integritása ellen. Catargiu a Mihály szobra körüli erélyes fellépésével elkésett megakadályozni a veszélyt, a mely ma már kormányát fenyegeti; ha ő Bratiannal szemben hajozba tudta vezetni a golyót, a tömeget, a bunkost, a magyar állam elleni dühöt és az erdélyiek „jaj kiáltásait“, a liberálisok sem fognak hátrább maradni és hiában fog Catargiu nekik prédikálni politikai erkölcsökről, az alkotmányosság tekinteteiről, a királyi tekintélyről, mert annak idejében azokra a példákciókra Catargiu sem adott semmit.

Láthatja uram, hogy két nyeregben ülni nem lehet, szolgálni az irredentát és megóvni a nemzetközi jogok köteles tiszteletét, lehetetlenség. Királyi támogatást tenni kilátásba a diák-kongresszusok szédelgéseinek; Konstanczában megengedni Erdély elfoglalását és Bukarestben megtagadni a Mihály szobra körüli csoportosulást, oly jelenségek, a melyek a magyar államnak többé nem árthatnak, hanem ártani fognak annak az államnak, a kormányának, a mely azokat megtűrte.

Egy komoly kormány a diákság túlkapásait meg nem tűrheti; meg nem engedheti területén az idegenek izgatásait. A míg Catargiu meg nem töri a Ligát, a diákok dácziái szédelgéseit, az erdélyi idegeneknek a román állam belügyében való izgató beavatkozását, addig a román államban nem lesz sem rend, sem komoly munka. Ha a román államban továbbra is így folynak a dolgok, a szenvedélyek továbbra is így felkorbácsoltnak, az erdélyiek befolyásának nagyobb és nagyobb tér biztosítottatik, úgy a román állam komoly veszélybe jut.. A magyar államra nézve egy időn túl ez a kérdés megszűnik kellemetlennek lenni, de állandóan veszedelmes lesz a román államban arra a kormányra nézve, a mely ezen szédelő elemnek megrendszabályozását tervbe fogja venni. Még csak akkor fognak meggyőződni a román államban igazán arról, hogy milyen az erdélyi elnyo-

mott és mire képes az akkor, a mikor már el nem hiszik neki, hogy ő elnyomott.

Ön rövid idő alatt meg fog uram győződni arról, hogy a román állam az erdélyi szédelgőkben kígyókat melenget a testén. A román államnak csak egy veszedelme van, az erdélyi martir. Nem vagyok próféta, mégis látom, hogy a román állam erőit ezek a mártírok fogják felemészteni. A magyar állam a maga területén meg fogja őket és meg tudja őket törni, a román államnak már erre ereje nem lehet. Mi lesz tehát? Lesz egy belső forrongás, egy pusztító harcz, a melyben a szenvedélyek magasra fognak csapkodni s Romániát, éppen mint egykor a fánárioták, az erdélyiek leigázzák. Az arrogáns, dölyfös erdélyi martir, nagy nemzeti eszmék hangoztatása mellett, a zsebben szokott kotorászni; Romániától a benszülöttek kárára és ellenére pénzt, hivatalt, tekintélyt és befolyást követel, — jaj lesz az államnak akkor, ha egyszer a bacillus-módra szaporodó mártírok száját ilyen koncokkal meg nem tömheti.

Meg fogja uram látni, hogy nekem igazam volt.

VIII.

Uram!

A román sajtó tele volt annak a nagyszabású, három óráig tartó beszédnek a dicsőítésével, a melyet Sturdza A. D. a liberálisok vezére mondott el az Orfeumban (okt. 8.) az erdélyiek ügyében. Ezzel a beszéddel akarok foglalkozni. Elismerem: a közönség nagy volt, a hatás nagy volt; maga Sturdza úr, ön és társai, a magyar állam ellenségei, méltán meg lehettek elégedve a beszéd messze kiható hatásával és eredményeivel. Soha merészebb támadást a magyarság és a magyar állam ellen nem intézett senki Sturdzánál, a liberálisok vezérénel. Utcza-sarkokon a miféle szemetet összegyűjthetett, a liberálisok vezére mind összegyűjtötte és a magyarság szeme közé vágta; a miféle bolond gomba e kérdésben csak megtermett a szabad román állam földén, azt a liberálisok vezére mind leszakította s ízletes ételként mind beadta annak a díszes és dísztelen nagy közönségnek, a mely csak azért gyűlt össze, hogy a magyarság meggyaláztatásában gyönyörködhessék. És célja teljesen sikerült. Csak azon csodálkozom, hogy az Orfeumból kiözönlő így begombázott díszes közönség, a nagy hatás alatt hogy nem kezdte meg a bukaresti magyarságnak a civilizáció és a rend nevében való teljes kipusztítását, hogy legalább az ne piszkítsa be a román állam szentelt levegőjét s hogy ezzel is kevesebb gonosz fajzat. legyen a világon. Hanem a mi késik az nem múlik. A mint ilyen beszédek hatása alatt a félrevezetett romániai lakosság a civilizáció, a szabadság és az emberiség nevében, nem is sok idővel ezelőtt, megtudta támadni a zsidókat és rajtuk tudott kegyetlenkedni, agy ma ugyancsak azon jeligék alatt hozzáfoghat a hia-

gyarok kiirtásához is, annyi bizonyos. És az is bizonyos; hogyha mind az, vagy annak csak századrésze is, a mit Sturdza A. D. úr a liberálisok vezére, annak a nagy közönségnek elmondott a magyarok ellen, igaz volna, úgy az a faj teljesen megérett arra, hogy egy utolsó lábíg kiirtassék Európa földéről. Bámulatraméltó azonban az az erkölcstelenség, a becsületnek az a teljes hiánya, a mely e harcban érvényesül akkor, mikor a legnyilvánvalóbb, kézzel fogható hazugságok a valódi, a megdönthetetlen tények mezében öltöztetnek fel, a hazugságokról lehúzott öltönyökben pedig, minden megütődés és arczpirulás nélkül, bemutatják a megbecstele nitett igazságot. Ismételve kijelentem: e harcban a magyar állam ellenségei a becsületnek és a tisztességnek kihagyásával csak a becstelenség fegyvereit mozgósították. E harcban a védelem felesleges, mert önértet, sért.

A Sturdza úr harczmodora ugyanaz a mi a Ligáé, az öné és az Akadémiáé: bemutatni egy szégyenletes hazugságot tény gyanánt, arra építeni minden képzelhető ártalmas dolgokat, azoknak tetejébe pedig bemutatni a magyart. — Ezt a harczmodort illusztrálni akarom.

Íme egy drasztikus példa:

„Sturdza A. D. u r t o l v a j.“ Ezt nyíltan, hirdetem az Orfeumban összegyűlt nagy közönség előtt. És elmondom az esetet, hogy Sturdza A. D. miniszter korában, egy királyi ebéd alkalmával ezüst kanalat lopott. Lerajzoló a nagy hatást és megbotránkozást, a mit az eset a királyi udvarban szült, a kiutasítást, a miniszteri bársonyszék elvesztését, Sturdza úr bebörtönöztetését. Az Orfeum hallgatósága elszörnyülködik. És lerajzoló azt a mély erkölcsi sülyedést, a becsületnek teljes hiányát, a mely Sturdzát arra bírta, hogy egy közönséges kanálíg megkárosítsa királyát, a mikor ő annyira gazdag ember. A végek végén fennhangon kijelentem, hogy Sturdza A. D. becstelen ember. — Ámde Sturdza A. D. miniszter korában ezüst kanalat nem lopott; ő tehát nem tolvaj, hazudtam és így Sturdza A. D. becsületes ember.

Így dolgozik Sturdza A. D. a magyar állammal és a

magyarsággal szemben. Össze fogok kötni a beszéd ezen virágaiból egy csokrot s átnyújtom megszívelés végett annak a közönségnek, a melynél a becsület még számít.

„A magyar a két és három éves román gyermekeket elrabolja a családból s behurczolja a magyar kisdédóvodába, hogy megmagyarosítsa.“

És leírja az elhurczoltatás körülményeit, a szülők metsző fájalmát, a gyermekek jajdulásait és a tortúrák nezeit, a melyeken átmegy az elrabolt gyermek a megmagyarosító műhelyekben. Méltó a részvét, a gyűlölködő sziszegés és a fogcsikorgatás a hallgatóság között. A gyengébbek sírnak, hajuk szála ég felé meredezik, szóval a hatás nagy. Pedig a magyar egy román gyermeket sem rabolt el az anyai kebelről, meg nem magyarosított egyet sem; az anyák és gyermekeik vígak: így Sturdza úr hazudott.

„A magyar államban, mondja Sturdza úr, a magyarul nem tudó nem mehet a bíróság elé, mert biztosan elmarasztaltatik, akár van igaza, akár nincs.“

És erre az állításra épít aztán Sturdza úr rettentő dolgokat; miként kótyavetyéltetik el a román ember földje, bútora; az igazsággal a kezében, miként hurczoltatik a börtönbe; a magyar sarkantyus hajdú miként hasít szíjat a román paraszt hátából, hogy erre a hallgatóság gyöngédebb része elájul. — Pedig hát nálunk a magyar nyelvet nem tudó ép úgy igazságot nyer, mint a magyarul tudó; — nálunk a románság ép oly bizalommal viseltetik a bíróságok iránt, mint a magyar; az egész építmény tehát egy semmi; Sturdza úr ismételten hazudott.

„A politikai foglyokra nézve — mondja a liberálisok vezére — csak egy fogház van, a kolozsvári.“

És leírja a kolozsvári s egyáltalában a magyar fogházat egy kezében levő levél alapján borzasztóan. Koromsötét, szűk piszkos czella, a poloskák és kígyók százaival és ezreivel. A politikai foglyok a gyilkosokkal vannak egy czellában elzárva. Ételük penészes kenyér és poshadt víz; naponként 12 órai kényszermunka a műhelyekben. Az engedetlen egy még piszkosabb czellába

zárják be, „n y a k á n, karján és lábain vasláncz“ az úgy gyalulatlan deszka. Erre a t. cz. hallgatóság ordítva tombol; férfiak szemei vérben forognak, az anyák átkozódva hullanak halomra. Sturdza úr rendkívüli hatást ért el egy oly állítás révén, a mely tényleg semmi alappal sem bír; a melyben Sturdza úr minden szavával a legszemérmetlenebbül ismét hazudozott.

„A román férfiak a hivatalokból kiüldöztetnek“. És lerajzolja a brutálitást, a melylyel ez végrehajtatik. Miként korbácsoltatnak ki a román férfiak a közhivatalokból, miként nyomorognak az ilyen kiüldözöttek az utczasarkokon kéregető koldusok gyanánt, hogy a hallgatóság önkéntelenül a zsebébe nyúl és felajánlja filléreit Sturdzának ezen megkínzottak számára alamizsna gyanánt.

„A memorandum-pörben az ítélet nem a barbarismus ténye-e? Kiált fel Sturdza úr. — Elítéltetni azért, mert a románság császárjánál kérelmezett fájdalmaiban!“ És leírja borzasztó szenvedéseit a martiroknak; Kolozsvár piaczn az insultusokat; Tordán a Rác-féle házak leromboltatását a magyarok által; a Romániába áthangzó szózat iszonyatát: „Meggyilkolnak a magyarok!“ A gyermekek sikoltva kerülnek a velük szembe jövő magyarokat, a bátrabbak leköpdösik, a „gyilkosok!“ kiáltják mindenfelől, ökleiket mutatván a magyarok felé. Pedig Sturdza úr ismét csak hazudott, mert a martirok 4000 emberrel törtek be Kolozsvárra; a törvényszék előtt éppen ők viselkedtek betyár módra s nem a kérelemért ítéltettek el, hanem azért, mert a mint kimutattam, a törvény kötelező erejét megtagadták.

„A bírák utasítva vannak, minden kezükbe kerülő románt tömlöczre vetni, a vizsgálat és a végtárgyalás pedig merő komédia.“ Ebből kiindulva Sturdza úr a magyar állam kínzószereit mutatja be, itt egy kerék, túl egy vasláncz, amott egy vasperecz, buzogány és forró olaj, mire aztán a vádlott vallani kénytelen.

Az „erdélyi kérdés“ trágya dombjain a Liga által termelt többi gombákat Sturdza úr így összeszerezvén, hallgatóinak pedig ízletes ételként beadván, így kiált

fel: „íme uraim minő rendszer alatt élnek a mi románjaink a magyar államban? És miért lett az erdélyi ügy a román államban égető kérdés?“

Már most mi volna a teendő ezen vádakkal szemben? Talán az, hogy czeruzát és papírt vegyünk elő és pontonként kimutassuk, hogy Sturdza úr hazudik? Hogy szemébe vágjuk a magyar közéletet, a törvényt, a valót, a jobb meggyőződést, az utazók tapasztalatait, vallomásait, hogy a felhozott állításokból mi sem igaz? Talán az, hogy behívjuk Sturdzát és megmutassuk neki a nem létező románkínzó kisededóvodákat; a nem létező sötét börtönöket és a börtönrendszert, a létező törvény előtti egyenlőséget stb.? Ki fog nekünk hinni? Az a publikum, a mely mindent eltűr, azt is, hogy előtte rágalmazzanak; azt is, hogy nyíltan hazudozzanak, csakhogy a magyar államnak ártsanak, el fogja-e hinni, bár a szemével lássa, hogy félre van vezetve s hogy Sturdza úr szemérmetlenül hazudott? Nem marad más hátra, mint Sturdzát a volt kormánypártit, szembe állítani Sturdzával az ellenzékivel ott az Orfeumban, mutassák meg aztán ők egymásnak és a világnak, mennyire érdemes őket komolyan számbavenni?

Idő 1885, a kormány liberális, Sturdza A. D. annak legfőbb oszlopa. Megtörtént Romániában épp úgy, mint most, hogy Ciurcu, Ocasan és Secasan és három társ, mint erdélyiek, forradalmi proklamációt bocsátottak ki; Erdély románságának a fellázítása volt a cél. Akkor még nem volt sem a memorandum por, sem a kisededó törvény, a magyar tömlöczök is teljesen üresek; miután a magyar tömlöczök csak a Liga óta tömődnek meg román mártírokkal. Szóval a hangzatosabb grávámenek nem léteztek még, az erdélyiek mégis mozogtak, sőt forradalmaztak volna is Romániában. Bratian kormánya ezt a forradalmi bandát szétugraszította, az intézőket elfogatta, kitolonczoltatta az országból, irataikat konfiskálta.

Természetes, ez nem mehetett simán. Catargiu, az ellenzék vezére, most kormányelnök, kiaknázta az esetet a maga céljaira. A román kamarában nagy ütközet volt. Cogalnicean. több óráig tartó beszédben támadta

meg a kormányt. A konzervatív párt vezére hosszasan ecsetelte az erdélyi románság szenvedéseit, a magyarok vandalizmusát és a forradalmárok fellépésének jogosultságát. A harcz nagy volt, a szenvedélyek a plafonig csapkodtak fel. Akkor a kormány álláspontja: „Nem avatkozhatunk idegen államok belügyeibe. Nem igazak a magyar állam ellen felhozott vádak. Az erdélyiek, ha Románia határát átlépik, kötelesek becsületesen viselkedni; nem élni vissza a román állam vendégjogával; nem okozni komplikációkat a szomszédokkal.“ — Ezeket az elveket Bratian Jón állította fel és Sturdza úr akkor megvédélmezte, de még hogy? Idézni fogok a Sturdza úr beszédéből, a melyen akkor éppen úgy tudtam lelkesedni, mint mily undort érzek ma a hazug vádaktól hemzsegő beszédével szemben.

„Azokról a padokról, a melyeken Catargiu úr, a konzervatívok tisztelt vezére ül, szabadon és büntetlenül lehet bármily elveket hirdetni, mert nem tartoznak felelősséggel sem az országnak, sem a koronának, sem a külföldnek. A mi helyzetünk azonban más. A felelősség a mi vállainkra nehezül, a mi feladatunk tehát nagy és mi ezt a nagy feladatot nem hagyhatjuk cserbe néhány kalandor politikusért, a kik átlépik a határt s a romanismus nevében a mi kenyereinkre és a mi vendégszeretűnkre szorulnak.“

És ismét:

„Nem mondhatjuk azt, hogy a mi jogunk több, mint a magyaroké; a mi nekünk szabad, a magyarnak nem szabad. Ha nekünk szabad volna a magyar állam politikájába baavatkozni, igaz ügyben bár, a magyarnak szintén szabad volna, akár igaz, akár nem igaz ügyben bele vegyűlni és befolyást keresni a mi belpolitikánkba, a mi eddig, ha a legcsekélyebb mértékben megtörtént volna már, gondolom, Pánn képviselő úr, a liberális kormányt rég elseperte volna az országos megvetés. Mi, mint szabad állam, tartozunk visszautasítani a külbeavatkozást, de tartozunk visszafojtani a mi részünkről is az ez irányban nyilvánuló törekvéseket, mert azok által a román független állam jogait veszélyeztetjük.“

És ismét:

„A mi hivatásunk Európának megmutatni, hogy a rend,

a civilizáció állama vagyunk; e szabad királyság földje nem nyújt táplálékot oly törekvéseknek, a melyek minket a haladásban gátolva, a szomszédokkal konfliktusokba keverhetnek.“

Még csak egyet:

„És százszor állítsa Cogalnicean úr az erdélyi románság elnyomatását, mi százszor fogjuk kijelenteni, hogy nem hiszünk a felhozott vádaknak, mert azok részéről jönnek, a kik maguknak koholmányaik révén akarnak befolyást és jobb megélhetést biztosítani. Az erdélyi románság, láthatjuk, annak az államnak a területén, mint román él, megvannak saját intézményei, és nincs tudomásunk arról, hogy az állam hatóságai a törvényt ne alkalmazzák az összes lakosokra egyaránt.“

Körülbelől így beszélt Sturdza 1885-ben. E beszéd elhangzása óta csak kilencz esztendő múlt el; Sturdzára nézve azonban sok idő, ő a kormánypártiból ellenzéki lett, s ma már az Orfeum termeiben kénytelen, mint ellenzéki, ugyanannak a publikumnak bebizonyítani, milyen haszontalan ember volt 1885-ben az a Sturdza, a ki most beszél. Kétségtelen, keserves kenyér az ellenzéki kenyér; alkotmányos államokban azonban annak tisztaságára és jóízűségére súlyt fektetnek. Más alkotmányos államokban például az elvek buknak, vagy ez elvek emelkednek. Az emberek, a kik az elvekkel buktak, vagy az elvekkel felemelkedtek, azoktól el nem tántorodnak sem alant, sem magasban. A román államban ez nincs úgy. A román államban például minden olvasó ember tudja, mily élesen kárhoztatta Sturdza 1885-ben az efféle haszontalan mozgolódásokat; mennyi gúnyt és tréfát űzött az „erdélyi martiromság alakjából“ és ma kilencz év után, mikor ugyancsak ő, az ellenzéki hatásosabb fegyverek hiányában, ezekre az alakokra fanyalódik, senki sincs a ki fülébe súgná: Sturdza úr! ez nem következetesség; nem becsület, az elvekkel ennyire játszani!“ Ellenkezőleg, megtapsolják, egekig emelik és a sajtó hetekig dicsóíti a beszédet, a mely a maga erkölcstelenségében szerintem is páratlan.

Mi ebből a tanulság? Az, hogy Romániában a politikai erkölcsök elvadultak. 1885-ben még volt a kormánynak ereje megfékezni a politikai kalandorokat, ma már nincs. Ma már eltolonczolni egy néhány csavargó politikust annyi volna, mint a magyar kormány szolgálá-

latába szegődni és helyeselni a magyarok erdélyi hirdetett „atrocitásait.“ Valamely szédelgőnek a kiutasítása ezt jelentené.

A kormány nyíltan, apodikticze egyetlen ténye által sem árulhatja el, hogy nem rokonszenvezik a mozgalommal. Nem engedheti, hogy az ellenzék ellene ez a fegyvert megragadhassa. Így gyűl össze a sok beteg anyag Románia földén; így dagad a kelemény és így fogja azt kifakasztani egy Sturdza, vagy más valaki, hasonló beszédekkel oly irányban, a mely a román államot katasztrófába fogja sodorni.

Ez az ügy ma-holnap nem lesz a magyar állam Ugye; az „erdélyi kérdés“ román állami kérdés lesz. Politikusai már is csak azzal foglalkoznak; a pártok ezzel ütik agyon egymást, a kormányok e szerint alakulnak, vagy buknak. A ki jobban hazudik nagyobb ember; a ki jobban rágalmaz, népszerűbb; ez a kérdés demoralizál a közéletben, a politikában, a templomban. E rákfenét vagy kivágják, vagy felemészti az egész szervezetet.

A Liga megtapsolhatja a Sturdza-féle hazugságokat, én nem; azokban a román politikai erkölcsök elvadását s a román állam veszélyeztetését látom.

IX.

Uram!

Addig míg a magyar nemzet a maga államában a század és az emberiség legmagasztosabb eszméinek megvalósításán, minden nagyobb zaj nélkül, fáradozik, hogy az állampolgárt a maga emberi, polgári és lelkiismereti jogainak birtokába juttassa, hogy az egyenlőséget minden irányban megvalósítsa és megteremtse a sok államra nézve még csak ideális polgárt, addig ön és társai, a kik ezen reformok elől saját hazájukban teljesen elzárkóznak, Európában nagy lármával röpiratokat terjesztenek, társulatokat alakítanak, a melyeknek célja a civilizáció nevében a magyar nemzet reformtörekvéseit kigunyolni s az emberiség és szabad eszmék szolgálatát kétségbe vonni.

Természetes. Ön és a Liga könnyebben irat száz különféle manifestumot, memorandumot, protestet és apelt, mint megadja hazájának a vallások egyenjogúságával, a zsidók emanczipációjával a teljesebb polgári szabadságot és az emberi természetes jogokat reálizálja. Természetes, ön és társai könnyebben fog gúnyiratokat szerkeszteni a nemzetek ellen, melyek a valódi szabadelvűségért, polgárainak egyenjogúságáért, a század eszméiért küzdenek, mint beálljon munkásnak és megsegítse az emberiséget a maga magasztos céljai felé.

A míg a budapesti törvényhozás nem tekintve nemzetiségre és vallásra, az állampolgár individuális szabadságát, a teljes egyenlőséget proklamálja, addig a bukaresti kamara körmönfont fufanggal és nyakatekert szabadelvűséggel azon fáradozik, miként játsza ki az „idegenek“-et (streini), a törököt, a zsidót, a magyart, meg más nemzetiségeket, a melyek századok óta lakó-

sok abban a hazában; — miként ruházza fel ezen idegenek rovására előjogokkal a született román és a görög keleti vallást.

Ám állítsák szembe a két törvényhozás alkotásait; hiszen mindkettő nyíltan dolgozik. A mi törvényeinkben a vallási és a nemzetiségi megkülönböztetés sehol sem fordul elő. A jog és a szabadság közös; a román törvényhozás alkotásaiban azonban a „született román“ és a görög keleti vallás“ előjoga biztosítva van azon másfél millió „idegen“ rovására, a kik a román szabadelvűség szempontjából egyszerű páriák, miután nem születtek románoknak és gör. keleti hitvallásuaknak.

Elismerem, a román állapotokkal a magyar állapotok össze nem hasonlíthatók. Az egy új, ez egy régi állam, kultúrában, eszmékben előhaladottabb. De hasonlítsák össze a magyar törvényhozás alkotásait Európa bármely államának alkotásaival, szabadelvűségben, a jog és a szabadság respektálásában egyik sem fogja őt felülmúlhatni. Hogy a hivatalos nyelv a magyar, — ez oly előjog, a mely ha nem folya ki az állam ezredéves történetéből, a megélhetés szempontjából, azt meg kellene teremteni.

A míg a budapesti törvényhozók a román állam ezen nem valami szabadelvű irányban való rendezései jogát meg nem támadják, addig a bukaresti kamarai tagok a magyar állam ebbeli szabadságát nemcsak kétségbe vonják, de egyenesen megkövetelik, hogy a „gör. keleti vallást“ és a „született románokat,“ a miként ő teszi, külön előjogokkal és szabadsággal lássa el s ezáltal megbontsa a jogegyenlőséget a saját polgárai között. Hát miféle törvényhozás rendezi az állam belügyeit a külföldi ellenséges törekvések értelmében és miféle állam aljasaikat le odáig, hogy utat nyisson a külföldi befolyásoknak a maga belügyeinek rendezéseiben?

Az emberi elme oly logikai szörnyeket nem hozott még a világra, mint a minők Sturdza A. D., a liberálisok vezéreinek elméjében tánczolnak annak a beszédnek a keretében, a melyről fennebb megemlékeztem. A derék férfiú nyíltan kimondja, hogy a magyarok

akkor, mikor a román kérdést a maguk állama területén nem a románok kedve szerint intézik el s arra az ügyre nekik befolyást nem adnak, a román állam ellen törnek; abban, hogy a magyarok saját ezredéves nemzeti államukból ma nem alkotnak egy poliglott államot, a román állam veszedelmét látják, mert a magyar állam területén meggyengítették a román elem, amely a román állam erősségéül is szolgál. És sok fejtörés és logikai abszurditás után a hallgatóság nagy rémületére egyenesen kiejti a vádat: „A magyarok a román állam elfoglalására törekednek!” Proklamálja tehát a magyarok ellen a harcot és a beavatkozási jogot a magyar állam belügyeibe mindaddig, amíg a magyarok meg nem lágyulnak s nemzeti államukból nem csinálnak poliglott államot, amely aztán a román állam barátságára számíthat. A liberális párt vezérének ezen csodabogara Catargiunak sok álmatlan éjszakát fog okozni, miután kormányelnök léte, e vízióinak megsemmisítésére semmiféle népszerű fegyverrel nem rendelkezik. A liberális párt vezére ígér: leverni a magyarokat és megmenti a román államot, az erdélyi románságot e szörnye től. Catargiu, miután a kormány élén áll, ezen ígérettel szemben Sturdzának csak a hadsereg mozgósításával felelhetne, amire azonban ez idő szerint gondolni nem merészkedik. A magyarság tehát még élni fog ugyan, de napjai meg vannak számlálva. Sturdza kormányáig azonban baj nem lesz.

Én a bajt, a román állam veszedelmét, nem is ebben látom, hanem abban a sok könnyelműségben, politikai léhaságban, a józan ész által legkevésbé sem befolyásolt lelkiismeretlen játékban az állampolgárok hiszékenységét, a szenvedélyek könnyelmű felkorbácsolását illetőleg és abban a politikai demoralizációban: Ígérni és elfogadni kézzel fogható ostobaságokat; elhinni kézzel fogható sületlenségeket minden kritika é megfontolás nélkül.

Sturdza úr, a liberálisok vezére tehát új eszmét vetett fel: „a magyarok Románia elfoglalására törekednek!” Erre holnap ön és kétszáz ezertársa meg is esküszik: holnapután pedig különféle ma-

kulatúrában Európa ítélőszéke elé viszi az ügyet és jogvédelmet fog kérni a civilizáció és a kultúra nevében a magyarok ezen törekvéseivel szemben. Önöknél az efféle bacillus, a talaj kedvezőségénél fogva, sokkal szaporább, mint a világon bárhol.

Sturdza úr abban, hogy a magyar nemzet-állam a „gör. keleti vallást,“ a „született románokat“ nem látja el külön jogokkal; abban, hogy a saját területén önállóan és szabadon rendelkezik — a román állam veszedelmét látja; sőt mi több, abból, hogy a magyar nemzet a maga területén Románia beavatkozásának visszautasításával rendelkezik és a maga ügyeibe semmiféle külbeavatkozást nem tűr, a maga ezredéves államát a maga eddigi épségében nemzet-állam gyanánt óhajtja fenntartani, azt a vádat kovácsolja, hogy a magyarok a román állam elfoglalására törnek, oly kézzel fogható ostobaság, a minővel ebben a harcban százal meg százal találkozhatunk ugyan, de a mi mégis meglepő, mert egy pártvezértől ered és hirdeti ő egy közönség előtt politikai programjában, a melynek alapján holnap kormányra juthat. Mit fog akkor Sturdza úr megcselekedni? Háborút fog talán izenni a magyaroknak, mert a görög keleti vallást és a született románokat külön előjogokkal fel nem ruhazza? Legyünk tehát addig türelemmel.

Ezzel a váddal komolyan foglalkozni nem lehet. De egyet megjegyzek. Igen is, ha ez a nyílt betolakodás belügyeinkbe, a szemérmetlen izgatás és a hecczelődés a magyar állam ellen tovább foly, a magyar a maga államának érdekében köteles lesz oly eszközök alkalmazásáról gondoskodni, a melyek jövőre teljes biztosítékot fognak nyújtani a tekintetben, hogy a román államból államunk belbékéje ilyen formán nem fog megháborgattatni. Az államok függetlensége és szabadsága nem terjedhet a kanóczig, a melylyel házfedeleket gyűjtünk, sem a nyakatekert ostoba okoskodásig, a melylyel a nemzetközi jogok tiszteletét megszeghetjük. Ha a magyar állam a román fajra nézve jónak bizonyult akkor, mikor az a jobbágyrendszernél fogva semmiféle jogokkal nem birt, jónak kell lennie a jogegyenlőség alapján is. És ha lesznek olyanok, a kik ezt a nemzetisé-

get a maga jogainak gyakorlásában meggátolják s a haza ellen izgatják, azokat az állam meg fogja törni. Az államnak ez elvitázhatlan joga és kötelessége.

Sturdza úr és mindazok, a kik ily bomlasztó munkára vállalkoztak, maguknak ezt jól megjegyezzék.

Ez volna Sturdza szerint a harcznak valódi oka.

E harcznak azonban vannak sajnálatraméltó alakjai is, azok a fogadott prókátorok, a kiket a Liga mozgat s a kik civilizáció és az emberi jogok nevében a bomlasztó munkának védőiként szerepelnek a külföldön. Általános emberi jog segínyt és vigaszt nyújtani a szenvedőnek; nagy emberi gyengeség azonban csinálni szenvedőket, hogy azokkal Európában koldulhassunk. A míg azoknak munkája jogosult és támogatásra méltó, ezek saját érdekükben visszaélést követnek el. A szenvedő arcza kiáltás nélkül is elárulja a szenvedést; a Liga ágensei különféle brosürökben hivatásukhoz képest, a románság lábát törik ki, kezét vágják le, szemét szúrják ki, hogy irányában a közrészvétet Európában inkább felkeltsék. Ezek a Liga európai koldusvezetői. És sajnálatra méltók azok a férfiak ügybeli tudatlanságuknál fogva. Ezek nem megfontolók, nem megbírálók és az ellenfél adathalmazára és ellenérveire nem hallgatók, ők a Liga által nyújtott százszor elcsépelet és megdöntött adatokat elevenítik fel újból és újból és nem hoznak fel már többé semmi újat.

Akár önt uram, akár Sturdzát, akár Favat, vagy Cantillit hallgassa meg az ember, azokat a közönségesen elcsépelet vádakat fogja hallani, a melyeket a józan kritika már megdöntött, de a melyek az önök röpirataiban mégis újak maradnak örökké.

Különösen Fava Róbert urat sajnálom. „La questione rumena e gli agenti de signor Werkerle in Italia“ című művében bizonyos fanatismussal támad a magyarokra, a mely a vége felé örvöngéssé fajul. Fava Róbert úr a kolozsvári memorandum perből ismeretes. Itt élt ő Kolozsvárt közöttünk a Liga kegyelmén. A per végével azután kivitték Bukarestbe s ott az Orfeumban, a kurta kocsmák pipa-füstjében, a Liga kosztyán, tanulmányozta a nemzeti-ségi kérdést. Soha egy magyarral sem érintkezett, nehogy

a Liga kegyeit elveszítse. A memorandumperre a Liga 50 külföldi hírlapíró megérkezését tette kilátásba, megérkezett csupán csak egy: F a v a Róbert úr, a kit a Liga az egész külföld helyett szabadon magához ölelhetett. A ki azzal a szándékkal megy egy idegen országba, hogy az ellen írjon, az bizonyára csak a szemétdombokat fogja felkeresni. Fava úr nem azért jött közénk, hogy minden oldalról megismerjen egy kérdést hanem, hogy a Liga céljaihoz képest írjon egy könyvet, a mi „Ricordi Rum e ni“ czímen nem sokára meg fog jelenni. Egy ilyen embernek a véleményére nem szokás adni. Fava elfogultságánál csak nevelésének elhanyagoltsága nagyobb. Wekerle ágenseinek nevezi a magyar állampolgárokat, a kik a magyar állam megvédelmézésére vállalkoznak. Ez a kolduzvezető publicista az ő szűk látókörénél fogva természetesnek tartja a Liga és a saját jogát: megtámadni egy nemzetet és annak államát, de már bornitságánál fogva nem tud felemelkedni a magaslatra: megadni *i* jogot, hogy a megtámadott magát a támadók ellen meg is védelmezhesse. Ha a magyar, a ki a maga ügyét Itáliában megvédelmezi, ágens számba megy, akkoi ugyan mi lehet Fava úr, a ki nem a maga ügy éber jár el, nem a maga ügyében támad, nem a maga ügyében véd és nem a maga ügyében örvöng. Nálunk s közmondás az ilyen fogadatlan prókátorokat különös-képpen honorálja.

„Ti aljas hazudozók! — Kiált fel Fava úr. — Ti, a kik merényletet követtek el a lelkiismeret és a sírok ellen, azt várjátok, hogy ezen infámiákra és nemtelen tettekre még tapsoljon nektek az olasz nemzet?“

Legyen nyugodt Fava úr, nem várja ezt senki. A magyar nemzet egyebet vár attól a derék olasz nemzetől, a melynek szabadságáért ő is ontott vért, azt engedje meg a derék olasz nép, hogy a magyar az oly örvöngő elfogultak ellen, mint a minő Fava úr, védekezhessek. Meg vagyok győződve, hogy az az állam, a mely a szétszaggatottság szenvedéseit átélte, nem fog rokonszenvezni azokkal a törekvésekkel, a melyek az ezer év óta egységes magyar államot darabokra akar-

ják szétszaggatni. És meg vagyok győződve arról is, hogy Fava úr, ha állandóan ily ideges rohamokkal fogja idegrendszerét megemészteni, nem sokáig fogja a derék Ligát szolgálhatni, az őrjöngő férfiú számára kényszerzubbonyról kellend gondoskodni, hogy rohamaiban össze ne törje magát. A derék olasz nemzet, Fava úr buzdítása nélkül is, nem egyszer tapsolt a magyarság önzetlen szabadságszeretetének, a szabad eszmék harcában önfeláldozó magaviseletének; a magyar és az olasz nemzet története sok ponton összeforrt, azért nem hiszem, hogy az olasz nép egy koldusvezető Fava szemüvegén át nézze az állapotokat, hogy akkor tapsoljon, a mikor a Ligának ezen ágense meg fogja engedni. Komolyan tehát Fava Róbertét venni nem lehet.

Komolyan veszem Cantilli urat, a ki „Les Roumains de Transylvanie“ című munkájában szintén a Liga álláspontjára helyezkedik, a Liga által eddig kovácsolt összes vádakat egy csokorba szedve feleletül Türr, Pázmándy és Ováry uraknak, mint megdönthetetlen igazságokat, a szeme közé vágja.

Cantilli úr a románság már unalmassá vált dáciai eredetén kezdi. A dáciai eredetűséget a rustikus latin nyelvvel és a négy-öt száz éves régi magyar krónikákkal bizonyítja. Cantilli urnák a román nyelvről és a história feladatáról fogalma sincs. Hogy a román nyelv dáciai eredetű, akkor honnan van a nyelvben az a teméntelen albán, görög és bolgár elem és befolyás? Honnan van a bolgár egyházhoz való tartozóság; a bolgár, albán és görög népviselet; a népköltészetben ezen népeknek renkívüli hatása, a néphitben a sok albán, görög és bolgár alak? És miért nincs az erdélyi románságban semmiféle dáciai befolyás, a dákok, a góthok, az avarok, a hunok és más itteni népek, a régi magyarok nyelvéből, hitéből semmi? És mit ér valamely eseményre nézve az esemény után ezer évvel élő krónikásnak bizonyítása? — Egykorú bizonyítékokat Cantilli úr! hiszen a krónikások régibb meséi a história mai világánál csak nem fognak megdönthetetlen tényekül szolgálni? Hol van ebben a románok Dáciajában a román kultúra a múltban és a jelenben? Két ezer éves birtok után

egy román kődarabot bár, valamelyes fegyver — tényt, vagy a nyelvben egy szót? A história többé nem mese és a históriát nem lehet többé egyes politikai irányzatok czéljai szerint megalkotni! Különben mit akarnak ezzel a dácziái eredetűséggel elérni? Hiszen ország-világ tudja, hogy ezt a földet a magyarok ezer év előtt karral és karddal foglalták el s azóta ez a föld magyar! Azt-e, hogy most makulatúrákkal bebizonyítsák a jogot s a mit a kard ezelőtt ezer esztendővel meghódított, most a Cantilli úr által kiadott röpiratok alapján átadjanak egy országot azoknak, a kiket a röpiratokban megjelölnek? Ezt hinni igen nevetséges volna.

Cantilli úrnak többi vádjai sem újak. Szabályos intézkedések a törvénynek keretében. Nem engedélyeznek ezt, vagy azt s azt mondani arra: „nem lett engedélyezve, mert románok kérték,“ oktalanság. Egy 27 éves kormányzattól kiszakítani azt a néhány esetet, a melyben nem történt valami és hallgatással mellőzni azt, ami történt, rosszakaratúság. Azzal kellene előállani: mit bírnak a románok 27 év óta, a mivel azelőtt nem dicsekedtek, és nem azzal, hogy administratív utón formai szempontból mi lett tőlük egy-egy esetben megtagadva! A káránsebesi nem engedélyezett román gimnázium, a nem engedélyezett néhány egylet, a parlamentből a román képviselők kirekesztése, a román iskolák hiánya és a hivatalos magyar nyelv kérdéseit az unalomig tárgyaltuk már, hogy többé figyelmet alig érdemelnek. Hogy nem engedélyeznek egy-egy román egyletet formai hibából, az a magyarokkal is megtörtént. — Cantilli úr azonban egy nyomtatott ivén sem tudná felsorolni az engedélyezett román egyletek számát. Hogy a káránsebesi román gimnázium nem lett engedélyezve, a mikor a létező öt román gimnázium a legnagyobb szükségben van, — természetes. Hatodik üres tarisznyát akasztani a szegre, felesleges. Az állam a román gimnáziumokat is, épp úgy, mint a hazai többi felekezetek középtanodáival teszi, állami segélyben akarta részesíteni, de az ajánlatot a román felekezetek nagy hetykén visszautasították. A brassói görög keleti román gimnázium a magyar állam 10.000 franknyi felajánlott évi segélyét nem fogadta el, de elfogadta suttyomban a ro-

mán kormány évi dotációját. Hol ebben a hazafiság? Az államnak joga van megkövetelni a középtanodáktól a nívót, — ha ezt azonban a román iskolákkal teszi meg, vége van a világnak, a kormány üldözi a román tanügyet. Miképpen lehessen egy gimnáziumot, legyen az román, vagy más, akár Karánsebesben, akár más helyen is engedélyezni, a mikor a törvény nyíltan rendel, hogy az elegendő fenntartási alapot ki kell mutatni?

Cantilli úr nagy tetszéssel illusztrálja Ováry adatát, a tíz sajtópert, 27 év alatt a román hírlapírók ellen. Kimutat valami 50 sajtópört. Igenis az 1892-ig terjedő időben 1867-től alig indult meg öt politikai sajtópör a román hírlapírók ellen. A sajtóperek korszaka a Liga alakulásával kezdődik és azóta számuk kifogyhatatlan. A támadás a magyar állam és a magyarság ellen merész és kihívó. Pénz bőven van, fizetik a martiromságot. Veszíteni való semmi sincs. Éretlen suhanczok, a kik a magyar elleni fajgyűlöletet prédikálják, mindig akadnak. A Tribuna 30 sajtópere a Liga óta indult meg s három strománra vonatkozik. Baltés, a Tribuna híres szerkesztője, szánandó semmi négy elemi iskolát végzett szedő. Ennek nevében és nevével üzük ma a román nagyszabású politikát. A cikkeket a ligisták küldik, kikért aztán ez a szánandó alak a felelős. Az ő bőrük fedezve van; a vitézek futnak, a gyáva tömlöczöt ül. Ez a játék, annak, a nagy és dicső románismusk, becsületére nem válik.

És kérdem Cantilli úrtól, ezen ostoba támadásokkal szemben, mert mintha a berbécset látnám neki menni a gőzmozdonynak, talán az volna a magyar igazságszolgáltatás feladata, hogy behunyja a szemét és engedje a magyar állam földén a korlátlan rombolásokat? Egy konszolidált államnak az volna-e a kötelessége, hogy szabad utat engedjen néhány csavargó politikusnak, hogy a közrendet felforgassa, a törvények tiszteletét lábbal tapossa és házfedelet gyűjtson azért, mert a kormányzat tőlük egy vagy más dolgot, egylet alakítást, vagy iskola alapítást megtagadott? Hát ha nem 50 sajtópör-ről volna szó, hanem arról, hogy ezereket vessenek a tömlöczökre, akkor, mikor egy államban az alkotmányos

rend fentartásáról van szó, az államnak az ezer vagy több embernek konoksága előtt talán hátrálnia kellene? Talán akkor tenne-e a magyar állam szolgálatokat a civilizációnak, ha minden gruppnak, minden körnek, nemzetiségnek, egyesnek, felekezetnek megadna mindent a mit kér? Ha egy apának nem szabad a gyermekek összes kívánságait teljesíteni, talán a világon egyedül a magyar állam volna erre kötelezve? Hát más államokban, vehetjük a legalkotmányosabb Angliától az autokrata Oroszországig, semmi sérelem nincs már többé, semmi-féle kérelem és beadvány nincs visszautasítva, vagy a törvény elleni bűn nincs megtorolva? És mióta formálnak maguknak jogot akár a tolvajok, akár a csendháborítók, az állam pellengére állítására, az állam elleni támadásra, a mely őket gonoszságukért megbüntette? És mióta van divatban Európában azok pártjára állani, a kik a civilizáció eredményeit, az államok békéjét veszélyeztetik? Lehetetlen, hogy a hazaszeretet, a haza iránti kötelesség ahhoz legyen kötve, ad-e a többség valamit egy államban, vagy nem? Valaminek a megadása vagy megtagadása ok lehet egy kormány megdöntésére, de nem arra, hogy nyomorult vádlóként idegen, nem alkotmányos faktorokat hívjunk segítségül a haza ellen. Ha a magyar Európa előtt ennek az államnak a belbékéjéről, anyagi és szellemi jóllétéről felelős, akkor nem szabad visszariadnia sem a külföldi Ligáktól, sem az általa felállított strománoktól, sem Cantilli meg Fava urak támadó röpirataitól, hanem haladnia kell a jog és a szabadság útján, fentartandó az államban a rendet. Európa pedig köteles a magyarságot ebben a munkában megsegíteni.

X.

Uram!

A Cantilli úr röpiratában van egy nevezetes okmány, az a nyilatkozat, a melylyel dr. Rácz János, a román komité elnöke az összes vádlottak nevében a tárgyalás 16-ik napján Kolozsvárt a memorandum perben lemondott a védelemről. Cantilli úr ezzel a nyilatkozáttal akarja megállapítani a magyarok barbárságát, a nemzeti üldöztetések iszonyatosságát, az állapotok tartahatatlanságát a magyar államban.

A nyilatkozatot egész terjedelmében érdemesnek tartom megörökíteni. íme az európai hírű deklaráció:

„A memorandum, melynek közzétételéért és terjesztéséért mi mint közönséges gonosztevők a vádlottak patjára hurczolva lettünk, semmi egyebet nem foglal magában — miről meggyőződni alkalmunk volt — mint a román nép sérelmeit, mely román nép bennünket azzal bízott meg, hogy számba nem vett és lábbal tiport jogaink érdekében a Trón védelmét kérjük.

„Az, a mi bennünket és az egész román nemzetet arra kényszerítette, hogy ezen lépést megtegyük: azon tény, hogy úgy a törvényhozás, mint a kormány arra a megváltozhatatlan meggyőződésre juttatott, hogy előttük részünkre igazságról, jogról szó nem lehet. Hiában valók voltak mindazon Ígéretek, melyek több alkalommal és ismételten nemzeti jogaink tiszteletben tartására tétettek! Hiába kíséreltünk meg minden törvényes formát és eszközt! Hiába panasztunk az állam minden kompetens tényezőinél! A táji kizárólagosság hadat izent a mi nemzetségünk és nyelvünk kiirtása céljából. Nem maradt tehát részünkre más ut nyitva, mint ez: az állam legfőbb tényezőjéhez és a civilizált közvéleményhez való folyamodás útja.

„Ezen lépéssel szemben, a mely csak a tiszta igazságot foglalja magában és a mely az Erdélyi és Magyarországi román nép által eltűrt százados szenvedéseknek és jogtalanságoknak hü képe, a kormánynak vagy tisztázni magát, vagy megbosszulni kellett. A tisztázás lehetetlen volt és választotta a bosszú útját! Megakadályozta, hogy a Trónhoz jusunk és most alá vet bennünket azok ítéletének, kik ellen panaszkodtunk! Az a mi itt vitattatik Uraim, maga a román nép existenciája. A nép létét nem vitatja, hanem érvényesíti! Épen azért nincs szándékunkban Önök előtt létjogosultságunkat bizonyítani.

„Egy ily kérdésben nem védhetjük magunkat Önök előtt; nem tehetünk egyebet, mint vádolni a civilizált világ előtt azon elnyomó rendszert, a mely azt elragadni törekszik, a mi egy nemzetnek legdrágább: vallását és nyelvét. Ezért mi e helyen nem mint vádlottak, hanem mint vádlók ülünk!

„Mint magán személyeknek nincs mit keresnünk nekünk itten, ezen esküdtszék előtt, mert a mit mi tettünk, azt mint a román nemzet megbízottjai cselekedtük és egy egész nemzetet a vádlottak padjára ültetni nem lehet. A román nép sérelmeit egy kizárólagosan magyar esküdtszék előtt megítélni nem lehet, a mely bíró és érdekelt fél is egyszersemind.

„Épen ezért nem felel meg a román nép méltóságának, hogy a kolozsvári esküdtszék előtt védekezzék. Valóban ezen kérdés nem jogi, avagy büntetőjogi kérdés, hanem politikai és állami kérdés, a mely a magyar és az autochton román nemzet közti százados per eredménye. Tehát ítéletről szó nem lehet. Mint egyének elítélhetnek bennünket, de fölöttünk, mint a nép mandatariusai felett, nem ítékeznek. Különben Önök megértették, hogy itt nem lehet szó jogról, hanem csak erőhatalomról. És ezt elrejtteni nem is igyekeztek Önök, mert még a legelemibb törvényes formákat is, melyek az esküdtszékek által tekintetbe vétetnek még közönséges gonosztevőkkel szemben is — figyelmen kívül hagyták.

„A világ csodálkozással fogja hallani, hogy egy bíróság elítélhetett bennünket a nélkül, hogy legalább védőink lettek volna, fennen hirdették ez által Önök, hogy az erőhatalom győzedelmeskedik a jog felett és nem

is igyekeztek Önök eltakarni a világ szeme előtt azt, hogy itt nem bíraskodásról, hanem egy bosszúsugalt ítélet végrehajtásáról van szó.

„Ne kívánják Önök tőlünk tehát azt, hogy annyira súlyeljünk, miszerint segédkezet nyújthassunk önöknek egy Önök által amúgy is figyelembe nem veendő védelem által a jogosultság látszatát adni meg az Önök ítéletének, mely egy ilyen mondva csinált per folyománya lehet.

„Védőink erőszak és insultusok által eltávozni kényszerültek.

„A kolozsvári esküdtszék által képviselt magyar közvéleményt a sajtó ellenünk és az egész román nép ellen felizgatta.

Erőszakoskodásnak voltunk kitéve itt is, a mint mindenütt és mindenkor terrorizálva voltunk és a mint terrorizálva vagyunk azóta, hogy feltártuk a műveit világ előtt azon elnyomatást melyet szenvedni! nek kell. Lehet-e még tehát itt szó jogi értelemben vett védekezésről, avagy Ítéletről. Nem! Tegyenek Önök, a mit akarnak! Mi ártatlanok vagyunk, de íme fizikai létünk az Önök hatalmában van, de lelkiismeretünkhez, mely ebben az ügyben az egész román nép nemzeti öntudata, nem nyúlhatnak!

„Ha Önök nem illetékesek arra, hogy felettünk-ítélkezessenek, van egy más nagyobb, felvilágosodottabb és mindenesetre részrehajlatlanabb ítélőszék, mely mindnyájunk felett ítélkezni fog: a mivel világ a mely ezúttal Önöket sokkal szigorúbban fogja elítélni, mint a hogy már eddig is elítélte.

„Türelmetlen szellemük, Európában páratlan faji fanatismusuk következtében minket elítélve sikerülve fog Önöknek ismét bebizonyítani a világ előtt, hogy a magyarok a művelt világ összhangjában egy zavaró elemet képeznek. Ennek következtében, a magam és összes vádlott társaim nevében kijelentem, hogy a kimondott okokból fogva nem védekezhetünk.

„Ítéljenek Önök, kik már el vannak ítélve!“

A deklaráción bizonyos drámai hangulat vonul végig, a mely el nem tévesztheti a hatást azoknál, a kik először találkoznak vele, ámbár bárki is könnyen rájöhethetne arra a gondolatra: abban az országban, a hol

a vádlott urak oly szabadon és oly merészen szólnak, elnyomatásról szó egyáltalán nem lehet. A magyar államban az efféle deklarációk végkép lejártak magukat. Nem is a mi számunkra készülnek már azok többé, hanem a külföld számára. Ez a deklaráció majdnem az nap jelent meg a *Journal des Débats*-ban, amelyen Kolozsvárt el lett mondva. Nem az esküdtekhez volt az intézve tehát, hanem „a művelt külföldhöz“; mely az esküdteket „sokkal szigorúbban fogja elítélni, mint a hogy eddig tette.“

A Memorandum-perrel fennebb foglalkoztam már. Ez a nyilatkozat méltó zárkő lehet azon politikai komédiások részéről, a kik percznyi hatás kedvéért föláldozták magát az igazságot. Ebből a nyilatkozatból hiányzik az igazság.

Mindenek előtt konstatálni kell, hogy a memorandum nem az „egész román nemzet“ ténye volt, hanem csak a ligistáké. A Mocsonyi-Babes párt, a román főpapok, nem is számítva a román nép hivatalnok seregét, a papság nagy részével helytelenítették a memorandummal való komédiát; mi több, akkor mikor a nagy-szebeni román nemzeti koruité ellen a ligisták a memorandum meg nem készítése és fel nem küldése miatt úgy itt benn, mint Romániában egyre kíméletlenebbül támadtak, a komité tagjai 1891. augusztus 31-én megtartott ülésükben kimondták:

„A komité kimondja, hogy elnökének eljárása teljesen korrekt, megfelelő megbízásának és a nemzeti programnak, — minél fogva a komité teljes bizalmát bírja.“

Ez azt jelenti: helyesen cselekedett a komité elnöke, hogy az 1887-ben nyert megbízásnak a memorandumra nézve még nem tett eleget. A komité azonban nagy harc után a következő közgyűlésen megbukott és helyébe egy tisztán ligistákból álló komité lett megválasztva, a mely a memorandumnak azonnali felvitelére vállalkozott. Azok, a kik megelőzőleg az alkotmányellenes párt gyors, meggondolatlan és politikátlan eljárását 1891. augusztusban helytelenítették, most is helytelenítették azt és azzal szemben ellenzékét képezve visszavonultak. Miféle impertinencia tehát dr. Rácztól

oly merészen hirdetni, hogy ő „az egész romái nemzetitől nyert megbízásnál fogva járt el, hogy aa ő ténye az egész román nép ténye, törvénysértése aj egész román nép törvénysértése, hogy benne az egész román nép lett a vádlottak padjára hurczolva, a mikoi ő elnöki székéhez és a memorandum-ügyhöz csak nagy harc után juthatott és ebbeli túlkapásait a román néj intelligenciájának színe-java abban az időben helytele nitette!

„Lábbal tiport jogok“, „Ígéreték, melyet több alkalommal és ismételten nemzeti jógáinál megtartására tétettek“-féle kifejezések kétségtelen hatást fognak kelteni a külföldön azoknál, a kik most hallanak effélékről először; mert kétségtelen lábbal tiport jogok és az ígéretekkel megcsalt, rászedett nemzetek az emberiség részvétre és rokonszenvére számíthatnak, csakhogy azok, a kik ilyenekkel előállanak, tartoznának azokra a lábbal tiport jogokra és csaló ígéretekre is mutatni! A román népnek miféle jogait taposta lábbal a magyar? miféle ígéreteket tett ismételten a magyar azon nemzeti jogok biztosítása tekintetéből? Oly kérdések, a melyek megfejthetetlen rebusz számba mehetnek. 1848-ig a román nép politikailag és egyházilag csak „türt“ volt ebben a hazában, jobbágy; tehát semmiféle jogokkal nem bírt. Az 1848-iki magyar törvényhozás a jobbágy népből szabad népet csinált, a jobbágyból polgárt; egyházait biztosította. Hanem ez a gyors fejlődés szemkápráztató volt Ausztriára nézve, úgy hogy a nemzet kénytelen volt az ország alkotmányos szabadságáért fegyvert emelni. A szabadságharcz a félrevezetett nemzetiségek segélyével leveretett; a magyar alkotmány, a népek szabadsága konfiskáltatott. 1849-től 1867-ig a magyar nem volt gazda a maga hazájában; egy idegen alkotmányellenes uralom létesült; a magyar félre vonult; azon idők kormányzatáért, melynek törvényességét a magyar soha el nem ismerte, felelősséggel nem is tartozhatik. A mit tehát 1848-ban ígért a magyar, azt meg is adta; 1867-ben az 1848-ban adott jogokat a nemzetiségek számára újra felelevenítette, a nyelvet, az egyházat, a jogegyenlőséget biztosította. Az 1867-ki alkotmánynyal a nemzetiségek is az 1848-as

jogaik gyakorlatába helyezték vissza. A román népnek tehát „jogai“ egyáltalában nem voltak; de adott neki jogokat jószántából a magyar, éppen azért, mert jogokkal nem bírt. Már most aztán jogokkal a kézben ki tehet arról, hogy a román nemzetiségből a dr. Ráczféle emberek — minden jogalap nélkül — román „nemzet“-et akarnak csinálni, hogy annak érdekében külföldi Ligákat hoznak mozgalmába; külön területet, külön államot akarnak az államban létesíteni? Ezek nem jogok, hanem túlhajtott követelések, a melyeket igen is a magyar köteles az állami rend, a történeti múlt s a jogegyenlőség szempontjából lábbal taposni, s a miket a saját veszte nélkül nem teljesíthet oly nép számára, melynek főbb kolomposai előtt a haza fogalma semmi s a romániai irredentával vannak szoros össze köttetésben. Ki fogja biztosítani a magyart arról, hogy a magyar államban létesített ezen külön román territorium alkalmas pillanatban a változékony, megbizhatlan és az adott szóra nem sokat adó elemek által Romániához nem csatoltatik? Természetes tehát nem a „jogok“, de ezen túlhajtott követelések realizálása érdekében hiába fogja a Liga és a nemzeti komité mozgóztatni az egész európai sajtót; hazugságaival hiában fogja félre vezetni a jeles Írókat és a diplomataikat; hiában fog elmenni a királyhoz, a császárhoz, a pápához, mert a magyar semmiféle nyomásra és semmiféle áron nem teljesítheti azokat a követeléseket, ha igen, saját halálos ítéletét írta alá! Már ha a magyarnak ezer év után „mint a művelt világ összhangjában zavarólag ható elemnek“ Európából s a föld színéről el kell pusztulnia, hogy helyet csináljon dr. Rácznak, a Ligának és annak a kapzsi pénzsóvár seregnek, a melynek az európai kultúra, civilizáció és humanizmus eddig semmiféle köszönettel nem tartozhatik, meg fogja a Liga és az európai sajtó neki engedni, hogy ilyen gyávan ne viselkedjék, hanem, hogy karddal a kezében pusztuljon el, legyőzve, kiirtva, kipusztítva. Ha a tisztult humanizmus és az európai civilizáció ma a XIX-ik Bzázad végén azt követeli, hogy két és fél millió népnek túlhajtott politikai követeléseiért Európából nyolcz és fél millió magyar kiirtassék, adassák meg ennek

a kiirtásra szánt szegény fajnak legalább az a jog, hogy ezen kiirtási harc ellen tőle kitelhetőleg védekezhessek, Mert hiszen csókkal az effélet végrehajtani nem lehet, Az európai civilizáció nevében lesz tehát egy pusztító harc, a melyben egy ezer éves nemzet megvédeni less kénytelen életét és vagyonát azon modern rablók ellen, a kik a kultúra nevében fognak egy nemzet vagyonára és életére áhítozni.

Ilyen tragikusan azonban nem szabad a dolgot felfogni; a magyarnak nem e kérdésben s nem dr. Rácztól fog eredni majd kipusztulása. És nem kell ilyen tragikusan felfogni a dolgot abból a szempontból sem, mert a Rácz úr deklarációja az idétlenségek, a következetlenségek és a hazugságon való rajtakapások tárháza.

„A kormány megakadályozta, hogy a Trónhoz jussunk“, mondja Rácz úr. Tehát a budapesti királyi kormány állotta körül a bécsi császári Trónt, hogy oda a 200 tagból álló csavargó deputáció ne férközhessen. A ki tud distingválni s a kinek van egy kis fogalma az államok kormányainak hatásköréről, az tudni fogja, hogy a magyar királyi kormánynak abszolúte semmiféle befolyása nem lehet arra, hogy Bécsben a császári Trón elé az osztrák miniszterek kit bocsátanak és kit nem. A Rácz úr állítása azonban sértő a királyra, a kormányra. Felteszi a királyról, hogy felségjogait a kormányok által megnyirbáltatja; hogy audienzia, kihallgatási jogát a kormány tetszése vagy nem tetszése szerint gyakorolja. Tehát a király egy nemzetiség kifosztására egy kézre játszik a magyar kormánnyal. A királynak mindannyiszor joga volt a nemzeti ségerekre kártékonynak látszó törvényjavaslatok tárgyalását meg nem engedni, — sőt az elfogadott javaslatoktól a szentesítést meg is tagadni. Felteszi a királyról azt, hogy ha a magyar kormány közbe nem lép, Bécsben „mint osztrák császár“ a Rácz-féle deputációt csakugyan elfogadja és ki is hallgatja. Hát ez mi? Rácz úr előtt e szerint a törvény többé nem törvény és a jog többé nem jog? Nem inpertinens, sértő gondolat feltenni a magyar királyról azt, hogy ő a magyar állam belügyeibe, mint osztrák császár beavatkozhatik akkor, a mi-

kor azt a beavatkozást a törvény a leghatározottabb formában meg nem engedi? Vájjon a legalkotmányosabb magyar királynak a kormány beavatkozására lett volna-e szüksége, hogy el ne fogadjon „mint császár“ egy deputációt, a melynek el nem fogadására a fennálló, törvény elég világosan rendelkezik is? Dr. Rácز előre tudta, hogy a király a nem alkotmányos utakon csavargó deputációt, mely magyar állampolgárokból alakult, Bécsben, mint osztrák császár, a törvénynek nyílt megsértése nélkül ki nem hallgathatja. De ő azért erőszakolta a tényt, hogy elmondhassa: „A magyarok már a tróntól is elzárják a román népet!“, hogy a hatás, természetesen külföldön a megkínzott román nép érdekében fokozható lehessen.

Fennebb már kimutattam, hogy a memorandum peruek a bécsi úthoz semmi köze nincs; a kérelmezésnek ezen törvénytelen formájáért felelősségre senki sem lett vonva.

Igen sajnálatraméltó dr. Rácznak a vergődése a védelem ügyével.

„Egy ilyen kérdésben nem védhetjük magunkat önök előtt, hanem vádolunk“ — mondja. És mégis hátrább felkiált: „a világ csodálkozással fogja hallani, hogy egy bíróság elítélhetett bennünket a nélkül, hogy legalább védőink lettek volna.“ Ezt nem tudom megérteni. Mert ha vádlott a deklarációban azt mondja: „e helyen nem mint vádlott, hanem mint vádló ülök“; „nem piszkítom be magamat a védelemmel, hanem vádolok“, — akkor a világ talán még sem fog erősen csodálkozni azon, hogy védő nem szerepelt ez ügyben, miután a védelem különben is egy jog, a melylyel ki-ki élhet, vagy melyről ki-ki lemondhat. Egyébiránt a világ csodálkozása azért sem fogna valami nagy hatásra szert tenni, mert hiszen vádlott urak, többnyire ügyvédek, valódi apostolok, különben civilizált férfiak, a román nép hite szerint csalhatatlan félistenek, a „nemzet jogainak igaz védői“, a kiknek talán józan felfogás szerint, még sincs szükségük védőkre éppen abban az ügyben, a melyet a magyar barbarismussal szemben a román nép nevében felszentelt és hivatott valódi védelmezők. Ha a „nemzet jogai-

nak“ a megvédése a nemzeti komitéra volt bízva, egyáltalában nem tudom felfogni mi szükség van ama jogok védelmét tovább üzni-füzni. más férfiakra ruházni át, a kik „az egész nemzetitől erre meghatalmazást különben sem nyerhettek. Rácز úr és társai vagy ismerik a nép sérelmeit, lábbal tiport jogokat, vagy nem, és vagy meg tudják azokat védelmezni, vagy nem. Ha Rácز úr ismeri a nép sérelmeit s a lábbal tiport jogokat meg tudja védelmezni, akkor feleslegessé válik minden más védőnek a beavatkozása. Ha pedig Rácز úr nem tud védelmezni s nincs tisztában a „nemzet sérelmeivel és jogaival“, akkor ugyan mit keres a nemzeti komité élén és mit túri a Liga által fizetett sajtótól az „anteluptator“ azelő-harczos, az apostol, a martir és a védő neveket? akkor magára vállalt egy ügyet, a melynek eleget tenni egyáltalában nem képes. Különben dr. Rácznak, mint ügyvédnek, nem volna ez egyedül álló ténye.

Rácز úr és vádlott társai, a per kezdetén különben egyáltalában nem voltak tisztában jövő teendőjükre nézve. A per kezdetén erős elhatározásuk volt csakugyan elfogadni a vádlottak szerepét és védekezni. Valami 20 (húsz) ügyvéddel léptek be a tárgyaló terembe (ha per kell, hát legyen per), holott egy ügyről, egy tényről lévén szó, elég lett volna egy derekas védő is. Nekik azonban húsz ügyvéd és védő kellett, mintha a vádlottak mindenike üres fejű, agylágyulásban szenvedő nemzeti elő-harczos lett volna. Hát, ha dr. Rácз és társai kezdettől fogva abban a véleményben voltak, hogy a magyar esküdtszék előtti védekezés bűn, mert voltaképpen a vádlói szerep az övék, akkor miért jelentettek be 20 ügyvédet és miért védelmezték ügyöket 6—7 napon keresztül anyi közönséges fogással és miért vonultatták ki védőiket csak a hetedik napon a teremből, a mikor arra egyáltalában semmi ok fenn nem forgott? Tisztán a színpadi hatás kedvéért.

Már most a védelmi ügy még bonyolultabbá válik. Lehet-e helye a világ csodálkozásának a védő ügyvédek nem léte miatt akkor, a mikor azok a védőügyvédek a tárgyaló teremben a törvényszék előtt több napon át tényleg szerepeltek is? És mi szükség volt azon védő ügyvédek egyszer bevonultatni, aztán kivonultatni.

Ha dr. Rác és társai kezdettől fogva arról voltak meggyőződve, hogy „nem felel meg a román nép méltóságának, hogy a kolozsvári esküdtszék előtt védekezzék!“ Úgy látszik ez a jó gondolat csak később villant meg az apostolok agyában, a mikor a védők már javában működtek s a mikor aztán a hatás kedvéért ki kellett őket vonultatni. Ennek a lépésnek is az ódiума a magyar törvénykezés nyakába szakadt, mert a mártír urak a világ sajtóját tele kürtölték: „a magyarok a vádlottakat a védelem jogától megfosztották.“

E vádakkal szemben a kurta felfogású ember még nagyobb zavarban lesz. Ha dr. Rác deklarációja szerint „nem felelt meg a román nép méltóságának, hogy védekezzék“, mert abban az ügyben a tulajdonképpeni vádlónak ő érezte magát, akkor az a kérdés merül fel, miféle védelemtől fosztotta meg a magyar a mártírokat, ha a védekezés egyáltalában még szándékukban sem volt?

Igen tragikus a deklaráció azon kijelentése a mely Cantilli urat egészen kétségbeejtette: „A faji kizárólagosság hadat izent a mi nemzetiségünk és nyelvünk kiirtása céljából!“ És ismét raegbélyegzi azt az elnyomó rendszert, „a mely elragadni törekszik, a mi egy nemzetnek legdrágább, vallását és nyelvét!“ Miről volna tehát szó? egy helyt a „nemzetiség és a nyelv kiirtásáról“, más helyt már a „nyelv és vallás elragadásáról.“ Kétségtelen súlyos vádak. Csakhogy van egy megnyugtató körülmény ebben a tragédiában, az, hogy a magyar törvényhozás éppen most küzd a lelkiismereti szabadság biztosításáért, az összes vallások egyenjogúságáért.

A harcz a kormány részéről, nem a vallások ellen, hanem a vallások mellett foly. És ha a szabadelvűség és a humanismus ezen harczában kutatunk a deklaráló Rác úr pozíciója után, sajnosan fogjuk tapasztalni, hogy ő a vallások elnyomóinak táborában foglalt állást tiltakozván ismét „az egész román nép nevében“ a mérenylet ellen, hogy ebben a hazában a zsidó és a másféle vallás az ő vallásával egyenjogósítsák! A míg

tehát Ráczi úr külföldön igaztalanul azzal vádolja a magyarokat, a kik hazájukban a teljes vallás szabadság elveit fogadták el és hirdetik, addig ő itthon a magyarok ellen éppen azokkal az elemekkel fog kezdet, a melyek azt a lelkiismereti szabadságot megtagadják és a saját vallásuknak kizárólagosságot követelnek. Lehet-e itt szó, a Ráczi úr vallásának elragadásáról a magyarok által? És miért ragadnák el a magyarok a Ráczi úr vallását, a mikor a magyarok közül sok száz ezer ember nevedik abban a gör. katolikus hitben? Cantilli urra nézve azonban hatásos a deklaráció hazugsága a „vallás elragadására“ nézve.

A „nyelv kiirtására vonatkozó állítás is a mesék hazájába tartozik. Nálunk minden román az anyanyelvében nevelkedhetik. Templomában, iskolájában a nyelv román. Ha úgy tetszenék teheti, hogy egész életén át egyetlen magyar szót ne szóljon. Ráczi úr összes vádlott társaival, a kik mindnyájan kitűnően beszélnek magyarul, a memorandum per tizenkilencz napján át egyetlen magyar szót sem ejtettek ki, románul beszéltek. Törvénybeli jog volna-e ez, vagy egyszerű szeszély? Ha törvénybeli jog, akkor Ráczi urnak a román nyelv kiirtására vonatkozó meséje szédelgés a távol álló külföld hiszékenységgel; ha pedig szeszély, akkor ez hatalmas bizonyíték a magyar bíróságok nagy türelmeségéről, hogy tizenkilencz napon át megengedik, megtűrik a román beszédet azok részéről, a kiket ilyen jog egyáltalán meg nem illet.

Nem bolygatom tovább a deklaráció állításait. Az eddig előadottak is teljesen világossá teszik, hogy itt nincs szó eltiport népjogokról, kiirtandó nyelvről és elragadandó vallásról, hanem szó van egy politikai szédelgésről, egy lelketlen politikáról, egy hatásaiban eredményes szemérmetlen hazudozásról, a mi Fava és Cantilli urakat erősen alterálhatja, Európa részvétét egy ideig a maga számára biztosíthatja, de a minek el kell pusztulnia, el kell enyésznie, mert magában hordja a romboló kórt, a rákfenés hazugságot. Azok az urak pedig, a kik a román nép igaz vezetőit és jóakaróit a memorandum-pör vádlottjai között keresik, oroszlanokat vadásznak a bakonyi erdőben, a hol legfennebb sze-

génylegényekre akadhatnak. Igen, ezek a román nemzetiségi kérdés szegény-legényei.

Nem tudok csodálkozni, a mint Cantilli úr teszi, a M. Hírlap kitörésein, a „karóba húzás üdvös intézményeiről“, ennyi rágalommal és hazudozással izemben, hogy a türelem fogy és az ember káromkodni kezd, oly emberi dolog, a melynek természetességét az egész világ elismeri. És különösen a Ligának és Cantilli urnák nincs joga az efféle dolgokon megütődnie; Romániában a zsidók és a magyarok elleni efféle, ott teljesen indokolatlan kitörés, megszokott dolog. Egy példa a bukaresti Functionar-ból, a mi nagyon analóg:

„Ha nálunk a halálbüntetést a törvény megengedné, úgy a zsidókat húsz esztendő alatt kipusztíthatnék a román állam területéről.“

De ki megy az efféle kitörésekkel Európa elé? Mi nem vagyunk Európa szeméthordói.

XI.

Uram!

Kétségtelenül igen érdekes lesz ezek után felvetni a kérdést: „Románi á b a n v a n-e irredenta vagy pedig nincs?

Türr tábornokhoz intézett válaszában ön ezeket írja: „Az irredentát illetőleg Türr tábornok vádja be nem bizonyított és igazságtalan“.

Abban a „manifest“-ben, a melyben ön a Liga nevében felel Kálnoky külügyminiszternek a delegációban elmondott beszédére e tárgyban, a leghatározottabban visszautasítja az irredenta]vádját. Úgyanebből az alkalmából az ön által mozgósított sajtó bennt a román államban és külföldön a legszeretetre méltóbb módon nyugtatja meg e kérdésben a világot. Egész működésüket a civilizáció, a kultúra, a szabadság és a humanismus hangzatos jeligéivel takargatják.

Sturdza Demeter úr már többször említett beszédében szintén foglalkozik e kérdéssel, mondván: „Hol az irredenta? Hol a dákorománismus? Mi mindig mérsékelt emberek voltunk. Nem zavartuk, nem zavarjuk és nem fogjuk senkinek a vizét megzavarni. Senki közülünk nem mondotta: foglaljuk el Erdélyt!“

Ezen biztosítások után nyugodtan hajthatjuk le fejünket, nyugalomra térhetünk, annál is inkább, mert a Liga céljairól is (1892-ki jelentésében), a legkedvezőbb dolgokat olvashatjuk, hogy t. i. „a Liga a béke, a kultúra és a felvilágosodás Ligája, a mely nyíltan dolgozik; kell hogy munkáját minden román támogassa a bocskortól fel a királyig-!“ Milyen hitványság is a magyarok-

tól efféle vádakkal illetni egy fiatal törekvő államot, Tehát irredenta nincs és Erdély elfoglalására senki sem gondol.

Mi is csak az az irredenta? Az olaszoknak volt és van efféle irredentájuk, miként működik ez? Az irredenta nem respektálja a nemzetközi jogokat; betolakodik a szomszéd állam belügyeibe; a szomszéd állam törvényes állapotait el nem ismeri, azok ellen szóval, tettel, pénzzel izgat; dicsőíti az elitét bűnösöket; a rendbontó elemeket biztatja; népgyűlésezik, körmeneteket rendez, megkoszorúzza Oberdank sírját, sokszor bombát vet és tört forgat, — miért? hogy abból a szomszéd államból egy darabka földet kiszakítson. Az olasz irredentának a bátorsága meg van hozzá nyíltan kijelenteni: „igen, én irredenta vagyok!”

Bukarestben ön és kétszáz ezer társa a tör és a bomba kivételével, ámbár mint jeleztem, ezek sem fognak később elmaradni, minden fennebbi feltételnek és követelményeknek megfelelnek, csak hogy önöknek nincs kurázsijok kimondani: „igen, mi irredenta vagyunk“, hanem mondják: „mi Liga vagyunk, a kultúra és a felvilágosodás Ligája;“ „Erdély elfoglalására közöttünk senki sem gondol.“ Önök tehát egy hazugsággal fedezik azt, a mit az olaszok nyíltan kimondanak.

Hát ha ön Türr tábornok vádját be nem bizonyítottak jelenti ki és azt követeli, a mi különben nem gavalléri tempó, hogy önökkel szemben a bűn tényálladékát bebizonyítsák, „ime én azokat a bizonyítékokat részben ismételten közreadom.

Először is Dákó-Romániának az eszméje fennáll. Önök ott Romániában ennek feltétlen szükségességét kimondották. Egyik röpiratomban (Politikai Szédelgés 6—18 l.) egész terjedelmében közöltem az okmányt, a melyben Románia, Moldova (Beszarábiával és Bukovinával), Erdély (Bánáttal, Biharral, Mármrossal a Tiszáig) egyesítése Dákó-Románia név alatt kimondatik. A Niszter, a Duna és a Tisza volna az új birodalom háttára. És ez a tervezet nem komédia, Papiu Ilarian, volt miniszter és nagy történész dolgozta azt ki Cuza fejedelem számára. Sturdza tehát nem tudja mit beszél, a

mikor mondja: „Senki közülünk nem mondotta ki: foglaljuk el Erdélyt.“ Kimondatták.

Már most, ám lássuk, meg van-e a cél felé való törekvés, az akarat és meg vannak-e a színtomák, a melyek az ezen cél felé való törekvést és akaratot a szemlélő szeme előtt igazolhatják?“

Megalakul a román Liga Bukarestben, kultur-célokkal. És ez a Liga semmiféle kultiválni valót nem talált a maga hazájában, sem közöttünk; efféle célokra egyetlen fillért nem helyezett el, mert, ön szerint, „a Liga két és fél millió évi jövedelme az erdélyi elnyomottak politikai céljaira fordíttatik.“ Erről a Deutsches Volksblatt riporterje előtt ön hiteles nyilatkozatot állított ki. Hogy miképpen dolgozik a Liga Erdélyben, közöttünk, erről már több versen megemlékeztem. De mégis felhozok néhány szemrevalóbb példát. A Ligának van egy térkép készítő és terjesztő osztálya. Mint egykor az orosz ikonárok a szentképekkel, úgy járnak ezek széltében az országban Dákó-Románia térképeivel. Azokban Erdély és Bukovina el van már foglalva; Beszarábiát, orosz birtok lévén, a bátrak nem merték még a térképbe kifesteni. Ehhez járul még az ön predeáli meseje Traján császár hagyatékáról, a román trikolor feladatáról és a bukovinai, az erdélyi és a romániai román diákság kostánczai bevonulása azon egyesített zászlók alatt. Hozzávehetjük még a Mihály szobrának a megkoszorúzását Erdély elfoglalása napján. Önök iskoláikban és sajtójukban a magyar államot el nem ismerik, azt mondják: Erdély, Bánát, Bihar, Máramaros és Magyarország. A négy első az önök és a tanulóik fogalma szerint négy különálló ország, román birtok. Mit érdekli önöket a mi törvényes területi beosztásunk? Semmit, önök a mi térképünket saját tettségük szerint szakítják szét, betanítanak a civilizáció és a kultúra nagyobb dicsőségére egy csomó földirati ostobaságot, a minek semmi tényleges értéke nincs.

A földirati ostobaságok után jönnek a belső törvényes rendre vonatkozó semmiskedések. Például azt hirdetik, hogy a magyarországi románságnak a magyar királylyal semmi köze nincs!

Arczátlanságuk odáig megy, hogy Károly román király szájával erre vonatkozólag a legnagyobb sületlenségeket mondatják el. Íme egy eklatáns példa:

„Mikor Ferencz József császár Erdélyben volt, Slavici egy udvari ebéd alkalmával a következő kérdéssel fordult Károly román királyhoz: „Meglátogatja-e Felséged a magyar királyt?

Károly király: „Melyik királyt?

Slavici: „A magyarok királyát, Ferencz Józsefet?“

Károly király: Én Magyarország királyát nem ismerem, csak Ausztria császáraját; ha én meg akarom látogatni vendégemet, felkeresem Bécsben, Prágában, Grácban, semmiesetre sem Magyarországon.

Slavici: Megengedi Felség, hogy ezt közzé tegyem?

Károly király: Azt hiszi-e, hogy sugdosódtam önnel? Nem hogy megengedem, de egyenest óhajtom a közzétételt.“

Így közölte ezt a Montagsrevue után minden lap. Károly román király tehát egy ebéd alkalmával Szent István királyunk Apostoli koronáját nagy könnyűséggel összetörte. Ő Felsége I. Ferencz József, azzal a koronával a fején, 1867-ben országvilág előtt esküt tett, hogy annak a koronának a jogait megtartja és megtartatja. Károly király előtt azonban az az eskü komédia volt; a magyar koronának 894 éves történeti múltja pedig semmi; megbízza Slavici urat jelentse ki, hogy a románok királya összetörte a magyarok koronáját és I. Ferencz Józsefet, az Apostoli magyar királyt, detronizálván, magyar királyi esküje alól Slavici utján ezennel felmenti.

Hát feltehet-e valaki Károly román királyról efféle Ízléstelenségeket? A ligisták csinálják, hiszik, terjesztik a végett, hogy a magyar állam területén a románságot királya iránti hűségében megingassák.

Mi az irredenta jelszava? „Toate pentru natiune!“ (Mindent a nemzetért.) Minden gomblyukban nőnél, férfiúnál ott a jelszó. A magyarnak a jelszava: „Mindent a hazáért és a királyért!“ A magyar a kettőért feláldozta önmagát, a nemzetet; a ligisták azonban eladják a hazát és a királyt a

nemzetért. Erkölcstelen, irredentikus jelmondat, meri viselőjét feljogosítja mindenre, hazugságra, rágalomra; felmenti polgári kötelességeitől; elárulhatja a hazáját, királyát, megszegheti a törvényeket, szóval mindent megenged a nemzetért.

És ebből kifolyólag a törvény semmi. Nincs haza, király, határ, terület. Dicsőítjük az elítélteket; a Szegedről és Váczról leszakított fenyőgalyak Konstánzcában a diákgyűlésen csodatevő szent ereklyék gyanánt drága pénzen árusítottatnak el és a külföldről Bukarestbe érkező Károly királyt a ligisták ezen ártatlan szavakkal üdvözlik:

„Éljen Károly, *Dácia* királya!”

Nem érintem az ön összeköttetéseit Imrianival, Barzilaival, az olasz irredenta vezetőivel; sem az európai hajsztát, a töméntelen brosürt e kérdésben, azt a tomboló dühöt és őrzöngést egy békés indulatú állam ellen; nem idézek a memorandumper alkalmából több ezer példányban kidobott „Golgota“ című kiadványból száz meg száz táviratot a román királyhoz, fegyveres beavatkozásért, minek? Vájjon így szoktak dolgozni a kultur-egyletek? A gyűlölet és a féktelen vadság tajtékával szokták-e a kultur-egyletek önöknél a civilizációt, terjeszteni? Keresem az összeköttetést az önök munkája és a kultúra között és nem találok fel sehoh! Keresem a két és fél millió franknyi évi összeg eredményeit és megtalálom a magyar tömlöczökben, tényleges állapottaink megtagadásában, az ön predeáli meséjében, a román ifjúság semmittevésében, politikai kalandorságában, a kultur-munka teljes hiányában, abban a sok üres ostoba frázisban, a melyet ön gyárt s a melyet az ön dicsőítésére gyártanak mások nap-nap után, év-év után.

Hogy ez a sorvasztó láz mily magas fokot ért, mutatja Aurelian kitűnő román nemzetgazdász „*Revista Economica*“-ja, egy gazdasági szaklap, a melyben szakközlemények hiányában a következő javaslat tétetik:

„Az erdélyi kérdést a mi földnépünk alig ismeri még. Két kongresszus hívassák össze, Moldva számára Jassiban, Havasalföld és Dobruza számára Bukarestben; vegyen abban részt

minden egyes község, — egy órában ismerje meg népünk a magyarországi testvérek szenvedését.“

És ezt a nagy ostobaságot önöknél tapsokkal fogadta a sajtó.

A romániai diákság augusztus 22-iki felhívásában 1896-ra a világ összes nemzeteinek diákjait kongresszusra hívta össze, hogy előttük a magyarok vadsága kézi fogható adatokkal dokumentáltassék. Budapesten a magyarok ugyanabban az évben ülik meg a honalapítás ezer éves emlékét; a nemzet ugyanakkor mutatja be ezer éves kultúráját, európai rátermettségét, a mikor a bukaresti diákság azt a kultúrát nem létezőnek jelenti ki.

A kultúra, a humanismus és a civilizáció szempontjából rokonszenves munka-e ez? Egy nemzöt éjjet napot összesz; dolgozik fárad, a másik az alatt tombolva dühöng. A kultur-Liga a helyett, hogy Bukarest városában egy ellenkiállítás, rendezne, a melylyel Románia műveltségét, iparát, erejét, fölényét a magyarok felett kimutatná, rendez egy kongresszust, melynek az a gyalázat fog osztályrészüln jutni, hogy befeketítsen egy ezer éves múltat, törekvést, haladást éppen a civilizáció és a kultur nevében. Ez a gyalázat a bukaresti kultur-Liga számára van fenntartva. És a bukaresti diákok hiszik-e, hogy a művelt Európa meg fogja tapsolni a bukaresti diákok és a Liga ostobaságait, tétlenségeit, taktikáját a budapesti kiállítás eredményeivel szemben?

Látható, a Ligának a kultúrával semmi köze nincs; a béke iránt, a mely az emberi haladást istápolja, semmi érzékkel nem bir. Célja, törekvése, munkája, küzdelme politikai. Ez nyilvánvaló és az is nyilvánvaló, hogy e kérdések nem a hazai belpolitikát, hanem a szomszéd állam belállapotait érintik. Mi volna hát ez? Hanem irredenta, akkor adjon ön uram, valami más nevet az önök ligái ténykedésének; és elnevezheti kultur-törekvésnek, vagy bármi, másnak, valódi célja mégis csak az lesz: kikerekíteni a szomszédok birtokából egy Dáko-romániát, egyesíteni a román trikolort egy rúdon Dácia királya alatt, a mint ön Predeálon a diákságnak mindezt megmesélte volt.

XII.

Uram!

Még volna mondani valóm, de ezúttal sietek befejezni leveleimet. Türr tábornokhoz intézett soraiból kiemelem a következőket:

„A mi mondani valóm volna még az 1848-ki illusztris magyárnak, az: én is szeretem a magyarokat és sok tekintetben bámulom őket. Annál levertebb vagyok, látván őket hogy politikai hibákban csökönysök azon nemzettel szemben a mely arra van hivatva, hogy előbb-utóbb barátságban éljen a magyarokkal, vagy a magyarokkal elpusztuljon a szláv tengerben.

„Lelkem mélyéből meg vagyok győződve, hogy a szláv Óceánban eltévedt magyar és román szigetek egymás támogatására és nem egymás gyengítésére vannak hivatva.“

Ez kétségtelenül okos beszéd. A magyar-román barátság szükségességét nem egy román diplomata hangsúlyozta már. Jonescu mostani román közoktatási miniszter is irt e kérdésben. Nekem ez a barátság ideálom; szent meggyőződéseim, hogy ezen őszinte barátság létesítése előtt, a román állam összes erői le vannak kötve; a magyar állam pedig kénytelen költséges és felesleges intézkedésekbe bocsátkozni. Különösen a román államot ez a kérdés teljesen megbénítja. A béke tehát szükséges.

A magyarság által a kibékülés meg volt kísérelve. Hieronymi belügyminiszter bejárta Erdélyt, hogy a románság óhajairól meggyőződjék. Csökönys „politikai hibák“-ról tehát nem lehet szó. Hieronymi azonban hiába járta be Erdélyt, a kinyújtott jobbot senki sem fogadta el; viszszatért Budpestre azzal a szomorú tapasztalattal, hogy

az erdélyi román vezetőknek arra a magyar barátságra abszolúte semmi szükségük nincs, nekik küzdelem kell, hogy az önök jóindulatát és a két és fél milliónyi évi dotácziót a maguk számára biztosíthassák. Magam is hirdetem: a magyar-román barátságot nem Erdélyben, hanem Bukarestben kell ma már megkötni. A mikor ott a biztatás és a pénzküldemény forrása kiapad, Erdélyben a kalandor politikának vége szakad.

Hanem ön és társai a Liga kebeléből a magyar-román barátság fejében igen nagy árt követelnek. Egy foederatív államot követelnek a nemzeti magyar állam helyett és ez a követelés mélyen jellemzi önt és azokat, a kik önnel egy véleményen vannak. Az Isten önöknek megengedte a független román királyságot, a nemzeti állam megalapítását, — és a magyaroktól megkövetelik, hogy saját nemzeti királyságukat megsemmisítsék és annak a helyében állítsanak az önök programja szerint egy újat. Ez nem keresztényies felfogás. Önök helyén valónak tartják saját nemzeti államuk megerősítését a szláv Óceánban, a magyar nemzeti állam erejét pedig úgy akarnák fejleszteni, hogy a magyar adja fel önállóságát, befolyását épen a szláv elemeknek, mert a magyar államban több a szláv, mint a román, tehát azoknak, a kiknek veszélyessége úgy a románra, mint a magyarra nézve evidens. Szóval önök megkövetelik, hogy a magyar adja ki kezéből a jogot, a fegyvert, a melylyel aztán a foederatív szlávok kedvük szerint agyon üthessék. Ezt a logikát a magyar soha meg nem értheti. A legörültebb gondolat, a mi egy politikus agyában megszülethetik, és önöktől annál örültebb, mert a magyarságnak pusztulása, leigázása után önök következnének. Önök igen jól fogják különben magukat érezni a szláv kancsuka alatt, hitők egy, jelmondatuk pedig: „Muszkák igen, de magyarok nem leszünk!“ Voltak még önök oroszok; Beszarábia tizenhat év alatt oroszszá tudott lenni. És hogy önök még oroszok fognak lenni, oly bizonyos, mint a mily igaz, hogy nap van az égen, ha magukhoz nem térnek és nem teremtenek maguknak egy bölcs politikát, saját hazájukban pedig kellő munkakört. A magyar egy lábíg elpusztul, de oroszszá nem fog lenni

soha. Ha tehát a szlávság a magyarra és a románra nézve valóban veszedelmet foglal magában, akkor önök kötelesek volnának a magyar politikai irányhoz csatlakozni, a mely a szlávizmust a maga eszmeköréből teljesen kizárja; a magyarok azonban az önök politikai irányához nem járulhatnak, miután önök a szláv befolyást illetőleg nem megbízhatók. Ez a tényállás.

Ilyen körülmények között ne emlegessen ön magyar-román barátságot, mert annak értékével és eredményeivel egyáltalában nincs tisztában. Kijelentettem több alkalommal, a román állam jövője csak egy magyar nemzeti állam mellett lehetséges, az őszinte és tartós román magyar barátság csak két egyenlő alapon álló nemzeti királyság mellett lehetséges, más alapon ez pusztulás, halál. Ne kössék tehát Bukarestben a magyar-román barátságot oly feltételekhez, a melyeknek tárgyalásába a nyolcz és fél millió magyarból egyetlen egy sem fog vállalkozni soha.

Kétségtelen értékes és kedves volna a magyarra nézve a román állam barátsága. Ezen barátság és őszinte szeretet révén mi is igen sok előnyben részesülnénk a magyar állam földén. Így? mint megbízhatlan, bomlasztó, alkotmánytipró elemet mindenünnen gyanús szemmel néznek, törvénybeli jogainkat kiszolgáltatják ugyan de ridegen, mintha mondanák: „adjuk, mert jogos részetek, de szívesebben nevelnénk ebeket, a melyek a nyújtott jó fejében a hűséget legalább meg nem tagdnák.“

Tudni fogja ön is, hogy itt az önök európai hajszája, a mi árulásaink és ostoba politikai kalandorságaink után nem sok becsülettel rendelkezhetünk. Ezt a becsületet helyre kellene állítani, hogy a román-magyar barátság létesülhessen. Ehhez az önök részéről szükséges volna:

a Liga felbomlása, vagy tisztán kultur irányban való működése;

a nemzetközi jogok respektálása;

a dáko-román hóbortoknak felhagyása;

a becsületes, kitartó munka minden irányban, a nemzet belső erőinek belső fejlesztése;

dobjanak ki minket erdélyieket, a kik kimegyünk

önökhez és ott eláruljuk hazánkat, izgatjuk a közvéleményt azért a két és fél millió frank évi dotációért, a mit a Liga osztogat;

tanítsanak minket hazafiságra, hazaszeretetre, mert a magyaroktól ebbeli oktatásokat el nem fogadunk;

a mindenkori kormányoknak tegyék kötelességükké, hogy a becsületes, kitartó munkát és ne a léha politikai szédelgést támogassák;

a diákságot küldjék az iskolába;

a politikai pártokat foglalkoztassák belügyi kérdésekkel és ne külföldi kalandor politikával;

rendezzék saját belügyeiket, ne rendezzék az osztrák-magyar monarchia belállapotait;

akkor a magyar nemzet és állam a legtartósabb barátságról biztosíthatja Romániát; támogatást, segílyt nyújt a bajban, őszinte örömet a békében tett előmenetele és haladása miatt.

Meg vagyok győződve, ha Románia minket magyarországi románokat hűségre és hazaszeretetre fog megtanítani, Gobat képviselő munkálata a haagai békekongresszuson, a melyért ön oly erélyesen küzdött s a mely mégis megbukott, a legszélesebb alapon fog érvényesülni, jelesen:

a) a nyelv,

b) a vallás,

c) a szokás, a mik különben nálunk törvényileg biztosítva vannak, a legcsekélyebb mértékben sem fognak ezentúl sem megnyírhatóatni, sőt lehető volna, hogy a törvényes alapon tovább fejlesztesse.

Gondolják meg önök, hogy a magyarországi románokra nagy veszedelem az önök közelsége, viszont a román államra nézve nagy veszedelem az erdélyi románság szomszédsága. Itt komolyan nem dolgozunk semmit, önök túl hasonlóképpen cselekednek. Mindnyájan egyet csinálunk, üzünk egy meddő, haszontalan és ostoba politikát, mialatt szellemileg, anyagilag szegényedünk, pusztulunk, a magyar pedig erősödik.

Gondolják meg önök, hogy az alkotmányos államban a polgári jogokat nem külföldi hajszával, silány hazudozással, bottal és szitokkal szokás kifejleszteni, hanem belső, alkotmányos küzdelemmel. Erre tanítsanak

meg önök minket. És tegyék hozzá még azt is, hogy ez az ország nemzeti magyar állam, követeléseink tehát csak ezen forma keretében mozoghatnak.

Ha önök e szerint fognak cselekedni, a magyar oly nemes, hogy mindent elfelejt; fátyolt fog borítani ámulakra, s megbocsát azért a piszkos harczért, a melyet ön és kétszázezer társa Európában ellene folytatott. A béke szent lesz. Ne kívánják azonban, hogy a míg önök a legszemérmertlenebb, gyűlöletes fegyverekkel küzdenek a magyarok ellen, ők szeretettel gondoljanak önökre és reánk, a kik itthonról önöket izgatjuk; hogy ők ezt a harczot összedugott kézzel szemléljék s engedjenek valamiben önöknek, a mi az önök győzedelmét jelentené. Ez gyávaság volna, gyáva pedig a magyar soha sem volt.

A harczot önök indították, azt csak önök szakíthatják meg. A mely perczben félrevonulnak, a béke abban a perczben biztosítva van. Hogy a békéből tartós barátság legyen, szintén önöktől függ.

Lesz-e önöknek annyi erejük, bölcsességük, hogy ezt belássák, nem tudom, én óhajtom, hogy legyen, mert e harczban nem a magyarság, hanem a románság veszedelmét látom.

A népem iránti érzett lángoló szeretet, a hazám iránti hűség és a biztos veszedelem előrelátása sarkalt arra, hogy soraimat önhöz intézzem. Talán néhol éles, kíméletlen voltam, sértés szándékom azonban nem volt, az ügyért beszéltem így.

Az Úr világítsa meg az ön elméjét, hogy belássa, miszerint a két népnek tartós békére, barátságra és nem meddő, ostoba harczra van szüksége; nyissa ki szemét, hogy lássa, miszerint e harcz csak a két nemzet ellenségeinek használ. Ez a hitem.

Isten önnel!

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ.

— A ROMÁN ÜGYBEN. —

Levelek a szerkesztőhöz.

— A román ügyben. —

I.

Kolozsvár, 1890. szept. 26.

Szerkesztő úr!

Nem csak tért, de figyelmet is kérek, mondani valóim vannak. A tárgy maga olyan, mely mindnyájunkat érdekel, kicsit és nagyot; a társadalmat, a közéletet, magát az államot legelső sorban.

Szász Béla, tisztelt kollegám „Separatum Votumá“-ra (Kolozsvár 212. sz.) akarok reflektálni. Szereplési viszketeg nem bánt, nem ez indokból szólalok fel; felszólalok azért, mert a Separatum votum írója mindenestre tekintély, a ki nem egyedül áll; sokakra támaszkodik s a ki sokakra hat azzal, a mit állít, avagy mond.

Kétségtelen, a Separatum votumnak hatása is volt sok irányban. De ez a hatás különböző volt. Engem felette kellemetlenül érintett s meg vagyok győződve, sokkal többen, a magyar társadalomból, gondolkoznak úgy, mint én, mint a Separatum votum Írója.

ügy vagyok a Separatum votummal, mint az egykori oláh theologus a biblia czimlapjára festett Szent-Péter képpel, mely bundában volt és mezítláb. A theologus egy álló esztendeig gondolkozott azon, mi célja lehetett a piktornak a képpel: ha nyár volt, miért festette bundásan s ha tél volt, miért mezítláb?

A Separatum votum megjelenése óta hasonlóan tépelődöm én: mi célja lehetett cikkírónak azzal?

Ha békíteni akart, miért üti oly szokatlan módon az oláht? s ha nem: miért sejteti, hogy ő békíteni akart?

De hagyjuk az előzményeket.

A mióta a Kolozsvár létezik, a felmerült oláh ügyekben mindig tudott distingválni. Az egyesekért az egészet nem ütötte; mert akár hogy vegyük a dolgot, sem én, sem velem együtt mások, már csak arról nem tehetünk, hogy N.-Szebenben és Brassóban a román lapok szerkesztőségeiben egyesek alkotmányellenes terveket szőnek és hazaellenes törekvéseket árulnak el! Tényeikért feleljenek azok, a kik azokat elkövetik s a törvény egész szigorával súlyosodjék is azokra, a kik ilyen úton haladnak. De ártatlanokat se gyanú, se vád ne érjen azért, mert fajilag azokhoz tartoznak, a kik ezen tényeket elkövették; se gyanú se vád útján ne riasszuk el azokat mi magunktól, a kik a haza és a trón iránti hűségben példásan előljárnak. Ellenkezőleg, gyanú és vád helyett ajándékozzuk meg őket azon feltétlen bizalommal, a melylyel viseltetnünk kell mindazon hazafiakkal szemben, a kik e haza boldogulását becsületes munkával és érzelemmel előmozdítani igyekeznek.

Ez a Kolozsvár felfogása, szerintem; eddigi nyilatkozataiból, közleményeiből ezen következtetésére jutottam én.

A Seperatum votum egészen más irányba szeretné terelni a dolgot. Ő már nem distingvál. Az egész oláh intelligenciát egy kalap alá veszi, a mely áll „pár ezer kaputos élősdí“-ből, „a kik nyúzzák saját zsebük hasznára saját véreiket, pénzüntézeteikkel, birtokrendezési forceirozott pőréikkel, körjegyzői zsebmetszésökkel, valóságos, jobban mondva, babonás szertartásaikkal és biztosítják maguknak — e rablásaik körében való zsákmanyaikat, a keresve keresett martyr-koszorúk segítségével.“ S végeredmény gyanánt óhajtja, hogy ezekről többet a Kolozsvár ne beszéljen, „mert csak annál több vizet hajtunk az által malmukra.“ „Mi tehát hallgassunk“ „majd beszélnek ők.“

A Kolozsvár e szerint dugja be a fejét a homokba, mint a strucz, ne lásson és ne halljon semmit; ezen politikájával megmenti a hazát, legyőzi ellenfeleit egy tollvonás nélkül.

A mi engem kellemetlenül érintett, az a román intelligencia ellen tett kitörés. A mit a Seperatum votum mond, az egyszerűen nem igaz. Egy nép intelligenciájának lehetnek börtönre megérett tagjai, de az egész intelligenciát ilyennek állítani oly merészség, a mely még akkor sincs indokolva, mikor a „pár ezer élősdből“ 1999. törvényszerűen, mint bűnös elítélve sánylődik a börtönök zárkáiban. Egy egész intelligenciát hazafiatlannak tüntetni fel s oda dobni a közmegevetésnek még akkor sem szabad, ha az évnek minden napjára esnék egy-egy sajtóper és a mi legfőbb egy vallást, mely utóvégre a Megváltó idejétől fogva boldogítja és vigasztalja lelkileg a fél Európát, még akkor sem szabadna a babonák sorába dobni, ha a hivek mindnyája valóban a babona legmagasabb fokán állana. Mert tény, hogy a román nép babonás, talán babonásabb Európa bármely népénél, de vallása nem tűri meg a babonát, azt lépten-nyomon üldözi. Az is igaz, vannak, a kik a vallás titkait a babona fejlesztésére használják, de ebből nem következik, hogy a vallás babona, hanem az, hogy vannak emberek, a kik visszaélnék a vallás tételeivel, a kik tudatlanságukban nem tudnak egy tisztább légkörbe felemelkedni.

De voltaképen a valódi sérelmet nem is abban találom, a mit a Seperatum votum mond, hanem a hangban, a mely igen sok félreértésre adhat alkalmat s igen alkalmas arra, hogy a kedélyeket elfogadható igaz ok nélkül izgassa.

E cikk után mi volna a teendő?

A magyar szüntessen be minden érintkezést az oláh elemmel, mert az erkölcsileg elesett; hagyja sorsára; ha vétkezik csipje nyakon, vesse tömlőczre, egyebekben ne érdeklődjék iránta. Az oláh pedig vigyázzon a bőrére, folytassa tovább is hűtlen munkáját a haza ellen, de ám vigyázzon, hogy rajta ne kapják. Egyéb kötelesség a kettő között nincs.

Szóval a Seperatum votum után az oláh és a magyar szedje fel a hídnak utolsó gerendáit s aztán éljen kiki a hogy tud!

Ez a felfogás nem új s én kimutatom, hogy ez a felfogás teremtette a mai állapotot.

II.

Szerkesztő úr!

Kolozsvár, 1890. szept. 27.

Nem akarok nemzetiségi vitát provokálni. Ez nem is nemzetiségi ügy, magyar társadalmi kérdés. A nemzetiségi vitát különben is meddőnek, céltalannak tartom; nem vitatkozni, de tenni kellene már valamit.

Az a kérdés: Van-e szüksége a magyar nemzeti államnak arra a néhány millió oláhra, avagy nincs?

A ki azt mondja, hogy nincs, az nem tudja mit beszél. Szükségünk van e nép karára, eszére és hazafiságára. Mi ezt a népet ki nem irhatjuk, ki nem küldhetjük; ki nem szolgáltatathatjuk Romániának sem erejét, sem eszét, sem érzelmeit; mert egy pár millió emberrel szegényebbek volnánk, hadierőnk apadna, sok derék, munkás, eszes polgárt elveszítenénk és hazánk keleti része majdnem lakó nélkül maradna. És akkor, mikor mi így számban és erőben megfogynánk, Románia hatalmasan megerősödne; nyerne ezen népben egy teljesen megbízható elemet, s voltaképen mi segítőnk elő a románok unióját.

Kétségtelen, jobb, ha ezen néhány millió felett mi rendelkezünk; ha e nép karát, szívét és eszét mi mozgatjuk, mintha azokat mások mozgatják mi ellenünk.

Ez a nép itt van, itt született, innen ki nem dobhatjuk. Sem én, sem más nem tehetünk arról, hogy oláhnak születtünk; de mert oláhnak születtünk, azért nem kevésbé szeretjük e hazát, intézményeit, alkotmányát, mint más. E nép összes emléke szülőföldje, a haza völgyeihez, erdőihez, vizeihez fűződik; ha idegenségbe viszik, megszakad a szíve a honvágytól. E nép adóját panaszhang nélkül fizeti, katonáskodni kész, mint hivatalnok hűséges, szóval e nép minden tétével és gondolatával azt bizonyítja, hogy itt akar élni és halni s tudomása sincs arról a viharról, melyet feje felett intelligenciájának egy része támasztani akar.

Az anyag jó, az anyagot át kell formálni. Ez első sorban a magyartól függ.

És át kell formálni nem a nemzetiségi bélyeget, hanem a szívet érzelmeiben. Mit ért az olyan magyar ember, a ki Haynaunál véreb gyanánt szolgált? Ki kér-

dezősködött nemzetisége felől a honvédnek, aki ott esett el, kezében karddal, a haza alkotmánya és függetlensége miatti harcban?

Nem tartok a Seperatum votum írójával. Foglalkozni kell a néppel minél sűrűbben, de nem olyan hangulatban, mint a Seperatum votum írója teszi.

Sokat foglalkozzunk e néppel. Nem óhajtok külön törvényeket, egyáltalában még azon törvényeket is törlendőknek tartom, a melyek érdekében hozattak.

A hazához, trónhoz való hűséget és ragaszkodást nem a törvények teremtik meg; a népek közötti szeretetet nem a törvények fejlesztik; Elsas-Lotharingia népét nem a törvény tette francziává, hanem a francia kultúra, a francia társadalom, a francia szellem. És ez a két tartomány, német nemzetisége daczára, fegyvert forgatott a német egység ellen, és talán szíve mindig vérezni fog a miatt, hogy elválasztották Franciaországtól.

Tény, hogy a román nép intelligenciájának nagy része nem barátja a magyar kultúrának, s egyáltalában a magyar népnek. Ezt elvitatni nem lehet. Tény, hogy a mai állapot, a sok társadalmi súrlódás miatt kellemtelen.

Az okot én nem térvényekben, nem a jogok adásában, vagy megtagadásában, hanem a magyar társadalom hangulatában találom; s abban a felfogásban, a melyet a Seperatum votum is elárul „ne beszéljünk többé róluk!“ A nemzeti jogok követelése a túlzók egy részétől, — csak a magyarral szemben táplált gyűlölet és nem a nemzeti öntudatnak a kifolyása; e törekvés azon társadalmi súrlódásokra vezethető vissza, a melyek a kölcsönös bizalmatlanságból, tiszteletlenségből, lenézésből támadnak.

Miféle nemzeti jogokat követelhetnek nálunk a népek, mikor mindnyájan egyformán szabadok vagyunk? Miféle jogokat köthetnek ki maguknak a nemzetiségek, mikor a törvény mindnyáját egyformán képesítettnek tartja minden hivatalra? Nem követelhetnek, — de mert a magyar társadalom hangulata, egy néhány izgatóért, minden nemzetiséggel szemben kedvezőtlen, ez a hangulat gyűlölködést támaszt s a gyűlölködés tápláltatik

és terjesztetik az által, hogy ők az egész számára külön nemzeti jogokat követelnek.

Ez a kíméletlen hangulat teremtette meg a mai állapotokat.

E hangulat tartja távol a magyar társadalomtól a román elemet, nem akarja azt bebecsátni a saját érdekkörébe, ridegen elutasítja magától, megtagadván tőle a feltétlen bizodalalmát.

És ez a hangulat az iskolában kezdődik. Jó paedagogus-e a magyar? E kérdésre nem adok feleletet. Egvet tudok, s ez az, hogy a magyarnak a feladata a nemzetiségek érzelmét akként fejleszteni és ápolni, hogy azok a hazáért, annak alkotmányáéi t mindig halni készek legyenek. A nemzetiségek feladata pedig szintén figyelni a magyar oktatásokra, keresni az érintkezési pontokat, igyekezni a szeretetnek és érdeklődésnek utat nyitni a magyar kultúra iránt. A magyarnak kötelessége a nemzetiségeket a magyar érdekkörbe bevonni, a magyar kultúrát megkedvelteim s a nemzetiségeknek kötelességök mindazokhoz teljes bizalommal közeledni is.

A román ifjú felkeresi a magyar tanintézeteket. Az az intelligencia, 60% arányban, melyről a Separatum votum megemlékezik, magyar tanintézetekben nevedett fel; a román ifjak nem idegenkednek a magyar iskoláktól, kultúrától.

És mi az eredménye ennek? Az, hogy a magyar iskolákból kikerülő román ifjú nagyobb ellensége lesz a magyarnak annál, a ki Balázsfalván, vagy Nászodon tanult! Az, hogy ifjú és ifjú között kifejlődik a kölcsönös gyűlölet, mely egy egész életen át tart, mely megcsinálja aztán az ellentéteket a magyar társadalomban. Honnan van ez? Onnan, hogy a román ifjú nyolcz és több esztendőn át a magyar ifjúban nem találja meg a valódi barátot. A magyar társadalom hangulata a magyar gyermekből kitör az iskola padjain; az „oláh more“ féle jelzők a román ifjat szüntelen arra figyelmeztetik, hogy ő oláh és nem magyar! Ha már most egy farkas kölyöknek oly hosszú időn át szüntelen az erdőt mutogatják. bűnös lesz-e a farkas, ha az erdőnek megy?

Vájjon lesz-e annak a gyógyításnak eredménye, a mely abból áll: (példával élek) meggyógyítom ezt az

elmebeteget úgy, hogy a beteget szüntelen rögeszméjére figyelmeztetem. Ha a román ifjú az iskola padjain, künn a játszótérekén csak azt hallja, hogy ő mi; ha a román tanuló még a tanár szájából is hallja a gúny és csúfolkodás ezen és ehhez hasonló jelzőit, vajon hibáztathatjuk-e őt azért, mert lelkébe vési a mondottakat s kesereg miattuk.

A román ifjú már az iskolában elváltan él magyar tanuló társaitól. Észrevették-e ezt a tanítók? Tettek-e valamit ez irányban? A román gyermek már az elemi iskolától kezdve külön társadalmat alkot magának. Innen van az, hogy a magyar nyelvet még akkor sem beszéli jól, 8—16 év után, mikor a tanintézetekből kikerül. Ki tanítja a román gyermeket az elemiben arra, hogy ő külön csoporthoz húzódjék? Senki. Az összetartozóság érzete hajtja oda, a hol bántatlanul és sértegetés nélkül élhet.

Helyesen van-e ez így? Nincs. Mert hisz az volna a kívánatos, hogy a román ifjú a magyarral meleg, önzetlen, őszinte, igaz barátságban éljen. Kívánatos volna, hogy egy magyar iskolának ifjai között soha fel ne merüljön a nemzetiségi, vagy felekezeti kérdés; egymásról ne is tudják kik és mik. A magyar iskolának műhelynek kellene lennie, a hol összeforrasztják, még pedig elválaszthatatlan módon, a szíveket, hogy azok együtt érezzenek s egy gondolatért halni legyenek képesek. Egy magyar iskolában tanító, tanár és tanuló között a szeretetnek kellene uralkodni, mely az életbe is átvitessek. A román nép ezt szeretné; — ő oda adja gyerme két a magyar paedagogusnak, a magyar társadalomnak: „Itt van gyermekem, mondja, faragj belőle tetszésed szerinti embert!” Ki a hibás, ha az eredmény balul üt ki?

Ez a társadalmi és iskolai hangulat juttatott minket a mai eredményekhez. Megteremtette a maga gyümölcsseit; a ridegen eltaszított és bizalmatlansággal fogadott elem nem olvadt be, magának külön medret alkotott; megteremtette magának a külön intelligenciát, külön társadalmat, külön irodalmat; külön közéletet, a maga eszméivel, gondolataival, egész világával; meghúzta magát egyháza védbástyái mögé, pénzintézeteivel

sokaknak keresetforrást biztosított, szóval ez az elem függetlenítette magát a magyar befolyástól úgy, hogy ma a magyar kultúrának, társadalomnak azokra hatása alig van. A magyar társadalom engedte, hogy kiessék kezéből a befolyás, a hatalom azzal a felfogással, a mely a Separatum votumban is nyilvánul, hogy nem bajlódott e nép nyelvével, erkölcsével, szokásaival, lelkületével és nem igyekezett annak gondolkodását szeretettel megváltoztatni.

De hát majd erről bővebben.

III.

Kolozsvár, 1890. szept. 29.

Szerkesztő úr!

Lesznek olyanok, a kik megtámadják s hibáztatni fogják, miért engedett szóhoz. Nem szívesen olvasnak „oláh“ dolgokat; még a nevet sem szeretik hallani. Egy idő óta némely dolgokba bele szoktuk egymást lovagolni, feltüzeljük egymást és egymás kedvéért kiáltunk. Egy idő óta sem őszinteség sem bizalom nem nyilvánul e kérdés megvitatásánál.

En őszinte leszek. Talán rosszul teszem; magamra vállalom azonban a következményeket. A magyar társadalomnak, sajtónak tekintélyes része igen komoly és méltóságos, gondolkodó és türelmes, ez engem meg fog védelmezni, nem azokért talán a miket mondtam, hanem azért, mert őszinte voltam.

Állhatunk görbén, de beszéljünk egyenesen.

A magyar társadalomnak, iskolának és sajtónak nincs összeforrasztó ereje, az elemeket inkább szétválasztja. E három nem emeli magához, hanem eltaszítja magától az idegen elemeket. A magyar ifjú nem emeli fel magához a románt, nem tudja magához csatolni a szeretetnek erős lánczával, mert ő tökéletesebb lénynek képzei magát. Öreg hiba, ha valaki felfelé kapaszkodik, vagy olyan szekér után fut, a mely őt fel nem veszi. Ezt nem teszi az oláh.

A jelenlegi állapotok és körülmények között ezen hangulattal szemben, valamely nemzetiség és különösen az oláh, minden igyekezete daczára sem lehet magyarrá.

Ha valaki e népből akár társadalmi összeköttetései, neveltetése, vagy más körülményeinél fogva, különben igaz érzése és őszinte gondolkozása szerint, azt mondja magáról, hogy ő magyar, azt a magyar társadalom még sem fogadja be feltétlen bizalommal, egész életén át a fülébe súgják az „oláh“-t, mint egy jelzőt, mely kétes, alacsony származást jelent, és hetedízigen sem tudja magát a „folt“-tól megtisztítani a család, melynek valamely széapja oláh volt. Ez a rideg és a czélzatosság teljes tudatával kiejtett jelző tartja vissza a román ifjút a magyar társadalomtól, a beolvadástól.

Örmény és zsidó, e népeknek pedig nemzetiségi áspirációi nincsenek, nem tudtak még teljesen beolvadni a magyar nemzet testébe, a magyar társadalom még mindig fenntartja az ellentéteket az által, hogy az életnek számos körülményei között nem mulasztja ezeket tigyelmeztetni külön voltukra.

Magyar társadalmi fogalmak szerint egy jobb nevelésű magyar leány nem reflektálhat valamely tanult román ifjú érzelmeire, sem a család össze nem elegyedhetik egy oláh családdal. A magyar ifjú nem szokott érdeklődni a román nő iránt, azon egyszerű oknál fogva, mert oláh. Nálunk a becsülettel, tudományal feljutott oláh ifjú még mind nem ér annyit, mint egy léha másféle, de születésére nézve nemesebb. Jöhet egy jött-ment, fellép és győz, míg egy román ifjú, már születésénél fogva, nincs jogosítva distingváltabb körökben kereskedni. Ez a könnyen szállingó üres füst, mely fojt, ez a visszataszító gőg, megakadályozza a vérvegyülést, a családi összeköttetések megalakulását az oláh nép és a magyar nemzet distingváltabb körei között, meghiúsítja a magyar nemzeti államnak egyik legfontosabb czélját.

Tiszta valóság a hiszekegyemnek első pontja, hogy ez az ország magyar, ez a föld magyar alkotmánya magyar; és hirdetem, hogy legalább érzésben magyarnak kell lenni azon minden élő lénynek, minden leheletnek, mert csak úgy lesz ez az ország boldog és nagy; hirdetem és vallom, hogy a magyaré a vezérszerep, mert övé az ország, övé volt a hatalom mindig és övé a kötelesség és feladat, hogy a népeket érzésben megváltoztassa, a haza és trón iránti szeretetben összeforrassza s

közöttük a kultúrát terjessze; hirdetem és vallom, hogy ez országban „minden ember legyen ember, és (legalább érzésben) magyar,“ de miként leszünk magyarokká, ha a magyar iskolában, a magyar társadalomban minket elkülönítnek és nem engedik meg, hogy mi magyarokká legyünk? Az önérzetnek miféle megsemmisülése fogna fenn, ha mi mégis betolakodnánk a magyar társadalom rétegei közé? Mi itt állunk és azt mondjuk, és pedig teljes önérzettel, a magyarnak: Itt vagyunk, forraszd össze a mi gondolatainkat a tieddel, olvaszsz minket össze a te érdekköröddel! segítsd elő az erős magyar nemzeti államnak megerősödését. A magyar paedagogus pedig átveszi gyermekeiket, és azokat izgatóknak, gyűlölködőknek neveli. A magyar paedagogus az oláh gyermekben nem keresi a romlatlan formázandó anyagot, hanem az izgató gyermekét, a leendő izgató csiráját, és azt a csirát ápolgatja benne, a romlatlan anyagot nem óvja a káros behatásoktól, hanem azokat a behatásokat épen ő adja meg számára.

A paedagogia szerint feltétlen rász gyermek nincs. A neveléstudomány nem ismeri a feltétlen rász anyagot, a melyből valamely tökéletesebb lényt teremteni ne lehetne. Ez a tudomány arra való, hogy a tanító minden anyaggal a maga természete szerint elbánjék. Miféle paedagogia az, melynek műhelyeiből hazafiak helyett hazaárulók jönnek ki a világra? Nem a tudomány a hibás, hanem az ember, a ki a tudomány törvényeit és eredményeit figyelmen kívül hagyja.

Kinek nevelte a magyar iskola és társadalom eddig a román nép gyermekeit? A hazának nem, ez az egy bizonyos. Kinevelte őket és belökte abba az érdekkörbe, a mely ellenünk tör, a mely nekünk nem barátunk.

Vesszük-e azt észre, hogy hová lesz a román ifjúság, ha az iskolából kikerül? Talán állami szolgálatot keres, hogy ez által némi lekötelezettje legyen a magyar érdekkörnek? Nem. Körülnézhetünk, de a tanult román ifjúságot e haza határain belül nem fogjuk feltalálni; vagy akadni fogunk rája az ügyvédi, az orvosi karban, más magánvállalatoknál, független pályákon, de az állam szolgálati kötelékében nem. A nem végzettek ott keresnek menedéket a megyék szervezetében; a valódi elkészült

ifjak azonban kimennek Romániába. A mi iskoláink liferálják Románia számára a tanult embereket; iskoláink szállító üzletkévé lettek; kiszállítjuk ez ifjakat, hogy ott idegen levegőt szívjanak be, idegen eszméket, idegen érzületet vegyenek fel.

Nincs oláh család ma Erdélyben, melynek családi összeköttetései ne volnának Romániával. Románia és az erdélyi részek oláhsága testben és gondolatban összefonódott; a politikai felosztás más, de gondolatban az egyesülés végbement.

Gondolt-e erre valaki? És akkor, mikor mi évenként a román ifjúság színét-javát, kiszállítjuk Romániába, gondoltunk-e arra, hogy ők az itt maradt szülők szívét, gondolatát is magukkal viszik, hogy az itt maradtak szíve félig-meddig a román államban élőkért dobog? Pedig ez így van. Nincs hatalom és nincs szigor, amely a szülői szív dobogását gyermekéért megszüntesse. Nincs hatalom és szigor, amely elállítsa a szív dobogását egy más államban futkosó unokáért?

Mi minden cél nélkül neveljük a nemzetiségeket. Miért neveljük mi az oláh ifjúságot, ha semmi célunk nincs vele? Mi célból növeljük a sasnál a körmöt, ha azt akarjuk, hogy az ne körmölgjön? Miért adunk mi erőt valakinek, ha azt az erőt nem akarjuk igénybe venni? Erőt adunk nevelés, tanítás által a román ifjúnak és mintegy azt mondjuk nekik: Menjetek a világba és hirdessétek a magyar állam és nemzet elleni gyűlöletet! Az a kivándorló román ifjúság, amely midőn oláh területre lép, biztos talajon érzi magát, nem a mi kultúránknak, hazafias intézményeinknek lesz apostola, mert ha így volna, pompás üzletet csinálnánk, hanem a mi kultúránk és intézményeink által nyújtott fegyverrel, éppen ellenünk fordul.

És a mi legfőbb, a küzdelem még nem is egyenlő. A román ismer minket kívül és belül; nyelvünket, intézményünket, kultúránkat átvette — mi pedig a román népről csak annyit tudunk, hogy egy része agitátor s határaink ellen tör!

Kicsinyeljük-e mi ezt az állapotot? Vájjon szükséges-e elfogadni a *Seperatum Votum* írójának nézetét? Vájjon ketté vágjuk-e mi a kérdést, ha nem foglalko-

zunk többé az oláhsággal? Vájjon az az ár, a mely a mi a jó voltunkból magának külön medret csinált és sodor, megáll-e útjában, ha a Seperatum votum írójával tartunk? Nem! A baj oly nagy s oly mély, hogy gyógyításáról gondoskodni múlhatlanul szükséges.

Felméri Lajos tisztelt barátom és kollegám „Neveléstudományában a nemzetiségek nevelésére vonatkozólag irányadást nem találtam. Pedig szerettem volna, ha a tudós férfiúnak széles figyelme erre kiterjedt volna. És ő beszélgetéseink közben munkájának e fogyatkozását beismerte.

Ha arról van szó, hogy a magyar nemzet a maga kultúrája számára a nemzetiségek szeretetét biztosítsa, akkor a magyar paedagogusnak hivatásai közé tartozik megadni az irányt, a melyben a czélt el lehet érni, — és minden paedagogusnak kötelességei közé lesz sorozva oda hatni, hogy a leghelyesebb utón és módon a kezére bízott nem magyar nyelvű gyermekek nevelését a haza és magyar kultúra javára biztosítsa.

Még csak néhány szóm lesz.

IV.

Kolozsvár, 1890. szept. 30.

Szerkesztő úr!

Azok a jó öreg urak, a kik az 1848 előtti időben éltek, tanúságot tehetnek arról, hogy akkor a magyar állam területén, a mai társadalomban, a nemzetiségek ellen lábrakapott hangulat, nem volt meg. Valódi gyönyörűséggel emlékeznek vissza a barátságra, őszinte bizalomra, mely akkor ember és ember között létezett.

Akkor nem volt külön oláh társadalom, külön oláh intelligencia, oláh érdekkör. A társaságokban nem számított a nemzetiség. Azok az oláh ifjak, a kik 48 előtt Kolozsvár tanintézeteiben tanultak, a magyar társaság minden rétegében szívesen látott vendégek voltak, szerepvivők; a „görög úrfiak“ mert vallásuk után így nevezték őket városszerte és nem oláhoknak, sok magyar leánynak zavarták meg a szívét, és viszont, sok „görög úrfi“ vitt el magával magyar menyecskét. Hány, meg hány ily vegyes házasság nem létesült akkor! Az emberekben volt bizonyos ildom, a nemességnek bizo-

nyos tudata, nem nézni a fajt, ha már valaki felküzdötte magát; — az emberekben egymás irányában kifejlődött a gyöngédség, bizonyos dolgokra nem emlékezni többé vissza, s nem tartani mindent élénk emlékezetben.

Volt a magyar állam intézményei között egy hatalmas tényező, mely összeforrasztott minden elemet: a nemesi kiváltság. Ez dominálta a magyar társadalmat; nemes volt az minden ízében. A nemtelent, ha magyar volt, ha más, meg nem tűrte falai között, de a nemes feltétlenül gyakorolt minden jogot; szabadon járhatott-kelhetett a magyar társaság minden rétegei között, a nélkül, hogy valakinek eszébe jutott volna a nemesnek nemzetiségére gondolni. Az oláh ember büszkén verte a mellét, büszkén vallotta magát magyar nemesnek s eszébe sem jutott a nemes társadalom körén kívül keresni boldogulást. A hatalmas nemesi intézménynek volt köszönhető, hogy az oláh nemesség magyarrá lett, hogy különösen az erdélyi részekben a magyar intelligens családok száma a román elemmel tetemesen megszaporodott.

És milyen benső volt a viszony! Magyarok kezdték meg alapjait lerakni az oláh irodalomnak; magyar befolyás nyomta ki a szláv és görög nyelvet az oláh templomokból; magyar befolyás hozta forgalomba a latin betűket és nyomta ki a cyrill-féléket; magyar befolyás indította meg és hajtotta végre a vallási mozgalmakat; magyar befolyás állította fel az oláh sajtót; — igen, a magyar befolyás, kultúra rátette akkor kezét e népre és rányomta bélyegét a nyelvre, befolyásolta erkölcsét, gondolkodását, egész én-jét. Magyar férfiak nem átallották románul írni, e munkák közkedveltségűek voltak; e munkák útján befészkelte magát az oláh nyelvbe a csomó magyarizmus, s a gondolatmenettel, a magyar gondolkozás. A magyar a markában tartotta akkor befolyásával e népet. Egy S inkai, a ki a mai oláh történet tirás alapjait lerakta, magyar támogatásra szorult.

1848 úgy indul, hogy az oláh a magyarral egy táborban lesz. Az oláh nemesség és nép lelkesül a magyarok által hirdetett eszmékért s ha véletlenül Barnutz Simon Leményi helyett a balázsfalvi püspöki szé-

ken ül, az oláh el sem válik a magyartól soha. Barnutz, a kiváló szónok, ellensége volt a püspöknek, s így megteremtette a közvéleményt a püspök és a magyar eszmék ellen.

Az oláh és magyar közé beférkőzik éknek a szász, a német s e percztől fogva, az oláh és magyar elem egymástól végképpen el vannak választva. Itt megszakad az összeköttetés; lábra kap a fajgyűlölet; egyedül ez mozgat meg mindent, innen indul ki és ide tér vissza minden. A magyar többé nem érdeklődik az oláh iránt, irodalmára, nyelvére, erkölcsére, szokásaira nem reflektál többé, beáll egy meddő politikai harcz, a melynek semmi értelme sincs.

És ezzel kiesik a gyepelő a magyarok kezéből; beáll az oláhság kicsinylése, gúnyolása, mely akkor indokolt volt, mikor ez a németekkel az absolutizmust fenntartotta, de ma már az alkotmányos magyar államban, mikor az erő és hatalom ismét magyar kézbe jutott, annak semmi értelme nincs.

Ennek a kicsinyelő eljárásnak köszönhetjük azt, hogy az oláhság rokonszenves összeköttetésbe jött irodalmilag a külföld művelt népeivel; a németek és francziák külön folyóiratokat tartanak fenn a román nyelvészet számára, a külföld megteremtette e nép történetét, nyelvészetét, ethnológiáját. Ez a feladat a miénk lett volna. De mi előttünk az oláh tudomány nem létezik, A mi fejünkbe sehogy sem fér be, hogy e népnek valami hasznos tulajdonsága volna. Eljő havasaink közé az angol, a franczia, a német messze világból, megfigyelik e nép sajátságait; tanulmányozzák nyelvét s mi megbámuljuk őket, hogy maguknak ily haszontalanságokért annyi fáradságot vettek.

Vagy nincs-e úgy? Mikor a móczokról felolvasást tartottam, pedig e népnek nevezetes múltja van, megbámulták az érdekes külön világot, a melyben azok élnek. Mi elmegyünk messze idegenségbe, kutatunk más népek után és nem ismerjük itthon a mieinket, melyeknek kultúránkat szántuk. Pedig mi e népeket véka alá el nem dughatjuk, a világ szemei elől el nem tüntethetjük, ha meg nem ismerjük mi, ha nem ismerhetjük meg mi, eljönnek az idegenek és megvizsgálják s be-

mutatják a világ előtt ők! Nálunk a tudományos életben az oláhsággal nem foglalkoznak meritalis módon, az egész foglalkozás polemikus természetű, a melynek tendenciái politikai alapokon nyugosznak. Sajnos, hogy Magyarországon a tudományos akadémia halhatatlanai közé, kiváló szakférfiak mellőzésével, egyesek munkáik nagy fogyatkozása daczára azon a czimen akarnak bejutni, mert irataikkal a társadalom e hangulatát csiklandoztatták.

És ilyen állapotok között, hogyne támadnának agitátorok s hogyne válnának ki a román nép testéből férfiak, mint a milyen volt Barnutz, hogy hirdessék a magyar nemzet és kultúra elemi gyűlöletet, a mikor a két népnek érintkezései úgy a társadalom- mint az irodalomban, a tudományosság terén a bántás célzatosságával történnek?

Elismerem, hogy a hazafiság, a hazaszeretet az emberrel született kötelesség. A ki valamely államban születik, a születéssel átörökölte a köteles hazaszeretei, hűséges ragaszkodást annak intézményeihez, és az életnek semmiféle körülményei, semmiféle külső hatása fel nem mentik őt e kötelesség alól. Senki sincs feljogosítva azt mondani: hazaáruló lettem, mert folytonos hántásnak voltam kitéve, és senki sem fogadhatja mentésül, indoka gyanánt az elkövetett ténynek.

Éppen ez indokból nem tudom védeni az agitátort és az életnek minden körülményei között tettel és tollal Írtam ellene a mit írhattam. Az irodalom terén üldöztem a politikai célzatosságot, a jobb meggyőződésnek elhallgattatását politikai indokokért; a tudománynak, az igazságnak elferdítését politikai indokokból, csak azért, hogy a román népre valamely körülmény kedvezőbb legyen.

De az is bizonyos, hogy a testvér bár gyilkossági bűntényt kövessen el, mégis csak testvérnek marad; mégis köny kíséri őt a börtön ajtajához; s a test valamely tagja, bár az elfenésedés stádiumában legyen, ha lemetszik, fáj az az egészséges résznek is, bármily nagy óvatossággal történjék az operáció.

Épen a baj gyógyítására, az agitátorok munkájá-

nak megsemmisítésére vonatkozólag volna nekem is Separatum votumom.

1848-ban a cselszövény a nemzetiségek testébe egy-egy szálkát szúrt be, mely a tagot a magyarság ellen fölmérgeztette. Én ezt a tagot nem úgy gyógykezelném, hogy a szálkát mind jobban és jobban beverjem, hanem úgy hogy a szálkát kihúznám. Mi a szálkát befelé verjük, sőt ráadásul az egész testtel úgy bánunk el, mintha az egész beteg volna. Ebben van a baj. Abban van a baj, hogy mi az egész népre bizalmatlanul tekintünk s ez által az egészséget mintegy eltasztjuk magunktól.

Minden hasonlat sántikál. Az eredmény azonban mégis csak az, hogy az agitátorok mind szélesebb és szélesebb körben mozognak; a helyett, hogy gyógykezelésünk alatt a baj múlóban volna, a baj jobban és jobban terjed, s tartok tőle — ne következzenek be — hogy az az egy szálka az egész testet megbetegíti, ha csak valahogy a gyógyítással más irányban nem haladunk.

A kezünkben van minden hatalom. És az erőnél és a hatalomnál fogva, annál a szellemi szupremáciánál fogva, melylyel a népek fölött rendelkezünk, meg tudhatjuk változtatni a dolgok menetét; bölcs körültekintéssel, türelmességgel, az igazság és törvény elveinek szigorú és pontos alkalmazásával miénk lehet a győzelem. Ha nem győzünk, a magyar nemzet arról fog bizonyítékot szolgáltatni a világnak, hogy sajátságai, kultúrájában, társadalmában nem volt forrasztó erő, mely nélkül egy kultúrnép alig létezhetik.

A győzelem beáll, ha az 1848-ban elejtett fonalat, hazánk népeivel a barátságos, benső viszonyt, újólág felvesszük.

MOCSONYI SÁNDOR ÉS A ROMÁN ÜGY.

Mocsonyi Sándor és a román ügy.

A román ügy elposványosodott. A hazafiság, hazaszeretet, alkotmányosság, hűség és loyaltás fogalmai összezavarodtak; igen nagy szolgálatot tenne a hazának, a ki a kibontakozás biztos útját megmutatná. Ezt egyformán óhajtja magyar és román.

Mindnyájan, akik a magyar állameszme hivei vagyunk, a kik előbb vagyunk hazafiak, mint románok, mert úgy gondolkozunk, hogy e hazát bírván, románságunkat is fenntarthatjuk, a hazát elvesztvén, románságunkat a bizonyos orosz veszélynek teszszük ki, azt hittük, hogy Mocsonyi Sándor a n.-szebeni gyűlés után levonja a helyes konszekvenciákat, megvonja a közte és a szélsők között lévő differenciák határait; az ügyek élére áll, harcot indít a veszedelmes külföldi áramlat ellen és semmi esetre sem identifikálja magát azokkal az elemekkel, a melyek nyíltan és titokban a haza integritása ellen törnek s a melyek e külföldi befolyás közönséges eszközei voltak.

A román notabilitás a *Romanische Jahrbücher* legutóbbi füzetében „Egy szó a helyzethez“ című cikkében „eloszlatni siet az ellentáborban kelt ez illúziókat.“ és nyíltan kimondja, hogy „mi (már ő és a szélső elemek) egyek vagyunk abban az elhatározásban, hogy a nemzeti önvédelemnek e harczát teljes elszántsággal és minden rendelkezésünkre álló törvényes eszközzel folytassuk“, arról biztosítván egyúttal a világot, hogy „a szolidaritást, csak azért, hogy szívességet tegyünk ellenfeleinknek, kik sorainkban szakadásra számítanak, mint utolsó fegyvert, harczközben el nem hajítjuk“.

Mocsonyi Sándor azután a „mesterségesen nagyra növesztett magyar sovinizmus“ nyakába tolja mindenért

a felelősséget, „mely folytonos gyanúval kíséri a nemzetiségeket“, felemlítvén ráadásul egy betegséget is, a „hazafias stréberséget“, „mely a magyar sovinizmust mesterségesen ingerli“ is.

Egy szó mint száz, Mocsonyi Sándor a magyar és a román népnek közös óhajtását és a benne helyezett bizodalját, hogy ő, mint „mérsékelt“ és „törvényes eszközök“ emlegető férfiú az ügyek élére álljon, határozottan visszautasít a; még pedig azzal a félremagyarázhatlan kijelentéssel, hogy ő és pártja a szélső elemekkel szolidáris és elszakadását ez elemektől ne várja senki sem.

E tekintetben Mocsonyi Sándor tökéletesen tisztázta a helyzetet. Az illúziók szétfoszlottak, a román „mérsékelt“ notabilitást ott látjuk a túlzók táborában, ugyan ötödik keréknek, de a túlzó elemekkel teljes szolidaritásban, magát és pártját, a melynek megapasztása neki kitűnően sikerült, ez által igen száanalomra méltó szerepre kárhoztatván.

A mi a román illusztris férfiú alkotmányunkhoz való ragaszkodását s egyáltalában alkotmányos érzületét illeti, illúziókba soha sem ringattuk magunkat; olyan levegőben és talajon növekedett fel, a mely az alkotmányos tenyészetre egyáltalában képtelen volt. Ha eszünkbe jut a Mocsonyi-család 1849. utáni szomorú szereplése, a mikor Ságuna érsekkel közösen, az ország szétdarabolásáért, alkotmányának teljes megsemmisítéséért annyi tintát pazarolt; a magyar elem elnyomása, a német uralomnak feltétlen támogatása, — tisztában leszünk Mocsonyi Sándor politikai reminiscenciáival, a kormányzati elvek első benyomásaival, a család tradícióival, és könnyen rájöhethünk arra, hogy ő az alkotmányos élet iránt érzékkel nem bír s hogy a magyar barátságot magas összeköttetései, a felsőbb magyar körökkel való mindennapos érintkezései daczára sem tudja fölébe helyezni azoknak a reminiscenciáknak és családi tradícióknak, a melyeknek fái az abszolutizmus talajában vertek gyökeret, és onnan táplálkoztak. Neki például fogalma sincs arról, hogy ha valaki román, miként lehet feltétlenül alkotmányos: mert hisz az reneget, a kinek érzülete, ténykedése „hazafias stréber-

ség“, a melylyel mesterségesen ingerli a magyar sovizmust. A szívet és az agyat újjá gyúrni nem lehet; Mocsonyi felfogásán 1867 nem változtatott.

Szánalomra méltó a Mocsonyi Sándor politikai szerepe, mert az a szolidaritás, a melyet ma már olyan fennen hirdet, részéről nem önkéntes. A szélső elemeknek nincs szükségük Mocsonyi Sándorra. Nem szívesen látják azok a notabilitásokat maguk, között, sem a román mágnást, sem a román főpapot. Ok a hatalmasok; ők akarnak felfelé pressziót gyakorolni; nem tűrik a nyomást felülről, mert a felső rétegeket a magyar befolyás által inficziálva képzelik. Egy szőrü-bőrű embereket túrnek meg maguk között, hogy tisztán rangjánál fogva ne imponáljon közöttük senki sem. Slavici János „Ungurii si rumanii“ című röpirata által Mocsonyi Sándort, Babes Vinczét stb. a román tiszta szélső körök templomából egyszerűen kiutasította, ajtót mutatott nekik; erre az egész romániai sajtó, mint nemzetárulókkal bánt el velük és mit tapasztalunk? Mocsonyi Sándor, Babessel együtt, a helyett, hogy e kíméletlen és mélyen sértő támadás konzekvenciáit levonta volna, ők az ajtón kiutasítottak: belopóztak az ablakon; elzárándokoltak Bukarest városába és ott a szélső elemeknek bűneikre nézve megadták a kellő felvilágosításokat. Mi volt Mocsonyi bűne? Tagja a budapesti főúri kaszinónak, tehát magyar körökkel érintkezik, talán alkudozik is, és ellene szólott a romániai diákság beavatkozásának hazánk belügyeibe. Most már nem szól ellene. Ez volt a hallatlan nemzeti bűn, a melyért egész Románia „pereat“-ot kiáltott Mocsonyira. Tehát Mocsonyi Sándor kevés népszerűségének foszlányaiért hirdeti szolidaritását a szélső elemekkel, nem lévén benne erő önállóan, nyíltan, ha egyedül is, hirdetni, ha vannak, saját elveit, félvén a kirekesztés feltétlen bekövetkezésétől. A szolidaritás tehát igen is fegyver, de nem Mocsonyi Sándor, hanem a szélső elemek kezében, akik azt Mocsonyival együtt úgy használják fel, a mint nekik tetszik, és nem úgy, a mint Mocsonyi Sándor óhajtáná. A szolidaritás csárdájában nem ő a dudás, hanem a tánczó, nem ő a motor, hanem a forgó kerék.

A dolgok ilyen állásában mi a teendője Mocsonyi-

nak? Vádolni sablonszerűen a magyar sovinizmust, a „hazafias stréberséget“ és minden egyebet, a mi szemben áll a n.-szebeni komitéval és a bukaresti ligával. És helyeselni vakon, feltétlenül a kiutasítás terhe alatt, mindent, a mi a n.-szebeni komité és a bukaresti liga részéről történik. Ez a szerep nem illik Mocsonyihoz. A Mocsonyi-család jól, rosszul, de nem ilyen szerepet vitt a múltban, a románok történetében.

Mocsonyi Sándor magas műveltségénél, vagyonánál, családja múltjánál és tekintélyes összeköttetéseinél fogva, mindnyájunk felett áll; hozzá illő volna, hogy mindnyájunkat vezessen. Kötelessége volna előljárni, tényezőnek lenni; világító oszlop gyanánt utat mutatni ennek a sokat szenvedett népnek és nyílt sisakkal, szembe szállni övéivel, azokkal is, ha kell, a kik e nép hazai érdekeit rossz írtakon keresik. Ez az illusztris férfiú, sajnos, megtépászott népszerűségéért, melyre semmi szüksége sincs, a kormányzói pálcza eldobásával beáll ötödik keréknek, egyszerű eszköznek harmadrendű diákok, kétes existenciák kezében, a kik távolról sem szeretik, de megtűrik; a kik magas műveltségére és összeköttetéseire gyanús szemmel néznek; sérti a szemüket mind az, a mint-hogy sérti a bagoly szemét nappal a napsugár. És nem ez elemek szolidárisak vele, hanem ő szolidáris velük; nem ő az, a ki nyer, ő az a ki mindent feláldozott, hogy azok az elemek maguk között megtűrjék.

Említett cikkében egyáltalán nem világosít fel, pedig igen szükséges lett volna tudni, hogy az ő szolidaritása voltaképpen meddig is terjed? Hogy az ő hazafisága, hangoztatott magyar barátsága, hűsége a trónhoz és hazához meddig engedi karöltve menni a bukaresti liga által mozgatott n.-szebeni komitéval és mikor szándékozik, a szolidaritást, az „utolsó fegyvert“ kiadni kezéből? És különösen szükséges lett volna felsorolni a „törvényes eszközöket“, a melyekről Mocsonyi említést tesz, s a melyeket jövőben ebben a szomorú harcban fölhasználni törekedik. A helyett, hogy minderre nézve felvilágosítna és megmondaná övéinek is az igazságot, a homokba rejti el fejét, mint a strucz, hogy ne lássa kompánistáinak a „törvényes eszközökkel“ való harczát. Ebben az állítólag „törvényes eszközökkel“ vi-

vott harczban láttuk eddig a bukaresti diákok gyalázatos memorandumát; a romániai liga beavatkozását a magyar állam belügyeibe; elfogadását a liga pénzeinek; állami intézményeinknek, alkotmányunknak nyílt gyalázását Európa előtt; a bécsi memorandumos küldöttség botrányait; ár, ifjú csehekkal, a bécsi antiszemitékkal, hazánk, integritásunk nyílt ellenségeivel való nyilvános ölelgetőzést és láttuk a bukaresti suhanczok részvételét a n.-szebeni gyűlésen. Ezek voltak a Mocsonyi Sándor által emlegetett eddig használt „törvényes eszközök“, a melyek ellen az illusztris férfin eddig egyáltalában nem tiltakozott, ellenkezőleg vádolta a magyar sovinizmust, a mely a nemzetiségek e ténykedését „folytonos gyanúval kíséri“, láthatólag egészen alaptalanul. Ha a „törvényes eszközökről“ ilyen forgalommal bír Mocsonyi Sándor a múltra nézve, minő szép reményekkel kecsegtet jövőre?

A Tribuna felkeléssel fenyeget; Románia sajtója nyílt lázadást ajánl; a román állam pénzt és embersegélyt helyez kilátásba; dicsőségesen uralkodó királyunk ellen a támadás napról-napra merészebb. Reményünk van tehát, hogy ma-holnap ezt a csendes vérű, nyugalmas és rendet szerető népet ráuszítják a magyarra azok a drága elemek, a melyekkel az illusztris férfiú szolidáris. És Mocsonyi Sándor ekkor sem fog tiltakozni az ily „törvényes eszközök“ használata ellen, és akkor is, mindazokért a mik történni fognak, a magyar sovinizmust, s a „hazafias stréberséget“ fogja vádolni, mely „folytonos gyanúval“ kíséri a nemzeti-ségeket?

Hát a Mocsonyi szolidaritása ez elemekkel a vasvilláig terjed? nincs annyi politikai prudenciája az illusztris férfiúnak, hogy belássa, miszerint a román sérelmek orvoslása útjában épen az emlegetett szolidaritás, a külföldi beavatkozás, az idegen preszszió, együtt érzés a rendbontó elemekkel, integritásunk, fejlődésünk irigyeivel és ellenségeivel, a legfőbb akadály? Mocsonyi Sándor hazafisága, loyaltása természetesnek tartaná, hogy a magyar korona, kormány, törvényhozás és társadalom egy külföldi éretlen diák kompánia által államunk ellen megindított európai hajsza nyomása alatt

rendezze — ha valóban fennforog — a román kérdést. Ez a felfogás, már a „hazafias stréberségnél“ is több. Az illusztris férfiú természetesen tartaná, hogy a román szélső elemek ténykedését, hazánk ellenségeivel, külföldi szédelő elemekkel való összejátszásuk daczára, a magyar sovinizmus ne kísérje „folytonos gyanúval“, hanem teljes bárgyúsággal engedje, a míg Lupulescu Jón, a bukaresti liga nevében, a román trikolort N.-Szeben falaira feltűzi. Megvagyunk győződve, hogy Mocsonyi úr az ellen nem tiltakoznék, ezért már a magyar sovinizmust nem vádolná, hanem áldaná.

Hát jó, legyen igaza Mocsonyinak. A magyar „mesterségesen növelt sovinizmus“ tényleg létezik és nemzetiségeket „folytonos gyanúval“ kíséri; mit parancsolna ez esetben a hazafiság, az alkotmányos érzület, a trón és haza iránti hűség? Szerintem azt, hogy a nemzetiségek okos vezetői, a trón és haza iránti tántoríthatatlan ragaszkodásuknak állandó dokumentálásával, az ügy is „mesterségesen“ előidézett és fenntartott magyar sovinizmust végképpen megtörjék. De Mocsonyi Sándor szerint nem az következik. Szerinte az következik, hogy cselt kel szőni külföldi ligákkal, gyaláznunk kell a külföld előtt hazánk intézményeit. Idegen pénzeket kell elfogadni, paktálni kell hazánk nyílt ellenségeivel, meg kell rendíteni népünk loyálisát, be kell hozni az idegen nyomást és segílyt, szóval a „folytonos gyanúnak“ folytonos tápot kell nyújtani, hogy a kezdetben „mesterségesen növelt“ magyar sovinizmus később valóban létjogosultsággal bírjon. Nem irigylem az illusztris férfiú felfogását.

A mi engem illet, Mocsonyi Sándortól valamelyes nyilatkozatot a n.-szebeni gyűlés után okvetetlen vártam volna. Nem vártam azonban olyant, mint a milyent tett. Hanem most látom át, hogy másfélét nem tehetett. Ő keresztül ugrott a magyar állam alkotmányának kerítésén, nincs lába alatt alkotmányos talaj a kerítést ismét megmászni, visszatérni vonakodik. Ő passzivista. De jó, legyen passzivista, legyen szolidáris mindazokkal az elemekkel, a melyek a hazai alkotmány bástyáin kívül foglalnak állást és döngetik azokat palam et publice. Fennebb említett cikkében a magyar és a

román barátság szükségességéről és hasznosságáról is elmélkedik, — kérdem miért nem jelölte meg cikkében az utat és módot is, a melyek által az a csakugyan nagyon óhajtott barátság tényleg létesíthető? Egy Mocsonyitól nem plátonikus frázisokat, nem közönséges és annyiszor elcsépeelt általános rekriminációkat vár a világ; várná a javaslatot, a biztos útnak megjelölését a kibontakozás felé. Csakhogy erre a „szolidáris“ Mocsonyi nem elég erős; erre a szolidáris illusztris férfiú felhatalmazva nincs. Ez a komité dolga, a feltételeket csak a komité állapíthatja meg, az a n.-szebeni komité. a melynek bábjaait a bukaresti diákok ligája rángatja. De hát mégis mi a véleménye Mocsonyinak a magyar-román barátság létesítése módjára nézve? Miként képzei ő a kérdések megoldását, a béke tárgyalásainak megkezdését? Talán úgy képzei, hogy a magyar törvényhozás a n.-szebeni komitét átiratilag keresse meg és összeköttetésbe lépjen azokkal, a kiknek a bukaresti diákok parancsolnak? És Mocsonyinak hazafisága eltűrné, hogy a magyar törvényhozás e külföldi diákok gráciáját kérje és keresse? És fel tudná valaki állítani ma közölünk a pontokat, a melyek alatt a magyar-román barátság létesíthető?

Én nem hiszem, de lelkem mélyéből meg vagyok győződve, hogy a n.-szebeni komitével a magyar-román barátság semmi áron nem létesíthető. Ültessék a kondié Összes tagjait miniszteri bársonyszékekbe, adják meg a román nyelvnek a magyar nyelvet megillető jogokat, többé a magyar-román barátság a kondiéval nem létesíthető, mert a komité nem jog-, hanem faj- és területiális harcot vív a magyarok ellen, őt magyar törvények alatt semmiféle kiváltság ki nem elégíti, neki Románia kell — a Tiszáig.

Ezekkel az elemekkel hirdeti Mocsonyi az ő szolidaritását. Megengedem, az illusztris férfiú nincs beavatva a titokba, gyengébb szervezeténél fogva nem látja a hátulütő botot; a ki ismeri azonban a kérdés történetét, a romániaiak aspirációit; a n.-szebeniek kapzsiságát, tág lelkiismeretét, a hazaszeretetnek, az alkotmányos értelemben vett trón és haza iránti hűségnek teljes hiányát, az belát a jövőbe és meglát a jelenben minden rejteket.

Hirdetem és vallom, hogy a magyar államnak, a magyarságnak nincs szüksége, sem a Mocsonyi, sem a komité szeleteiére és barátságára, mert utóvégre azt semmi áron nem fogja elérhetni. A magyar állam, a magyar nemzet igyekezzék a román népet igazságos, jó bánásmóddal saját individualitásában megtartani, újabb generációkat nevelni abban az irányban, a melyet Mocsonyi „hazafias stréberségének” nevez: akkor a hal a szárazra lesz kidobva és rövid vergődés után kiadja páráját.

A DAKÓ-ROMÁN IDEÁL.

(PAPIU ILARIAN EMLÉKIRATA.)

A dákó-román ideál.

(P a p i u Ilariau emlékirata).

Romániában és nálunk azok, a kik a mi hazai román kérdésünkkel foglalkoznak, mindig tiltakozni szoktak a dák ó-román tendenciák ellen.

Ezek a tendenciák pedig tényleg fennforognak. Fényes bizonyíték e tekintetben Papiu Ilarian egyik emlékirata.

Papiu Ilarian Sándor Bezdéden (Szolnok-Doboka megye) született 1828-ban. Tanult Marosvásárhelyt, Balázsfalvát és Kolozsvárt. A jogot 1847-ben végezte Kolozsvárt. Mint gimnáziumi tanuló Kolozsvárt 1845-ben szerkesztette a „Zorile“ című ifjúsági lapot. 1848. év elején a m.-vásárhelyi kir. táblánál kanczalista, Jánku, Butean társaságában. A forradalomban tevékeny részt vett. Balázsfalván a „Szabadság mezején“ tartott gyűlésben részt vett, tagja volt a komitének. 1850—54. Között a bécsi egyetem jogi karának hallgatója, Paduvában is tanult. — Ghica herczeg 1855-ben tanárnak hívta meg a jaszii jogi fakultáshoz.

1860-ban Moldova jogi tanácsosa lett; 1861-ben a bukaresti semmitőszék ügyésze; majd igazságügyi miniszter, akadémiai tag. 1866—1873. év közötti időben a politikával nem foglalkozott, annál többet írt. Főbb művei: „Istoria romanilor din Dacia superioara“ (2 k). Sinkai élete és munkái (1870); a román történelmi emlékek kincstára (Tesaur de monuminte istorice pentru romani) stb. A nagy tevékenység tébolyba kergette. Döblingbe került, 1865-ben N.-Szebenbe hozták, a hol 1878-ban meg is halt.

Látható, Papiu nagy szerepet vitt a románok között. Nagy tanultságu férfiú volt s a Dákó-Romania ideálnak valóságos rajongója. Halála után a román tudományos akadémia megvásárolta könyvtárát. A kéziratok nem kerültek leltárba s azok között kutatván Cr ai nie Augustt ráakadt a kiadásban forgó emlékiratra. A kézirat 19 számozatlan oldalból áll; Papiunak sajátkezű írása, részint cziril, részint latin betűkkel írva. Oldalán ez áll: „Memóriul facut in lu na Januarius 1860. pentru Pr.“ (A Pr. számára 1860. január havában készített emlékirat). A Pr. principe t, (herceget) jelent. Ez a jelentés nyilván kitűnik az emlékirat ezen végsoraiból:

„Oh, románok hercege és Ura! Segítsen meg téged a román nemzet géniusza, hogy bölcseséggel megtorold e halált (Mihály vajda megöletésére czéloz. Szerző) s légy szerencsés végrehajtója a legnagyobb fejedelem és úr tervének, kit valaha Tráján Dácziája bírt! A Pr. nem más, mint C u z a , a két fejedelemség ura.

Crainic Augustt az emlékiratot Tocilescu Gergely „Revista pentru istorie, archéologie si filologie“ czimii folyóiratában (I. köt. 133—145. 1.) 1883-ban adta közre, és így jutott Dákó-Románia ideálja, programja köztudomásra.

Mi úgy adjuk, a hogy az említett folyóiratban román nyelven közölve találtuk.

**
*

Emlékirat

a románoknak, a németekkel és a magyarokkal való viszonyáról úgy kékében, mint egy Európa keletén kitörendő forradalom esetén, benyújtva Cuza A. J. fejedelemhez 1860-ban.

Ma Európának minden népe szabadságért és nemzeti egységért küzd. Minden nép nemzetiség és nem népcsoportok szerint alakult államokat akar, mint Európának mai legtöbb állama.

A nemzetiségi harcz előre halad.

Európa némely monarcháját nemcsak támogatni,

hanem ezen nemzeti egységbe való törekvések élére látjuk állani.

Victor Emmánuel, Garibaldi mellett, fegyverrel a kezében létesíti az olasz eszményképet.

Nemcsak az olaszoknak, más népnek is van nemzeti ideálja.

I. Germánizmus.

A németek ideálja: A nagy, szabad és egységes Németország.

Ezen nagy Germánia, melyben a németek hisznek, a Balti-tengertől a Fekete-tengerig terjed.

A németek igen jól tudják, hogy a jövő időnek ezen Germániája egyhamar nem létesíthető. Ok azonban erősen hiszik, hogy a mint megnémetesíthették Cseli-Morvaországot, Sziléziát, Stiriát, Karinthiát, Pomerániát és Posent stb., melyek egykor szláv tartományok voltak, apránként Magyarországot, Erdélyt és a román tartományokat hasonlóképen megnémetesíthetik.

A legszabadelvűbb német pártok a keleti háború tartama alatt Ausztriát csak egy dologért hibáztatták: hogy a Dunánál oly gyámoltalan módon képviselte a német érdekeket.

Ezen németországi szabadelvű pártok nem szeretik ugyan Ausztriát, örvendenek azonban, amikor látják, hogy Ausztria saját tartományait megnémetesíti, híven hogy Ausztriának egyedüli missziója a germánizmus terjesztése; ez az ő egyedüli életfeltétele. Hiszik továbbá, hogy Ausztria elfog esni s hogy aztán a megnémetesített sok tartománya, a Balti-tengertől a Fekete-tengerig terjedő szabad és egyesült jövő Germániája számára a leg-szebb örökség lesz.

Minden német eképpen hisz.

Ezen ideálért dolgoznak diplomataik, politikusaik, irodalmi férfiak és tanáraik. Ezen eszmékben nő ifjúságuk az iskolában.

Ezen ideálért dolgozik Németország oly sok egylete; a közgazdaságiak leginkább s azok, melyek a Keletnek s leginkább a román tartományoknak német kolóniák útján való germánizációját czélozzák Ezen tár-

szakok egyik fiókirodája Bécsben a következő felirattal bír: „A bánáti és a dunai tartományok gyarmatosítását segélyező egyesület“.

A germánizáció e pontjára nézve a legkisebb különbség sincs Ausztria és Poroszország, a retrográd és demokratikus pártok között.

Egyetlen különbség van ezen német pártok között, hogy

az ausztriai párt hiszi, hogy a jövő Germániája Ausztriáé lesz;

a porosz párt szintén hiszi, hogy a jövő nagy Németország úrnője Poroszország lesz;

a demokratikus párt ellenben reményű, hogy Ausztria is és Poroszország is el fog esni, s a jövő Germánia a Balti-tengertől a Fekete-tengerig terjedő nagy demokratikus köztársaság lesz.

Ezen német ideál, ha valaha akár osztrák, akár porosz, akár demokratikus formában létesülhetne, elnyelné a románokat.

Ezen ideál nehezen létesíthető, de nem utolérhetetlen; egyáltalában nem volna jó, ha a románok politikusai megvetéssel, vagy érdektelenséggel tekintenének arra. Kinek ne jutna eszébe az 1848 iki frankfurti parlament, hová a német értelmiség eleje gyűlt volt össze, s hol napfényre került a germánizmus minden terve? S aztán csak a vak nem látja be, hogy mily félelemletes haladást tesz a germánizmus Európa keletén. Erdélyben szászok vannak; az elnemetesedett Bukovina ma majdnem elfelejtette, hogy minapában Moldova legszebb és legerősebb része volt. Moldova városai a zsidóké, s a zsidó ha tanul, azt mondja, hogy ő német. Mindkét román tartományban több százezer osztrák alattvaló konzuláris jurisdikcióval bír. Az ország bojárjai Németország gyarmatosító társulataival tárgyalnak, hogy németeket hozzanak be a románok terjedelmes birtokai megnövelésére. Egy belső ösztön hajtja a románokat Európa latin kultúrájának elfogadására, mely nélkül alig volna remény a jövőben való megszabadulásra.

II. Szlávizmus.

A szlávoknak is van ideáljuk.

Az a 80 millió szláv, Szlavia fiai, Orosz-, Poroszországban, Ausztriában és Törökországban elszéledve, szintén a szláv nemzet szabadságáért és egységéért küzd.

Ezen pánszlávok némelyike orosz párti; hiszik ugyanis, hogy Oroszország a törökországi és ausztriai szlávokat egykor egyesíteni fogja.

Mások a különböző szláv családok konfederációjában hisznek; azon konfederációban, mely magától értetődik, csak Ausztria és Törökország romjain létesíthető.

Leginkább a déli szlávok (bolgárok, szerbek, bosznyákok, montenegróiak, horvátok stb.) nemzeti federatív-egyesülése volna az, mely legközelebből érintené a román érdekeket.

A déli szlávok ezen federatív-egyesülésre dolgoznak.

Napjainkban ily dolgok lehetetleneknek nem mondhatók.

Az oroszok és minden szláv természetes ellenségei Ausztriának és Törökországnak és a midőn az oroszok és a szlávok Ausztriával és Törökországgal látszanak tartani, miként az 1848-ban is megtörtént, az inkább egy múló expediens politikájukban, míg nemzeti egyégi eszméjük elég érett nem lesz a megvalósításra.

III. Magyarizmus.

A németek és a szlávok között laknak a magyarok és a románok.

Az a 4—5 millió magyar és 8—9 millió román, mintha a gondviseléstől arra volnának hivatva, hogy a német és szláv ideál valósítását megakadályozzák, a mennyiben úgy az egyik, mint a másik a magyarok és a románok beolvasztását czélozza.

Szerencsétlenségből.

A magyarok ideálja Árpád ősapjuk terve: Egy erős Magyarország az Adriától a Fekete-tengerig.

A magyarok minden időben küzdöttek ezen ideálért,

egyszer sem valósíthatták meg, de azért egyszer sem estek kétségbe.

Egyelőre megelégednének a magyarok egy oly Magyarországgal is, melynek részei nemcsak a tulajdonképpeni Magyarországból állának a Tiszáig, hanem Horvát- és Tótországból, Bánátból, Biharból, Mármarosból és Erdélyből is.

A havasalföldi és a moldovai havasok aljáig terjedő ezen ideiglenes Magyarország utainak, a magyaroknak, legkisebb kétségük sincs abban, hogy idővel könnyűséggel meghódíthatják aztán a román tartományokat is, melyek történelmi jog-alapon szerintük a magyar szent korona részei gyanánt vétetnek tekintetbe. Míg ezen idő bekövetkeznék a közvéleményt saját javukra akarják előkészíteni. A magyar demokraták az európai demokráciát készítik elő. Politikusaik európai érdek gyanánt mutatják ki: keleten egy hatalmas Magyarország fennállását. Eötvös felhányja Ausztria császárnak, hogy Magyarország királyának minőségében, nem használja több erélylyel a román tartományok feletti jogát; minden magyar örvendene annak, ha ezen tartományok a magyar korona jogán és czimén a császár kezére jutnának; teszik pedig ezt azon reményben, hogy Magyarország egykor megszabadulván a németektől, ura maradna a román tartományoknak is. Nemcsak a magyarországi, de a bukaresti magyar lapok is bírnak bátorsággal Magyarország történelmi jogairól beszélni a románok felett.

Ezen nagy Magyarországnak lassanként való létesítésére a magyarok hihetetlen erélyt fejtenek ki leginkább II. József idejétől fogva, a ki őket elnémetesíteni akarta.

A magyarok akkor ébredtek fel a századok álmából akkora lelkesedéssel, a mely le nem írható.

1825-ben alapították a magyar akadémiát. Széchenyi gróf összes birtokainak egy évi jövedelmét áldozta fel e célra. Hasonló módon csináltak Magyarország többi mágnásai is.

Soha és sehol nem volt egy akadémiának sem akkora fontossága a nemzeti ügyre, mint ezen magyar akadémiának.

Ezen akadémia, mely az egész magyar értelmiséget a társadalom minden osztályából, magában egyesítette, a magyarizmus nagy tervét megalkotta. Mindenekelőtt megmagyarosítani az összes szlávokat és románokat; azután földbirtokosítani őket, s így mint magyarokat, részesíteni az ország minden jogaiban, úgy hitték, hogy iskolák és más érdekek, jelesen földbirtokok Ígérete útján, sikerülni fog az erdélyi összes románságot tíz év alatt megmagyarosítani. Az erdélyi magyar párt feje, br. Wesselényi, 1843-ban részletes tervet készített, a román népnek nem kevesebb mint 10 év alatti megmagyarosítására. E terv közzé is tétetett. A magyarok azt hitték, hogy a magyar arisztokrácia részéről jövő oly nagylelkű jótétemények után, a szlávok és a románok megtisztelve érzik magukat a magyar névvel, mint egykor a barbárok tették a rómaival s ez úton megsokasítván a magyar nemzetet, mindnyájan készek lesznek a nagy Magyarország függetlenségéért harcolni.

1825-től 1842-ig a magyar terv óriási lépéseket tett. A magyarok egész komolyan hitték és egész naivitással bevallották, hogy oly régi és hős nemzet, oly felséges nyelv, oly fényes jövő, mint a magyaroké, soha nem volt és nem lesz egyik népnél sem a föld kekségén. Minden a mi szép volt a világon, minden magyar dolognak tűnt fel előttük. A magyarok istene az égi trónuson Atilla képét viseli, jobbján Szent István magyar király, mint első a többi szentek között. Tehát „minden ember legyen ember és magyar“, énekeltek a költők és e költők mind magyarok voltak. A lelkesedés csodákat művel és másokat is elragad. Már megelőzőleg az egész román arisztokrácia megmagyarosodott. Most a román értelmiség kezdett megmagyarosodni.

Minden magyar párt, úgy ma is, egymást felülmúlni akarta a hazafiságban.

A magyaroknál e tekintetben nincs különbség az arisztokrata és a demokrata között: sem Széchényi és Vay, sem Kossuth és Klapka között. Nem a célra, hanem az eszközökre nézve különböznek.

Mikor a paraszt nem kívánt volt egyebet, mint tar-

tozásainak határozottabb alapon való rendezését, a magyar arisztokraták voltak az elsők, a kik javasolták a parasztnak földbirtokkal való ellátását, habár a paraszt más vallásit és más nyelvű volt. Ezt a magyarok azon czélból cselekedték, hogy anyagi javakkal megvásárolják nemzetiségeiket. Akármint legyen a dolog, a magyarok által adott ár elég nagy vala. Erre volt képes a magyar patriotizmus!

E közben úgy a románok, mint a szlávok között akadtak férfiak, akik felismerték a veszélyt, mely a magyarizmus alakjában fenyegette a román nemzetiséget. A császári udvar mentére hagyta a magyart, de más részről felbátorította a szláv és a román ellenzéket.

Eljött az 1848-ik év.

Az osztrák kormány a magyarok minden követelését teljesítette. Más oldalról uszította a szlávokat és a románokat. A románok és szlávok, természetesen, tiltakoztak a magyarokkal való egyesülés ellen s nemzeti jogokat követeltek. Ausztria mindent megígért. Az erdélyi románok, mint az oroszánok küzdöttek, faágyukkal, lándzsákkal, a magyar ágyuk és puskák ellen.

A magyar forradalom megbukott.

Ausztria, mint egy valódi német Kossuth, a helyett., hogy a románoknak és szlávoknak tett Ígéreteket beváltotta volna, a monarchia összes népeit osztrák, német számba kezdte venni.

Ma ismét nagy mozgalom van Ausztriában és főként Magyarországon és Erdélyben.

A magyarok mit sem tanultak a tapasztaltakból és az 1848-ki igazságtalanságaikból és tévedéseikből egyet sem felejtettek el.

A magyarok ismert erélyükkel ismét csak egy nagy Magyarorszáért akarnak küzdeni s egyre követelik a románoktól-, hogy magyarok legyenek; ők mit sem akarnak tudni Erdély függetlenségéről, az erdélyi valamint a Tiszáig terjedő vidékek három milliányi román lakosságának nemzeti függetlenségéről és egyenjogúságáról.

A románok ma is, mint 1848-ban két tűz között találják magukat, mely legjobb erőiket paralizálja. A németek között, a kik 1848 bán megcsalták őket; a

magyarok között, a kik mit sem akarnak tudni a román nemzetiségéről nemcsak Magyarországon, de Erdélyben sem, a mely pedig egy román ország s mégis követelik, hogy az Magyarországgal egyesüljön.

A magyar jól tudja, hogy a románok nem szeretik a németeket, azért történelmi jogaikból semmiféle engedményt nem tesznek. A németek azonban tudják, hogy a románok nem akarnak magyarok lenni, épen azért a német kormány teljesít minden magyar követelést, mely a románok elnyomását czélozza, meg lévén arról győződve, hogy eképpen biztosan új harcot fog a magyarok és a románok között előidézni.

E szerint német részen ugyanazt a cselszövényt, magyar részen ugyanazt a minősítetlen dölyföt látjuk, mely könnyen okozhatja ismét úgy a magyar, mint a román bukását.

Magyar és román között a főküzdelem nemcsak a román nemzetiség elismeréséért foly, hanem e mellett Erdélyért is.

A magyarok nem tudnak képzelni egy Magyarországot Erdély nélkül. A románok ellenben nemcsak, hogy Erdélynek Magyarországgal való egyesülését nem akarják, hanem a bánáti, bihari és mármaroszi románok egyesülését is követelik, a Tiszáig Erdélylyel.

A magyarok félnek attól, hogy az esetben, ha Erdély független maradna Magyarországtól, az az 500 ezer erdélyi magyar-székely a románok között, kik csak Erdélyben egy milliót számlálnak, eltűnnének. Ezen kívül attól is félnek a magyarok, ha Erdély Magyarországtól önállónak maradna, másrésről Magyarország külön válnék Ausztriától, akkor Erdélyt mi sem akadályozná abban, hogy a román fejedelemségekkel ne egyesüljön. Ez az ok, a melyért a magyarok annyi erélylyel küzdenek Erdélynek Magyarországgal való egybeolvasztásáért, hogy a magyarok kiáltják és zászlóikra felírják: „Unió vagy halál!”

A mi az erdélyi románokat illeti, ők valamint 1848-ban, hasonlóképpen ma is, tiltakoznak Erdélynek Magyarországgal való uniója ellen, mert Magyarországgal egyesülvén, ők Magyarországon egészen elvesznek. Erdélyben azonban számuknál fogva mindig uralkod-

nak. És egyesülvén Magyarországgal, a románok beleugranak Magyarországnak Ausztriával való háború eshetőségeibe; egy oly háborúba, melyben a románok kénytelenek volnának magyar név alatt küzdeni a magyarok nagyobb dicsőségére; míg Erdély önállónak maradván Magyarországtól, háború esetében érdeke volna legalább egyelőre semlegesnek maradni s csak a körülmények kifejlődése mutatná meg, hogy vájjon kényszerítve van-e s mennyiben részt venni egy ilyen háborúban?

Más részről a románok is értik, hogy Erdély független volta Magyarországtól nemcsak az erdélyi románok speciális érdeke, hanem általában az összes románok érdeke is.

Végre a mi ezen erdélyi ügyben Ausztriának politikáját illeti, Ausztriának nincs érdekében Erdélynek Magyarországgal való uniója, mert attól fél, hogy ez utóbbi Erdély egyesülésével igen nagy erőre tenne szert.

Mindezek mellett hiszem, hogy Ausztria, mint 1848-ban, most hasonlóképpen megengedi a magyaroknak Erdély unióját. És miért? csak azért, hogy a románokat a magyarok ellen provokálja, hogy elkerülhetetlen harcba kergesse őket, mint 1848-ban

A román ideál.

Valamint a németek, szlávok és magyarok, hasonlóképpen a románok is bírnak ideállal.

A román ideál: az összes románoknak egy politikai testben való egyesülése, azaz Dákó-Románia.

A román és idegen írók rég népszerűsítik ezen ideált. Mihály, a vitéz, vette azt először munkálatba.

Ma, a mikor az összes népek kifejezett akarata nemzeti államokat alkotni, mikor minden erő mozgalomban van, midőn egy pillanat csodákat hoz létre, a miket csak századok, de még századok folytán sem gondoltak lehetségesnek, ma semmi sem mondható lehetetlennek.

Mindenesetre, ha a németnek és a magyarnak szabad a Fekete-tengerig egy Németországot és egy Ma-

gyarországot hozni forgalomba, miért ne volna szabad a románnak is arany álmára és annak esetleges megvalósítására gondolni?

Ha ezen álom éppen olyan hamar megvalósítható nem is volna, mégis a román kormányok minden tényének mindenkor olyan jellegűnek kell lennie, hogy legalább a nagy eszmét, az egész román nemzet jövőjét, ne kompromittálja.

A román tartományokat összevéve, vagyis:

Románia, Moldova (Besszarábiával és Bukovinával).

Erdély (Bánáttal, Biharral, Mármarossal a Tiszáig), 5720 négyszögmérföld területtel bírnak.

Vagyis a románok által lakott Niszter, Duna, Tisza és Kárpát terület akkora volna, mint Olaszország vagy Nagy-Britannia, tíz millió néppel, melyből alig egy millió volna idegen. Ezen terület azonban kétszer annyi népet, is tudna táplálni.

Ám vizsgáljuk ezen eszményi államot először nemzetiségi, azután stratégiai szempontból, a végén ám lássuk, hogy ezen állam, a körülmények szerint lehetséges-e, vájjon Európa politikai érdekeivel ki lehetne-e azt egyeztetni, vagy nem?

Nemzetiségi tekintetben az ideális román állam egyike volna a leghomogenebbeknek egész Európában. Lakói mind románok; kompakt tömegekben; mindenik egy nyelvet beszél, dialektusok nélkül: a Mármaros széléből való román értekezni tud a galicziai, vagy a brailai románnal, míg a velencei olasz nem érti meg sem a turinit, sem a milánóit. Erdély egy millió románt számlál, kik között szétszórva él mintegy 200 ezer szász és német s alig 500 ezer székely és magyar. Bánát, Bihar, Mármaros a Tiszáig még egy fél millió románt számlál, hasonlíthatlanul kevesebb idegent. Igaz, hogy a magyarok és szászok értelmesebbek és vagyonosabbak is, mint a románok, ezek azonban számukkal elnyelik őket s a vitézséget illetőleg nem múlják felül a magyarok a románokat. Stratégiai szempontból alig volna állam Európában a természettől kedvezőbb állapotban.

Dákó-Románia, mint földrajzi egész, valóban rendszeres egésznek képez.

A Tisza, Duna és Niszter, mint egy ezüst láncz veszik körül minden oldalról s egyúttal megvédi az idegen betörések ellen. A Duna (Danubius, salus Reipublicae) és várai megvédték a rómaiakat a barbárok ellen, a románokat a törököktől. A Niszter és erődítményei megvédték István vajdát a tatárok ellen; hasonlóképpen a Tisza is.

Erdély arany Kárpátai egész Románia protektorai volnának. A magas Erdély Dácia központján van, mint egy legerősebb s legfontosabb természeti erődítmény. Központon lévén, természetesen uralja a Bánát és a Bihar térségeit a Tiszáig; uralja Moldova hegyeit és völgyeit s Oláhország mély síkságát.

A ki ura ezen sztratégiai központnak, ura Erdélynek, ily körülmények között kevés bölcseséggel úr az egészen Tiszáig és a Fekete tengerig.

Oly hatalmas Erdély sztratégiai szempontból.

Azonban Erdélynek ezen hadászati fontosságát csak a régi rómaiak fogták fel. Itt erősítették meg magukat, itt e cenztrális Dáciában, Erdélyben. Itt volt Sarmizegethussa, itt a gyarmatok s a fontosabb municzi-piumok.

Ők tudták, hogy a ki bírja e várat, bírja az egész környéket. Az áthághatlan hegyek urai voltak a síkságoknak. A rómaiak nem voltak visszaverve, hanem jószántukból vonták ki légióikat Dáciából. A barbárok nem fogták fel Erdélynek hadászati fontosságát s azért esett *el egyik* a másik után. S daczára annak, hogy a románok sem dicsekedhetnek azzal, hogy ama fontosságát ismerték volna, mégis az örökkévaló Kárpátok voltak minden időben a román nemzetiség menedékhelyei. Azon Kárpátokból kötött ki Negru Vóda; azokból Drágos. Hős az, a ki elfoglalja az országot, s igen gyenge, a ki elveszíti, mert legnehezebb meghódítani s legkönnyebb megtartani azt. Ausztria császárai míg erősek voltak, (1516—1696.) a magyarokkal, a törökökkel, a románokkal verekedtek meg, a míg urai lehettek Erdélynek. 1849 ben, mikor Puchner németjei és az oroszok Erdélyből Oláhországba húzódtak ki: Jánku, az irregularis román légiók prefektje, vitézül megállóit Erdély

keleti havasaiban, elpusztította a szorosokhoz közeledő magyarokat s Kolozsvár és Bánffy-Hunyad vidékéig, ki-mondhatatlan félelemmel töltött be minden magyart egészen a Tisza partjáig; a Jánkn támadásaitól való félelem miatt a magyarok nem tudták az Oláhország és Moldova felőli szorosokat megvédelmezni s így a németek és oroszok minden nehézség nélkül ismét ott jöttek be, a hol kimentek,

A ki ura Erdélynek, ura a román tartományoknak.

Ezt az igazságot nemcsak az osztrákok, nemcsak a magyarok ismerték, hanem ismerte azt Mihály, a vitéz is. Ez megunván hol a török, hol a német, hol a Báthory alatti magyar vazallitást, elfoglalta Erdélyt; itt még fővárosát is megállapította, a honnan egész Romániát kormányozta.

O tempora! Az akkori románok nem értették meg Mihályt, a magyarok elárulták, Ausztria meggyilkolta.

De nemcsak Mihály, hanem Oláhország és Moldova más urai is, István a nagy, Rares Péter és mások sorban egészen a fánárioták idejéig, igen jól tudták, mily veszedelmesek Erdély urai a román fejedelemségekre nézve.

Innen látjuk, hogy a fejedelemségek többi jó ura is korán gondoskodtak róla, hogyha Erdélyt már nem foglalhatják, legalább uralják szorosait, egy két várral birván Erdélyben. Besztercze, Csicsó és Küküllővár, majdnem minden időben a moldvaiaké volt; Fogaras és Omlás az oláhországiaké. E mellett Moldova urai egyúttal Bukovina urai is voltak. Ila nem birták volna az erős Bukovinát s Erdélyben azon várakat, ha a fejedelemségek akkori Kárpátszélei nem uralták volna Erdély szorosait és ha végre, a magyarokkal való háború esetén, az akkori románok nem folyamadhattak volna a törökökhöz és a lengyelekhez: a fejedelemségek függetlensége az erdélyi uralkodókkal szemben nem lett volna fentartható. Így azonban a függetlenség bizonyos alakban fentartatott. És miként? Hol a törökök, hol a lengyelek segélyével, a körülmények szerint.

A mai fejedelemségek ausztrális széleivel miután elvesztették Bessarábiát, nem bírják Bukovinát; miután úgy Erdélynek Moldova (Ojtoz és Tölgyes), mint Ro-

mánia felőli szorosai (Temes, Vöröstorony és Vulkán) Erdély urai birtokában vannak, úgy hogy a mikor ezek akarják, beléphetnek a fejedelemségekbe a nélkül, hogy mi is beléphetnénk hozzájuk; ma, mondom, a tartományok stratégiai szempontból egy sokkal veszedelmesebb helyzetben vannak, mint az elmúlt századokban voltak.

A fejedelemségeknek Erdély nélkül nincs jövőjük Európában.

Azok Erdély nélkül haszontalan kétes hitelnek volnának s ez állapot mindaddig tartana, a míg csak Európa államai között váltakozó vetekedés és érdekellentét forogna fenn.

Erdélynek egyesülése a fejedelemségekkel megmeneténé ezeket a haláltól; létesítené a román állam rendszerét és Románia örök életének alapjait vetné meg.

De vájjon az egész román nemzet ily módon való egyesülése; egy nagy Románia, melynek középpontja Erdély volna, az esetben, ha az a körülmények szerint létesíthető volna, vájjon kibékíthetné-e Nyugat-Európa érdekeit is?

Lássuk.

A mai Európa, az olasz forradalom után, Európa keletén egy más forradalmat lát keletkezni. Európa már most egész komolysággal foglalkozik azzal, hogy vájjon melyek volnának a Keleten előkészülő forradalom eredményei?

Mi lesz Ausztriából és Törökországból, Magyarországból és a fejedelemségekből?

Egy pontban, úgy tetszik, hogy Nyugat-Európa államférfiai egyetértének, abban ugyanis, hogy Európának a Dunánál egy hatalmas államra van szüksége, mindenestre egy hatalmasabbra, mint minők ma a fejedelemségek; egy oly államra, mely Oroszországgal szemben segílyt tudjon nyújtani az európai egyensúly fenntartásában.

Ezen dunai állam volna: vagy egy regenerált Ausztria egész a Fekete tengerig; vagy egy Magyarország a Fekete tengerig; vagy egy Románia a Tiszáig.

A mi Ausztriát illeti, kevés rokonszenvvel találkozik Európában. Mind a mellett komolyan beszélnek a Dunánál való kártalanításáról Velenceért.

Ausztria elvesztvén Velenczét, kétséget nem szén ved, minden erkölcsi és anyagi politikai, diplomáciai erőit összpontositná, hogy később még fegyverrel is a kezében kiterjeszkedhessék a Fekete-tengerig. Egyelőre lehet, hogy a román fejedelemségeknek valamely osztrák herczeggel az élén, a függetlenség árnyékát engedélyezné, a míg végleg magába olvasztaná őket. Így tett ő a 16-ik században Magyarországgal, így a 17-ik század végén Erdélylyel. Csak Oroszország nem tudna ezzel egykönnyen kibékülni. Azonban ki tudja, nem mutatkoznék-e egy más ekvivalens Oroszországra nézve. Anglia érdekei csak nyerni tudnának.

A mi a Fekete-tengerig terjedő Magyarországot illeti, ennek Európa politikusai között több barátja volna. A magyarok Európában ismertebbek, mint a románok. Fényesebb történetük van, mint a miénk. Ok hazafiasabbak, mint mi, egyszóval a dölyfös magyarok, mint a múlt században, úgy ma is igen veszedelmes szomszédok reánk nézve. Ha a magyarok egy Ausztria elleni forradalomból mint győzők kerülnének ki, urai volnának Magyarországnak és Erdélynek s ezen utóbbi országból uralkodnának a fejedelemségek felett is. Ezek akkor alig tudnák függetlenségüket fentartani Ausztria dölyfös legyőzőivel szemben. Európának pedig lehet, hogy nem volnának érdekei megvédeni minket.

Még van egy kombináció, a legigazságosabb s egyúttal Európára nézve a leghasznosabb is, fájdalom azonban, szerencsétlenségünkre Európában kevésbé népszerű.

Ezen kombináció szerint a dunai állam, melynek Európával együtt mérsékelnie kellene Oroszországot, sem osztrák, sem magyar nem volna, hanem román állam: egy Románia összetéve a fejedelemségek-ből, Oláh országból, Moldovából és Erdélyből a Tiszáig terjedő részekkel. Úgy történelmi, mint nemzeti jogunk egy ily állam megalakítására sokkal hatalmasabb, mint a magyaroké; egy ily állam inkább megfelelné Európa érdekeinek, mint a magyarok történelmi Magyarországa, összetéve magyarokból, horvátokból, szerbekből, szlovákokból, románokból és más népekből, azaz annyi heterogén elemekből,

melyeket egy magyar államban egyesítve ugyancsak egy Magyar Ausztria-félét mutathatnának fel, mely minden pillanatban megzavarhatná Kelet-Európa nyugalalmát.

Tudom, hogy a Haemus-hegyig terjedd Romániáról beszélnek. Bulgária azonban szláv nyelvet beszél s aztán a Kárpát és a Haemus közötti völggy nem volna fenntartható sem a Kárpátok, sem az Észak uraival szemben. Erdély és nem Bulgária a legszebb és a legvitálisabb rész a széthasított román nemzet testéből.

Románok ura!

E nehéz időben vájjon mi a teendő?

A) Benn:

1. Először és mindenekelőtt, bármely áron, szerveztessék, szaporíttassék a haderő;
azután ismét a haderő; és
végre is a haderő szerveztessék és szaporíttassék.

A kormány nyerje meg a közvéleményt és a nemzet bizalmát:

2. jó igazságügygyel; és mindenekelőtt

3. a fejedelem mindenképpen kísértse megnyerni a nép szívét: földbirtokosítván a parasztot, hogy így a parasztnak érdeke legyen szeretni urát és hazáját s mind a kettőért harcolni legyen képes; a paraszt valódi román és nélküle egyetlen nagy dolgot sem lehet keresztül vinni.

4. Egyetlen nemzeti közoktatási központ teremtesék a fejedelemségekben: a nemzet valódi hazafiságának megvilágítására és növesztésére.

5. Növesztessenek a nemzet fináncziái: szükség esetében a zárdajavak szekularizálandók; a felajánlott zárdák ügye ne hogy idegenek által bíraltassék el, mert ez az ország kárára történék, ez becsülete, méltósága és jogai ellen történék Romániának.

6. A kormány tekintélye ekképpen növekedvén, az egyszer s mindenkorra vessen véget a cselszövénynek, mely a nemzet legvitálisabb részét emészti fel.

B) Künn:

1. fejedelem legjobb viszonyban álljon Olaszországgal és Franciaországgal. A román ügynökök jut-

tassák eszébe a latin Európának, hogy ne hagyja el Kelet-Európa mindenkitől fenyegetett, úgy a németektől, mint a szlávoktól lefegyverzet, római kolonusait. A román ágensek ne szűnjenek meggyőzni az olasz és francia kormányokat arról, hogy Erdély román tartomány. A kormány tartson írókat, a kik megmutassák Európának, hogy a fejedelemségeken kívül még vannak románok.

A román kormány idő előtt nemhogy Oroszországgal, de még Ausztriával se rontsa meg a barátságot. Az Ausztriával való barátság azonban soha se menjen oly meszire, hogy a román kormányt, a románokra nézve nagyon veszedelmes két dologra rávehesse, s jelesen: a) nehogy valaha a román kormány beleegyezését adja abba, hogy a fejedelemségek területén német kolóniák telepíttessenek le, legyenek azok bármely részéből a német államoknak, és b) nehogy beleegyezzen valamilyen kiterjesztésében, legyen az bármily csekély is, az osztrák konzuláris jurisdikciónak, mert a fejedelemségekre egyetlen konzulátus sem oly veszedelmes, mint az osztrák.

3. A külső dolgokra nézve nemcsak a kormányokkal, de a népekkel is jó lesz egyetértésben lenni. Az igazat megvallva, a kormány jól cselekszi, ha még a magyarokat is meghallgatja; azonban mindenkor jusson eszébe az, hogy a magyarok kiengesztelhetetlen ellenségei a román nemzeti létnek, s leginkább a Kárpátokon túli románoknak. A magyarokkal meg kellene értetni, hogy csak ők s a románok állanak Európa keletén a németektől és a szlávoktól körülvéve, érdekükben állna tehát békét hagyni a erdélyi románoknak, mert máskülönben sértő dolyflik Ausztria karjaiba taszítja őket; s hogy jobb volna az erdélyi románokat egyenlő barátokul elfogadni és egy forradalom esetén jobb volna az erdélyi románokat még semlegesekül is bírni, mint ellenségekül. Jól teszi a kormány, hogy a törökországi szlávok mozgalmait figyelemmel kíséri, különösen pedig a bolgárok, szerbek aspirációit stb.

Lehet, hogy Európa keletének legközelebbi harcza a magyarok forradalma lesz.

Ha e forradalom győzedelmeskednék, megváltoztatná Európa képét s a román politika helyzetét.

Ezen forradalom kezdetét vevén, mit csináljanak a szegény erdélyi románok? kikkel tartsanak ők? A magyarokkal? Ezek azt vitatják, hogy Erdély Magyarországé. A németekkel? Ezek mindig hűtlenek Ápoltak! Független politika talán? Nincsenek azon helyzetben, hogy ilyet csinálhassanak.

Az erdélyi román arisztokrácia elmagyarosodott. Mai vezetői a papok és néhány irodalmi férfiú. Oh minő nép ez!

Szebb minden románnál, erényesebb, épebb, lelkesebb minden románnál és vitézebb mindenkinél. 1848-ban nemcsak a férfiak, de élükön Pelagia Kosiával az aranyhegyek női is küzdöttek és kivívtak fényes győzelmeket. Minő csodákat lehetne csinálni e néppel, ha alkalmas vezetői volnának és volna egy nemzeti zászlója, hogy azt követhesse! Azonban fájdalom! E nép nélküli a vezetőket... *Na ve senza nautiero.*

Az erdélyi románok ilyen körülmények között a fejedelemség felé vetnék tekintetüket, innen várnák a jelt, mert csak innen várják szabadulásukat. Mikor Czúzát fejedelemnek választották, Erdélyben a románok lelkesedése talán nagyobb volt, mint a fejedelemségekben. Egy magyar forradalom esetén lehetetlen, hogy a románok magyar minőségben küzdjenek, magyar név alatt, magyar dicsőségért; lehetetlen, hogy Erdélyt elárulhassák a magyaroknak, a mint ezt a magyarok kívánák. De épen oly veszedelmes harcolni, mint 1848-ban a perfid németért is. Rájuk nézve talán legóhajtandóbb volna a semlegesség: ezt azonban meg nem tűrnék a magyarok, nem a németek! A német ismét engedélyezni fogja Erdély egyesülését Magyarországgal és ezzel ismét a viszály magvait hinti a magyar és román nép között.

Egy belső ösztön készíti az erdélyi románokat annak hívésére, hogy kitörvén a magyar forradalom, a román fejedelemségek, annak folyama alatt, ölbe dugott kézzel állani nem tudnának,

A románok ura, ha nincs, alkosson utat és módot okosat; egy utat és egy módot, mely nehogy valamilyen veszélyeztesse a fejedelemségek lételetét; egy utat, hogy Erdélyben láthassa magát a románok központján! Melyik volna az az út és mód? Melyik az indok? Hogy

segítséget vigyen a magyaroknak? talán a németeknek? vagy a románoknak? fentartani Erdély semlegességét a magyar forradalom tartama alatt? Meg volna ezzel az ut, hogy ez esetben kikerültessék egy török, egy orosz invázió? Ezen kérdésekre csak a körülmények aktuálítása és különfélesége tudhatna felelni. Egy dolog azonban több mint bizonyosnak tetszik előttem: hogy a Kárpátokon túli románok, férfiak és nők, öregek és ifjak mindnyájan készek volnának meghalni Cuza fejedelemért. Az erdélyi románok nemcsak lelkesültebbek, hanem hűségesebbek és állhatatosabbak a többi románoknál.

Ráres Péter, mikor Erdélybe lépett, és vagy tízszer lépett be, mindenek előtt a lengyelekkel bekült ki, azután a tatárok felől biztosította magát, azután elment Erdélybe, állítván, hogy a töröknek megy segítségül a magyarok ellen, néha a magyarnak a német ellen, majd a németnek a török és a magyar ellen, de mindig a románok javára, s mindannyiszor mint győző tért vissza, rendre, egyenként megvervén a románok szomszéd el-lenségeit. Hűtlenséget hányták szemére, azonban a leg-hűtlenebbektől oda vetett hűtlenségi folt nem fogott Ráres Péteren.

Mikor Mihály, a vitéz, 30,000 emberből álló hadserege élén belépett Erdélybe, s emberei között voltak lengyelek és kozákok, a törökök azt hitték, hogy Erdélyt az ő számukra foglalja el, és valóban Románia Mihály távollétében bántatlan maradt a törököktől. A németek, Erdély malkontentái, azt hitték, hogy Mihály őket a gyűlölt Báthory Andrástól jött megszabadítani; biztak tehát abban, hogy Erdélyt a németek számára foglalja el. Ezen Báthory, Erdély fejedelme azonban, ki röviddel azelőtt támogatta a Mihály elfogatására és török kézbeadására vonatkozó tervet, a nagyszebeni ütközet előtt alig tudott róla, hogy Mihály Erdélyben van. Mihály győzött. „Audaces Fortuna juvat“ s a győző Erdély ura lett. Nemsokára Moldovából elűzte Movilát és lengyeléit, s Gyula-Fehérvárról kezdte kormányozni mind a három tartományt. A török, a német és a lengyel vetélkedtek a követ- és ajándék-küldésben és barátságát kérték ki. A magyarok és a lengyelek árulása, a németek véres

hűtlensége, az erdélyi akkori románok tudatlansága s leginkább Mihálynak, a nagynak, igen nagy önbizalma, megbuktatták akkor a románok hősét és a román ügyet.

Oh, románok hercege és ura! Segítsen meg-téged a román nemzet gényusa, hogy bölcseséggel megtorold e halált s légy szerencsés végrehajtója a legnagyobb fejedelem és úr tervének, kit valaha Traján Dáciaja bírt!

*

Idáig terjed az emlékirat. A benne foglalt eszméktől van áthatva minden román tényező. A magyar állam ezzel az ideállal egyszer számolni fog, az kétségtelen.

**

Ide igtatok még egy levelet 1849-ből, a melynek tartalma arról tanúskodik, hogy úgy a romániai, mint a magyarországi román forradalmárok élénken gondoltak egy egyesült román birodalomra. E levelet G o l e s c u Alecu romániai menekült intézi Jánkuhoz.

Napvilágot látott 1889 a Tribuna 181. számában. Közreadom egész terjedelmében. A románismus eszméje nem más, mint az összes románok egyesülése.

Zalatna, 1849. január 19.

Jánku testvér!

Az Ön útján vett levél belgrádi (Szerbiában), konstantinápolyi és párisi iratokat tartalmazott. A nyert tudósítások igen komolyak.

Európa keletének láthatárát a katasztrófák fenyegető nehéz fellegei sötétítették be. A keleti háború, melytől Európa minden hatalmassága megrázkódott s melyet 1840-ben a hatalmak szövetsége teremtett, mikor Törökország sértetlenségéért egyesültek volt, kezdetének előestéjén van. 1840-ben Franciaország Egiptom forradalmár basáját támogatván, Törökország szétrombolását akarta s azt, hogy a törökországi összes nemzetiségek önálló szabad államokat létesítsenek; nemzeti államokat, a melyek szabad Európa civilizáció-

jának és védelmének bástyái legyenek Éjszak barbár népeinek betörései ellen.

Most 1849-ben Oroszország az ozmán birodalom pusztulását akarja; az 1710-ben megkezdett útra lépett: kioltani a románismust, s a többi országokat a pán-szlávizmusért. Így Balcescu testvér Szerbiából arról értesít, hogy Oroszország megegyezett már Szerbiát, Bulgáriát és Boszniát fellázítani, a bolgár trónt Milos Mihálynak átadni, a ki Pétervárt volt, és Szerbia kiterjesztését.

Európa hatalmasságai: Francia- és Angolország, a portát támogatják, a hogy Oroszország elfoglalja a román fejedelemségeket. A porta elégületlen lévén a bojárokkal ellenségei ellen tanúsított rokonszenvéért, konstantinápolyi képviselőnk útján minket oda óhajt, hogy képviseljük az ország érdekeit. A porta a románoknak alkotmányt adván s megengedvén Moldova egyesítését Oláhországgal, általunk megnyeri a fejedelemségek 4 millió románjának segélyét és rokonszenvét. A román nép érdekében mi eltökéltük magunkban elmenni, remélvén, hogy titeket is megsegíthetünk lőszerrel a török barátságos hadseregből. Nektek fegyverre van szükségetek, a megmentés fegyvereire, s mi Konstantinápolyba menvén, azokat megküldjük nektek.

íme testvér, mi annyira beléd szerettünk, hogy előtted a fejedelemségek érdekeire vonatkozó titkunkat feltárjuk; felkeresünk téged, hogy megmutassuk párizsi ügynökünk levelét az ausztriai románok érdekében, kik mint Törökország, megsemmisítéssel fenyegetve, csak a románismusból találhatják fel szabadulásukat a szláv, a magyar, német és az olasz elem ellen. Ezen borzasztó vegyülésben a mi hivatásunk megmenteni a románismust és biztosítani a 8 millió románt, a tied pedig szervezni a 4 millió románt Ausztria felől.

Jánku testvér! Benned helyezük ma bizalmunkat, melyet Magherrel szemben viseltetünk, a ki nemsokára török hadsereggel fog megjelenni a fejedelemségekben, a míg te meglehet Ausztria felől fogsz belépni.

Testvér, mi szétszóródva élünk egész Európában, s mindnyájunknak Konstantinápolyba kell összejönnünk, hogy onnan a törökkel dolgozhassunk az országban; azonban annyira nincs pénzünk a munkára,

hogy a párisiak még a kormányukhoz beadandó emlékiratokat sem tudták kinyomatni, nem hogy útiköltésük legyen. Írtunk Barnutz úrnak, támogatna minket az erdélyiek könyöradományai által a török alatt élők ügyének előmozdítása végett. Nem tudunk behatolni Bukovinába, ahol pénzt kaphatnánk. Barnutz választ várván téged is felkérünk, hogy vagy titkos collectával kérd az erdélyiek segélyét a 4 millió román érdekében, vagy pedig a 22 számúzott, a revuluczió és a török párt fejeinek birtokai lekötésével jelzálogra kapjunk, jótállván egy mindenikért és mindénik egyért.

Ha tehetsz valamit, tenned kell, most a románismusért, most vagy soha! A fejedelemségek 4 millió románjáért mi mindent megteszünk, de nektek is adnotok kell.

A párisiak véleménye szerint ezeket kellene tennetek: „Az erdélyi románok nem tettek elegendő lépést Ausztria felé. Ők a szászokat állították fel beszélni, mások gyámságával. Nem azt mondom, hogy a szászoktól tartózkodjunk, ellenkezőleg, nagy bizalmat mutassunk velük szemben és valódi barátságot, hogy mindenki előtt ajánlatossá tegyünk a románismust, fejlődési időszakát ne tüntessük fel rém és gyűlölet gyanánt az erdélyi többi nemzetiségekkel szemben. Ne hasonlítsunk a magyarokhoz, dolgozzunk oda, hogy épen a szászok éljenek békében a románokkal. Így haladván előre a románismus, mindenki előtt szép színben és nem sötétnek fog mutatkozni, mint a magyarizmus. Gyámságot azonban ne fogadjunk el. Mily nagy dolog lett volna, ha Frankfurtba és Bécsbe az erdélyi, bánáti, nagyváradi és bukovinai románok is küldtek volna egy-egy megbizottat, mint az erdélyi szászok tették.“

Jánku testvér! Az erdélyi románok életüket áldozzák fel a nemzetiségért és ők nem gondoskodnak arról, hogy Párisba, Berlinbe, Bécsbe és Frankfurtba embereket küldjenek, hogy gyümölcseit szedjék az ezer meg ezer román vérével megpecsételt tényeknek és száz meg száz elpusztult falu vagyonával; hiában fog vetni valaki, ha nem fog gondoskodni az aratásról is. Moldován

A. nem tudna úgy dolgozni Európa fővárosaiban, mint

a hogy másokban tudna egy Laurián és egy Cipariu.

E kedvező körülményt a gondviselés küldte a románismusnak. Gondoskodjunk arról, hogy a román császárjáért halván meg, egyúttal nemzetért is meghaljon, mert mily nagy fontosságú fegyverrel a kézben küzdeni és győzelmekkel tisztelni meg a mi derék védőinket, mi magunkat becsülvén, mikor Jáнку vitézségét és hősiességét becsüljük, ép oly fontos tollal a kézben, mely csak a mindennapi kenyeret kéri, diplomatikai utón facsarni ki a vitézség hasznait.

Üdvözet és barátság

Alecu Golescu.

**

*

Golescu Alec egyik tényezője volt az 1848-ki izlázi (Románia) forradalomnak az oroszok ellen. A forradalom leveretett s neki menekülnie kellett; Erdélybe jött s összeköttetésbe lépett az itteni román forradalmárokkal. E férfiú az Eliade Radulescu csoportjához tartozott, a mely 1848-ban Ausztia karjaiba kergette a románságot. Bratian, Rosetti, a párisi menekültek, a magyar-román barátságot sürgették.

JÁNKU, AXENTE ÉS BÁLINT

EMLÉKIRATAI.

Jánku, Axente és Bálint emlékiratai.

Jánku, Axente és Bálint 1848/49-ki román prefektek nevéhez igen sok szomorn emlék fűződik. Sok kegyetlenkedés és iszonyú tett emléke van a három névhez csatolva. Enyed, Jára, Zalatna stb. pusztulása, a zarándmegvei vérlázító események összekapcsolvák a három névvel.

A forradalom után a felkelő román nép vezérei: a prefektek, tribünök, komité tagok igen rossz hírben állottak. Hogy a magyarok panaszkodtak ellenük, az igen természetes volt. De kitartóbban, alaposan vagy alaptalanul, szórták a szászok ellenük a vádakat s igyekeztek a bécsi körök s az ország közvéleményét ellenük fordítani.

A román prefektek és tribünök s egyáltalában a vezető értelmiség, azon kellemetlen helyzetben találták magukat, hogy az annyira fitogtatott nagy hűség és áldozatok után Becsben kegyvesztettek lesznek. A szászok még saját bűnöket is a románság nyakába szerették volna varrni, nem csoda, hogy a prefektek is, tőlük kitelhető módon, védekeztek.

Már 1849 augusztus havában Maiorescu Jón,* mint a román felkelés egyik mozgatója, összejárta a liavasvidékeket, Topánfalvát, Abrudbányát és Verespatakot. A haditények rendszeres összeállításáról volt szó. Jánku Abrahám, Axente Szever és Bálint Simon voltak a kiemelkedő alakok. Butean, a negyedik prefekt Zarándmegyéből, csakhamar a magyarok kezébe jutott.

Maiorescu Jón, mind a három élő prefekt liaditényeit külön-külön jelentésbe foglalta. E jelentéseket a bécsi kormányhoz küldték fel. Az 1849-ben Bécsben

*) Erdélyi származású, Maiorescu Titusnak az atyja, aki most bukaresti egyetemi tanár.

időző román deputáció e jelentéseket br. Sin a költségén „Románén dér österreichischen M011archie“ czim alatt ki is nyomatta. Román nyelven „Raportul lui Avram Jancu“ és „Doue rep őrt úri“ czím alatt 1884-ben jelentek meg az Observatoriul című lap költségén N.-Szebenben. Az alább következő emlékiratok románból vannak magyarra fordítva.

A prefektek ezen jelentéseinek kettős céljuk volt: leszállítani a magyarok és a szászok által felhordott vádakat, azokat meggyengíteni, vagy épen megsemmisíteni és hatni általuk arra, hogy az Olmützben már fellépett román diplomatáknak a román nép nevében beadott kérvénypontjait a bécsi kormány teljesítse.

A munka tehát célzatos volt.

E kettős célból míg egy részről elhallgatják a megtörtént tényeket, minden bűnért egyedül a magyarokat tevén felelőssé, addig erősen fitogtatják a trón és a dinasztia iránti hűséget, az önzetlen önfeláldozást, a túrést, a hősies tetteket s az összbirodalom iránti lángolást.

A jelentők ott, hol valami baj vagy hiba történt, mindig kapnak egy-egy magyart, szászt, egy-egy császári hadsereghez tartozó tisztet, kinek aztán szépen a nyakába varrják az egész felelősséget.

A jelentő urak szerint hősiesség és haditudomány csak a román légióknál volt. Szerintük a magyar felkelők rabló csordákból állott, gyávák és mégis kegyetlenek; a császári hadsereg tisztjei tudatlanok, és dőlyfősek, kik a román prefektek által adott haditerveket számba sem vették. A szász segítő gárdisták pedig nemcsak gyávák, de egyúttal kapzsiak is.

Hogy e jelentések minő hatást gyakoroltak Bécsben az illető körökre, tudni nem lehet, annyi áll, hogy a szászok azután éppen epében és sárban mártott tollal írtak a román vezetőkről. Annyi tényként tűnik fel, hogy az ezen jelentésekben foglaltakra Bécsben nem adtak semmit. A jelentéstevők érdemkeresztekkel lettek feldíszítve, ez volt az egész eredmény. Jánku a felajánlott érdemkeresztet el nem fogadta.

A három jelentés a következő:

J á n k u Ábrahám jelentése.

A Balázsfalván 1848. szeptember hó második felében hozott határozat következtében, mely szerint a monarchia minden népének adott jog alapján kimondatott, hogy a román nemzeti gárda is megalakíttatik a végett, hogy a csend, a személy- és vagyonbiztonság a román kerületekben és a községekben is fentartassék, szükség esetében pedig a tetőpontra hágott magyar terrorizmus ellen védekezzünk — én a gyűlés feloszlása után vizsztatértem havasi földemre, Topánfalvát székhelyemül választottam ki s megkezdtém a nemzeti gárda szervezését.

Eközben a balázsfalvi gyűlésen a román nemzet által megválasztott páczifikáló-bizottságot báró Puchner Antal altábornagy főparancsnok ő nagyméltósága megerősítette, s ugyan ő egyúttal kibocsátotta az 1848. október 18-ki proklamációt is, melyben a rebellis magyarok lefegyverzésének módozatát megállapította.

Október 19-én Axente Szever, a balázsfalvi légió prefektje, a lefegyverzési tervezetről eleve értesített s egyúttal felhívott, hogy legyek készen, a terv közvételé után, annak azonnali végrehajtására. A csak általam összehívott nemzeti gárda azon időben Korkes Miklós tribün, Bisztrán Sándor cenzurrió és Popovics Dénes altribun vezetése alatt Topánfalván, Bisztrán és Búcsúmban állomásozott. A gárda egy másik osztálya Pro b Prodán vezérlete alatt Mázsínán időzött.

Október 21-én Buteán János, a zarándi légió prefektje, Nagy-Szebenből jöven, magával hozta a lefegyverzési tervezetet a katonai főparancsnok egyik levelével, mely a Szavója ezred a magyarok által Hunyad vármegyében szétszórt dragonyos-szakasza parancsnokához volt intézve, felhíván engem, hogy azon levelet juttassam biztos úton az illető tiszt kezeihez, valamint ejtsem módját ama lovas szakasz megmentésének. Ez utóbbi megbízásnak oly sikerrel tettem eleget, hogy a főparancsnok hozzám intézett egyik dicsérő iratában e felett megelégedését fejezte ki.

A mi a magyarok lefegyverzését illeti, én kész vol-

tam azt már október 21-én először Abrudbányán végrehajtani, a mikor azon városból egy küldöttség jött előmbe, a város nevében felkérve békés kiegyezésre. Közöltem a bizottsággal a következő békefeltételeket: „A magyarok rakják le a fegyvert; az unió zászlóit a magán- és középületekről vegyék le, azok helyébe a császári lobogókat tűzzék ki;“ ugyanazon hónap 24-ik napjáig pedig gondolkozási időt adtam a városnak. Együttal megtettem a szükséges intézkedéseket: Abrudbányát elzártam Nagy-Enyed és Zalatna városoktól. Nevezett napon a nemzeti gárdával és a lándzsás sereggel Abrudbányára érkeztem. A város elfogadta békefeltételeimet; vele emberségesen és barátságosan bántunk el s ezen időtől fogva, Hatvani eljöveteléig, tehát több mint hat hónapon át, a románok védelme alatt békének és biztonságának örvendett. Epén így történt a szomszéd Verespatak városával is.

E közben a gyulafehérvári és a más vidékek magyarságának lefegyvereztetésére vonatkozó hírek villámgyorsasággal terjedtek el. A császári házhoz mindig hű románok, a magyarok terrorizmusától gyötörtetve s örvendvén, hogy a törvényes kormány egyszer már szembe szállott a forradalommal, néhol vezetők nélkül lázadtak fel s buzgóságukban önmagukra kezdték a magyarságot lefegyverezni, az unió jelvényeit letépni és azok helyébe a császári sást tűzni ki. Ez leginkább azon kerületekben történt, melyekben a prefektek még nem értek rá szervezni a nemzeti gárdát, így p. o. Zarándmegyében, hol ezen alkalomból a Brády-családdal szomorú eset történt. További rendetlenségeket megakadályozandó, egyetértésben a zarándi prefekttel, Buteánnal, ki még hivatalát nem foglalta volt el, Aviron, Teleki, Nemes János és Candea Sándor tribunokat Zarándba küldtem, kik közül a két utóbbi a magyar. felkelők által megöletett, daczára annak, hogy ők kímélettel és emberségesen bántak a tekintélyesebb magyar családokkal, megvédelmezvén őket minden kínzástól és kártól.

Ugyanazon időben, október 23-án, mikor Abrudbányával még folytak az alkudozások, hasonló híreket kaptam Zalatnáról is. A környékbeli románok nagy tömegekben gyűltek e város körül, melynek magyar lakói

a magyar tendenciák legbuzgóbb terjesztőiként tűntek fel, s felhívták a magyar gárdát a fegyverek letételére és a császári zászló kitűzésére. Ekkor én Moga József tribunnak, aki Toroczko lefegyverzése végett útra kelt s Offenbányáig ért, meghagytam, hogy menetrendjét változtassa meg, azonnal Zalatnára induljon s ott, ha lehet, békét létesítsen, szükség esetén a kincstári vagyont biztosítsa s vegye oltalmába a város hűséges lakóit. A tribün épen Offenbánya magyarjainak lefegyverzésével volt elfoglalva; Enyedi Klement altribunt Zalatnára való menetellel bízta meg. Mikor ő Zalatna felé közeledett, a szerencsétlenség már megtörtént. Ez október 23-án történt. Az nap ugyanis behívták a románokat a városba tárgyalás végett s megegyeztek abban, hogy míg a tárgyalások folynak, minkét fél a fegyvert leteszi. A román nép feltétlen bizalmában lerakta a fegyvert; némelyik minden gond nélkül nyugalomba tért, mások ebédhez fogtak, előkelőbbjeik pedig tanácskoztak a magyarokkal.

A magyarok azonban sokan az első sorokban levők közül, ravaszsággal, ruhájuk, lábuk s hátuk mögé dugták el a fegyvert; távolabb, hátul pedig készen állottak az ágyukkal. Mikor tehát a románok gondatlanul tárgyaltak s hitték volna, hogy a magyar gárda letette a fegyvert, Nemegyei bányatanácsos, a magyar gárda parancsnoka, magyarul csak „tüzet“ vezényelt! E pillanatban a hátul levő magyarok előre rohantak s mint valami gyilkosok, tüzeltek a fegyvertelen románokra. Sokan ezek közül halva maradtak a hely színén, a többi ijedtében szétfutott, sok hátrahagyván fegyverét is.

A felszerelt ágyúk minden utcából és irányból bömböltek. Erre a környék románjai feldühödve, nagy számban gyűltek össze s megtorlást szomjúhozva, a szerencsétlen városra vetették magukat. Ugyanekkor terjedt el a hír, hogy Jánku is közeledik csapataival. A magyar gárdisták nem tudván kiállani a román támadást, tehetetlen dühökben tüzet adtak a császári olvasztónak s többek között a románok tulajdonában levő házaknak, román templomnak, aztán vad futásnak eredtek N.-Enyed felé. A magyar lakosság nagy része követte őket. A N.-Enyed felé futókat, a mint az útra értek,

az alsóbb vidékek román lakosai, kikhez a zalatnai magyarok hűtlenségi híre eljutott volt, megtámadták s nagy részüket megölték; ezen lakók épen útban voltak Zalatna felé, hogy társaiknak segítséget nyújtsanak a magyarok ellen. Azok között, a kik itt elpusztultak, volt a katasztrófa okozója is, Nemegyei bányatanácsos. E viharos mézárulás közben igaz, ártatlanokat is megöltek, a gyermekek és nők azonban lehetőleg kíméletben részesültek, vendégszeretettel voltak fogadva a lakosok házaiba, majd Gyula-Fehérvárra vitettek. Ez a valódi lefolyása a zalatnai katasztrófának.

E szomorú hír vétele után megtettem a szükséges intézkedéseket, hogy az életben maradt tisztviselőket Abrudbányára hozzák biztonságba. Október 26-án Bálint prefekttel személyesen mentünk el Zalatnára a rend helyreállítására.

Egy nappal előbb, mikor én Abrudbányán voltam, Prob Prodán alaprefektem azon hírrrel lepett meg, hogy a n.-enyedi magyar gárdisták br. Kemény István, Alsó-Fehérmegye főispánja vezérlete alatt egyesülvén a Károly Ferdinánd ezredének Novák kapitány által vezényelt egyik századával, mázsina tábort megtámadta s azt megbontotta; hogy azon szélbeli falut, valamint Kákovát feldúlta s hamuvá égette, a mi annál könnyebben megtörténhetett, mert a hűségese románok nem akartak a császári katonaság ellen küzdeni. Kevéssel azután, a mint később meggyőződtem, azon század katonai fellázdattak a magyar érzelmű kapitány ellen s követelték tőle, hogy hagyja el N. Enyedet és vezesse őket Gyula-Fehérvárra.

Míg én a havasi városok lefegyverzésével és páncziikácziójával voltam elfoglalva, csapataim egyik másik része a magyar honvédekkel megtartotta első csatáját Krakkónál, hol fényes győzelmet is aratott. A fegyveres nép ezen része B1 a zsán alprefekt, Bukur tribün, gáldi lelkész és Siándruk, az I. határörvidéki román gyalog-ezrednél hadnagy, vezetése alatt, mindjárt a hadműveletek kezdetekor Krakkónál ütött tábort. Ama napokban több magyar honvéd-százados és a n.-enyedi gárdisták megtámadták Axente Szever seregét, mely Szentkirályt, a Maros mellett, nem tudott megalakulni; a

váratlan támadás folytán, melyet a sűrű köd is elősegített, a román sereg futásnak iramodott. Négy század honvéd, egy szakasz nagyenyedi gárdista, támogatva a Bánffy János őrnagy és Baumgarten kapitány által vezetett néhány huszártól, az oly könnyen nyert győzelem által elvakítva, október 28-án átkeltek a Maroson s nagy diihvel rohantak a krakkói táborra. A fegyveres nép férfiasán verte vissza a támadást; azután makacs harcz fejlődött ki, mely egy óránál több ideig tartott. Egy balázsfalvi tanuló új hadicselt talált fel; úgynevezett szumán-ját (felső öltönyét) szalmával töltötte meg felakasztotta a kerítés czövekfáira. Többen utánozták e forrást s így rövid idő alatt sokasága támadt a szalmaembereknek, miket a havasaljára leereszkedett több óráig tartó ködben a magyarok valódi katonáknak tartották. Így, míg az ellenség vadászai lövéseiket leginkább azon lelketlen tárgyakra irányították, a román sereg újból támadó csoportokat alakított s egy bátor, több részről megkísérelt támadás után az ellenséget nagy veszteségek után futásra kényszerítette s üldözte Tövisig. A hűséges román papok, valamint mindig, úgy ez alkalommal is, kitűnően viselték magukat, vagy a fegyveres nép élére állottak, vagy pedig minden kitelhető módon, még életük veszélyeztetésével is, elősegítették a hadműveleteket. Több pap, étellel és itallal, a küzdő román harcosok első soráig merészkedtek előre hatolni. A mindsenti román pap a magyarok kezébe jutott, ütötték ököllel és karddal annyira, hogy majdnem halva hullott le a földre: azután a nyakába akasztottak egy kötelet, a kötél másik végét a szekérhez erősítették és így N.-Enyedről Tordára, onnan pedig Kolozsvárra hurczolták, a hol aztán tömlőczre vetették. Bizonyára felakasztották volna, ha a császári csapatok, Urbán ezredes vezénylete alatt, el nem foglalják Kolozsvárt, ekkor a szerencsétlen kiszabadult.

Zalatnán időzvé, Siándruk hadnagytól levelet kaptam, a melyben tőlem friss segítséget kért a magyarok ellen, kik újabb támadást akartak intézni a krakkói tábor ellen. Rögtön megküldtem a kért segélyt, azután Gyula-Fehérvárra indultam, hova minket a vár parancsnoka hívott össze. Új utasításokat kapván, a krakkói

tábor felé vettem utamat. G r a t z e kapitány itt azon parancsot hozta számomra, hogy én a fegyveres néppel N.-Enyed, Felvincz és Torda felé menjek. Kevés ideig paczifikáltunk; előre haladtunk Felvincz felé, melynek nagyrészét a tűz által felperzselve találtuk. Innen Tordára mentünk; a város elején egy küldöttség jött élönkbe, mely meghallgatván békefeltételeinket, azokat elfogadta; minek folytán mi jótállottunk a személy- és vagyónbiztonságért. Itt seregünket a Gedeon tábornok által vezetett hadsereggel egyesítettük.

Ez alkalommal kötelességemnek tartom a fegyveres román nép marosvölgyi magaviseletéről nyilatkozni, s ezt annál inkább meg kell hogy tegyem, mert az emberek egy bizonyos oldalról készek a román lándzsásokat minden alkalommal gyalázni. Habár a marosvölgyi, de különösen a N.-Enyed környéki magyarok, a leglázázóbb kegyetlenségeket vitték véghez a románokkal szemben, a románok N.-Enyedre való belépésük alkalmával mégis oly emberségesen viselték magukat, hogy egyetlen polgárnak legcsekélyebb oka sem volt panaszkodni e miatt, s ezt annál inkább ki kell nyilatkoztatnom, mert a szász gárdisták, kik N.-Enyedre a románok nyomában jöttek, hogy ott helyőrséget alkossanak, gyalázatos fosztogatási és rablási jelenetekben tüntették ki magukat, a mit a város tisztviselői a katonai parancsnoknak, írásban beadott folyamodásban, tudomására hozták; míg abban a kérvényben a románok magaviseletét összehasonlítván a szászokéval, mintaszerűnek nyilvánították.

Sokan a felelősséget a felvinczi tüzért is a románok nyakába szeretnék akasztani. A mint fennebb is megjegyeztem, mikor mi azon kis városhoz értünk, már felégetve és lakosaitól elhagyatva találtuk azt. Ugyanott sok román ember holttestére is akadtunk; a magyarok őket a mészgödörökbe dobták s ott ördögi módon fullasztották meg; soknak megcsonkított s tüzes vassal megkínzott holttestére is találtunk, igen jeles alkalom mutatkozott volna a megbosszulásra. A helyszínén Gratze kapitány által sürgősen megejtett vizsgálat után ez kötelességemnek tartotta kijelenteni, hogy ama városkát a magyarok gyűjtötták fel akkor, mikor a románok közeledését hírül vették.

A fegyveres román seregek magaviselete oly példányszerű volt, hogy az még a magyarok bizalmát is meg tudta nyerni, — kik pedig jól tudták, mily sok kegyetlenséget engedtek meg maguknak a románokkal szemben. Többek között a Tordára menekült n.-enyedi magyarok számára saját kérésükre, az albáki román gárdisták közül személyük védelme végett, kíséretet adtam; de maga Wardener is, Tapavicza főhadnagya által, a magyar aristokraták vagyona és házai védelmére, román gárdistákat kért tőlem. Ezeket legalább is annyira tekintetbe kellene venni, hogy a későbbi ny.-enyedi katasztrófa alkalmából ne adjanak oly könnyen hitelt a román nép ellenségei részéről jövő rágalmaknak, hanem kutatván, minden előítélet nélkül, azon szomorú katasztrófa valódi indokai után, legyenek egész tárgyilagosan meghallgatva a fegyveres román nép illető parancsnokai által tett jelentések is.

Tordáról Kolozsvárra mentem Wardener tábornokhoz; innen újabb utasításokért Losenau ezredeshez küldtek. Ettől parancsot kaptam, hogy a fegyveres néppel a Bánffy-Hnyad körül működő császári hadsereg segítségére siessek. Miután embereim több idő óta távol voltak tűzhelyeiktől s a fáradalmak miatt mértéken felül szenvedtek, néhány napra őket pihenés végett s azért is, hogy a kemény téli hadjáratra magukat a szükséges ruházattal és élelemmel ellássák, hazabocsátottam. Az összegyülekezésre határnapot és helyet tűzvéni ki, magam Topánfalvára s onnan Abrudbányára mentem. Itt találkoztam először Ivánovics kapitánnyal, a kinek, feltevésem szerint, hivatása lett volna, mint tapasztalt tisztnek, segítséget nyújtani nekem a fegyveres nép vezetésében, ez által a császári ügynek kiváló szolgálatokat tenni, szerencsétlenségből ki kell azonban jelentem, hogy ő, mint az alábbiakból ki fog tűnni, nem így dolgozott.

Itt mindenekelőtt foglalkozni fogok a román lázadások B.-Hunyad elleni hadműveleteivel, Buteán derék prefekt által rendezve. Ő november kezdetével fegyveres népének egy részét a tövisi táborba vitte, hogy itt egyesülvén a többi fegyveres néppel, N. Enyed ellen és a Maros völgyében működjék. Fegyvereseinek egy

másik seregét, számra nézve 3000 embert, két faágyúval. Dáráván Dénes és Korkes János vezetése alatt Zarándból B.-Hunyad ellen küldte azon utasítással, hogy ott, vagy Feketetónál a Magyarországból Kolozsvár felé induló magyarokat tartóztassa fel. Mivel azonban emberei golyókészítés céljából két napig a havasban időztek, későre érkeztek a végre, hogy Feketetónál állásukat elfoglalhassák. November 7-én Kalota-Szt. Királyt embereink szemben állottak az ellenséggel s felhívásukra, hogy az tegye le a fegyvert s vonuljon békében vissza, a magyarok puskalövésekkel feleltek, melyekre a miéink előbbi állásukra vonultak vissza a falu szélén levő szalmával fedett sánczok mögé; onna válaszoltak ők aztán az ellenség tüzelésére. Rövid csata után az ellenséget visszanyomták, megverték s megszalasztották. A falu csakhamar égni kezdett, mert a szalmával fedett kerítések csata közben meggyultak, az erős szél a szomszédos házak felé hajtotta a tüzet s így a falu meggyűlt. Az az nap a tűz által megkímélt házakat másnap a magyarok felgyújtották. Azon éjjel Magyarországról az ellenség friss segédcsapatokkal erősödven meg, 8-án reggel újólág megtámadta a fegyveres népet. Lőszer hiánya miatt a románok nem sokáig tarthatták fenn magukat, visszanyomattak s üldözve lettek a szomszéd havasokig. Így ama expedíció célját vesztette.

A Lozenau által nyújtott feladathoz képest Topánfalván népemet újólág összegyűjtöttem; 1500 embert kiválogattam, 250 puskával, a többi lándzsával felfegyverkezve és ezekkel Ivánovics kapitány társaságában, november végén elindultam a havasokon át B.-Hunyad felé. Deczember 4-én érkeztem Székelyóra. Itt embereim elfoglalták a környékbeli falvakat. A biztraiak és albákiak Rögöseien állomásoztak, ez lévén a legfontosabb hely.

Ivánovics kapitánynyal a B.-Hunyadon levő Lozenau ezredeshez mentem, hol jelentést tettem csapatom tehetségéről s a Székelyónál tett intézkedéseimről. Elhárítottam, hogy deczember 6 és 7 közötti éjszakán embereimmel Feketetón innen, Sebesnél támadjam meg a felkelőket; ha előcsapataikat vissza tudnám verni, támadjam meg főtáborukat; e célból adtak is mellém 70 rendes

katonát és egy tisztet a Zsivkovics ezredből. Az ezredes úr megígérte volt, hogy hadtestével B.-Hányadról az országúton szintén megindul és megtámadja az ellenséget. Deczember 5-én Székelyóra visszatértem Itt azt jelentették, hogy Biszing (?) faluban a rebellisek kiadták a parancsolatot, hogy a következő napon őket 400 kenyérrel és más élelmi czikkekkal készen várják és azt, hogy a rogoseli előőrsök készek a falunak a rebellisek által való megtámadása esetén, őket megtámadni és visszanyomni. Ugyanakkor az előőrsök két felkelőt fogtak el, kik az ellenség számára és állására vonatkozólag felvilágosításokat adtak, aztán őket Lozenau ezredeshez kísértetem el.

Deczember 6-ik napját az ellenség állásainak kikémlelésére fordítottam; egyúttal előkészületet tettem a következő éjjelre. Aznap 10 órakor délelőtt egy rögséktől értesültem, hogy az albákiak és a bisztraiak Viság felé indultak oly célból, hogy az azon irányba indult ellenséges kémlelő csapattal találkozhassanak.

Azonnal felnyergeltetem s néhány lovas kíséretében Viság falu felé indultam; felhívtam azonban előbb Ivanovics kapitányt, hogy ő a fősereggel s a rendes katonákkal gyorsmenetben szintén kövessen, mert én az ellenséges csapat számát nem ismertem még. A csata színhelyétől negyedóránnyira egy más hírnök azon kellemes hírral lepott meg, hogy az ellenséges kémlelő csapatot a románok teljesen megsemmisítették. Ezután megvizsgáltam a csatatér s rajta 35 felkelő halottat találtam; az előcsapatból csak alig 4—5 tudott futással megmenekülni; nekünk csak két könnyű sebesülésünk volt. Ezen alkalommal férfiaságával és vitézségével kitűnt a hetven éves öreg Filip Máté, Albákról, ki előbb a császári hadseregben szolgált s ott altisztnek léptették elő. O volt e csatában az albákiak vezére, s ezen minőségében felszólította az ellenséges kémlelő csapat vezetőjét a fegyver letételére. Ez azonban megadás helyett embereinek tüzet vezényelt, a bátor Filip mellé ekkor egy Iszspász nevű más albáki ember csatlakozott, ki golyójával a felkelő tisztet földre telítette, mielőtt embereinek idejük lett volna tüzelni.

Ez által az ellenséges csapat zavarba jött. Egy har-

madik albáki, Alexa, a nélkül hogy fegyvere lett volna, hadicsellel 12 honvédből álló csoporthoz közeledett, egyiknek kezéből kiragadta a töltött fegyvert s azzal a tulajdonost keresztül lötte, ő pedig sértetlenül tért vissza csapatához.

Kevéssel ezután Ivánovics is megérkezett a zömmel, ő a csatát azonban már befejezettnek találta; annak eredményéről jelentést tettem Lozenau ezredesnél. Viság faluban hagytuk a szkarisoriaikat, hogy Bologna felől a szorost megszállva tartsák, a többi csapatokkal pedig előre hatoltunk, az úgynevezett Vervu-lui-Trájánis felé. Közeledésünkre az ellenséges előcsapatok a nevezett tetőről lehúzódtak a messzebb fekvő völgybe. A Trájánis-tetőre érven megjegyeztem Ivánovics kapitány előtt: „hogy a legközelebbi éjre elhatározott támadás többé nem végrehajtható, mert esteledni kezd s nem volt annyi időnk, hogy a helyzetet világosan megismerhessük; ezen kívül az ellenség a megelőző csata folytán visszahúzódtott előcsapatai útján rólunk már információt nyert, következésképpen én ki nem tehetem embereimet, ismeretlen vidékeken, az éjszakai csata veszélyeinek egy jól felfegyverzett ellenséggel szemben.“ így elhatároztam, hogy azon támadást a következő éjelek valamelyikére halasszuk el; egyúttal erről Lozenau ezredest is felvilágosítottam, indokolván a változást a tervzetben.

Mind a mellett Ivánovics kapitány a lándzsásokat rá akarta venni, hogy akaratom ellenére is megkíséreljék az éjjeli támadást, a mi azonban nem volt kivihető. Ez után aludni mentem.

Deczember 7-én vizsgálván a vidéket ágyú bömbölést hallottam. Nem tudtam mit jelentsen ez? később jöttem rá, hogy Ivánovics a nélkül, hogy engem értesített volna, a Trájánis tetőn levő két faágyut a völgybe rendelte le és hogy az ellenség előőrseit megijessze, tüzelni kezdett rájuk; a megijesztés azonban nem sikerült, mert őket az ellenség készen várta már. az egész vállalat czéljáról eleve értesülvén. Mielőtt tudtam volna valamit a támadásról, Enyedi Klement tribün hozzám jöven, értesített, hogy a lándzsások harcza a magyarok ellen már meg is kezdődött. Mikor én a csata színhelye felé siettem, láttam a 70 rendes katonát, mint vonul

vissza az ágyukkal, Tíz percz múlva követték őket a lándzsások is. A ellenség új csapatokkal megerősödvén, mind nagyobb és nagyobb bátorsággal haladt előre s csak a derék román vadászoknak köszönhattuk, hogy az ellenség lovassága nem vágott be a visszahúzódó lándzsások közé. Ezen vadászok az ellenséges huszárság figyelmét magukra vonták s biztos lövéseikkel egy helyt tartották. De már a vadászok majdnem egészen kifogytak a töltényből s a körülkerítés veszélyében forogtak. Ekkor küldtem el hozzájuk segítségül Enyedi Klementet, a ki aztán szerencsésen visszahozta őket. Én még mindig azt hittem, hogy a támadás célja megvédelmezni az előbbi éjszakán elfoglalt állást. Azért arra kértem Ivanovics kapitányt, hogy a Trájánis tetején állapotdjék meg, azon állás oly jó lévén, hogy mi onnan bármely támadást is visszaverhettünk; ő azonban kijelentette, hogy a rendes katonákat nem teheti ki a veszélynek; sehogy se tudtam rávenni a helytmaradásra. Ezáltal a lándzsások lehangolódtak, mindnyájan visszavonultunk.

Mikor a Trájánis-tetőre értek, a rendes katonák futni kezdettek, a lándzsások utánuk, még pedig két irányban: némelyek Székelyó, mások pedig Rögösei felé; az elsők összegyűjtésére kiküldtem Enyedi Klementet, az utolsók után én indultam el s Meregyónál feltartóztatván, összegyűjtöttem őket. Veszteségünk néhány sebesültből állott; az ellenség azonban a jól ezéző román vadászok golyóitól sokat szenvedhetett. Veszteségük 40—50 halott lehetett s ugyanannyi sebesült. Ezzel ellenkezőleg Ivánovics kapitány B.-Hunyadon a magyarok számáról helytelen jelentést tett. Nem kell, hogy valaki katonai kitűnőség legyen, hogy átláthassa, miszerint ez a támadás (Ivánovics részéről) esztelen volt, mert: a) az ellenség három akkora volt, mint mi, jól felfegyverezve és igen vigyázó; b) hadműveletünk az ellenségnek csak zöme ellen volt intézve, a szárnyak ellen semmiféle intézkedés nem tétetett; c) Lozenau ezredes mit sem tudván ezen hadműveletről, a főserég részéről előbbi megállapodásunk szerint az országúiról segítséget nem is adhatott.

Ezen meggondolatlan támadás következménye: Trányis és Viság faluk felégetése; megnyílt ezáltal az út

az ország belseje felé a Magyarország felől jövő felkelők előtt; végre a fegyveres nép lehangolódása.

Deczember 8-án B.-Hunyadra utaztam. Ivánovics kapitány azonban előmbé vágott s hogy kimosakodjék, Lozenau ezredesnél hamis jelentést tett, melyet össze kellett törnöm. A jó ezredes ezen szavakkal vigasztalt meg: „nemo semper vincit, sed et vincitur.“ (Senki sem győzhet mindig, hanem le is győzetik.)

Két nap múlva jelentést tettem az ezredesnél, hogy a Meregyónál állomásozó fegyveres népet a nagy fagy és élelemhiány miatt haza bocsátottam; ennek következtében megengedték, hogy újólág gyűjtsék össze fegyveres népet s küldjem el azt Bánffy-Hunyadra az ott működő sereg baloldalának támogatására. Megtettem a szükséges intézkedéseket arra nézve, hogy Székelyó és Viság lakói az ellenség mozdulatairól az ezredest állandóan értesítsék, aztán elutaztam onnan. Útközben, Topánfalva felé, Csunkán, Moga József tribün, a ki Offenbányán állomásozott, jelenté, hogy csapataival Bánffy-Hunyad felé indult, mivel azonban a havasok között nagy volt a hó, Kolozsvár felé vette útját, miről én Lozenau ezredest azonnal értesítettem.

Topánfalvára érvén, négy nap múlva egy 1500 emberből álló fegyveres csaj^atot indítottam útnak, volt benne 70 vadász is, Korkes Miklós és Enyedi Klement vezénylete alatt. E derék csapat tél közepén, havasok között, három napon át nehéz utat tett; deczember 19-én közel volt már B.-Hunyadhoz. A tribünök itt Wardener tábornoktól azon rendeletet kapták, hogy előőrseiket egyesítsék a rendes csapatok előőrseivel, a mit ők azonnal meg is cselekedtek. A tribünök a tábornoktól a vadászok részére ekkor löszert kértek; csak ígéretet kaptak, hogy t. i. a magyarok részéről jövő támadás esetén a lándzsásokat segíteni fogja a rendes hadsereg. Valami két nappal azután tribunjaim előőrsei értesítettek, hogy a felkelők tekintélyes sereggel nyomulnak ellenük. Azonnal futárokat küldtek B.-Hunyadra. Wardener tábornok azonban a nélkül, hogy a legcsekélyebb ellenállást kísérelte volna meg s hogy a mindenfelől oda gyűjtött tekintélyes számú román csapatok parancsnokait arról értesítette volna, csak általa ismert okoknál fogva, visz-

szahúzódott. Míg ezen rejtélyes visszavonuláshíre a tribünökig eljutott, az ellenség egyik előcsapata által már meg is támadtattak. A román vadászok nagy erővel feleltek vissza a tüzelésre; majd nagy rendben a havasok felé húzódtak vissza, egyúttal fedezvén a többi fegyveres nép visszavonulását is. Tribunjaim oly szerencsések voltak, hogy csapataikkal csak egy halottnak és néhány sebesültnek árán menekültek meg. Az a része azonban a fegyveres népnek, mely Moga József tribün vezetése alatt állott, tragikus sorsra volt kárhozthatva. Ezen lándzsás csapat B.-Hunyadra érvén, s a katonai hadi miveletekben a hadsereg jobb szárnyának támogatására lévén vezényelve, két ütközetet az ellenséggel elég dicséretes módon állott ki. Wardener b.-hunyadi és Urbán ezredes kolozsvári visszavonulása után nevezett tribün az utóbbi által vett irányban vonult vissza; Bonczhidánál a Szamoson átkelvén, Bárev és Kötelenden a Mezőségeen át igyekezett tribunatusának havasai közé menekülni. Mikor azonban látta, hogy az ellenség minden oldalról körülvette, elhagyta csapatát s visszatért Urbán ezredeshez. A czenturiók lándzsásaikkal így a Torda és Kolozsvár közötti országúton Túr és Komjatszég közé jutván, minden oldalról az ellenségtől körülvéve, közülök mintegy száz megöletett és 200 fogságba Kolozsvárra vitetett, honnan Nagy-Váradra hurczoltattak el; a maradék a havasok közé menekült, hová egyenként a legszánandóbb állapotban jutottak családjaik körébe.

E közben én N.-Szebenbe siettem, hogy onnan a dolgok miben állásáról tudomást szerezzek magamnak, s hogy a katonai főparancsnokságtól a havasokban küzdő fegyveres nép szükségleteire vonatkozólag szükséges rendelkezéseket eszközöljek ki; innen ugyancsak decemberben haza tértem.

1849. január havának elején a román paczifikáló bizottság utján a katonai főparancsnok 1848. december 29-ről kelt 830. számú rendeletét vettem, hogy a havasok közepében tekintélyes hadsereget összpontosítsunk. Ezen intézkedés szükségessége magától érthető volt; én, Buteán és Bálint prefektekkel, már a rendelet vétele előtt éreztük annak szükségességét s jó egyetértésben

tettünk is ez irányban némely szükséges intézkedéseket. Mert miután a császári csapatok a nevezetesebb királyföldi szász városokban, a székelység ellen voltak koncentrálni, a székelység elleni lassú műveletek s az azok lefegyverzésénél tanúsított megmagyarázhatatlan késés miatt pedig a havasok minden oldalról társa voltak, nekünk azok közepén egy csatára mindig kész tekintélyes sereget kellett fenntartani, hogy a havasok távol fekvő szorosaiába, hol az összeütközések mindennaposok voltak, rendes segítséget küldhessünk.

A zarándi havasi szorosokat Buteán prefekt védelmezte, egy ép oly művelt, mint fáradhatatlan férfiú, a ki egyúttal azon kerület adminisztrátora is volt. Január, február és márczius folyamán folytonosan kellett verednie az ellenséggel, én pedig mindegyre friss segítséget küldöttem számára. Az elő vigyázó és bátor verespataki lelkész, Bálint, Torda és Kolozsvár felől elfoglalta és sok bátorsággal védelmezte a havast, ő is többször kért és kapott tőlem segítséget. A többi pontokat én védelmeztem. A N.-Enyed és Tövis felőli szorosokat Prob Prodán, lelkész, alprefektre bízam: egy szegény család atyja, a ki később némely igaztalan vádak következtében tömlöczre vettetett, hol ma is kihallgatatlanul sínylődik, pedig mindenütt még a rebelleket is kihallgatták, ügyök rendes ítélettel döntetvén el. Remete-Ponorán először Nikola Mátét, a Bálint prefekt prefekturájából, később Fodor László tribunomat alkalmaztam. Az albáki, mariseli és hideg-szamosi szorosokat B.-Hunyad felől, valamint a n.-várad-kolozsvári országotal vitézséggel és csodálatra méltó kitartással a megnevezett faluk derék lakói védelmezték. Időről-időre én bátorítottam őket küldvén számukra vezetőket és fenntartásukra segéd-csapatokat. Mindenütt gyakran voltak ezen pontoknál összeütközések, melyekben a románok a hősiesség ritka próbáit állották ki, példátlan hivatottságot, kitartást, hűséget és ragaszkodást tanúsítván a császár és monarchia integritásával szemben. Hunyad felőli, ezen pontoknál lefolyt csaták közül röviden érinteni fogok egynéhányat, mint emlékezetesebbeket.

Január 3-án Kalota községét, nem messze Mariseltől, G e l e y (Gyuláról, Magyarország) vezénylete alatt

1000 magyar támadta meg; egy ágyúval is rendelkezett. Nyolczvan ifjú azon faluból, kiket a havasi szoros védőmezősére vezényeltek, négy órán át tartóztatta fel az ellenséget, mialatt a lakosok kevés vagyonukat tovább vihették biztonságba a havasok közé; aztán ló'szer hiányában ők is visszahúzódtak. A forradalmárok a falut azonnal hamuvá tették. A románok vesztesége csak két sebesültből állott; az ellenség azonban ismeretlen, de nagyszámú halottal és sebesülttel bírt.

Február 26-án Gyaluból 600 honvéd vonult ki Mariségi ellen. A falu lakóinak egy részét az ellenség ellen vezettük, melylyel Yervu Bátrinánál találkoztunk. A csata változó szerencsével hat órán át folyt; végre a földelők mégis visszanyomattak és Gyaluig üldöztek. Tizenhárom halottat hagytak a csatatéren, sebesültjeik száma ismeretlen, ezeket négy szekérre rakták fel. A derék mariseliak hat halottjukat siratták; négy ház és három gazdasági épület égett le; 30 drb szarvasmarhájukat elvitték.

E veszteséget megbosszulandó, márczius 12-én 1600 honvéd és másféle forradalmár katonaság indult Mariségi ellen. A kordon őrei a lakosokat a közelgő veszélyről értesítették, mire a fegyverképes férfiak azonnal összegyülekeztek és három részre oszolva, a falu közelében három fontos állást foglaltak el. Hogy pedig az eredmény sikerével állhassanak ellent az oly tekintélyes számú ellenségnek, ezt abban a hitben kellett ringatni, hogy tekintélyes erővel van baja.

Hogy félszet verjünk bele, de azért is, hogy az ellenséget inkább szemmel tarthassuk s alkalmas pillanatban egy általános támadásra jel adathassák, parancsoló szükség volt a Grohot-havas tetején demonstrálni. Azonban a fontosabb pontok elfoglalása igénybe vette az összes fegyverre alkalmas férfiakat. A demonstráció eszközlésére tehát a vitéz havasiak asszonyai vállalkoztak.

Nagy gyorsasággal szervezkedtek; parancsnok gyanánt Pelagia Rosia működött, Rosiu czenturiónak anyja, a ki azon falu lakóinak vezetője volt; a demonstráció végrehajtásának módozatait pedig kölcsönösen állapították meg. A nők férfi-kalapot tettek fejükre,

lóra ültek mind és jó rendben a Grohottetőre lovagoltak fel. Itt meg kell jegyezni, hogy a havasi nők ép oly jól megülik a lovat, mint a férfiak. A női csapat felérvén a tetőre, úgy helyezkedett el, hogy az ellenség meg ne láthassa; csak Pelagia figyelte egy magasabb pontról az ellenséges had mozdulatait. Mikor a csapatrészek a számukra kijelölt helyet elfoglalták, Pelagia Rosia belefujt a havasi kürtbe, mire a lovasnők minden oldalról egy látható helyre gyülekeztek össze, hol minden erejükből kiáltani kezdtek és nagy forrongást tanúsítottak. A mariseliere nézve ez jel volt a támadásra. Minden pontról a márványszoborrá vált ellenségre rohantak és soraiban a legnagyobb zavart idézték elő. A liarcz rövid volt; az ellenség nem annyira küzdeni, mint inkább futással életét megmenteni igyekezett. Harmincz halottat hagyott a csatatéren; ezek között volt egy kapitány és egy Vitéz Lajos nevű altiszt; az ellenség sebesültjeit hat szekérra rakta fel. Nagyobb volt a forradalmárok vesztesége Hideg-Szamosnál, melyben mintegy 100 ember fulladott meg; a mariselik közül csak 2—3 sebesült meg.

Ezen minden pontnál folyton megújuló harcok közepette, márczius havának közepe táján, vettük a nagyfontosságú hírt, hogy Bem N.-Szebent elfoglalta; néhány nap múlva pedig azon kevésbé érthető értesítést kaptuk, hogy az erősen meglátogatott hazánkat a császári csapatok egészen elhagyták, Oláhországba vonulván vissza. Kezdetől fogva csekély segítséget élvezve, önfeláldozásunkat kigúnyolva, bizalmatlansággal fogadták, gyakran rágalmaztak, sőt inzultáltak is: most ráadásul egyszerre egy barbár ellenség dühének prédául láttuk magunkat kiszolgáltatva. Hogy azon rejtélyes esemény mily benyomást tett a havasi népre, azt leírni nem lehet; de időre volt szükségünk, hogy ellensúlyozzuk azt, s hogy más kellemesebb gondolatoknak csináljunk helyet. A lapályos vidékekről román papok, irodalmi férfiak, a fegyveres népnek tisztjei, fiatal, kintartó férfiak érkeztek naponként a havasok közé, kik futással menekültek a forradalmi seregbe való besoroztatásuk elől; voltak olyanok is, a kik már besoroztatnak, de a legelső alkalommal megszöktek a rebellis

zászlók alól s átjöttek testvéreikhez. A küzdők száma tehát napról-napra szaporodott, úgy az értelmiség is, mely szóval és tettel képes volt segítségünkre lenni. A kedélyek felbátorítására nagy hatással volt Axente Szevernek havasainkba való feljövetele 1000 fegyelmezett lándzsással és 200 gyakorlott vadászszal. mert bátorságának és vitézségének Ilire a havasok fiaihoz eljutott. Prefektúrám havasi szorosából is mind kedvező híreket kaptunk. Többek között Fodor László tribün, ki Ponor-Remeténél a kordon sorait védelmezte, többször szerencsésen ütközött meg az ellenséggel.

Márczius 30-án Fodor Diomálnál 60 vadászszal két órai harcban megvert egy horvéd-századot, s azt az országútig üldözte. Az ellenség három halottat hagyott a csatatéren, egy dobot s az ezen vidéken megejtett összes zsákmányt. Ápril 10-én ugyanezen tribün, Vladesnél, Bánffy Ferencz vezénylete alatti három honvéd-század ellen öt órai harcot állott ki. Az ellenséget megverte s megfutamította, mely 15 halottat hagyott hátra; részünkről egy halott és három sebesült volt.. Ugyanő verte meg ápril 15 én Piátra-Tajátánál Eglofstein rebellis vezért; ápril 24-én ugyanezt Piatra-Lungánál, a két helyen 13 embert ölvén meg. A kegyetlen ellenség úgy az említett pontokhoz való közeledtében, mint szintén visszavonulása közben a legkegyetlenebb gyűjtásokban és emberölésekben tüntette ki magát, melyeknek nyomai évek hosszú során át látszani fognak.

A B.-Hunyad felőli részén levő kordonvonalon, Gyurkuczánál, ápril 6-án György Máté czenturió csatázott győzelmesen Buzgó parancsnok ellen, ki tekintélyes erővel támadta meg azon községet; 45 halott vesztéséget okozva, visszanyomta őt. A vitéz gyurkuczaiak a bátor György Stan halálát siratták, ki több gyermekkel bíró özvegyet hagyott maga után.

Ezen eredmények azonban távolról sem voltak elég-ségesek arra, hogy a havasiakra nézve kellemes hűsvéti napokat biztosítsanak, mely ünnep a román nép előtt annyira drága. Axente Szever prefekt oly sok győzelmes csata után lőszer hiánya miatt, kénytelen volt az oly hatalmas ellenség elől mind beljebb húzódni

a havasok közé, úgyannyira, hogy ápril 15. és 16-án Zalátát az ellenségnek átadni kényszerült. Ugyanigy Buteán is, hihetetlen erőmegfeszítések után kénytelen volt visszavonulni; márczius végén és ápril elején Zaránd vármegye egészen az ellenség kezében volt. Felbátorodván azon hamis hírre, hogy t. i. Puchner tüzértábornok seregével Erdélybe visszatért és egy zászlóalját Zaránd felé küldötte, Buteán prefekt elhatározta, hogy Brádot ápril 9-én megtámadja, a mi ha sikerül, alapul szolgált volna egy más műveletnek Körösbánya és Nagy Halmágy ellen. E terv sikerülése esetében Zaránd egészen megtisztult volna az ellenségtől. A sors azonban másképen intézkedett. Az nap reggel három órakor Buteán megindult. Segítségére bocsátottam Enyedi Klementet egy szakasz lándzsással. Az egész csapat mintegy kétezer emberből állott, kik három részre osztottak: a két szárny Enyedi Klement és Vinczi tribünök vezénylete alatt állott, a közepét maga a prefekt vezényelte. — A prefekt által Körösbánya irányában kiküldött őrző az azon hirt hozta, hogy a magyarok más irányba indultak s oly irányt vettek, mintha Buteánt hátulról akarnák megtámadni. Buteánt e hir tévútra vezette: megállót s kiadta a rendeletet a tribunoknak a visszavonulásra. Enyedi a rendelet vétele után visszatért. Vinczi azonban igen előrehaladt, hogy a futár őt már nem érthette utói. Kijelölt helyére érvén szerencsés támadást intézett az ellenséges előőrsök ellen, melyek már a városkáig értek volt; egy ideig férfiasan küzdött ellenük. Látván azonban, hogy segítve nincs s hogy az ellenség nagyobb és nagyobb erővel támad reá, kevés veszteséggel ő is visszavonult. Ezáltal nemcsak a Brád elleni támadás hiúsult meg, de a későbbi hadműveleti terv is megsemmisült, miáltal azon részekben az ellenség is merészebbnek mutatta magát. Ezen sikertelen támadás a távolabb fekvő vidékek fegyveres népére is lehangolólag hatott. Maga Buteán is, aki pedig eddig mindenki által respektálva csodáltatott, nemcsak a rendkívül kifejtett tevékenysége, de bátorsága miatt is, erejét valamint reménységet is egy szerencsés véggyőzelem iránt elvesztette.

A havasi lakosok aggodalmát növelte azon körül-

rnény, hogy az élelmi cikkek ára szerfelett felhágott. Husvét körül a nagy véka búza ára 4 frt, később 5 fit volt; egy kupa sö 1 frt, később 1 frt 20 kr. Az ország térségeivel való közlekedés már előbb teljesen megszűnt. A bányák munkásai sem tudtak keresni, mert a bányákat nem művelték; a kinek csekély aranya volt, nem tudta beváltani. Az abrudbányai magyarok napról-napra merészebbek voltak s titokban úgy ők, valamint a megmagyarosodott románok és a kincstári hivatalnokok cselszövényeket szőttek; a népet márynyira demoralizálták, hogy én ápril és május havakban csak névleg voltam Abrudbánya prefektje.

Az egész világtól elkülönítve, elhagyatva, elfelejtve és a havasokon kívül történő események minden tudomása nélkül éltünk. Az ellenség minden erejét megfeszítette, semmiféle áldozattól vissza nem riadt, csak-hogy bejuthasson a havasok közé, jól tudta és nyíltan be is vallotta, hogy Gyulafehérvár várára mindaddig rá nem teheti a kezét, a míg a havasokat nem bírja.

Mindamellett ezen időben havasi küzdőink kezében nem volt több 1300—1400 tüzelő fegyvernél s a lőszerrek oly nagy hiányában voltunk, hogy a legszigorúbb intézkedéseket kellett életbeléptetni azok ellen, a kik ütközetten kívül lőttek. Így tehát a mi helyzetünk minden tekintetben kritikus volt. Csak Ivánovits kapitánynak nem volt más gondja Abrudbányán, mint-hogy a lakosok költségén egyék és igyék. Deczember közepétől, mikor B.-Hunyadról visszatért, május haváig minden foglalkozás nélkül élt Abrudbányán. Az Abrudbányán kívül végbemenő eseményekkel szemben passzív állást foglalt el, azokkal nem sokat törődött. Csak egyszer s akkor is Buteán prefekt kérelmére, január közepén vette rá magát, hogy Zarádba menjen, hol különben semmit sem használt, folytonosan czivakodott a körülötte lévő személyekkel. Három nap múlva, nem tetszvéen neki a hely, visszatért ismét Abrudbányára, hogy a fennebb irt módon tölthesse idejét.

Míg én és pajtásom a havasok szorosaiban küzdötünk a fegyveres ellenséggel, benn pedig a fennebb érintett kalamitásokkal, Magyarországról Drágos János orsz. követ Zarándmegyébe érkezett. Mert mikor a magyar

kormány meggyőződött arról, hogy csapatai a románok által a havasok körül vont kordont nem tudják megbontani, célját egyezkedés útján akarta elérni. A kormány, mint később kitudódott, azt tervezte, hogy a havasok közepén egy alkalmas pontot foglaljon el, ezáltal a távolabbi szorosoktól a havasi harcosokat beljebb vonja, hogy így a kordon sorai meggyengüljenek s a havasok minden oldalról megnyílhassanak. A tárgyalások csak arra valók voltak, hogy velők a terv végrehajtását tárgyalják. A kormány e célra a magyar érzelmű Drágos román képviselőt választotta ki. Butean prefekt april 19-ről keltezve april 23-án vette Drágosnak Brádról az én nevemre is czimzett levelét, melyben üdvös egység megkötése szempontjából értekezletre voltunk felhíva. En ép azon éjjel érkeztem Abrudbányára s miután elolvastam a levelet, közöltem azt Axente Szeverrel is, aki azon időben épen Abrudbányán időzött. Ő kinyilatkoztatta, hogy azon értekezletből mi sem lehet, azon okból, mert a Kossuth-féle magyarizmus elvei ismeretesek; aztán a román népnek volt alkalmá meggyőződni a magyarok hűségéről s meglehet, hogy ezen értekezlet háttérében valami egyéb van; ő tehát abban a véleményben volt, hogy a meghívás ne fogadtassák el. Így zárta be szavait: „Timeo Danaos et (Iona ferentes!“ Ezzel ellenkezőleg többen abban a véleményben voltak, hogy Drágossal az összejövetel ha mit sem is használ, de nem is árt semmit. April 25-én, Buteán és Dobra prefektekkel, mezősegi volt prefekt Vladucz lckészszel, Boér alprefektemmel és még más nehánynyal Mihályfalvára indultunk. Ott találkoztunk Drágossal. Célom az volt, hogy ez utón a havasokon kívül történő eseményekről egyet-mást megtudjak; egyébiránt abban a véleményben voltam, hogy tekintettel a fennebb ismertett havasi állapotainkra, a fegyverszünet sok tekintetben javunkra szolgálhat. A magyarokkal való béke lehetőségére a legtávolabbról sem gondoltam.

Drágos követ kezdte meg a beszédet és egy művészi szónoklatban a helyzetet magyar sziliekkel festette. Azt mondá: Magyarország fővárosa vissza van hódítva, a német katonáktól egész Magyarország meg van tisztítva, a magyar fegyverek mindenütt győzel-

mesek, Windischgrätz tábornok visszahíva és szám-
üzve, a kamarilla megalázva, Bécsben a forrongás nagy,
egész Galiczia fegyverben és rövid idő alatt európai
kongresszus ül össze, melytől Kossuth Magyarország
újjászületését várja annyival is inkább, mert Ausztriá-
nak fel kell bomolnia, Magyarország királyának pedig
Oroszország császárának veje, Leuchtenberg hercegván
kijelölve.“ Ezekről azonban eltekintve, Drágos aromán
nép helyzetére tért át s többek között megjegyezte:
„A bécsi kormány mindjárt a polgárháború kezdetén
a szászok cselszövénye folytán a románokat mind alább
nyomta; míg a szászokat bőven ellátta fegyverrel, a
románokat fegyvertelenül szolgáltatva ki áldozatul a
magyarok dühének; hogy az oroszok csak a szászok
megvédése végett lettek behíva; hogy a márczius 4 ki
alkotmányban egy szó sincs a románokról, habár az
odaadásuk példátlan volt, míg ellenben a szászok, kik
előbb sem tettek semmiféle szolgálatot, ma pedig letet-
ték a fegyvert s elismerték a magyar kormány főható-
ságát, egy egész Szászországot nyertek; — mindezek-
ről tisztán az tűnik ki, hogy Erdélyben, a többi nem-
zetek sírjain következetesen a német elemet akarják
emelni, és így tovább. Így tehát legfőbb szükség a béke
szeretetét lehelni a lelkekbe, mert a románoknak meg
kellene érteni, hogy ők rá vannak szedve s utóljára
is nekik bukniok kell.“

Körülbelül ez volt tartalma beszédének.

Buteán, a kiről fennebb is megjegyeztem volt,,
egészen kétségbeesett ügyünk jó eredményére nézve és
Dobra, a kitűnő ügyvéd, — ki szintén rosszul volt
hangolva, ketten folytattak diskurszust a képviselővel,
ki a végleges egyezés első kategorikus feltétele gya-
nánt a fegyverek letételét és átadását tűzte ki; ezt ak-
ként indokolta, hogy a testőrség mindkét részről tegye
le a fegyvert, a háborút pedig csak a rendes csapatok
folytassák tovább. Én megjegyeztem, hogy a magya-
rok által annyiszor megcsalt nép sem a fegyvert nem
adja ki a kezéből, sem pedig meg nem engedi soha,
hogy a havasi városokat és falukat a magyar katonák
elfoglalják; hozzá adtam még azt is, hogy ott legfen-
nebb fegyverszünetről lehet szó.

A követ válaszolta, hogy ő ilyesmire nincs felhatalmazva, azonban jelentést fog tenni a zarándi parancsnoknak és magának Kossuthnak is; aztán személyesen elmegy Debreczenbe, hogy Kossuth véleményét meghallgassa s hogy írásban hozza el a románokat kielégítő engedményeket. Ezen megbeszélés után a követ el is utazott, megigérvén, hogy néhány nap múlva visszajő. E tanácskozás alkalmából meggyőződtem arról, hogy az abrudbányai magyarok, habár a románok őket megvédelmezték, velük barátságosan és kíméletesen bántak s tették ezt több mint hat hónapon át (1848 október havától kezdve Hatvani eljöveteléig), ők mégis azon idő alatt állandóan titkos levelezésben állottak magyarországi testvéreikkel, leginkább pedig a szomszédságban működő parancsnokokkal, minő volt Csutak őrnagy is, a brádi térparancsnok; mindezeket ők nagy szorgalommal értesítették állapotainkról, s annyi fáradtságuk után bizton vártak magyar csapatok felvonulását a havasok közé.

Más részről arról is meggyőződtem, hogy a szomszéd falvak népe is be volt fonva már a cselszövénybe s kész volt a fegyvert letenni. A mi legveszedelmesebbnek tűnt fel előttem, az volt, hogy néhány értelmes egyén, kik addig velünk küzdöttek a forradalmárok ellen, s kik bizonyos befolyással bírtak a dolgok menetére, végleges egyezsége mutattak hajlandóságot, nem más okokból de csak azért, mert teljesen lemondtak erőmegfeszítésünk jó eredményéről; most úgy látszott, hogy Drágos beszédének második része sok dologra nézve kinyitotta szemeiket.

Ezen beszélgetés után pedig nemsokára úgy talál-
tam, hogy egyidejűleg a képviselő megérkezésével, a magyar csapatok száma nemcsak Zarándban, hanem mindenütt, a legfontosabb szorosok körül is, szaporodott, a mi kombinált tervük megértésére vezetett, s arra, hogy a magyar politikusok fennebb érintett tervét egészen átlássam. Így én teljesen ismertem a helyzetet, a melyben voltunk; elhatároztam tehát magamban: nagy körültekintéssel dolgozni az ellenség cselszövényei ellen s megsemmisíteni tervüket. E közben már megelőzőleg meggyőződtem arról, hogy Abrudbányán a kincstári

vagyon nincs többé biztonságban. Később Korkes János tribünöm hívta fel e tárgyra figyelmemet. Nevezett tribunomat, néhány lovas élén, elküldtem aranyváltó helyettes Frendel Ferenczhez oly Írásbeli felhívással, hogy az arany készletet és a kincstári pénztárakat adja át, hogy tribünöm azokat Topánfalván biztonságba helyezhesse. Frendel úr átadta az aranyot, de egyebet semmit. Később, mikor Hatvani Abrudbányára vonult, Frendel úr a bisetalis alapból leolvasott neki 12000 frtot, miután az unitárius templomban hitet tett a magyar alkotmányra.

A mihályfalvi értekezlet után két napra Hatvani-tól megérkezett a fegyverszünetre vonatkozó beleegyezés, de határidő nélkül. Bálint és Axente Szever prefektek, kik a mihályfalvi értekezleten nem voltak jelen, hirt vevén erről, siettek levélben felszólítani, hogy a magyar hűségtől és a későbbi tárgyalásoktól tartózkodjam. Rám nézve a megdorgálás szükséges volt, nem azon okból, mintha nem lettem volna mindig egy véleményen társaimmal, de leveleik más tekintetben használtak nekem. Tekintettel arra, hogy a két prefekt igen nagy tekintélyben állott a nép előtt, véleményüket felhasználtam a magyar cselszövések ellensúlyozására való fáradalmaimban. Nemsokára Drágos követnek elutazása után Debreczenbe, Gyulafehérvár parancsnokától felhívást kaptam, hogy 5000 emberrel siessek a vár felszabadítására. Azt feleltem vissza neki, hogy a helyzet melyben vagyunk, nem engedi meg a fegyveres nép apasztását, sem annak a havasokon kívül való foglalkoztatását. A körülményeket részletesen leirtam, a Drágossal való beszélgetést is; biztosítottam egyúttal őt arról, hogy a rebellisekkel valamely egyezés csak akkor volna lehetséges, hogy a trón és a haza javára szolgálna, ellenkező esetben a havasok között, úgy a síkságon véres harcra vagyok eltökélve.

Nyolcz nap múlva Drágos ismét a havasok között volt s Abrudbányára előre küldte meg Kossuth levelének egyik másolatát, megjelölvén egyúttal az újabb összejövetel helyét is. Május 3-án Boér alprefektem házában értekezletet tartottunk.

Az értekezleten Butean felolvasta Kossuth levelét.

April 26-ról 6219/k. szám alatt volt keltezve Debreczenből. Így a levél a mihályfalvi értekezlet utáni másodikon napon volt írva, következésképpen látszott, hogy Drágos Kossuthtól már az értekezletet megelőzőleg kért némely engedményeket, vagy azokat Kossuth saját jószántából adta.

De legyen ez bármiként, az a levél a románok számára szabadságot és jogokat biztosított; nemzeti nyelvük használatát nemcsak a templomban és iskolában, hanem a közéletben is, szabadságot adván nekünk arra, hogy a kormányhoz intézett iratainkban, minden ügyben, nyelvünket használhassuk; továbbá az állam részéről iskolai és más tudományos intézeteink gyarapítására segínyt biztosított, bele nem avatkozást egyházi ügyeinkbe; román papokat fizetés és más segélyek dolgában a többi félekezetek papjaival egyrangra emelte. Végre a románok számára azon Ígéretet tette, hogy ha megtérnek, a hazának és a magyar kormánynak azonnal meghódnak, az egész múltra fátyolt fog vetni, az általános ámnesztia alól egyedül Ságuna András püspököt vevén ki. A jelen levők közül többen, s ezek közül első sorban Boér János, kijelentették, hogy nincsenek azon levél tartalmával teljesen megelégedve. Ez volt a magyar kormány részéről az első engedmény a népek felébredt nemzeti érzelmeivel szemben. Ezen engedmény két hónappal idősebb, mint a magyar törvényhozás határozata, mely a nemzetiségek egyenjogúságát kimondotta. Az öreg Mikás, a prefekt atyja, megjegyezte, hogy a prefekteknek nincs joguk ily egyezségek kötésére, a román komité, mint a román nép törvényes képviselője és az osztrák kormány előleges tudta nélkül. E nézetet magam is támogattam. Itt megjegyzem, hogy a havasokba Magyarország függetlenségének proklamásáról e napokban homályos hírek érkeztek; de mi erről még semmi bizonyost sem tudunk, sem a Habsburgház detronizálásáról és annak proskripciójáról.

A fegyverletétel ismét szóba került; én állhatatosan megmaradtam előbbi véleményem mellett, hogy t. i. az meg nem történhetik, miután okunk van kételkedni a magyar ígéretekben. Drágos azonban megjegyezte, hogy

ő ismeri a nép hangulatát és nagyon jól tudja, hogy a nép békét óhajt; engedjék meg tehát neki, hogy beszédet tartson a néphez, majd ki fog tűnni akkor, hogy a nép kész lesz-e a fegyvert letenni vagy nem? Ezen kívánságnak annyival inkább eleget tettem, mert a nép érzelmeit sokkal jobban ismertem.

Drágos május 5-én Abrudbányáról egy csomó hízelgő társaságában Topánfalvára jött; a környékből sok ember gyűlt össze. Drágos egy asztalra hágott fel s megkezdte beszédét. Mindjárt kezdetben s később is a nép többször félbeszakította; többen a mellett voltak, hogy hallgassák ki végig csendességben. Beszédének eredménye az volt, a mit előre láttam. Beszédében illetlen kifejezéseket használt a császár személye és a császári családdal szemben. A császár neve a románok előtt szent.

Hiában hágott fel Boér János az állványra, hogy a követ kifejezéseit kijavítsa s hogy a népet annak szellemében informálja, ő különben is sohasem birta a nép bizalmát s beszédének nem volt semmi eredménye. Morár Sámuel centurio szintén beszélt a néphez, felelvén a két szónoknak s tevén néhány keresztkérdést; a kapott feleletek után pedig kijelentette, hogy azokkal nincs megelégedve. Még egyszer szólt Drágos, a népnek pénzt és élelmi szereket ígervén, ha békét köt. A nép túlnyomó többsége kinyilatkoztatta, hogy akar ugyan békét, de a román komité és a császár előleges Ilire nélkül nem, akkor is csak azon feltétellel, hogy magyar katona ne lépjen a havasok közé; a míg azonban tőle a fegyverek letétele követeltetik, nem ad hitelt a magyar ígéreteknek. A gyűlés eredmény nélkül oszlott el; hatása legfennebb abban volt, hogy néhány jobban kifáradt falu kijelentette, hogy kész a fegyvert letenni, a mit ténynyel bizonyított be; később azonban e faluk is, a többi falukkal együtt visszatértek kötelességükhöz a forradalmárokkal szemben. E körülmény folytán a magyarok elhitették Drágossal, hogy a jó példát néhány nap múlva az egész nép fogja követni, miért bátran kitűzheti Abrudbányán az unió zászlóját. Drágos ezt másnap, május 6-án valóban meg is cselekedte. Vasárnap volt. Dél felé Abrudbányára mentem, a ma-

gyar nemzeti zászlókat mindenütt kitűzve láttam. Drágos felkeresett s nekem szemrehányásokat tett, hogy egyedül én unszolom a népet a fegyver letételének megtagadására.

A míg mi vitatkoztunk, előőrseinktől hirt vettem, hogy Hatvani tekintélyes erővel Abrudbánya felé tart. Én kérdést intéztem Drágoshoz: hogy volna lehetséges ez, mikor a fegyverszünet nincs felmondva, mit tud ő e tárgyban? Ő kijelentette, hogy erről mit sem tud; nem is akart hitelt adni a futárnak; elhatározta mégis, hogy ír Hatvaninak. Egy óra múlva már hírnök jött a meglepő hírrel, hogy Hatvani Abrudbánya határát el is érte már. A jelenlevő románok kérdezték Drágostól: mit jelentsen ez? Újólág biztosította őket, hogy erről mit sem tud; biztosítást nyújtott, becsületszavával s a magyar kormány nevében is, hogy Hatvaninak a városba való belépése esetén is mi minden gond nélkül lehetünk, mert egyetlen hajunk szála sem fog meggörbülni. Némelyek meglegedtek ezzel, többek között Buteán és Dóba is; én azonban innen gyorsan eltávoztam s szállásomra érvén nyergeltem, s nyargalva Topánfalvára siettem. Utamban néhány abrudbányai román gárdistát találtam; figyelmeztettem őket kötelességükre és letett esküjökre. Ugyanazon este 8—9 óra között a forradalmárok 1400 emberrel és három ágyúval, élükön Hatvanival bevonultak Abrudbányára, hol a magyarság részéről nagy lelkesedéssel voltak fogadva. A hűséges román gárdisták a magyar inzurgensek közeledtére elhagyták a várost s fegyveresen Verespatakra siettek, hol egyesülvén azon város gárdistáival, másnap Topánfalvára érkeztek. Ezekkel jött Bálint prefekt is, a kit magam hívtam volt el. Ivánovics kapitány is magához tért lethargiájából s Topánfalvára futott.

Miután Abrudbányáról 600 fegyverképes magyar önként bocsátotta magát Hatvani rendelkezésére, miáltal hadi ereje jelentékenyen megerősödött, a városbeli és abrudfalvi összes románok még azon éjszaka lefegyvereztettek. Éjfélkor Begnescu N. altribun utján Drágostól levelet kaptam, melyben ő nekem szemrehányást tett eltávozásomért és felhívott, hogy térjek vissza a városba. Másnap, május 7-én a második leve-

let is vettem, melyben fegyverletételre szólított fel. E levelét Andreika Mihály hozta el hozzám. Így a két levél egyúttal megszabadítója volt a két levélvivőnek, kik Abrudbányáról való gyors eltávozással ott maradtak. Egyik levélre sem feleltem. Már ugyanaz nap irtani Axente Szevernek; tudomására hoztam a történeteket s felhívtam, jöjjön el seregének nagy részével segítségünkre. Aznap a legszomorúbb híreket vettük Abrudbányáról. Buteán és Dobra szállásaikon felügyelet alá helyeztetek; a tekintélyesebb egyéneket, papokat és világiakat elfogták. Egy verespataki Krisanucz nevű ember a magyar csapatok láttára figyelmezteté a magyarok egynehányát, hogy korán ne örvendjenek, hanem várják be, mindezekhez mit mondanak majd a móczok is. Erre Hatvani oly nagy dühbe jött, hogy a szerencsétlent saját kezével ölte meg, keresztülszurván kardjával. E tény által vad környezői felbátorodván a nyilvános helyeken időző románokra rohantak, behatoltak házaikba, prédálván, ölvén s megbecstelenítvén nem is korkülönség nélkül mindenkit. Többet felakasztottak s ezen állapotukban őket inzultálták. Ezután a város összes kijáró helyeit elfoglalták. A verespataki magyarok kérésére oda is két század honvédet küldtek, kikkel 400 jól felfegyverkezett verespataki magyar egyesült. Nehogy hátrább álljanak abrudbányai társaiknál, ott is gyűjtani, rabolni kezdtek s az ölések és gyűjtások ugyanazon jeleneteiben gyönyörködtették e környéket, mint az abrudbányaiak. Mindennek híre menvén, a havasi lakosok keble fellázadt s minden oldalról Topánfalvára gyülekeztek össze.

Május 8 án Drágostól a harmadik levelet kaptam, melyben fegyverletételre és a békés útra való lépésre szólított fel. Röviden feleltem neki, rámutatván a magyar hűtlenségre; kinyilatkoztattam egyúttal, hogy közöttünk már csak a kard dönthet. Beszédet tartottam a nép előtt, a magyaroknak a havasok leigázására szőtt tervét feltártam; tudomására hoztam a legutóbbi eseményeket s felhívtam a népet, hogy még egyszer esküdjék arra, hogy közüle egy se vonul vissza, hanem utolsó csepp vérig mindenik küzdeni fog az ellenség ellen. „Éljen a c s á s z á r !“ kiáltások között az esküt mindnyájan letették.

Ezután a fegyveres népet hat részre osztottam fel, mindenik számára megjelöltem az elfoglalandó helyet. Három részt az országút jobbján, három részt annak bal oldalán helyeztem el; ez út Topánfalváról Abrudbányán át Zalatnára vezet.

Az úgynevezett, Stiurcz-nál, mint más alkalommal is, állást foglalt a bátor lelkész, alprefekt Gróza Szimion, Rovináról. Távolabb Cserniczára Kor és Miklós tribün és Jámbor dekurio voltak vezényelve, a ki a rendes hadseregben is szolgált. Még tovább az országút felől, a malmok felett, Enyedi és Rusz tribünek foglalták el a magaslatokat.

A bal oldalon így voltak elhelyezve a csapatok: a Verespatak felőli hegyeket Andreika Mihály tribün foglalta el saját csapatával.

Tovább, Abrudbányával szemben, Szurupostnál F a úr tribün állomásozott a bucsumániakkal.

Az országúrhoz közelebb fekvő, Topánfalva felől levő többi magaslatok, szemtől-szemben Egyedivel és Ruszszal, a centrum által voltak elfoglalva. E rész Vladucz pap közvetlen vezénylete alatt, ki előbb mezősegi prefekt volt, most pedig alprefektként álltam szolgált. Ivánovics kapitány fel volt híva, hogy e csapatnál foglaljon helyet és a döntő pillanatban intézzen rohamot.

Mindezen rendelkezésekről Axente Szevert is értesítettem s egyúttal felhívtam arra is, hogy ő a Deálu-Máre a vezető havasi utat foglalja el.

Ily móddal minden intézkedés meg volt téve az ellenség körülkerítésére. A magyarság ezt észrevevén, igyekezett magának utat nyitni, hogy Brád felől segédc csapatokat nyerhessen; megtámadta tehát a jobb szárnybeli lándzsás csapatot Csernicza felől. Enyedi tribün és Jámbor dekurio azonban a támadást visszaverték s a rebelliseket a városba való menekülésre kényszerítették. Az ellenség vesztesége egy halott és négy sebesült volt.

Sokkal keményebb volt a balszárny ütközete Verespatakon. A Hatvani által oda küldött két honvédszázad megerősödven azon város összes fegyverfogható magyarjaival, körülbelül egy 650 emberből álló csapat alakult, mely ugyanaz nap, május 8-án. délután megtámadta Andreika tribün állását. Hatvani egyik száza-

dát a fegyveres nép bekerítette s majdnem egészen felkonczolta; sok felkelő Abrudbányára menekült; mások a bányákba rejtőztek el, de ott is felkerestettek és megölték; a beálló est miatt egy néhány felkutatlanul maradt; ezek éjnek idején előjöttek rejtekhelyükből és futásban kerestek menedéket.

Az így megbontott magyar csapat Verespatakon más reggel jókor összegyülekezett s felgyújtotta a románok lakásait, így akarván magát megboszulni a szenvedett vereségért.

A román lándzsás-szakasz, mely a hegyen levő magyarokat megverte volt, a nevezett városban való ezen működésük közben a felkelőket meglepte. Mészárlás kezdődött ismét, mely késő éjszakáig tartott. Ez alkalommal a város a puskatüzektől több ponton meggyült. A magyarok egyes házait, kik az nap és a megelőző napon gyújtás, fosztogatás és a románok ölésében tüntették ki magukat, maguk a románok megtorlásképen felgyújtották. A hegyen lefolyt ütközetben, a bányákban és Verespatakon az ellenség 300 halottat és kevés sebesültet vesztett, a mieinknek csak egy halottjuk volt, több sebesülttel. Hatvani estefelé ezek láttára oly nagy méregbejött, hogy rendeletéből több románt lőttek agyon az abrudbányai piacon.

Ezen lierek hallatára, miután megtudtuk, hogy Buteán és Dobra prefektek, több értelmes román férfiúval együtt, Drágos által a magyar kormány nevében nyújtott becsületbeli biztosítások ellenére, az ellenség fogságába estek, határozó intézkedésekre tökéltük el magunkat Május 9-én reggel Bálinttal és Vladuczczal haditanácsot tartottunk, melyben elhatároztuk, hogy az ellenség ellen aznap délután három órakor egy általános támadást intézünk. Az első támadást a balszárnyal én kezdettem meg, mely Andreika csapatát képezte; ugyanakkor kellett a másik két csapatnak is támadni. A fősereget Ivánovics kapitány és Vladucz prefekt alatt azonnal mozgósítottam hogy az a fennebb neki megjelölt állásait foglalja el. A többiek helyüket már mind elfoglalták volt.

E közben Hatvani ismét több román embert löve-

tett főbe, köztük Dobra prefektet is; Buteánt lánczra verték.

Így a támadás a kitűzött órában a balszárnnyal kezdetét vette. A jeles Andreika tribün oly gyorsasággal rohant az ellenségre, hogy azt egy óránál kevesebb idő alatt a város elejéig nyomta vissza. Így tett a jobb oldali három csapat is, melyek egyszerre támadtak; mind előbbre hatoltak, úgy, hogy az ellenség kénytelen volt minden ponton hátrálni embereink elől.

Andreika tribün egyik ágyúmat kérte el, hogy lőhessen néhányat a város környékére; egyúttal kimutatta azt is, hogy miután ő igen előre haladt, az ellenség könnyen támadhatja meg hátban, ha a roham a fősereggel meg nem kezdődik.

Én a kért ágyút azonnal elküldtem neki; a tribün maga czélozott. Ugyanakkor felhívtam volt Ivánovics kapitányt, hogy mozgolódjék s a fősereggel támadjon; azonban lehetetlenség volt őt helyéből kimozdítani. Most Enyedi Klement is sürgette, kimutatván, hogy az eddig nyert összes előnyt elveszti, ha a fősereggel azonnal nem támad. Személyesen siettem tehát a főcsapathoz, de ott Vladncztól arról értesültem, hogy ő többször akart támadni, Ivánovics kapitány azonban azt meg nem engedte. Én tehát a kapitányt a maga nyugalmának engedtem át s Vladucznak megparancsoltam, hogy egyedül támadjon, a mit ő azonnal meg is tett.

Először vadászai nyomultak előre és jól irányzott lövéseikkel az ellenséget visszanyomták. A felkelők főereje itt lévén, összeszedték magukat s centrumunk ellen támadást intéztek. Vadászaink férfiasán állották ki a támadást s nem mozdultak ki helyükből. Ekkor a derék prefekt, Vladucz, kivont karddal a lándzsások élére állott s rávetette magát az ellenség főerejére. Az ellenség nem tudta helyét megállani. Három ágyújával minden erőlködése hasztalan volt. Minden oldalról a városba szoritva, szorosan volt körülvéve.

A szakaszok vezénylői egyenként teljesítették kötelességüket, pontossággal; majdnem állandóan embereik élén harcoltak s ezzel őket még jobban felbátorították; a havasok minden egyes fia érezte, hogy a magasabb földi javakért küzd. Mindenik közül leginkább Andreika

tribün és Gróza pap tűnt ki; de a nap dicsősége Vladucz prefektet illeti mégis, aki döntőleg hatott a csata sorsára.

A harcz azonban semmikép sem szűnt meg; a vadászok tüzelése a város körül mindkét részről egész éjen át tartott. Nagy sötétség volt; estétől reggelig esett, majd sűrű köd ereszkedett le, mely befedte az egész tájat. Ekkor Hatvani megverve, elvágva és szorosán bekerítve minden oldalról, kényszerítve érezte magát valamerre elvonulni. Május 10-én reggel 4 óraker, támogatva a köd és eső által, a város körül küzdő vadászcsapatainak feláldozásával, kiket visszavonulásáról nem is értesített, Csernicza irányába indult, hogy Brádra menekülhessen. Hogy visszavonulását maszkírozza, de meglehet azért, hogy hátra ne maradjanak a románok dühének, sok magyar családot vett magához; több tekintélyes román családot is rá akart bírni a vele való indulásra, meglehet azért, hogy baj esetén ezeket dobhassa oda saját nemzetbeliei és fiai tüzének és lándzsáinak, maga pedig ily úton megszabadulhasson. Hatvani magához vette Buteánt is. Hatvani a román balszárnnytól észre nem véve, a jobb oldal két csapatja között haladt volt el, de a románok itt észrevették és nagy hévvel támadták meg: balról Korkes és Olteán tribünök, J á n k u dekurio, jobbról pedig Enyedi és Húsz tribünök. A harcz igen kemény volt. Sok abrudbányai magyar, nem- és korkülönség nélkül lelte itt halálát. Kétségbeesett harcz után Hatvaninak sikerült csapatainak csekély maradványával Brádra menekülni; nagyobb részét elszakítottuk tőle s visszanyomtuk a városba. E rész itt a templomokból, házakból és pinczéből végső erőfeszítéssel védekezett, míg a román ágyú- és puskatüzelés teljesen diadalmaskodott. A románság látván a köztéren heverve értelmesebbjeinek és más testvéreinek holttesteit, feltámadt benne s tetőpontra hágott a bosszúállás érzete. Minden magyar, a ki valamely módon meg nem menekült, kivétel nélkül megöletett. Sokakat az abrudbányai románok saját házaikba rejtettek el, a kik aztán ez úton menekültek meg a biztos haláltól.

A város már az ágyúzás ideje alatt több ponton meggyűlt; most a feldühödött lándzsások maguk gyűj-

tották föl a magyarok házait. Az emberek minden oldalról Drágos után, az áruló után kiáltottak; így nevezte őt a nép. Egy pinczében akadtak rá, kivonszolták és lándzsáikkal darabokra vagdalták.

Tizenegy óra tájban Axente Szever is megérkezett embereivel. Igen későre jött már, hogy részt vehessen a harezban, de elég korán arra, hogy emberei véget vessenek a tűznek és az iszonyú öldökléseknek. Hogy a fél város megmenekült, az érdem első sorban Axentét illeti

Így végződött az első csata Hatvanival. Az elesett felkelők száma, beleszámítva az abrudbányai magyarokat is, nagyítás nélkül 2000-en felül volt. Fegyveres népünk vesztesége ellenben jelentéktelen. Hatvani megígérte az abrudbányai magyaroknak, hogy három nap múlva visszatér. Hogy szavát megtarthassa, összegyűjtötte előbbi seregének maradványait, s jobbára zarándmegyei felkelőkből két új vadász zászlóaljzat alakított; magához vont két század székelyt Déváról s két századot a német légióból. Beszéli, hogy Rózsa Sándor, a híres rablóvezér is Hatvanihoz csatlakozott volt; ma is mutatják a helyet, a hol elesett s eltemették. Mi nem vesszük figyelembe, vajjon Rózsa, a rablóbanda-főnök, vagy más valaki volt-e? Ezekhez hozzá kell adnunk még az abrudbányai és a verespataki magyarokat, kik közül minden fegyverfogható Hatvani mellett küzdött. Új serege legkevesebb 2800 emberből állott s négy ágyúból.

Míg a fegyveres nép legnagyobb része a körülfekvő falvakba, pihenés és a szükségesek beszerezése végett elszéledett, Hatvani május 16-án seregével Blezseny felől Abrudbányára érkezett; mert tekintélyesebb erő nem állott vele szemben, elfoglalta a várost és annak közvetlen környékét; egy század honvédséget Verespatakra küldött, hogy az ott maradt családokat Abrudbányára vitesse; ugyanaz nap Korna és Bucsumán felé sok őrzőket küldött szét a helyek kipuhatólására s hogy információkat nyerhessen a Zalatna felé vivő országút körül fekvő faluk hangulatáról. Verespatakról több magyar családot vezettek tévútra, rábírván, hogy a honvéd-századokkal Abrudbányára menjenek; a románok ezeket

Popa Zakeu hegyen megtámadták és futásra kényszerítették. Három halottat hagytak a helyszínén és több sebsültet vittek magukkal.

Epén így azon kémcsapatokat is, melyek Korna és Búcsúm falu néhány házának tüzet adtak, a gyorsan összegyűlt fegyveres nép megtámadta s az úgynevezett „Padurea Popii“ (Pap erdeje) felé nyomta vissza, itt pedig utolérte s megverte őket. Ez már május 16 án történt. A Hatvaninak Abrudbányára való visszatéréséről szóló hír után azonnal rendelkeztem, hogy a parancsnokok a fegyveres népet minden faluból, a szokásos havasi kürttel, gyorsan hívják össze és azt a tudomásukra adott helyeken állítsák fel. Verespatak felől, azon a helyen, hol az előbbi csatában Andreika tribün állomásozott, Búcsúm és Korna felé, a legjelesebb pontokat Vladucz volt prefekt foglalta el, Olteán tribunnál és Faur testvérekkel. Ezek alkották a balszárnyat. Stiurcznál Gróza Szimion foglalta el eddigi helyét; messzébb, Csernicza felé Moldován Makaria, a ki előbb Küküllővár prefektje volt, helyezkedett el, Enyedi Klement tribunnál, Boté au kolozsvári volt prefekttel, Boér és Rusz tribunokkal. Ezek a jobb szárnyat alkották. Ezeken kívül én Topánfalván egy tartaléksapatot gyűjtöttem össze, hogy azt a körülmények szerint felhasználhassam.

Május 17 én délfelé a csata már minden ponton folyt; hevesebb és keményebb volt a balszárnynál Verespatak felől és Csernicza körül a jobb szárnyban. A harc estefelég tartott; az ellenséget mindkét szárnyon megvertük és a városba visszanyomtuk.

Május 18-án mindjárt napfelkeltekor kezdődött meg a harc és az már 8 órakor általános volt. Ezen órától fogva délutánig az ellenség támadásait folyton megújuló erővel intézte, leginkább Verespatak és Korna irányában, vagyis a balszárny ellen, mintha csak az országon Zalatna felé útját akarta volna biztosítani. Eredményt azonban nem tudott felmutatni, mert minden pontról visszaveretett.

Délután Hatvani minden erejét a jobb szárny ellen központosította, leginkább pedig Csernicza felé. Közel Stiurczhoz Gróza papnak is meleg napja volt, mert este felé a honvédekkel összegyűlt s a szó valódi érteimé-

ben szemtől szembe állott velük, kiknek nagy károkat okozott s kiket visszavert. Hatvani tájékoztván a dühtől, Abrudbányán a czintererben sok fogoly románt lövetett föbe és akasztatott fel, kik között az ártatlan gyermek és asszony volt a legtöbb. Aznap rávette magát Ivánovics kapitány is kiindulni Topánfalváról, de csak Kerpenyesig jutott, közel a csataterhez, hol kevés időtöltvén, éjszakára ismét visszatért Topánfalvára, ál litván, hogy a románok nem érnek semmit, mert mindannyiszor megszaladnak az ellenség elől, stb. Kiadtam a szigorú parancsot, hogy a harc alól magát senki ki ne vonja, aztán a topánfalvi csapatot öreg apámra bizván, ugyanazon éjszaka május 18-ról 19-re, a csataterre indultam, a balszárnyhoz. Ivánovics kapitány jelentése azonban hamis volt; a román nép ugyanis akkor minden ponton már győzedelmeskedett.

E közben a csata Csernicza irányában a jobb szárnyon még állandóan tartott, hol a harc egész éjen át a legnagyobb dühvei és kitartással folyt. Május 19-én a nap már fenn volt és a harc azon irányban, még mind nem végződött be.

A fegyveres nép a rendelkezésekhez képest óráról-órára szaporodott; május 19-re volt ugyanis kitzúzva a végösszeccsapás; egyúttal aznapra vártuk Bálint prefektet is, a kit segítségül hívtam. 8 és 9 óra között részünkről az ellenség elleni támadás minden ponton kezdetét vette.

Kevés idő múlva, a cserniczai jobb szárny felől a lövések mind ritkábban voltak hallhatók; az ellenség azon a részen kifáradva, nagyobb részében visszahúzódott. De annál nagyobb erővel vetette magát balszárnyunkra. Kezdetben egy része a balszárnynak az ellenség elől visszahúzódott; kétségbeesve támadott ugyan és friss csapatokkal pedig megerősödvén ismét visszaüzte az ellenséget. Dél felé Hatvani minden ponton meg volt verve és a város felé üzve. E harc 18-án mindjárt a nap felkelte után kezdődött és tartott 19-én délig, tehát félbeszakítás nélkül 30 órán át. Az ellenség kimondhatlan vesztesége miatt egészen elkedvetlenedett. Hatvani másodszor is veszve látta magát; a végzetes zalatnai országúton való menekülésre tökélt el magát; kifáradt csapatainak egy órai pihenőt adott.

Egy óra tájban délután Csernicza felé egy század honvéd hatolt előre, egy másik pedig Stiurcz felé indult, azt azzal a szándékkal küldvén ki, hogy Gróza pópát foglalkoztassa; a harmadik csapat balra az úgynevezett, Bányászok-hegye felé fordult, Verespatak irányában. Hatvani maga 1 és 2 óra között ezen intézkedéseket megtevéen, Zalatna felé indult, előbb azonban főbelövette Morár tribünt, Popovics polgárt és néhány románt még. Abrudbányáról és Verespatakról ismét magához vett egy csomó magyar családot, szekerekre rakatta az asszonyokat, öregeket és a gyermekeket. Míg némely fegyveres román csapat a hátramaradt magyar honvéd századokkal állott harcban, a többi észrevette, hogy Hatvani futásnak eredt. Azonnal két szakasz ment üldözésére; mások pedig más irányban haladtak, hogy oldalról támadhassak meg és ismét mások rövidebb utón ebbe akartak kerülni. Ily módon Hatvani erősen megszorítva, Gurá-Kornáig jutott. Itt a románok két oldalról támadták meg. A támadás balról hevesebb volt; ott voltak a bucsumániak a bátor Vladucz vezénylete alatt. A hegyek éleiről jövő biztos lövések iszonyú mértékben pusztították az ellenség sorait. E pillanatban mutatkozott Bálint prefekt is friss csapataival a Korna felőli magaslaton. A székelyek ezt észrevevén, a gyermekeket és asszonyokat ledobták a szekerekről, azokra maguk ültek fel, hogy ők maguk annál könnyebben meneküljenek. A szerencsétlen gyermekek és asszonyok erre a katonák sorai közé furakodtak, melyek egyre nagyobb mértékben voltak megtámadva; így a románok a menekülőket a katonákkal együtt mészárolták le.

A „halálfejes“ nevű német légió 6-dik százada négy ágyú körül csoportosult, melyekkel rendkívüli erőfeszítéssel a románokat körös-körül szétszórni igyekeztek, hanem mindliában; itt a hely a tüzéség számára nem volt alkalmas. A legrettentőbb és kegyetlenebb jelenet Cserbnál játszódott le.

A móczok vadászai kifogytak a töltényekből, de lándzsáaik Cserbnál készen állottak a harcra. Mikor a halálfejes német légió 4 ágyújával a móczok közelébe ért, ezek levetvén felsőiket és kucsmaikat, sűrű sorokban minden oldalról rávetették magukat a halál-

fejésekre és a négy ágyúra. Az ágyúkat elfoglalták, a légiót pedig rövid harcz után felkoncizolták. Némelyik öngyilkos lett, hogy ne kerüljön lándzsájok elé. Ezen tévelygő emberek közül egy, ki egy kissé románul is tudott, azt mondá az egyik román felé fordulva; „Ne ölj meg, mert én bécsi német vagyok, a hol a császár lakik!“ „Csodálkozom rajtad, ha, mint mondod, bécsi német vagy s mégis a császár ellen küzdöl. És ki hozott téged havasaink közé, hogy minket, szegény embereket kirabolj és megölj? Miért viseled fővegeden a halálfőt? Érdemes vagy a halálra!“ Ezen szavakkal a mócz keresztülszúrta őt. A halálfejesek 6-ik századából csak hat német maradt életben, kiket Zalatnára vittek fogságba, honnan később a magyarok kiszabadították. Ezen időtől mindazokat, kik az ágyúk nyomában jöttek, a lándzsások körülverték, lelőtték vagy keresztülszúrták. Hatvani néhány lovastól kísérve a „La Bolf“ hídon kevéssel azelőtt, hogy a bucsumániak azt elfoglalták, keresztül hatolt, máskülönben bizonyára megölték volna. Erre az asszonyok a futó honvédeket a Bolf-tetőről lehengetett kövekkel öldösték. Ezen országúti mézárulásból Hatvani csak mintegy 400 emberrel tudott megmenekülni, egy jobboldali mellékúton. Dupa-Piatra falunál haladtak el, hol a környéki havasi nők a havastetőkön kövekkel, távolabb egy szorosnál pedig Gróza Szimion egyik csapata lándzsával és puskával felfegyverezve várták. Ezen szerencsétlenek közül sokan az asszonyok által legördített kövektől ölettek meg, mások meglövettek és szétszórattak.

Így rendetlen állapotban a fegyveres nép által körülfogva, majd mindenki megöletett. Hatvani ezúttal is egy szűk mellék-ösvényen menekült el. Nyolcz honvéd Dupa-Piatrán egy házban akart menedéket találni. Itt azonban két asszony és két leány rájuk támadt s mindeniket megölte. Hogy hányan menekültek Hatvanival, arra nézve különbözők a vélemények. Némelyik azt állítja, hogy 14, másik, hogy 50, s ismét mások, hogy 80-an menekültek. Annyi bizonyos, hogy száznál több meg nem menekült; Hatvani csapata tehát a szó teljes értelmében megsemmisült. A Hatvani csapatában volt magyar családok, egyetemben a katonákkal szintén le-

ölettek; ellenben azok, kik a harcosok által védelmezettek, jelesen a nők és gyermekek, majdnem kivétel nélkül megszabadultak, mert állandóan nem üldöztettek. A Hatvanival történt ezen csatában a halottak száma nem állhat messze háromezertől. A magyarok 5000-re teszik a számát, mely azonban előttem túlzottnak látszik; a két ütközetet Hatvanival együtt véve, lehet 5000 vagy talán több is a veszteség.

A sorstól annyira üldözött adminisztrátor és prefekt, Buteán annyi szerencsében részesült, hogy a két ütközet tartama alatt még életben volt; láthatta tehát Hatvani csapatainak szármalmas helyzetben levő foszlányait. Kőrösbányán tartották fogva a Hatvanival való második ütközetig, miről mi csak később győződünk meg, ellenkező esetben megmentését megkísértettük volna. Hatvani Buteánt, tovább hurczolta magával. Havas Gyógyon (Zsoszás), Magyarország és Zarándmegye határán, mint mondják, az abrudbányai magyarok felakasztatását sürgették. Kívánságuk május 23 án teljesült. Nyugodtan halt meg. Utolsó szavai: „Nyugodtan halok meg; haláloamat az abrudbányai magyarok teljes leveretésével megboszulva látom.“

Egy időben Hatvanival s vele egy társaságban még más felkelő-csapatok is működtek a távolabbi havas-szorosoknál. Preiekturám területén történt ellenséges mozgalmak és támadások közül csak azokat említem itt febr a melyek a nagy-várad—kolozsvári országút kordonjának vonalain történtek. Május 5-én B.-Hunyad és Gyaluról több felkelő csapat gyűlt össze és nem messze Mariseltől felprédálták és felégették Lapustest községét. E falu lakói egyedül nem állhatván ellen s a mariseliék, a havasi patakok kiáradása miatt, nem lévén oly helyzetben, hogy elég korán segítségökre menjenek, csak később egyesültek a mariseliékkal s a „Deálu Iszárului“-on állást foglaltak. Itt, miután az ellenség tovább haladt s a nevezett helyhez érve a havasok közé akart vonulni, megtámadták a derék kordont tartók, megverték és 40 halott veszteséggel az ellenséget messze kiűzték a havasok közül.

A románok egy halottal és két sebesülttel bírtak. Ugyanazon időben s általában véve május hónapjában

inzurgens parancsnok, Buzgó minden erejéből arra törekedett, hogy Gyurkucza irányában a havasok közé jusson; az előnyomulás azonban csak az előbb megnevezett falu szomszédságáig sikerült neki.

A Hatvanival való második ütközet és illetőleg szégyenletes futása után való második napon a fegyveres nép két csapatának, Gróza Szimion és Gombos I. tribünök vezetése alatt, parancsot adtam, hogy Zarándba menjenek, egy részről a megvert ellenség mozgalmainak szemmel tartására, más részről, hogy az ott feltalálható raktárakat foglalják el. Az ellenség azonban Zarándot egészen elhagyta. Csak Halmágyon s egy pár más községben volt. Csak Halmágyon s egy pár más községben volt néhány jelentéktelen őrállomás; ezeknek, úgy látszik, nem volt idejük a visszavonulásra; csakhamar elűzettek. Az ellenség halmágyi raktárában, többek között, volt só és gabonanemű; só mintegy 500 mázsa. A lefoglalt tárgyak, a só igen jól fogtak a havasi lakosoknak, miután némely községben a lakosság 4—5 hét óta sóst ételt nem élvezett.

Május 22. és 23-án közölünk néhányan, u. m. Bálint, Vladucz és Moldován prefektek és én, Bálint indítványára a fegyveres nép, de az összes lakosság óhajta következtében, Gyula-Fehérvár ostromzárjának mikénti áttörése felett tanácskoztunk; ezen tanácskozásunkra Ivánovics kapitányt is meghívtuk. Ő azonban erről mit sem akart hallani; tett ugyan néhány megjegyzést, ezeket azonban hallgatással mellőzni nem lehetett, miért Bálint prefekt jól megérdemelt dorgálásban részesítette. Elhatároztuk, hogy Axente, Bálinttal egyetértésben, három ponton egyszerre támadják meg az ostromzároló magyar csapatokat. A hadművelet végrehajtására május 29-ik napját tűztük ki. A jobb szárnyat Portusnál Vladucz foglalta el; a centrumot Borbándnál, a puskaaporos raktárak felől, Axente Szever prefekt; Tövisen volt a bal szárny elhelyezve. Biztosak voltunk abban, hogy a vár ezen műveleteinket támogatni fogja.

Nevezett napon meg is kezdődött a támadás; a harc több órán át tartott; de a vár parancsnoka, úgy tetszett, nem akart tudomást venni e körülményről, habár a román határőrök, különösen a bánátiak, erősen kérték,

hogy a várból egy kitörést rendezzen. Látván a fegyveres nép, hogy őt nem veszik számba s hogy a felkelők mindenfelől a megtámadott pontokra vetik erejüket, minden eredmény nélkül visszavonult. Hosszabb jelentést adnak erről Axente és Bálint.

A Maros-völgyből nevezett prefektek alig húzódtak fel fegyveres népükkel előbbi állásaikba, már elterjedt a nagy fontosságú hír, hogy Kemény Farkas tekintélyes számú csapattal Zarándvármegyébe hatolt s ott tüzzel és vassal pusztítván, egyre közeledik a havasok központja felé.

Miután a magyar kormány meggyőződött arról, hogy Gyulafehérvár várát addig, míg az erdélyi nyugati liavas kát meg nem hódítja, el nem foglalhatja, s hogy ezek az alkalmazott eszközök és erők ellenében az ellenállásban még állandóan kitartanak, a kormány elhatározta volt, hogy miután az előbbi béketárgyalások egyáltalában nem sikerültek, a tervet most a fegyverek erejével valósítja meg. E célból Kemény Farkast és Forrót 6500—7000 gyalogkatonával, egy század lovassággal, 19 különböző kaliberű ágyúval és 4 röppentyűvel a havasok központja felé küldötte ki; egyúttal nagyon megerősítette a távolabbi vonalaink ellen küzdő többi felkelő csapatokat is olyannyira, hogy az egész magyar sereg, mely távolabbi szorosaink ellen küzdött, a Kemény seregével összevéve, mintegy 15 ezer katonából állott. A kolozsvár — nagyváradi országúton a kis Kossuthnak nevezett V a svári vezette a hadműveletet; Torda felől volt Egloffstein és Pápai; Tövis felől Juhász, egy román renegát, Zalatnafelől Kovács őrnagy, messzebb a Maroson lefelé pedig mások dolgoztak.

Helyzetünk most válságosabb volt, mint bármikor, meg kellett erősítnünk nemcsak a kordonon kívül álló őrségeket, hanem a havasok belsejében levő fegyveres népet is. Némely községben a fegyverfogható férfiak annyira igénybe voltak véve, hogy az őrségeket az asszonyok alkották. A bucumáni nők különösen csodálatraméltó pontossággal teljesítették kötelességeiket.

A szokásos jel kiadása után a fegyveres nép különböző pontokból összegyűlvén, a megfelelő állásokat elfoglalta. Tervünk az volt, hogy a mennyire csak lehet,

helyt tartsuk az ellenséget, nehogy Abrudbányára bevonulhasson; ha azonban mégis sikerülne neki odáig jutni, törekedjünk őt a havasok közepében berekeszteni, hogy elvágjuk élelmi szereitől, állandóan nyugtalanítsuk s e móddal semmisítsük meg. A fáradhatatlan Bálint prefekt fegyverben álló népével segítségünkre jönni megígérte. Istenben s igaz ügyünkben vetett hittel készültünk az ellenséggel való találkozásra. A hirtelen összegyűlt fegyveres nép legnagyobb részét Cserniczán át a Vulkán havasa felé indítottuk. Itt megjegyzem, hogy fegyveres népünk már rendes csatában is tudott verekedni az ellenséggel, s hogy a Hatvanival való ütközetünk után már a puskák hiányát annyira nem éreztük volt.

Május végén Kemény Farkas Déván át Zaránd-megyébe ment s a főhadi szállást Brádon ütötte fel. Zabolátlan csapatai tűzzel és vassal pusztították, a mi még épen maradt a felkelők vandalizmusa után. Gróza Szimion már június elején kemény és dicsőséges ütközeteket folytatott ellene, különösen Brád völgyében. Ezután e derék pap nyomban Boicza ellen ment, hová Kemény néhány század nemzetőrséget helyezett volt el, melyek Boicza és Bukarest községek között sok házat felgyújtottak; elrabolták a szarvasmarhákat, megöltek nyolcz asszonyt és gyermeket.

Gróza népfelkelő fegyveres seregének egy osztályával megtámadta azon századokat s 12 embert megölvén, futásra kényszerítette. Az elrabolt szarvasmarhákat visszavette és visszaadta tulajdonosaiknak. Ezután Gróza visszatért s a bucsecsi szorosnál erős állást foglalt el, hogy Keményt Abrudbánya felé való haladásában megakadályozza. Itt az előbb emelt sánczokat és torlaszokat, melyek a magyarok által többször szétromboltattak, helyreállította.

Június 8-án reggel Kemény seregével Brádról Abrudbánya felé indult. Gróza a túlnyomó erőnek engedvén, a bucsecsi szorostól elhúzódott. Miután azonban elhaladt az ellenség, Gróza ismét visszatért s előbbi helyét elfoglalta; még az nap megvert egy honvédcsapatot, mely élelmi szállítmányt kísért; elvett tőle két szekér kenyeret, a többit pedig kíséretével együtt Brád felé űzte vissza. Kemény a Vulkán havason erős

állást vett magának. Ugyanott, e havas és Blézseny falu között ép oly erős állásban várták őt a mieink. A harcz az nap, azaz június 8-án 1 és 2 óra között, gyors ágyutüzeléssel kezdődött, mely öt órán át szakadatlanul tartott, mely után a mieink engedvén a túlnyomó erőnek, éjszakára visszavonultak. Az éjt mindkét rész csendben és figyelő állásban töltötte el.

Június 9-én a fegyveres nép, a tegnapinál nagyobb számban, a Vulkán havasa és Csurileásza között állott. A harcz mindjárt reggel nyolcz órakor kezdődött s mindkét részről bizonyos makacssággal — egész napon át folyt, este 9 óráig, a mikor már verekedni nem tudtak. A felkelő fegyveres nép nem mozdult helyéből; éjfél tájban félrébb vonult Szohodal felé.

Június 10-én, egy vasárnapi napon, csak könnyű előőrsi összecsapások voltak. E közben megjöttek Bálint prefekt fegyveresei is, kiket Topánfalváig a derék Csuruleán tribün vezetett. Maga a prefekt már szombaton este érkezett oda.

A június 11. éjjelen e sereget is némely csapattal megnövelve a csatater felé mozgósítottuk. Ha Kemény tudta volna, hogy első nap a vele szemtől szemben álló román sereg alig haladta meg az ezeret, s másnap 1600-at számlált, akkor bizonyára sokkal előbbre haladt volna Abrudbánya felé; a helyek e vidéken azonban oly természetűek, hogy e tekintetben mindig tévútra lehet vezetni az ellenséget.

Június 11-én reggel a fegyveres nép Szohodal hegyein inkább védelmi állásba helyezkedett, mert mindenki tudta, hogy Keményt nem lesz könnyű kiverni csurileásza állásából; a nép különben is már megszokta öszszemérni erejét az ellenséggel az abrudbányai tetőkön; sokan kértek is, engedném őket Abrudbányára. Úgy tetszett, hogy a maga részéről Kemény is óhajtotta volna Abrudbányát elérni, mert egész seregével felkerekedett s a lándzsások által kevéssé nyugtalanítva, délelőtt 11 óra tájban bevonult a városba. — Kemény magát Absolon román lelkész-esperesnél szállásoltatta el.

A fegyveres nép Szohodolról nyomban Szuhár felé indult: különböző részei, Bálint, Vladucz és Moldován prefektek és Csuruleán tribün alatt azon hegyeken

helyezkedtek el, ugyancsak ott volt Szuszter erdőgyakornok is, az abrudbányai román nemzeti gárdánál czenturió. Elhatároztuk: nem adni nyugtot az ellenségnek Abrudbányán. Ennélfogva a fennebb megnevezett parancsnokok leszálltak a Szuhár tetőkről, hogy megtámadják az ellenséget. Egy óra volt délután, midőn ágyútüzeléssel megkezdődött a harcz. Kemény akkor ült le ebédelni; hallván ágyúink bömbölését, mondá környezetének: „azok a szemtelenek annyi nyugtot sem hagynak, hogy csendesen megebédeljek“, s aztán azonnal a csatatér felé indult. Vadászaink kiváló hősiességgel harczoltak; az ellenséget egyre jobban visszanyomták a város felé. Ágyúink is eredménynyel működtek; itt leginkább Todorucz Jurka, a derék verespataki vadász tüntette ki magát. Miután nem voltak tüzeink, embereink úgy czéloztak az ágyúkkal, hogy puskáikat az ágyúkra helyezték s először azokkal czéloztak; így irányozták azután az ágyúk lövését. Nevezett vadász ez alkalommal is épen így csinált, mi által az ellenség soraiban lövéseivel nagy károkat okozott.

Egyszer Kemény Farkasra irányzott, de ez akkor lovával mozdulatokat tevén az úton, a biztos haláltól megmenekedett; a golyó csak a kantárszárát érte s azt kettészakította. Az esetet maga Kemény beszélte el vacsora közben s dicsérte a románokat, hogy ők tüzerek hiányában is oly jól tudják kezelni az ágyukat. Ezen ütközet este hat óráig tartott. Minden pontról visszavertük és a városba szorítottuk az ellenséget; a csata azonban most egészen más alakot öltött.

Egy szászt, kinek nevét elfelejtettem, de akit Schuszter gárdista czenturió ismerni fog, mert ő állott volt jót érte, fogtunk volt el a felkelőkkel történt egyik előbbi ütközetben. A szászok, gondoltuk, ép úgy szolgálják az igaz ügyet, mint mi, a fogolylyal is tehát jól bántunk, sőt Schuszter a saját csapatában ők dekuriónak alkalmazta. Mivel ezen szász az első sorokban álló vadászok között foglalt helyet, már az ütközet kezdetén átpártolt az ellenséghez s Keménynek elárulta nemcsak állásainkat, de csapataink számát is; erről mi később Abrudbányán győzöttünk volt meg. Az ellenség erre a balszárnyon levő leggyengébb állásunkat támadta meg nagy

erővel, a hol Csuruleán vezényelt; ezt nagy gyorsasággal visszanyomta, mi által a sereg legnagyobb részét veszélybe döntötte, kettészakította és szétűzte. Bálint és Vladucz prefektek ezt látván, csakhamar visszavonulót parancsoltak s így kis seregünk a szohodoli hegyre visszavonult. Itt megállapodott, még egy negyedóraig verekedett, de eredménytelenül, a népseregnek ezúttal is hátrálni kellett. A Hatan hegyen seregünk ismét megállította s ezzel a rend a csapataink között helyreállott. Az ellenség azonban nem haladt előbbre. Ezzel az napi csata bevégeződött, mert már beesteledett.

Az nap két század székely Brádról Abrudbányára nagy élelmi-szállítmányt kísért. Gróza pap, ki a bucsecsi szorost még mind elfoglalva tartotta, Bucsecsnél megtámadta a két székely századot, s 15 embert megölt; ezek között volt egy altiszt is. Gróza 38, kenyérral és két, szalonnával megterhelt szekeret foglalt el, a többit a székelyekkel együtt üldözőbe vette s üldözte erélylyel annyira, hogy Brádon a fotók meg sem állottak többé, hanem egyenesen Dévára tartottak. Grózának csak egy halottja s néhány sebesültje volt.

Junius 12-én a topánfalvi főhadiszállásunkon haditanácsot tartottunk, melyben elhatároztuk, hogy az ellenséget több oldalról támadjuk meg és neki semmiképen békét ne adjunk. Eddig leginkább Zaránd felől működünk, hogy az ellenséget a Magyarországgá 1, de leginkább e megyével való összeköttetésétől elzárjuk; miután azonban az ellenségnek Brádon hagyott csapatát, mely az élelmi-szerek kíséretére volt adva, Gróza kétszer verte meg s az Dévára szétszóródva menekült, már lehetséges volt, hogy a fegyveres népet másképen osszuk fel. Bálint lelkész s prefekt Verespatakra tért balra s Vertopnál a város felett állást foglalt, egyidejűleg összeköttetésbe lépett Faur tribün csapataival Búcsúmnál. Így alakult és hosszabbodott meg a balszárny. Gróza papnak parancsa volt, hogy a bucsecsi szoros védelmére seregéből csak kisebb csapatot hagyjon hátra, ő maga pedig a nagyobb részszel Stiurcz irányában induljon s a jobb szárnyon működjék,

E napon Kemény írásban szólított fel engem, hogy a többi prefekttel és tribunnal rakjam le a fegyvert s

kössek békét a magyarokkal; katonai becsületével biztosított, hogy az elmúltakért senki felelősségre vonatni nem fog; ellenkező esetben azzal fenyegetődött, hogy az utolsó csecsemőig kipusztít minket. Visszafeleltem, hogy köztünk csak a kard dönthet. A nap verekedés nélkül múlt el, az éjszakát is csendességben töltöttük, figyelvén egymásra.

Június 13-án a barcz több ponton változó szerencsével folyt egész napon át. Leghevesebb volt a csata a centrumban, hol Vladucz prefekt, Andreika, Olteán, Boér stb. tribünök vezényeltek. Bálint prefekt azonban a Kemény által Verespatakra küldött két század honvédet erősen megverte. Mikor sötétedni kezdett, a felkelők a város körén és a városba húzódtak. Aznap a topánfalvi tartalékkal egy kissé Ivánovics is megmozdult, a Pélis hegyig haladt előre, azonban ugyanaz nap ismét visszatért Topánfalvára a nélkül, hogy a csatatérhez közeledett volna; e naptól fogva, a háború egész tartama alatt Ivánovics láthatatlan volt.

Aznap az élelmi szerek szállításával megbízott Gróza által megvert tisztnek Keményhez czimzett egyik levelét fogtuk el; e levélben a tiszt elismeri vereségét; ő azonban azon tudatban volt, hogy nem Gróza, hanem Bálint verte meg őt, s kérte benne Keményt, jelölne meg számára a katonaság élelmi szállítmányának elhozatalára egy más utat. Valóban az ellenség kifogyott az élelmi szerekből; június 12-én este Kemény katonái utolsó kenyérüket ették s éhségüket csak korpával és kukoriczával enyhítették, miket az Abrudbányáról elmenekült lakosok házaiban találtak. Most már még ezen szegényes élelmi cikkek is elfogytak; még csak két napra valójuk volt. Így Kemény június 14-én a fegyveres nép parancsnokaival valamely megállapodásra akart jutni, írt is Vladucz prefektnek levelet, a melyben ő többé már nem fenyegetődzik, hanem köszönetét fejezi ki, hogy mezőszéki jószágait úgy meg tudta védelmezni, hogy azokban neki semmi kára sem történt; felkérte, teljes biztonság biztosítása mellett, szóbeli értekezletre. Vladucz válaszolt; kijelentette neki, hogy ő (Vladucz) nem hogy neki (Keménynek) higgyen, de nem hiszen még a magyar kormány elnökének sem. Most Kemény

Sulucz Simon abrudbányai románt küldötte el Bálint Szimonhoz, arra kérte a prefektet, hogy Abrudbányára, vagy egy általa kijelölendő helyre jöjjön össze vele tanácskozás végett; Bálint azonban visszautasítólag válaszolt. Kemény komolyan kezdett már gondolni váltságos helyzetére s a következő napra egy „vagy vagyra“ határozta el magát.

Június 15-re mi is egy általános támadásra készülünk minden oldalról, ha pedig ezzel eredményre nem jutnánk, június 17-re egy második támadásra határoztuk el magunkat. E célból a következő állásokat foglaltuk el:

I. Bálint lelkész prefekt verespataki állásában maradt a bucsumániakkal. Ez volt a balszárny.

II. A topánfalvi országúton, Kerpenyesen, ezen falu derék lelkésze, Kodoreán János foglalt helyet; Szohodolnál Gombos J. pap, tribün állott. Ezek alkották a tulajdonképeni centrumot; állottak pedig Vladucz prefekt főfelügyelete alatt.

III. Szohodoltól nem messze, e falu és Szuliár között, Vladucz prefekt-lelkész foglalt helyet, Andreika, Olteán és Rusz tribunokkal és Jákob czenturióval, szintén Vladucz parancsnoksága alatt. Mindezek Cserniczáig nyújtották ki seregüket s megalkották a jobb szárnyat. Vladucz a központból vezényelte úgy a centrumot, mint a jobb szárnyat.

Stiurcz felé távolabb, Gróza Szimionnak kellett volna állást foglalnia, hogy ott a jobb szárnyhoz tartozván, önállóan működjék, de ő ekkor még nem érkezett volt meg.

Június 15-én Kemény nem várta be a mi támadásunkat: kétségbeejtő állapota meg nem engedte, hogy nyugton bevárja a mások mozgalmait, azért ő maga kezdte meg a támadást. Először is mintegy 1000 embert küldött ki a bucsumániak ellen, hol Bálint prefekt személyesen vezényelt. A fegyveres nép eleinte visszavonult, de csakhamar egy jobb állást foglalt el. A harc megújult s folyt végeredmény nélkül. E közben a prefekt e tényről Csuruleán tribunját, ki harcosaival hátrább állott Verespatak felől, értesítette s őt segítségül hívta. A segítség épen jó időben érkezett; most maga

a prefekt támadott. Délután öt óra tájban az ellenség ez oldalról teljesen meg volt verve s nagy veszteséggel Abrudbányáig üldöztetett. E közben délután 1 óra tájban, Gombos és Fodorean lelkészek is a cenztrumból megtámadták az ellenséget, a jobb szárnyból pedig Vladucz prefekt nyomult ellene. Este felé minden megtámadott pontról a városba és annak környékén elfoglalt előbbi állásaiba lett az ellenség visszanyomva.

Gróza pap a neki Stiurcznál kijelölt helyre igen későn érkezett s így este felé Kemény egy nagyobb erőt vethetett ellene. Grózával a harcz szünet nélkül, majdnem éjfélig tartott. Kemény e napon szenvedte a legnagyobb veszteséget azon időtől fogva, midőn ezen emlékezetes harczok kezdetüket vették. Mondják, hogy a vacsoránál a következőleg nyilatkozott volna:

„Verekedjék az ördög tovább papokkal!“

Június 16-án reggel, napfelkelte után azonnal, Topánfalván több prefekt és tribün hadi tanácsot tartott, egy második, általános támadás módozatait állapítandó meg, melynek a következő napon kellett volna megtörténni. Ez azonban már felesleges volt, mert Kemény pitymalatkor kiadta a rendeletet, hogy Grózákat nagy erővel támadják meg, azért, hogy a fegyveres népnek figyelmét arra irányítsa. 9 óra tájban az országúton a leggyorsabb menetben Zalatna felé indult, mire három nap óta kényszerítve volt. Elvonulását elősegítette a siirü köd, mely a havasok e táján ritkán oszlik el délig. Mikor a nép hírért vette Kemény futásának, ő már jó előre haladt volt.

Daczára ennek, nagy népcsoportok indultak a menekülő után, melynek annak hátcsapatával állandóan csatáztak. Valea Cserbuluinál a bucsumániak és a mo gosóiak mégis észrevették az inzurgenseket, minek oka a menekülők voltak, kik nem tudták magukat visszatartani attól, hogy az országút közelségében fekvő házaknak tüzet ne adjanak.

A havasok bátor fiai ekkor ép úgy, mint más alkalommal, megvetve a halált, néhányan puskával, többen lándzsával, kaszával és vasvillával felvegyverkezve rátámadtak az inzurgensekre: „O da va gy u n k!“ vészkiáltások hangzottak fel minden oldalról, Hatvani sorsa

lebegett szemük előtt. Kemény azonban sokkal óvatosabb volt; ő ugyanis elindulása előtt három órával Forró őrnagyot, nagyobb csapattal előre küldte, hogy a Dealu-mare hidját hozza rendbe s szétrontván a torlaszokat, az akadályokat az útból gördítse el. E gondoskodás nélkül bizonyára minden inzurgens elpusztult volna, mert a bucsumániak könnyen tartóztathatták volna fel, míg az egész fegyveres nép összegyűlt volna. Mindamellett a bucsumániak Valea-Cserbuluinál közülök 145 embert öltek meg, két szekeret élelemmel és némi ruházattal elfoglaltak. Gróza Szimion az inzurgensek egy másik csapatát este utólérte és lándzsáival igen nagy károkat okozott abban.

A Keménynyel folytatott kilencz napi ütközet így végződött be. Ő általában véve többet vesztett csak halottban 500 embernél; sebesültjeinek száma nem ismeretes; ezeket 60 szekéren Erdély különböző kórházaiba szállították el.

A Keménynyel való harczról szóló jelentésem első részében elfelejtettem volt megmondani, hogy azon idő alatt a forradalmárok, Keménynyel összeköttetésben, kettőztetett erővel támadták meg a többi, némi jelentőséggel bíró havasi szorosainkat; azonban nagy jelentőségű összeütközések történtek, melyek egyrésről a románok megingathatlan hűségét bizonyították, másrésről erős szolgálatot tettek arra nézve, hogy végtére a forradalom elnyomattassék; az ellenség így kénytelen vala megosztani erejét s így nem volt azon helyzetben, hogy nagy csapattömegeket központosíthasson a havasok szorosainál, a fejedelemségek és az ország belseje felé. A mint fennebb, a Hatvani féle küzdemekről szóló jelentésemben is kimutattam, a havas szorosok az ellenségtől a kolozsvár-nagyvárad-i országút felől egész május hóban meg voltak támadva. Azon támadások egész június haván át megújultak és pedig még hevesebben, mint Kemény idejében bármikor. Hihetetlen kitartást és erőfeszítést tanúsítottak az ottani havasi lakók, jelesen az albákiak, máriseliek, gyurkuczaiak stb. A szünet nélküli menetek által kifárasztva, június hó végén a lakosok le kezdtek esni lábaikról.

Az ellenségnek sikerült Ivalota-Szentkirályt és Gyúr-

kucza falukat felperzselni; július 2-án Mariséit is felégették. A barbár ellenség által ez alkalommal elkövetett kegyetlenségek valóban felháborítóak voltak. Nem volt az elég, hogy kímélet nélkül öltek öreget, nőt, ártatlan gyermekeket, hanem a megölt anyák hideg emlőihez helyezték a csecsemő gyermekeket is, hogy így lasúbb módon azokat is megöljék. Többeket ezen ártatlan lények közül, harmad nap múlva még életben kaptak; nagy részök azonban kínokkal teljes halált szenvedett.

A mariseli égést megelőzőleg Gávril D. czentúrió már értesített az ellenség által elért eredményekről s arról, hogy a felkelők Gyurkuczát és Kalota-Szentkirályt felperzseltek. Korkes Miklós tribunomat 68 vadászszal azonnal segítségre küldtem ki, s mellé rendeltem Olteán Jákob, küküllővári tribünt.

Július 15-én este Korkes vadászaival Fontinelle nevű helyhez ért. hová az elpusztított faluk lakói czentúrióik alatt összegyülekeztek Ezek jelentették, hogy az nap valami 400 forradalmárral dicsőségesen összejöttök, kiket megszalasztván két órán át üldöztek elfogván három kenyérral telt szekerüket is. A czentúriók azt is jelentették, hogy Vasvári a fősereggel szintén közel van.

Az éjen át Korkes, Olteán alparancsnokával harczra készült. Az összegyűlt emberek közül kiválasztotta a derekabbakat, jelesen 120 vadászt és 317 lándzsást. E csapatot három részre osztotta fel s még azon éjjel Fontinellé-nél három jelentékeny pontot foglaltak el; ezeken kellett volna az ellenségnek átmenni, ha elhaladni akart volna. A főparancsnok Vasvári volt. Ő mintegy 3000 ember felett rendelkezett, kik közül háromszáz fejszével volt ellátva, hogy a mieink által emelt torlaszokat eltávolítsák az útból; 5 ágyú is volt vezénylete alatt. Mihelyt meglátták embereinket, ágyúval és puskákkal, szokások szerint, kemény harezot indítottak. Korkes tudván, hogy a mieink soha sem rendelkeznek elegendő lőszerrel, megrendelte embereinek, hogy boruljanak le a földre, semmi szín alatt ne Jöjjenek, hanem 80 lépésről az ellenséget várják be. Ezen állásban, ágyú és puskagolyó-záporban várták ők be az el-

lenséget; aztán a nevezett távolságból jól irányzott puskalövésekkel fogadták, még mindig a földön elterülve, nehogy az ágyú golyók bennök kárt okozzanak. Ezen állásból embereink oly biztosra czéloztak, hogy majdnem minden lövés megtalálta a maga kiválasztott áldozatát. A nők sem állottak messze tőlük; ezek a rebellisek által elkövetett kegyetlenségeken felindulva, harcra buzdították férfiúikat. Vasvári kénytelen volt egyre pótolni az első sorokban okozott veszteségeket; emberei oly erősen hullottak.

Egy órai vadászharcz után a tribün az ellenség mindkét oldala ellen két vadászcsapatot menesztett; a lándzsásokat pedig három irányban küldötte ki, hogy az ellenséget rohammal támadják meg. 15 percz múlva az ellenséges seregben a rendetlenség általános volt, mely növekedett még az által, hogy most a mariseliek is kövekkel, villákkal, cséplőkkel és más tárgyakkal támadtak, úgy, hogy az ellenség kénytelen volt a legnagyobb rendetlenségben visszavonulni. Borzasztó volt a mészárlás. Vasvári maga, tisztjeinek nagyobb részével és valami 850 emberrel elesett; e számban befoglaltaknak a megelőző napon elesettek is. Ez alkalommal többen a Szamosba fúltak. Buzgónak sikerült négy ágyúval elmenekülni: Vasvári csapatát összegyűjtötte. Üldözés közben Gyarmathy parancsnok 300 vadászsal a futók segítségére jött; nem mertek azonban többé ellenük fordulni. A mieink elfoglaltak egy ágyút, egész fölszerelésével; lovakat, dobokat, fegyvereket és más egyebeket. Veszteségünk négy halott és 12 sebesült volt, hat ezek közül nyomorékon maradt. Ezen ütközetben egy abrudbányai német, az invalidus Pfeifer, tün-tette ki magát leginkább.

Ugyanazon időben Fodor László tribunnak a ponoremetei szorosnál, melyet védelmezett, több összeütközése volt az ellenséggel. Junius 9-én Nagy-Enyed vidékéről 350 vadász és gárdista jött s váratlanul támadta még Fodort. Csak ötven ember lévén vele, kénytelen volt Pojana völgyéig visszahúzódní. Az éjjen át többi embereit is összegyűjtötte, azután azokkal visszafordult s junius 10-én korán reggel az ellenséget megtámadta. Elfoglalta volt a tribün által megelőző napon tartott állást.

Az ellenség hatszor volt kikergetve állásából és hatszor foglalta azt vissza. A végén is Remete faluig lett visszanyomva az ellenség, hol dühében tüzet adott a falunak, ez úton bosszulva meg magát veszteségéért.

Éj folytán az ellenség, a Tövis felől jövő inzurgensekkel, 1000 emberre növekedett s június 11-én Tarkónál megtámadta embereinket. A harcz változó szerencsével egész napon át tartott, mikor a tribün lőszer hiányában s azért is, mert az ellenség röppentyűinek nem tudott ellenállani, kénytelen volt visszavonulni. Az éj folytán megküldtem a szükséges municziót s a tribün újólá megtámadta az ellenséget. Két órai harcz után az ellenség teljesen leveretett, s 30 halott veszteséggel az elpusztított Remete falun túl kergette el. N.-Enyed és Tövis felé haladt, tüzel-vassal pusztítván el mindent, a mi csak útjába akadt.

Június 13-án Toroczkóra és T.-Szent-Györgyre egy másik, 600 emberből álló, inzurgens csapat érkezett. Ezt is megverte s elkergette a bedellői hegyig. Ez alkalommal bátorság és vitézség tekintetében leginkább kitűnt: Nikola, az algyógyi pap fia és Eftimia bedellői molnár, czenturiók. Miután a tordai és az aranyosszéki Pápai, és Vélits parancsnoksága alatt álló, de Bálint prefekt által június 25, 27. és 29. éni történt három véres csatában keményen megvert inzurgensek felhagytak a reménnyel, hogy azon szoroson át a havasok közé juszanak, július hó kezdetén Ponor-Remete ellen fordították erejüket, hogy azon szoroson át Offenbányát érhék el.

Július 3-án Vélits Károly 300 forradalmárral megérkezett; Fodor tribün Serbánnal, kákovai tribunnal egyesülvén, megverte őt s üldözte Kákován túlig. Vélits 10 halottat hagyott a csatatéren, kiknek puskái kezünkbe jutottak, ellenben nekünk csak egy halottunk volt. Másnap, július 4-én Vélits az éj folyamán megerősödvé 600 fegyveres forradalmárral visszatért s az Olteán havason át Tarkóig jutott, hol a mieink állást foglaltak volt. Embereink azonban a három ütközben majdnem egészen kilőtték municziójukat. A derék tribün látván, hogy a jól felfegyverzett ellenséggel nyílt csatában meg nem mérkőzhetik, közeledtére észrevétlenül visszavonult s Tar-

kohoz közel egy szorosban bárom fontos állást foglalt el oly czélból, hogy ha lehet az ellenséget rekeszsze be s aztán a lándzsásokkal semmisítse meg. Hogy a szoros felé annál biztosabban csalhassa, a tribün néhány vadászal ellene indult, kiknek megparancsolta, hogy lassanként húzódjanak vissza. Az ellenség maga előtt üldözvén a vadászokat, gondtalanul mind előre haladt. Ekkor a lándzsások az adott jelre három oldalról dühvei támadtak a meglepetéstől megdermedt ellenségre. E pillanatban a legnagyobb zavar állott be soraik között. Körülvételve, eldobta puskáit s futásban keresett menedéket. Már minden kimenet el volt zárva, azért igen kevés tudott megmenekülni. A szerencsések között volt Vélits Károly is, ki 50—60 ember és néhány tiszt kíséretében a lándzsások között utat vágott magának. Az ellenség nagyobb része felkonczoltatott. Minden podgyász, municzió, valami 400 puska, két kis ágyú. 4 trombita és több zászló kezeink közé jutott. Mi egy embert sem veszítettünk el.

A felkelők között ez alkalommal volt 40 száz-régeni ifjú száz is. Hogy ezek közül hány pusztult el, nem tudható. Egyik a mikor keresztül akarták szarni, elkiáltotta magát, hogy ő száz s hogy erőszakkal sorozták be a forradalmárok. Azonnal megkíméltük; Axente Szever elébe vitték fogoly gyanánt. Itt visszanyerte a szabadságát, de néhány nap múlva ismét visszatért a rebellisekhez.

Julius 22-én Fodor tribün úgy találta, hogy Torockó felől újabb felkelő csapat közeledik. Magához vett 70 vadászt, 80 lándzsást s az ellenség elébe ment; rá is talált a bedellői havason. Gyarmathy őrnagy és Horgai kapitány parancsnoksága alatt 250 fegyveres emberből álló szabadcsapat volt ez, mely Szathmár-megyéből jött ide.

A tribün több órán át harczolt e csapattal, aztán megszalasztotta. A harcznak itt is a lándzsások vetettek véget rohammal. Az ellenség 15 halottat hagyott a csatatéren, három foglyot pedig kezeinkben, úgy a municziót és az összes podgyászt. Részünkről csak egy halott volt. Ezen ütközetben N i k o l a, az algyógyi pap fia, czenturió és K á k o v á n János tribün Csügedről, tüntették ki magukat.

Mivel illetékes helyen a Gaina-szoros védelme figyelmen kívül hagyatott, az ezen szorosnál történt ütközetekről röviden fogok megemlékezni. Ama szoros védelme Gombos János felső-vidrai papra lett bízva. Zarádnak a forradalmárok által történt elfoglalása után, márczius 15-én, egy csapat felkelő jött, mely Bucsecs falunak tüzet adott. Nevezett tribün ama falu lakosainak segítségére sietvén, több felkelőt megölt, szétkergetett s a tüzet eloltotta.

Márczius végén Csutak vezérlete alatt 2000 magyar érkezett és Grahót falut és Bulzest egy részét hamuvá tette. Nevezett tribün először az ellenség egy kisebb csapata ellen indult, mely Halmágyról jöve, oldalról akarta megtámadni. Miután e csapatot szétkergette, fegyvereseivel Csutak őrnagyot támadta meg, ki kétségkívül nagyobb sereg felett rendelkezett mint ő; fényes győzelmet aratott az ellenségen s Körösbányáig szalasztotta meg.

Mialatt. Kemény Farkas Abrudbányán volt, Halmágy felől 300 lovas és egy zászlóalj gyalogság tett arra kísérletet, hogy minket ama szorosnál hátulról megtámadjon; a derék tribün azonban értesülvén e tervről, nem várta be az ellenség jöttét, hanem Halmágy felé, egész éjen át elibe ment; reggel felé ott váratlanul megtámadta s jól megverte azt.*

Ezek volnának emlékezetesebb tényei a parancsnokságom alatt álló fegyveres népek. Elválasztva, az egész világtól elhagyatva a monarchia iránti hűség által táplálva, csekély eszközökkel többet csinált e nép, mint amennyit tőle joggal követelni lehetett. E végzetes háború mind a két félnek sok emberéletvesztést okozott; én azonban, a román nép oly sok ellenségeitől jövő rágalomokkal szemben, bátor vagyok fentartani, sőt kötelezem magam be is bizonyítani azt, hogy a román nép által itt-ott igénybe vett represzáliák még említést sem érdemelnek azon rendkívüli pusztításokkal szemben, melyeket a forradalmárok tüzel és vassal okoztak a románok vagyonában és életében; fel is hí-

* Ezen időben a havasszorosoknál még több ütközet is történt, nagyrészt ránk kedvező eredménnyel, nem voltak azonban oly nagyfontosságúak, mint a leírtak.

vők minden rágalmazót, hogy a cselszövény és hízélgés sötétségéből lépjen ki a világosságra, ténynyel szemben állítson felényt és ne támadjon rejtekhelyből, rosszakaratulag mások érdemei ellen s ne is igyekezék ezen érdemeket beárnyékolni.

Egyezer nyolczszáz negyvennyolczban, november hóban.

II.

Axente Szever jelentése.

A nép fölfegyverzésére vonatkozó 1848 október 17-ki dekrétum, br. Puchner Antal altábornagy főparancsnok október 18-ki kiáltványa, valamint a fegyverhordozásra alkalmas román népnek 15 prefektúrára való felosztása következtében ugyanazon október 21-ik napján 1708. elnöki szám alatta 120 községgel bíró balázsfalvi prefektura prefektjének lettem kinevezve, melyben 20.000 fegyverhordozásra alkalmas egyén találtott. Valamint a többi prefekt mellé, úgy mellém is a katonai hadműveletek vezetése szempontjából, Novák Mihály főhadnagy személyében (az I. román határőrezredtől) egy császári tisztet adtak. Sok kérés és ígért után végre a gyulafehérvári várból kaptam 200 puskát, 300 karabinát, 300 pisztolyt, néhány szuronyt és mindezekhez a szükséges municziót.

Majdnem semmi volt ez annyi fegyverviselésre alkalmas karra nézve. Lőfegyver hiánya miatt kénytelen voltam embereimet lándzsával, kaszával és igen kevés vadász-puskával felfegyverezni.

A fegyverhiány daczára mi néhány nap alatt minden forradalmi szelleméről ismeretes környékbeli magyart lefegyvereztünk, kik közül a fanátikusabbakat Balázsfalvára vittük. Ei'demes itt megjegyezni azt, hogy ellenségeink minden rágalma daczára, kik nem resteltek állítani, hogy a balázsfalvi prefekturában történtek a legnagyobb kegyetlenségek, a románok megölvén földesuraikat, — mégis a 120 községben csak épen hat magyar vesztette el életét, ezek is csak azért, mert fegyverrel bírván, melylyel a románság nem rendelkezett, dőlyfökben azt letenni vonakodtak, sőt ellentállot-

tak; a Balázsfalván fogságban levő tekintélyes számú magyarságnak haja szála sem görbült meg s mind ez akkor történt, mikor a n.-enyediek kínozták a románokat, a kolozsváriak akasztották, a m.-vásárhelyiek keresztre feszítették, a székelyek pedig tűzzel-vassal pusztították a Maros szomszédságában levő mezőségi falvakat és mindent, a mi román nevet viselt.

A főhadparancsnokság a Kis-Küküllő és a Maros völgyét vette a hadi operációk alapjául; egyelőre feladatommá lett téve tehát Balázsfalva védelme; így akként kellett működnöm, nehogy a n.-enyedi forradalmárok a székelyekkel egyesüljenek, a kik valóban lefelé tartottak a Maroson. Ezen célból Csombordon és Szent-Királyt egy előcsapat helyezkedett el Tordeán Elizeus tribün és Barna János altribun parancsnoksága alatt. A magyarok támogatva lévén a vastag ködtől, néhány nap múlva ezen előcsapatot megtámadták és szétkergették, 60 románt ölvén meg és mind a két vezető tribünt.

Desián és Germáni tribünök, embereikkel, egy szakasz gyalogsággal a Károly Ferdinánd-ezredéből, mint őrség, Czintosra vezényeltettek, a hol sok összeütközésük volt az ellenséggel.

Másrésről Bián László tribün és Pap Miklós altribun Küküllővárt foglaltak állást, hogy a Medgyesen levő katonai csapatokat fedezzék. Embereim egy eszkadron könnyű ülő vassággal a Max-ezredből és a Leiningen-ezredből kiegészített egy szakasz gyalogsággal, feltartóztatták a székely hordákat, melyek három részre oszolva jöttek megtörni hadsorainkat és így veszélyeztetni Gyula-Fehérvár várát; — a míg aztán Tacitus tribün friss csapatokkal Küküllővárra ért, egyesült erővel megtámadta az ellenséget, futásra kényszerítette és elfogott 150 székelyt. Albini és Tamasiescu tribünök, Sándor hadnagygyal az I. román határőr ezredtől, 5000 emberrel, kikhez később egy eszkadron könnyűlovasság is csatlakozott, Mihálczra rendeltettek. Ezalatt Gedeon tábornok Medgyesre ért, le fegyverezte a fogarasi magyarokat, Brád János prefeknek pedig akként rendelkezett, hogy a brassó-vidéki magyarokkal hasonlóképen cselekedjék s tartsa szemmel a háromszeki székelyeket.

Gedeon serege 6000 rendes katonából, két üteg ágyúból, néhány száz nemzeti gárdistából és 5—6000-nyi felfegyverzett román népből állott. A tábornok kiindulván Medgyesről, néhány nap alatt a két Küküllő völgyét megtisztította a székelyektől és diadalmasan vonult be Maros-Vásárhelyre.

Az én fegyveres népem egyesülvén Janku, Solomon és mások csapataival, a melyek Gratze kapitány fővezénylete alatt állottak, meghódította a jól felfegyverzett magyart várost, Nagy-Enyedet. Majdnem 30,000 román ment keresztül e városon, a nélkül, hogy bár egy szalmaszálhoz nyúltak volna, habár a lakosok kegyetlenségei a román lakosokkal szemben még friss emlékezetben voltak. Míg Janku és Gratze az aranyoszéki székelyeket és a tordai magyarokat fegyverezték le, addig én Maros-Újvárt pacifikáltam, összegyűjtvén a marosvölgyi magyarok összes fegyvereit.

Miután Urbán elfoglalta Kolozsvárt, mindnyájan összegyűltünk s rendeletet kaptunk, hogy a fegyveres népet bocsássuk haza, a mi meg is történt.

1848. december 10 én Wardener tábornoktól parancsot kaptam, hogy a fegyveres népet minél nagyobb számban ismét összegyűjtsem és tartsam készenlétben egy következő utasításig. Miután igen kemény télbe léptünk s a nép fa és liszt hiánya miatt sokat szenvedett, ez alkalommal csak az ifjakat Írattam össze, öt zászlóaljzat alakítottam egyenként 1200 ifjúval s azokat Ariton, Pap János, Májor János, Tacitus János tribünök és Sándor hadnagy vezérletére bíztam.

December 15-én, a Wardener tábornoktól kapott rendelet szerint ezen 6000 ifjúval Balázsfalvárói gyors menetben B.-Hunyad felé indultam. A nagyszebeni prefektusból magamhoz vettem még 2000 lándzsást, akik megelőzőleg Gáspár főhadnagy alatt állottak, de a ki aztán alkalmatlan volta miatt a főparancsnokság által visszahivatott, s így azok most Ardeleán László és Vlád Miklós tribünök által vezéreltettek.

December 16-án éjjel érkeztem Tordára 8000 emberrel, a magyarok minden ellenállása daczára. A románok magatartása ez alkalommal is elismerésreméltó,

azon ellenséges indulatú városban nem csinálván a legcsekélyebb kárt sem senkinek.

Deczember 18-án, mielőtt B.-Hunyadra értem volna, 12 lovast küldtem Wardener tábornokhoz, jelentést tenni közeledésünkről, utasításokat is kértem. A tábornok úgy rendelkezett, hogy én embereimmel a kapusi hegyet tartsam megszállva s ott várjam be a további utasításokat. Három napig állottunk itt. Deczember 22-én rendeletet kaptam, hogy vonuljak vissza s hogy embereimet bocsássam haza. Haza tértünk a nélkül, hogy tudtuk volna: miért tettük meg azt a hosszú utat Balázsfalvától B.-Hunyadig?

Alig értünk haza, szomorúbbnál-szomorúbb hírekkel leptek meg, hogy Wardener tábornok gyors menetben B.-Hunyadtól Nagy-Enyedig vonult vissza; hogy Urbán ezredes csak csodamódon tudott Beszterczén meg szabadulni, hogy Bem visszafoglalta Kolozsvárt és Czech Tordát; hogy a tordaiak több románt legyilkoltak és az aranyosszéki székelyek a környéki román falukat felprédálták, Hidast, Földvárt és Veresmartot felperzseltek; hogy egy rebellis horda a Mezőséget tüzzel-vassal pusztítja s hogy a nagy ügygyel-bajjal elmenekült románok a legszánandóbb állapotban N.-Enyedre jutottak.

Deczember 27-én Remer ezredestől parancsot vettem, hogy N.-Enyedre 1000 vadászt küldjék, a lándzsásokkal pedig Tornyaházától Nagylakig figyelő kordont alakítsak. Siettem személyesen N. Enyedre jelenteni, hogy én sem 1000 vadászszal nem rendelkezem, sem nem tudom felfogni, miként lehetne azon kordont egyedül lándzsásokkal fentartani ott, hol a lőfegyver feltétlenül szükséges volna. Az ezredes igazat adott nekem, nem is kért többé 1000 vadászt; megbizott azonban azzal, hogy őrségről gondoskodjam és időről-időre Kolozsvár felé kémlelő őrsöket küldjék. Nemsokára ezután a császári had kivonult N.-Enyedről és Gyula-Fehérvárra ment.

Így mi ismét a kezdet végéhez jutottunk.

Wardener megmagyarázhatatlan visszavonulása minket minden eredménytől, melyhez három hónapon át oly nagy áldozatok és oly nagy fáradságos menetek árán jutottunk, megfosztott, egyúttal működési vonalunk-

ról visszavetett, oda, a honnan október 18-án kiindultunk volt.

Az emberek elcsigázva a háborúzás menetei és a folytonos utazás által a táborhelyek felé, már az ősz kezdetétől fogva a legszükségesebbeket is nélkülözve, de leginkább lehangolva erejük haszon nélkül való igénybe vétele által s a rendes csapatoknak N.-Szebenbe és Gyula-Fehérvárra való váratlan visszavonulása miatt, ezen időtől fogva nem szívesen mentek a táborba. Mindamellettt Medgyes városának parancsnokától rendeletet kaptam, hogy előbbi hadi állásaimat foglaljam el, neki pedig haladéktalanul jelentést küldjék az ellenséges csapatok mozdulatairól. Így kénytelen voltam a földnépét ismét egy kemény proklamációval fegyverbe szólítani, minek folytán a szegény emberek nagyobb számban Csombordon, kisebb csapatokban pedig Tompaházán, Szent-Királyt, M.-Ujvárt, Nagy-Lakon és Apahidán össze is gyűltek. Január 5-én Balázsfalváról Csombordra mentem, a fennebb írt pontokra pedig egy egy tribünt küldtem, hogy őrségeket állítsanak fel. Losenau ezredes egy csapattal oda jött és hátunk megett Bocsárdon erős állást foglalt el. Tribunjaim, Germán és Desián, a magyarok által üldözött mezőségi prefekt, Vladutz Miklós felügyelete alatt álló tetemes néppel Czintoson állomásoztak. Ezzel voltam én összeköttetésben.

1849. január 8-án hírül vettem, hogy az elmúlt éjjelen N.-Enyedre magyarok jöttek. Nehogy a hír elterjedjen, de hogy én a tényállás valóságáról magamnak tudomást szerezzek, azonnal egy lovas őrzőjáratot és egy tekintélyesebb gyalogos csapatot küldtem N.-Enyedre, a hová megelőzőleg megírtam volt, hogy 1000 vadász és 5000 lándzsás számára szállásról és élelmi szerekről gondoskodjanak. Az őrzőjáratnak meg volt hagyva, hogy még a házakat is felkutassák. Negu J. cenzurio, az őrzőjárat vezetője, azon biztos hirt hozta, hogy a magyar csapatok ugyan nem érkeztek még N.-Enyedre, a lakosok azonban minden pillanatban várják; a lelkesültebbek közülök ebbeli reménységükben Kossuth-kalapokat és unio-kokárdákat viselnek s hogy azok, a kik a románok közeledtére, mint testőrök, vagy mint honvédek a magyar csapatokkal Torda felé futottak, mintegy 200-an, haza tértek már fegyver nélkül.

Azért, hogy a tordaiak és nagyenyediek között az összeköttetést elvágjam, szigorúan ragaszkodván a katonai főparancsnokság által az utasokra nézve legközelebb kiadott utasításhoz, de mert a felkelők ezen közlekedése nemcsak Gyula-Fehérvárt, hanem Losenau hadcsapatát s az én apahidi és nagylaki csapataimat is veszélyeztette, egy szakasz lándzsásnak azonnal rendeletet adtam, hogy Nikulicza János és Szpalnácsean János czenturiók vezetése alatt a Maroson átmenve, a nagyenyed—felvinczi országút mindkét oldala felett erősen őrködjék s bárkit találnának, őrizet alatt hozzák előmbe. Így ezen parancs folytán rövid idő alatt megtörtént az, hogy az őrjárat egyik vezetője, Szpalnácsean János, hét emberrel és tizennégy lőfegyverrel csakhamar visszatért, jelentvén, hogy a mint őrködött volna az országút mindkét oldalán, szekereket talált szemben, melyek N.-Enyed felé tartottak s a „Halt!“ kiáltásra több lövés volt a felelet; hogy egyet ezen szekerek közül a rajta levő emberekkel együtt elfogott; az ellenálló embereket lelőtték s fegyvereiket elvették, tiz szekér pedig Enyedre menekült, azokat Nikulicza János azonban üldözőbe vette. Ekkor egyike szolgálattelvő embereinknek jelenté, hogy ő N.-Enyed felől tüzet látott. Este 8 óra tájban lehetett már. Sálka Simon tribünt 150 vadászszal azonnal Enyedre küldtem, hogy a tűz okáról nekem biztos hirt hozzon, egyúttal alármat verettem. Sálka jelenté, hogy a Torda felől jött s N.-Enyedre menekült magyarok a házakból és a kertelések mellől embereinkre lődöztek, a kik őket üldözőbe vették volt, s hogy más részről a mieink a városba jutván, egy szalmakazalnak és három kunyhónak tüzet adtak. Visszaküldtem Sálkát a városba, hogy minden erő felhasználásával a tüzet oltsa s a bűnösöket fogja el; egyúttal Losenaut is, a ki hadcsapatával Bocsárdon volt, értesítettem mindenről, de katonai segítséget is kértem azon veszély elhárításáért, hogy el ne vágassák összeköttetésem a rebellisek valamely lovassága által, de azért is, hogy én Nagy-Enyedre mehessek embereimnek segítséget adni; ellenkező esetben kértem, engedje meg a Balázsfalvára való visszavonulást.

Az ezredes úr azt felelte, hogy egyetlen katonát

sem nélkülözhet s hogy én maradjak Csombordon; azon esetben, ha valamely nagyobb csapat által fenyegettetném, a melylyel nem mérkőzhetem. vonuljak vissza hozzá Bocsárdra. Éjfél után N.-Enyed minden oldalról lángban látszott lenni; tribunjaim értesítettek is, hogy ők nem képesek a borzasztó elemet megfékezni.

A nagy-enyedi égésre vonatkozólag ez a valódi tényállás. Azon város Losenau ezredes részvétlensége miatt pusztult el, a ki 1½ órányi távolban volt az égő várostól, segítségére siethetett volna és megakadályozhatta volna a tűznek későbbi elterjedését.

Másnap, január 9-én, mikor N.-Enyed még égett, marosújvári előőrsömnök egy és félórai összeütközése volt egy Torda felől jövő felkelő csapattal. Itt mi 13 embert veszítettünk s a felkelők Maros-Újvárt elfoglalták; nem tarthatták meg azonban sokáig, mert január 10-ikén csombordi állomásomat elhagyva, azt Májor János tribunra bízam; egy részről parancsot adtam ott Prokopiu János vadászparancsnoknak, hogy a Maroson átmenve, vágja el a felkelők visszavonulási útját; de a Maros bal partján 1200 lándzsával magam is útra keltem Marosujvárra.

Azonban mikor Prokopiu M.-Ujvár felé nyomult volna, a magyarok idejekorán futásnak eredtek már; mégis elfogtuk három társzekerüket, és 12 emberüket megöltük. Január 11-én jelentést tettem Lesonaunak a történetkről, ismételvén abbeli kérésemet, hogy ha nincs azon helyzetben, hogy nekem katonai segítséget küldhessen M.-Ujvárra, legalább Balázsfalvára küldjék el azt ő január 11-ről 215. szám alatt azt felelte, hogy a román határőrök második századát is Balázsfalvára küldte, megerősítendő az ott állomásozó helyőrséget; egyúttal a marosújvári szerencsés eredményért üdvözlét küldé.

A Bem által vezérelt felkelők, miután Urbán ezredest messze, Pojána-Stampig visszanyomták, Maros-Vásárhelyre mentek, itt csapataikat a székely és magyar ifjúságból kiegészítették, majd utukat Medgyes és N.-Szeben felé tovább folytatták. Br. Puchner altábornagy, a ki Bemnek Erdélybe való benyomulásával a főparancsnokságot személyesen vette át, január 16-án főhadiszállásával

Dicső-Szent Mártonban volt. Egyik-másik felkelő csapat, ugyanazon egy terv szerint dolgozván, Czech parancsnoksága alatt Tordáról, Balázsfalván keresztül, Nagyszeben, mint végcél felé nyomult előre.

Január 17-én egy kémlelő csapat, mely Czech egy zászlóalj honvédből, egy század huszárból és 1000 magyar lándzsásból álló seregének lehetett előcsapata, az országúton Tordáról N.-Enyed felé haladván, elvágta egyik lovas őrzőjüket.

Megbízta Novák hadnagyot, hogy e körülményről értesítse Munzát főhadnagyot, ki a Jánu prefektúrájából, Krakóból 1200 lándzsással Nagy-Enyedre ment s megkértem, siessen megtámadni Czech seregét előlről, hogy azután én hátban intézhessek támadást. Szerencsétlenségből Munzát hadnagy saját csapatját Nagylányeden parancsnok nélkül hagyta, ő maga pedig Eel-Gyógyon volt. A felkelők így 1200 románt találtak vezér nélkül s miután közülök többeket levágtak, a többit szétugrasztották. Mi lépésről-lépésre követtük N.-Enyedig a felkelőket, de miután értesültünk, hogy a Munzát emberei szétszórattak, ismét Maros-Újvárra térünk vissza, honnan ugyanaz nap Felvinczre mentünk és ott jó állást foglaltunk el. Tervünk az volt, hogy Novák hadnagy a II. román határőr-ezred zászlóaljával, mely a kapusi csata által Urbán csapataitól elszakított. egyúttal segítvén a Popovics Mártián Dénes szász-sebesi prefekt által vezényelt csekély számú lovasságot is, a Eelvincz felől N.-Enyedre menő magyarokat hátulról, Májor János Csombordról oldalról támadja meg, mi pedig szemben állunk velük. Novák hadnagy a Maros partjáról nem mozdulhatott zászlóaljával, hogy az ellenséget hátulról megtámadhassa, a mi támadásunkat azonban siker koronázta. Prokop tribün a vadászaival és Dinka czenturio, a ki 150 vadászt vezényelt, rejtett helyéből engedte, hogy a magyarok előcsapata zavar-talanul előre vonuljon, a zöm közeledtére azonban tüzet vezényelt.

Január 18-án Czech vezénylete alatt egy üteg ágyúval ellátott felkelő csapat jött s míg mi azon csapat egy részével verekedtünk, a másik rész Nagylaknál embereinket, két órai harcz után, megverte, Valea-Szákánál Ba-

lázsfalvára ment, de útközben Elekest felgyújtotta. Maros-Ujvárról visszatérvén, utánuk mentünk, hogy megszalaszszuk; látván azonban, hogy ők sokkal számosabban vannak, mellékutakon Balázsfalvára tértünk s elfogván Szanesalnál az ellenség előőrsét, a Balázsfalva melletti hegyen erős állást foglaltunk, azért, mert megerősödtünk a hitben, hogy ha a Balázsfalván állomásozó császári katonaság által megsegíttetnénk, egy jól irányzott tüzellel az ellenséget tönkre tehetjük. Ezen meggyőződéssel nemcsak elfoglalt állásunkat erősítettük meg, hanem különben is tekintélyes számunkat még megnöveltük. Az én prefektúrámból levő 2000 fegyveres emberen kívül, kik között 500 puskás volt, a gálfalvi ütközet után itt volt még a küküllővári prefekt, Moldován Mákária is, 200 puskással és 800 lándzsával; nemsokára hozzánk csatlakozott Ungárd hadnagy is, Tomasiescu és Albini tribunokkal s 2000 ifjúval; ezek közé számítjuk a két század határőrt is, kik Balázsfalván állomásoztak; aztán biztonságban is éreztük magunkat, tudván, hogy Losenau ezredes egész brigádjával csak Bocsárdon van. Mindhiában, más végzetünk volt.

Január 17-én, a gálfalvi ütközet után, mikor Bem N.-Szebent fenyegette, a körülmények úgy hozták magukkal, hogy minden katonai erő N.-Szeben védelmére összpontosítsassék. Ennek következtében Losenau ezredes január 19-én csapatával N.-Szeben felé indult és Vízaknán megállapodott. Embereink, minden tüzelő fegyver és ágyuk nélkül, látván, hogy Losenau brigádjával eltávozott, sőt a Balázsfalván állomásozó két század határőr is elhagyta őket, elkedvetlenedtek s nem akarván egy jól felfegyverzett, ágyukkal ellátott ellenséggel egyenlőden csatát elfogadni, szétszóródtak.

Megmaradt kétezer emberem is, kikkel én a rnonorai hidat védelmeztem, az ellenség által szétveretett. En magam is alig tudtam eljutni gyalog Vingárdig, a szeke-ret, mindennel a mim rajta volt, az ellenség kezeiben hagyván. Csak a 300 ifjú, kik a két határőrszázadot utolérték s katonáknak soroztattak be, vettek részt a január 21-ki csatában N.-Szebennél. Habár Balázsfalván nekünk a sors nem is kedvezett, mégis a felvinczi és a nagylaki ütközeteinkkel, valamint Balázsfalván elfoglalt

kitűnő állásunkkal, melyből a Szancsal felőli vidéket védelmeztük, erősen befolytunk arra, hogy Czech felkelő csapata ne vehessen részt a január 21-iki n.-szebeni csatában, hol Bemet megverték. A magyarok elhelyezkedvén Balázsfalván, a püspöki lakot kipusztították, a könyvtárakat feldúlták, a könyvnyomda egy részét elpusztították, a másik részét pedig magukkal vitték; még a püspökök holttesteit is felszínre hozták nyughelyeikből, drágaságokat remélvén kapni; aztán ott, a hol előbb mi foglyaikkal a legnagyobb emberséggel bántunk, hová nemzetbelieik, leginkább nemes földbirtokosaik, nagyobb biztonság kedvéért beköltöztek, hol vigasztalást és nyugalmat nyertek fájdalmaikban, ott ők akasztófákat emeltek, hogy embereket akaszszanak, mint a hogy ezt Kolozsvárit és Maros-Vásárhelyit is cselekedték.

Vingárdra érvén, táborba gyűjtöttem a magyarok által el nem foglalt falvak férfiaiit. Az általam szétküldött őrzérek az ellenséges magyar csapatok több őrzérekét fogták el, mely csapatok Pfuhl kapitány alatt Balázsfalván állomásoztak; folytonosan fenyegettem őket, úgy hogy csak a szomszédos Csufud faluig mertek kijönni. Apfler főhadnagy, a Maximilián-ezredből, 24 könnyűlovassal Vingárdra jött, s a fölkelők parancsnoka, Kemény Farkas Dévára menvén azért, hogy biztonságba helyezzük a N.-Szeben—Gyula-Fehérvár közti országutat, a balázsfalvi magyar helyőrséget, mely két század honvédből, 500 lándzsás és 500 Kossut-huszárból állott, megtámadtuk. Tervünk volt meglepni őket éjjel.

E célból embereinket öt részre osztottuk fel. Az egyik résznek, Ariton vezetése alatt hivatása volt egyenesen a püspöki lakásnak tartani; a második rész, Dinka alatt, a püspöki kertbe volt behatolandó, egészen a legbelsőbb épületig; a harmadik, Siandru vezetése mellett az új-utezán egészen a piacig, a negyedik, 300 lándzsásból és 24 Maximilian-ezredbeli lovasból álló rész saját és Apfler vezetése alatt tartalékokat képezett. Mi azonban napfelkelte előtt nem bírtunk Balázsfalvára érni. Mikor Siandru a fennevezett utcához közeledett, a magyarok golyózáppal fogadták; Ariton az ő szakaszával a püspöki épületig jutott. A magyarok megijedvén e betódulástól, a hegyoldal vetései között szétszóródtak. Apfler hadnagy

24 lovassal s néhány vezetőkkel a futókat üzöbe vette, de ő is a házakból golyózáporral volt fogadva s egy golyó által, mely ércsisakját érte, megfélemlítve, visszavonulót fúvatott. Embereink a hadnagy visszavonulásának okát nem tudván, utána mentek; azt gondolták, hogy nagyobb ellenségtől vannak körülvéve. Siandru hadnagy és Tamasesku tribün magukra maradtak. Ez utóbbi három Kossuthista által körülvéteget, egyedül liarczolt velük, hanem magyar gyalogság is jöven, legyőzetett és agyonlövetett. A magyarok Balázsfalva alsó hidjáig üldöztek minket s 23 emberünket megölték.

Ezen elvesztett csata után minden lándzsásomat haza küldöttem, csak 150 puskást tartottam meg, kikkel Vingárdra tértem vissza. Ezen csapás szomorú következményeit csak később ismerhettem meg. A nép fegyverbe hívásának nem lehetett az a célja, hogy ő maga egyedül támadja meg az ellenséget; hivatása az volt, hogy csak segítse a rendes csapatokat liadmiveleteikben s hogy üzöbe vegye a már megvert és futásnak indított ellenséget. En azonban mindig másképen használtam fel a fegyveres felkelő népet. Így történt aztán az, hogy épen a császári királyi hadak által Puchner vezénylete alatt Vízaknán nyert győzelem után, mikor az ellenség üldözésére a lándzsások nagy eredményuyel lettek volna felhasználhatók, nem voltak lándzsásaim. Mind a mellett, én Apfler főhadnagy társaságában 150 puskásommal Szász-Sebes felé indultam. Dája körül egy 15 Kossuth-huszárból álló magyar őrzáratra bukkantunk, mely szász kalauzunk előadása szerint, az út kikémlése végett jött, melyen Bem Medgyesre volt visszavonulandó. Ezek közül megöltünk négyet, a többit a hegytetőig üldöztük, honnan már Szász-Sebes felső részén látható volt Bem hadserege is. Ezután mi Apflerrel ismét Balázsfalvára tértünk vissza.

Bemnek Szász Sebesről Déva felé történt elfutása után, mikor aztán Pfuhl is kivonult Balázsfalváról, egy körrendeletét bocsátottam ki prefekturámban, hogy minden összeirt ifjú nyolcz napi élelemmel ellátva azonnal Csufudon legyen. Felhívatván a nemzeti komité által, hogy a „Siebenbürger Boté“ egyik sértő cikkére vála-

szoljak, N.-Szebenbe utaztam. E közben Bem Beke hadteste által, melyet Buteán prefekt több mint egy hónapra át lekötve tartott volt, megerősödve, Piskinéél megverte Puchnert és N.-Szebenbe való visszavonulásra kényszerítette. Czufudon összegyűlt embereimet Bem előcsapata megtámadta. A piskii csata után Bem rájött arra, hogy Puchnernek esze ágában sincs megakadályozni Bemnek a balázsfalvi és medgyesi magyar helyőrséggel való egyesülését, sem a székelyekével, kiktől a vizaknai csata után el volt választva; így ő nem követte Puchnert, hanem a Maros baloldalán Felső-Várad]’án, Berve, Szász-Csanádon át Medgyesre vette útját. Embereim tekervényes utakon Vízakna felé húzódtak. Miután a katonai főparancsnokság a román komiténak megengedte, hogy minél nagyobb számú lándzsás csapatot tartson készen, 1200-at embereimből Resinára rendelttem, hol fegyvergyakorlatokat tartottam s bevártam a további rendelkezéseket.

Február 26-án parancsot kaptam, hogy 1200 emberemmel Resinárt hagyjam el és keltsem fel az egész havasaját egész Balázsfalváig; majd Wever kapitányral, ki egy 5 ágyúval ellátott zászlóalj vezényelt, mártius 2-án támadjuk meg Balázsfalvát, hol már egy zászlóalj honvéd állomásozott négy ágyúval. Így Resinár községéből útra keltem s február 28-ának estéjén 5000 lelkesült s a magyarok ellen kegyetlenségeikért a megboszulás érzetével eltelt emberrel rendelkeztem. Minderről felvilágosítottam Wever kapitányt, a ki Szász-Csanádra hivatott, tanácskozándó a tervről és célról, miként s mire használjuk fel ezen fegyveres erőt. Ejjél után egy órakor érkeztem Szász-Csanádra; kérdeztetvén a balázsfalvi magyarok állásairól, kijelentettem, hogy azon magyar zászlóalj tehetetlen állapotban van s hozzáadtam azt is, hogy a Balázsfalvára vivő összes Indáknak mestergerendái ki vannak szedve. E körülmény gondolkodóba ejtette Wevert s mindenféle nehézségekkel állott elő; kikérdezett a hidaknak kijavítása módjáról; vájjon embereink készek lesznek-e az ellenséges golyók zápora között a hidak kijavításához fogni? nem lenne-e tanácsosabb a vízen hatolni át? stb. Végre úgy 3 óra tájban világosan kijelentette, hogy ő a balázsfalvi

magyarokat meg nem támadhatja, kötelessége lévén mártius 3-án N.-Kapuson a Puchner altábornagy alatt álló császári nagy hadsereggel egyesülni a véglett, hogy Medgyesnél a magyarokat megtámadhassák. En jó utat kívántam neki; a monorai Ildig előhaladt 5000 embernek parancsot adtam a visszatérésre; az öregebbeket haza küldöttem, a fiatalokkal pedig Preszákára mentem, hol Röhrich hadnagytól inzultust szenvedtem, mit más ember, annyi értékes karnak közepette, hasonló körülmények között, nagyon nehezen hagyott volna megtorlás nélkül.

Ezen inzultusra azon körülmény folytán vett ő magának bátorságot, hogy embereim számára negyven véka lisztet rekviráltam; 1200 emberem ugyanis egy hónap óta volt távol házáitól. En azonban a katonai főparancsnokság 6499. szám alatt kiadott dekrétuma szerint jártam el, melynek erejénél fogva az 5 napnál tovább táborozó lándzsások a rendes katonaság élelmezési pótlékában voltak részesítendőek.

Márczius 9-én Gyula-Fehérvár parancsnokától Írásbeli felhívást kaptam, hogy összes embereimmel Gyula-Fehérvárra siessek. Azt feleltem neki vissza, hogy jelenlétem a váron belül minden haszon nélkül volna, miután az ellenség minden erejét Segesvárnál összpontosította; ellenkezőleg sokkal üdvösebb volna, ha számomra kellő löszert és egy század rendes katonaságot küldene, hogy így megerősödvén, elmehessem a harcz színhelyére s ott támogathassam a császári rendes csapatok hadműveleteit a felkelők ellen. E közben, márczius 10-én a román pácziifikáló bizottságtól rendeletet kaptam, hogy a legnagyobb gyorsasággal N.-Szebenbe siessek, mert Bem már elindult Segesvárról és Medgyesen át fenyegeti Nagy-Szebent. Nem késtem megtenni a szükséges előkészületeket, hogy ott lehessenek, a hová a veszély elparancsolt. A végzetes események azonban, mint a villám, egyik a másik után jöttek. Alig indultam el, már vettem a hirt, hogy Bem márczius 11-én N.-Szebent elfoglalta s hogy a császári hadak visszavonulóban vannak, egyik rész a Vöröstorony, a másik rész pedig Brassó felé. Brandmayer kapitány, kit a gyulafehérvári várparancsnok küldött ki segítségemre, egy századdal a Leiningen-ezredből Mihálcz-

falváról, hová eljutott volt, visszatért a várba; mi magunk is rendeletet kaptunk, hogy a Maroson Szent-Imrénél keljünk át. Azután kevés időre, legnagyobb fájdalomkra megtudtuk, hogy a császári hadsereg, mely még 10.000 emberen felül állott, legkevésbé sem volt az ellenség által megverve s mi több, a számra nézve sokkal csekélyebb ellenséggel még a Brassóban elfoglalt kitűnő állásai-
saiból sem akart megverekedni, hanem egészen elhagyta Erdélyt és Romániába vonult vissza. Ezáltal eddig is sokat szenvedett szegény hazánk egy barbár ellenség fúriájának lett kiszolgáltatva.

Átadta kegyetlen sorsunk gondjainak s a beláthatatlan események szeszélyének, kritikus helyzetünket a szó teljes értelmében éreztük volt. Számunkra nem maradt más hátra, mint megvédeni az ellenség ellen Gyula-Fehérvár várát, a körül összepontosítván erőnket s kölcsönösen egymásnak erőt nyújtván. Idővesztegetés nélkül kiadtam a parancsot, hogy fegyveres népem keljen át a Maroson, magam pedig a környéki falvakat jártam be, hogy bátorságot öntsek a gondtól nagyon elfogott lakosokba; hogy megerősítsem a monarchiával szemben annyi időn át táplált hűségben s hogy a fegyverviselésre alkalmasokat táborba hívjam.

Míg rendelkezésemhez képest a fegyveres nép nagy része a Maroson való átkelésre készülődött Din ka, százados 150 emberrel Balázsfalvára sietett, hogy onnan Gyula-Fehérvárra szállítsa a rebellisek által ott felhalmozott gabonakészletet, melyet a medgyesi harcz után, félvén a román lándzsától, Balázsfalván maguk után hagytak, nagy sietséggel elvonulván. Popa György, nyugalmazott lovas kapitány, azon időben a balázsfalvi kerület adminisztrátora, a sorhadtól, 12 emberből álló őrző-
ratáival szintén a csapathoz csatlakozott volt. A míg Dinka czentúiró Balázsfalva körül, hogy az ellenség meg ne lephesse, előőrsöket és őreket állított fel s míg Munteán I. tribün ezalatt a szomszéd falukból 50 szekeret hozott össze, Popa György kapitánynak sikerült ily móddal 1400 véka gabonát felrakatni a raktárból s a fennebb említett 150 ember fedezete alatt a várba beszállítani.

Márczius 15-én a Szent-Imrén állomásozó csapatok parancsnokságától írásban rendeletet kaptam, hogy Kozs-

lárnál állást foglaljak s a Maros hosszában, valamint az országúton Szent-Imrétől Tövisig és a havasokig őrlánczot vonjak; a Maroson való átkelő felett örködjem; a Tordáról és Kolozsvárról jövő utasokat kísérettel a várba küldjem, hogy a dolgok állásáról kikérdeztessenek; az ellenség által való megtámadtatásom esetében pedig jelentést tegyek a várbeli parancsnokságnak s ez esetben egész fegyveres népemmel vonuljak vissza a havasok közé. Ha az ellenségnek sikerülne a várat körülvenni, úgy én kis csapatok által gyakran tett kísérletekkel nyugtalanítsam és neki állandó nyughatatlanságot okozzak. Hogy a rendeletet inkább megérthessem s a tervet annál inkább végrehajtsam, személyesen kerestem fel a vár parancsnokát s kijelentettem neki, hogy én úgy mint a vezetésem alatt álló fegyveres nép el vagyunk tökéelve e megbízatásnak pontról-pontra eleget tenni, embereim élelme azonban hiányzik. A parancsnok felhatalmazott, hogy nyugták mellett a szükséges élelmi czikkeket rekvizíció útján, még pedig a szomszéd községekből szerezzem be, a raktárakat pedig szállítsam a havasok közé; mindez meg is történt. Három nap alatt egy 2000 véka búzából és egy hordó borból álló raktárt létesítettem. En azon helyzetben voltam már, hogy a fennebbi rendeletet teljesíthettem, következőleg az előirt állást el is foglaltam.

Mikor az ellenséges csapatok N.-Enyednél mutatkoztak, nem késtem arról jelentést tenni a vár parancsnokságánál; mikor pedig azok Tövisnél voltak, a legnagyobb gyorsasággal tettem másodszor is jelentést, kimutatván azoknak számát és erejét is. Miután pedig állásunk, az ellenségnek a vár felé való mind merészebb közeledése által egyre kritikusabb lett, az utolsó alkalmat felhasználtam s végutasítást kértem a további teendőkre nézve. Minden vigasztalásunk és bátorításunk végett a következő lakonikus felelettel válaszoltak: „Az isten világosítson fel titeket s vezérelje vállalataitokat!”

Minekutána mi, mindjárt a polgárháború kezdete óta támogatva alig voltunk s minden elszántságunk s önfeláldozásunk daczára nemcsak megvetve, hanem még bizalmatlansággal is voltunk fogadva és rágalmaztattunk

állandóan, s most még az erőd által is elhagyatva láttuk magunkat, a honnan segítséget várhattunk: Istenben és igaz ügyünkben vetett hittel, a melyért mi fegyvert emeltünk, felfegyvereztük a népet, mely akkor 200 vadászból és 1000 lándzsásból állott, s Borbánd és Sárdon át Bocsárdra mentünk; ezen tüntetéssel az ellenséget annyira feltartóztattuk, hogy két napon át a várhoz nem közeledhetett. Midőn azonban láttam, hogy tovább az ellenségnek oly nagy erejével szemben magamat fenn nem tarthatom, a havasok felé húzódtam s az első szorosnál, Ompolyiczánál állást foglaltam. Innen minden adott alkalmat felhasználtam arra, hogy az ellenséget éjjel és nappal nyugtalanítsam s hogy előőrseit jó sikerrel megtámadhassam.

Márczius 28-án éjjel az ellenség körülzároló serege bombázni kezdte a várat. Ekkor egész csapatommal egy tüntetésre vállalkoztam, az ellenséget hátban megtámadtam s nem kis kárt okoztam benne.

Az ellenség e miatt nagy mértékben felingerlődött s másnap két zászlóaljjal ellenünk fordult. E jelentékeny haderőnek nem állhatván ellen, a szomszéd erdőbe visszavonultunk.

Néhány lövés után a levegőbe, a nélkül, hogy bennünk kárt tett volna, az ellenség is visszahúzódott, mi pedig elfoglaltuk előbbi állásunkat. A felkelők visszavonulásuk alkalmával tűzzel és vassal elpusztítottak minden falut, a melyben megelőzőleg mi is megfordultunk. Így történt különösen a közelben levő Kisfalu, Sárd, és mind a két Borsómezővel, hol a házakat az ellenség nemcsak hamuvá tette, hanem százan felül való fegyvertelen embert is felkonczolt, kik otthon maradtak s a többi elfutott, részben táborba szállt családtagok távollétében felügyelték a házi gazdaságot. Mi, hogy hasonló kegyetlenségeket kikerüljünk, Gura-Urszulujnál jól elhelyezkedtünk. A zalatnai tribün által fel is hívtunk, hogy azon helyet továbbra együtt védelmezzük.

Ez alatt egész odáig vergődött a hír, hogy a Puchner altábornagy által vezérelt császári hadsereg Romániából kiindult s a Vulkán szoroson át nemsokára a hátszegi völgyben lesz. Mi ezekről hallván, a zalatnai tribunátust

ápril 15-én elhagytuk s a havasokon át a Maros felé indultunk azon célból, hogy a császári hadsereg baloldalát támogassuk, vagy ellenkező esetben magunknak élelmet szerezzünk, mert a Tövisen általunk felállított raktár majdnem egészen elpusztult. Midőn a Maroshoz közel voltunk, úgy találtuk, hogy a császári had jövetele iránt csalódtunk; elhatároztuk tehát Al-Gyógyra menni, honnan több száz véka búzát és törökbúzát szereztünk be s azt elszállítottuk Zalatnára. Azon időben Májor János tribün egy lándzsás századával Bakonyáról szintén 500 véka búzát hozott volt el.

Alig értünk Zalatnára, a nélkül, hogy a havasi ut fáradalmait kipihentük volna, ápril 16-án vettem a hirt, hogy a magyarok felmérgeződven a Marosig tett kirándulásunk merészségéért és a miatt, hogy Al-Gyógyról és Bakonyáról gabonájukat magunkkal hoztuk, bizonyára azért is, hogy a havasok belsejébe hatoljanak, útban vannak Zalatna felé. Az előnyomuló ellenség két zászlóaljából állott, egy röppentyű-ágyúüteggel. Hogy könnyebben és nagyobb veszteség nélkül érhesse el célját, felhasználta húsvéti ünnepünket, mikor a havasi lándzsások haza bocsáttattak s mikor harczkészen csak embereim voltak jelen. A felkelők három oldalról akartak előre nyomulni, de csak a Borbánd felől jövők tudtak Zalatnáig feljönni, a többiek két században Balsia felől Demián György tribün által visszaverettek.

Mihelyt e hirt vettem, lovas harcosok teljes hiányában, két tribünt az ellenség kikémlelése s jelentéstétel végett kiküldtem. Mikor a kémcsapat visszaérkezett, már az őrség is jelezte, hogy az ellenség közel van.

En még semmit sem tudtam Demián tribünnak a két század ellenséggel való szerencsés összeütközéséről; nem ismertem a helyeket sem, hogy megtámadjam s előnyomulásában feltartóztassam az ellenséget. A szükség előtt meghajoltam s félrevonultam az ellenség utjából, de készítettem a zalatnai lakosokat minden értékesebb holmijuk elrejtésére; a fiatalabbakat s a felfegyverzetteket pedig felhívtam csapatommal való egyesülésre, az öregeket a házak őrzésére szólítván fel. Az ottani katolikus lelkészt, Bodnár kanonokát, felkértem, hogy

az otthon maradt románokat vegye pártfogásba, igyekezőn a feldühödt ellenség haragját azokkal szemben lecsillapítani.

Ugyancsak így beszéltem Mihályi román lelkésznek és más becsületes embereknek is, hogy az ellenségnek dühét ellenállással ne fokozzák. Mi elhagytuk Zalathnát s a legjobb rendben Valea-Doszulujnál Abrudbánya felé húzódtunk, hol igen jó állást foglaltunk volt el. Innen a szomszédos falvak lakóihoz Írásbéli felhívást intéztem, hogy ragadjanak fegyvert, elűzendők Zalathnáról az ellenséget s megsemmisítendőök tervét a havasok belsejébe való benyomulás iránt. Egyúttal irtani Jánkunak is, figyelmeztettem a veszélyre, mely a havasokat fenyegette, s segélyét kértem ki.

Csalódtam a felkelők terveire nézve, mert a két zászlóalj, miután erősítést vont magához s összeköttetésbe lépett a zarándmegyei brádi felkelőkkel, április 18-án Zalathnáról kivonult s az országúton Abrudbánya felé tartott.

Az általam összehívott havasi lakosság még nem gyűlt volt össze, sem a Jánkutól kért segély még meg nem érkezett, s így én itt csapatommal egyedül voltam; daczára ennek az ellenség támadásának bevárására hátráztam el magamat. — Segíttette a jó állás által, az ellenséget délelőtt férfiasággal és hidegvérrel fogadtuk. Röviddel azután egy óránál több ideig tartó kemény harc fejlődött ki. Az ellenség visszavonult, mi pedig őt a Valea-Doszulujból Zalathna felé nyomtuk vissza, a nélkül, hogy már innen ki tudtuk volna verni. Ezen ütközetben az ellenség 8 halottat és több sebesültet vesztett, kik mind ott maradtak a Tróján mezején; közülünk egy sem esett el. Ez alkalommal leginkább É r á n k Amos czenturió tüntette ki magát, ki egymagára három felkelőt lőtt le s egy havasszorosnál 25-öd magával feltartóztatta az ellenség seregét. A havasok között ez volt első összeütközésünk a felkelőkkel, mely fegyveres népemre jó eredménynyel végződött s nagy hatást gyakorolt a havasi nép bátorságának fokozására.

Ugyanaz nap délután a Jánkutól kért segély, 200 vadász és 400 lándzsás megérkezett. Ezen segítség által megerősödvén, merészeltük már meg is támadni az el-

lenséget. Itt a második, az elsőnél nem kevésbé makacsabb küzdelem fejlődött ki, mely egy óránál tovább tartott. Az ellenség sorai közé előre nyomultunk; ő kétségbeesve verekedett s így nem tudtuk Zalathnáról kiszorítani, de azért sem, mert már esteledett és töltényeinket kilőttük. Az általunk kiállott kemény tűzben tanúsított, bátorságunk az ellenségben oly nagy félelmet támasztott, hogy egész éjjel fegyverben maradt, nappal pedig megmozdulni nem mert. A felkelők parancsnoka, Mihályi, ez alkalomból azt mondta, hogy ő soha sem látta a románokat oly hosszasan és megszakasztás nélkül tartani a tüzet, mint most s hogyha még csak $\frac{1}{4}$ óráig kibírhatták volna, ő kénytelen lett volna Zalathnáról kivonulni. Nem tudta, hogy töltenyünk elfogyott. Az ellenségnek e második összeütközésben jelentékeny vesztesége volt: a harctéren hagyott 40 halottat és több sebesültet; nekünk 4 halottunk és 3 sebesültünk volt. A halottak között sirattuk a bucsumániak derék czenturióját, kit egy ellenséges röppentyű ketté szakított. E harcban rendkívüli bátorságával és hősiességével kitűnt Prokoj J., a vadászok parancsnoka, ki három felkelő katonát lőtt le a saját kezével.

Másnap személyesen jött el Jánku 600 emberrel. Azonban az egy hétig tartó esős idő megakadályozott minket az ellenség sikeres megtámadásában és annak Zalathnáról való kiűzésében. Jánkut Abrudbányára hívták, mert a zaráridmegyei felkelők a várost több részről fenyegették. E közben folytonos harcban látván magamat, élelem és lőszer hiányában engedtem a szűk ségnek én is. Abrudbányára mentem, egy kis csapatot hagyván vissza seregemből Valea-Doszulujnál, hogy a zalatnai magyarok mozdulatait figyelemmel kísérje.

Mikor én Abrudbányán időztem kipihenni a csatározás fáradalmait, Jánku prefekt ápril 23 ik napjának éjszakáján hazajött s felmutatott egy Brádról ugyanazon hónap 19-ről keltezett, Jánku és Buteán prefektek nevére czimzett levelet Drágos János magyar országgyűlési képviselőtől, a ki magyar párton levő magyarországi román volt. Azon képviselő Kossuth megbízásából e levél útján nevezett prefekteket felhívta, neveznének meg egy helyet, hol tanácskozásra gyűlnének össze egy

a magyarok és románok között kötendő béke czéljából. Én a Kossuth követével bármely természetű tanácskozás ellen nyilatkoztam, azon okból, mert a Kossuth-féle magyarizmus előttünk ismeretes volt: a magyarok által nyújtható biztosítékokra súlyt nem fektethetünk; a románoknak eddig is bő alkalmuk volt teljesen megismerni értékét a magyar becsületszónak s mert félhetünk, hogy ezen alkudozás háta megett egészen más vallami állhat. Ezekhez még hozzá adtam: „Timeo Danaos et dona ferentes.“ Az események lefolyása megjegyzéseimet teljesen igazolta. Jánku is meg volt arról győződve, hogy nekünk nincs megengedve Kossuthal egyezsége lépni; ő csak annyit mondott, hogy tekintve a nép és vezetőinek helyzetét a havasok között, ha a Kossuth követével való tanácskozás sok tekintetben hasznot nem is hoz, de ártani egyáltalában nem árthat.

Abrudbányán az élelmi czikkek rendkívüli drágasága miatt többet nem időzhetvén, Búcsúmon felül Negrileászára húzódtam vissza. Egy részről Buteán prefekt, másrészről Korkes tribün arról értesített, hogy Drágos közbenjárására fegyverszünet jött létre, a mely általam is respektálandó lesz.

Aggodalom fogván el, nehogy a végeredmény bizonytalansága miatt némely kétségbeeső gyengeségei folytán a magyarok üzelme diadalmaskodjék, mindjárt a hir vétele után siettem hivatalos alakban a havasban levő összes prefekteknek tudtul adni, hogy miután a prefektek nem képviselik a nemzetet, ők semmi szili alatt nem birnak joggal alkudozni a magyarokkal, hanem ha ők békét akarnak kötni, forduljanak a páczifikáló román bizottsághoz és a császári kormányhoz. A továbbiakban azt is megjegyeztem, feltéve az esetet, hogy ha a prefekteknek meg volna engedve a magyarokkal való alkudozás, a magyarok békefeltételei csak a következők lehetnének: a fegyverletétel, a román nép vezetőinek a magyarok részére való kiszolgáltatása, hadiadó, katonaujjonczok kiállításá stb., mind olyan feltétel, a mit a nép soha el nem fogadhat. Azért, hogy erről meggyőződést szerezzenek, hívjanak össze Abrudbányára egy nagy gyűlést, hogy alkalma nyílják a népnek szabadon nyilatkozni ezen kérdésekben.

Levellem vétele után Jánku prefekt Moldován prefekt kíséretében személyesen keresett fel. A kérdés újól minden oldalról meg volt vitatva, én azonban most is kijelentettem, hogy el vagyok tökéelve a harcot a legvégsőbb határig folytatni, ellenkező esetben visszavonulok, de a fegyvert kezemből egyáltalában ki nem adom. Ezzel elváltunk egymástól. A második tanácskozásra, mely Abrudbányán volt megtartandó, Drágos engem is meghívott, a meghívást azonban visszautasítottam. E közben a magyarok Zalathnáról eltávoztak, én pedig Gura-Ursulujnál jól elhelyezkedtem. De valamint mindenütt a havasban, úgy itt is sok szükséggel kellett küzködni; legérezhetőbb volt a kenyér és a vetemények, de a legkritikusabb a lőszer hiánya.

E célból április 27-én Gyula-Fehérvár parancsnokához levelet intéztem, május 3-án másodszor is felkerestem; felsoroltam a havasba való vonulásom óta összes havi műveleteimet s megjegyeztem, hogy igyekeztem eredménye sokkal fontosabb volna, ha oly nagy hiányát nem érezném a lőszernek. Azért azt ajánlottam neki, hogy valamely napon, meghatározott órában, a lőpor-torony irányában, hol a felkelők állomásoztak, kirohanást tegyen; ugyanazon időben én a havasról sereggemmel lerohanva, az ellenséget két -tűz közé veszszük; biztosan megverjük. Legyőzete után átvenném aztán a nekem szánt municziót, mely a várból a császári hadak háta megett kihozható volna.

August ezredes úr, a vár parancsnoka, egy május 4-ről keltezett levelében azt felelte vissza, hogy ő semmiféle kirohanást nem tehet; tanácsolta különben, hogy a Mahmut havasában rejtőzzünk el, melynek tágas barlangjai alkalmasak nagyobb csapatokat is elrejtetni az ellenség szeme elől! Azonban a vitézebbekből éjjel küldhetünk embereket a várba, hogy a szükséges lőauyagot vegyék át s hozzák ki számunkra a havasba; ez pedig ismételtető volna több egymásután következő éjszakán.

Az ezredes úr egyúttal tudomásomra hozta azt is, hogy a várbeliek készek utolsó emberig védelmezni a várat; a végén a császár, a szent és igaz ügy nevében köszönetét mondott nekem a bátorságért és kitartásért,

melylyel én az ellenséget háborgatom, s óhajtá, hogy ezen bátorság továbbra is lelkesítsen s újabb tényekre késztessem, úgy engem, mint azokat, a kik parancsnokságom alatt küzdenek.

Ugyanaz napon, azaz május 4-én Manzáth Albert (illetőleg Munzat, mert eredetére román) várbeli főhadnagy az I. román határ-őrezredtől, három határőrvidéki katona és még három gyula-fehérvári egyén kíséretében, Gnra-Ursulujban felkeresett. Magával hozta a várbeli haditanácsnak Jánku, Buteán, Dobra, Bálint és hozzám intézett levelét, melyben e tiszt a havasban működő összes önkéntes csapatok parancsnokának neveztetett ki, mi pedig felhivattunk, hogy magunkat neki alárendeljük. Minden felhatalmazása daczára ez azonban nem teljesült: egy prefekt sem fogadta el a főhadnagyot, annál is inkább, mert a havasi nép előtt e tiszt nem a legjobb hírben állott. Irányában bizalmatlanságra azon körülmény adott alkalmat, hogy, a mint fennebb el volt mondva, január havában N.-Enyednél gondatlansága miatt konczolták fel az általa vezényelt tekintélyes számú román lándzsásokat, őket vezető nélkül hagyván. Mindazáltal táboromba fogadtam s minden hadi vállalatnál tanácsát kikértem.

Május 6-án Hatvani 1400 felkelővel és három ágyúval Abrudbánya bányavárost elfoglalta. E nagy fontosságú tényről Jánku május 7-ről keltezett levelében sürgősen értesített s egyúttal felkért, hogy seregem nagy részével sietnék segítségére. Másnap ugyanazon Jánk tudósított az ellenség leverésére tett előintézkedéseiről; engem pedig megbízott, hogy a Dealu-mare havas torkolatát és az Abrudbányára vezető országutat tartsam elzárva. Munzát főhadnagy még meg sem ismerkedett a veszélyekkel és nehézségekkel, melyekkel mi a havasban küzdöttünk, már is elveszté bátorságát s félvén, nehogy a magyarok elfogják, a várba való visszatérésre kívánságát fejezte ki. Mindamellett ő mégis felbátorodott és mi jó egyetértésben megtettük a szükséges intézkedéseket, hogy Zalathna környékén elzárjunk a völgyben minden Abrudbányára vezető utat, a jobb harcosokkal pedig azonnal Abrudbányára indultunk. Nagy eső volt egész éjen át s ez megakadályozott minket abban, hogy

idejekorán megérkezzünk a nekünk szánt helyre, hogy részt vehessünk a csatában. Makacs küzdelem után a havasok derék lakosai Hatvanit teljesen leverték, csapatának maradványát pedig szégyenletes futásra kényszerítették. Utócsapata el volt szakítva a zömtől s a városba nyomva. E rész a házakból s más helyiségekből addig védekezett a míg egészen leveretett. Ezen harcz folyama alatt a löfegyverek tüzetől a város két helyen gyúlt meg. Mikorra mi oda érkeztünk, Abrudbánya fele már lángok között volt. Én és Munzat mindent megtettünk az egyre növekedő tűz korlátozására s hogy mérsékeljük a bosszúálló havasi nép fékvesztett haragját. Sikerült is a város másik felét megmenteni és sok ártatlan személyt a biztos halálból kiszabadítani.

E tekintetben nagy érdemeket szerzett magának Májor János alprefekt, Orokop János tribün, Dinka, Bárb, Julián, Pap János, Pap Miklós czenturiók, úgy a közrendőrök is, kik a magánházak felügyeletével voltak megbízva s a román templomokra vigyáztak fel, hogy az önként oda menekült, vagy az általunk oda küldött magyarok megoltalmaztassanak a feldühödött nép haragjával szemben.

Tekintettel arra, hogy az élelmi czikkek hiánya miatt még az éhséggel is kellett Abrudbányán küzdenünk, nem tudtunk ott tovább maradni; visszatértünk tehát ismét Zalathnára; fedezetünk alatt velünk jöttek azon magyar családok is, melyek Hatvani miatt lettek szerencsétlenekké s melyeket mi Abrudbányán megmentettünk. Ezen családokból azoknak, a kik a térségeken lakó rokonaikhoz akartak utazni, útlevelet és fedezetet adtam, elkísértetvén őket a magyar előőrsökig. Sok e családok közül megindulva, jóságunkon, abbeli kívánásaikat fejezték ki, hogy ők szívesen maradnak velünk, a háború bevégződéséig megosztván velünk minden nyomorúságot és veszedelmet; természetes dolog, hogy e kérelmet visszautasítottam azért is, mert napokon át nekünk sem volt ennivalónk. Ezek után mi a vár felé vettük utunkat azon erős szándékkal, hogy minden áron löanyagot szerezzünk.

Munzat hadnagy, a várba küldött jelentés következtében rendeletet kapott, hogy 5—600 nőtlen, minél

jobban felfegyverzett és felruházott egyént válaszszunk ki, kikkel aztán a várba behatolhassunk.

Táboromban azonban a jól felfegyverzett s még inkább a jól ruházkodott egyének valódi ritkaságok voltak; ily emberek csak Jánk Ábrahám és azon prefekt seregében voltak láthatók, kik a havasok között laktak.

Seregem leginkább a térségen lakó egyénektől volt megalakítva, kik két-három napi járásnyira fekvő, a felkelők által uralt helyekről valók voltak; ezek két hónap óta inget sem változtattak testükön. Egyszer sem volt helyzetünk oly kritikus, mint akkor. A nagy világtól teljesen elválasztva, mi semmit sem tudtunk arról, a mi a havasokon kívül történt.

A havasok között egy részről az éhséggel és a lőszer hiányával kellett küzdenünk, a gyermekek sokaságával és az élet minden nehézségeivel, más oldalról egy feldühödt ellenséggel állottunk szemben, mely elzárva tartotta a havast; arra, hogy hatalmába kerítse azt, kétszeres erőt fejtett ki. Jól tudta, hogy valameddig nem fogja bírni a havast, nem fogja bevenni Gyulafehérvárt sem. És aztán épen most, a haditanács minket a várba hiv! Mi sorsunk lesz nekünk ott? Mikor fognánk mi onnan kiszabadulni? és vájjon, ha az ellenség bevinné a várat, nem hányna-e minket mind kardja élére? nem löne-e meg, nem akasztana-e fel, a mint tette testvéreinkkel az országos táborokból? Ezek mellett még az a végzetes hír is eljutott hozzánk, hogy Hatvani, még nagyobb sereggel másodszor is bevonult Abrudbányára. Szerfelett kellett aggódnom a román értelmiségért, mely a havasok közé menekült s melynek sorsa a felkelők győzelme esetén annyira biztos volt. Igen szívesen siettem volna Jánku segítségére.

Ily körülmények között haditanácsot ültünk s komoly tárgyalás után elhatároztuk a várbeli haditanács határozatainak engedelmeskedni, nehogy valakinek eszébe jusson minket azzal vádolni, hogy a császári parancsnoknak nem engedelmeskedtünk. Ezután nemsokára siettem Jánkut ismeretes elhatározásunkról értesíteni s felkértem egyúttal őt arra, nehogy Hatvanival elhatározó ütközetbe ne ereszkedjék, hanem hogy őt inkább kisebb előőrsi támadásokkal nyugtalanítsa állandóan s hogyha

kifárasztotta, egész erejéből támadja meg és tegye tönkre. Később meggyőződtem, hogy az eredmény minden várakozásomat felülmúlta, mert Jánku ezúttal is fényes győzelmet aratott Hatvani felett.

Május 17-én kiválasztván a haditanács által kért embereket, előkészületeket tettem az indulásra. Hogy az ellenséget tervünkre nézve tévútra vezessük, más utakon nagy számú lándzsást küldöttünk előre, mi pedig a vár felé irányítottuk lépteinket. A hegyről neki estünk az ellenséges előőrsöknek, levertük őket; azután állandóan tüzelvén, megbontván a Gyulafehérvár körüli ellenséges kordont, néhány perez múlva a várhoz közeledtünk. A helyőrség semmiféle kirohanásra nem tett kísérletet a végett, hogy segítségünkre jöjjön, sem nem ágyúzott, hogy fedezte volna támadásunkat. Csak akkor, mikor a vár falához értünk, sütöttek el két ágyút két versen, ez azonban már nem szolgált a mi javunkra, kik már minden veszélyből kimenekültünk, ekkor nem volt szükségünk már semmiféle segítségre; azon ágyukkal azon felkelőkre lőttek, kik megijedvén az ostromló kordont felfosztó rohamunktól, Portusról és Borbándról megindultak volt. Ezen harcban az ellenség több emberét vesztette el; nekünk egy halottunk és három sebesültünk volt.

A várban minden oldalról „vivát!“ kiáltásokkal, a parancsnok pedig a legnagyobb szívélyességgel, Cernoveich s a bánati román határőr-ezred tisztei kézszerítésekkel, Thalsón pedig, a helyőrség derék káplánja, igaz szeretettel fogadtak. Ezen merész vállalatra a felkelők zavarba jöttek s kénytelenek voltak a lőportoronynál, honnan a támadás jött, egy egész zászlóaljot elhelyezni őrizet végett.

Miután a várparancsnoknak kimutattam az általunk szenvedett sok szükségét, rendelkezett, hogy 800 emberem naponként kenyeret és egy pohár pálinkát, vagy bort kapjon. Az alprefektek és tribünök azonban egyáltalában nem szerepeltek az élelmezési jegyzékben, csak mikor elfogyott pénzük, voltak kénytelenek a legénység kenyeréért folyamodni. Lőszerekről is gondoskodtak; kaptunk 160 pisztolyt, 40 flintát, legtöbb azonban semmire sem volt használható; mindenekelőtt ki kellett azokat javítani. Ezekén felül kaptunk egyenként 20 töltényt.

Azon erős hitben lévén, hogy mi a helyőrség megerősítése, a vár közös megvédése és az ellenség ellen intézendő kitörések végett hívtunk be a várba, feladatunkká vált embereinket egy 800 emberből álló zászlóaljban a katonai taktika elveinek megfelelően szervezni. Fáradtsággal és kitartással a zászlóalj megalakítása közmegelekedésre sikerült is. Ezen emberekkel, a háború tartamára, új eskünek vettettünk alá; a várparancsnok zsoldot ígért, ha a zászlóalj jól viseli magát.

A román fegyverek győzelme a havasban s az a körülmény, hogy a várban a románok többségben voltak, ördögi irigységet támasztott azokban, kik a románokat mindig gyűlölték. Így sötétben nagy mesterséggel oly czélszövényeket szőttek ellenünk, a melyek, mert észrevehetőek nem voltak, nem is voltak elleusulyozhatóak.

A vár parancsnokának látománya jött, hogy a románok ki akarják kezéből venni a parancsnokságot s azt valamely románnak adni át. Ezen nevetséges képzelődés a várban való tartózkodásunkra s a közös kitörésekre vonatkozó összes terveinket megváltoztatta. Titokban döntöttek sorsunk felett s ez az volt, hogy kitegyenek a várból, térjünk vissza a havasok közé.

Május 25-én zászlóaljbeli ifjaink két mázsa húst kaptak, a mi velük a várban való tartózkodásunk alatt egyszer sem történt, kiosztottak közöttük 800 katonasipkát; csak ez képviselte az egyenruhát, mely később igen nagy hasznunkra vált; ezeken felül adtak még egyenként 30 töltényt is, úgy, hogy a már kapott 20 tölténnyel együtt ötven tölténnyel rendelkezünk egyenként.

Végül megmondták, hogy a következő éjszakán a löportorony irányában, hol az ellenség állomásozott, vezényletem alatt a zászlóalj egy kirohanást fog intézni; onnan pedig meg fogja rohanni a Borbándnál levő felkelőket és így tovább. Biztosítottak, hogy segítségül velünk egyúttal a bánáti és az erdélyi I-ső román határőrezred két százada is kirohan. E titokba csak Munzát főhadnagy volt beavatva, ő azonban előre egyikünkkel sem közölt semmit.

Május 26-ának éjszakáján a kitörés előkészületeivel

voltunk elfoglalva, de gondolván, hogy a terv végrehajtása után a várba visszatérhetünk, csekély vagyonunkat is a várban hagytuk hátra.

A titkos kapun kilépve, láttunk is két határőrvidéki századot a sötétben elvonulni, később azonban nem láttuk őket többé. Mikor kiléptünk a vár sánczáiból, akkor sem közölte velünk Munzát a várból való kijövetelünk valódi okát. Itt a parancsokat kiosztották s minden rendelkezés megtéetett a harcra. Három részre osztottam fel embereimet: a jobb szárnyat Major János alprefektre bízam; a balszárnyat Prokop János vadászkapitány vezérelte, a középet magam. A támadás azon két zászlóalj ellen volt intézve, melyek közül az egyik a löportorony körül, a másik pedig a szőlők végén volt elhelyezve. Támogatva az éj sötététől, rárohantunk az ellenséges őrzáratokra és előőrsökre, melyeknek embereit egy perez alatt megöltük; azután a löportoronytól levő zászlóaljra vetettük magunkat; az ellenség katonái még jóformán fel sem öltözködhettek. Lövéseink és szuronyaink a löportorony körül és annak helyiségeiben halomra döntötték a felkelőket.

Kegyetlen harc fejlődött ki, melyet az éj még borzasztóbbá tett. Összeelegyedve a felkelőkkel, szemtől-szemben küzdöttünk egymással. Én magam hármat szúrtam keresztül s egyet meglőttem. Hogy mi magunkat meg nem öltük és egymást meg nem sebesítettük, tisztán katona sipkáinknak köszönhetjük s csak ezekről ismerhettünk egymásra. Az ellenség nem tudván helytállani s megirtózáván nagy veszteségétől is, szétzülve futásnak eredt. Embereink közül tizenkettő, körülvéve a felkelők egyik szakaszától, a nélkül, hogy megadták volna magukat, férfiasan harczoltak, míg közülök tizenegy elesett; a tizenkettedik pedig, egy Bliánka nevű tanuló Nagylakról s dekurió zászlóaljunkban, látván bajtársait meghalva, ő is közöttük halottnak tette magát; így az ellenség figyelmét kikerülte s később sértetlenül tért vissza zászlóaljához. Hajnalban az ellenség által a vár körül vont kordont másodszor is szétszakítottuk s az ellenség lőtávolán kívül a havasokat csakhamar elértük. A térségen sem szüntünk üldözni a felkelőket egész addig, míg új felkelő-csapatokat láttunk

közeledni Borbánd és Maros-Portusról a lőportorony felé. Csak most vettem észre, hogy Munzát, ki a hőseim által nyitott úton jött utánam, eltűnt a harcztérről. Néhány emberünkkel a havasok közé vonult. Így csak most volt a talány megfejtve, hogy tulajdonképpen miképpen minket a várból kiexpediáltak a czélból, hogy ismét a havasok közé vonuljunk. Engedtünk tehát a kényszernek s ismét a havasok közé mentünk, hol Munzát élönkbe jött. Az insurgensek e csatában 80 halottat és még több sebesültet vesztek; közülünk megöletett 28, 6 megsebesült és 7 fogságba esett. Legnagyobb gondot okozott Májor János alprefekt eltűnése, ki azon csatában kiváló akarat-ex-ejével, bátorságával és hősiességével tűnt ki, de a ki most 85 emberével hiányzott közülünk. Az ő bajtársainak sorsa a vár teljes felszabadulásáig ismeretlen maradt előttünk, mikor is nevezett alprefekt tett jelentést hadműveleteiről s a várban vele történekről.

E jelentésből a következők felemlítésre érdemesek:

Május 26-ának éjszakáján, miután a parancsok a lőportorony ellen tervezett kirohanásra vonatkozólag kiosztattak, Májor Jánosnak a jobb szárny jutott. A lőportoronyi makacs küzdelem után a felkelők egy része Borbánd felé futott. Az alprefekt egy század élén egész a faluig üldözte őket s állandóan tüzelvén közéjük, nagy veszteséget okozott nekik. Hajnalban a Borbándon állomásozó összes felkelők, tüzérséggel, Májor századára rohantak. A jelentékeny erő ellen állandóan harczolva, a lőportoronyig vonult vissza, itt azonban azt tapasztalta, hogy mi már a havasok felé vonultunk s hogy a Portusról és más helyekről elétörő forradalmárok útját a havasok felől egészen elzárták. Lehetetlen volt utánunk jönnie; két oldalról fenyegetve, a vele maradt 85 emberrel kénytelen volt a vár felé vonulni vissza. A felkelők a nélkül, hogy utolérték volna, mindenütt nyomában voltak a menekülő 85 embernek; az ellenségnek lovassága nem volt. A legnagyobb rendben, férfiasan küzdve, a vár közelében volt már. Ekkor a vár ágyúi megszólaltak, de nem a végből, hogy az alprefekt és derék embereit megvédjék, hanem, hogy megvédelmezzék azt a hat könnyű lovas, kik azért vág-

tattak ki a várból, hogy e szerencsétleneknek tudomására hozzák, hogy a várba vissza nem térhetnek, hanem meneküljenek csak a havasok közé. Ez azonban már teljes lehetetlenség volt.

E helyzetben a legnagyobb baj az volt, hogy a derék csapat a vár ágyúi és az ellenség golyói között állott; mindazáltal szerencsésen kimenekedett a veszedelemből. Mikor a felkelők szétosztak, bevonultak a várba, hová csak nagy nehezen eresztették be. Ezen bátor visszavonulásban Májor egyetlen embert sem vesztített, kivéven a mezősegi légió alprefekjét, Lászkudean Flóriánt, ki ellenséges kartács által súlyosan megsebesítetvén, három napi iszonyú kínok után a várban meghalt. Érdemes megemlíteni, hogy mert ezen szerencsétlen ember a nép felfegyverzésében részt vett, a rebellesek egész családját kipusztították.

A várba befogadott ezen 85 ember Májor János alprefekt vezénylete alatt állott. Míg ők a várban tartózkodtak, jelentékeny szolgálatakat tettek. A vár sáncaiból, környékéről ők kaszálták le az egész füvet, szénát csináltak s elhelyezték a vár kaszamáiban. Ezen emberek bámulatraméltó hidegvérrel, egymást felülmúlva rohantak, eloltandók az ellenséges bombák és röppentyűk által okozott tüzet, a tiszta veszélybe. Popa György lovas kapitány, kinek vezénylete alá rendelték őket később a várban, 100 írt jutalomban részesült az emberei által a tűz eloltása körül tett derék szolgálataiert.

Mikor a magyarok az alsó várost elfoglalták, az élelmi czikkek hiánya nagyon érezhető volt; a városbeli románok ugyanis, részben az ellenségtől való félelem miatt, részben mert életüket megmentendők, a vár sáncaiba menekültek — a szükséges élelmi czikkeket többé már a várba be nem szállíthatták; hozzájárult még az is, hogy a vár sáncaiból a várparancsnok rendeletére az oda menekült embereket kiüldözték, kiket aztán a magyarok, mert ezen menekülők voltak az élelmi czikkek szállítói — megölték; így 70—80 család esett áldozatul a vár élelmezése és fentartása körül kifejtett buzgalmakért. Ellenben azoktól, kik a tilalom daczára marháikkal a vár sáncaiba menekültek, marháik a vár élelmezésére elvették.

Miután a magyarok mindegyre közeledtek a várhoz s a vár marhái nélkülözték a legelőt, a várbeliek pedig a veteményt és zöldséget, az a 85 ember kiment a várból, s míg tribunjai az ellenségtől vett fegyverrel harczoltak a magyarok ellen, ők a vár éhező tehenei számára búzával és kukoriczával, az emberek számára disznótökökkel és zöldséggel terhelték meg magukat. A lizsthiányon segíteni, resniczét kellett volna csinálni, de hiányoztak a kövek. A 85 ember, egyesülve az erdélyi és bánáti román határőrökkel és a Bianchi-ezred néhány katonájával, e hiányon is tudott segíteni: ők az ellenség sorai között a városból hat követ hoztak be a várba.

Továbbá tapasztaltatván, hogy Borbánd irányában a fűzfák a golyók útjában állanak, ugyancsak ez a 85 ember, a Tzunea hadnagy által vezényelt néhány szász vadász és egy szakasz bánáti román határőr által fedezve, fejszékkel jöttek ki s ama fűzfákat levágták, mely alkalommal a borbándi magyarok egy emberünket megölték és kettőt megsebesítettek; ugyanígy esett el a bánáti határőrök derék tizedese, Denescu is; mindez be nem következett volna, ha a szászok a számukra kijelölt helyet megvédelmezték s az ellenség közeledését hírül adtak volna; ők azonban megszaladtak a nélkül, hogy egy lövést tegyenek.

Azon 85 román által naponként tett ezen és ezekhez hasonló szolgálatok nem méltányoltalak, de épen rosszul voltak megfizetve. Először is ismeretes visszavonulásukban a várparancsnok megtagadta a bevonulási engedélyt, habár nagyon jól tudta, hogy ők nem saját hibájuk folytán maradtak el zászlójuktól. Miután nagy nehézséggel a várba bebocsáttattak, kényszerítették a sorhadba való belépésre, holott némelyik már feleséges ember, családfentartó atya volt; a zászló alatt új eskünek letételére kényszerítették, habár két három nappal az egész zászlóaljjal esküdtek, e mellett hűségüket dicső tényekkel nyilvánították s bizonyítékot szolgáltatottak arra, hogy ők is tudják forgatni és kezelni a fegyvert ép úgy, mint a sorhadi katonák. Miután ezen emberek június 1-én rájöttek arra, hogy mi másodszer is megtámadtuk a magyar kordont, a ré-

szükbe jutott brutális bánásmód miatt elszomorodva megkérték a parancsnokot, engedné meg nekik a kivonulást s a velünk való egyesülés, ezúttal, de kérésüket meg nem hallgatták. Míg szénacsinalással foglalkoztak, 4 kr napdíjban és $\frac{1}{2}$ katonai kenyér élvezetében részesültek s később e segélyt is egészen megvonták tőlük.

Ellenben a szászvárosi és szászsebesi 80 zásznak, kik pedig ép úgy gárdisták voltak, mint a 85 román, minden szükségessel el voltak látva, épen mint a sorliadi katonák. Kétségbeesésük tetőpontra hágott, midőn egy napon a haditanács úgy a 4 kr. napidíjat, mint szintén a kenyeret megvonta tőlük; sőt mi több, kijelentették nekik azt is, hogy a várban továbbra meg nem töretnek, hanem kényszeríttetni fognak a havasok közé való kivonulásra. Áldozat lett volna mindenik a magyarok kezében, ha a bánáti határ-őrezred derék tiszttestülete meg nem szánja őket s nem lép közbe azon javaslattal, hogy azon szerencsétleneket osszák be határőreik közé, kik addig is mindenüket a legnagyobb jóakarattal megosztották velük; habára határőrök élelmezték őket, mégis a tőlük várt szolgálatokat a vár érdekében továbbra is teljesítették. Végre a várparancsnok is belátta, hogy brutális intézkedéseivel mégis igen messze ment s azért a 4 kr. napidíjt és kenyeret számukra újólág kiszolgáltatta. Ezen kínzás, megvetés és utálat igen keserű irónia volt azon érdekem után, melyeket az a 85 ember a várba való befogadásuk előtt szerzett, és méltánytalan ár volt a várban tett szolgálataikért.

Körülbelül ez volt szenvedése a zászlóaljjától eltévedt 85 embernek. Ezentúl ismét felveszem haditényeim elbeszélésének fonalát.

A várból való kijövetelünk s a havasok közé való felvonulásunk után Jánkutól levelet kaptam, mely szerint ő prefekt társaival és a néppel el van határozva megtámadni a várat körülövedző ellenséget s azt felzabadítani.

Én méltányoltam a tervet s megegyeztünk: három oldalról támadni meg az ostromló sereget; e célból meg is tétettek a megfelelő rendelkezések, melyek végrehajtottak. A jobb szárnynak, Vladucz prefekt alatt feladata volt a felkelőket Portus felől támadni meg; a balszárny,

Bálint prefekt vezénylete alatt Tövis felől működött, míg a centrumot Borbánd felől e község és a lóportorony ellen én vezettem. A kombinált, három oldalról szóló támadás határnapjául június 1-ső napja tüzetett ki. Mi azt hittük, hogy a vár őrsége szintén közre fog működni, azért is, hogy az ellenség két tűz közé legyen szorítva s annál könnyebben megverve.

A támadási napon pitymalatkor megkezdtem a csatát. A felkelők észrevették tervünket, elhagyták tehát a várat és a havasok felől állást foglaltak; mindamellett én rohamot intéztem zászlóaljaik ellen s fentartottam a harcot 9 óráig. Háromszor vertem ki állásaikból, a nyílt mezőn azonban nem mertem őket követni. Majdnem lőszer nélkül maradtunk, de minden perczen vártuk a várbeli helyőrség kirohanását, mely egykedvűen nézte a mi csatánkat; hiában vártuk!

Később megtudtuk, hogy a bánáti és erdélyi határőrvidék tisztjei ajánlkoztak és kérték a parancsnokot, engedné meg nekik a várból való kirohanást, ő azonban felelte: „Ich brauche sie nicht!“ vagyis: „Nincs szükségem a románokra!“ A parancsnok, úgy látszik, most is csak azt hitte, hogy mi újólág csak a várba akarunk hatolni; nem tudott helyesebb gondolatra jönni; hat. i. ő a helyőrséggel észszerűbben működött volna közre, az ellenség tökéletesen meg lett volna verve és a vár felszabadítva; mi több, a dolgok mindenben más fordulatot vehettek volna. A magyarok vesztesége igen jelentékeny volt, 200 halottra tehető. Mi 25 embert veszítettünk, ott maradtak a csatasíkon: több sebesültünk is volt. Minket az erdő háta védett, az ellenség pedig nyílt mezőn harczolt. Az ütközetben kiválóan kitüntette magát Julián Todor czenturió.

Vége is le kellett mondanunk a helyőrség kitöréséről, de hiányzott már a lőszerünk is; miután az ellenség minden erejét özpontosította volt a fenyegetett helyre, nem maradt más számunkra mint a visszavonulás Tótfaluba. De csak Andreika tribunnal és 50 emberrel érkeztem, kiket a bokrok közé rejtettem el s a nélkül, hogy egyetlen töltényünk lett volna, négyszáz felkelőt egy órán át tartottunk lekötve egész addig, míg minden emberünk, úgy a tótfalvi lakosok vagyonukkal a hava-

sok közé menekültek. Innen a felkelők is visszatértek, előbb azonban felújították a teljesen ártatlan falut,

Ezek után mi Zalathnára indultunk, a hol embe-reinket haza bocsátottuk. A havasiak útravaló-vétel végett haza tértek, a térségiek pedig felosztattak a környékbeli községekbe; előörsi s őrzárati szolgálatokra csak 50 embert tartottunk vissza.

E közben a felizgult ellenségnek nem volt nyugodalma. Látván, hogy a nagy csalfasággal készített terve: a béketárgyalások álarcza alatt Drágos követ által be-jutni a havasok közé — nem sikerült, azt erőszakkal készült végrehajtani s Gyula-Féhérvár bevitelét ezáltal meg-könnyíteni. Több oldalról tehát, nagy tömegek indultak meg a célból, hogy egy időben jussanak a havasok közé, hogy a havasi lakosokat zavarba hozzák s erejüket megosztván, meggyengítsék, megverjék s így a havasokat hatalmukba kerítsék.

E célból Zaránd vidékéről Kemény Farkas, Kolozsvár felől Vasvári, Torda felől Eglonstein és Pápai, Tövis felől Juhász, délről a Maros felől Kovács őrnagy nyomul-tak elő; röviden, az ellenség egyetlen havasi szorost sem hagyott felhasználatlanul csapatainak bevitelére a havasok közé, annyira, hogy a havasok megigázására szánt hadi erő 20—25 ezerre ment, mind katonák, 30 ágyúval és sok röppentyűvel. E csapatok rendeletet kaptak egyszerre kilencz oldalról támadni.

Alig helyezkedtünk el Zalathnán, már vettük a hirt, hogy Kovács őrnagy Nagyágról két zászlóaljjal ellenünk indult.

A hir vétele után azon 50 emberünkkel a Zalathnán túl levő, Dombnak nevezett, magas hegyre másztunk fel. Itt dobosainknak egy jól alkalmazott dob művelete által Kovács őrnagyot arra birtuk, hogy egész éjjelét egy szakadéokban töltötte el s nem mert Zalathnára bevonulni. Másnap reggel Kovács ugyan bevonult Zalathnára, de alig állította fel előőrseit, egyfelől mi 50 emberünkkel, más oldalról Demián csapataival rátámadtunk s ezáltal egy nagyon merész demonstrációt hajtottunk végre. Kovács gondolván, hogy nagy ellenséges hadi erővel áll szemben, annyira megijedt, hogy csapataival éjnek idején egész csendben kiment Zalathnáról

és Magyar-Igenig meg sem állott; a számára berendezett, de általa egy napig sem használt lakás számunkra maradt hátra.

Ez alkalommal Munzat hadnagy annyira elveszté bátorságát, hogy 50 emberemet pénzbeli ígérettel a várba leendő elkísérésére akarta rábírní; miután ezek nem hajtottak a kérésére, fejét a bükkfákhoz verte, átkozván az órát, melyben kilépett a várból.

Később, hogy több fegyveres ember gyűlt össze, Munzat kiválogatta a legbátrabbakat, egy századot alakítván belőlük a várig szolgáló kísérete számára. Az emberek daczára, hogy vezetőiket megváltoztatta, egyáltalában nem akarták őt elkísérni.

Kovács őrnagy ijedségéből magához térvén, Zalathna felé vette útját és Gura-Urszulujnál megállapodott. Mi 50 emberünkkel Valea-Doszulujig húzódtunk vissza, hol a környéki lakosok felkeltésére szükséges intézkedéseket megtettük; egyúttal Jánkut is felhívtuk, küldene lőszert és embereket az ellenség tönkretételére. Miután Jánkut Kemény Farkas már megtámadni igyekezett, nem hogy segítséget küldött volna, de ő várt tőlünk hasonlót. Jánku harczi Keménynyel kilencz napig tartottak.

Kis csapatommal a Vulkoj nevű havasba húzódtam vissza: három napig vártam itt az összegyülekező harczosokra, mialatt csak sótalan sült hússal éltünk. Kovácsot nem támadhattuk meg s ki nem verhetjük állásaiból, mert Kemény Farkas elfoglalván Abrudbányát, egy század honvédet küldött Zalathnára s ezáltal Gura-Urszulujnál Kovácscsal egyesült. Ugyanegy időben más magyar csapatok is értek közelembe. A felkelők tekintélyes számú csapataitól voltam tehát körülvéve; helyzetem igen kritikus lett. A körülzáró ellenségen kívül még más veszedelmekkel is küzködtünk: az éhséggel és a lőszerhiánnyal. Legkeményebb harczot azonban mindenekfelett Munzat hadnagygyal vívtam. Ez a minket fenyegető veszélytől bátorságát veszítve, miután embereinkyt rá nem bírhatta, hogy most a várig elkísérjék, arra akarta őt rávenni, hogy Romániába menjenek a cs. k. hadsereghez. A harczosok megingatlan akaratán azonban e terve is hajótörést szenvedett, mert embereink a csá-

szárért, a trónért és nemzetért életre-halálra harcolni magukat eltökélték.

Ezen szorult helyzetben Munteán János tribün vezetése alatt Jánkunak 400 embert küldtem segítségül. A többi harcosokkal a Zalathna és Abrudbánya között levő ellenség hadsorai között utat vágtam magamnak s Almásra értem. Embereim itt elláttattak a szükséges élelmi szerekkel s gyors menetben Hondolra siettünk, hol egy század felkelő állomásozott. Reggel 10 óra tájban egész váratlanul támadtunk rá, úgy hogy életben alig menekülhetett közülök 25 ember. Mi csak egy pisztolyt és egy lovat veszítettünk. Itt ruhaneműt, kenyeret, bort, húst, fegyvert és lőszert találtunk.

Hondolról visszatérvén, két napig vitatkoztam Munzat hadnagygyal; én ugyanis követeltem, hogy mi is Kemény ellen menjünk Abrudbányára, kit Jánku s a többi román prefekt már a többi felkelő csapattól elvágott volt, körülvette s Abrudbányára annyira beszorította, hogy egész csapatával a legnagyobb veszélyben volt; Munzat ellenben ez indítványomat ellenezte, kijelentvén, hogy pihenési időt kell adni az embereknek. Míg ő pihent, Kemény a Jánku által védelmünkre bízott Dealu-Maré-n át elmenekült, útjában senki sem tartóztatta fenn.

A megvert és üldözött Kemény, midőn Zalathna környékén haladt volna, úgy találtuk, hogy Boiczánál egy zászlóalj felkelő állomásozik még azért, hogy összeműködjék Kemény csapataival. A rovinai és stojeneászai papokkal és Demián tribunnal egyetértve, elhatároztuk megtámadni és elkergetni azt a havasból. Már egy ágyúcskával is bírtunk, tizenkét tölténnyel. A harc 5 órakor kezdődött és 10 óráig tartott. A támadási terv annyi elővigyázattal és oly jól volt megcsinálva, hogy mi majdnem körülvettük és elfogtuk az egész zászlóaljat. midőn a rovinai pap emberei az útjukban levő lovakra vetették magukat s elfutottak.

A pap többi emberei a futás okát nem tudván, egy ideig megkövülve állottak, azután ők is a többi után indultak s így az ellenség a jól kivetett hálóból kimenekült. Csak én maradtam embereimmel s jó rendben visszavonultam; az ellenség daczára ennek annyira de-

moralizálódott, hogy néhány nap múlva Boiczáról eltávozott s a havasokból kivonult. A felkelők e csatában két tisztet, 35—40 halottat s ugyanannyi sebesültet vettek; mi csak egy halottat és egy nehéz sebesültet, a ki később csakugyan meg is halt.

Már a havasok azon része, melyben én tartózkodtam, meg volt tisztítva a felkelőktől, s azt hittük, hogy tőlük mindenkorra megmenekedtünk. Intézkedést tettem tehát ellátni magamat gabonával, miután az ellenség, látván, hogy másképen nem teheti, éhséggel akarta hatalmába keríteni a havast. S valóban az élelmi czikkek hiánya és ára oly magas fokra hágott, hogy egy véka búza 10—15 írtra, egy kupa só ára pedig 1 forintra emelkedett. Mikor mi ilyen czélzattal Demián tribunnal és 300 emberrel Algyógyra indultunk, Munzat sétálni ment Jánkuhoz. A felkelők Algyógyon gabonaraktárral bírtak. A raktár védelmével megbízott felkelőket elszalasztottuk, kik a Marosba ugorva, ott lelték halálukat.

A román falvakból elrabolt ruhával, gabonával és más értéktárgyakkal megrakott 40 szekeret, épen akkor, mikor a Maroson akartak átkelni, visszatérhettük; a raktár gabonájából más szekereket is megrakattunk; úgy embereimnek, mint másoknak szabadságot adtam venni a gabonából, a mennyit csak akarnak. Mikor a felkelők ennek tudomására jöttek, Portusról egy zászlóaljot küldtek ellenünk egy ütegágyúval, hogy megszaszszon s visszavegye az elfoglalt gabonát: azonban én prédámmal idejekorán elmenekültem, s Rápoltra érvén, ott még 1500 vékát vettem el. Mikor az üldözésemre kiküldött zászlóalj Rápolton volt, én Bábolnára vonultam. Itt gabonát nem találtam, de innen is 100 veder bort vettem magamhoz. Mikor pedig az ellenséges zászlóalj oda ért, én már Bekenczén voltam.

Az általam szerencsésen a havasokba szállított gabona a legalkalmasabb időben érkezett. Embereim számára raktárt állítottam fel, de a többi embereket is kielégíttem. Ennek oly jó hatása volt a környék gabonáira, hogy azok 10—15 firtról azonnal 4 firtra szálltak le, bécsi értékben.

Balsai tartózkodásom idejében, midőn nagy fáradalmak után pihenésre tértem volt s midőn elhatároztam

magamban a jövő hadműveletek megállapítása végett Jánkuhoz menni tanácskozássra, úgy találtam, hogy két felkelő-zászlóalj van útban Zalathna felé. A vállalat miben voltáról tiszta híreket vevén, zászlóaljammak a zalathnai út elfoglalására kiadtam a szükséges rendeleteket; más oldalról kértem Jánkut, adna tehetsége szerint segítséget. Este felé Zalathna felett álltunk a Zsidóhegyen. Embereim annyira lelkesedtek, hogy parancsom ellenére sokan közülök az ellenséges előőrsek megtámadását merészelték.

Az éjszakát kölcsönös örködésekben töltöttük. Vártam a Jánkutól kért segílyt. Június 29-én reggel 4 órakor megkezdődött a támadás; a tűz félbeszakítás nélkül 11 óráig tartott. A felkelők felülkerekedtek s visszavonuláshoz láttak. E közben megjött a Jánku segílye, mely a csata sorsát javunkra döntötte. Így megsokasodva Zalathnára mentünk és onnan kikergetve az ellenséget futásra kényszerítettük. Oly nagy volt a felkelők rémülete, hogy tiszteiket hátrahagyták, kik aztán kétségbeesve saját fegyverükkel vetettek véget életüknek.

E csatában a felkelők részéről 100 halott maradt a csatatéren. Mi 30 halottat veszítettünk több sebesülttel. Munteán János czenturió és Julián Todor tűntek ki bátorságuk és hősiességük által ezen ütközetben. Ez utóbbi nagy szolgálatot tett nekem, ki egy hegytetőn 20 emberrel küzdöttem, miután Munzát visszavonulásunkkor embereivel Almásig menekült, két óra járásnyira Zalathnától. A Jánku által küldött emberek, igaz, hogy az ellenség üldözése közben ezen alkalommal Zalathnán néhány házat gyújtottak fel, én azonban Munteán János és Julián Tódorral a tüzet csakhamar elfojtottam.

Most már Zalathnán helyezkedtünk el. Egy és fél mázsa lőport vásároltunk és így lőszerünk volt. Harcosaink elegendő élelemmel bírván, jókedvűek voltak; jobb ruházathoz is jutottak s a tetőtől ellepett rongyokat 4 hónap után eldobhatták.

Július 3-án Munzát hadnagygyal, Munteán Lászlóval, Prokop Jánossal és Barbbal elindultunk a Gura-Úrszulujig menekült Kovácsnak hadállásait kikémleni. Az ellenség előőrseinek megpillantásakor rájuk rohantunk;

ugyanis mi csak ötön voltunk, de mind lóháton, így azokat mind megszalaszthattuk. Kovács tábora ezáltal annyira megzavarodott, hogy szétment.

Július 4-én Kovács ismét meg akarta támadni Zalathnát, előcsapatát azonban megvertük, s meggyőződéven állásunk erősségéről, jobbnak látta Sárdig visszavonulni.

Mi Gura-Ampojiczáig követtük, hol tábort ütöttünk. Ezután én Jánkuhoz mentem, hogy az inzurgensek ellen teendő további hadi miveletek felett tanácskozzunk. Egy felkelő-csapat távollétében Zalathnára jutni tett kísérletet, tapasztalván azonban erős állásainkat, a nélkül hogy ütközetbe elegyedett volna, minden eredmény nélkül visszatért. Munzat e csapatot Gura-Ampojiczáig követte, hol csata fejlődött ki s ez volt az egyetlen ütközet, a melyben én személyesen nem vettem részt. A felkelők hat embert és egy huszárcapitányt vesztek el, közülünk egy sem esett él. Ez alkalommal kiténtek Munteán Juon és Erink Ámos. Munzat azután a harcosokkal visszatért Zalathnára.

Jánkutól való visszatérésem után feltettem magamban minden áron még egyszer megtámadni az ostromló ellenséges sereget s a várat felszabadítani. Megtettem a szükséges rendelkezéseket; megbíztam Prokop Jánost, a tribunatusában levő összes fiatalok összeírásával, felfegyverzésével és a lőfegyverekkel való begyakoroltatásával. Jánku prefektúrájából 400 fiatalot írtam össze s zászlóaljamat kiegészítettem; a nélkülözők számára puskát és lándzsát, néhány lovas számára lovakat vásároltam, mert lovasaim ekkor egyáltalán nem voltak. Jánkutól 12 tölténnyel egy kis ágyút hoztam el; a másik ágyúm számára kereket s szükséges felszerelést vásároltam; elláttam magamat lőszerekkel. Gróza Szimion rovinai papot magam mellé vettem 600 emberével együtt. Július 24-én indultam Gyulafehérvár felé, melynek sorsa minket erősen nyomott. Kétezeren voltunk, jól begyakorolva és fegyelmezve; a zászlóaljon kívül azonban nem voltak mind jól felfegyverkezve s csak 5—6 tölténnyel bírtak. Az nap Gura-Urszulujig értünk, onnan éjen át Gura-Ampojiczáig haladtunk, hol négy század felkelő-csapat képezte az előőrsöt. Július 25-én a négy századot megtá-

madtuk; kemény harc fejlődött ki, ágyúk szóltak, a röppentyűk füttyöltek szakadatlanul, hat órán keresztül.

A várórség nagyon jól látta a mi kétségbeesett harczunkat a felkelőkkel, de meg sem mozdult érdekünkben. Bátorság és kitartással azonban megvertük és kiszorítottuk az ellenséget egymás után mind az öt állásából; aztán Sárdról is kikergettük.

Fényesen bizonyították hősiességüket itt Deleán János, Frink Amos, Popa Miklós és Munteán János czen-turiók. A rovinai pap harczosai közül egy bucsesdi ifjú a csapat előtt száz lépésnyire mert előre nyomulni; ezúttal azonban Munzát hadnagy bátorságával és hősies magatartásával mégis mindenünket felülmúlt. Vége felé már hiányzott a lőszerünk. A felkelők egy bokros dombon már hatodik állást foglaltak el, honnan hiában igyekeztünk őket kiverni s mivel mi lovassággal nem rendelkezünk, az ellenség lovassága minket oly erélylyel vert vissza, hogy Munzát hadnagy a fennebbi czen-turiókkal majdnem fogságba esett. E veszélyben forogtam én is: alig voltam hat lépéssel üldözőim, előtt... Az elhatározó pillanatban azonban Maiorescu Adám (alias Trif) czenturió, Bogáczán János, Aranyosi János és Szánzserán János, kik különben addig is rendkívüli bátorságuk által tűntek ki, csodálatos módon megmentettek. E négy ember egy szőlőkerítés mellől, az országút mellett az ellenséges huszárságot hidegvérrel megtámadta; rálőtt a lovas szakaszt vezető hadnagyra s a nyomában ügető huszárokra. A huszár-hadnagy lova és három huszár lebukott; ezekre buktak halomra a következők, úgy, hogy önmaguk zárták el az utat. Erre az ellenséges huszárok között vad zavar állott be, én pedig felhasználván az alkalmat, menekültem a világos veszélyből.

Ezalatt a felkelők gyalogsága előrehatolt; embereink szétoaszoltak s mi a legkritikusabb helyzetbe jutottunk. Antonelli János, alczenturió a zászlóalj negyedik századától, ekkor egy patakon keresztül ugorva, az embereket, a mennyire lehetett, maga köré gyűjtötte; a visszavonulást, minden vezénylet nélkül fedezte s aztán ő is előrehaladt az utón. Bátorságot nyervén, az ellenségre tüzelni kezdtünk újólag, midőn Prokop János tribün a zalathnai kerületből, 300 harczosával s 40—50 lovasom-

mai, a kik különben semmiféle municzióval nem bírtak, váratlanul előtűnt s az ampolyiczai havason mutatkozott. E körülmény eldöntötte a csata sorsát. A felkelők abban a hitben éltek, hogy mi és a most előtűnő csapatok Jánkunak csak előcsapatát alkotjuk s hogy ő szintén nagyobb haderővel közeledik felénk. Páni félelem szállta meg a felkelőket s a legnagyobb rendetlenségben visszafordultak. Nagy gyorsasággal üldözőbe vettük ugyanannyira, hogy halottaikat temetetlenül és sebesülteiket a földön heverve hagyták hátra. Elhagyták tövisi, borbándi és székási raktáraikat, el a lőportoronyi kenyérfészletüket is. Elhagyták a várat is, a Maroson áthaladva meggyújtották a hidat, hogy Jánku, a ki nem is volt jelen, őket ne követhesse. Nagy volt az ellenség vesztesége ezen elhatározó ütközetben. Tizenkét szekér halottat és nagy számú nehéz sebesültet hagytak hátra a csatatéren; ez utóbbiak három nap alatt mind meghaltak. Mi szintén 31 harczost veszítettünk; ezek között volt a jeles Jákob dekurió is; családja, özvegye és három gyermeke a legnagyobb szükségben maradt hátra, végszükséggel és Ínséggel küzdvén. A vár körüli helyen háltunk; július 27-én pedig zászlóaljunkkal megtartottuk bevonulásunkat a várba.

Utolsó összeütközésünk volt ez a felkelőkkel. Az eredmény az, hogy mi háromszor törtünk az ellenség ostromló sorain át, az ellenséget szétkergettük s a várat, mely 18 héten át volt körülveve és bombázva, felmentettük.

Ha mindamellet a vár környékén egyes felkelő csapatok mutatkoztak, azok csak a Maroson túli részekben foglalatoskodtak, mikor a császári hadsereg és az orosz császári hadak mozgalmait vették észre, melyek már N.-Szeben felől közeledtek; a vár közvetlen környezete azonban teljesen meg volt tisztítva az ellenségtől; egy szóval a vár egészen fel volt szabadítva az ostrom alól. E szerint a vár felszabadításának és az insurgensek elűzésének érdemét, a vár környékéről, csak a csúf irigység vitathatja el a románoktól, mely feladatának tekinti behomályosítani a tiszta igazságot és rágalmazni a férfias bátorságot.

III.

Bálint Szimion jelentése.

Kevéssel az 1848. május 15-kén Balázsfalván megtartott első kongresszus után, a havasi városok magyar pártjainak cselszövénye folytán, a hatalmat bíró terrorisztikus töredék emberei letartóztattak és kimondhatatlan szenvedtetések, brutális kínzások között, egyik tömlöczből a másikba hurczolának. Fogságom ideje alatt többször ki voltam téve annak, hogy a felingerelt és fánátizált magyar pór nép által megölettessem, egyszer pedig ott állottam, hogy elevenen dobjanak be a lángok közé. Egész bűnöm az volt, hogy én, a ki jól ismertem a romboló új magyarismus czélzatait, mindenkor arra törekedtem, hogy azoktól a román népet megóvjam s mint pap, felvilágosítottam a császár, monarchia és haza iránti kötelelességekre nézve.

Utóbb, midőn én a n.-enyedi tömlöczben sínylődtem, a román nép, rákényszerítetvén a magyar terrorismus a végzetes újonczozási törvény által, melynek a hűséges román nép magát alávetni nem akarta azon okból, mert az a császár által nem volt szentesítve, ugyanazon év (1848.) szeptember havának második felében Balázsfalván második gyűlést tartott. Ezen alkalommal a nép erélyes követelésére engem is szabaddá tettek. A gyűlés végével, a nélkül, hogy valamely munkatervet alkottam volna magamnak; a nép előtt létező tekintélyemre támaszkodtam, hogy felvilágosítsam őt a balázsfalvi gyűlés végzeményeire s Puchner bárónak október 18-ikán kiadott kiáltványában foglaltakra nézve s megvédelmezendő a kincstári javakat. Mindjárt az 1848. október 23-iki szomorú zalathnai katasztrófa után, a kincstári hivatalnokok, a kik életben menekülhettek Abrudbányára, megkértek, mennék el Zalathnára, megszabadítandó a még ott maradt tisztviselőket s egyúttal gyűjtsem össze az égés idején elveszett császári pénzeket.

A humanitás és a kincstári vagyon védelme tekintetében érzett köteletség következtében, magamra vállaltam az oly veszélyes feladatot és azonnal Zalathnára utaztam. Oda érvén, október 28-án, a nagy számmal összegyűlt nép előtt csendesítő beszédet tartottam. Az

eredmény az volt, hogy több elzárt tisztviselő szabadon bocsáttatott; Marillái Ignác ellenőrt azonban, a ki leginkább kompromittálta magát, a rebellisekkel, csak úgy menthetem meg, hogy megígértem a népnek, miszerint Topánfalvára küldöm fogságba.

Ezekén kívül a környék községeinek lakosai 3—4 nap alatt közel 2000 drb aranyat, több mázsa ezüstöt és rézpénzzé vert rezet, valamint néhány csomag nyers aranyat szedtek össze, melyeket a kincstári pénztárakból elloptak volt. Mindezen értékeket jegyzék és nyugta mellett átadtam volt Hildebrand ellenőrnek, a ki azoknak biztos fedezet alatt Gyula-Fehévátra való szállításáról gondoskodott. Később ez ügy megvizsgáltatott azon bizottság által is, mely e célból a kincstár által kiküldetett volt.

November 6-án az általam felfegyverzett csekély számú népet, mely Verespatakon gyűlt volt össze, Enyed felé vezettem, hogy ott a katonai műveleteket megsegíthessem. Azon idő alatt, a míg Gratze kapitány a nagyenyedi magyarokkal alkudozott, én voltam a tolmács. November 8-án Tövisen voltam, a hol ugyanaz nap Zarándból a legszomorúbb híreket vettük. Miután az ottani prefekt, Buteán, nincs többé az élők sorában, hogy jelentéseket tehessen saját prefektúrájának eseményeiről, kötelezve érzem magamat röviden azokat is érintem egész azon időpontig, a midőn Torda prefektjének neveztek ki.

Mikor október második felében a hir, hogy a rebellis magyarság a császári hadak és a fegyveres román nép által lefegyverzendő, a villám gyorsaságával elterjedt, a zarándmegyei románság önszántából felkelt és abban a hitben, hogy ő a császári ügynek jó szolgálatoakat tesz, a tekintélyesebb magyar családok lefegyvereztetéséhez és bebörtönöztetéséhez fogott; természetesen, csak azon családokkal tett így, a melyek az unió hirdetésében és a román néppel szemben tanúsított gyűlöletben előljártak. Ezen alkalomból néhány szomorúbb kihágás történt ott, a hol a nép szívósabb ellenállásra talált a magyarok részéről.

Azon időben én J á n k u Abrahámmal és B u t e á n n a l Topánfalván voltam. Elhatároztatott, hogy azonnal küldjünk három jónevű férfiút Zarándba, T e l e k i Avix-ont császári pénztári írnokot, K e n d i Sándort, maros-vásárhe-

lyi táblai írnokot és megyei ülnököt és Nemes János abrudbányai tanítót. Utasításuk volt megszüntetni a legutóbbi zavargásokat, megvédelmezni az üldözötteket; azokat, a kik a román csapatok közé akarnának beállni, tanítsák be, a többieket pedig fegyverezzék le. Teleki és Nemes Brádra mentek, hol a csendet helyreállították, az üldözött magyar családokat védelmük alá vették, menedékhelyet nyújtván nekik Kövér József tágas házában; a feldühödött népnek kijelentették, hogy azon családok ott fogságban őriztetnek. Ezen fogások által a nép lecsendesedett.

Mikor ezek Halmágyra mentek, a sóbányai hivatalnokok támogatása mellett Moga János, derék román pap, ennek Jedonim nevű végzett theologus fia által az elfogottak már szabadon is bocsáttattak.

Ezek után a zarándi nép, mely oly gyorsan gyűlt össze s fegyvereztetek fel, Magyarország határán Gura-Válii faluba koncentrált; azonban szervezve és betanítva nem lévén, október 28-án a magyar fölkelők által, Boczkó vezérlete alatt Halmágy felé nyomattak vissza. A felkelők tüzet adnak Kis-Halmágy és Pelsőcz községeknek, Eutemie román papot pedig fogságba vitték. A halmágyiak megiszonyodva a történetek felett, Kendi elnöklete alatt tanácskoztak a teendőik felett.

E tribün kijelentette, hogy ő csak lándzsával ellátott csapatával nem tudhat ellentállani az ellenségnek; mégis, hogy azt a kis várost ne tegye ki zsákmányul a felkelők dühének, tárgyalásokba bocsátkozott a magyarokkal; hanem a tárgyalások tartama alatt, a hűtlen felkelők, szavukat megszegve, Kendit fogságba vetették; a kis várost ugyan gyújtották fel, csak a román templomot bombázták egy ágyúból. Kendit, a tribünt, két román papot, a kik között a fennebb említett Eutemie is volt és hat más román embert, azonnal felakasztottak.

Nemsokára, november első napjaiban, történt a tragikus katasztrófa Tirnáva mellett. A felkelők, mintegy ezer ember, ellátva jó lovassággal és ágyukkal, Halmágytól Körösbánya felé tartottak; ellenük ment a fegyveres román nép Teleki és Nemes tribünök alatt C l i m a hadnagy vezénylete mellett, a ki néhány határvidéki katonával is rendelkezett. A fegyveres ro-

mán nép száma 3000-re ment, de nem bírt sem lovasággal, sem tüzérséggel, melyek a hadmíveleteket elősegíthették volna. — Tirnavánál egy völgybe ért a román had, hol minden oldalról magát a felkelők által körülvéve és megtámadva találta; a magyarok lovasága a kövé vált román hadsorok között kegyetlenül mészárolt, nemkülönben a tüzérség is iszonyúan pusztított. Mintegy 800 román lett felmészárolva, a maradvány vad futásban keresett menedéket Kőrösbánya felé, hol másnap Teleki, ki szintén megmenekült, csak nagy bajjal tudta a népet ismét összegyűjteni; — a másik tribün, Nemes, fogságba esett. Clima hadnagy, két határőrvidéki katonával, a falu egyik gazdasági épületébe menekült, igyekezvén életét megmenteni; azonban az ellenség a falunak tüzet adott, azt hamuvá égette; Clima is odaveszett társaival egyetemben.

A falu mindazon lakosa, a ki megmenekült, máig is azt állítja, hogy ez volt Climasorsa. Némelyek azonban azt állítják, hogy Clima a felkelők által felkonczoltatott.

E katasztrófát Clima hadnagy megmagyarázhatatlan könnyelműsége okozta, ki mint vezénylő, még előőrseket sem küldött ki, hogy a vidéket kipuhatolja; e m att a gyanú erősen lábrakapott, hogy Clima egyetértett az ellenséggel, hogy a román népet a felkelők által föllálitott csapdába vigye; később Climára a felkelők nem ismertek rá, vagy épen szándékosan áldozhatták fel.

A felkelők ekkor minden akadály nélkül Kőrösbányára mentek, onnan pedig Brád felé vették útjokat. Itt volt a népnek harmadik összeütközése velük, a mi bár nem járt kudarczczal, mégis kénytelenítve volt visszavonulni.

Itt meg kell jegyeznem azt, hogy Teleki tribün a tirnavai vérfürdőből való megmenekülése után Kőrösbányára ment s itt felhívta volt Fang kincstári tisztviselőt, hogy a pénztárral azonnal távozzék el a városból s Abrudbányán helyezze biztonságba; induljon el egyszerre a fegyveres néppel. Meg is ígérte, hogy a kapott tanács szerint fog eljárni s az elutazásra tett is némi előkészületet, de még is helyt maradt s így a pénztárt egész tartalmával a felkelőknek szolgáltatta át kik aztán azt Budapestre küldték fel.

Brádról Körösbányára tolt vissza az ellenség, néhány románt vivén foglyul magával; utólérvén Nemest, a tribünt, nyolcz társával egyetemben felakasztották. A szerencsétlenek között volt a körösbányai pap apósa is, egy 75 éves öreg.

Ezen elszomorító hírek, mint fenebb említve volt, november hetedike és nyolczadika között érkeztek Tövisre, hol én azon időben tartózkodtam. Azonnal elhatároztak, hogy én, Buteán és Ivanovics kapitány, Zaránda indulunk. Gyula-Fehérvárra érve a Károly Ferdinándezredből egy szakasz katonaságot kaptunk, örmény születésű N o v á k vezénylete alatt. E szakasz volt az, mely két héttel azelőtt fráterizált volt a nagyenyedi magyarokkal s résztvett volt a Kemény István-féle expedicióban, Kákovát és Mázsínát hamuvá tevén. Rájöttünk volt arra, hogy ama csapat román katonái a kapitány ellen fellépve, követelték, hogy a magyaroktól pártoljon el. Így nekem és Buteánnak nem volt okunk nagyon örvendeni a segítségnek. — Abrudbányára érve, csak nagy bajjal tudtuk rávenni Novákot, hogy beljebb hatoljon Zarándmegyébe. Mihailé ni falunál egyesült a fegyveres néppel, mely Sulutz J., Moldován M., Begnescu M., Bertlef és Kaiser tribünök vezetése alatt állott. November 13-án Brádra, 15-én Körösbányára érkeztünk. E városka előtt tábor ütöttek s előkészületeket tettek Nemes és szerencsétlen társai holttesteinek eltemetésére, melyek még mind kötélen függtek, mi pedig a rendes katonasággal a városba mentünk meglíálás végett.

Egy óra múlva hírül hozták, hogy a román tábor egy része hat magyart fogott el s őket azonnal felakasztotta, megtorlandó a 18 megölt román halálát Halmágnál és helyben. Mert ugyanis a román nép látván papjait és értelmesebbjeit felakasztva, dühe nem ismert többé határt, nem tudott többé magán uralkodni; ez oknál fogva Buteánra, nézve veszedelmes dolog lett volna ez ügyben vizsgálatot tartani és megbüntetni a bűnösöket; ezen tervétől tehát el is állott.

Másnap segítségünkre jött Hátszeg vidékének fegyveres népéből egy rész Grigorescu Antal alprefekt vezetése alatt; Krainik és Pászárár parancsnok-

sága alatt pedig két század román huszár a székely huszárezred kötelékéből és a határőrvidéki I. román ezredből Gabler kapitány vezetése alatt szintén egy század szász gárdista.

November 16-án azon utasítást vettem, hogy Brádra menjek s ott a csapatok számára raktárt állítsak fel. A raktár helyiségül Kövér házát jelöltem ki, megtettem a szükséges rendelkezéseket annak megtöltésére s már ugyanaz nap a körösbányai csapatokhoz három kenyérral megterhelt szekeret indítottam útnak. Minden a legjobb sikerrel folyt, mert a vidék még nem volt kifosztva a rebellesek által; minden bőviben volt.

Az nap a románok egy német asszonyt vezettek előmbe, a kit elfogtak volt. Egy levelet találtam nála, melyet férje intézett volt hozzá Magyarországról, ki olvasztó-bányász volt azelőtt a rudai bányáknál, majd eltávozott a felkelők csapataival. Most arról értesíti nejét, hogy ne búsuljon, mert Magyarországról nemsokára jelentékeny magyar haderő fog Zarándba érkezni. A levelet elolvasás végett átadtam a jelenlevő szász gárdistáknak, majd Körösbányára küldtem el azt.

17-én reggel, mikor rendelkezéseket tettem az élelmi szállítmányok számbavételére, úgy láttam, hogy a szász gárdisták haza indulnak, Bihari házait teljesen felpredálván. — Dél felé Novák is megérkezett az ő csapatával s tovább haladt Abrudbánya felé. 5 óra tájban délután a hátszegvidéki fegyveres nép is megérkezett s útját Déva felé vette. Gabler kapitány is hasonlóképpen cselekedett. Fél óra múlva Ivánovics kapitány is Buteánnal Brádra érkezett.

Nem tudtam magamnak megmagyarázni e mozgósításokat; megkértem azonban Ivánovics kapitányt, hogy éjszakára maradjon Brádon, de ő ebbe semmiképpen sem egyezett bele s így jutottunk el aztán Kristyorig, a hol megszálltunk. Csak itt tudhattam meg Ivánovics kapitánytól, hogy az általam elfogott, hozzájuk megküldött levél következtében Körösbányán haditanácsot tartottak s elhatározták Zaránd kiürítését. Ily módon a megye prédának lett kiszolgáltatva és Buteán több hónapon át egyedül volt kénytelen küzdeni a sokkal na-

gyobb ellenség ellen s azt emberfeletti erő kifejtése után kivonulásra kényszeríteni.

November 18-án eltávozván e vidékről, hazatértem. Meg kell jegyeznem, hogy habár a magyarok nagyon sok zarándi községet perzseltek fel, a román lakosok addig, a míg én ott voltam, egyetlen birtokos házának sem adtak tüzet.

1848 deczember 10-én a román páczifikáló bizottság engem Torda prefektjének nevezett ki; br. Puchner tábornok, főparancsnok ő exája ezen állásomban megerősített. Ezzel feladatommá lett megvédelmezni a havas szorosait Torda felől, a honnan a rebellisek mind vakmerőbben ismételték pusztító kitöréseiket a havasi tájak felé.

E czélból deczember 28-án Nagy-Oklóson tábort ütöttem, elfoglalván fegyveres népemmel a legfontosabb helyeket. Közeledésemre a Rettegi által vezetett zabolátlan fölkelők visszahúzódtak, miután Kis-Oklós ártatlan népéből többeket megöltek.

1849 január 11-én vettük a hirt, hogy a Jarában állomásozó felkelők Pápai Lajos és Rettegi vezetése alatt Kisbánya havasát lepték meg és ott két házat felgyújtottak, ezek között volt a román pap háza is. Azonnal útra keltem, hogy a pusztításoknak véget vessék; azonban mire én oda közeledtem, a felkelők visszahúzódtak; mindazonáltal Járaig üldözőbe vettem s megöltem két emberüket. Besötétedvén, felhagyjam az üldözéssel s visszatértem nagy-oklósi táboromba.

Látván, hogy a felkelők nem szűnnek meg a gyűjtásokkal és emberölésekkel, s kerülük mindannyiszor a nyílt csatát, eltökéltem magamban, hogy járai fészükben keresem fel s ott támadom meg őket. Január 14-dikén kiindulván oklósi táboromból, egész fegyveres népemmel Jára felé tartottam,

Ezen városka területére érve, seregemet három részre osztottam; a jobb szárnyat Enyedi (Ajudán) Klement tribün parancsnoksága alá helyeztem, ki mellé A r a n y r o s i Galgotti J. altribunt rendeltem; a balszárnyat Teleki Dénes altribunra bízam, a fő csapatot én vezényeltem s tartottam vele egyenesen Járának; a két szárny pedig mellékutakon haladt előre. Az először jelentkező

50—60 emberből álló felkelő csapat bizonyosan azon czélból, hogy minket irányunktól eltérítsen, félrevonult, én azonban a jobb szárny csak egy részét, Aranyosi Galgotti J. vezetése alatt rendeltem ki üldözésére. A mi embereink Jára és Szurduk között utól is érték a felkelő csapatot, nyolcz embert belőle megöltek, a többieket Torda felé szalasztották meg. Miután a felkelők főcsapata észrevette hadi tervünket, két részre oszlott, az egyik Pusztá-Egers felé húzódott, elfoglalván egy halmot. Balszárnyunk azon rendeletet kapta, hogy a felkelők e csapatát tartsák lekötve. A felkelők sokkal nagyobb csapata a városkában maradt, melyben az alkalmasabb házakat és templom-tornyokat elfoglalva tartotta; mindazonáltal mi minden megállás nélkül előrehaladtunk.

A város határához érvén, egy öreg asszony azon kérelemmel fordult hozzám, ne mernék a városba lépni, mert benn nagy az ellenség száma s a felkelők minden áron rám akarják tenni kezüket. Ennek daczára fegyveres embereink a városba haladtak, hol azonban a házak ablakaiból és a templomok tornyaiból sűrű puskalövésekkel voltak fogadva. Látván, hogy embereink közül 12-en estek el, vissza akartam vonni a népet, szándékom lévén a várost szigorúan körülzárolni; az emberek azonban annyira fel voltak ingerülve a felkelők által a szomszédközségekben véghezvitt kegyetlenségek miatt is, hogy rohammal akarták a házakat bevenni. E perezben a derék Bér erei János, tizedes Valea-Lupsáról, ötven kiváló emberrel, rohammal támadták meg az unitárius templomot, abba behatoltak és a torony lépcsőin felértek a folyton tüzelő felkelőkhez. Pár percz alatt ezek leverettek, többeket közülök megöltek, mások önmaguk jószántából ugrottak le a torony ablakaiból.

Ez eset következtében a felkelők többi része futásban keresett menedéket: a házakból leverten kijövőket a fegyveres nép megölte, mindazáltal sokan Torda felé menekülhettek. A csatározás alatt több ház gyült meg. Megparancsoltam a tribunoknak, hogy a fegyveres néppel vonuljanak ki a városból, a mi csak nagy erőfeszitésem után sikerült, mert csapataim nagy része a környéki falvak embereiből alakult, e falvak pedig mind

felprédáltattak a felkelők által. Ezen tények s a városbelieknél talált ellenállás folytán a nép bosszúérzete tetőpontra hágott. Így kénytelen voltam többször a város egyik részéből a másikba ellovagolni, behatolni a házakba és a feldühödteket onnan erővel vonszolni ki. E csatában az ellenség 121 embert vesztett, kik halva maradtak a helyszínén; a sebesültek száma előttünk ismeretlen. Részünkről 28 halott esett el s volt 15 nehéz sebesültünk. A fegyveres nép ismét visszatért Oklosra.

Másnap nagy fájdalommal esett tudomásomra, hogy a rebellisek semmi tanulságot sem mentettek a nekik az előtt való nap adott leczkéből; hanem megszorodván a Tordáról jövő csapatokkal, Jára vidékére hatoltak ismét és ott hamuvá tették Szurduk és Bikalat községeket; Járában pedig a román lakosság házeit és templomát felgyújtották, több ártatlan öreget és gyermekeket, megöltek, a kik már menekülni sem tudtak; ezek után ismét visszahúzódtak. Elvonulásuk után a leégett falvak román lakosai visszatértek és bosszúból Járában tüzet adtak a magyarok még érintetlenül maradt összes házáinak.

Január 17-én jött a hír, hogy a rebellisek, számra nézve 1200-an, Léta és Szent-László magyar községekben állapodtak meg. Január 18-án éjfél tájban elindultam fegyveres népemmel és reggel már a rebellisek előőrseire bukkantam. Itt a magyar-létai síkságon csata fejlődött ki, mely két óra hosszat tartott; az ellenség visszaveretett. Ekkor a felkelők friss csapatokat nyertek Kolozsvárról, mely város csak két órányira fekszik az említett helytől. Értésülvén erről, Ivákova felé húzódtam s ott elfoglaltam egy kiváló állást. Innen vadászaim és lándzsásaimmal az ellenség lovasságának egyik támadását visszavertem s felhasználván az ellenség sorai között ez úton beállott zavart, rohammal ereszkedtem le a völgybe és fél óráig tartó heves küzdelem után az ellenséget megszalasztottam. A felkelők 45 halottat hagytam a csatatéren, kiket Oláh Léta lakosai később Szent Lászlóra szállították s ott őket eltemették. Veszteségünk 13 halott és néhány sebesült.

Január 22-én hírt vettem, hogy Toroczkon 400 honvéd helyezkedett el és onnan a vidéket veszélyez-

tetik. Csapataim két részével két irányban indultam, hogy ha lehetséges lesz, a felkelőket kétfelől támadjam meg. Értesültek azonban közeledésemről és Csegezre siettek, Aranyosszékre. Bevonultam a városba s mert meg akartam kímélni, megidéztem a lakosság előkelőbbjeit táboromba, s ajánlottam nekik a császár iránti hűséget; intettem őket arra is, hogy a forradalmárok csapatait többé be ne fogadják; mindent megígértek, de mit sem tartottak meg, mert mindjárt elindulásom után követeket Tordára küldötték, honnan tekintélyesebb csapatot kértek Toroczkó és T.-Szent-György megszállására. A tordai rebellisek a toroczkóiak kérését teljesítették is, Rákóczi vezénylete alatt tekintélyes számú csapatokat küldvén. Toroczkóról történt visszajövetelem alkalmával a sötét éjjel, lovastól sziklás helyre zuhantam alá s oly erős zuzódásokat szenvedtem, hogy kénytelen voltam hadamat elhagyni s hazatérni gyógyulás végett. Tekintettel azonban arra, hogy e vidék felkelőinek célja Offenbánya elfoglalása volt, e várost megvédendő, Baritz Sándor altribünt és Csuruleán László tribünt a csapatok egy részével Szolcsván hagytam hátra; tartalék csapat gyanánt Brezest, Szártos és Offenbánya között elhelyeztem egy másik csapatot is.

Január 26-án a forradalmárok parancsnokától, Rákóczitól, levellem érkezett, a melyben fegyverletételre szólított fel állítván, hogy a császári hadak mindenütt lefegyvereztetek s Erdély a magyarok kezében van; vonakodásom esetén azzal fenyegetett, hogy a havas összes faluit és lakosait karddal és tőzzel megsemmisíti. Azt feleltem neki, hogy a románok hívek azon eskühez, melyet a balázsfalvi két gyűlésen a császár iránt letettek s elhatározták, hogy a császárért és nemzetükért fegyverrel kezünkben vagy győznek, vagy halnak.

Még nem voltam egészen felgyógyulva, mikor február 20-án délben Offenbányára érkeztem. Két óra tájban Csuruleán János azon hírral lepott meg, hogy a szolcsvai lándzsásokat Rákóczi megtámadta és megverte. Azonnal akcióba léptem; összegyűjtöttem fegyveres népemet, bevontam a brezesti tartalék-csapatot is s ugyanazonnap este seregemet két részre osztottam. A Csuruleán János tribün vezetése alatti résznek feladata volt

Alescau havason át Szolcsva baloldalára jutni, az ellenség ugyanis lándzsásaink elűzése után oda húzódott; ott alkalmas állást elfoglalni s hajnalban a forradalmárokat megtámadni. A másik csapatot én vezettem az Aranyos folyón lefelé, célunk lévén Szolcsva másik oldalán foglalni helyet s elzárni az ellenség elől az utat, a melyen jött. Azonban észrevették közeledésünket és Toroczkó havasán visszahúzódtak, miután Szolcsván öt házat fölgyújtattak s megölték Szolcsvát a tanítót, a ki egy népes és szegény családnak volt a fenntartója; ezenkívül még három öreget küldtek volt a más világra. Előcsapatunk az ellenségét Fontanéllenél (nem kell e helyet összetéveszteni a bánffyhunyadival) mégis utólért s nagy hévvel megtámadta. A forradalmárok azonban nem állottak meg, hanem két halott és több sebesült hátrahagyásával nagy sebességgel haladtak tovább; visszamaradt tőlük egy kisebb ágyú is, aztán átmentek a havason Toroczkóra.

Január 27-én úgy találtam, hogy az ellenséges had egyik-másik csapata Toroczkó-Szent-Györgyről azon célból indult el, hogy egyesüljenek a szolcsvai csapatokkal s tartsanak Offenbányának. Az ellenség megszalasztása után azonnal útnak indultunk, hogy azon hadcsapatoknak is elvágjuk útját Offenbányára. Három részre oszolva haladtunk; Bedellő és Poiana-Valei között az ellenséget megtámadtuk. Jobb szárnyunkat a pojana-valei pap kormányozta, a balszárny Mun teán J. bedellői lelkész vezetése alatt állott; a főszereget a közepén én vezettem és Ni kóla Máté tribün, Kráczian Gráczian altribun és Munkácsi Gergely százados, mind három bátorságukról híresek.

A csata délelőtt 10 óra tájban kezdődött s folyt változó szerencsével délután 1 óráig. Ekkor mi általános rohamot intéztünk; az ellenség vissza lett nyomva és üldözve Toroczkó* Szent-György felé. A csatatéren 15 halottat hagyott hátra, mi azonban alig bírtunk néhány sebesülttel. Ezen összeütközésnél különösen Munkácsi tűnt ki rendkívüli hősiessége által. Miután általános rohamot parancsoltam, ő a legvitézebbek között előre vergődött, maga egyedül három forradalmárt ütött le s mégis mind előbbre akart nyomulni; az ellenség sortűzzel fogadta a bátort; e percz-

ben Munkácsi a földre hullott s így a golyók nem találtak. Tíz honvéd azt gondolta már hogy halott: rátámadtak, hogy szokásuk szerint megfosszák ruháitól, mikor ő gyorsan talpra állott, kétsövű puskájával még kettő'nek okozva halálán, mire a többiek aztán futásnak eredtek.

Két nappal erre előőrseink két magyar kémet fogtak el s hozták őket előmbe. Fenyegetéseim után több kérdésemre válaszoltak; a nyert feleletekből arról győződtem meg, hogy az ellenség eltökélt szándéka Offenbányát elérni, még pedig két irányból, Toroczkóról és Al-Járáról, hogy azon bányavárost mindenáron elfoglalja s aztán egyesülhessen a Zarándmegyében működő forradalmi csapatokkal s így uralhassák a többi bányavárosokat is. Azért február 26-án parancsot adtam, hogy két csapat fegyveres seregemből foglalja el a kákovajárai és a szolcsvai szorosokat. Az elsőt azért, hogy a Járából előtörő ellenséggel szembeszállhason; a másodikat pedig, hogy ellenálljon a Toroczkóról kiinduló forradalmi csapatoknak.

És valóban márcziusban Kolozsvár és Magyar-Léta felől mintegy hetven honvéd tört elő s megtámadták kákovai előőrseinket. Közeledtükre fegyveres népünk összegyűlvén, két részre oszolva haladt az ellenség felé. A balszárny Csűrűleán János és László, tribün testvérek által volt vezényelve, a jobb szárny Jára felől, Nicolai Máté, Dániel J. és Kráczian Gráczián tribünök parancsnoksága alatt állott. A harcz 10 óra tájban kezdődött délelőtt s tartott délutáni két óráig. A forradalmárok visszonyomattak a Jára vizén át, ott halottat hagyván hátra; ezek között volt Debreczeni nevű parancsnokuk is, egy székely, ki előbb a Vikol család gazdatisztje volt.

Márczius 22-én lándzsás csapatunkat ezer háromszáz honvédből álló ellenséges haderő Kakovánál ismét megtámadta. A harcz a Járapataka és Masca nevű halom között fejlődött ki s délutáni 1 órától három óráig tartott. A lándzsások lőszer hiánya miatt és azért, hogy rohamot, mint máskor szoktak, az ellenség folytonos tüzelése miatt nem intézhettek, visszavonulásra kényszerítették N.-Oklósra, három halott és öt

sebesült veszteséggel. Erősítést kapván és lőszerrel el látván magunkat, visszatértünk Kákovára.

Ápril 13-án 1500 önkéntes jött ellenünk részben Kolozsvár részben Tordáról. De a míg a tordaiak hajnalban elérték előőrseinket, addig a kolozsváriak néhány órával megkéstek. Én a fegyveres nép egy részét Nikola Matéra, Dániel J.-re tribunokra, Bálint László és Kráczsián Gráczsián altribunokra bízva, Kákovánál hagytam, hogy figyelemmel kísérjék a Kolozsvár felől jövő önkénteseket; a sereg másik részével elhelyezkedtem a kis-oklósi hegyen, hogy a tordaiakat szemben fogadhassam. Egy órai harc után az ellenség vissza volt verve azon helyig, a hol régebben az ellenség által hamuvá tett Borév községe feküdt. A forradalmárok hét halottat vesztek, mi két halottunkat sirattuk, négy sebesülttel.

Az ellenséget üzőbe vettem s utólrtem a vidalyi dombnál, mikor ott egy szűk ösvényen keresztül halt. Rendelkeztem, hogy két ágyúból tüzeljenek reá; itt kezdtem először használni ágyukat. Miután két-két lövést intéztem a felkelők ellen, azok vad futásban kerestek menedéket. Hat halott maradt közülök halva, sokan az Aranyosba ugrottak, a többi eltűnt a Jára völgyének különböző részeiben.

Mikor ismét Kákovára értem, a harc ottani csapataim és a Kolozsvárról jövő rebellis önkéntesek között már kezdetét vette. Tizenegy óra volt délelőtt s rendelkeztem, hogy az ágyukat jobbról elhelyezve kezdjék meg a tüzelést. Mindjárt az első tüzelés után az ellenség soraiban zavar állott be s futásnak indult Kisbánya felé, néhány halottat hagyván hátra. A falu kertjeiben az ellenség magát össze akarván szedni, a lándzsásokat rohamra vezényeltem, a mit ők ritka hősie batorsággal eszközöltek. Tizenöt forradalmár lelte itt halálát. Az ellenség tovább szaladt a Mászka-hegy tetejére akarván jutni, de erre már ideje nem volt, mert a lándzsások mindenütt nyomában voltak. Majd Hesdát felé vette útját, honnan egy előbbi vandal kirándulásával 400 szarvasmarhát, 1000 juhot és 70 lovat rabolt el, aztán hamuvá tette a falut. Ezen második össz-eiitkőzésünk alkalmáb.ól kilencz halottunk volt, köztük a bikalati román lelkész is, az ellenség

pedig 25 halottat vesztett. A forradalmárok összesen azon nap harmincznyolcz embert hagytak hátra a csatatéren.

Két héttel azután azon hírt vettük, hogy Drágos, a magyar országgyűlés küldötte, havasainkba érkezett, tanácskozendó Jánku, Bntean és Dobra prefektekkel, a fegyver letétele végett. Teljes meggyőződéssel, hogy az új magyarismus fántoma, a perczyi eredmények daczára, végül mégis csak elbukik s az ügy diadalmaszkodni fog, csakhogy felhasználni tudja valaki a létező erőket; azon indokból is, hogy mi a törvényes kormány és a békítő román bizottság előleges tudta nélkül, a honnan mi kineveztetéseinket és szabályrendeleteinket kapjuk, nem vagyunk hivatva semmiféle egyezség kötésére, május 1-én ily értelemben írtam volt az összes prefekteknek, hogy óvakodjanak a magyar politikától; ennek daczára egy perczig sem kételkedtem, hogy a többi prefekt hasonló véleményben van.

Miután később úgy találtam, hogy Drágos másodszor is ellátogatott havasainak közé s Abrudbányára érkezett, elhagytam szolcsvai hadiszállásomat s május G án éjjeli 11 órakor Verespatakra érkeztem. Itt tudtam meg a román gárdistáktól, hogy Hatvani Abrudbányát elfoglalta. Még azon éjszaka az abrudbányai hiveséges gárdistákat a verespatakiakkal egyesíttem és Topánfalva felé vettem utamat, hol május 7-én haditanácsot ültünk, melyen egyhangúlag kimondattuk, hogy Drágosnak, ki tői e közben két levél érkezett, kereken feleljük, hogy t. i. k ö z t ü n k csak a kard határozhat. A felett is tanácskoztunk, mi módon lehetne visszaverni az ellenséget? mert ekkor a magyar terrorismus egész fúriájában kezdett volt fellépni. Ugyan ezen kegyetlen jelene-tek május 8-án Verespatakon ismétlődtek, de ugyanaz nap a liarcz is megkezdődött volt, mely aztán csak május 10-én ért véget, mikor az ellenség teljesen leverett és szégyenletes futásban keresett menedéket; azután én hadiszállásomra tértem.

Május 16-ának estéjén Jánku egyik levelében felhívott, szedjem össze seregemet és azonnal menjek segítségére. mert Hatvani másodszor is Abrudbányán van. Május 17-én parancsot adtam a tribunoknak, hogy a csapatokkal Abrudbánya felé induljanak; én lóháton

előre mentem s ugyanaz nap estére Topánfalvára érkeztem. Embereim éhesen s mezítláb értek 19-én délután Abrudbányára épen akkor, midőn Hatvani Dealumare-felé futott s kétségbeesetten harczolt, hogy megmenekedjék a biztos haláltól; így az én csapatom, mint tartalék, Zalathna felől az országút balján lett elhelyezve. Másnap csapataim Szolcsva felé vették útjokat, én pedig Topánfalvára siettem, hol Jánkunak és a fegyveres nép ott összegyűlt vezetőinek azt javasoltam, hogy a havasok felől intézzünk egy általános támadást az ellenséges hadak ellen, melyek Gyula-Fehérvár erődített városát körülvezték.

Javaslatom minden jelenlevő románnak tetszett, csak Ivánovics kapitány szegült ellene, valamint ezen embernek semmi sem tetszett, a mi őt visszavonult életmódjában és gondolataiban megzavarta. Da valamint ő nem sokat csinált a birodalom ügyéből, úgy mi sem vettük számba az ő nézetét. Az általános támadásra május 29-ik napja tüzetett ki; a gyulafehérvári szőlők-ből Vladutz prefekt, Meregyó felől Axente Szever, Tövis felől pedig én, mindnyájan egyszerre. Axente Szever, a ki azon időben Zalathna vidékén volt, mind erről azonnal értesített. Beleegyezését biztosra vettük, mert ismertük vállalkozó szellemét, de ő maga is többször megkísérelte e támadást. Nála kedvencz terv volt ez.

Ezen határozatok meghozatala után táboromba tértem; több offenbányai lakostól 140 véka búzát kölcsönöztem, kenyeret süttettem embereim számára.

Május 27-én szolcsvai táborommal Valea Pojenin át, ugyanaznap Ponor-Remetébe értem, itt magamhoz hívtam Fodor László tribün alatt álló ezen tribúnátus embereit, valamint a lupsaiakat is, mindezeket csapatommal egyesíttem. Május 28-án az ellenség állásainak kikutatására fordítottam időmet a tövisi völgyben s előkészületeket tettem a következő napra. Éjjel 11 órakor csapataimat megindítottam s egész éjen át haladva, egy órával hamarabb érkeztem a nekem szánt helyre, mint a hogy az előre meg volt határozva.

Úgy én, mint Axente és Vladucz az ellenséget kézenlétben találtuk fogadtatásunkra. Amint később ér-

tesültem, az ellenség zalathnai és abrudbányai kémei útján már jó eleve értesült haditerükről. Daczára ennek, mi a támadást megkezdettük azon reményben, hogy a császáriak a várból talán vagy egy kirohanásukkal segítségünkre lesznek.

Az én táborom három részre volt oszolva, a jobb szárnyat Fodor tribün vezette; segélyére volt kirendelve Repede Miklós román lelkész embereivel; az Enyed felőli balszárny Enyedi Klement tribün, Kákovai és Serbán altribunok alatt állott; a főhaderő a közepén Tövissel szemben foglalt állást. E részt magam vezényeltem, mellettem voltak: Csuruleán János, Ni kóla Máté és több altribun, mint Rátz Pártbén, Bálint János és László, valamint Dániel J. A tartalékot Dióm ál falu felett hagytam hátra Rátz János és Nemes László tribünök alatt. Reggel 5 órakor megkezdtem a tüzelést a közép két szakaszával.

Az ellenség sok tekintetben jelentékeny tüzérségével felelt vissza.

Azután előre haladtam vadászaimmal és támadtam. A harcz a tövisi völgyben fejlődött ki s mintegy órát tartott. Mi a magyarokat Tövissig szorítottuk, a hol a kertek árkaiban maguknak erős állást vettek. Azon állás az ellenség által kellő időben lett elfoglalva, mert mi annál kevésbé haladhattunk már előre, mivel az ellenség Borbándról egy csapat erősítést is nyert. Visszahúzódtunk előbbi helyünkre s a tüzet nyolcz óráig tartottuk. Ekkor a jobbszárny felé Borbándról, a balszárny felé pedig N.-Ényed felől egy csapat közeledett. Úgy tetszett, hogy mind a két szárnyunkat be akarják keríteni s aztán hátulról támadni meg. Kénytelenek voltunk a Diomálon fekvő tartalék-csapatig vonulni vissza. Itt egy meglehetősen jó helyet foglaltunk el és változó szerencsével éjjel 11 óráig verekedtünk.

Habár vadászaink sokkal többet ártottak az ellenségnek, mint az nekünk, még sem voltunk abban a helyzetben, hogy visszanyomhassuk. Mindenből többel rendelkezett mint mi, csak bátorsága és kitartása nem volt annyi; e mellett perczről-perczre szaporodott is az ellenség. Miután Axente és Vladucz úgy tapasztalták, hogy a várbeliek mit sem tesznek segítségükre, egy eléggé di-

csőséges harcz után visszahúzódtak a sokkal nagyobb erő elől és így az ellenségnek sikerült tetemesebb haderőt központosítani ellenem.

Tizenegy óra tájban ismét állást változtattam; elfoglaltam a hegyet, mely hasonnevű volt a helylyel, a hol utoljára megállottunk. Innen több támadást intéztem az ellenség ellen és rábírtam, hogy több helyről visszahúzódjék; a Tövis felőli erdőbe húzta meg magát, talán azért, hogy ott még egyszer velünk találkozassék. Azonban mi nem követhettük tovább azért, mert lőszerünk egészen hiányzott és embereink is felette fáradtak voltak, mert én összes csapataimat harczba bocsátottam volt. Veszteségünk 17 halott, míg az ellenség 82—90 halottal bírt; P o n o r b a visszahúzódtunk.

Junius 5—6-ika táján elterjedt a hír, hogy egy forradalmi új hadtest van útban a havasok központja felé. Kemény Farkas és Forró voltak azok, a kik junius elején 7000 gyalogság, egy szakasz huszárságból álló sereggel, 19 ágyúval és 4 röppentyűvel betörték Zaránd-megyébe oly célból, hogy a Hatvani-felé veszteségért megboszulják magukat, megigázzván a havast és ezzel Gyula-Fehérvár sorsa felett is határozzanak. Mert már semmi kétség sem fért hozzá s a magyar parancsnokok is megértették, hogy Gyula-Fehérvár sorsa elválaszthatatlan a havasok sorsától. Junius 9-én Jáнку prefekttől levelem érkezett, melyben arra kért, hogy az oly hatalmas ellenség ellen minden fegyveres erőmmel támogassam. Én, habár kémeim által arról győződtem meg, Hogy Kemény nyel összeköttetésben erősen megsaporodott a forradalmárok csapatainak száma, melyek szorosainkon át a havasok szívébe akartak jutni, mégis úgy Ítéltém, hogy a veszély Kemény működésével a havasok központján sokkal nagyobb, elhatároztam magamban, segítségére sietni Jánkunak 1500 emberrel, kik között 300 bírt puskával, a többi lándzsával volt felfegyverezve. Ezen operáció arra indított, hogy Szolcsván csak 400 embert hagyjak tartalékba az ellenséges mozdulatok kikémlésére a havasok szorosáiban. Felnyergeltetvén lovamat, ugyanaznap Topánfalvára értem. Másnap se regem is oda érkezett. Ez junius 10-én történt.

Június 11-én pitymalatkor meg is indultam csapa-

taimmal; hogy pedig elfoglalhassam a közös tanácskozásban nekem kijelölt helyet, Szohodolon át 10 órájában reggel Szuhár nevű falu felett voltam.

Ugyanazon óra tájban lépett be Kemény is Abrudbányára. Az elfoglalt faluban három részre osztottam fel seregemet. Balra Kerpenyes felől Csuruleán János foglalt helyet az egyik részszel. Jobbról Moldován Mákária és Rátz János helyezkedtek el egy másik csapattal. Én és Vladutz prefekt a főreszen maradtunk. Délután egy órakor egy csapattal előrehatoltam s támaszkodva a Szuhár feletti erdőre, megtámadtam az ellenség előőrseit, melyek rövid idő alatt seregünk zöméig lettek visszanyomva. Most egy tekintélyesebb csapattal még előbbre haladtunk s az ellenséget saját állásában támadtuk meg. Itt makacs harcz fejlődött ki, mely mintegy fél órát tartott.

Kemény épen ebédelt, mikor ágyúink első bömbölése hallatszott, azonnal a csata színhelyére sietett. Ez alkalommal egy ágyu-golyó kettészakasztotta kezében a gyeplő-szijjat

Az ágyút, Túrka Todor irányozta, egyike verespataki gárdistáimnak. Míg mi itt jó eredménnyel harczoltunk, hogy az ellenséget egész Abrudfalváig nyomtuk előre, addig Csuruleán János állását váratlanul egy tekintélyes csapat támadta meg és hadsoraiban rendtelenséget támasztott. Az ellenség egy erdőn át titkos ösvényen hatolt előre oly irányban, a honnan senki sem várta. Ez által veszélyben láttam magam főszeregem zömével; nagy sietséggel vissza kellett vonulnom tehát. A szohodoli magaslatokig nyomultunk vissza, hol megkísérlettük az ellenséget éeltartóztatni, azonban elegendő haderőt nem tudtam sietségem miatt vele szemben felállítani, mi oknál fogva újólág visszanyomattunk.

Összegyülekeztünk a Heteu hegyen. Az ellenség felhagyott az üldözéssel. E visszavonulásban három emberünket megölték s tízet megsebesítettek. A halottak között volt Moldován, a tribün is, a kinek halálát egy röppentyű okozta. Állásaink az ellenségnek el voltak árulva; az áruló egy szász, ki azelőtt a forradalmárok szolgálatában állott s egy összeütközés alkalmával lett foglyunkká; mi igen jól bántuk vele, sőt mi

több, alkalmaztuk is lándzsásainknál tisztnek. A csata kezdetén aznap a forradalmárokhoz szökött át s azoknak elárulta Cs urulean hadállásait.

Június 12-én más állást foglaltam el Vertopon, Verespatak felett s összeköttetésbe tevén magamat a bucsumi csapatokkal, ezekből alakítottam meg a hadműveletek balszárnyát.

Június 13-án Verespatak bányaváros felé 240 honvéd közeledett, a környéket pusztítani kezdték. Én 80 vadászszal megtámadtam őket s az abrudbányai hegyekig vertem vissza.

Június 14-én Kemény Farkas hozzám küldte Sulutz Simon abrudbányai lakost, azzal a megbízással, hogy mennek el Abrudbányára, vagy egy általam megjelölendő helyen jelennék meg tanácskozás végett; én azonban ez ajánlatot visszautasítottam.

Június 15-én, az általános támadás meghatározott napján, seregem csekély részével állást foglaltam Bucsumánhoz közel; Cs urulean tribün a főszereggel visszamaradt Verespatak közelében.

Egy órára délután volt kitűzve a támadás ideje; az ellenség azonban ezt be nem várva, délelőtt 10 és 11 óra között útnak indított 1000 embert, két ágyúval, hogy engem megtámadjon. A Muntár nevű térségen csata fejlődött ki, mely 12 óráig tartott. Helyet kellett csinálnunk az ellenségnek s jó rendben Geingeig visszahúzódtunk. Itt táboromat három részre osztottam fel, s azokkal jobbról elfoglaltam a komái tavat, balról a muntári templom melletti helyet és a Gergel hegyet. Az ellenség leginkább két állásunk felé közeledett. Azok, a kik Muntár felé közeledtek, égő üszköket is hoztak magukkal, hogy a falu házait felgyújtsák. Jelt adtam a balszárnynak, hogy a völgy felé tartva, támadja meg ezeket, a mi meg is történt pontosan. Ez oldalról az ellenség visszaveretett, a nélkül, hogy a falut felgyújthatta volna.

Ugyanakkor megbíztam Bukaresti századost, hogy azon csapatára vesse magát az ellenségnek, melynek szándéka volt gergeli állásunkat megtámadni. A százados tüzelt azokra, a kik előre nyomultak s oly

jó eredménnyel, hogy az előrenyomulók közül három halva rogyott össze, többen megsebesültek, s erre a többiek visszatértek.

Csurulean ekkor 400 emberével jobb szárnyamig jutott; felhívtam a harcz azonnali megkezdésére s arra, hogy segítségemre szolgáljon. A kiváló tribün nagy dühvei rohant az ellenség balszárnyára. Rendeletet adtam, hogy a balszárny is előre menjen; az én csapatom némi távolságra hátramaradt tartalék gyanánt. Az ellenség nagy veszteséggel veretett vissza előbbi állásába a Muntari nevű térségre, hol a csata kezdetét vette. Mikor itt az ellenség előbbi állását el akarta foglalni, Muresán Gergely és Muresán János századosok 500 lándzsással az ellenség centrumára vetették magukat. Egy pillanat alatt 15 honvéd esett el, az egész közép pedig visszavonult. Ekkor az ellenséget minden oldalról üldözőbe vettük s haladék nélkül futott Kor na-Guráig, Abrudbánya mellett. Összesen 55 embert veszített el az ellenség, sebesültjeit Gura-Kornánál négy szekerre rakta fel. Részünkről 7 esett el s volt 10 sebesültünk.

Az idő már 4 és 5 óra között volt délután. A városból és vidékéről még egyszer három szakasz honvéd nyomult előre ellenünk, három röppentyűvel. Embereink azonban annyira megszokták volt a rakétákat, hogy azokat mindannyiszor e felkiáltással üdvözölték: „Éljen Ferencz József császáruk!” Mi csatasorban azonnal a három honvéd szakasz ellen indultunk; azoknak azonban nem tetszett bevárni minket, ismét visszavonultak, miután meggyőződtek arról, hogy nem ijedünk meg röppentyűiktől.

Ugyanaz nap egy másik honvédszakasz Verespatakra igyekezett, azonban Kátz János és Nemes László tribünök a Verespatak előtti „Cetate“-nál megtámadták az előrenyomuló ellenséget és visszaverték. Mikor mi június 16-án reggel Topánfalván a következő napon intézendő újabb általános támadás ügyében tanácskoztunk, az ellenség parancsnoka felhasználta a fegyveres nép eltávozását s segítette a vastag köd által, gyorsan Zalatna felé menekült. Megmeneküléséről s az egész csata lefolyásáról Jánku részletesebb jelentést fog tenni.

Június 17-én csapatunk Szolcsvára tért vissza, honnan szomorú híreket vettünk volt. Az aranyossszéki magyarok felkelének és vad pusztításokat vittek véghez a havasok torkolataiban fekvő román községekben. Sergük magját egy tordai vadász zászlóalj képezte, mely a barbár V e l i t s, a tordai patikáros fia, parancsnoksága alatt állott. Ez egész családjával résztvett a forradalomban, még a nőket sem véve ki; ezen gyógyszerész leánya ugyanis maga toborzott össze egy csapat forradalmárt saját költségén. Ezen vadcsordák feletti főparancsnokság Pápai Lajos és Egloffstein kezeiben volt. Junius 19, 20. és 21-én Csurulean J. és Rátz Pártén tribunoknak véres összeütközésük volt velük, 21-én azonban legyőzettek és visszanyomattak. Friss csapattal mentem segítségükre és június 23-án a Podsagánál állomásozó ellenséget megtámadtam fegyveres népemmel. Makacs küzdelem után futásra kényszerítettem, 21 embert elejtván közülök. Aznap öt halottunk volt.

Június 25-én az ellenség erőt nyervén ismét ellenünk tört. Podsága és Aleskau havas között foglaltam helyet, két óra távolságyira Offenbányától. A forradalmárok csak ez után mehettek a bányaváros felé. Három összecsapás után, június 25, 27 és 29-én, a mikor én mindannyiszor rohamra vezettem lándzsás embereimet, a forradalmárokat teljesen megvertem és szétkergettem.

Három napon át az ellenség 90 embert vesztett, kiket többnyire lándzsásaink öltek meg ama három roham alkalmával; nekem tíz halottam volt s háromszor annyi sebesültem.

Míg mi a hónap ezen felében mindenfelé verekedtünk a forradalmárokkal, addig ezeknek s más vadcsordáknak annyi sikerült, hogy hamuvá tették Kisbányát, Kákovát, Szegázsát, Kunkot, Mászkát, Lunkát és Kisbányát, ezek közé nincsenek felsorolva azon községek, melyek általuk a télen és tavaszon át tétettek hasonló módon hamuvá. Junius 29-én túl a rebellisek nem mertek többé minket nyílt csatában megtámadni, csak rabló-kirándulásokra vállalkoztak és ezáltal sikerült nekik július hó vége felé még Bedellő községét is felperzselni.

A forradalmároknak azonban soha sem sikerült cél-

jukat elérni, melyre a vezetők minden erejükkel törekedtek: elfoglalni Offenbányát, Hogy azt felprédálhassák. Ez által a többi között meg volt védve és mentve ezen bányaváros állami vagyona, a mit bizonyít az illetékes hivatalok által kiadott többrendbeli okmány is.

Miután Erdély nagy része az orosz és osztrák császári egyesült csapatok által már meg volt hódítva s miután a környéki magyar csapatok július 25-én a derék Axente Szever prefekt által hat órai küzdelem után légy őzettek s a rákövetkező éjjel Gyula-Fehérvár alól el is húzódtak, ama vár parancsnokától rendeletet vettem, hogy fegyveres népemmel Torda és Kolozsvár felé vonuljak a czélből, hogy ha az ottani forradalmároknak szándékuk volna a havasokba visszahúzódni, álljak ellent nekik. A toroczkói, létai és szent-lászlói magyarokat azonnal le is fegyvereztem.

Augusztus 26-án Kolozsvárra mentem C1 a m G a 11 a s gróf altábornagyhoz, itt azt a parancsot vettem, hogy fegyveres népemet bocsássam el, fegyverezzem le, mert a forradalmárok teljesen legyőzettek.

Augusztus 31-én Peterd községénél összehívtam népemet, és Kosz Dávid kapitány jelenlétében beszédet tartottam előtte, melyben a császár és a nemzet nevében köszönetét mondtam a hős férfiaknak vitézségük, kitartásuk és bátorságukért.

Megvigasztaltam, biztosítván őket, hogy szenvedéseik megvizsgálatnak és meggyógyíttatnak; tetemes áldozataikat figyelembe veszik, saját és testvéreik forradalmi kárait megtérítik s a román nemzet óhaját teljesíteni fogják. Biztattam őket, hogy ezentúl is legyenek hűséges alattvalói a császárnak, hűségesek saját nemzetük iránt, törvénytudók, békében és jó egyetértésben éljenek a társakokkal. Azután kihirdettem a fegyverletételére vonatkozó parancsot. A fegyvert azonnal letették s én azokat átszolgáltattam a tordai katonai parancsnokságnak.

Ezzel befejezést nyernek hadműveleteim ezen szomorú háborúból, én pedig készen vagyok felelni azon időben véghezvitt minden hadműveletemért és tettemért.

* *

*

IV.

Észrevételek.

Az Axente és Bálint Simon jelentése alá van írva a Jáнкуé nincs; ezt tehát hitelesnek nem állíthatjuk, Jáнку és a többi vezetők között a forradalom után nagy ellentétek támadtak. Jáнку csalódott és Béccsel nem rokonszenvezett. Jáнку a jelentésében foglaltakat nem helyeselhette, azért alá sem írta. Ezért azon jelentésre észrevételt nem is teszünk. Axente és Bálindra vonatkozólag azonban van egy pár megjegyzésünk.

Axente azt mondja, hogy tisztelte a tulajdonjogot és nem sarczolt.

Ezzel szemben kezemen van Axentének sajátkezü írása, melyben Szent-Királynak 1848. december első napjaiban megrendeli, hogy 170 véka zabot, két bivalt, 8 disznót és 1000 drb kenyeret szolgáltatasson ki emberei számára. A szász pap a rendeletnek ellene szegült, sőt jelentést tett a Jáнку által is említett Preszákán lévő Röhrich hadnagynak. Röhrich rablóbandának nevezte Axente csapatát. Axente románul válaszolt s kijelentette: ha a sarczolást meg nem engedi, embereit haza küldi, jelentést tesz Wardeneknek és a felelősséget magáról elhárítja. Tehát nem 40 véka gabonáról van szó, mint Axente állítja.

De nemcsak egy ily írás foroghat közkézen. Köztudatu különben is, hogy Axente kezdettől fogva nem kímélte a mások vagyonát: a magyar és a szász községek között sem tett különbséget.

Jelentése különben két részre oszlik, mikor Axente a Maros völgyben s mikor a havasban működött.

Mikor Axente a Marosvölgyében működött alig látott ellenséget. Egyik helyről a másikra vezette légióját. Mikor pedig szemben volt a rebellisekkel, nyílt csatát nem fogadott el; ha valamerre elparancsolták, oda rendesen későre érkezett. Hadi tényei tehát nincsenek; lábatlankodott s a császári hadsereget működésében akadályozta. Axente jelentésének e részéből az tűnik ki, hogy a legcsekélyebb baj esetén „jó p o z í c i ó t” törekedett elfoglalni.

Hanem egyebeket csinált Axente. Elállotta azutakat, az

ártatlan járó-kelőket háborgatta. A községeket fosztogatta, a magyar családokat összefogdosta, azok vagyonát felprédálta.

A térségen véghez vitt legnagyobb kegyetlen ténye N.-Enyed elpusztítása volt. A felelősséget e város elpusztulásáért ő ugyan Losenau ezredes nyakába tolja, de isten és ember előtt ő a felelős. A N.-Enyeden véghez vitt mézszárlást és rablást, a házak és közintézetek kifosztásáról Axente nem tesz említést. Egy szóra nem érdemesíti az egész dolgot, mintha nem is az ő embereiről, légiójáról volna szó. A meggyilkoltakat névszerint megemlíti Kemény István az ő fekete könyvében; kiknek száma száz meg száz.

Akkor is — mint maga Axente is beismeri — útonállás adott alkalmat N.-Enyed elpusztítására. Emberei elállották a N.-Enyedre vivő országutat; a magyar utasokat megtámadták, meggyilkolták, a menekülőket N.-Enyedre üldözték, ott pedig a városnak tüzet adtak, mert állítólag a menekülők védekeztek.

Axente Csombordról nézte N.-Enyed pusztulását. Tudta — ezt maga is beismeri, — hogy embereiről van szó. De ő nem nyújtott segílyt. A Bocsárdon levő Losenaut kérte fel a közbejövételre. Losenau állítólag megparancsolta Axentének, hogy helyéből meg ne mozduljon.

Miféle mentségek ezek? Miért keresett Axente segílyt, Losenaunál, mikor N.-Enyed az orra előtt égett?

És miért kérte fel Losenaut a beavatkozásra, mikor N.-Enyeden a saját emberei dúltak és gyilkoltak, ő pedig Csombordon — mint elismeri — 1000 vadász és 5000 lándzsás felett rendelkezett?

Hanem a mi Axente állítását teljesen megsemmisíti, az a körülmény, hogy ő másnap seregével M.-Újvárra húzódott. Ha neki Csombordról — Losenau parancsából — nem volt szabad kimozdulni január 8-ának éjjelén, mikor N.-Enyed égett, hogy volt szabad 9-én tehát másnap reggel minden utasítás nélkül Maros-Újvárra mennie? Axente még él és jó volna, ha erre vonatkozólag felvilágosítaná a világot.

Axente nem tud védekezni.

A mi a havasbeli működését és a gyula-fehérvári ostromló sereg megtámadását illeti, Axente igen nagy tévedésbe akarja sülyeszteni a világot.

1849 május 6-án a gyulafehérvári osztrák haditanács rendeletéből Munzát főhadnagy a havasba ment; az ott időző összes román prefektek alája rendeltettek. Munzát főhadnagy rendezte az összes támadásokat, a várba való ki- és betöréseket, 1849. július 27-ig. Az övé volt minden terv, s a végrehajtás felett ő örködött. Axente az eredményeket magának tulajdonítja.

Munzát főhadnagy br. Wohlgemuth kezeibe 1849 november 27-én igen terjedelmes jelentést tett le ezen támadásokról. E jelentés szerint (Lásd M.-Polgár 1872. N. Naptára 48—66. lapokon) a havasi csapatok működési körét ő állapította meg.

Munzát nagyon gyakran jött összeütközésbe Axentével épen azért, mert Axente azután is hajlamait követte.

Ez magyarázza meg Axente sok gyalázó kifejezését Munzáttal szemben. Gyávának, tudatlannak és lelkiismeretlennek hirdeti.

A dolog azonban nem úgy áll. Munzát, a ki szintén román ember, egy igen vitéz és bátor katona volt. Fel is kell tennünk róla, hogy mint jól kinevelt katona csak több ismerettel bírt a hadi tudományból és taktikából, mint Axente, a ki Balázsfalván megelőzőleg papnövendék volt s a bajszerzéssel foglalatoskodott, fellázadván Leményi püspök ellen. Axente jóformán irni sem tudott, nem hogy haditanulmányokat tett volna. És hogy Munzát képzett és bátor katona volt, tanusítja a gyula-fehérvári haditanács bizalma is, melynek folytán reá oly nagyszabású feladatot bízott. Ha Munzát nem mint bátor és tanult katona lett volna ismeretes, úgy ily fontos kiküldetéssel meg nem bízzák

A mellett Munzát még lovagias ember is volt, daczára annak, hogy ő igen sokat bajlódott Axentével, a Wohlgemuthoz beadott hivatalos jelentésében róla mégis elismerőleg nyilatkozik, míg Axenío őt rosszindulatúlag gyalázza.

Axentének nem volt politikai célja, eszméje. Őt nem lelkesítette egy magasabb cél, tényeiben csak a magyarok elleni gyűlölet vezette. A román nép hir-

nevének, hogy a tudatlan tömeget durva czéljaira felhasználta, többet ártott, mint a többi tribün összesen. Nem a nép felelős a durvaságokért, hanem az, aki őt ily durvaságokra felhatalmazta. Axente soha sem lesz jó emlékű a román nép előtt sem. A román nép java nem lebegett az ő szemei előtt.

Az összbirodalom eszméjéért való állítólagos lángolása, a trón és a dinasztia iránt fitogtatott rendületlen hűsége is csak szó és szó volt. Az elsők közé tartozott, kik a forradalom után fegyverrel a kezükben a vad állapotokat tovább akarták fenntartani.

Neki nem volt elég még a harcz. Nem akarta letenni a fegyvert. 1849 szeptember havában, mikor a bécsi kormány a fegyverletételt elrendelte, a román nép vezetői felhívást bocsátottak ki, hogy Balázsfalvára gyűljenek össze nagy román tábor alakítására. Axente volt ebben a mozgató erő, ki ekkor még a szász falukat is újonczállításra akarta szorítani, úgy hogy az ellen a főhadparancsnokság, a hadi és a rögtönítélő bíróság lépett fel

De Axente vad természeténél fogva nem engedett még a császár tanácsosainak sem. Nem tette le a fegyvert.

1850-ben a nagyszebeni cs. kir. haditörvényszék a következő ítéletet hozta:

„Axente Szever, asszony falvi születésű, Medgyeszékből, Erdélyben 30 éves, görög e. hitfelekezetű, nőtlen, jelenleg gazda, a megállapított tényállás mellett bevallván, miként 1849. augusztus 11-ről kelt kormányi hirdetmény ellenére, mely tudomására el is jutott, tilos módra fegyvereket és hadiszereket rejtett legyen el, ezek eltitkolásáért a nyomozás alatti letartóztatáson kívül, még két hónapi katonai porkoláb-fogságra Ítéltett; ezen katonai porkoláb-fogság azonban a cs. kir. polgári és katonai kormányzó, altábornagy br Wohlgemuth Lajos úr ő nagyméltósága által neki e korábbi érdemei tekintetbe vételével, kegyelem útján elengedett s az ezt tárgyazó 1849. nov. 24. napján kelt ítélet pedig ugyanaz nap ki is hirdettetett.“

Csak idáig terjedt Axentének a rend iránti szere-

tete, a trónnal és a dinasztiaiával szemben fitogtatott hűsége.

Axente csak nyers erőt képviselt; nyers anyaggal tudott dolgozni; magasabb álláspontra felemelkedni, mint Jankunál látjuk, nem tudott. Azért ő csak azok előtt lesz ideál, a kik ezentúl is a vadságban fognak gyönyörködni; de egy nép, mely az igazságra, a rend iránti szeretetre, a szelíd erkölcsökre és a humanizmusra ad valamit, az ilyen durva példányokat ideál gyanánt el nem fogadhatja.

Bálint Simon mindenben társa volt Axentének. Könnyörtelen, bosszúálló. A politikai világban semmi lát köre; a harcban semmi ideálja, egyszerű eszköz, a melyet tetszés szerint használhatott az, a kinek a kezébe került. Az erkölcsi érzék teljesen hiányzott nála, tetteiben a vezető az a gyűlölet és bosszú volt, a melyet oly mélyen érzett a magyarok ellen. A zarándmegyei védtelen és ártatlan magyarság könnyörtelen elpusztítását csak „kihágásnak” minősíti; Al-Jára felégetését és védtelen népének felkonczolását dicső fegyverténynek állítja.

Különös, hogy mindezen szomorú dolgok a császár-hoz való hűség, és a kincstári javak megoltalmazása nevében történtek; rombolásokat és az indokolatlan mézárásokat Bálint arra vezeti vissza, hogy a nép erősen feldühödött a magyarság hűtlensége miatt a császár iránt. A városok és falvak pusztulása rendszeren a „csatározások” tüze miatt következett be.

Semmi sem jellemzi annyira Axentét és Bálintot, mint az, hogy ők a lapályon nyílt csatát soha el nem fogadtak. A védtelen helyeken könnyörtelenül dúltak; mikor pedig látták, hogy már nincs menekvés és nyílt csatát kell elfogadniok, akkor a havasok közé menekültek Jánkuhoz.

Axente a Marosvölgyre, Bálint a Torda-vidékére lett kinevezve prefektnek; — mind kettő kirendelt pozícióját elhagyta s a Jánku és Buteán prefekturájába menekültek, a havasok közé, a hol magukat teljesen biztonságban érezték.

Míg Jánku a forradalom után semmiféle kitüntetést el nem fogadott, addig úgy Axente mint Bálint elfogadták a nekik felajánlott legkisebb rendű érdemkeresztet. Sőt püspöke Bálintot azon kívül Verespatakra még esperesnek is kinevezte.

A három jelentést közre bocsátottam azért, hogy azok a kik behatóan foglalkoznak az 1848/9-ki eseményekkel, megismerhessék a román felfogást is, és az annak alapján készült történelmet megbírálhassák.

ADALÉKOK

A PREFEKTEK JELENTÉSEIHEZ.

Adalékok a prefektek jelentéseihez.

Azok a tribünök, a kikről a prefektek jelentései annyi décsérettel emlékeznek meg, többnyire félmüvelt, látkör nélküli egyének voltak. Közülök megismerkedtem a sokat emlegetett Adjudan (Enyedi) Klementtel, Andreikával, Korkes Miklóssal, Mogával, Csuruleánnal, Tyokkal és Ráczy Parthénnal. Korlátolt ész, csekély ismeret, a társadalmi kellő műveltség hiánya domborodik ki mindenikből.

1880-ban Topánfalván megismerkedtem Korkes Miklóssal, Jánku egyik tribunjával, a ki a Vasvári-féle expedíciót tette volt tönkre. Igen szívesen beszélt forradalmi dolgairól, sőt kérésemre a Vasvári elleni támadását román nyelven Írásba is tette. Íme itt adom magyarul:

Topánfalva, 1880. május hó.

Az albákiak egyre jöttek s Jánkutól segítséget és löszereket kértek, állítván, hogy az ellenség serege már Galacz pataknál tartózkodik s vele harcban állanak. Többször ismételt kérésükre Jánku azonban segítséget nekik nem nyújtott, gondolván, hogy az albákiak hazudnak.

Látván, hogy Jánku az albákiaknak segítséget adni nem akar, kiválasztottam a legbátrabb gárdistákból 300-at és a löszert két lóra felrakatván, június 20-án elindultam és estére a S t i n i s o a r á-nak nevezett hegyre érkeztünk meg. Miután éjjelre elhelyezkedtünk, a marsei és a Magurák kapitányai után küldöttem s kikérdezvén őket az ellenség holléte felől, megmutatták az irányt, a melyben volt; abból az irányból láttam is nagy füstöt emelkedni felfelé, az ég pedig abban az

irányban vöröslött; az ellenség felgyújtotta a falut és a templomot.

Ez után kiosztottam a parancsokat; megrendeltem, hogy kémeiket küldjenek szét és előőrseket állítsanak fel; reggel felé vettem is az értesítést, hogy az ellenség felénk közeledik Topánfalvának igyekeztével

Elhelyezkedtünk a „F o n t i n e l e” nevű havasban; seregemet négy részre osztottam, megparancsolván a mariseli kapitánynak, hogy az ellenség háta mögé kerülve zárja körül. A Magarák kapitányát a jobbszárnyra rendeltem ama községek lakosaival; gárdistáimat és az albákiakat két részre osztottam, a középre és a balszárnyon helyezkedtünk, úgy hogy a havas tetőn lévő mező egészen körül volt véve. Nemsokára, hogy mindnyájan a legnagyobb csendben helyezkedtünk, lövéseket hallottam: az ellenség mind lődözve haladt előre, habár semmit sem látott, s miután meghagytam, senki jeladásomig ne merjen löni, vagy a helyén mozogni, mindenki a legnagyobb csendben várakozott.

Az ellenség a szabad mezőre lépett ki és ellenállásra nem találván, magát a legnagyobb biztonságban érezte a felől, hogy őt senki meg nem háborgatja. Tüzet rakott s az élelemre szükségesek után látott.

Látván ezt azonnal jelt adtam a támadásra; minden irányból puska- és puskalövés volt hallható, jobbról, balról, középről és hátulról, úgy annyira, hogy az ellenség azt sem tudta, mely világon van. Hallám a magyarokat kiáltani: „Muszkák vannak itt!” A lövések mindenike talált s megkapta a maga áldozatát.

A következő nap hajnalban újólapon neki fogtunk a harcnak; a harcz megkezdése után nemsokára vastag köd ereszkedett le reánk oly annyira, hogy egyik a másikat sem láthatta. A földre boruUam és láttam az ellenfelek lábait; kiadtam a rendeletet, hogy minden gárdista hasra ereszkedjék le és úgy lőjjön. Embereim parancsom szerint cselekedvén, az ellenség lábait látván, biztosan célzottak és találtak, míg az ellenség csak a levegőbe lőtt. Az ellenség seregéből több foglyot ejtettünk; több ágyúikat elfoglaltuk, valamint közel 100 ökröt, lőszeret és egyebet, a mi nálunk éppen hiányzott volt, A végén az ellenség futásra vette a dől-

got, lévén azonban az út rossz és a mellett több helyen általunk elfoglalva, a futás nem volt javára, mert lándzsásaink által utoléretve, kímélet és könyör nélkül felaprittatott. Ekkor értük utól az ellenség vezérét (Vasvárit) is; fejszésein egyik fejszével levágta a fejét mondván neki: „Ládd a mi öreg istenünk megsegített, hogy megverhettünk és futásra kényszeríthettünk, — fiatal istenetek pedig titeket a mi prédánkul engedett!”

Később a köd felemelkedvén, futni láttam a magyarokat; messze voltak tőlünk; kevesen menekülhettek meg, alig 200-an, a többi ott lelte halálát a havastetőn vezérükkel együtt, kinek sírjánál minden évben Szent János születése napjának ünnepén halotti gyászszertartást tart a mariseli lelkész a csatában elesettek emlékére tekintet nélkül a nemzetiségre. A gyászszertartáson, mint a ki abban a csatában részt vettem s azt rendeztem, magam is több versen vettem részt, s mindannyiszor hullattam egy-egy könyvet a csatában elhullottak emlékére, a kik mint jó hazafiak s a házának tagjai az ország és saját jogaikért küzdöttek.

Corches Miklós.

Idáig szól a tribün jelentése. Ha Korkes Miklós előadását egybevetjük Jánku jelentésével (476. l.) a kettő között lényeges különbségekre akadunk. Korkes határozottan kijelenti, hogy Jánku semmit sem akart tudni Vasvári közeledéséről s az albákiaknak segítséget nem adott.

Vasvári Pál különben román származású, az Albon papi családból, született 1826-ban július 6-án Tisza-Biizdön. Atyja a 30-as években Vas vár ott (Szabolcs) lelkészkedett.

Kardkötője Verespatakra került. Volt egy sipkája Vasvárinak, az Korkes tribün tulajdona lett; gyűrűjét ugyancsak a topánfalvi havasban visszaszerezte dr. Szabó Vasvári rokonja. A gyűrűben sötét zöldszínű kő volt, a melyen egy kinyitott könyv karddal van átszúrva.

*

Közlöm azt a kérvényt, a melyben 1849. után a román vezetők forradalmi veszteségöket kárpóltatni kérik.

A prefektek jelentéséből kitetszik, hogy a románság által hozott áldozatokért jutalom és a szenvedett károkért kártalanítás volt kilátásba téve. Bálint jelentése végén ez áll:

„Megvigasztaltam biztosítván őket, hogy szenvedéseik megvizsgálatnak, meggyógyíttatnak; tetemes áldozataikat figyelembe veszik, saját és testvéreik forradalmi kárait megtérítik.“

A kérvény 1849. december 30-ától van keltezve. Napvilágot látott a K. Papp Miklós által kiadott „Történeti Lapok“ I. K. 330—332. lapjain.

Az eredeti fogalmazvány német nyelven van, Raduly gyula-fehérvári kanonoktól származik, a javítások abban Maczedonfié, a ki a volt erdélyi korlátnoksnál igtatóhivatali igazgató volt. A Maczedonfi-féle javítások jegyzetbe vannak adva.

Íme a kérvény:

*
**

Károlyfehérvár, Erdélyben december 30-án 1849.

Nem vagyunk még abban a helyzetben, hogy pontos jegyzékét közelhethnők a lefolyt polgárháborúban megölt Románoknak valamint az elpusztított vagy felégetett helységeknek.

A miről eddig — megbízható forrásból értesülünk, az a következőkből áll:

Négy kerületi praefectus, u. m. Betranion Kolozsvárt felakasztatott; Romanu C. Maros-Vásárhelyt felkonczoltatott; Dobra P. Abrudbányán főbelövetett; Buteanu János Zarádon felakasztatott. — Két vice-praefectus: Simonis Kolozsvárt felakasztatott; Todoranu Szent-Királyt elevenen megnyuzatott.

Tíz tribunus: Papiu B. Maros-Vásárhelyt felakasztatott, Gregorianu és Pauletti Szebenben főbelövetett, Cándi és Teleehi¹ még öt mással Zarádon felakasztatott. A Centuriók és Decuriók száma ismeretlen, azonban bátran 100-ra tehető.

A papok közül főpap Turcu Kolozsvárt felakasztatott, főpap Moldoni² Maros-Vásárhelyt felkonczoltatott, Papiu J. Mező-Bodoni lelkész Thorde³ felakasztatott,

¹ Macedonfi által kiigazítva: Teléki. ² Moldvai. ³ Thordá(n).

Alpini lelkész Manaradban főbelövetett, Gregorianu lelkész Gezesről, a tribunus apja, evvel együtt Szebenben főbelövetett; Czirle lelkész Tövisről hét gyermeke szemeláttára Maros-Újvárt főbelövetett; Zarándmegyében hat pap felakasztatott; Hosszúaszón egy pap és tizenkét paraszt egyszerre főbelövettek; a Cápian (Mezőség) közel negyven lelkész meglövetett, gyilkoltatott.

Ezeken kívül Balászfalván tizenegy Román részint főbelövetett részint agyonütetett; Szebennek csak környékén tizennyolcz főbelövetett; Cornatelluban bizonyos Czongrády uszítására 23 főbelövetett; Radnóton Báró Apor György parancsára 26 felakasztatott¹ a Deés és Nagybánya közötti úton gróf Teleky Sándor és egy bizonyos Katona Miklós parancsára 32 felakasztatott; Segesvárt és környékén 40 főbelövetett; Danesen gróf Haller parancsára 50 (ezek között 38 román és 12 szász) főbelövetett; Közép-Szolnok megye Róna helységében egy házban 50 úgyszólván öszvesüttetett; Udvarhelyt 60 különféle módon meggyilkoltatott; Tordán 70 körül részint főbelövetett, részint felakasztatott; és részben felkonczoltatott Mező-Szengyelben bizonyos Beteg Gábor parancsára 100 egyszerre főbelövetett; Maros-Vásárhelyt 100-nál több különböző módon kivégeztetett és felkonczoltatott; Kolozsvárt 300-ból 50 felakasztatott 250 körül főbelövetett; Maros-Újvárt Kemény István, Pagan Gyuri, Pagan Károly² a két Miksa vérbírák közel 300 Románt halálra ítélték és főbelövettek. Egyetlen egy napon 150 lövetett főbe s minden lövésnél azt kiáltották a magyarok a románoknak: Cantati, Desceptate Romani (énekeljétek a nemzeti dalt: „ébredj fel oh Román.“)

A székelyek József Jeuey József, Szabó Lajos, Zajzon Mózes, Kovács Sigmont, Kaszoni stb. vezérlete alatt legnagyobb részéte román férfiaknak. Hodák, iLibanfalva, Russ, Morareni, Dumbrava, Monor, Kis és Nagy Iklánd, Maros Szt Király, Mező Szengyel és Sajó helységekben felkonczolták, az asszonyokat elűzték, vagyonukat elra-

¹ Ezen periódus alól hozzácsatolandó: (vörös tintával! e hős forradalmár fivérei ezt hiába tagadják, mert e factumot magerősítő jelentést a helyszínéről, szemtanuktól kaptuk;

² báró kemény István, Pogány György (von), Pogány Károly (von) és — Jeney József, Szabó Lajos, Zajzon Mózes, Kovács Zsigmond. Kaszoni stb. a románoknak legnagyobb részét.

bolták, marháikat Szászrégenben és Maros Vásárhelyt eladták s földjeiket egymás között felosztották.

Ha ehez hozzátétek, hogy nem létezik Erdélyben román helység (pedig van 2400), a melyből 10 —20 ember nem öletett volna meg, továbbá hozzászámítanak azok, akik a különböző csatákban elesetek s 8—10,000-nél kevesebbre nem tehetők, az áldozatok számát könnyen 35—40,000-re tehetni, melyek tehát negyvened-részt képezik az 1.600,000-nyi népségnek (mert az egyházi adatok szerint körülbelül ennyi a románság Erdélyben.)

Szeben közelében két-, Naszód mellett hat-, Silvaniában (Szilágyság) hét-, a Déváról Szászsebesre vezető utón hét, Merisellu vidékén nyolcz- a Maros és Küküllő mentén kilencz- Szolnokmegyében tíz- Károly fehérvár környékén tizenkettő- Zarándmegyében tizenöt, Kővárvidékén 24 — tehát közel 100 falu egészen elégett; — továbbá Silvaniában 18, Szolnokmegyében közel 30, Maros és a két Küküllő vidékén 40, Kővár¹ vidékén 50, Zaránd megyében 75, tehát 230 körül részben elhamvadt.

A nagyobbbrészt szász helységek közül Szász Régen város és Petele falu egészen — továbbá néhány helysége a Purzenlandes² részben leégtek. A magyar városok közzül ellenben Felvincz és nagy Enyed³ az aeralisok közzül Zalatna, a vegyesek közzül Abrudbánya és Körösbánya, mely utóbbiak részben szenvedtek.

Ha az egészen leégett helységekre 80 ház számítatik (a minimumot vesszük, mert az elégettek között vannak román helységek 200 házzal): — a részben leégettekre 20 ház átlagvéve vétetik s minden házat 100 frt p. p.-be becsüljük (mert ennyi az értéke még a leghitványabb kunyhónak is a bennfoglalt bútorzattal és élelmi szerekkel együtt) itt is csak a minimumot vesszük, mert az elhamvasztott román házak között vannak olyanok is, melyek a hozzátartozó gazdasági épületekkel együtt 10,000 forintot megértek) akkor a kár 1.260,000 forintra rüg.

Ha továbbá meggondoljuk, hogy minden román

¹ Kővár. - Barczaságnak. ²Nagy Enyed.

család (van 360,000) részint pénzben, részint eleségben, részint marhában legalább 50 forintig megsarczoltatott, akkor a fennebbi összeghez még 18.000,000 forint hozzájárul; — továbbá vesszük azt is, hogy a megölt 40.000 román közül legalább minden negyedik ember családnya vagy támasza volt egy családnak, a melyben e családnak legalább 1000 forintnyi tőkéje elveszett, (Róth lelkész fiai a kormánytól évenként 400 forintnyi segílyt kaptak. Ez az összeg kamatja egy 10,000 forintnyi tőkének. Ha tehát egy száz családapa 10,000 forintra tétetik, a román is megér 1000 forintot)¹ akkor ez is 10.000,000 tesz, mely szerint tehát az egész kár 29.260.000 forintra rúgna.

<p>¹ Róth lelkész 5 árvája 10 nevelési járulékbán</p> <p>2000</p> <p>atya 20,000 forintra tétetik an is tehető 1000 frt.</p>	<p>} el van vágva a papir</p>	<p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p>
---	-------------------------------	--

Kiegészítve: Roth lelkész 5 árvája 1000 forint nevelési járulékbán részesítettik, tehát egy 20.000 forintnyi tőkének a kamatait élvezi, s ha egy száz családnya 20,000 forintra tétetik, a román családnya is megér 1000 frtot.

JÁNKU

ÉS A ROMÁNIAI FORRADALMÁROK.

Jánku és a romániai forradalmárok.

Jánku Abrahám mócz volt.

Felső-Vidra a Gaina aljában fekszik. Ez az a havas, a melynek tetején tartják a móczok az úgynevezett leány-vásárt; belőle bugygyan ki a Kis-Aranyos, mely aztán Ponorelnél, néhány óra járásnyira, az Albák felől lerohanó Nagy-Aranyossal egyesül.

Felső-Vidra tehát a bihari havasok erdélyi részén fekszik, néhány óra járásnyira Topánfalvától, a Kis-Aranyos völgyében, a Gaina aljában. Gör.-keleti vallása lakosainak száma ma már mintegy háromezer, faiparból élnek; épületfáikat, faedényeiket elhordják messze, Torda, Abrudbánya, Nagy-Enyed és Gyula-Fehérvár piacaira. Szorgalmas, munkás nép, mint a milyenek a móczok egyáltalában.

A Kis-Aranyos völgye festői. A jól ápoltságú megyei út a Gaina aljáig vezet. A Gaina felől lejöve a szórva nyosan fekvő házak között, közvetlen az út és az Aranyos mellett meglátjuk a Jánku születési helyét. Közönséges móczépület, nagy zsendely-fedéllel; az utczaról feljáró fedett grádicscsal, mely az épület tornáczába vezet; fenn és alant lakhelyiségekkel, keskeny udvarral. Az egész épület faalkotmány, romladozó félben. Az enyészet rá tette kezét, mert ember ma már nem gondolja. Ma már az erdélyi román népmi velő társaság tulajdona, a különöségeikkel egyetemben. Két jegénye díszlik a ház közvetlen közelében elnyúló fenyőhasáb-kertelés mellett. Jánku ültette állítólag mind a kettőt.

A vidrai nagyszerű v i z e s é s moraja ide hallatszik el; jobbról is, balról is havas, fenyő-, nyírfa-erdőkkel, zöld pázsintos tisztásokkal, patakszakadékokkal, egy-egy ház, füstölgő kéményével, illetőleg füstölgő fedelével, mert

kéményről csak ritkább esetben szólhatunk; közelben a Csigahegy, melynek csigakövéletei kitűnő kavicsot szolgáltatnak a megyei útnak. A Kis-Aranyos sebesen lefutó kristálytisza vizében ott csillámlanak, mederfe-
neken a pisztrángok; a legszebb, legregényesebb havas-
vidékek egyikéről van szó, melynek bájai az utazót el-
ragadják.

Itt született Jánku 1824-ben. Atyja jómódú cseb-
res mócz volt, a faluban a legtekintélyesebb egyéniség,
a ki fiát ritka melegséggel szerette s azt akarta, hogy
„Avramucz“ (Abrahámka) úr legyen. Jánku ne-
veletlen állapotában is gyöngédebb, finomabb ízlésű
volt a falu többi gyermekeinél; szelíd és rátartós, oly-
kor makacs és elhatározásaiban nem mindig következetes;
nem volt az ő érzéseiben, szenvedélyeiben semmi vad.
Az abrudbányai és zalathnai magyar elemi iskolákban ki-
tűnően tanult, osztálytársait szerette; soha sem tudta ő
mint tanuló, hogy ő nem oly nemzetiségű, mint a többi.
A havasi magyar iskolákban különben is olyan volt a
szellem, mely hódított; a román gyermek ma is otthon
érzi magát azokban; a magyar nyelvet nagy előszeret-
tettel tanulja, igaz szeretetben részesül és igaz vonzódást
mutat és tanúsít más ajkú osztálytársaival szemben.

Jánku ezt a szeretetet a magyarok iránt még örült-
ségében is megőrizte. A ki ismeri Jánku történetét az
1848 ki események után, rokonszenvezni kezd a szeren-
csétlennel és tárgyilagosan igyekszik forradalmi tényeit
is megbírálni.

A havasi magyarság a forradalom alatt is érezte a
havasi király rokonszenvét. Sok kegyetlenséget vit-
tek véghez ott fenn, de Jánkunak magyar kútfők sze-
rint azokban része nem volt.

A legsúlyosabb vádat Jánku ellen Kossuth Lajos
emeli; ime mit mond róla:

„ . . . e dühöngő csordák egyik legtevékenyebb ve-
zére, Jánku, felment Bécsbe, hogy a fiatal császár ke-
zéből jutalmat vegyen. És kapott érdemkeresztet és
kapta a császár ajkairól az elismerést“ . . .

Nem czéлом dicsériadát zengeni Jánku felett, csak
azt akarom kimutatni, hogy Kossuth igen keményen

ítél felette és ítélete a tények által nem igazolható. Jánku az érdemkeresztet nem fogadta el.

Jánkut nem lehet egy kalap alá vonni a forradalom Bálintjaival, Axentéival. Ezeknek vadságát és könyörtelenségét Jánkuban nem találjuk fel. Más anyagból volt ő gyúrva: érzésben finom, könyörületben gyermek, humanitásban egyáltalában bőkezű, jó tetre mindig kész.

Az erdélyi román forradalmárok között egyedüli volt, a ki magasabb politikai czélokért hevült; látköre európai, vak szenvedély a magyarok iránt nem vezérelte; ő magasan állott társai felett. Egyedül ő benne bizott még a havasalföldi forradalmi bizottság, vele állott levelezésben, előtte tárta fel politikai törekvését; őt kérte fel küzdelemre az oroszok ellen, a magyarok mellett . . . de nem volt elég erélyes; a környezet győzött felette, a benne helyezett bizalom megcsalatozott és az igaz ügy a havasalföldi románoknál is elesett.

Am vessünk egy pillantást a romániai forradalmi állapotokra 1848-ban. Így sokat megértünk az erdélyi mozgalmakból is.

A szabadság szellője a két román fejedelemség levegőjét is mozgásba hozta. Márczius közepe táján Moldova bojárai összegyűltek Jássziban, minden hosszabb tanácskozás nélkül egy reformot követelő iratot szövegeztek s azt a fejedelemhez benyújtották. S t u r d z a Mihály a bajok orvoslását ígerte, majd orosz befolyás következtében meggondolkozott és márczius 28-án (görög naptár szerint) az összegyűlteket szuronynyal szétkergette, a szóvivőket lánczra fűzve börtönre vetteté. Moldovában e szerint csak hamar el lett fojtva a mozgalom, a szabadelvűek szétkergetve, számúzve, börtönre vetve.

A forradalom nagyobb mérveket öltött Bukarest városában. Az orosz uralom gyűlölt volt, az ország nyakára diktált orosz törvények (Regulamentul organic) minden szabadabb eszmét megfojtottak, a helyzet tűrhetetlen lett. Román köztársaságról gondolkodtak. A külföldön felnevekedett ifjúság már nem tudott

meghajolni az önkény előtt; de a nép maga sem bírt többet szenvedni, miért több helyen fellázadt.

Június 21-én több elfogatás történt. Többen a forradalmárok közül kimenekültek a fővárosból, Islázra; ott volt már Teli őrnagy és Plesoian kapitány, két zászlóalj gyalogsággal; kibontották a forradalmi zászlót, az alkotmányt kihirdették, miről az egész országot¹ értesítették, magát a bukaresti bizottságot is. A forradalmat lelkesedéssel fogadták mindenütt; a nép s az ország, mintha egy lethargikus álomból ébredett volna fel.

A forradalom az oroszok ellen szólt.

Havasföld fejedelmi székén Bibescu herceg ült.

Magher, Romanázt-megye főnöke, Kárakálból a vajdának tudósítást küld, hogy a forradalmárok Krajovának tartanak. Bibescu kiadta a parancsot, hogy azonnal keljen útra, a rebelliseket kímélet nélkül támadja meg s a vezetőket lövesse agyon.

A román főváros az islázi hírekre forrongásba jött. Bibescu herceg adni akarván, hogy őt az események egyáltalában nem feszélyezik, nyitott kocsin Viliara miniszterrel sétákat tett az országúton. Három fegyveres ifjú bérkocsiba veti magát, utána vágattak a fejedelmi fogatnak és elérvén azt, Bibescura lőttek. A golyók nem találtak.

Ezen időben Eliad, Teli és Golescu István Islázból az említett zászlóaljakkal Kárakál felé tartottak. A merre mentek, fellázították a falukat, a fegyverfogható népet útnak indítván a főváros felé. Templomokon, épületeken a zászlók lobogtak; mindenütt nagy volt az öröm és a lelkesedés. Mikor a több ezerre menő nép Kárakál alá érkezett, Magher 600 fegyveres daraboncczal elibe ment; nem lövéssel, hanem öleléssel fogadták egymást, lelkesedéssel kiáltván: Éljen az alkotmány!

Másnap az induló nép már óriási volt. Közeledtére Dolzs prefektje, Bobesku Jánku és Vladasán őrnagy két század gyalogsággal kivonultak Krajovából s átadták helyüket a forradalmároknak.

A román fővárosba június 23-án érkezett meg az islázi proklamáció. Magher Nicza a Lipskán piacon

annak egyik példányát az összegyűlt nép előtt felolvastván, — a tömeg a fejedelmi palotát körülvette és követelte az alkotmánynak és a forradalmi kormánynak megerősítését; Bibesku fejedelem erre elhagyja a román fővárost s Brassóba menekül. Június 28 án a forradalmárok elfoglalják Bukarestet.

Megtörtént ekkor az a hiba és mulasztás az új kormány részéről, hogy a hadseregre, mely Odobescu és Solomon tábornokok alatt volt összpontosítva, ügyet sem vetett. Csak így eshetett meg az, hogy a palotát, melyben a forradalmi kormánytagok összegyülekezve tanácskoztak, a katonaság körülvette, s a kormánytagokat letartóztatta. E hínről Magher mentette ki a forradalmi kormány tagjait: kivont karddal tört keresztül az ostromlókon, magát néhány daraboncczal a palota egyik termében eltorlaszolta s ott hőiesen védelmezte magát, míg Bratián Jón meg nem érkezett a felkelő néppel s ki nem szabadította a kormányt a kényelmetlen helyzetből. A két tábornok elfogatott. A csata 13 embernek életébe került.

A reakzionáriusok, orosz érzelmű bojárjai az országnak, különféle álhíreket terjesztettek, hogy t. i. az orosz csapatok már Bukarest kapui előtt vannak. A kormány ezen hírekre elhagyta a fővárost s magához vonva a rendes csapatok egy részét, a havasok közé készül menekülni, hogy ott guerilla-csapatokat szervezven, az oroszokat nyugtalanítsák. A katonaság azonban cserben hagyta őket, miért a kormány némely tagja Brassóba menekült.

Itt hirül vették, hogy az oroszok nem hogy Havasföldre érkeztek volna, de még Moldovát is elhagyták s a Pruth bal partján elhaladtak; a kormány erre visszatért Bukarestbe és minden ellenállás nélkül az ügyek vezetését ismét átvette.

Ez volt a dolgok állása, mikor augusztus havában Sulejman basa, Emin effendivel, a szultán küldöttei, román területre lépnek, a kormányval folytatott tárgyalások után az islázi constitutiót a szultán nevében elismerik s az ország kormányzását Eliad, Teli és Golescu Miklósrá bízák. A nép nagy lelkesedéssel fogadta a török megbízottakat a fővárosban.

Ezalatt Konstantinápolyban változott a helyzet. Oroszország egyre nyert a befolyásban s a francia köztársaság követe a párisi események folytán egyre tartózkodóbb volt, úgy annyira, hogy a portát nem merte már az orosz követelések visszautasítására buzdítani. A török kormányban változás állott be: Sárím basa helyébe Resid basa lépett, a ki Oroszországot minden áron ki akarta békíteni s ezáltal a kalandos politika vádját kerülte.

Titoff orosz követ határozott hangon követelte Sulejman basának elmozdztatását s a román fejedelemségeknek egyesült csapatokkal való elfoglalását, a „Regulament Organic“-nak visszaállítását és egy kormányzónak kineveztetését.

Augusztus közepe táján Resid basa táborával Braila alá érkezik, nyomában volt Fuad effendi, az új török biztos is. Golescu, a megye prefektje, hiában tiltakozott a megszállás ellen. Nemsokára Duhamet orosz biztos is hajóra szállt Galacznál s felfelé evezett a Dunán.

A román forradalmárok egy bizottságban egyesülve, Konstantinápoly felé eveztek. Szeptember 25-én több elfogatás történt; Oláhország kaimakámja Cantacuzén Constantin lett s így a régi rend a fejedelemségekben helyreállítatott.

Az elfogott forradalmárok közül Eliad, Teli és Golescu kormányzókat Verestoronyig tolonczolták, Erdély határán szabaddá tették, ígéretet vevén tőlük, hogy többé Romániába nem térnek vissza.

Costache testvérek, Balcescu Miklós, Bratián Demeter és Jón, Boliac Cesar, Golescu testvérek s mások Gyurgyevónál hajóra szállítottak s három heti utazás után Orsovánál szabadlábra helyeztettek. A többi forradalmárokat szintén kiűzték az országból.

Ez volt tehát a román forradalom lefolyása. Így keletkezett a román emigráció.

A román kormányzók közül Eliad és Teli Nagy-Szebenbe telepedtek le, mely város nemsokára központja lett a román emigrációnak; Golescu Párisba ment.

A román emigrációnak első teendője volt tiltakozni az orosz foglalás ellen. Ghica Jón konstantinápolyi forradalmi megbízott útján, tizennyolca tekintélyes forradal-

már aláírásával a török szultánhoz a tiltakozó irat benyújtatott.

Ám lássuk már most, minő összeköttetés volt a romániai emigráció és az erdélyi román vezetők között.

1848 őszén a párisi román emigráció munka-programmot állított össze, mely egyúttal az egész emigráció szervezésére vonatkozólag intézkedéseket tartalmazott. A főelv: egység az akcióban; az emigráció élén egyetlen férfi álljon, mint kormányzó; a székhely Konstantinápoly legyen. Az emigrációnak minden európai udvarnál képviselője legyen, a kinek kötelessége volna a romániai nép iránt rokonszenvet ébreszteni és az ország jogainak elismerésére törekedni; figyelmeztetendők volnának az udvarok ama veszélyre, mely abból támadna, ha Keleten az orosz tulhatalomra vergődnék.

A program egyik érdekes pontja: Egyetértés Magyarország, Erdély, Olaszország, Lengyel- és Németország szabadelvű pártjaival; közös támogatás, testvériség és szabadság létesítése. Szóval az összes elnyomott népek egyesülésére vonatkozott a tervezett munka-programm.

Az utolsó pont általános tetszéssel fogadtatott. Az emigráció a népek szabadelvű pártjaival érintkezésbe tette magát; legkülönösebben Magyarországot illetőleg, az emigráció Erdélyben román légiók alakításáról gondolkozott, hogy a magyar eszméket diadalra juttassa, sőt Magher tábornok utasítást nyert, hogy csapataival Erdélybe törjön, ott maga és a román nép között érdekközösséget támasztva, a román a magyarral kibékítse, a szabadság zászlója alatt küzdjön az osztrák reakció ellen.

A visszavonás azonban felütötte a fejét a román emigrációban. Eliad és Teli N.-Szebenben magukat az emigráció fejeinek tekintették és proklamálták. N.-Szebenben székelvén, különféle rágalmakat szórtak Rosetti C., Balcescu, a Bratiáu testvérek és mások ellen. Maga Rosetti C. pedig, az emigráció lánglelke, a román nép Kossuthja s valódi látnoka, nem tudott megnyugodni a tervben, hogy az emigrációnak egy diktátora legyen,

bárki legyen is az, proponálta, hogy a kormányzóság minden áron három tagból álljon.

A súrlódások eredménye az volt, hogy a román emigráció leghivatottabb férfiai, Rosetti C. A., Balcescu, Bolliac, Ghica Jón, Bratian D. és mások a n.-szebeniekkel, Teli és Eliaddal, minden közösséget megszüntettek és többé velük összeköttetésben nem állottak.

Így támadt a két irány is a cselekvésben. A román emigráció legtekintélyesebb része a magyarok támogatását követelte, míg Teli, Eliad és Golescu Ausztria mellett kardoskodott. A magyarokkal való szövetségnek leglelkesebb apostolai: Rosetti C. A., Bolliac és Balcescu.

Hogy Rosetti, a ki ma Románia legnagyobb szabadságfőnökének van elismerve, kinek neve hallatára dobogásba jo a román szív, a ki megteremtette a román egységet, miként gondolkozott az ügyben, erről közlök Chica Jonhoz, akkori konstantinápolyi megbizotthoz intézett leveleiből néhány kivonatot. (Lásd Chica Jón: Amintir din pribegia dupa 1848, a XVII. és következő leveleket): Passy, april 20. 1889 addig fogok élni, míg Romániát nem látom megtisztítva az oroszról, a töröktől és Eliadetől Ah, a magyarok, a magyarok! Ám mondd, mikor e nevet hallod, nem jő, hogy hamut hints a fejedre? Nem jő, hogy pisztolyt ragadj s elkezd Eliádon és végezd magadon? Szégyen és ezerszer szégyen! De mit mondok! Átok azokra s ezek közé tartozom én is és pedig első sorban, a kik eljátszták a román dicsőséget, hogy rá támadjon a szenvedések hosszú sora, a szégyenletes rabság! Ah, ha mi valódi román kormány lettünk volna, a dicsőség felszabadítani a világot a rabságból, nem a magyaroké, hanem a miénk volna. Vagy egyesülvén a magyarokkal, biztosan bevettük volna Bécset és proklamálhattuk volna a köztársaságot! most pedig reszketünk és igyekszünk a magyar lakmározás morzsáit összegyűjteni . . .

Rosetti orosznak, töröknek ellensége volt. „A törökök barbárok, dekádenciában vannak, egy hanyatló nép minden bűneivel. A törökök gyengesége csaló

tiikor gyengék, a muszkának kiszolgáltatnak, lia erősek, felfalnak.“ És ismét: „Nem kell hinni Törökországnak, mert az olyan, mind Eliad, gyenge, zsákmányra kész, tunya, tisztelet nélküli és hipokrita.“

„Reményem — Írja Párisból 1849. május 11-én keltezett levelében . az volt és az lesz, hogy a demokrácia győzedelmeskedni fog; diplomáciám abból áll: neveztesék ki egy három tagú bizottság Balcescu, te (Ghica Jón) és Molinescuból, vagy a Bratián testvérekből az egyik, vagy mind a kettő, és ezekhez még egy harmadik. E bizottság kormányozza az emigrációt és mindenki engedelmeskedjék neki. Minden román bocsássa ennek rendelkezésére mindenét, a mivel bir, a pénzt, a tudományt, az életet. Gyűjtsön ez fegyvert és legyen készen; vásárolja meg a francia, német stb. stb. lapokat. Alapítson maga egy-egy hírlapot Francia-, Német- és Erdélyországban . . . Hozzáteszem, hogy mindezeket a múlt december óta sürgetem; közelebb kell jutni az országhoz; — hiszem, biztos vagyok benne, hogyha meghallgattak volna, ma a romániai oroszok a pokol fenekén volnának, a románok pedig a magyarokkal Bécs kapui előtt . . . Most már késő.“

Rosetti több levelében foglalkozik azzal, hogy ha a magyar szabadságharcz román segélylyel jut diadalra, a helyzet a román népre a hazában igen előnyös lesz. És látnoki tehetséggel jövendölte meg, hogy Ausztria mellett, ha ez diadalmaskodik is a magyarokon, a románok annak semmi elismerésében nem fognak részesülni; elnyomott nép lesz az osztrákok alatt.

A n.-szebeniek a román emigráció eme törekvéseivel szemben állást foglaltak. Teli és Eliad, tisztán személyes ambícióból, egészen más irányt követtek s Ausztria mellett foglaltak állást.

Az unió eszméje, mely kezdetben a románság által oly lelkesedéssel lett fogadva, s mely Ságuna érsek s más erdélyi notabilitások által is el volt már akkor fogadva, a szászok, a bécsi kormány bujtogatásai és Eliad gyengesége, ostoba személyeskedései folytán, egyre tért vesztett. Hozzájárult a román férfiak egynémelyikének vak gyűlölete a magyar földesurak ellen, a mi összevéve a helyzetet Erdélyben megváltoztatta.

Ha Eliad és Teli Párisba mennek, és Rosetti C. A. N.-Szebenben üti fel sátorát, szóval, ha Erdély Rosetti közvetlen befolyása alá kerül, a dolgok állása egészen más lett volna s a magyar szabadságharcz hihetőleg másként üt ki.

A bécsi kormánynak sikerült lokalizálni a tüzet. Sikerült az erdélyi román mozgalmat elszigetelni a románaitól, hivatalok, erdők, pénz és másféle jogok Ígérgetésével lekenyerezni a vezetőket, minek következménye az lett, hogy a román képviselő, Maiorescu Jón, a frankfurti gyűlésen Teli és Eliade utasításai szerint a magyarok s az unió ellen lép fel s petícionál.

Eliad és társai Nagy-Szebenben az emigráció tagjainak ocsárlásával, rágalmozgásával s pénzgyűjtéssel töltötték idejüket. Célja volt minél több pénzt összehalmozni. Számadásra hívta fel Eliad mindazokat, a kiknél pénz volt. Balcescu megtagadta a számadást, mert őt el nem ismerte a román emigráció fejének. Eliad jellemtelenségét élénken illusztrálja Chica Jón herczeg irataiban. Az erdélyi románságot adózásra szólította fel; a begyűlt pénzekekről senkinek sem számadóit. Kicsinyes külsőségeken akadt fenn s egyáltalában működésében nem volt nagyobb fontosságú vezéreszme. Törpe, vak, saját nagyságában elbizakodott, gyűlölködő, épen olyan ember, mint a milyenek akkortájt voltak az erdélyi vezetők s azért fűjtak N. Szebenben egy követ.

Nemesak az erdélyi románokat, de a portát is sarchozolni akarta. N.-Szebenben való tartózkodása alatt, — a mint Ghica írja — folytonosan zaklatta a portát irataival,^ pénzt és állásába való visszahelyeztetését kérvén. Ő úgy tekintette magát, mint egy török szultán által már elismert, de detronizált fejedelmet, a kinek joga van subventiót kérni a török kincstártól. Levelei azonban válasz nélkül maradtak,

1849 május hónapjában a három kormányzó, Eliad, Teli és Golescu Miklós elutaztak Konstantinápolyba, személyesen látni a dolgok után. Az ottomán kormány azonban megtiltotta nekik a kiszállást. A rendőrség a kikötőben néhány perezre csak Golescunak engedte meg a kiszállást, a ki szoros őrizet alatt Soliman basához ment. Ali basa Ghica Jón herczeget küldte a

kikötőbe azzal az üzenettel, hogy kiszállás esetén a kormányzókat tömlőczre vetteti, továbbutazás esetén 3300 frankot bocsát rendelkezésükre.

A hajó felszedte horgonyait és a kormányzókat a sík tengerre szállította. Párisba jutottak vissza.

Eliad és Teli első ízben 1848, év végén érkeztek meg Párisba, még pedig azzal a szándékkal, hogy ott a román emigráció minden más nyilvánításait megfojtják s magukat az emigráció fejeinek végképen kihirdetik.

Balcescu, a két Bratián, Rosetti, Ghica Jón e társaságtól magukat távol tartották és illetőleg tiltakoztak az Eliad-féle törekvések ellen; míg ellenben a kormányzóság három tagja proklamációban kihirdette, hogy tudtok és engedelmeük nélkül az emigráció mit sem tehet.

Így lett a romániai emigráció nézetben és cselekvésben meghasonolva.

Rosetti és Ghicaék azonban nem hagytak fel eszméik megvalósításával. Balcescu Miklós 1849-ben Konstantinápolyija menván, ott Ghica Jonnal és Balacean Jánkkal egy román légio alakításával foglalkoztak, melynek célja lett volna Erdélyben a magyarok érdekében működni és a magyar és román nép közötti egyetértést helyreállítani. Balcescu és Balacean arra vállalkoztak, hogy Jánkút a topánfalvi havasok között felkeresik és rábírják arra, hogy felkelő népe a magyar érdekeknek szolgáljon.

Ghica Jón Jánkuhoz intézett külön levelében arra kérte azt, hogy a magyarokkal mindenáron béküljön ki, mert erősen nagy baj volna, ha a magyarok a románok segítségével nélkül diadalmaskodnának az osztrákokon.

Rosetti C. A. havasföldi egyénekből szabad csapatot alakított s Bem alatt hősiessen harczolt, az oroszok ellen. Bolliac Cesar Bemnek ajánlotta fel szolgálatát; Borlea, a későbbi néptribun, számos társával a román hadak ellen küzdött. Rosetti, a két Bratián, Balcescu, Balacean, Ghica Jón és mások ezen szellem fejlesztésére hatalmasan dolgoztak; Bolliac Cesar Erdélyben ilyen irányban lapot is adott ki (Espatriotul) s a magyar barátságának igyekezett barátokat szerezni.

Ezek voltak a valódi felvilágosodott, szabadelvű és előrelátó férfiak.

Eliád és Tell, Golescuval, azonban ezen iránynyal ellenkezőleg Ausztria érdekében működtek.

Ezen időben a magyar seregek Vörös torony tói Pozsonyig, Görgei, Klapka és Bem alatt minden ponton megverték a császári hadakat. Az ifjú császár nem tehetett mást, mint segítséget kérni az orosz czártól; Lüders tábornok Bukarest városában minden pillanatban várta a parancsot Erdély elfoglalására. Saguna püspök helyettes már januárban Lüdersnél volt s kért beavatkozást, félvén a magyarok bosszújától, de nem nyert

Az erdélyi népvezetők között egyedül Já n k u volt az, a kinek szíve véges-végig a magyarok felé húzott. Ő volt az egyedüli, a ki a Rosetti-féle eszmék bűvkörében állott s belátta, hogy a magyaroknak segítséget nyújtva, a magyar forradalom diadalmaskodhatik. Ő volt az egyedüli, a ki nem bízott a németben. „Nu ered neamtului!“ (Nem hiszek a németnek!), mondá Bálintnak; „úgy érzem, hogy minket csak eszközül használnál fel.“ És véges-végig húzódik ez a bizalmatlanság az ő működésén.

Mikor Balcescu, öt társával, Jánkut 1849. július havában Topánfalván a Ghica-féle megbízással felkereste, Jánku a romániaiakat tárt karokkal fogadta. Jánku abban az időben Tyok Tódornál lakott, a ki Topánfalvának falusbirája volt. Lelkesedéssel ölelte kebléhez Balcescut, mintha mondta volna:

„Ilyen ember kell nekem! Ilyen ember áll közel az én szívemhez!“

Balcescu előadta küldetésének indokait. Jánku szemében könyekkel hallgatta végig a követet. Tyok Tódor, kivel 1884. év májusában Albákon találkoztam, hol segédjegyzői minőségben munkált, ezen jelenetet érdekesen beszélte el.

Csak Jánku értette meg Balcescut. Csak Jánku hajolt, mert szíve egészen más érzelmektől dobogott.

Jánku mindent ígért Balcescunak; biztosította őt arról, hogy egészen az övé. Különben is ő már megelőzőleg összeköttetésben állott a Rosetti-féle emigrációval, s annak eszméi iránt lelkesedni tudott.

Zalathnán Jánku gyűlést hívott össze. A tanácskozásban részt vettek: Bálint, Axente, Moldován, Vladutz és mások. A gyűlésen heves vitatkozás indult meg. Axente, mint a magyarság esküdt ellensége, vak gyűlölettől indítatva kijelentette, hogy ő még a muszkákkal is megverekedik, ha azok a magyar barátságot ajánlják fel. Különben is ezen férfiak különféle Ígéretekkel le voltak kenyerézve. Előttük magasabb eszmék nem lebegtek, mint a bosszú a magyarok ellen. Az európai helyzetről fogalmuk sem volt; nem is gondoltak arra, hogy a muszka rabszolgaságot jelent.

Igaz, hogy ennek a zalaihnai gyűlésnek eredménye nem volt. Jánku azonban nem tágitott; néhány társával, a kik közé tartozott Andreika és Adjudán is, egy iratot állított ki, a melyben kötelezték magukat, hogy a népet az unióra előkészítik.

Kossuth Lajos Bem altábornagyhoz Aradról 1849. augusztus 8-ról a következő sorokat intézte:

„Van szerencsém értesíteni Ont, hogy Balcesco úr, a román nemzeti párt teljhatalmú ügyvivője nekem, mint a havasiaknál való megbízatása eredményét, egy Jánku által aláírt okmányt adott át, melyben a vezérek ünnepelesen kötelezik magukat, hogy a nép hangulatát előkészítik az unióra és hogy addig is, míg a nép egészen meg lenne nyerve, szoros semlegességet fognak megőrizni csapatainkkal szemben, míg a havasiak meg nem támadtatnak.

„Ezen ígéret következtében oly értelmű rendeletet küldtem Stein és Inczedy ezredes urakhoz, hogy csapataink tartózkodjanak minden támadó fellépéstől a havasiak ellen, nem érintve ezzel természetesen az osztrákok és oroszok elleni operációkat; egyébiránt nyíltparancsot küldtem Balcesco úrnak, hogy ezt addig is, míg a mondott rendelet megérkeznék, alkalmazásba vétesse azon hadtest-parancsnokokkal szemben, kik netalán a havasiak ellen küldetnének.“

Jánku tehát nem volt elfogult a magyarok szabadság-eszméivel szemben. Jól ismerte a politikai helyzetet; ismerte a romániai állapotokat s tudta azt, hogy az orosz, a ki a két román fejedelemségben minden szabadabb eszmét megfojtott, s minden szabadelvű férfit, ha ráte-

hette a kezét, tömlőczre vettetett, Magyarországba se azért jó hadcsapataival, hogy a népeket felszabadítsa, hanem, hogy rabigába vigye.

Az érintkezési pontokat mindig kereste Jánku.

Drágossal, Kossuth kiküldöttjével, Axente Szever és Bálint, társaikkal, szóba sem akartak volt állani. — 1849. ápril hó közepe táján érkezett volt meg Drágos a topánfalvi havasok közé. Jánku ápril 23-án vette levelét; azonnal Abrudbányára ment tanácskozni a további teendők felett az ott időző Axentével. Axente kijelentette, hogy Drágossal nem értekezhetik, mert a Kossuth-felé magyarizmus elveit ismeri. „Timeo Danaos — végzé be szavait — et dona ferentes.“

A Drágos által ajánlatba hozott értekezlet mellett szólalt fel első sorban Jánku, majd Butean és Dobra; Boér és mások szintén Jánku mellett foglaltak állást; így történt aztán meg ápril 25-én a mihályfalvi értekezlet, melyen Drágos békeajánlatait előadta.

Butean és Dobra Jánku befolyása alatt állottak, a békességes állapotok helyreállításának voltak emberei; Drágos szavaira annyira megpuhultak, hogy a magyarokkal való béke megkötését és a fegyverletételt elfogadták. Jánku hasonlóan cselekedett. Axente és Bálint a mihályfalvi értekezleten nem voltak jelen.

Hatvani a fegyverszünetre vonatkozó beleegyezését megadta.

Mikor Axente és Bálint a mihályfalvi gyűlés eredményéről értesültek, mindkettő levélben megdorgálta Jánkut az engedékenyséért és felhívták őt, hogy a magyarokkal való minden további tárgyalást szüntessen be és a magyaroktól azontúl erősen óvakodjék.

Axente és Bálint attól tartottak, hogy a román népet Jánku a bécsi politikai körök előtt kompromittálni fogja. Azok az egyességek és kölcsönös biztatgatások, melyek a n.-szebeni román államférfiak és a bécsi körök között, Jánku háta megett történtek, mind halomra dőltek volna Jánku fegyverletétele által. Egy csomó Ígéret, remény megghiúsult volna; annyi szép álom foszlott volna szét. Saguna s a n.-szebeni komité-tagok 1849. január—február havában már Olmützben voltak a császárnál. Követeltek terjedelmes memorandumukban külön

országot, külön fejedelmet, püspökségeket s más földi javakat. S Olmützben a legszebb Ígéretekkel kápráztatták szemeiket. Igen természetes, hogy Jánku fegyverletétele a n.-szebeni román diplomácia összes terveit megsemmisítette volna, a román népet rebellis színben tüntetvén tel.

Axente és társai tehát mindenképen hatni akartak Jánkura, de nem sikerült.

Drágos a mihályfalvi értekezlet után Kossuthoz sietett, hogy annak döntő határozatát a fenforgó ügyben hozza el. Nyolcz nap múlva visszaérkezett s Topánfalván nagy néptömeg jelenlétében Drágos ismét értekezletet tartott. Kossuth, Saguna püspököt kivéve, minden románnak kegyelmet biztosított. A gyűlésen pro és contra nyilatkoztak. A végeredmény mégis az lett, hogy a jelen voltak nagy része a békeajánlatokat s a fegyverletételt elfogadta. Ez május 5-én történt. Május 6-án Abrudbányán a nemzeti lobogót kitűzték. E napon felcsillámlott a magyar eszmékkel szemben a valódi lelkesedés. Mindenütt örvendő arczokkal lehetett találkozni; mintha csak egy nagy terüht dobtak volna le vállaikról az emberek, mert mindenki érezte, hogy a magyar és a román fegyverek egymás ellen nem törhetnek, mert barátságos együttlétre vannak utalva.

Ez az áramlat a topánfalvi havasokban Jánku akaratából támadhatott csupán, hisz a havasok ura ő volt s az ő akarata ellenére ott mi sem történhetett.

Hanem kevés ideig tartott a havasiak öröme. — Egy kétes existenzia, Hatvani, állítólag borbélylegény, már május 6-án közeledett Abrudbánya felé. Sem Drágos, sem más nem tudott számot adni a kétes existenzia küldetéséről. Drágos biztosította a lakosokat, hogy senkinek még a hajaszála sem fog meggörbülni. Becsület-szavát adta, hogy ha Hatvani serge Abrudbányára lép, akkor sem lesz senkinek bántódása . . . Sokan belenyugodtak; folytak tovább a fraternizálások. — Hatvani három ágyúval és ezernél több emberrel 8—9 óra között este bevonult Abrudbányára. Jánkunak kételyei voltak s Topánfalvára sietett. Hatvani az abrudbányai románokat még azon éjjel lefegyverezte.

Nem írom le az azután bekövetkezett eseményeket.

Hatvani úrnak tartotta magát Abrudbányán, hódítónak és a szerint bánt el a román lakossággal. E férfiúnak pöffeszkedő magatartása Jánkunak összes terveit megsemmisítette. Hatvani kegyetlenkedései Abrudbányán és környékén ismeretesek.

Jánkunak nem maradt fenn más eszköze, mint fegyvert fogni Hatvani ellen. Hatvani főbe lövette Dobrát, Buteant lánczra verette; a békés lakosságot felkoncizolta, a házakat felgyújtatta. Vége volt a havasiak szép álmainak.

Május 9-én Jánku Hatvani ellen indult. Csapatait elhelyezte a Zalathnára vezető országút két oldalán, a honnan Hatvani seregét tönkretette. Majd az Abrudbányára betolulók felkeresték Drágost s felkoncizolták, s a város magyar lakossága között iszonyú öldöklést vittek véghez.

Jánku Hatvanit másodízben is tönkretette.

Daczára ezen katasztrófának, mely mindenestre Hatvani árulásának volt a következménye s mely Jánkut a magyar-ellenesek táborában tartotta, a havasok királya nem szűnt megszeretni a magyarokat. Mind az, a mi Jánku emlékirataiban Jánkuról, az ő érzelmeiről mondva van, valótlan állítás. Azt a memorandumot nem Jánku írta, fogalmazta, hanem Maiorescu Jón, a ki a forradalom után a havasok közé ment, hogy a románok tényeit bizonyos czélzatossággal állítsák össze, hogy a bécsi kormánytól több és több kedvezményeket lehessen kicsikarni.

Láttak, hogy mikor Balcescuék ezen események után a havasokba mentek, Jánku szívesen állott velök szóba és ismét felvette a magyarokkal való szövetség eszméjének fonalát.

Jánku tehát nem volt lekötöztetve Bécsnek. Jánku a n.-szebeni komitétól függetlenül járt el; saját eszméi, szíve sugallata, vonzalma adtak neki irányt és nem volt benne semmi, a mi őt bosszúállónak, vak gyülölködőnek, világi hiúságokért, javakért futkosónak tüntetné fel.

Neki személyileg nem ígértek semmit és ő semmiféle személyi ígéretet el nem fogadott, sem valamely személyi ígéret fejében magát le nem kötelezte. Ezért

vált ő ki társai közül és ezért járt ő el függetlenül, tekintet nélkül arra, hogy vájjon társainak tetszeni fog-e, avagy nem az ő intézkedése.

Jánku lelkületét, legjobban jellemzi az a párbeszéd, mely közte és Bálint között folyt s mely K. Papp Miklós és Történeti Lapok című vállalatának III. évf. 743-ik lapján olvasható.

Az abrudbányaiaknak Cserbojnán történt legyilkoltatása után Abrudbányán Golgotz özvegye házához többen vacsorára gyűltek össze, itt folyt Jánku és Bálint között ez a párbeszéd:

Jánku: Több gyilkosság aztán elő ne forduljon, mert a vérem is fagyni kezd azok hallatára.

Bálint: Oh te gyáva! Kár, hogy oly nagy czimet, rangot és hatalmat adtak neked, hogy első légy közöttünk!

Jánku: Kár vagy nem kár, az én akaratom az, hogy több gyilkosság elő ne forduljon!

Bálint: És elfelejtetted hát, hogy Balázsfalván mire esküdtünk, hogy a magyarokat ne kíméljük?

És Jánku nem gyilkolt és nem gyilkoltatott. Vagyont nem gyűjtött, közpénzekhez nem nyúlt, nem sarczolt.

Ha az ember fenn a topánfalvi havasokban a magyaroktól Jánkuról kérdezősködik, rosszat nem hall felőle. Sok magyar családot megmentett, soknak adott menedéket és sokat megvigasztalt. Nemesebben gondolkozott társainál összesen; szélesebb látköre volt mindeknél és emberszeretetben egyik sem közelítette őt meg.

Nem volt azonban benne kellő erély. Ha kellő erély lett volna benne, nemcsak rendet tudott volna tartani emberei között, de politikáját inkább tudta volna érvényesíteni. Ezméit magába fojtotta, gondolatainak nem volt egészen embere, nem tudta érvényesíteni. Vas akarattal, erélylyel imponált volna; így ő nem csinált dolgokat, hanem a körülmények sodorták egyik másik tény elkövetésére. Hatvanival szemben erélyesebb fellépéssel, megmenthette volna a havast attól a sok megszárlástól, a mely ott lefolyt.

Térjünk azonban át Jánkunak a forradalom utáni tényeire.

A szabadságharcz lezajlott. A testvér-háború iszonyú nyomai mindenütt; rombadólt s tűz által elpuszti-

tott helyek; csonkák, bénák, árvák, gyászba borult özvegyek lépten-nyomon.

Romániában is minden szabadabb gondolat elnyomva; minden szabadelvű férfiú számúzve, tömlöczre vetve; rémuralom következett be úgy ott, mint nálunk. A hatalom kopói vadászták a szabadságért küzdő' polgárokat, nálunk és túl a Kárpátokon. Nálunk a német önkény, túl az orosz kancsuka járta. A romániai emigráció még egyre élt és azok, a kik Rosetti C. A. val tartottak, belátták már, hogy minden elveszett nálunk és túl a Kárpátokon.

Iszonyú csalódásra ébredtek fel azok, a kik Tell és Eliad befolyása alatt állván, a bécsi kormánykörök eszközeivé süllyedtek.

A román küldöttségek hiában jöttek-mentek és hiában kértek, követeltek, mert semmit sem kaptak. Épen semmit. Más oldalról a szászok is rátámadtak a román diplomatákra (!), bonczkés alá vették követeléseiket, forradalmi tényeiket s végeredmény gyanánt ki-mondották, hogy azok a memorandumok szörnyszülöttek, kuriosumok.

A Siebenbürg. Bote 1851-ki 25-ik számában ezeket írja:

„A románok a forradalom alatt semmi kihágást nem tettek, a köznyugalmat és a rendet a legkevésbé sem háborították meg! — Ugyan nem reszketett a román küldöttségi tagok keze, a mikor ezt leírta? Midőn minden erdélyi tudja, hogy a román nemzeti felkelők mily borzasztó kárt tettek emberben és vagyonban, mit vezéreik is bevallottak, és a kihágást, mint bosszútényt hozták fel a lázadóktól szenvedett méltatlan elnyomtatásért“ stb.

Egyik oldalról a szászok, kiknek hajtogatásai és cselszövényei leginkább hatottak a román vezetőkre a tekintetben, hogy a magyaroktól óvakodjanak s a kiknek unszolásaira történtek részben a pusztítások is — másfelől a magyarok léptek fel a román vezetők ellen az udvarhoz benyújtott siralmas panaszokkal, úgy hogy a román politikusok magukat egészen elszigetelve találták, azzal a sok iszonyú váddal vállaikon, melyeket az iszo-

nyú öldöklések és rombolások miatt ellenük támasztottak.

Wohlgemuth Lajos, Erdély katonai és polgári kormányzója 1849. nov. 23-án 2519. sz. a. ezeket rendeli és teszi közhírré:

„Némelyek, kik a már feloszlott román népfelkelésnél alkalmazva voltak, olyatén erdő és más fekvő javakból álló adományozásokban bizakodnak, melyekhez nekik volt vezéreik minden felhatalmazás nélkül, mint mondatik, reményt nyújtottak volna, hogy azáltal őket fegyverragadásra és a táborzás kitartására buzdítsák. Mondatik, hogy más illetén irányú ígéretek is tétettek volna. Ezeket, valamint az érintett adományozásokat, a mennyiben mások tulajdoni és birtokosi jogait és a f. évi márcz. 4-én kelt birodalmi alkotmány elveit sértik, érvényteleneknek és hatástalanoknak kell nyilatkoztatnom és illetén szándéklatok ellen teljes nyomatékkai fellépnem.“

Ezen rendelet következtében a románok által itt-ott már elfoglalt erdőket, legelőket, közhelyeket vissza kellett adni; a csalódás láthatára mindegyre tisztult és a végén látható volt a valódi, tiszta helyzet.

A helyzet pedig az volt, hogy román, magyar, német, szász, szerb stb. egy kalap alá került, adót fizetett, a közterheket viselte és különösen a románokkal szemben egyetlen Ígéret sem váltatott be.

Elvázott a sok ember; rommá lett a fél ország; a társnépek gyűlölete lángot kapott a román néppel szemben; a román jobb hírnév, a román erkölcsben való hit semmivé téve, sem a közvélemény, sem a korona által nem méltányolva a tett szolgálatokat — ez volt a helyzet.

Teli és Eliade felszedték sátorfáikat; a hires politikusok elkotródtak jobb hazát keresni; Laurián, Trebonián, Maiorescu Jón s még néhány vezető a bécsi kormány körül nyertek holmi állásfélét, onnan bolondították még a híveket; Saguna és paptársai más irányban igyekeztek magukat kártalanítani; érsekségeket kértek és nyertek; de maga a szabadság eltűnt, a haza alkotmánya, jobb ügye elbukott.

Következtek az olcsó jutalmak, az érdemjelek ősz togatása. Axente, Bálint és társai bőven részesültek ezen olcsó elismerésben.

Jánkunak is proponáltak ilyent. Jánku Bécsbe ment; a dolgok sorja kihozta sodrából. Ő a ki mint politikus a bécsi körökkel nem érintkezett, most felment Bécsbe, hogy lásson és tudjon mindent közvetlenül, személyesen, mert borzasztónak találta a helyzetet.

Érdemkereszttel kínálták meg, mint a többit. Sokszor érintve volt már, hegy Jánku az érdemkeresztet visszautasította.

„Nem keresztekért küzdöttem én!“ mondá büszkén. „Nem így alkudtunk meg!“ És midőn a mellén levő orosz érdemkeresztre hivatkoztak, azt felelé vissza:

„Az oroszoknak én soha semmiféle szolgálatot nem tettem; ha megbecsült, az az ő dolga!“

Pár óra múlva a bécsi rendőrfőnök megidézte Jánkut és meghagyta neki, hogy 24 óra alatt Bécsből távozzék. Jánku a 24 órát sem várta be, felpakolt, elhagyta Bécsset s visszatért havasai közé. Hanem azon percztől fogva Jánku rendőri felügyelet alatt állott. Nem bíztak többé benne.

Jánkut ezen idő után a román politikusok rejtélynek mondják. Rejtélynek azért, mert tényei sehogy sem vágnak össze az ő tényeikkel. Pedig Jánku e percztől fogva egész világosan állt előttünk; semmi kétséget nem hagy fenn gondolkozását illetőleg.

A román politikusok a reménynek újabb sugarát találták meg a Felsőnek 1852-ki erdélyi útjában. Gondolták, ha a Felső s illetőleg környezete látni fogják a román nép lelkesedését, másképen lesznek vele szemben hangolva.

Az útiterv már meg volt állapítva: Déva—Solymos—Brád—Abrudbánya. A mőczok így ki lettek volna bekerülve. A topánfalvi, verespataki és abrudbányai román értelmiség, különösen Bálint Simon, e tervbe sehogy sem tudtak belenyugodni. Tanácskozás folytán az úti terv megváltoztatásáért folyamodtak. Jánku ezen tanácskozásokban nem vett már részt.

Stehling, zarándi biztos, 1852. július 18-ról arról értesítette az érdekelteket, hogy a Felsőg úti terve, a

kérés következtében, Halmágy—Gaina—Vidra—Topánfalva—Verespatak—Abrudbánya lesz; egyúttal felhívta az érdekelteket, hogy az utak jó karban való tartásáról gondoskodjanak. Vidra, Jánku lakóhelye, egyik állomás lett volna.

És itt Löwenhardt csendőrnek adok helyet, a ki a Felség ezen útjában részt vett s a ki most is élőtanúja (Déván lakik) ezen utazásnak; e dolgokat így írja le:

„Értesítve voltunk, hogy Ő Felsége Déva és Brád felől a havasok közé fog érkezni; utasítva lettem egyúttal, hogy a havasbeli biztossal és Munzattal érintkezésbe lépjek, az utak jó karban tartása s a rend fentartása végett minden lehető megtegyek. Fölkerestem az említett urakat, felmutattam előttük a távirati értesítést és neki fogtunk a munkának E három nap alatt Jánkuval is találkoztam; elmondtam neki, hogy a Felség jó; mire ő ezen lakonikus felelettel válaszolt; „Tudom!“ Mi dolgaink után láttunk.

„Az előtt való nap, mikor a Felség már megérkezendő volt, a nép mindenfelől ünnepi öltözetben tolul Vidra felé, de Jánku nem volt otthon. — Mi másnap jókor reggel elindultunk, de Jánku nem jött velünk. A havastetőre megérkeztünk; nemsokára a Felség is megérkezett kíséretével és egy szép helyen letelepedvén villásreggelit vett magához; majd lóra ült s előre lovagolva haladt; két oldalt mi csendőrök, utat csináltunk a nagy néptömeg között a sebesen haladó Felségnek. Elértük Vidrát; Jánkunál annak háza előtt haladván, láttam a sok román papot egyházi öltözetben összegyülekezve; a nagy tolongásban nem vettem észre, hogy a Felség pillantott-e Jánku háza felé, vagy nem? Itt a Felség parancsát azonban világosan hallottuk: „Vorwärts Gensdarmen!“ Előre haladtunk tehát s este felé bevonultunk a kivilágított Topánfalvára“

„A Felség özv. Kalcherné házában volt szállva. Belépett szobáiba; egy pohár vizet ivott meg s azzal lefeküdt; az ajtónál két csendőr örködött, míg mi az udvaron tartottuk fenn a rendet. Rendeletét kaptam, hogy bárki jelentkezék is, a Felséghez be ne bocsásam.“

A csendőr azután előadja Jánku látogatását.

Mikor a Felség elaludt volt már, késő éjjel megjelenik a kapunál néhányad magával Jánku és azon kívánságát fejezi ki, hogy a Felséghez bocsáttassék be. Ezen kérelme meg volt tagadva; utasított azonban, hogy reggel jelentkezzék s akkor bebocsáttatást fog nyerni.

Miután Jánku nem tágitott, karon fogták s kivették az udvarból. Reggel Griine kétszer is tudakozódott Jánku után, de Jánku sehol sem volt már.

Az a körülmény, hogy Jánku sem a látogatási előleges munkálatokban, sem a Gainán rendezett népünnepevényen nem vett részt és egyáltalában a Felségnek egész havasi utazásában a kísérethez nem csatlakozott, valamint az, hogy Jánku a Felségnél éjjeli látogatást tett környezetének teljes kikerülésével, arra vall, hogy ő a bécsi kormány férfiaival egyáltalában többé érintkezni nem akart, s hogy azokkal végképen szakított. Nem tudta többé megszívlelni a bécsi németeket.

Ez időtől fogva Jánku szoros felügyelet alatt állott. Minden lépését ellenőrizték. Számos titkos jelentés ment fel Jánkuról, magaviseletéről. Összeesküvéstől tartottak.

Ezen állapotok elkeserítették Jánkut; érzékeny volt különben is és igen gyakran kitört belőle a harag. Így történt aztán, hogy a német tisztviselőkkal összeütközése volt; e miatt elfogták, tömlöczökben senyvesztették, a honnan mint örült szabadult ki.

Ez volt Jánku sorsa. A mit Kossuth állít róla az érdemkeresztről és elismerésről — nem felel meg a tényeknek.

A történelem, az idő, Jánku jelleméből eltávolítja majd az oda nem illő vonásokat. Eljő az idő, mikor a Jánku nevét nem fogják egy sorban emlegetni az Axente, Bálint és a többiek neveivel.

*
**

Jánku jellemre nézve különbözött társaitól. Míg Axente és Bálint tényeiben a főrugó a kapzsiság s a magyar-faj elleni vak gyűlölet volt, a mi annyi szomorú és igen sajnálatraméltó dolognak volt szülőanyja, addig Jánku a körülményekhez képest mindig ember tudott lenni.

A rablást és a fosztogatást szigorúan tiltotta. Előttém áll a mariseli román lelkész Fodor Péternek 1849. július 30-án Jánkuhoz intézett levele, a melyben a többek közt ezeket írja:

„Lakosaink a magyaroktól valami 30 drb szarvasmarhát foglalván el kegyelmedért folyamodnak, mivel nagy szükségtől voltak arra kényszerítve; különben is a magyarok marháinkat maguknál tartják, s ezentúl is inkább tartózkodnak gárdistáik számára marháinkat elrabolni.“

Marisel községe Jánku székhelyétől, Topánfalvától, igen messze esik. Ha a lakosok törvénytelenégeikért nem tartottak volna Jánku haragjától, nem sokat folyamodtak volna kegyelemért 30 drb marháért és oly tény ért, a melyért Axente és Bálint a maga embereit még megszokta volt dicsérni is.

És előttém van Balasescu Miklósnak N.-Szebenből Jánkuhoz intézett 1849. augusztus 8 ki levele, a melyben ez áll:

„ . . . testvér, Lüders generális felhívott értesítések, hogy a napokban Gyula-Fehérvárra (Bálgrad) érkezik, el ne mulaszd néhány válogatott legénynyel nála tisztelegni, a ki neked ajándékokat is fog kézbesíteni. — Testvér, jól vigyázz most, hogy be ne szennyezd a nevet, a melyet magadnak megteremtettél; úgy nézünk reád, mint a déli napra, nehogy magaviseletetek ott a havasban a románok megbízhatóságát befeketítse; mi több, Bemnek általunk elfogott és Steinhöz intézett levele között az áll, hogy a havasi román-ság kibékítettett. Én magam is láttam azt a levelet, azt mondtam nekik: hazugság, a magyarok gyakran dicsekedtek már effélékkel; az oroszok nem is hiszik, de az osztrákok könnyen felhasználhatják e körülményt hűségünk rovására.“

Daczára a kilátásba tett ajándékoknak és—osztrák haragnak, Jánku Drágossal a békességet megkötötte, az ajándékokra nem is reflektált.

Jánku a fehérvári táborban Knöpfler jelenlétében a következőleg nyilatkozott:

„Ha én Zalatnán lettem volna a gyilkolás (Nemeyei Jánosra célozva) nem történt volna meg. Külön-

ben jól tudom, ki ölte meg Nemegyeit, mert az az ember sajátkezűleg adott át egy a Nemegyei zsebéből kivett zsebkendőt, mely most is nálam van s meg is jutalmaztam érte azt az embert.“ (Történeti Lapok III. évf. 732. 1.)

Jánku a forradalom lezajlása után tartotta magát a népe számára kapott ígérekhez. A kincstári erdőségeket emberei által elfoglaltatta és már 1849-ben Lichtenstein altábornagy által a topánfalvi vidékekre küldött magyar tisztviselőket elkergettette. (Kolozsvári Lap 1849. 12. sz.). Ott teljhatalmú úr akart lenni továbbra is. Az ő kezében voltak azok az okmányok, a melyek a kormány vérmes és bőkezű Ígéreteit tartalmazták azon esetre, ha a forradalmat elnyomni sikerül. És a mikor látta, hogy a bécsi kormány ezekről a nép számára tett ígéretekről mit sem tud, sőt a kiküldött hivatalnokok őt személyileg sem respektálják, az erdők használatától híveit eltiltják, határozta el magát a bécsi útra.

Senki sem tudja, minő eredmény nyel járt ő Bécsben. Egy dolog kiszivárgott, hogy a neki felajánlott érdemkeresztet nem fogadta el. Erre az útra némi világot vett Jánkunak elbeszélése 1865-ből. Természetesen ő ekkor már csendes örült volt. Borbély Sámuelnek, (jelenleg áll. képezdei igazgató Sz.-Kereszturt). a ki abban az időben Verespatakon tartózkodott, Jánku maga a bécsi útról ezeket beszélte el:

„Axente és Bálinttal a császárnak erdélyi útja előtt jóval Bécsbe mentem volt, hogy a forradalmi dolgokkal jöjjünk tisztába. Összes irományainkat és 15.000 aranyból álló pénzünket egy vasládába zártuk. Megérkezvén Bécsbe, audenciára jelentkeztünk. Az audencia napját napról napra halogatták. Egy reggel szűk szobánk ajtaját kinyitja egy úr, mondván:

„A császár elé akarom az urakat vezetni!“

És mutatott is valami pázsura-félét (császári sas), a melynek mi teljes hitelt adtunk. Feltámbáskodtunk és kiindultunk az ismeretlen úrral. Nemsokára egy pápszemes úr előtt találtuk magunkat, a ki hivatalos ridegséggel fogadott. Le sem ültetett, nevünk, korunk és állapotunk után kérdezősködött. Csakhamar tapaszt-

taltuk, hogy ez rendes kihallgatás. Jegyzőkönyvre vették vallomásainkat és a mikor én azt a megjegyzést kockáztattam:

„Hiszen mi, a mi császárunkhoz jöttünk!“ azt felelte:

„Majd adok én az uraknak császárt!“

Égy óra múlva csak láttuk, hogy valami szolgálék hozzák a vasládánkat és czók-mókjainkat. Elkobozták összes irományainkat, a 15.000 drb aranyból vissza kaptam 15 drbot, és formaliter kitolonczoltak.“ A mikor Jánku elbeszélésének végéhez, ért az apathia tünekezni kezdett s felsóhajtott:

„Ah, hogyha én érzelmeim szerint cselekszem, a magyarokkal tartok s nem a hazugokkal!“

Ez az elbeszélés teljesen összevág a következményekkel. Jánku ezen megaláztatás után semmiféle részt nem vett a politikában; sem azokban a tanácskozásokban, a melyekben a császár topánfalvi útját előkészítették, sem megérkezésekor a császári kíséretben.

Mikor a császár a Graina tetőn volt s gyönyörködött a havasi nép festői multságában feltűnt neki, hogy Jánku hiányzik a kíséretből. A német tanácsosok kerestették is nyakra-főre. Jánku az őt felkeresőknek, czélozván az osztrák tanácsosokra, ezeket mondá:

„Cu mincinosii n'am nici o treaba!“ A hazugokkal nincs semmi ügyem!

Ez vezetett Jánku elfogatásához is, a mi aztán még jobban elkésérítette s a mi eszét is megzavarta aztán.

1865-ben egy elbeszélése közben ezeket mondá:

„Mikor M.-Vásárhelyről Topánfalvára utaztam, belefordultam az Abrud patakába. Bár akkor ott veszttem volna.“ Jánku nagyban érezte a forradalmi események súlyát és bűneit.

Különös, hogy míg a többi prefektek és tribünök forradalmi tényeikkel annyiszor és oly fennen dicsekedtek, Jánku azokról hallgatott. Szívesen csak az osztrákok csalfaságáról beszélt. De bár az osztrákok földig alázták meg az önérzetes férfiút, soha még tébolyában sem árult el semmit abból, a mi ígéreteket és biztatásokat nyert. Egyet azonban mindig konstatált:

„Megcsaltak a németek!“

Jánku, mint fennebb láttuk, még azt a jelentést sem írta alá, a melyet Maiorescu Jón készített volt az ő nevében mindjárt a forradalom után.

A míg Ságuna, Mocsonyi és társai különféle petíciók és küldöttségek útján a veszett fejszének a nyelét perelték az osztrákoktól, Jánkunak nem kellett már tőlük semmi. A míg Axente és Bálint megelégedett alsóbbfokú érdem-keresztekkel és némi kincstári javadalmazásokkal, Ságuna püspöki, majd érseki székkal, a többi román urak egyes sovány hivattal abban a rendszerben, a mely minden szabadságot megölt, Jánku ridegen visszautasított mindent. Elkeseredve mondá: „Nem érdemkeresztért harczoltam én és népem, hanem jogokért!”

És lett inkább koldus, földönfutó semmi; rongyos és éhező, semmint a nép által ontott vér fejében ő élvezzen némi személyes előnyt.

Különös jelenség Jánku szomorú élettörténetében az is, hogy tébolyában a magyarokkal inkább rokonszenvezett, mint a románokkal. Különösen adományt ezektől nem igen fogadott el. Mikor egy-egy volt tribunja került eleibe, rendesen ezeket mondá:

„Ezek az okai mindennek!” Soha meg nem dicsért egyet sem, és soha sem nyilatkozott elismerőleg róluk. Nem is igen kerültek szemei elé.

Ha az ember Topánfalvától kezdve Körösbányáig, mert ez volt szegény Jánkunak vándorutja, hálván a kerítések alatt s nyomorogván rongyosabban egy koldusnál, e férfiúról beszél az ott lakó magyarsággal, csak elismerőleg és nagy részvéttel emlékezik meg róla. És ha kutatsz Jánku-relequiák után a magyaroknál igen sokra fogsz akadni, míg a volt román tribünök családai effélékkel nem rendelkeznek.

Borbély Sámuelnél három emléktárgyra akadtam. Az első Jánkunak a fapipája, 1865. márczius 5-ről; nyárfából, alja agyaggal tömve, a pipaszár gyűrűfából. Borbély e beszéd kíséretében kapta Jánkutól:

„Széles Dénes (Verespatakon akkori bányanagy) megbízott, hogy fogjak számára 40 pizstrángot. Halászat közben cseréppipám a kőre esett és eltört. Magam faragtam magamnak, — hanem azért szívesen oda adom.”

A másik egy fa-furulya, másfél arasznyi, liat lyukkal. Jánkura nézve a furulya nélkülözhetetlen volt. Igen sokat furulyázott.

Abból az időből való sajátkezű aláírása a következő mondata alatt:

„Quod natura dedit arx (s) excolit.“

Ez egy ötlete volt Jánkunak ivás közben. Sört kért és azt igen pancsoltnak találta.

Mikor inni akart, a pénzt reá rendesen így kol-dulta az emberektől:

„Van 5 króm, adj hozzá még 2-öt, hogy vegyek egy fertály pálinkát.“

Mindezeket összevéve látható, hogy Kossuth akkor, mikor Jánkuról úgy ítélte, mint a hogy Irataiban áll, igaztalan volt.

*
**

A romániai emigránisok között, mint említettük, két irányba oszlottak a vélemények. Eliad, Magher és Grolescu a magyarországi románságnak az osztrákokkal — Rosetti, Balcescu, Boliac és másoka magyarokkal való szövetségét akarták.

Eliad és társai N.-Szebenben székelték a román komitéval s az osztrákokkal hihetőleg megállapodásra is jutottak. Rosettiék Párisból intézték az ügyet, Boliac a Bem táborában volt, Balcescu pedig a magyar kormányval érintkezett. Ghica Jón (Amintiri din pri-begie 372—384 1.) francia nyelven adja a magyar kormány és a román emigránsok közötti egyezményt. Érdekeségénél fogva nem mulasztjuk e helyen beigatni.

Békekötési terv.

1. Az oláhok külön nemzetiséget képezvén jövőre a közokiratokban román név alatt lesznek említendőek.

2. A magyar kormány, minden Magyarországon létező nemzetiségnek szabad fejlődését óhajtván, a románoknak a következő nemzetiségi garanciákat adja:

3. Minthogy a magyar nyelv diplomatikai használata csak a törvényhozásra, a közügyek igazgatására és a kormányzásra kell hogy kiterjedjen és csak annyiban, meny-

nyiben feltétlenül szükséges a magyar állam egységének fentartására: következőleg a megyei igazgatás nyelve az lesz, melyet a lakosság többsége beszél.

4. Azon megyékben és kerületekben, melyek egészen románokból, vagy hol a többség e nemzetiségből telik ki, tárgyalásokra ép úgy használható a román, mint a magyar nyelv. A jegyzőkönyv azonban mindkét nyelven lesz szövegezve.

Az országgyűléssel, kormányval és törvényszékekkel való levelezés nyelve a magyar, kivéve a törvényszékek egymásközi levelezését, hol is két nyelv használható. Ez esetben román nyelven is levelezhetni.

5. Minden iskolában, úgy azokban, a melyek már fennállanak, mint a melyeket az állam jövőben fog a románok részére alapítani, a tannyelv a román.

6. Azon esetben, midőn esküdtszéki vagy szóbeli eljárás foly az alsóbb törvényszékek előtt, a 4. pontban kifejtett elv kiterjesztetik a birói eljárásra.

7. Minden románnak szabadságában áll kérvényeit saját nyelvén fogalmazva beadni.

8. A göröghitű románok egyházuk és iskoláik autonóm igazgatása tekintetében ugyanazon jogokkal fognak birni, mint más felekezetek hívői. Következőleg függetlenek lesznek a szerb hierarchiától, s szabadon fogják választani püspökeiket, kiknek feje patriarchai címet fog viselni.

9. A közoktatási minisztériumban egy külön osztály fog alakíttatni a görög rítusú hívők ügyeinek, kizárólag e felekezeten levő románokkal.

10. E rítus iskolái és templomai élvezik mindazon előnyöket, melyeket a többi felekezetekéi nyernek.

11. Mint eddig, úgy a jövőben is maguk kezelhetik templomaik és iskoláik alapítványait.

12. A budapesti egyetemen theologiai fakultás fog részökre felállíttatni.

13. A románok előleges kijelentés és a kormány rendeletére évenként kerületi, vagy egyetemi zsinatokra gyűlhetnek egyházuk és iskoláik dolgában a kormány kiküldöttjének felügyele alatt.

14. Azon megyékben, hol a román nyelv túlnyomó a nemzeti gárda vezényszava a román.

15. Minden államhivatal nyitva áll előttük, mint más állampolgárok előtt, s e tekintetben a múlt soha senkire nézve akadályt nem képezhet.

16. A Magyarország ellen felkelt románok e szerződés aláírásától számított két hét alatt fegyvereiket a legközelebbi polgári vagy katonai hatóságnál teszik le.

17. Azon románoknak, kik a felkelésben részt vettek, de az előbbi pontban körülírt, feltételt teljesítik, a magyar kormány teljes és általános amnestiát ad.

18. A felkelő románok letévén a fegyvert, esküt tesznek Magyarország függetlenségére. Mindazok, kik ez esküt e békekötési szerződés lezárásától számított két hét alatt, fegyvereiket pedig a 16. pontban meghatározott terminusig nem tették le, az amnestiából kizáratnak.

19. Igen szükséges lenne hozzátenni a parasztságot illetőleg, hogy:

1. A robot és minden más jobbágyi szolgálmány teljesen megszüntetetik a törvény értelmében minden nemű parasztszokra nézve.

2. A felgyújtott falvak határukkal együtt a parasztszoknak adatnak vissza, hogy mindenik beköltözhesék saját házába.

3. Azon erőszakos szerződések, melyeknek Erdély visszafoglalása után történtek, a parasztszoktól az urak által való állítólagos kierőszakolása igaznak bizonyul, semmiek és meg nem kötötteknek nyilvánítandók.

A magyar kormány és azon honfiak véleménye, kik Romániában (Moldva-Oláhország) a felszabadulási mozgalmat vezették és vezetik jelenben is az, hogy a magyar és román nemzet, topográfiai helyzetüknél, érdekeik hasonlóságánál, leginkább pedig azon veszélynél fogva, melylyel mindkettőjüket a pánszlávizmus fenyegeti, kötelesek egymást kölcsönösen segíteni és ugyanazon zászló alatt harcolni a pánszlávizmus ellen a szabadság védelmében, valamint egykor együtt harcoltak a kereszténység érdekében. — E nézetek vezették a moldva oláhországi hazafiakat, midőn a magyar kormánynak azt javasolták, hogy engedné meg egy légió alakítását, mely Ausztria és Oláhország ellen, kik közös szabadságukat veszélyeztetik, harcolna; a kor-

mány pedig ez ajánlatot elfogadta s ez okmány által a következő feltételek mellett erősíti meg.

I. A magyar kormány által egy az Oláhország és Erdély határán fekvő város fog kijelöltetni a román önkéntesek gyűlhelyéül, a légió alakítására. A határon a kormány biztosai lesznek megbízva a román önkéntesek fogadásával, kiket a gyűlhelyre küldenek. A magyar kormány magára vállalja egy zászlóalj felfegyverezését és fentartását, — a légió többi része az alábbi feltételek szerint lesz kiegészítendő.

II. A tisztek, altisztek, katonák zsoldja ugyanaz lesz, mi a magyar hadsereg tisztjei, altisztjei és katonáié. A légió fennáll mindaddig, míg a háború tart, s mindig úgy tekintendő, mintha ellenséggel szemben állana, és a hadizsold fölöslegét kapja.

A táborkar havi zsoldja.

Ezredes, alezredes, őrnagy, mint a magyar hadseregben; — épügy az adagok a lovak számára.

Segédtszt kapitányi zsolddal, 2 lótartás és 3 frt ezüstben havonkint irodai kiadásra.

Törzsorvos kapitányi fizetéssel, 1 lótartás.

1- ső segédtszt hadnagyi zsolddal, 1 lótartás.

2- ik segédtszt, ki egyszersmind gyógyszerész alhadnagyi zsolddal.

Capitaine-rapporteur, kapitányi zsolddal.

Két hadírnok à 20 frt havi fizetéssel ezüstben, 1 adag kenyér és hús, őrmesteri egyenruha.

A kapitány zsoldja, mint a magyar hadseregben. Minden zászlóaljnál a két legöregebb kapitány 1 lótartást kap. A kiküldött kapitányok 1 lótartást kapnak.

A hadnagy és alhadnagy zsoldja, mint a magyar hadseregben.

A káplárok és közkatonák zsoldja; a trombitás és dobos naponként két krajczárral többet kapnak ezüstben.

Minden századparancsnok a század különböző költségeire naponként és fejenként egy krajczárt kap ezüstben; nem igényelhet tehát külön a hadküldés stb. költségeire. Ezenkívül havonkint 30 frtot kapnak ezüstben a fegyverek, hozzávalók, csizmák stb. javítására.

A zászlóalj állománya.

A zászlóalj 6 sor és egy portyázó századból áll, 4 ágyút és egy négy lovas szekeret fog kapni a gyógyszerárnak.

A tüzérség zsoldja egyenlő a gyalogságével.

A századok állománya.

Minden század áll a charge-okon kívül egy dobos, egy asztalos, egy szabó, varga etc. etc. és 150—200 Önkéntésből, kiknek zsoldjuk és adagjaik egyenlők az önkéntesekéivel. A zászlóaljnak lesz egy szabója, zsoldja 20 frt ezüstben havonként, 1 adag kenyér, 1 adag hús és káplári egyenruha. Hadjáratban és menetelésben minden század két négylovas kocsit kap a tisztek és legénység számára. Egy fegyverkovács 20 frt havi zsolddal ezüstben, egy adag kenyér és hús, egyenruhával.

A gyalogság egyenruhája.

Egy attila kék szövetből piros és sárga hajtókával, vörös nadrág kék sujtással az oldalvarráson. Egy kis csákó, veres sipka, a sipkán aranyozott nemzeti sas és a magyar kokárda. A sipka homlokán fekete lószőr toll. A csákók és szíjjak fekete bőrből.

Pontozni.

Egy szürke posztóköpeny három évre; attila két évre; nadrág egy évre; kerek piros sapka egy évre; viaszos vászon a csákóra két évre; három ing, két lábvaló egy évre; két pár czipő egy évre; egy blúz és egy nyári nadrág egy évre; csákótoll két évre; egy nyakravaló egy évre.

A betegek úgy a polgári mint katonai kórházakba fel fognak vétetni és a magyar kormány költségére ápoltatni.

A tüzérség románokból szerveztetik.

III. Mindenki, ki ott hagyva az ellenséget a légio tagja lesz, jogot formál a fenti és alább említendő feltételekhez.

IV. Különböző vásárlásokra, kefére, lopótökre etc. minden önkéntes szolgálatba lépésekor 6 frtot kap ezüstben.

V. A szolgálatban megsebesültek vagy megbénultak, mint nemzetbeliek tekintendők.

VI. A csatatéren meghaltak özvegyei és árvái a magyar kormány által nyugdíjban részesíttetnek és pedig azon irányban, milyen rangot a meghalt viselt.

VII. A légió a magyar nemzeti kormány fenhatósága alatt áll.

VIII. Szolgálati idő: a háború tartama.

IX. Mindazok, kik legkevesebb 3 holnapig szolgáltak a légióban és kik a háború után magyar szolgálatban kívánnak maradni a hadseregbe azon ranggal léphetnek be, melylyel a légióban szolgáltak.

X. Azok, kik polgári hivatalba óhajtanak lépni katonai rangjuknak és képességüknek megfelelő hivatalt nyernek. A közkatonák földet s más segílyt kaphatnak, hogy földmivelők lehessenek.

XI. Mindenki, ki a légióban szolgált magyar állampolgár.

XII. A vezényszó román lesz.

XIII. Kapitányi rangig a tiszteket a légió parancsnoka nevezi ki. A törzstiszteket a parancsnok ajánlatára a magyar kormány erősíti meg. Az altisztek és káplárok a légió parancsnoka által neveztetnek ki. A parancsnokot a nemzeti párt a légió megalakítására kiküldött követe és az emigráció külön delegátusai ajánlják kinevezésre.

XIV. A légiónak az önkéntesek által szerzett fegyvereit a magyar kormány puskáját 16 frttal ezüstben fizeti.

XV. A légió lovasságának zsoldja ugyanaz lesz mi a gyalogságé és tüzérségé; kap abrakot a lovaknak, 1 adag kenyeret, 1 húst és 1 krt ezüstben naponkint és lovanként abrakra. A századnak lesz egy kovácsa, ennek 20 frtja ezüstben havonkint, 1 adag kenyér és 1 adag hús naponkint és az egyenruha. A dzsidákat, kardokat és 1 pisztolyt fejenkint a magyar kormány fogja adni. A lovak a légió számlájára mennek s a magyar kormánynak semmibe sem kerülnek.